TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

2. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

EL-A'RAF SÛRESİ

SÛRE'NİN ADI

Sûre'nin 46. ve 47. âyetlerinde A'râf ve ashâbından bahsedilmiştir. Bu bakımdan, "El-A'râf sûresi'nin" anlamı, "A'raf'tan bahsedilen sûredir.

İNİŞ TARİHİ

El-A'râf sûresinin muhtevası ve bahsedilen konulara bakıldığında, bunun iniş tarihinin En'am sûresinin iniş tarihiyle aynı olduğu açıkça anlaşılıyor. Bu iki sûreden hangisinin önce ve hangisinin daha sonra indiğini söylemek güçtür, ancak muhtevalarından ve hitabet tarzından ikisinin de aynı döneme ait olduğunu ifade edebiliriz. Bu bakımdan, bu sûrenin evveliyatını ve tarihî ortamını anlayabilmek için En'am sûresinin giriş bölümüne bir göz atmak yerinde olacaktır.

SÛREDE BAHSEDİLEN KONULAR

Bu sûrede yer alan konuşmanın ana konusu nübüvvete dâvettir. Bütün konuşmanın gayesi, muhatapları Allah'ın gönderdiği peygambere iman etmeye dâvet etmektir. Fakat bu dâvette inzar (tenbih ve tehdit) havası daha belirgindir. Çünkü, muhataplara (Mekkeli kâfir ve müşriklere) nasihat ve telkinde buluna buluna uzun bir zaman geçmiştir ve onların taassup, inat ve vurdum-duymazlığı öyle bir noktaya gelmiştir ki, az sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bu cahil ve sapık insanlardan ümidini kesip başka grup ve milletlere yönelme emri verilecektir. Onun için, Mekkeli müşrikler yumuşak ve anlayışlı bir şekilde Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeye davet edilirken kendileri-

ne deniliyor ki: "Bugün sizin Hz. Muhammed'e karşı takındığınız tutumu geçmişteki bazı kavimler de kendi peygamberlerine karşı takınmışlardı ve onların kötü sonucunu siz iyice öğrenmişsinizdir." Ayrıca, bu kâfir ve müşriklere Allah'ın hücceti tamamlanmak üzere olduğu için, sûrenin sonunda dâvetin muhatabı Ehl-i Kitap oluveriyor, ve bir yerde dünyanın bütün milletlerine hitap ediliyor. Bu da gösteriyor ki, Hicret günleri yaklaşmıştır ve bir Nebi'nin kendine tâbi olanlara yönelik hitabetin sonu gelmiştir ve bu hitabet artık daha büyük kitlelere yönelecektir.

Konuşma şekli daha sonra yahudilere yöneldiği için aynı zamanda, bir peygambere iman ettikten sonra ona karşı münâfıkça bir tavır içine girme, dinleme ve itaat etme sözünü verdikten sonra bu sözü bozma ve hak ile bâtıl arasındaki farkı anladıktan sonra batıla tapmaya devam etmenin sonunun ne olduğu belirtilmek suretiyle nübüvvete dâvetin bu yönü de açıklanmıştır.

El-A'raf sûresinin sonunda Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) ve sahabelerine tebliğin hikmeti konusunda bazı önemli talimatlar verilmiştir ve özellikle, muhaliflerinin kışkırtmalarına ve uyguladıkları zulüm ve işkenceye karşı sabırlı olmaları istenmiş ve sinirlenip asıl gayelerine zarar verecek birtakım davranışlardan sakınmaları öğütlenmiştir.

EL-A'RAF SÛRESİ

(MEKKE'DE NÂZİL OLMUŞTUR. 206 ÂYETTİR)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ
وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2- Elif lâm, mîm, saad. (Allah Latîf, Mahmûd ve Sameddîr). Bu Kitap sana indirilmiştir.[1] Kalbinde tebliğden ve tekzip edilme korkusundan dolayı sıkıntı veyahut şüphe olmasın.[2] Onunla halkı inzar edesin diye. Ve mü'minlere bir öğüt olarak inzâl olunmuştur.[3]

Açıklamalar

1- Burada "kitap"tan el-A'râf sûresi kasdedilmiştir.

2- Yani, bunu hiçbir tereddüt, korku veya muhalifler nasıl karşılayacak endişesi olmaksızın halka ilet. Eğer kâfir ve müşrikler bozuluyor, renkten renge giriyor, sana kızıyor veya seni alaya alıyorlarsa alsınlar, sen aldırış etme. Türlü çeşit şeyler söylüyor ve sana daha da düşman kesiliyorlarsa da, üzerinde hiç durma. Sen korkmadan mesa-

jını başkalarına ilet ve tebliğde kusur etme.

Yukarıdaki âyette "sıkıntı ve şüphe" olarak tercüme ettiğimiz kelime "haracun"dur. "Harac"ın sözlük anlamı, içinden geçmenin zor olduğu sıkı çalıdır. Bir insanın kalbinde "harac"ın bulunmasının anlamı, o insanın kalbinin muhalefet ve mukavemetler sebebiyle yolunu bulup ilerleyememesidir. Kur'ân-ı Kerim'de aynı durum bazan şöyle de ifade olunmuştur: "And olsun, onların söylediği şeylerden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz." (El-Hicr: 97). "Şimdi sen (ey Resûlüm) müşrikler: Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya" demelerinden dolayı göğsün daralacak, sana vahyolunanın bazısını terkedecek hale gelirsin." (Hûd: 12).

3- Yani bu sûrenin asıl amacı inzardır, yani halkı, Peygamber (s.a.v.)'in dâvetini kabul etmemelerinin kötü ve korkunç sonuçları konusunda ikaz etmek ve korkutmaktır, ama bunun yanısıra, mü'minleri öğütlemek ve vazifeler ile mesuliyetlerini hatırlatmak gayesi de elde edilmiş oluyor.

اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا
فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ
إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ
الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾

3-6- Size Rabbinizden inzâl (indirilen) olunana tabi olun. Ondan başka dostlara uymayın.[4] Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz. Biz, nice kavimler helâk ettik. Onlara şiddetimiz gece uyurlarken veya gündüz istirahat ederlerken geldi. Şiddetimiz geldiği zaman çağırışları "Biz ancak zâlimlerdendik" demek oldu.[5] Kendilerine peygamber gönderilenlerden ve peygamberlerden[6] sorarız.[7]

Açıklamalar

4- Bu, sûrenin ana konusu ve asıl mesajıdır. El-A'râf sûresinde ve

burada anlatılmak istenen şudur: Bir insanın, bu dünyada yaşamak için ihtiyaç duyduğu hidâyet ve rehberlik için, kendisi ve kâinatın hakikatı ve varlığının sebep ve maksatlarını anlamak için gerek duyduğu bilgi, ve kendi ahlâk, medeniyet, kültür, ekonomi ve toplumunu doğru temellere oturtmak için gerekli gördüğü ilkeler için sadece Âlemlerin Rabbini kendi rehberi olarak teslim etmesi ve O'nun peygamberi vasıtasıyla gönderdiği hidayete tâbi olmasıdır. Allah'ı bırakıp başka bir öndere yönelmek ve ona teslim olmak, temelde yanlış bir davranıştır ve bunun sonucu her zaman felâket olmuştur ve olacaktır. Burada "Dostlara uymayın" deyiminin kullanılmasının sebebi, insanların önder olarak kabul ettikleri kişileri kendilerine yakın sanmalarıdır. Bir kişi, rehber seçtiği kişi veya varlıkları, ister onları içinden methediyor, ister lânetliyor olsun, velinimetleri ve koruyucuları olarak görüyor. (Bkz. eş-Şura, dipnot no: 6).

5- Yani, siz ibret alasınız diye, Allah'ın hidâyetinden ayrılıp şeytanlara uyan ve varlıkları bu dünya için çekilmez hale gelecek kadar alçalan ve nihayet Allah'ın azabı gelip pisliklerini temizlediği milletlerin örnekleri gözlerinizin önüne serilmiştir.

Son cümlenin amacı, iki konuda uyarıda bulunmaktır: Birincisi, bir kişinin hatasının düzeltilmesi ve telâfinin zamanı geçtikten sonra, hatasını kabul etmesi veya uyanması. Allah'ın verdiği mühleti, gaflet ve başıbozukluk içinde geçiren bir kişi veya millet çok akılsızdır. Ayrıca, Hakk'a davet edenlerin ikaz ve tenbihlerini dinlemeyen ve sadece Allah'ın çemberinin daraldığını görünce akılları başlarına gelen bir kişi veya millet de akılsız ve basiretsizdir. İkincisi, bir kişi veya milletin hata ve kötülükleri bütün sınırları aşıp verilen mühleti de zorlamaya başlayınca Allah'ın çemberinin iyice daraldığının birçok misalleri, şahıslar ve milletlerin hayatlarında görülmüştür. Bir defa yakayı ele veren bir kişi veya topluluk bir daha paçasını kurtaramaz. Tarihte, bu tecrübeler yüzlerce ve binlerce defa görülmüşken, bir insan veya milletin aynı hatayı defalarca tekrarlaması ve uyanmak için, uyanmanın bir fayda vermeyeceği son saate kadar beklemesi akıl işi midir?

6- Bu demektir ki, âhiretteki sorgulama peygamberlik temeline dayanacaktır. Bir yandan peygamberlere, insanlara Allah'ın mesajını iletip iletmedikleri sorulacak. Diğer yandan da, peygamberlerin mesajını almış olan milletlere bu mesajı ne yaptıkları ve buna karşı nasıl bir ta-

vır takındıkları sorulacaktır. Peygamberlerin mesajını alamamış olan kişi veya toplulukların durumunun kıyametteki sorgulama sırasında nasıl olacağını bilmiyoruz, çünkü bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir kayıt yoktur. Allah'ın vereceği hüküm de saklıdır. Fakat peygamberlerin dâvetini almış olan kişi ve toplulukların, kendi küfr, inkâr, fısk ve itaatsızlıkları lehinde herhangi bir söz söyleyemeyecekleri ve sonunda avuçlarını ovuşturarak üzüntü ve pişmanlıkla Cehennem'in yolunu tutacakları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade olunmuştur.

7- Buradaki "sorarız" kelimesi, kıyametteki "sorgulama" ve "hesaplaşma" anlamındadır. Dünyadaki dinsiz, ahlâksız ve sapık kişi veya topluluklara gelen azaplar aslında ne onların kötü davranışları sebebiyle yapılan bir ikaz veya sorgulamadır, ne de işledikleri hata ve günâhların cezası. Bu, serbestçe dolaşmakta olan bir suçlunun birdenbire yakalanması ve yeni suç işlemesine mani olunması gibi bir şeydir. İnsanlık tarihi bu tür yakalanmalarla doludur. Ve bu yakalanmalar gösteriyor ki, bir insan bu dünyada istediğini yapabilmesi için başıboş bırakılmamıştır. Aksine, üstün bir güç, insana belli bir zamana ve sınıra kadar serbestlik tanıyor, hatalarını ve kötülüklerini tekrarlamaması için defalarca uyarıyor ve hiçbir şekilde davranışını düzeltmediği zaman onu âniden yakalayıveriyor. Ayrıca tarih sürecindeki bu gelişmeleri gözden geçiren bir kişi, bütün bu kâinata hüküm sürmekte olan Allah'ın bir gün büyük bir mahkeme kurup herkesten yaptıklarının hesabını soracağını kolayca anlayabilir. Bu sebepten dolayıdır ki daha önceki âyette dünyadaki azaptan bahsedildikten sonra müteâkip âyette âhiretteki sorgulamaya işaret edilmekle yetinilmiştir. Böylece, dünyadaki mükerrer azapların âhirette bir hesaplaşmanın mutlaka olacağının bir delili olduğu ortaya konmuştur.

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

7-9- Onlara bilerek hallerini hikâye ederiz. Çünkü biz gaip değildik. O gün tartmak haktır.[8] Terazisi ağır gelenler felâh bulanlardır. Tartısı hafif gelenler de âyetlerimize küfr ile zulmeder oldukları için kendilerine yazık edenlerdir.[9]

Açıklamalar

8- Bu demektir ki, Allah'ın adalet tartısında ağırlık ile hak birbirine eşit olacaktır. Yani, mahşerde ağırlık, hak olacak, hak da ağırlık olacaktır. Kimde ne kadar hak sermayesi olacaksa, onda o kadar ağırlık olacaktır. İlâhî mahkemede karar bu ağırlığa göre olacaktır, başka hiçbir şeye riayet edilmeyecektir. Dünyada bâtıl olan hayat ne kadar uzun olursa olsun ve arkasında ne kadar göz kamaştırıcı başarılar olursa olsun. Allah'ın tartısında hiçbir ağırlığı olmayacaktır. Bâtıla tapanlar bu tartıda tartılırken, hayatları boyunca dünyada elde ettikleri kazanç ve zaferlerin zerre kadar önemli olmadığını kendi gözleri ile göreceklerdir. Aynı konuya el-Kehf sûresinin 103-105. âyetlerinde de değinilmiş; ve dünyadaki yaşantılarında sadece dünyadaki zevk ve sefalar için çalışmış ve Allah'ın işaret ve alâmetlerini inkar etmiş olanların yaptıklarının büyük başarılar olsa bile âhirette hiç kaale alınmayacağı kaydedilmiştir.

9- Bu konu şöyle açıklanabilir: İnsanın dünyada yaptıkları ikiye bölünebilir: Olumlu işler ve olumsuz işler. Olumlu işler kapsamına ancak Hakk'ı tanımak, bilmek, kabul etmek ve Hakk'a tabi olarak Hak için yaşamak giriyor ve âhirette ağır ve değerli olan bu olacaktır. Bunun aksine, bir kişinin haktan yüz çevirip bâtıldan yana ve bâtılın gösterdiği yolda ve Şeytan'ın izinde yaptığı bütün işler olumsuz sayılacaktır. Ve bu olumsuz işler kendi başına değersiz olmakla kalmayacak, değerli ve olumlu işlerin değerini de bir miktar azaltacaktır.

O halde, âhirette bir insanın felâh ve saadeti, tamamıyla dünyadaki yaşantısı sırasında yaptığı olumlu işlerin, olumsuz işlerden fazla olmasına bağlı olacaktır, çünkü bu durumda başarı hanesinden alınan başarısızlıklara rağmen olumlu ve başarılı işler geriye kalmış olacaktır. Bir kişinin hayatının olumsuz yönlerinin olumlu yönlerini bastırması, tıpkı bir kâr-zarar hesabı gibidir. Yani, böyle bir kişi yıl sonunda hazırlanan bilançoya göre iflâs etmiş sayılacaktır, çünkü bütün gelirleri ve sermayesi, hesapsız kitapsız savurganlığı nedeniyle tükenmiş olacaktır.

وَلَقَدْ
مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا
تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ
اسْجُدُوا لِآدَمَ ۖ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾
قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ
وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾

10-12- Biz, sizi yeryüzünde yerleştirip temkin verdik. Ve size orada geçinecek şeyler verdik. Ne az şükredersiniz. Sizi yarattık.[10] Sonra size sûret verdik. Sonra meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. Secde ettiler. Fakat İblis secde edenlerden olmadı. Allah, İblis'e "Sana emrettiğim zaman, seni secdeden meneden nedir?" dedi. İblis: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın" dedi.

Açıklamalar

10- Karşılaştır: El-Bakara sûresi, âyetler: 30-39. Bakara sûresinde verilen secde emrinin sözlerine bakılınca, meleklere sadece Hz. Âdem (a.s.)'in kişiliğine secde etme emri verildiği şüphesi uyanıyordu. Ama burada bu şüphe dağılmış oluyor. Buradaki ifadeye dikkat edilince meleklerin, Hz. Âdem'in kişiliğine değil, insan soyunun öncüsü olması bakımından secde edilmesi emredildiği açıkça anlaşılır.

Daha sonra şöyle denilmiştir: "Sizi yarattık. Sonra size sûret verdik. Sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin' dedik". Burada Cenab-ı Allah demek istiyor ki, önce Âdem'i yaratma planını hazırladı, sonra bu planı gerçekleştirme safhasına getirdi, bu safhada insanın kıvamını hazırladı, bu kıvama insan vücudunun biçimini verdi ve bu varlık tam insan şeklini alınca ona meleklerin secde etmelerini emretti. Hz. Âdem'e secde edilmişse Âdem olması sıfatıyla değil, bütün insan ırkının temsilcisi olması bakımından edilmiştir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde daha net bir biçimde ifade edilmiştir: "Hani Rabbin melekle-

re: 'Ben, çamurdan bir insan yaratacağım! Onu yapıp, içine ruhumdan üflediğim zaman onu secde ederek yere kapanın' demişti." (Sâd sûresi: 71-72). Bu âyette de yukarıda bahsettiğimiz üç safha başka bir şekilde anlatılmıştır. Yani, ilk önce toprak veya çamurdan bir insan heykeli yapıldı, daha sonra yüz hatları, organları ve kuvvetleri arasında bir denge sağlandı ve en son Allahu Teâlâ ruhunu, içine üfleyerek canlı bir insan haline getirdi. Aynı konu Hicr sûresi, rüku 3'te şöyle anlatılmıştır: "O vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: 'Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Ben onu yaptığım, ona Ruhumdan üflediğim zaman siz ona secde edin." (Hicr: 26-29).

İnsanın yaratılışının gerçek şeklini bütün ayrıntılarıyla anlamak bizim için zordur. Biz, toprak gibi bir maddeden insanın nasıl yapıldığını, ona bir şeklin nasıl verildiğini, yüz hatlarının nasıl çizildiğini ve vücuduna ruhun nasıl üflendiğini tam anlamıyla bilmiyoruz. Fakat şurası bir gerçektir ki, Kur'ân-ı Kerim'in takdimi, evrim veya insan ırkının başlaması konusunda bugün Darwin ve onun izinde bulunan bilim adamlarının bize bilim adına sunmaya çalıştıkları teoriden çok farklıdır. Darwinci teoriye göre insan, insan olmadığı ve yarı insan olduğu aşamalardan geçerek insan şeklini almıştır ve aşamalı gelişmenin bu uzun süreçte insanın insan olmadığı bir durumu atlayarak insan ırkının başlangıcını teşkil eden bir aşamada mükemmel bir insan şeklini aldığı bir noktanın bulunduğu söylenemez. Bunun aksine, Kur'ân-ı Kerim, insan ırkının kesinlikle bir insanla başladığını, insan tarihinin gayri insanî bir durumla hiçbir ilgisi olmadığını, insanın ta ilk gün insan olarak yaratıldığını ve Cenab-ı Allah'ın, onun dünyadaki hayatını tam bir insan bilinciyle başlattığını ifade ediyor.

Evrim veya insanlık tarihiyle ilgili bu iki değişik görüş insan ve insanlık konusunda iki ayrı görüş açısı yaratmıştır. Bir görüşü kabul ederseniz, insanın özünün hayvanlık olduğunu ve insanın hayvanın gelişmiş bir türü olduğunu zannedeceksiniz. Bu durumda onun hayat kanunları ve özellikle ahlâk kurallarını, hayvanların tabi olduğu kaide ve kanunlarda aramaya çalışacaksınız. İnsanın hayvan gibi davranmasını tamamıyla normal karşılayacaksınız. İnsanî ve hayvanî davranışlar arasındaki farkı anlayabilmek amacıyla siz, ancak hayvanların, âletler, cihazlar, makineler, diğer malzemeler, bilimsel ve teknik eşya-

lar ve medeni ve kültürel terbiye ve süslemeler olmaksızın yaptıklarını, insanların bu araç ve bilgilerle yaptıklarını inceleyeceksiniz. Bunun aksine, öbür görüşü benimsediğiniz takdirde insanı, hayvan değil, gerçek bir insan gibi göreceksiniz. O zaman, sizin gözünüzde bir insan bir "konuşan hayvan" veya "medenî hayvan" değil, yeryüzüne gönderilen Allah'ın halifesi olacaktır. Sizce onu diğer yaratıklardan üstün kılan konuşması, ve medenî durumu değil, ahlâkî sorumluluğu, Allah'ın ona emanet ettiği ve dolayısıyla Allah'a hesap vermekle yükümlü olduğu yetkilerdir. Bu bakımdan, insanoğlu ve onunla ilgili bütün şeyler hakkındaki görüş açınız daha öncekinden çok farklı olacaktır. Siz insan için başka bir hayat felsefesi ve başka bir ahlâk ve kültür düzeni ve kanunlar isteyeceksiniz ve bu arayışınız sırasında kendiliğinden küçük ve düşük yaratıkların dünyasından üstün yaratıkların dünyasına bakmaya başlayacaksınız.

Şimdi şöyle bir itirazda bulunulabilir: İnsanın doğuşuyla ilgili ikinci teori veya tez, ahlâk ve psikoloji açısından ne kadar üstün olursa olsun, "bilimsel deliller"le ortaya konmuş "bilimsel bir teori"nin yanında nasıl kabul edilebilir? Fakat böyle bir itirazda bulunanlara sormak istediğimiz soru şudur: Birinci görüşü herkesçe kabul edilmiş bir kanun dememize imkân var mıdır? Bu görüşün lehinde ne kadar "bilimsel" deliller ileri sürülürse sürülsün —ki bunlar da ikna edici veya inandırıcı olmaktan uzaktır— bunun teoriden öteye bir şey olduğu söylenebilir mi? Fen ve biyoloji hakkında sağlam bir bilgiye sahip olmayan ve sadece Darwin'ci bilim adamlarının açıklamalarına itibar eden az bilmiş kişiler, evrim teorisini bir kanun olarak kabul edebilirler. Fakat bu bilim dalına iyice vakıf olanlar, kemikler, iskeletler ve fosillerle ilgili bir sürü lâfa rağmen, bunu sadece bir teori ve kesinleşmeyen bir görüş olarak kabul ediyorlar. Bu tezin lehinde gerçek deliller olarak gösterilenlerin, muhtemel birer imkândan öteye gitmediğini biliyorlar. Sözün kısası, Darwin'in evrim teorisi kadar, insanın doğrudan Allah tarafından yaratılmasıyla ilgili görüş de geçerli olabilir.

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ
تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ

يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي
لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ
وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ
شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۚ لَّمَن تَبِعَكَ
مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ
وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ
فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ
عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن
تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن
تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

13-22- Allah: "Cennet'ten in. Orada büyüklenmek senin haddin değildir. Çık. Zira sen rezillerdensin"[11] buyurdu. İblis: "Beni onların ba's olunacakları (dirilip kaldırılacakları gün) güne kadar yaşat" dedi. Allah: "Sen mühlet verilenlerdensin" buyurdu. Şeytan: "Beni onlar için tardettin. Ben de onları saptırmak için doğru yolunu bağlayacağım." "Sonra onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim. Onlardan çoklarını şükredicilerden bulmayacaksın."[12] Allah: "Zemme lâyık ve kovulmuş olarak çık oradan. Onlardan sana tabi olanlarla Cehennem'i dolduracağım" buyurdu. "Ey Âdem, sen zevcenle birlikte Cennet'e yerleşin. Ve istediğiniz şeylerden yeyin. Şu ağaca yaklaşmayın. Yaklaşırsanız zâlimlerden olursunuz." Şeytan, onların gizli bırakılmış olan yerlerini açmak için onlara vesvese verdi. Ve "Rabbiniz size bu ağacı iki melek veya Cennet'te ebedî olmamanız için nehyetti" dedi. Ve onlara: "Ben size nasihat edenlerdenim" diye yeminler etti. Onları, gururlarını

okşayarak aldattı. Ağaçtan tattıkları anda avret yerleri onlara açıldı. Cennet'in yapraklarından toplayıp üzerlerini örtmeye başladılar. Onlara Rabbleri: "Ben sizi o ağaçtan nehyetmedim mi? Ve size şeytan apaçık düşmandır" demedim mi?" diye nidâ buyurdu.

Açıklamalar

11- Asıl Arapça metinde "sagirin" kelimesi kullanılmıştır. "Sagir", "er-râzi bizzul" demektir, yani kendi alçaklığını ve rezilliğini kendi kabul eden bir kişi. Bu bakımdan Yüce Allah'ın buyruğunun anlamı şudur: Bir kul ve bir mahluk olarak kendini büyük görmen ve Rabbinin emrine karşı gelmen, senin kendini üstün görmenin bir sonucudur. Bu sebepten dolayı Allah'ın sana verdiği emri kendini küçültücü olarak görüyorsun. Bu da demektir ki, kendi alçaklığını ve rezilliğini kendin görmek istiyorsun. Sen sahte bir üstünlük taslıyorsun. Büyüklük kompleksine kapılmışsın ve hiçbir kişisel hak, yetki ve üstünlüğün olmaksızın kendini herkesten üstün görmen seni büyük yapamaz, aksine küçültür ve rezil eder. Sonuçta sen kendi alçaklığına kendin sebep olmuşsun.

12- Bu, İblis'in, Yüce Allah'a rest çekmesi veya meydan okumasıydı. İblis demek istiyordu ki, "Ya Allah, bana kıyamete kadar verdiğin mühletten faydalanarak insana, bana karşı verdiğin üstün mevki, saygı ve fazilete insanoğlunun lâyık olmadığını ispatlamak için elimden geleni yapacağım. Ben Sana insanın nasıl nankör, saygısız, vefasız ve utanmaz bir yaratık olduğunu göstereceğim."

Şeytan'ın istediği ve Allah'ın ona verdiği mühletten sadece belli bir zaman değil, aynı zamanda Şeytan'ın istediği gibi hareket etme imkanı da kastedilmiştir. Yani, Şeytan, insanı kandırıp zaafından yararlanmak ve böylece beceriksizliğini ispatlamak istiyordu ve Cenab-ı Allah da ona bu imkânı verdi. Nitekim, el-İsrâ sûresinin 61. ilâ 65. âyetlerinde Cenab-ı Allah'ın Şeytan'a Âdem ve evlâtlarını kandırıp doğru yoldan caydırmak için elinden geleni yapmasına izin verdiği ve insanoğlunu fitneye sürüklemek için bütün yolları kendisine açtığı ifade edilmiştir. Fakat aynı zamanda Cenab-ı Allah şunları da ifade etmiştir: "Sen, bana sadık kullarımı hiçbir şekilde etkilemeyeceksin. Sen ancak onları yanıltma, boş ümitler verme, kötülük ve sapıklıkları hoş gösterme, zevk-ü sefa âlemine çekmek için türlü çabalar harcama yetkisine sahip olacaksın. Bunun dışında onları zorla kötü yola sürükleyemezsin ve onlar doğru yolda yürümek istiyorsa buna mani olamayacaksın."

Aynı konuya İbrahim sûresinin 22. âyetinde temas edilmiş ve kıyamette Allah'ın mahkemesinde karar verildikten sonra Şeytan'ın kendisine tabi olan insanları şöyle hitap edeceği kaydedilmiştir: "Şüphesiz Allah size sözün doğrusunu söyledi. Ben de size vâdettim. Fakat vâdimde yalancı çıktım. Benim sizin üzerinize kudret ve nüfuzum da yoktur. Ancak sizi dâvet ettim. Siz de icabet ettiniz. Beni kınamayın, kendinizi kınayın."

Şeytan'ın "Beni onlar için tardettin" diye Allah'ı suçlar gibi bir ifade kullanması da suçu başkalarına atma ve kendisini haklı çıkarma çabasının bir parçasıdır. Bu, şeytanın son çırpınışıydı ve üzerine durulmaması gerken basit bir hareketti ki, Cenab-ı Allah da buna hiç aldırış etmedi.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾

23- Onlar: "Ey Rabbimiz, nefislerimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen ziyan edenlerden oluruz" dediler.[13]

Açıklamalar

13- Bu hikâye şu gerçekleri gözümüzün önüne seriyor:

(1) İnsanlarda utanmak doğal bir duygudur ve bunun ilk belirtisi, bir insanın başka bir insanın yanında vücudunun bir kısmını açması sırasında duyduğu utançtır. Utanma duygusu medeniyetin gelişmesiyle sun'i bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Bu duygu, Kur'ân-ı Kerim'in dediği gibi, insanda yaratılışının ilk günlerinden beri bulunmaktadır.

(2) Şeytan'ın, insan tabiatını doğru yoldan saptırmak için oynadığı ilk oyun, ar ve haya duygularını zedeleyip çıplaklık yoluyla fuhuş kapısını açmak ve cinsel sapıklığa yöneltmekti. Başka bir deyimle, saldırmak üzere rakibinin cephesinden seçtiği en zayıf nokta, hayatının cinsel yönüydü ve vurduğu ilk darbe, Allahu Teâlâ'nın insan tabiatına yerleştirdiği ar ve haya şeklindeki bu duvar ve kale idi. Şeytanlar ve

öğrencilerinin bu gidişatı bugün de aynıdır. Bunlarda, "kalkınma" ve "gelişme" adına bir şey, kadını hayasızca toplumun içine çekmeden ve soymadan başlayamaz.

(3) İnsanın, kötülüğe dâveti ender kabul etmesi de tabiatın bir kanunudur. Şerre dâvet eden bir kişi bir insanın karşısına mutlaka bir hayırsever şeklinde çıkmalıdır.

(4) Bir insanda, insanüstü bir mevkiye varmak ve ebedî bir hayata kavuşmak için tabii bir istek vardır ve Şeytan zâten bu isteğe cevap verir görünümüyle insanı ilk defa kandırmayı başarmıştır. Şeytan'ın en geçerli taktiği, insana daha güzellere ve yükseklere götürme ümidini vermesidir ve bunun için, insanı tam tersine, daha alçaltacak ve rezil edecek yollara sürüklemesidir.

(5) Şeytan'ın ilk önce Hz. Havva'yı (a.s.) kandırdığı ve daha sonra onu Hz. Âdem'i tuzağa düşürmek için kullandığı konusunda halk arasında yaygınlaşan hikâye, Kur'ân-ı Kerim tarafından reddedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre Şeytan her ikisini kandırdı ve ikisi de onun tuzağına düştü. Bu, aslında küçük bir nokta gibi gelebilir, ancak bu gibi rivâyet ve hikâyelerin dünyada kadınların ahlâki, hukukî ve içtimaî durumunu küçültmek konusunda ne kadar büyük rol oynadığını bilenler, Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadesinin gerçek değerinin çok büyük olduğunu anlayacaklardır.

(6) Hz. Âdem ile Havva'nın (a.s.), yasak ağaçtan tatmalarından hemen sonra mahrem yerlerinin açılmasının, bu ağaçtan kaynaklandığını düşünmek yanlıştır. Aslında Hz. Âdem ile Havva'nın utanç duymaya ve kendilerini çıplak hissetmeye başlamalarının sebebi, Allah'ın emirlerine karşı gelmelerinden başka bir şey değildi. Cenab-ı Allah daha önce "avret yerleri"nin örtülmesi için özel bir tedbir almıştı. Ama kendileri itaatsızlık edince örtünmeleri için alınan tedbir kaldırıldı ve kendi çıplaklıklarını kendi örtmeleri için serbest bırakıldılar. Yani örtünmek artık onların çabalarına bağlı bir şeydi. Buna ihtiyaç duydukları takdirde örtüneceklerdi, ihtiyaç duymadıkları takdirde çıplak kalacaklardı. Bu olay, bir yandan bir insanın Allah'a itaatsızlık etmesi halinde bunu uzun bir süre saklayamayacağı ve bir yandan, Allah'ın himaye ve desteğinden mahrum kalacağı konusunda bir uyarıydı. Bu husus Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çeşitli hadislerinde yer almıştır ve aynı

konuda Hz. Peygamber'in Allah'a şöyle dua ettiği de belirtilmiştir: "Ya Rabb, ben senin rahmetini bekliyorum. Onun için, beni bir ân için bile nefsime bırakma."

(7) Şeytan, insanın kendisinden daha üstün sayılması ve büyük mevki ve şeref verilmesine lâyık olmadığını göstermek istiyordu. Ne var ki, bu çabasının ilk etabında yenilgiye düştü. Gayet tabii ki, şeytan-insan mücadelesinin ilk safhasında insan Rabbinin emirlerine tam itaat edemediği ve rakibinin kendisini kandırması sonucu doğru yoldan sapabileceği ortaya çıktı. Fakat bu ilk güç denemesinde de, insanın, Şeytan'dan ahlakî yönden çok üstün bir yaratık olduğu ispatlanmış oldu. Bu hususta şu noktalar dikkate alınmalıdır: Birincisi, Şeytan büyüklük taslıyordu, insan ise büyüklük iddiasında bulunmadı, aksine ona büyüklük tevdi edildi. İkincisi, Şeytan sırf gurur ve kibir yüzünden Allah'ın emirlerine karşı geldi ve kendi isteğiyle Allah'a karşı cephe aldı. İnsan ise kendiliğinden itaatsızlık etmedi, aksine Şeytan'ın kandırması yüzünden böyle bir davranışta bulundu. Üçüncüsü, insan, şerrin dâvetini bilerek kabul etmedi, aksine şerre dâvet eden varlık ona hayırsever olarak gelmek zorunda kaldı. İnsan sadece alçalmak için alçalmadı, aksine bu yolun kendisini yükseklere götüreceğine inandı. Dördüncüsü, Şeytan ikaz edilince hatasını kabul etmedi ve itaatsızlığında ısrar etti. Buna karşılık insan uyarılınca Şeytan gibi inat etmedi ve hatasını kabul ederek utancını ve üzüntüsünü belirtmekte gecikmedi. İnsan kusurunu itiraf edip itaatsızlık ve isyandan vazgeçti ve özür dileverek Rabbinin rahmetine talip oldu.

(8) Böylece, Şeytan'ın seçtiği yol ve insanın hak ettiği yol birbirinden ayrıldı. Şeytan'a mahsus yol, kulluktan uzaklaşmak, Allah'a karşı başkaldırmak, uyarılmasına rağmen büyük bir inatla isyankâr davranışlarında ısrar etmek, itaat ve hidâyet yolunda bulunanları kandırıp günâh yoluna saptırmaya çalışmaktan ibarettir. Bunun aksine insanın hak ettiği ve lâyık olduğu yol, ilk önce Şeytan'ın oyunlarına gelmemek ve düşmanın her hareketini büyük bir dikkatle izlemektir, daha sonra, Şeytan'ın türlü çeşit oyunları yüzünden kulluk ve itaat yolundan ayrılsa da kendi hatasını anladıktan sonra büyük bir nedâmet ve tevazu ile Rabbine dönmek ve hatasını telâfi etmektir. İşte Cenab-ı Allah'ın bu âyette Âdem'in hikâyesinden bahsederek vermek istediği ders budur. Cenab-ı Allah Mekkeli kâfir ve müşriklere diyor ki, "Sizin takip ettiği-

niz yol, Şeytan'ın yoludur. Hidâyet ve itaatten uzaklaşıp cin ve insan şeklindeki şeytanları kendi veli ve himayecileri olarak seçmeniz ve sayısız tenbih ve ikazlara rağmen kendi hatanızda ısrar etmeniz tamamıyla şeytanî bir tutum ve davranıştır. Siz ezeli düşmanınızın ağına düşmüşsünüz ve ona hep yeniliyorsunuz. Bunun sonucu, Şeytan'ın karşılaşacağı sonuçtan farklı olmayacaktır. Eğer siz gerçekten kendi düşmanınız değilseniz ve sizde az bir akıl kalmışsa, kendinize çekidüzen verin ve atalarınız Âdem ile Havva'nın yolunu seçin."

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ
فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا
تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ
لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ
آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

24-26- Allah: "Birbirinize düşman olarak ininiz ve size yeryüzünde bir vakte kadar karar edecek mahal ve maişet vardır" buyurdu.[14] "Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkarsınız" dedi. Ey Âdemoğulları,[15] size avret yerinizi örtmek için libas ve ziynet elbisesi indirdik. Takvâ libası ise daha hayırlıdır. Bu Allah'ın âyetlerindendir. Ta ki, iyice düşünsünler.

Açıklamalar

14- Hz. Âdem ile Havva'ya Cennet'ten inme emrinin ceza olarak verildiği sanılmasın. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerde Allah'ın, Âdem ile Havva'nın tövbelerini kabul ve kendilerini affettiği ifade edilmiştir. Bu bakımdan, yukarıdaki emrin bir ceza niteliği taşıdığı düşünülmemelidir. Bu emirle, insanın yaratılışıyla güdülen amaca varılmıştır. (Daha ayrıntılı açıklama için bkz. Bakara sûresi, dipnot no: 48, 53).

15- Şimdi de, Hz. Âdem ile Havva'nın hikâyesinin belli bir yönüne dikkat çekilip kâfir ve müşrik Arapların, kendi yaşantılarında Şeytan'a tabi olarak kapıldıkları kötü bir alışkanlığa dikkat etmeleri istenmiştir.

Cahiliyye Arapları elbiseyi, sadece bir ziynet olarak ve hava şartlarından korunmak için kullanıyorlardı. Onlar için elbisenin başlıca amacı olan mahrem yerlerin örtünmesinin ise, hiçbir değeri ve önemi yoktu. Edeb yerlerini başkalarının önünde açmaktan hiç çekinmiyorlardı. Herkesin önünde yıkanmak, yolda yürürken büyük abdest almak ve uçkurlarına dikkat etmemek alışılagelmiş şeylerdi. Daha kötüsü, Araplardan birçok kişi, Hac mevsiminde Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyorlardı ve bu konuda kadınlar daha da hayasızca davranıyorlardı. Onlara göre bu dini ve hayırlı bir işti ve hiçbir ayıp tarafı yoktu. Bu davranış sadece Araplara mahsus değildi. Dünyanın birçok milletlerinde bu illet vardı ve şimdi de çıplaklık modası giderek yayılıyor. Onun için, burada muhatap sadece Araplar değil bütün insan oğullarıdır. Kendilerine deniliyor ki, sizin yaşantınızda Şeytan'ın bu belirgin kandırmacası çoktan vardı. Siz, Rabbinizin hidâyetine ve peygamberlerinin dâvetine sırt çevirip kendinizi Şeytan'ın kucağına atmışsınızdır ve Şeytan da sizi tabii yolunuzdan saptırıp atalarınızın durumunda olduğu gibi, sizi kötü yola sürüklemek istiyor. Bu noktayı dikkate alırsanız, peygamberlerin yardımı olmaksızın en ilkel ihtiyaçlarınızı bile karşılayamayacağınızı anlarsınız.

يَا بَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ
كَمَآ أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ ٱلْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوْءَٰتِهِمَآ ۗ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ
إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا
فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً قَالُوا۟ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ
إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

27-28- Ey Âdemoğulları, Şeytan ana ve babanızı Cennet'ten çıkardığı ve avret yerlerini açmak için arkalarından elbiselerini soyduğu gibi sizi de aldatmasın. O ve kabilesi sizi görür. Ve siz onları görmezsiniz. Biz, şeytanları iman

etmeyenlerin velileri kıldık.[16] Müşrikler fena bir iş işlediklerinde, "Babalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah, bize bununla emretti"[17] derler. De ki, "Allah hiçbir zaman kötülüğü emretmez.[18] Allah üzerine bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?"

Açıklamalar

16- Bu âyetlerde buyurulanlardan şu gerçekler ortaya çıkıyor:

(1) Elbise insan için sun'i bir şey değildir, aksine insan tabiatının bir önemli ihtiyacıdır. Cenab-ı Allah, insan vücudunu, hayvanlarınki gibi doğuştan örtülü yapmamış, aksine tabiatına ar ve haya duygularını yerleştirmiştir. Cenab-ı Allah, insanın cinsel veya üreme organlarını "sevât" yapmıştır, yani bunların çıplak olması insanı ya rahatsız eder ya da tiksindirir. Ayrıca, bu tabii haya duygusunun gereklerinin yerine getirilmesi için insana hazır bir elbise veya örtü verilmemiş, aksine hayal gücü veya ilham yoluyla örtünme ihtiyacını gidermesi için kendisine akıl ve zekâ tevdi olunmuştur.

(2) Bu tabii ilhama göre, insan için örtünme veya kıyafetin ahlâkî gerekleri en önde gelmektedir. Bir insanın tabii ihtiyaçları, yani hava şartlarına göre vücudun korunması veya vücudun süslenmesi için elbise giymek ikinci planda kalıyor. Bu hususta da insanın tabii temayülü hayvanlarınkinden farklıdır. Hayvanlar için örtünmenin maksadı sadece hava şartlarından korunmaktır. Edep yerleri diye bir şuur veya fikir olmadığı için hayvanlar bu maksatla hiç örtünmezler. Ne var ki, insanlar, Şeytan'ın dümen suyuna girince mesele tamamıyla tersine döndü. Şeytan kendi öğrencilerine, örtünme ihtiyacının ancak hayvanlar kadar duyulduğunu anlatmaya, edep yerlerinin gizlenmesi için örtünmeye hiç gerek olmadığını aşılamaya çalışmıştır. Başka bir deyimle, Şeytan, insanlara cinsel organlarının sevât olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

(3) Elbisenin sadece edep yerlerini örtmek, korunmak ve süslenmek vasıtası olması yeterli değildir, ve insanın varmak istediği hedef "takvâ elbisesi" olmalıdır. Yani öyle bir elbise ki, edeb yerlerini örtsün ve bunun yanı sıra fazla süslü olmasın, giydiği insanın toplumdaki yerine uygun olsun, şeref ve namusunu düşürücü olmasın, kibir, gösteriş ve sırf süs belirtisi olmasın, ayrıca erkeği kadın ve kadını erkek gibi gösterecek nitelikte olmasın ya da bir milletin başka bir millete benzeme he-

vesiyle giydiği ve rezilliği ve sapıklığı ortaya koyacak şekilde olmasın. Kıyafet konusunda bu hedefe varması, peygamberlere iman edip kendilerini Allah'a bırakmayan bir topluluk için mümkün değildir. Peygamberler ve Allah'ın hidâyetini kabul etmemiş olan milletlerin veli ve hamileri şeytanlar oluveriyorlar ve bu şeytanlar o milleti eninde sonunda kötülüğe ve ahlâksızlığa sürüklerler.

(4) Elbise veya kıyafet konusu da, dünyanın her tarafında bulunan ve insanların hakikate varmalarına yardımcı olan Allah'ın sayısız işaretlerinden biridir. Ama, insanın bundan ders alması şartıyla tabii. Elbise veya kıyafetin, Allah'ın önemli bir âyet ve işareti olduğu hususu, yukarıda bahsettiğimiz gerçekler gözönünde alındığı ve iyice incelendiği takdirde kolayca anlaşılmış olacaktır.

17- Burada kâfir ve müşrik Arapların Kâbe'yi çıplak tavaf etmelerine işaret edilmiştir ki, bundan daha önce bahsetmiştik. Araplar bu hareketi Allah'ın bir emri ve dinî bir vecibe olarak yapıyorlardı.

18- Bu, her ne kadar basit bir cümle ise de, kâfir ve müşrik Arapların batıl itikat ve cehalet dolu geleneklerine karşı mühim bir delildir. Bu bahis şeklini anlamak için şu iki hususa dikkat edilmelidir:

Birincisi, Araplar bazı dini törenlerde çıplak olur ve bunu kutsal bir davranış olarak nitelendirirlerdi, ama çıplaklığın utanç verici bir hareket olduğunu kendileri de kabul ediyorlardı. Bu bakımdan, namuslu ve toplumda yüksek bir mevkiye sahip olan bir kişi çarşı ve pazarda akrabalarının önünde veya ciddi bir toplantıda soyunmazdı.

İkincisi, Araplar çıplaklığın kötü ve utanç verici bir fiil olduğunu bilmelerine rağmen ibadetleri veya dinî törenleri sırasında çıplaklığı kabul ederlerdi, ve dinlerinin Allah tarafından geldiğine inandıkları için bu davranış ve geleneği de kutsal sayarlardı. Onun için, Kur'ân-ı Kerim burada diyor ki, ey cahiller, kendinizin bile fuhuş, müstehcen ve ayıp saydığınız bir harekete Cenab-ı Allah nasıl izin verebilir? Eğer dininizin emrinin böyle olduğuna inanıyorsanız, bu din Allah tarafından gelmemiştir.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا
هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ
أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

29-30- De ki: "Rabbim adaleti emretti. Ve her secde yerinde yüzünüzü (kıbleye) çeviriniz. Ve O'na dinde muhlis olarak ibadet ediniz. Sizi ilk yarattığı gibi yine O'na dönersiniz."[19] Allah bir kısmını hidâyet buyurdu, bir kısmına da sapıklık hak oldu. Çünkü, bunlar Allah'tan başka şeytanları dost edindiler. Onlar kendilerini hidâyete erişmiş zannederler.

Açıklamalar

19- Burada demek isteniliyor ki, Allah'ın dininin sizin saçma sapan ve sapık geleneklerinin ile ne ilgisi var? Cenab-ı Allah'ın size öğretmek ve anlatmak istediği dinin temel ilkeleri ise bunlardır:

1) İnsan kendi hayatını adalet ve doğruluk üzerinde bina etsin.

2) İnsan ibadet ederken doğru hareket ve istikamette bulunsun. İbâdetinde Allah'tan başkalarına kulluğun en ufak belirtisi olmamalıdır. Ma'bûd-u Hakikî'nin dışında başka hiç bir varlığa dua, ibadet, niyaz ve namazda bulunulmasın, itaat ve kulluk edilmesin.

3) İnsan, kendisine yol göstermek, yardım, zafer ve himâye için ancak Allah'a dua etmelidir. Ancak bu duayı yapmadan önce dinî inanç ve ibadetlerinde samimi olmalıdır. Bu arada hayatını da İslâm'a dayamalıdır. Bütün yaşantısı küfr, şirk, yalan, iftira, günah ve başkalarına kulluğa dayanan bir kişi, sırf yardım ve himaye için Allah'a el açmamalıdır. Yani, başka bir deyimle böyle bir kişi, Allah'a şöyle demek istiyor: "Ya Rabb, sana karşı itaatsızlık ve isyanda bize yardım et"!

4) İnsan, bu dünyada doğduğu gibi başka bir dünyada tekrar doğabileceğine ve Allah'a bütün yaptıklarının hesabını vermekten mükellef olduğuna inanmalıdır.

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي

أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝

31-32- Ey Âdemoğulları, her mescidde ziynetinizi alınız.[20] Yeyiniz, içiniz, ısraf etmeyiniz. Allah ısraf edenleri sevmez.[21] De ki; "Allah'ın, kulları için çıkardığı ziynet; iyi ve temiz rızıkları kim haram etti?"[22] De ki: "O ziynetler, iyi ve temiz şeyler, kıyamet gününde dünya hayatında iman edenlere mahsustur.[23] Bilen kavim için âyetleri böyle tafsil eyleriz."

Açıklamalar

20- Burada "ziynet"ten bütün bir elbise kastedilmiştir. Allah'a ibadete kalkan bir kişinin sadece edep yerlerini örtmesi yeterli değildir, aksine mali durumu elverdiği ölçüde bütün vücudunu örtecek şekilde bir elbise giymelidir ve bu kıyafete ziynet eşyaları da dahildir. Bu emir, Cahiliyye devrinde olduğu gibi çağımıza kadar gelen ibadet ile ilgili yanlış inanç ve gelenekleri bir kalemde silip atıyor. Bu cahiller, yarı çıplak ya da anadan doğma bir şekilde, maske takarak ya da başka türlü sapıklıklarda bulunarak ibadet edildiğini sanmışlardır. Halbuki Cenab-ı Allah diyor ki, ibadet düzgün bir kıyafetle yapılmalıdır ve çıplaklık şöyle dursun, en ufak edepsizlik yapılmasın.

21- Yani Cenab-ı Allah, aç veya açıkta kalmanız ve yırtık pırtık giyinmenizden hoşlanmıyor. Dolayısıyla, O'na ibadet ederken de böyle bir durumda olmanız O'nun katında makbul değildir. O istiyor ki size verilen nimetlerden en iyi şeklide yararlanın, iyi giyinin, ve iyi yiyin, için. Allah'ın şeriatında günâh olan ısraftır veya onun koyduğu sınırlara tecavüz etmektir, bu ister helâli haram, ister haramı helâl kılmak şeklinde olsun.

22- Bu demektir ki, Cenab-ı Allah dünyada bütün ziynet ve nimetleri kulların yararına yaratmıştır ve bu sebeple, bunların haram kılınmasını istemez. Fakat başka bir din ve ahlâk nizamı, bu nimetlerin haram ve nefrete lâyık olduğunu ileri sürüyorsa, o din ve ahlâk nizamının Allah tarafından olmadığı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu, bâtıl

din ve inançların reddi için Kur'ân-ı Kerim'in ileri sürdüğü önemli delillerden biridir ve bunun anlaşılması, Kur'ân-ı Kerim'in muhakeme tarzını anlamak için gereklidir.

23- Yani, gerçekte Allah'ın yarattığı bütün şeyler iman sahipleri içindir, zira kendileri Allah'ın en sadık ve vefakâr kullarından biridirler. Fakat dünyanın düzeni imtihan ve mühlet usullerine dayandığı için buranın pek çok nimetleri Allah'a sadık olmayan ve vefasız kişilere de dağıtılıyor, hatta bunlara daha bol ve büyük miktarda nimetler veriliyor. Fakat bütün düzeni Hak üzerinde kurulu olacak âhirette, bütün nimet ve ihsanlar sadık ve vefakâr kullara ait olacaktır ve dünyada Rablerinin rızıklarını ve nimetlerini kullanmasına rağmen aynı Rabbe karşı gelenler ve nankörlük edenler bunlardan mahrum bırakılacaklardır.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ
أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾
يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ
اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

33-35- De ki: "Rabbim, açık ve gizli hayasızlığı, günahı,[25] haksız yere isyanı[26] ve onun için burhan ve hüccet indirilmemiş iken Allah'a şirki ve Allah hakkında bilmediğinizi söylemenizi haram kılmıştır". Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde bir an ne geri bırakılabilirler, ne de öne alabilirler.[27] Ey Âdemoğulları, size içinizden âyetlerimi anlatan peygamber geldiğinde, ittika edip ıslâh-ı hal edenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar.

Açıklamalar

24- Daha geniş açıklama için bkz. El-En'âm sûresi, dipnot: 128 ve 131.

25- Metinde kullanılan kelime "isme"dir ki, eksiklik anlamını taşı-

yor. "Âsime", hızlı yürüyebilen, ama bilerek yavaş giden dişi deveye denilir. Bu sebeple, bu kelime "günah"a eşit tutulmuştur. Yani, insanın, Rabbine itaat ve ibadette kuvveti ve kudreti olmasına rağmen hatalı hareket etmesi veya görevini eksik yapması ya da hiç yapmaması.

26- Yani, insanın kendi sınırlarını aşıp izni ve hakkı olmadığı yerlere girmesi. Bu tarife göre, kulluk sınırlarını aşıp Allah'ın topraklarında kendi başına hareket etmeye çalışanların yanısıra, Allah'ın saltanatında kendi saltanatını kurmak isteyenler ve ayrıca Allah'ın kullarının haklarına tecavüz edenler de âsidirler.

27- Burada "her ümmetin bir eceli vardır" demenin anlamı, her milletin düzelmesi için yıllar, aylar ve günlerle hesap edilebilecek kesinkes mühlet verildiği, ve bu mühlet biter bitmez ilgili milletin işinin bitirildiği değildir. Aksine dünyada bir millete dünyada faaliyette bulunmak üzere verilen fırsatın bir ahlâkî sınırı veya ölçüsü tayin olunuyor, yani o milletin faaliyetlerinde hayır ile şerrin azami ve asgari oranı tesbit ediliyor. Bir millete, şer hanesindeki faaliyetleri, hayır hanesindeki faaliyetlerinden az olduğu sürece belirlenen orana kadar, bütün kötülüklerine rağmen mühlet ve fırsat tanınıyor ve iş bu oranın son sınırına gelip dayanınca o günâhkâr ve sapık millete daha fazla mühlet verilmiyor. Konuyu daha iyi anlamak için Nûh sûresinin 4, 10. ve 12. âyetlerini de gözünüzün önünde bulundurun.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ
أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا
يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا
ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

36-37- Âyetlerimizi tekzip edip onları kabulden kibredenler orada ebedî kalmak üzere Cehennem ehlidirler.[28] Allah üzerine iftira eden yahut âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim vardır? Onlar, Levh-i Mahfûzdaki nasiplerine nail olurlar.[29] Onlara meleklerimiz ruhlarını almak için geldiklerinde: "Allah'tan başka olarak ibadet eylediğiniz şeyler nerede?" derler. Onlar da: "Onlar bizi bırakıp kayboldular" diyerek kendileri aleyhine kâfir olduklarına şehadet ederler.

Açıklamalar

28- Aynı mevzuya, Hz. Âdem ile Havva (a.s.)'ın dünyaya indirilişleri ile ilgili hikâyenin anlatıldığı Bakara sûresinin 38-39. ve Tâhâ sûresinin 123-124. âyetlerinde de temas edilmiştir. Yani burada denilmek isteniyor ki, bu husus, ta insan yaratılırken ona iyice anlatılmıştı. (Bk: Âl-i İmran sûresi, dipnot: 69).

29- Yani, dünyada kaç gün kalmaları için mühlet verilmişse kalacaklardır ve kaderlerinde yazılı olan iyi veya kötü günleri geçireceklerdir. Bundan sonra işleri tamamdır.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ
وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ ۖ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا
ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا ۖ قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ
أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ
وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38- Allah onlara: "Cin ve insanlardan sizden önce geçen ümmetlerle beraber Cehennem'e girin" buyurur. Oraya giren her ümmet, diğerine lânet eder. Nihayet orada hepsi toplandığı zaman sonra gelenler evvelkiler için "Ey Rabbimiz, bizi bunlar dalâlete düşürdüler. Onlara Cehennem azabını katmerli ver" derler. Allah da: "Hepinize azap katmerlidir (iki kattır); lâkin bunu bilmezsiniz" buyuruyor.[30]

Açıklamalar

30- Yani, sizlerden her topluluk birinin halefi veya selefiydi. Eğer bir topluluğun selefleri kendileri için düşünce ve davranış sapıklığının mirasını bırakmışsa, kendileri de halefleri için benzeri bir miras bırakıp bu dünyadan ayrılmışlardır. Aynı şekilde bir grubun doğru yoldan sapmasının sorumluluğu biraz seleflerine ait ise, haleflerinin sapıklığının büyük bir sorumluluğu da o gruba ait olmuştur. Bu sebeple, burada herkes için azabın katmerli (iki misli) olduğu ifade edilmiştir. Yani bu azapların biri kendisinin doğru yoldan sapması ve diğeri, başkalarını doğru yoldan caydırmasından ötürü kendisine gelecektir. Biri, bırakmalarından dolayı meydana gelecektir.

Hadis-i şerifte bu konu şöyle açıklanmıştır: "Allah ve Resulü'nün hoşuna gitmeyen bir sapıklığı başlatan bir kişi, bu sapıklığa kapılanların hepsinin günâhını taşıyacaktır. Kötü amel işleyenler ise kendi yaptıklarının hesabını ayrıca ödeyeceklerdir." Başka bir hadis de şöyledir: "Dünyada her kim zulümle öldürülüyorsa, haksız kıyımının bir kısmı, kardeşini öldürmüş olan Âdem'in oğlunun hanesine yazılıyor. Zira, adam öldürme yolunu ilk önce o açmıştı." Bu demektir ki, yanlış bir düşünce veya davranışın temelini atmış olan bir şahıs veya grup sadece kendi hatasından sorumlu olmuyor, aksine dünyada ondan etkilenen bütün kişilerin günâhının bir bölümü onun amel defterine kaydediliyor. Bu işlem, sözkonusu hata veya günâhın etkisi devam ettiği sürece amel defteri işlemeye devam ediyor. Bu da demektir ki, herkes kendi yaptığı iyi veya kötü şeylerden sorumlu olmakla kalmıyor, aynı zamanda yaptığı işlerin iyi veya kötü neticelerinden başkalarının etkilendiğinin bir bölümü kadar da sorumlu oluyor.

Meselâ, bir zâniyi ele alalım. Bu zâninin yetişmesi ve eğitiminde rol alanlar, düşüp kalktığı ve etkilendiği kişiler, kendisine kötü örnek olanlar ve içinde zina temâyülünün doğmasına sebep olanların hepsi suçunu ve günâhını paylaşmak zorundadırlar ve o zâninin kötü fiilinin pay sahibidirler. Ve bu kişiler de kötü bakmak, kötü niyetli olmak ve kötü işler yapmak huy ve temayüllerini nereden kapmış ve kimlerden miras almışlarsa, onlar da o derecede suçlu ve günahkârdırlar. Bu böyle uzayıp, nefsine göre hareket eden ve nefsî ihtiyaçlarını tatmin etmek için kötü yola başvuran ilk insana kadar gider. İşte yukarıda bahsettiğimiz zâninin hesap defterinin bu bölümü, çağdaşlarına ve se-

leflerine aittir. Ayrıca, kendi zina fiilinden kendisi de sorumludur. Bu adam, kendisine verilen vicdanın sesi, nefsini kontrol etme gücü, hayırsever ve salih kimselerden edindiği hayır ve şer bilgisi, önünde bulunan iyilik örnekleri ve nefsî hareketinin kötü neticeleri hakkındaki malumâttan hiçbirini kullanmadı veya bunlardan yararlanamadı ve kendisini nefsinin kör topal ihtiyaç ve isteklerine kaptırıverdi. Bu da, kârzarar defterinin kendi kişiliğiyle ilgili bölümüdür. Buna ilâveten, bu adamın işlediği suç hem kendiliğinden, hem de onun çabalarıyla toplumun başka fertlerine de sirayet ediyor. Meselâ, zina sırasında kaptığı frengi gibi hastalıkları hem kendi âilesine, hem de buluştuğu ve görüştüğü kimselere bulaştırarak pek çok kişinin hayatını tehlikeye düşürüyor. Bıraktığı nütfe (tohum) yüzünden doğan gayrimeşru çocuk, hem annesi, hem yakınları için bir yük oluyor ve nütfesiyle doğan çocuk veya çocukların mali ve maddi sorumluluğunu üstlenmediği için, onları başkalarının gelirlerine ortak koşuyor ve miraslarına haksızca konduruyor ve bu haksızlığın etkisi kuşaklardan kuşaklara geçiyor. Böyle bir kişi ağına düşürdüğü kız veya kadını, kötü yola sürüklüyor ve kişiliğinde bazen öyle kötü huy ve özellikler yaratıyor ki, bundan çeşitli âile ve sülâleler yıllarca etkileniyorlar. Kendi evlâtlarına, yakınlarına, dostlarına ve toplumun diğer üyelerine kötü bir ahlâk örneği sunuyor, birçok kişinin ahlâkını bozuyor ve bunun etkileri de kuşaktan kuşağa geçiyor. Bir kişinin bu toplumda zina fiiliyle yol açtığı böylesine korkunç tahribat, hesap defterine bütün bu olumsuz ve zararlı etkilerin hesabının yazılmasını gerektiriyor ve adalet ile hakkaniyet kuralları bunun böyle yapılmasını ve tahribatın tesirleri devam ettiği sürece yapılmasını elzem kılıyor.

İyilik ve hayırseverlik de böyledir. Seleflerimizden elde ettiğimiz iyilik mirasının mükafâtı, bu mirasın dünyanın kuruluşundan başlayarak günümüze kadar gelmesinde rol oynayan herkese verilmelidir. Ayrıca, bu mirası alıp korumak ve geliştirmek için harcadığımız çabaların ödülünü de biz almayız. Bunun dışında, iyilik ve hayır için harcadığımız çabaların iz ve etkilerini arkamızda bırakıp bu dünyadan göçtükten sonra bile bunların iyi sonuçları ve artı puanları, hesap defterimizin "iyilik ve hayırseverlik" hanesine kaydedilmelidir.

Ceza ve ödül konusunda Kur'ân-ı Kerim'in bize sunduğu bu kavramın, adalet ve hakkaniyet usullerine tamamıyla uygun olduğunu, sa-

nırız, aklı başında herkes teslim edecektir. Bu gerçek iyice anlaşıldığı takdirde ceza ve ödül için bu dünyadaki hayatın yeterli olduğunu sananlar kadar, her ceza ve ödülün öbür dünyada veya ikinci bir hayatta verileceğine inananların yanlış inançlarının da ortadan kalkacağına inanıyoruz. Gerçek şu ki, bu kişiler ne insanların emelleri ile etki ve sonuçlarının derinliğini ve genişliğini anlamışlardır, ne de adaletli ceza ve mükâfâtın icaplarını kavramışlardır. Bir insanın bugün 50-60 yaşına kadar uzanan ömründe yaptığı iyi veya kötü amelinin sorumluluğu geçmişteki birçok nesle kadar uzanıyor ve bugün onlara bunun ceza ve mükâfâtının ulaşması mümkün değildir. Ayrıca, bugün iyi veya kötü amel işleyen bir kişinin hareketlerinin sonuç ve etkileri, son nefsini almasıyla bitmeyecek, aksine yüzyıllara kadar devam edecek, yüzlerce, onbinlerce ve milyonlarca kişiye uzanacak ve bu yüzden hesap defteri, iyi veya kötü sonuçları devam ettiği sürece açık kalacaktır. Bir insan, yaptığı iyi veya kötü amelinin etkilerinin milyonlarda bir bölümü bile ortaya çıkmamışken, bugün nasıl cezalandırılabilir veya ödüllendirilebilir? Bunun yanısıra, bu dünyadaki sınırlı hayat ve sınırlı imkânları, herkese yaptığı iyi veya kötü amelinin tam olarak cezalandırılması veya ödüllendirilmesine müsait değildir. Meselâ, dünya çapında bir savaş çıkaran bir kişinin yaptığı hareketin sayısız kötü sonuçları yüzyıllara kadar milyarlarca insanda görülebilir. Bu dünyada verilen en büyük bedensel, ahlâkî, manevî ve maddî ceza, böylesine canavar bir kişinin korkunç suçunun adil ve yüzde yüz bir cezası olabilir mi? Aynı şekilde, dünyada insanlara verilen en büyük ödül, hayatı boyunca insanoğlunun iyiliği ve rahatı için didinmiş ve çalışmış fedakâr bir insana tamamıyla ve yüzde yüz uygun olabilir mi? Üstelik bu insanın hayır işlerinin iyi sonuçlarından milyonlarca insan yüzyıllarca faydalanıyorsa? Amel ve ceza ile mükâfât meselesini bu açıdan inceleyecek olan bir kişi gerçek anlamda hesaplaşma, ceza ve mükâfât için ayrı bir dünyaya gerek olduğuna inanacaktır. Öyle bir dünya ki, orada geçmişin ve geleceğin bütün nesilleri bir araya gelecekler, hesap defterleri kapanmış olacak. Mahkeme kürsüsünde her şeyi bilen ve tamamıyla adaletli karar veren Cenab-ı Hak bulunacak ve insanların iyi veya kötü amellerinin cezalandırılması veya ödüllendirilmesi için sınırsız imkânlar ve sonsuz hayat olacaktır.

Meselenin aynı yönünü incelediğimizde, "tenâsüh" veya "avagon"

(her canlının öldükten sonra ameline göre başka bir kılığa sokulup dünyaya gönderilmesi [mütercim] fikrine inananların bir temel hatasını anlamış oluyoruz. Tenasüh veya avagona inananlar sadece 50 yıllık kısa bir ömrün iyi veya kötü amellerinin cezası veya mükâfâtı için binlerce yıllık bir ömre ihtiyaç olduğunu anlamıyorlar. Halbuki, bu hesap daha da uzayabilir. Şöyle ki, bir 50 yıllık ömrün sonunda bir ikinci veya bir üçüncü sorumlu bir hayat, bu dünyada başlayabilir ve bu hayatta da iyi veya kötü amellerin ceza veya mükâfâtının verilmesi gerekebilir. Böyle bir durumda hesap biteceğine, tamamıyla karışacak ve hiç bitmeyecektir.

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ
عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ
السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

39-40- Evvelkiler sonrakilere, "Sizin bizim üzerimize bir üstünlüğünüz yoktur. Kazandığınızın cezası olarak azabı tadın" derler.[31] Âyetlerimizi yalan sayıp ve onlara imandan kibirlenmek isteyenlere gök kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar Cennet'e girmeyecekler. Biz günahkârları böyle cezalandırırız.

Açıklamalar

31- Cehennem sahiplerinin bu tür sözleri Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde naklolunmuştur. Meselâ, Sebe sûresinin 31-32 âyetlerinde şöyle buyurulmuştur: "O kâfirler, 'Biz aslâ bu Kur'ân'a ve ondan evvelki kitaplara iman etmeyiz' dediler. Zâlimleri Rablerinin huzurunda dururken bir görsen. Onlardan bazısı bazısına söz söylerler. Zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara: 'Eğer siz olmasaydınız biz müminler olurduk' derler. Büyüklük taslayanlar zayıflara: 'Size hak geldikten sonra ondan sizi biz mi çevirdik? Hayır siz kendiniz suçluydunuz' cevabını verirler." Demek ki, siz kendiniz hidâyete talip değildiniz ki. Eğer biz si-

zi, dünya hevesiyle kendi uşağımız haline getirdikse, dünyaya hevesli olduğunuz için getirdik. Eğer sizi satın aldıksa, siz satın alınacak türde kişiler olduğunuz için satın aldık. Eğer biz sizi, maddeci, dünya heveslisi ve aşırı derecede milliyetçi gibi sapık insanlar haline getirdikse, kişiliklerinizde bulunan benzeri huylardan dolayı böyle yaptık. Eğer biz size dinî açıdan bazı oyunlar oynadık ve kandırdıksa, sizde bunlara temayül olduğu için böyle yaptık. Siz, Allah'tan başka tanrılara talip idiniz ki, keyfi hareket edebilesiniz. Biz de size bu tür tanrılar verdik. Siz Allah'tan uzak kalıp şefaatçılar vasıtasıyla işlerinizi halletmek istediniz, biz de size bu imkânları sağladık. Siz, dindarlık, fedakârlık, gayret ve amel gibi kupkuru iyiliklerden kurtulma yollarını arıyordunuz ve nefsî zevkler için deli divâne oluyordunuz, biz de size bunları verdik. Kısacası, sorumluluk sadece bize ait değildir, siz de aynı şekilde sorumlusunuz. Biz sizi doğru yoldan saptırdıysak, siz de bunu haydi haydi istiyordunuz, aksi takdirde böyle bir şey mümkün değildi.

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا
لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ
وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

41-43- Onlara Cehennem'den yatak ve üstlerine de ateşten örtü vardır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız. İman eden ve salih amel işleyenlere (gelince): Biz, hiç bir kimseye gücü yeteceğinden başkasını yüklemeyiz. Onlar Cennet ehli olup orada ebedî kalırlar. Onların kalplerinde kinden ne varsa hepsini

çıkarırız.[32] Altlarından ırmaklar akacaktır. Ve: "Bizi buna hidâyet eden Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bize hidâyet etmeseydi, hidâyete nail olmazdık. Rabbimizin peygamberleri hak ile geldiler" derler. Onlara: "İşte bu Cennet, sizedir. Amellerinizin mükâfatı olarak onu size miras eyledik" diye nidâ olunur.[33]

Açıklamalar

32- Yani dünyadaki yaşantıları sırasında aralarında bir tatsızlık, anlaşmazlık veya kavga çıkmışsa, âhirette bütün bu kırgınlıklar ve anlaşmazlıklar ortadan kalkacaktır. Onlar kalben birbirine yakınlaşacaklardır. Ve samimi bir şekilde Cennet'e gireceklerdir. Onlardan hiçbiri birini kıskanmayacaktır ve dünyadaki hayatta benim düşmanımdı, benim rakibimdi, benden daha düşük bir mevkiye sahipti ve bugün buranın eğlencesine ve şenliğine katılıyor diye kıskançlık veya üzüntü duymayacaktır. Hz. Ali (r.a.) işte bu âyeti okuduktan sonra "Cenab-ı Allah'ın beni Osman, Talha ve Zübeyir ile barıştıracağına inanıyorum" demişti.

Bu âyeti daha geniş açıdan incelediğimizde şu neticeyi çıkarabiliriz: Cenab-ı Hak, dünyada sâlih insanların yaptıkları bazı hata ve günâhlarını temizledikten sonra Cennet'e girmelerini sağlıyor. Allahu Teâlâ, fazlı ve merhametiyle, Cennet'e girmelerinden önce lekesiz ve tertemiz birer dosya olmasını mümkün kılıyor.

33- Bu âhirette meydana gelecek ilginç olaylardan biridir. Cennet sakinleri, Cennet'e kendi iyi amelleri ve bileklerinin gücüyle girdiklerini düşünerek övünüp böbürlenmeyeceklerdir, aksine Allah'a minnet ve şükranlarını sunacaklar, bütün nimetlere Allah'ın ihsanı ve merhametiyle kavuştuklarını ve kendilerinin nâçiz birer kul olduğunu söyleyeceklerdir. Diğer tarafta Allahu Teâlâ da kendilerine bir iyilik yaptığını söylemeyecektir, aksine kendilerinin bu nimetleri ve yüksek mevkiyi iyi amelleriyle hak ettiklerini, bunların bir sadaka veya lütuf olmadığını, göz nuru ve el emeğiyle bu ödülü kazandıklarını belirtecektir. Ayrıca, burada kullanılan ifade de çok ince ve kibardır. Cenab-ı Hak kendisinin mahşerde bu şekilde karşılık vereceğini doğrudan söylemiyor ve merhametli bir edâ ve âlicenap bir tavırla "diye nidâ olunur" diyor.

Gerçekten de aynı durum dünyada da mevcuttur. Allah ile kullar arasındaki ilişki işte böyledir. Zâlimler dünyada buldukları nimet, servet ve mevkiden kibirlenip bütün bunların kendi kabiliyet ve gayretleri-

nin neticesi olduğunu sanıyorlar. Bu gözü dönmüş sapık kimseler, Allah'tan gelen her nimet ve ihsandan sonra daha da katılaşıyor ve böbürleniyorlar. Bunun aksine sâlih kimseler buldukları nimetlerinden dolayı Allah'a acz ve teşekkürlerini belirtiyorlar. Bu dürüst ve temiz insanlar, Allah'tan her nimet ve ihsanın gelmesiyle daha bir mütevazi, munis, erdemli ve cömert oluyorlar. Ayrıca, âhirette de kendilerinin mutlaka bağışlanacağını ve mükafâtlandırılacağını düşünerek kibirlenmiyorlar, aksine bilmeden bir hata işlemiş veya kulluk görevini tam olarak yerine getirmemişlerse, tövbe ve istiğfar ediyorlar ve kendi amel defterinden çok Allah'ın merhamet ve fazlına güveniyor ve ondan mükâfat bekliyorlar. Bu insanlar mahşerdeki hesap verme faslı sırasında kendilerinin kârlı olmaktan çok borçlu çıkmasından korkuyorlar. Buhari ve Müslim'deki bir hadis-i şerif şöyledir: "(Resûlullah buyurmuştur) Sadece kendi amelinize dayanarak Cennet'e gidemeyeceğinizi iyice bilmelisiniz". Kendisine tabi olanlar arz ettiler. "Ya Resûlullah, siz de mi?" Nebi-yi Kerim buyurdu: "Evet, ben de, eğer Allah'ın rahmeti ve fazlı beni örtmezse."

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا
رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ
بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ
ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا
حِجَابٌ ۚ وَعَلَى ٱلْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّۢا بِسِيمَىٰهُمْ ۚ
وَنَادَوْا۟ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ أَن سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ
يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَٰرُهُمْ تِلْقَآءَ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ قَالُوا۟
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْأَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَىٰهُمْ قَالُوا۟ مَآ أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا

كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ
اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۖ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ
﴿٤٩﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ
أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۚ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾

44-50- Cennet halkı, Cehennem halkına nidâ edip: "Biz, Rabbimizin bize va'd eylediğini hak bulduk. Siz de Rabbinizin va'd eylediğini hak buldunuz mu?" derler. Onlar da "evet" derler. O zaman aralarından biri, "Allah'ın lâneti zâlimler üzerine olsun" diye haykırır. Ki onlar, Allah'ın yolundan insanları çevirip onların eğri yola gitmelerini isteyenler, âhireti inkâr edenlerdir. Cennet ve Cehennem arasında bir perde vardır. A'râf üzerinde birtakım insanlar vardır ki, hepsini simalarından bilirler. Cennet'te onlara: "Allah'ın selâmı size olsun" diye nidâ ederler. Bunlar Cennet'e girmemişler ve fakat girmeyi şiddetle arzu ederler.[34] Gözleri Cehennemlikler tarafına çevrildiğinde de: "Yâ Rabbi, bizi zalimler güruhû ile beraber bulundurma" derler. A'raf halkı yüzlerinden tanıdıkları adamlara: "Ne cemaatiniz, ne de kendisiyle gururlanıp kibirlendiğiniz şeyler sizi kurtarmadı" diye nidâ ederler. "Allah'ın kendilerini rahmetine nail eylemeyeceğine yemin ettiğiniz bunlar mıdır?" Sonra Cennet ehline hitapla, "Cennet'e girin, üzerinize korku yoktur. Mahzun da olmazsınız". Cehennem halkı, Cennet'tekilere "Bize biraz su veyahut Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden veriniz" diye nidâ ederler. Cennet'tekiler de "Allah, onları kâfirlere haram etmiştir" derler.

Açıklamalar

34- Yani A'râf sahipleri, hayatlarının ne müsbet tarafları, kendilerinin Cennet'e girmelerini sağlayacak kadar üstün, ne menfi tarafları, Cehennem'e atılmalarını gerektirecek kadar fazla olan kişiler olacaktır. Bu sebeple, bunlar Cennet ile Cehennem'i birbirinden ayıran çizgide kalacaklardır.

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ
كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

51- Dinlerini oyuncak eden ve kendilerini dünya hayatı aldatan o kâfirlerin bugünlerine kavuşacaklarını unuttukları gibi, bugün biz de onları unuturuz. Bu, âyetlerimiz'i inatla inkâr eyledikleri için bir cezadır[35]

Açıklamalar

35- Cennet, Cehennem ve A'raf sahipleri arasında geçen bu konuşmalardan insanların maddi ve manevi güç ve yeteneklerinin kıyamette ne kadar artmış olacağını az çok tahmin edebiliriz. Kıyamette veya ahirette insanların görme yeteneği o kadar artmış olacak ki, onlar istediği zaman Cennet, Cehennem ve A'raf'tan birbirlerini kolayca görebileceklerdir. Orada işitme yetenekleri de o kadar artacak ki, birbirinin konuşmalarını kolayca dinleyebileceklerdir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan âlem-i âhiret ile ilgili bu ve buna benzer kayıtlardan anlaşılacağı gibi, orada şahsiyetlerimiz aynı kalmasına rağmen hayat kanunları, dünyamızdakilerden çok daha farklı olacaklardır. Mevcut hayatımız ve bunun sınırlı ölçülerinden daha büyük şeyleri tasavvur edemeyecek kadar bu tabiat âleminin sınırlarında mahsur kalan beyinler, Kur'ân-ı Kerim'in bu tür ifade ve açıklamalarına hayretle bakıyor ve bazan da bunları hafife ve alaya alarak ahmaklıklarını daha da ortaya koyuyorlar. Fakat gerçek şudur ki, hayatın imkanları ve Allah'ın kuvveti ve kudreti bu kuş beyinlerinin düşündüğü kadar küçük veya sınırlı değillerdir.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

52- Biz onlara öyle bir kitap getirmişizdir ki, iman edecek herhangi bir kavme hidâyet ve rahmet olmak için[36] onu tam bir ilim üzere tafsil etmişizdir.[37]

Açıklamalar

36- Yani, her şeyden önce, bu kitabın muhtevası, ifadesi ve talimatı o kadar net ve açıktır ki, sadece bunlarla bir kişi doğru yolu bulmakta zorluk çekmez. Bunun yanısıra, bu kitabı benimseyen ve talimatına göre hareket edenlerin pratik yaşantısına bakarak bunun hayat

tarzlarını değiştirmekte ne kadar büyük rol oynadığını anlamak zor değildir. Bu aslında büyük bir hidâyet ve rahmet vesilesidir. Bunun sayesinde insanların zihniyeti, düşünce tarzı, ahlâk ve şahsiyetleri tanınmayacak bir biçimde değişiverir. Burada Kur'ân-ı Kerim'e iman ettikten sonra Ashâb-ı Kirâm'ın hayatlarında meydana gelen büyük değişikliğe de işaret edilmiştir.

37- Yani, bu kitapta hakikatın ne olduğu, insanın dünyadaki hayatında hangi yolu seçmesi gerektiği ve doğru bir hayat tarzının usullerinin ne olduğu tafsilâtlı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca, bu tafsilât da sadece kıyas ve tahmine dayanarak değil, ilim ve mantığa dayanarak verilmiştir.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ ۖ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا۟ لَنَآ أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

53- Onlar ancak Allah'ın Kitabının te'vilini mi beklerler?[38] Onun mânâsının zahir olduğu gün evvelce onu unutanlar: "Rabbimizin peygamberleri hak ile geldiler. Bizim için bir şefaatçi yok mudur ki, bize şefaat etsin. Veyahut dünyaya döndürülelim ve yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım" derler.[39] Onlar, muhakkak kendilerini ziyana sokmuşlar ve Allah'a iftira eyledikleri şeyler de onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur.

Açıklamalar

38- Bu konuyu başka bir şekilde şöyle açıklayabiliriz: Eğer bir kişi, doğru ve yanlış arasındaki farkın iyice anlatılmasına rağmen kötülüklerden vazgeçmiyor ve ayrıca, çevresindeki bazı kimseler doğru yolda yürüyerek hayatlarının geçmişe oranla ne kadar tertemiz olduğunu fiilen göstermelerine rağmen hiçbir ders almıyorsa, o ancak kendi yanlış

tutum ve davranışının cezasını çektikten sonra gerçeği anlayabilecektir. Ne doktorun tavsiyelerine kulak asan ne de birçok hastanın hekimlerinin tavsiye ve reçetelerine riayet ederek iyileşmelerini gördükten sonra ders alan bir ahmak ancak ölü yatağına yattıktan sonra hiçbir tedbir almadan ve perhiz yapmadan geçirdiği hastalığının ne kadar tehlikeli olduğunu anlayacaktır.

39- Yani, onlar dünyaya tekrar dönmek isteyecekler ve asıl hakikati dünyadaki hayatları sırasında kavrayamadıklarını, ama bundan sonra dünyaya tekrar gönderilmeleri halinde tutum ve davranışlarının eskisinden daha farklı olacağını yemin ederek ısrarla söyleyeceklerdir. Ama iş işten geçmiş olacaktır. Bu tür dilek ve istekler ile, bunlara verilen cevaplar için bkz. el-En'am âyet: 27-28, İbrahim, âyet: 44-45, es-Secde, âyet: 12-13, Fatır: 37, ez-Zümer: 56-59, el-Mü'min, âyet: 11-12.

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ
حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ أَلَا لَهُ
ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾

54- Rabbiniz o Allah'tır ki, altı günde gökleri ve yeri yarattı.[40] Sonra arş üzerinde hükümrân oldu.[41] Gece ile, gündüzü örter. Ve gece gündüzü takip eder. Güneş, ay ve yıldızlar (O'nun) emrine müsahhardırlar. Haberin olsun ki, yaratmak da, emir de O'na mahsustur.[42] Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı[43] ne yücedir.

Açıklamalar

40- Burada "gün" kelimesi ya dünyadaki insanların anladığı şekilde 24 saatlık bir süredir, ya da ap ayrı ölçüye sahip bir dönemdir. Meselâ, el-Hacc sûresinin 47. âyetinde şöyle denilmiştir: "Bununla beraber, Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir". El-Me'âric sûresinin dördüncü âyeti de şöyledir: "Melekler ve ruh O'na, miktarı elli bin sene olan bir günde çıkar". Burada "gün"den ne gibi bir süre kastedildiğini ancak Allahu Teâlâ daha iyi bilir. (Daha çok ayrıntılar için bk: Fussilet sûresi, dipnot: 11-15).

41- Cenab-ı Allah'ın Arş üzerinde hükümran oluşu veya oturuşunun gerçek niteliğini anlamamız zordur. Pek mümkündür ki, Yüce Allah, kâinatı yarattıktan sonra belli bir yeri, sonsuz saltanatının merkezi haline getirmiştir ve bu yer "arş" olarak bilinmektedir. Böyle bir yer, Allah'ın tecellilerinin toplandığı ve bütün kâinata nimet ve ihsanının dağıtıldığı bir yer olabilir. "Arş"tan hükümranlık da kastedilmiş olabilir. Arş üzerinde oturmanın anlamı ise, Allah'ın kâinatı yarattıktan sonra hükümranlığı veya yönetimi ele alması olabilir. "Arşı istivâ etme"nin anlamı ne olursa olsun, Kur'ân-ı Kerim'de bundan söz edilmesinin maksadı, Yüce Allah'ın yalnızca evrenin Yaratıcısı değil, aynı zamanda Yöneticisi de olduğunu bize bildirmektir. Cenab-ı Allah, dünyayı vücuda getirdikten sonra bir köşeye çekilip oturmamıştır, aksine dünyanın en ufak şeyinden en büyüğüne kadar hükmetmektedir. Sultanlığın ve hükümranlığın bütün hak ve yetkileri O'nun elinde toplanıyor, her şey O'nun emirlerine tabidir, her zerre O'nun sözlerine göre hareket ediyor ve bu kâinatta varolan her şeyin kaderi O'nun elindedir. Bu suretle, Kur'ân-ı Kerim, insanların bazen şirke kapılmaları ve bazen isyankâr olmalarına yol açan bir temel yanlışlığı ortadan kaldırmak istiyor. Allah'ın kâinatın meselelerinden elini eteğini çekmesi ve ilgisiz kalmasını sanmaktan dolayıdır ki, insanlar kaderlerini başkalarına bağlamışlardır veya kendi kaderlerini kendi değiştirmeye kalkışarak itaatsız, imansız ve isyankâr olmuşlardır.

Burada bir noktaya daha işaret edelim. Kur'ân-ı Kerim'de Allah ile yarattıkları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla kullanılan ifadeler, genellikle insanların kolayca anlayabildiği türdendirler ve kullanılan sözler ile terim ve deyimlerin çoğu monarşi, krallık, padişahlık veya hükümranlıkla ilgilidir. Kur'ân-ı Kerim'i gerçekten anlayarak okuyan bir kişi, bu ifade ve tabirlerin hemen farkına varır. Ne var ki, bazı akılsızlar ve örümcek kafalılar bundan şöyle bir sonuç çıkarmışlardır: Bu Kitab'ın (haşa) yazıldığı dönemde monarşi veya krallık en geçerli yönetim şekliydi. Bu sebeple, bunun yazarı (ki, bu kuş beyinlilerin kanaatince, bu Hz. Muhammed'di) Allah'ı bir hükümdâr veya kral şeklinde tarif etmeye çalışmıştır. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in bize anlatmak istediği daimî ve ebedî hakikat bambaşkadır. Bu hakikat, şudur: Göklerde ve yerde hakimiyet sadece bir tek varlığındır. Egemenlik ancak bu zâta mahsustur. Bu kâinat mükemmel bir merkezi sisteme bağlıdır ve

bunda bütün yetkiler sadece o Zât'a aittir. Onun için, bu kâinatta kendi hakimiyetini kısmen veya tamamen ilân etmiş olan kişi veya gruplar büyük bir yanılgıya düşmüşlerdir. Ayrıca, bu düzen ve sistemde yaşayan insanlar için Tek Zât'ı, dinî açıdan tek bir Ma'bûd ve siyasî ve kültürel açıdan tek bir Hükümdâr olarak kabul etmekten başka bir çare yoktur.

42- Yukarıdaki âyette daha önce "istivâ-yı ale'l-arş" (arş'a oturan) olarak kullanılan ifade, burada biraz daha açıklığa kavuşturulmuştur. Bu demektir ki, Yüce Allah sadece bir Hâlik (Yaratıcı) değil, aynı zamanda bir Âmir ve Hâkim'dir. Cenab-ı Allah, insan, hayvan ve eşyaları yarattıktan sonra ne dünyayı başkalarının idaresine ve hakimiyetine vermiştir, ne de keyfi hareket etmeleri için yarattıklarını serbest bırakmıştır. Aksine, kâinatın tümünün iradesi fiilen Allah'ın elindedir. Gece ile gündüz, kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle oluyor. Yüce Allah ne zaman isterse, gece ve gündüzün oluşunu durdurabilir ve ne zaman isterse, bu düzeni altüst edebilir. Güneş, ay ve yıldızlar kendi başlarına hiçbir şey yapamazlar, onlar Allah'ın esiridirler ve O'nun emir kulları gibi değişip duruyorlar.

43- Asıl Arapça metinde "şan" için "tebâreke" kelimesi kullanılmıştır. Bereket, bilindiği gibi, gelişme ve büyüme ile artış demektir. Bu bakımdan bu kelime, hem yükseklik ve büyüklük, hem de sebât ve somutluk anlamını da taşır. Bütün bu anlamlara hayır ve iyiliği de katmak gerekir. O halde, Allah'ın çok bereketli olmasının mânâsı, şan ve şerefinin çok büyük olması, iyilik ve cömertliğinin bir haddi hesabı olmamasıdır. Yani, Allah'ın fazlı, ihsanı ve lütfu çok büyüktür, O'nun merhameti ve fazlı her tarafa yayılıyor, O'nun mevki ve makamı çok büyüktür, O'nun yüceliğine yetişemeyiz, O'nun lütfu ve şân'ı geçici değil, sınırsız ve sonsuzdur. (Daha çok tafsilât için bkz. El-Furkân sûresi, dipnot: 1-19).

ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ
تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى
ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ

قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا
بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ
لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ
الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

55-57- Rabbinize yalvara yakara ve gizli olarak dua ediniz. Şu bir hakikattır ki, O haddi aşanları sevmez. Yeryüzü İslâm ile salâh bulmuşken onu ifsâd etmeyiniz.[44] Allah'a korku ve ümit ile dua ediniz.[45] Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere yakındır. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. O rüzgârlar, yüklü ve ağır bulutları kaldırdıklarında ölü olan yere sevkederiz. Ve onlardan su indiririz. O su ile yerden her türlü meyveler çıkarırız. Bunun gibi ölüleri de mezarlardan böyle çıkaracağız. Olur ki, düşünüp ibret alırsınız.

Açıklamalar

44- "Yeryüzünü ifsad etmeyin"in anlamı dünyadaki düzeni bozmayındır. İnsanın Allah'a değil kendi nefsine ve başkalarına kulluk etmek ve Allah'ın gösterdiği yolu terkedip Allah'ın dışındakilerin önderliğinde ahlâk, cemiyet ve medeniyetin usul ve kanunlarını icra etmek, işte temeldeki fesad veya bozukluk bunlardır. Kur'ân-ı Kerim işte bu fesada son vermek istiyor. Bunun yanısıra, Kur'ân-ı Kerim yeryüzündeki nizamın fesad değil salâh üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyimle, insanın hayatı cehalet ve vahşet, şirk ve isyan ve ahlâkî bozuklukla başlamadığı için, bunu düzeltme çabaları yapılmamıştır, aksine insanın hayatı salâh ve selâmet ile başlamıştır, fakat kötü ahlâklı kimseler bu doğru ve iyi düzeni kendi aptallıkları ve sapıklıkları yüzünden bozdukça bozmuşlardır. İşte bu fitne ve fesadı ortadan kaldırmak amacıyla, Cenab-ı Allah zaman zaman peygamberlerini göndermiştir ve bu peygamberler her devirde insanları, yeryüzündeki salâh üzerine kurulan nizamda fesad yaymaktan vazgeçmeye çağırmıştır.

Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'in görüşü, yanlış bir evrimteorisine sarılarak insanın ilkellik ve bilgisizliğin karanlığından yavaş yavaş medeniyet ve kültürün aydınlığına çıktığı yolundaki faraziyeden çok farklıdır. Yani evrimcilere göre hayat ifsadla başlayarak salâhla bitmiştir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim, Cenab-ı Allah'ın, insanoğlunu dünyaya bilgili ve kültürlü olarak yerleştirdiğini ve hayatını fesad ile değil, salâh ile başlattığını, ancak insanoğlunun Şeytan'a zaman zaman uyup defalarca dalâletin karanlığına gömüldüğünü, bu sâlih nizamı sürekli bozduğunu ve Yüce Allah'ın, insanoğlunu karanlıktan aydınlığa gelmesi ve fesaddan vazgeçmesi için dâvet etmek üzere sık sık peygamberlerini dünyaya gönderdiğini ifade etmiştir. (Bkz. Bakara, dipnot: 230).

45- Bu cümle ile anlaşılıyor ki, daha önceki cümlede "ifsad" veya fesad olarak tanımlanan şey, insanın Allah'tan başka birini velinimet ve himâyeci olarak kabul etmesi; "salâh" da, insanın ciddiyetle ve samimiyetle tekrar Allah'a rücu etmesi ve O'na yalvarmasından başka bir şey değildir. Allah'a korku ve ümit ile dua etmenin anlamı şudur: İnsan korkacaksa sadece Allah'tan korkmalıdır ve bütün ümitlerini O'na bağlamalıdır. Allah'a yalvaracaksanız, bütün kalbinizle yalvarmalısınız. Kaderinizi değiştirecek tek varlığın Allah olduğunu düşünerek dua etmelisiniz. Refah ve mutluluğa ancak O'nun lütfuyla erişeceğinizi düşünerek O'na yalvarmalısınız. O'nun himayesi ve yardımından mahrum olur olmaz hüsrana uğrayacağınızı bilmelisiniz.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا
يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

58- İyi ve münbit zemin, Rabbinizin izni ile nebatını çıkarır. Fena zeminden ancak az ve fena şeyler çıkar.[46] Şükreden bir kavim için âyetleri böyle çeşitli olarak açıklarız.

Açıklamalar

46- Burada çok ince bir noktaya işaret edilmiş ve gayet şairane bir ifade kullanılmıştır. Burada yağmurun bereketinden bahsetmenin çeşitli maksatları vardır. Burada hem Allah'ın kudretine atıf yapılmış,

hem ölümden sonra dirilişin olduğu ispatlanmıştır. Ayrıca, bir misal olarak risâlet ve bereketlerinden söz edilmiş ve bunlarla iyi ile kötü ve temiz ile pis arasındaki fark da ortaya konmuştur. Peygamberlerin gelişi ve ilâhî talimat ve hidâyetin inişi, rüzgârların esmesine, bulutların gelmesine ve hayat veren yağmur tanelerine benzetilmiştir. Daha sonra, bir peygamberin dâvet ve hidayetiyle cehalet ve dalalet içinde bulunan insanların hidâyet nuruna kavuşmaları, yağmur damlalarıyla ölü toprağın birden bire canlanmasına ve karnından yeni ot ve bitkilerin yeşermesine benzetilmiştir. Daha sonra, gerçekten verimli olan ve sadece suya muhtaç olan toprağın yağmurla birlikte bereketlerini dışarıya çıkarmaya başladığı gibi, peygamberliğin nimetlerinden de ancak sâlih kişilerin yararlanabileceği kaydedilmiştir. Kötü huylu, kötü niyetli ve sapık insanların ise, verimsiz ve bereketsiz toprağın iyi hava şartları veya yağıştan nasibini alamadığı gibi, hiçbir fayda elde edemedikleri ve hidayet bulamadıkları ifade olunmuştur. Nasıl ki, kötü bir topraktan yağmurdan sonra sadece zehirli diken ve çalılar çıkıyor, bedbaht ve bedbin kişiler, risalet yağmurundan faydalanamıyorlar, aksine kötülük ve şeytanlıklarını arttırdıkça artırıyorlar.

Bu benzetmeden sonra müteakip rüku'larda çeşitli tarihî olaylardan örnekler verilerek bir yandan bereketli topraktan yemyeşil ve meyveli ağaçların çıktığı gibi, iyi ve sâlih kişilerin yetiştiği; buna karşılık kötü topraktan kupkuru, çirkin ve dikenli çalıların bittiği gibi, câhil, zâlim ve sapık kimselerin doğduğu belirtilmiştir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾
قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

59-63- Nuh'u kavmine gönderdik.[47] "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur.[48] Sizin üzerinize kıyamet gününün büyük azabından korkarım" dedi. Kavminden bir cemaat: "Seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler. Nuh: "Ey kavmim, bende hiç bir sapıklık yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından (gönderilmiş) bir peygamberim. Size Rabbimin risaletini tebliğ ediyor ve nasihat ediyorum. Allah'tan gelen vahiy ile, sizin bilmediğinizi bilirim. Sizden bir adama, Rabbiniz tarafından sizi azaptan sakındırmak (inzar) için nübüvvet gelmesine taaccüb mü edersiniz? O'ndan sakının ki, rahmet olunasınız" dedi.[49]

Açıklamalar

47- Tarihten ilk örnekler, Hz. Nûh ve kavmi ile verilmeye başlanmıştır. Zira, Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. Âdem'in evlâtları için bıraktığı sâlih nizam ilk defa Hz. Nûh zamanında bozuldu ve bunu düzeltmek için Cenab-ı Allah, Hz. Nûh'u görevlendirdi.

Hem Kur'ân-ı Kerim'in ifadeleri, hem İncil'deki kayıtlardan Hz Nûh'un ümmetinin, bugün Irak olarak bildiğimiz topraklarda yaşamış olduğu kesinleşmiştir. Babil'in tarihî harabelerinde bulunan eski belgeler de bu tesbiti doğrulamaktadırlar. Bazı kitabelerde, Kur'ân-ı Kerim'de ve Tevrât'ta yer alan ve Musul'da geçtiği bildirilen Tufan olayına benzer bir olaya da rastlanıyor. Ayrıca, Kürdistan ile Ermenistan'ın eski tarihleri ile, nesillerden nesillere geçen rivâyetlerde de, Tufan vakası ayrıntılı şekilde anlatılmışıtr. Bu kayıtlara göre, Tufan'dan sonra Hz. Nûh'un gemisi Musul yakınlarına gelerek durmuştur. Musul'un kuzeyinde İbn Ömer adası çevresinde ve Türkiye toprakları içinde bulunan Ağrı dağında da Nuh'un gemisi ve diğer kalıntılarının bulunduğuna dair hâlâ çeşitli açıklamalar yapılıyor. Nahçivân halkı arasında hâlâ yaygın olan bir inanca göre Musul'un temelini Hz. Nûh (a.s.) atmıştı.

Hz. Nûh'un hikâyesine benzer efsâne ve rivâyetler Yunanistan, Mısır, Hindistan ve Çin gibi eski medeniyetlerin hemen hemen hepsinin literatüründe yer almıştır. Ayrıca, Birmanya, Malezya, Batı Hind Adaları, Avustralya, Yeni Gine ve Avrupa ile Amerika'nın çeşitli bölgelerinde de, Hz. Nûh tufanına benzer hikâyeler yaygın şekilde bilinmektedir. Demek ki, bu olay, bütün insan soyunun bir tek bölgede yaşadığı bir sırada meydana gelmiş ve daha sonra insanların çeşitli gruplarının, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmalarıyla oralara kadar

çeşitli hatıra, rivâyet ve efsâneler gibi ulaşmıştır. Dünyanın hemen hemen bütün kavimleri, geçmiş tarihlerine baktıklarında büyük ve müthiş bir tufandan bahsedildiğini görürler. Aradan geçen yüzyıllar bu olayın asıl mahiyetini, yerini, zamanını ve bazı unsurlarını değiştirmiştir. İnsanların hayal gücü ve anlatım tarzı da bunları bambaşka şekle sokmuştur.

48- Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nûh'un kavmiyle ilgili yer alan kayıtlara bakılırsa, bu milletin ne Allah'ı inkâr ettiği, ne Allah'tan habersiz olduğu, ne de Allah'a ibadetten kaçındığına şahit olunur. Nûh kavminin en büyük suçu Allah'a ortaklar koşmasıydı. Allah'ın yanısıra diğer bazı varlıkların da tanrısal sıfatlar taşıdığı ve ibadete lâyık olduğu inancı, bu millette diğer bazı bozuklukların ortaya çıkmasına sebep oldu. İnsanların yarattığı tanrıları temsil etmek için toplum içinde imtiyazlı bir zümre beliriverdi. Bu zümre dini, siyasi ve iktisadî iktidar ve kontrolün odak noktası haline geldi ve kendi iktidarını korumak için insanlar arasında eşitsizlik, haksızlık ve adaletsizliği yerleştirmenin yanısıra fesâd ve zulmü arttırdı ve her türlü ahlâksızlığı körükledi. Hz. Nûh aleyhisselâm, ümmetinin durumunu değiştirmek için uzun süre çabaladı durdu, ama muhaliflerin ördüğü yalan ve hileler ağı öylesine kalındı ki, çabalarının çoğu boşa gitti. Nihayet Cenab-ı Allah'a yalvarmak zorunda kaldı ve şöyle dedi: "Ya Rabbi, bu kâfirlerden hiçbirini sağ bırakma. Zira bunlardan birini bile sağ bırakırsan, evlâtları senin kullarını yine kötü yola sürükleyeceklerdir ve soylarından çıkan herkes nankör ve itaatsız olacaktır". (Tafsilât için bk: Hûd sûresi, rüku 3, Şuarâ sûresi, rüku 6, Nûh sûresinin tümü).

49- Hz. Nûh ile kavminin durumu hemen hemen Hz. Muhammed (s.a.v.) ve kavmi gibiydi. Hz. Nuh'un mesajı, Hz. Muhammed'inkinden (s.a.v.) farklı değildi. Mekkeli kabile reislerinin Hz. Muhammed'in peygamberliğine şüphe ile baktığı gibi, Hz. Nûh'un kavminin ileri gelenleri de peygamberliğinden şüphe etmişlerdi. Bu kabile reislerine verilen cevap da Hz. Nûh'un verdiği cevaplar gibiydi. Daha sonra diğer peygamberlerin hikâyeleri de anlatılmış ve onların da Hz. Muhammed'inkine benzer bir durumla karşı karşıya oldukları hatırlatılmıştır. Bununla, Kur'ân-ı Kerim demek istiyor ki, insanların yanlışlığı ve sapıklığı her devirde aynıydı ve Cenab-ı Allah'ın gönderdiği peygamberlerin daveti ve dâvâsı da her devirde aynıydı. Ayrıca, peygamberlerin

davetine icabet etmeyenlerin sonunun da her zaman çok korkunç olduğu ifade edilmiştir.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

64- Kavmi onu yalanladı. Bunun üzerine Nûh'u ve gemide beraberinde olanları selâmete erdirdik. Âyetlerimizi yalanlayanları suda boğduk.[50] Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

Açıklamalar

50- Kur'ân-ı Kerim'in ifade ve uslûbuna iyice vakıf olmayanlar bütün olayların bir-iki konuşma ve toplantıdan sonra bittiği şüphesine kapılırlar. Yani, onlara göre peygamber ortaya çıktı, halka davetini iletti, bazı kimseler buna itiraz ettiler, peygamberler de bunlara gereken cevabı verdi ve nihayet, Allah'ın azabı gelip çattı. Halbuki hakikat böyle değildir. Burada çok uzun bir zaman sürecinde meydana gelen türlü çeşit olaylar bir araya getirilerek mümkün olduğu kadar özetlenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan hikâyeler hikmet ve ibret dolu olup dinleyici veya okuyucuya belli bir ahlâkî ders vermeye yöneliktirler. Bu sebeple, ister masal, ister tarihî bir olay olsun, anlatılışı sırasında gereksiz ayrıntılar bir yana bırakılıyor ve anlatılmak istenen konu veya vermek istenilen derse uygun olan bölümlerine dikkat çekiliyor. Ayrıca, bu hikâye çeşitli yerlerde çeşitli gayelerle anlatılabilir ve bu gayelere uygun şekilde değişik ayrıntılar verilebilir. Meselâ, şu Nûh hikâyesini ele alalım. Burada anlatılmak istenen husus, bir peygamberin davetini reddetme ve onu tekzip etmenin cezasının çok ağır olmasıdır. Bu sebeple, burada o peygamberin ne kadar uzun müddet halkı doğru yola davet ettiğinin anlatılmasına gerek yoktur. Fakat, nerede bir hikâye Hz. Peygamber (s.a.v.) ve taraftarlarının sabırlı davranmaları için anlatılmışsa, orada özellikle Hz. Nûh'un tebliğ çalışmalarını çok uzun bir müddet sürdürdüğü belirtilmiştir ki, böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) ve mesai arkadaşları birkaç yıllık tebliğ çalışmalarının sonuçsuz kalmasından dolayı cesaretlerini kaybetmesinler ve Hz. Nûh'un (a.s.) uzun

süreli ve çetin tebliğ çalışmalarından ders alsınlar. (Bk: Ankebût sûresi, âyet: 14).

Burada bir soru daha ortaya çıkıyor ki, cevaplanması yerinde olacaktır. Bir kişi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kavmim bir nebiyi yalanladığını, nebinin kendilerine bir azabın geleceğini bildirdiğini ve nihayet azabın geldiğini ve o kavmin mahvolduğunu sık sık okuyunca bu tür olayların bugün neden tekrarlanmadığını kendi kendine soruyor. Bugün de milletler doğuyor, büyüyor ve çöküyor, ama bu iniş-çıkışın şekli başka oluyor ve Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı gibi, bir millet belli bir zamanda uyarılmadığı gibi daha sonra zelzele, tufân veya başka bir âfet gelip o milleti yerle bir de etmiyor. İşte bir okuyucunun kafasında doğan soru budur. Bunun cevabı ise şudur: Aslında bir peygambere doğrudan muhatap olan bir milletin durumu, ahlâkî ve kanunî açıdan başka milletlerden çok farklı oluyor. İçinde bir peygamber doğmuş, kendisine doğrudan Allah'ın mesajını iletmiş ve önüne kendi şahsiyeti ve karakteriyle güzel bir örnek sermiş olan bir millete, Allah'ın hücceti tamamlanmış oluyor ve mazeret için hiçbir imkân kalmıyor. Bu millet Allah'ın gönderdiği Resûl'ü tekzip ettikten sonra işinin hemen bitirilmesi icap ediyor. Allah'ın mesajını dolaylı olarak almış olan milletlerin durumu, bu milletinkinden farklıdır. Onun için, bugün peygamberlerin geldiği devirlerdeki gibi hadiseler cereyan etmiyorsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü, Hz. Peygamber Efendimizden (s.a.v.) sonra nübüvvet silsilesi sona ermiştir. Asıl şaşılacak şey, bugün herhangi bir peygamber yokken bir millete eskisi gibi azap ve âfetin gelmesi olacaktı.

Fakat bu demek değildir ki, Allah'tan yüz çevirmiş, hatta O'na karşı isyan bayrağını çekmiş ve manevi ve ahlakî açıdan en aşağı noktasına yuvarlanmış olan milletlere azabın gelişi kesilmiştir. Gerçek şu ki, bugün de bu gibi sapık milletlere bazan küçük ve uyarıcı nitelikte ve bazan da büyük felâketlere yol açan kesin azaplar geliyor. Fakat bugün bu azapların ahlâkî ve manevî yönlerine dikkat celb edecek peygamberler ve semavî kitaplar yoktur. Bunun aksine, bugün sadece dış görünüşe aldanan sözde bilim adamları ve hakikatten uzak tarihçi, filozof ve sosyal bilimcilerin bir güruhu, insan ırkına musallat olmuştur ve bu tür olayların her zaman tabiat kanunlarına göre meydana geldiğini ve tarihî, hukukî ve toplumsa yönleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu dinsiz ve imansız güruh, insanlara, kâinatta Allah diye bir varlığın bulunduğunu anlamalarına fırsat vermemektedir.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ
هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ
﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي
سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾

65-68- Âd[51] kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. O: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Ondan korkmaz mısınız?" dedi. Kavminden kâfir olan bir cemaat da: "Seni akılsız ve cahil görüyoruz. Ve seni yalancılardan zannediyoruz" dedi. O, "Ey kavmim, bende divanelik ve sefahat yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından (gönderilmiş) bir peygamberim." "Size Rabbimin risâletini tebliğ ediyorum. Ben size emin bir nasihatçıyım."

Açıklamalar

51- Âd kavmi, Arabistan'ın en eski ve en tanınmış uluslarından biri idi. Küçük, büyük herkes adını biliyordu. Şan-ü şevketi ve ihtişamı dillere destândı. Hakkında sayısız efsâneler vardı. Ayrıca, bu kavmin felâkete uğraması ve yok oluşu da atasözü haline gelmişti. Âd, Araplarca öylesine bilinen bir kelimedir ki, her eski şeyler için "âdi" kelimesi kullanılıyor. Tarihî harabeler ve eserler "Âdiyyat" olarak tanımlanıyor. Sahipsiz ve bakıcısız, boş bırakılmış toprağa "Âdiyyü'l-Ard" denilir. Eski çağ Arap şiirinde Âd kavminden bol bol bahsedildiğini görüyoruz. Antropologlar, Arabistan'da en eski çağlarda kaybolup giden milletler arasında ilk ismin Âd kavmi olduğunu belirtirler. Hadislerden de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir defasında, Âd bölgesinden Zühl bin Şaybân aşiretinden bir kişinin gelip eski zamanlardan beri Âd kavmi ile ilgili kendilerine kulaktan kulağa gelen rivâyetlerden bazısın anlattığı anlaşılıyor.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre, Âd kavminin oturduğu yerin adı Ahkâf'tı. (Ahkâf, hıkf'ın çoğuludur. Bunun anlamı, yükseklikte dağ kadar olmayan kum tepeleridir. Fakat coğrafyaya göre, bu Arap çölünün güneyindeki ıssız bölgenin adıdır.) Bu, Hicaz ve Yemen ve Yemâme batı kıyılarından Irak'a kadar uzanan bütün bölgeye hakim olmuşlardı. Bu kavmin adı ve sanı tarihten silinmiştir. Ancak Arap yarımadasının güneyinde bazı harabelerin kendilerine ait olduğu söyleniyor. Buralarda bir yerde Hz. Hûd'un bir kabri olduğu da belirtiliyor. 1837'de bir İngiliz yetkilisi, James R. Wellested, Hısn-ı Gurâb adlı yerde, Hz. Hûd'un adının geçtiği bir kitabe bulmuştu. Bu kitabenin yazısından, bunun Hz. Hûd'un taraftarları tarafından hazırlandığı anlaşılıyor.

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ
جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ
وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ
وَزَادَكُمْ فِى ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ
وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن
كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ
رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَٰدِلُونَنِى فِىٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ
وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى
مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ
مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا۟
مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

69-72- "Sizi inzar etmek için sizden bir adama Rabbiniz tarafından nübüvvet gelmesi tuhafınıza mı gitti? Nuh kavminden sonra sizi hükümdarlar yaptığını ve sizin halk arasında kuvvet ve kudretinizi artırdığını ve Allah'ın size olan nimetlerini[52] düşünün ki, felâh bulasınız" dedi. Onlar: "Yalnız Allah'a ibadet edip, babalarımızın taptıklarını terketmemiz için mi geldin?[53] Eğer söylediklerin doğru ise bize va'd eylediğin azabı getir" dediler. Hûd: "Üzerinize Rabbiniz tarafından murdar azap ve gazap hak oldu. Allah'ın kendileri hakkında bir hüccet indirmediği halde kendi kendinize sizin ve babalarınızın uydurduğunuz[54] birtakım isimler (tanrılar)[55] için benimle mücadele mi ediyorsunuz? Öyleyse bekleyin. Ben de sizinle beraber (onu) bekleyenlerdenim" dedi. Bunun üzerine onu ve onunla beraber olanları tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi tekzip edenlerin köklerini kestik.[56] Onlar mü'min değillerdir.

Açıklamalar

52- Burada aslında "âla'a" kelimesi hem "nimetler", hem "kudretin cilveleri," hem "güzel hasletler" demektir. Bu bakımdan, bu âyetin geniş anlamı şöyle olabilir: Allah'ın size olan nimetlerini düşünün ve O'nun sizden bu nimet ve ihsanları geri alma kudretine sahip olduğunu da unutmayın.

53- Burada şu noktayı unutmayalım ki, bu kavim de ne Allah'ın varlığını inkâr ediyor, ne de O'na ibadet etmekten kaçınıyordu. Bu kavim sadece, Hz. Hûd'un tek Allah'a ibadet ve itaat edilmesi ve başkalarını tanrı olarak kabul etmemesi yolundaki çağrı ve öğütlerine karşı çıkıyordu.

54- Yani, sizin de En Büyük Rab olarak kabul ettiğiniz Allah, sizin sun'i ve sahte tanrılarınıza tanrısallık veya ulûhiyet vermemiştir. Cenab-ı Allah hiçbir kitapta veya hiçbir yerde filanca tanrı veya tanrıçalara tanrısallık verdiğini veya saltanatından bir kısmını tevdi ettiğini ifade etmemiştir. Cenab-ı Allah'ın bir kişiye koruyucu, zenginleştirici veya bağışlayıcı yetkiler verdiğini gösteren herhangi bir beraat yoktur. Siz sadece kendi çarpık düşünce ve tahminlerinize göre Cenab-ı Allah'ın ulûhiyetinden istediğiniz bölümleri başkalarına tevdi etmişsinizdir.

55- Yani, sizler birini yağmur, birini rüzgâr, birini servet ve birini hastalığın tanrısı ilân etmişsinizdir. Halbuki, bunlardan hiçbiri hiçbir şeyin Rabbi değildir. Bunun örneğini günümüzde de görebiliyoruz. İn-

sanlar birine "müşkül-küşâ" (zorlukları def'eden) derler, halbuki bu zorlukları def'edecek güce sahip değildir. İnsanlar birine "Servet Veren" lakâbını takarlar, halbuki O'nda başkalarına servet verecek kudret yoktur. İnsanlar birine "Veren" ismini takarlar, halbuki O'nda kendisine yetecek bir şey ve başkalarına bir şey verecek güç yoktur. Biri "hayırsever" adıyla tanınıyor, halbuki fakir fukaraya yardım edecek ve hayır işler yapacak gücü yoktur. Birine "gavs" (feryâdları dinleyen) deniliyor, halbuki kendisi âcizdir ve başkalarının feryâdını dinleyecek durumda değildir. Onun için, bu sıfat, isim ve lâkapların hepsi boştur ve bunlar için başkalarıyla kavga eden biri boş yere çırpınıp duruyor.

56- "Köklerini kestik" demek, onların adını ve sanını yeryüzünden tamamıyla sildik. Bu, bizzat Arapların tarihî rivâyetleriyle sabittir. Son zamanlarda yapılan kazılar da Âd kavminin tamamıyla yok olduğunu ve bütün eserlerinin kaybolduğunu kanıtlamışlardır. Nitekim Arap tarihçileri, Âd kavminin, kaybolan milletlerin başında geldiğini belirtirler. Arap tarih kaynaklarından da, sadece Hz. Hûd'a tabi olan Âdlilerin geriye kaldığı, bunlara da "ikinci dönem Âdliler" denildiği ve daha önce bahsettiğimiz Hısn-ı Gurâb kitabesinin bunlardan arta kaldığı anlaşılıyor. Milâddan önce 1800'e ait olduğu sanılan bu kitabede şu ibarenin yer aldığı arkeologlar tarafından ifade olunmuştur:

"Biz uzun bir müddet bu kalede son derece görkemli bir hayat yaşadık. Öyle ki, maddi sıkıntının ne olduğunu bilmiyorduk ve nehirlerimiz sularla doluydu... ve hükümdarlarımız kötü düşüncelerden uzak olup şer ve fesat sahiplerine sert davranıyorlardı. Onlar bize Hûd'un şeriatına göre hükmediyorlardı ve aldıkları iyi kararlar bir kitaba kaydediliyordu. Ve biz mucizelere ve ölümden sonra dirilişe inanıyorduk."

Bu ibare, bugün dahi, Âd kavminin büyük şan ve şöhretinin gerçek varislerinin Hz. Hûd'a (a.s.) iman edenlerin olduğu yolunda Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ifadeyi doğruluyor.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ

هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾
وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ
وَبَوَّأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا
قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ
ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

73-74- Ve Semûd[57] kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki, "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Size Rabbiniz tarafından apaçık mucize geldi. İşte Allah'ın bu dişi devesi size âyet'tir, (alâmettir[58]). Bırakın Allah'ın arzında otlasın. Ona bir fenalıkla dokunmayın. Eğer dokunursanız sizi acıklı bir azap yakalar. Âd kavminden sonra sizi hükümdârlar yaptığını ve sizi arzda iskân ettiğini düşünün. Arzın ovalarında köşkler ve saraylar bina eder, dağları oyup evler yaparsınız.[59] Allah'ın nimetlerini anın. Ve yeryüzünde müfsidlerden olmayın."[60]

Açıklamalar

57- Semûd kavmi de Âd kavmi gibi Arabistan'ın en eski kavimlerinden biridir. Bu kavim, Âd'den sonra en meşhur kavimdir. Kur'ân-ı Kerim'in inişinden önce Semûd kavmiyle ilgili rivâyet, hikâye ve destânlar, Arabistan'da herkesin dilinde idi. Cahiliyye'nin şiir ve hitabelerinde Semûd ismine sık sık rastlanıyor. Asur yazıtlarında, Yunanistan, Roma ve İskender hakkında yazılan tarih ve coğrafya kitaplarında da Semûd ismine rastlanıyor. Hazreti İsa'nın doğuşundan kısa bir müddet evveline kadar bu milletten sağ kalanlar vardır. Nitekim, bazı Romalı tarihçilerin ifadelerine göre Semûdlulardan bazıları Roma ordusuna katılarak düşman oldukları Nebatîlere karşı savaşmışlardı.

Semûd kavminin, bugün el-Hicr olarak bilinen, Arap yarımadasının batısında bir bölgede yaşadığı tarihî kayıtlardan sabittir. Zamanımızda Medine ile Tebûk arasında trenle yolculuk sırasında Medâyin-i Sâlih adlı tren istasyonuna gelinir. İşte burası Semûd devletinin hükü-

met merkeziydi. Eskiden buranın adı el-Hicr'di ve şimdi de bazı kimseler bunu bu adla anmaktadırlar. Buralarda binlerce hektarlık alanda Semûdluların bazı harabeleri bulunmaktadır. Bunlar arasında kayalara oyularak yapılan koskoca binaların kalıntıları da vardır. Bu sessiz ve hazin şehri bugün görenler, buranın nüfusunun 400-500 binden az olmayacağı kanısına varırlar. Kur'ân-ı Kerîm'in inişi sırasında Hicâz'ın ticari kâfileleri bu tarihi harabelerden geçerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebûk savaşına hazırlık sırasında buradan geçerken Müslümanlara, buranın ibret verici manzarasını göstermiş ve tarihi eserlerden ne gibi ders alınması gerektiğini söylemişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yerde bir kuyuya işaret ederek Hz. Sâlih'in dişi devesinin burada su içtiğini hatırlatmış ve Müslümanların yalnızca bu kuyudan su içmelerini, başka kuyulara gitmemelerini emretmişti. Resûlullâh ayrıca, Müslümanlara bir geçidi de göstererek bunun dişi devenin geçtiği geçit olduğunu açıklamıştı. Nitekim bu geçide bugün de "Feccü'n-Nâfe" (Dişi devenin geçidi) denilir. Tebûk savaşı sırasında, Müslümanlar buradan geçerken bazıları bu harabeler arasında geziyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunları toplayarak bir konuşma yaptı. Bu konuşmada Hz. Peygamber (s.a.v.) Semûd kavminin korkunç sonu hakkında Müslümanlara bilgi verdi, bölgeye Allah'ın azabının indiğini hatırlattı ve buranın gezilecek bir yer olmayıp ibret yeri olduğunu söyledi ve müslümanların buradan çabuk geçmelerini öğütledi.

58- Yukarıdaki âyetin birinci cümlesinde bahsedilen "apaçık mucize"den ikinci cümlede "âyet" (işaret) olduğu bildirilen "dişi deve"nin kastedildiği açıkça anlaşılıyor. Şuarâ sûresinin 8. rükuunda Semûd kavminin, Hazreti Salih'den (a.s.) böyle bir mucize istedikleri kaydedilmiştir. Hz. Sâlih de kendisinin Allah'ın Resûlü olduğunu ispatlamak üzere dişi deveyi kendilerine takdim etti. Burada görüldüğü gibi, dişi deve ile ilgili olay kesinlikle "mucizeler" tarifine girmektedir. Benzeri mucizeleri, diğer pek çok peygamberin kendi peygamberliklerini ispatlamak amacıyla göstermeleri kavimleri tarafından istenmişti. Dişi devenin mucize şeklinde doğmasının bir başka delili, bu hayvana dokunulmasıyla ilgili Hz. Sâlih'in ikazıdır. Hz. Sâlih bu deveye kötü niyetle dokunmak isteyenlere, bunu yaptıkları takdirde Allah'ın azabına uğrayacaklarını söylemiştir. Ayrıca, buna serbestlik tanımalarını istemiş ve istediği arazide otlamasını emretmiştir. Belli ki, böyle birşey Semûd kavmi tarafından da mucize olarak kabul edildikten sonra onlara me-

rasimle takdim edilmiştir. Semûd kavminin, bu dişi devenin uzun bir müddet aralarında dolaşmasına, otlamasına ve varılan anlaşmaya göre, dişi deve ile diğer bütün hayvanların nöbetleşerek dereden su içmelerine izin vermesi de mucizeye, hiç olmazsa bir parça, inandıklarını gösteriyor. Semûd kavmi uzun süre düşünüp taşındıktan sonra bu dişi deveyi öldürdü. Burada unutulmamalıdır ki, Hz. Sâlih ne iktidar sahibiydi, ne de olağanüstü gücü haizdi. Görünüşte Semûd kavmi için korkulacak herhangi bir şey yoktu. Ama dişi deveden korktukları bir gerçekti. Onlar bu hayvanın arkasında mutlaka insan üstü bir kuvvetin olduğu kuşkusuna kapılmışlardı. Kur'ân-ı Kerim'de bu dişi devenin nasıl olduğu ve nasıl vücuda geldiği açıklanmamıştır. Herhangi bir sahih hadiste de buna dair bir kayıt yoktur. Onun için, Kur'ân'ı tefsir edenlerin bu dişi devenin doğuşuna dair yürüttükleri fikirlere Müslümanların inanmaları gerekmiyor. Fakat, her şeye rağmen, dişi devenin bir mucize olduğu Kur'ân-ı Kerim'le sabittir.

59- Semûd kavminin, dağ ve kayaları oyma sanatı, Hindistan'da Ellora ve Ajanta mağaralarında ve dünyanın bazı diğer bölgelerinde görülen oyma sanatının bir benzeriydi. Semûdlular dağları oyarak ve yontarak muhteşem bina ve saraylar yaparlardı ve böylece büyük sanat eserleri ortaya çıkarırlardı. Bugün Medâyin-i Sâlih'te hâlâ ayakta duran muazzam yapılar, Semûd'luların mimarî sanatının ne kadar gelişmiş olduğunun birer delilidirler.

60- Yani, Âd kavminin kötü sonundan ibret alınız. Bu müfsid milleti yok edip yerine size ikbâl, ihtişam ve şöhret bahşeden Yüce Allah Âd'liler gibi müfsid olmanız halinde sizi helâk edip başkalarını halefiniz yapacaktır. (Açıklama için bkz. dipnot no. 52).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ
مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا
أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي
آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ

رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ
رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

75-79- Kavminden kendilerini büyük görenler, onlardan iman eden zayıflara: "Salih'in Rabbi katından gerçekten gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz? (diye alaylı söz söylediler). Mü'minler de: "Biz, onunla gönderilen şeye iman edenlerdeniz" dediler. Büyüklük taslayanlar (yine): "Sizin iman ettiğiniz şeyi biz inkâr eyleriz" dediler. Derken o dişi deveyi kestiler.[61] Ve Rablerinin emrinden âsi olarak çıktılar. Ve "Ey Salih, eğer sen gönderilmiş peygamberlerden isen bize va'd ettiğin azabı getir" dediler. Bunun üzerine onları şiddetli bir sarsıntı (deprem) tuttu. Yurtlarında yüz üstü düşüp öyle kaldılar. Salih onlardan yüz çevirdi. Ve "Ey kavmim, ben size Rabbimin risâletini tebliğ ettim ve nasihat eyledim. Fakat siz, nasihat edenleri sevmezsiniz" dedi.

Açıklamalar

61- Kamer ve Şems sûrelerinde işaret edildiği gibi, dişi deveyi öldüren tek bir kişiydi, ancak bütün millet onun arkasında olduğu için hepsi bu suçta onun ortakları sayıldılar. Günah tek bir kişi veya grup tarafından işlense dahi, bir milletin desteği ve onayıyla yapıldığı takdirde milli bir günâh sayılır. Sadece bu değil, bir milletin içinde açıkça işlenmiş ve o millet tarafından tahammül edilmiş olan bir günâh da Kur'ân-ı Kerim'e göre milli bir günâhtır.

62- Bu âfet burada "racfe" (sarsıntı-deprem) olarak tanımlanmıştır, ve başka yerlerde ise "sayha" (çığlık-gürültü), "saika" (kükreme) ve "tâğiye" (çok büyük bir gürültü) olarak tarif edilmiştir.

وَلُوطًا
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا
مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

80- Lût'u da kavmine[63] gönderdik. Onlara "Âlemlerden, sizden evvel hiç birinin yapmadığı pek fena bir işi mi yapıyorsunuz?"

Açıklamalar

63- Lût kavmi, bugün Ürdün olarak bilinen Irak ile Filistin arasındaki topraklarda yaşıyordu. İncil'de bu milletin yaşadığı ülkenin başkentinin Sodom olduğu belirtilmiştir ki, herhalde Lût Gölü yakınlarında bir şehirdi. Talmûd'daki kayıtlara göre Lût kavminin başlıca şehirleri arasında Sodom'un dışında dört şehir daha vardı. Bu şehirlerin ortalarında öylesine büyük ve yemyeşil bir bahçe vardı ki, bunu uzaktan görenler bile mest olurlar. Ne var ki, bugün bu milletin izine bile rastlanmıyor ve yerleşim bölgelerinin hangileri olduğu da bilinmiyor. Lût adını andıran bugün sadece Lût Gölü vardır ki, buna Ölü Deniz de denilir.

Hz. Lût (a.s.) Hz. İbrahim'in yeğeniydi. Hz. Lût, amcası Hz. İbrahim (a.s.) ile birlikte Irak'tan çıkıp bir süre Suriye, Filistin ve Mısır'da dolaştı ve vaaz ile tebliğin inceliklerini öğrenmesinin yanısıra Hakk'a dâvetin zorluklarından da haberdar oldu. Sonra, Cenab-ı Allah tarafından peygamberlik makamına getirilince, Lût kavmi ismiyle meşhur olan, ahlâkı belki de en çok bozuk olan ve dalâletin son haddine ulaşmış olan milletin ıslâhına memur edildi. Sodomluların da Hz. Lût'un kavmi olduğu söyleniyorsa, bu herhalde, çeşitli milletler arasındaki yakın münasebet ve akrabalıktan olabilir.

Yahudilerin tahrif ettikleri Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lût'un (a.s.) şahsiyeti ve karakterine sürülen lekeler arasında, kendisinin Hz. İbrahim (a.s.) ile kavga edip Sodom'a gitmesi de yer almıştır. (Doğum, Bölüm: XIII, âyet: 1-12). Fakat, Kur'ân-ı Kerim bu yanlış ifadeyi yalanlıyor. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre, Hz. Lût, Cenab-ı Allah tarafından Peygamber yapılarak söz konusu bölgeye gönderilmişti ve görevi oranın sapık halkına hidâyet yolunu göstermekti.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

81- **"Çünkü siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz.[64] Şüphesiz, siz haddi aşan bir kavimsiniz" dediğinde.**

Açıklamalar

64- Başka yerlerde bu kavmin bazı diğer ahlâkî suçlarından bahsedilmiştir, ancak burada Allah'ın azabının kendilerine gelmesine sebep olan en büyük suç ve illetine işaret edilmiştir.

Aslında, Lût kavminin yakalandığı illet çok eski çağlardan beri insanlar arasında süregelmektedir. Homoseksüellik veya eşcinsellik gibi kötü fiil ya Lût kavminde yaygınlaşmış ya da Yunan felsefesinde yüceltilmiştir. Bu hususta bir eksiklik var idiyse de, bunu bugünkü Avrupa ve Amerika tamamlamıştır. Çağımızda ileri ve gelişmiş olarak bilinen Batı medeniyetinde eşcinsellik alabildiğine yaygınlaşmış ve bunun yasallaşması için geniş kampanyalar açılmıştır. Nitekim, Federal Almanya başta olmak üzere çeşitli Batılı ülkelerde bunun için parlamentodan ve hükümet tarafından kanunlar çıkarılmıştır. Halbuki, aynı cinsten olanlar arasında cinsî münasebet, tabiat kanununa aykırıdır. Cenab-ı Allah (c.c.) bütün canlılar arasında dişi ve erkek farkını, nesillerin devamı için yapmıştır. Bu fark insanlar arasında daha önemli ve gereklidir, çünkü insanlar bir araya gelerek âile ve toplumları oluşturmaktadırlar. Fert, âile ve toplum aynı zamanda geniş bir medeniyet meydana getirirler. Bu sebeple, ayrı yapı ve mizaçta erkek ve kadınlar yaratılmıştır. Bu iki karşı cinsin birbirine yaklaşmalarını sağlamak amacıyla aralarında cinsel cazibe yaratılmıştır. Her iki cinsin beden ve ruh yapısı, zevcelik vazifesinin yerine getirilmesi için müsait hale dönüştürülmüştür. Tabiatın ihtiyacını karşılamak üzere birleşmelerini teşvik edici ve tatmin edici bazı unsurlar yaratılmıştır. Fakat eşyaların tabiatına aykırı hareket ederek kendi cinsinden olanlara karşı fazla ilgi duyan ve hatta onlarla cinsî ilişki kurup bundan zevk alan bir kişi aynı zamanda birçok suç işlemiş olur. Bu kişi evvelâ kendi nefsiyle mücadele etmek zorunda kalır. Kendi vücut yapısı ve sistemine bozukluk meydana getirir. Bu kişinin ilişki kurduğu hemcinsi de aynı sınavdan geçer ve bu kişinin vücut, ruh ve ahlâkında büyük çapta tahribat yapar. İkincisi, homoseksüel bir kişi tabiata ve tabiat kanunlarına ihanet eder. Zira, tabiatının türlerin çoğalması ve medeniyetlerinin gelişmesi için tâyin ettiği haz ve zevki bu şahıs istismar eder, kötüye kullanır. Bu haz ve zevkin alınmasının bazı sorumlulukları vardır. Bu şahıs bu zevki bu sorumluluk ve

görevleri yerine getirmeden alır, daha doğrusu gaspeder. Üçüncüsü, bu kişi, insan toplumuna da ihanet eder. Şöyle ki, toplumun fertlerinden kanun ve kuralları ile kuruluşlarından yararlanır, ama bunun karşılığını vermez ve bu hususta kendisine düşen görev ve yükümlülükleri yerine getirmez. Hatta, enerjisini, toplumun ahlâk ve kültürünü bozacak ve sarsacak yollarda kullanır. Homoseksüel bir kişi hem kendi âilesi, hem toplumu için zararlı ve tamamıyla pasif ve faydasız bir yaratık haline gelir ve ilişki kurduğu en az bir hemcinsinin kaderini de aynı yola sokar. Eğer homoseksüel erkekse, en az bir erkek ve bir kadının hayatını da mahveder. Zira, aralarında eşcinsel ilişki bulunan iki erkeğin karıları da fuhuşa ve kötü yola sevkedilir.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم
مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ
وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ ۖ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

82-83- Kavminin cevabı, "Onları şehrinizden çıkarın. Çünkü onlar temizlik taslayan insanlardır"[65] demek oldu. Bunun üzerine biz de onu ve kâfir olduğundan dolayı helâki mukarrer bulunan karısından[66] başka ehlini kurtardık.

Açıklamalar

65- Bundan anlaşılacağı gibi, Lût kavmi sadece utanmaz, ahlâksız ve sapık değildi, aynı zamanda ahlâkî yönden öylesine alçalmıştı ki, aralarında bulunan birkaç iyi ve temiz insanın doğru yola dâvet etmelerine ve ahlâksızlıkları üzerine ikaz etmelerine tahammül etmiyordu. Kötülüğün bataklığına öylesine batmıştı ki, ıslâhın sesini duymaya bile tahammülleri yoktu. Karanlık ve iğrenç çevrelerinde bulunan bir avuç sâlih ve dürüst insanı da çıkarıp atmak istiyordu. Lût kavmi böyle bir noktaya vardıktan sonra ortadan kaldırılması için Allah'ın emri nâzil

oldu. Zira, toplumsal yaşantısında temizliğin en az unsuru bile kalmayan bir milletin bu dünyada kalması için gerekçe bulunmuyor. Bir sepet, içinde bozuk ve çürük meyveler arasında birkaç iyi meyve bulunduğu sürece saklanılabilir ve o birkaç iyi meyve de çıkınca o sepetin bir çöpe atılmasından başka bir iş kalmaz.

66- Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerindeki ibarelerden, Hz. Lût'un (a.s.) muhtemelen aynı milletten olan karısının, kâfir akrabalarından yana çıktığı ve son ana kadar onları yalnız bırakmadığı için Cenab-ı Allah Hz. Lût ve taraftarlarına azap gelmeden ülkeyi terketme emri verdi, ancak bu kadının arkada bırakılmasını söyledi.

وَأَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

84- Onların üstüne bir belâ yağmuru[67] yağdırdık. Günahkârların sonunun nasıl olduğuna bak.[68]

Açıklamalar

67- Burada yağan şey yağmur değil, yağmur gibi yağan taşlardır ki, bunun açıklaması Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca bu taş yağmurundan Lût kavminin evlerinin çöktüğü ve yerleşim yerlerinin altüst olduğu da kaydedilmiştir.

68- Burada ve Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde Lût kavminin müptelâ olduğu çirkin ve iğrenç illet, yani fiil-i livâta ya da homoseksüelliğin sadece büyük bir günâh olduğu ve bunun yüzünden bir milletin Allah'ın azabına uğradığı ifade olunmuştur. Bundan sonra, Hz. Peygamber'in hadislerinden homoseksüelliğin, İslâm devleti tarafından önlenmesi gereken bir suç olduğunu ve bunu işleyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılması gerektiğini anlıyoruz. Hadislerde yer alan rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in eşcinsellerle ilgili şu sözlerine rastlanıyor: "Bu fiilde aktif ve pasif olan ikisini de öldürün". Bazı hadislerde şu ilâveler

de yer almıştır: "Onlar ister evli, ister bekâr olsunlar". Bazılarında da şu sözlere rastlıyoruz: "Üstteki ve alttaki ikisi de taşlanarak öldürülsün". Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında eşcinsellikle ilgili herhangi bir davaya bakılmadığı için kesin cezası ve şekli tâyin olunmadı. Ashab-ı Kiram'dan Hz. Ali, suçlunun kılıçla öldürülüp naaşının defnedilmeyip yakılması görüşündedir. Hz. Ebu Bekr (r.a.) de bu görüşe katılmıştır. Hz. Ömer ile Hz. Osman (r.a.) ise suçluların eski bir evin yanına getirilip evin onların üzerine yıkılmasına karar vermişlerdir. İbn Abbas'ın (r.a.) fetvâsı şöyledir: Suçlular mahallenin en yüksek binasına çıkarılıp baş aşağıya atılsın ve üzerlerine taş yağdırılsın. Fukahâdan İmam Şafiî, eşcinsellerin, ister bekâr ister evli, ister aktif ister pasif olsunlar öldürülmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Şa'bî, Zuhrî, Mâlik ve Ahmed (r.a.) suçluların cezasının recm (taşlanarak öldürülmesi) olduğunu belirtmişlerdir. Said bin Müseyyeb, Atâ, Hasan Basrî, İbrahim Neh'aî, Süfyan-ı Sevrî ve Evzâ'î (r.a.) eşcinselliğin cezasının zina gibi olduğunu, yani evli olmayana 100 kırbaç vurulması ve sürgün edilmesi ve evli olanın taşlanarak öldürülmesi olduğunu belirtmişlerdir. İmam Ebu Hanife, bunun bir haddi bulunmadığını, cezaya lâyık bir fiil olduğunu ve durum ile şartlara göre ibret verici bir cezasının verilebileceğini kaydetmiştir. İmam Şafiî'nin bir sözü de bu yöndedir.

Bir erkeğin karısına arkadan yaklaşmasının da tamamıyla haram olduğu bilinmelidir. Ebu Davûd'da Hz. Peygamber'in şu sözleri rivâyet olunmuştur: "Kadına bu fiili yapan mel'undur". İbn Mâce ve Müsned-i Ahmed'de Hz. Peygamber'in şu sözleri yer almıştır: "Kadına bu fiili yapan bir erkeğe Allah hiçbir zaman merhamet gözüyle bakmayacaktır". Tirmizi'deki bir rivâyet de şöyledir: "Aybaşısı olan bir kadın ile cinsî münasebette bulunan yahut bir kadına arkadan yaklaşan, yahut bir kâhine gidip onun kehânetlerine inanan bir kişi Muhammed'e (s.a.v.) inen kelâma aykırı hareket etmiştir".

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا
قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ
بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا
تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾
وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوا
إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا
بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا
حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا
كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

85-88- Medyen[69] ahalisine de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. O, "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka ilâh yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir bürhan gelmiştir. Kileyi ve teraziyi doğru tutun.[70] İnsanların eşyasına haksızlık etmeyin. Yeryüzünü o ıslah edildikten sonra fesada vermeyin.[71] Eğer müminlerden iseniz, sizin için bu hayırlıdır.[72] "Müminleri korkutup Allah yolundan çevirmek, onları eğri yola saptırmak için yol başlarında otur-

mayın. Siz, azlık iken çoğaltttığını hatırlayın. Fesad çıkaranların sonunun nice olduğuna bakın". Eğer sizden bir kısmı benimle gönderilen şeye iman etmiş, bir kısmı da iman etmemiş ise, Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır" dedi. Kavminden büyüklük taslayan bir cemaat: "Ey Şuayb, seni ve seninle birlikte iman edenleri ya memleketimizden çıkaracağız yahut bizim dinimize döneceksiniz" dediler. O da, "bizi zorlasanız da (dönmeyiz)" dedi.

Açıklamalar

69- Medyen, Hicâz'ın kuzey batısında ve Filistin'in güneyinde Kızıldeniz ve Akabe körfezine kadar uzanan bölgede yaşayan kabilenin memleketiydi. Bu memleketin hudutları bir taraftan Sina yarımadasının doğu sahiline kadar uzanıyordu. Medyenliler ticaretle uğraşıyorlardı. Eski çağlarda Kızıldeniz'in kıyılarından ve Yemen, Mekke ve Yenbû'dan geçerek Suriye'ye giden ve Irak'tan Mısır'a kadar uzanan iki ana ticaret yolunun tam kavşağında oturan Medyenliler hem ticarette ün kazanmıştı, hem de bu durumlarını kötüye kullandıkları için Arabistan'da herkesin diline düşmüşlerdi. Bu millet, Allah'ın azabına uğrayarak tarihe karışmasından sonra bile adı ve sanı uzun süre ortada kaldı. Özellikle, ticaretle meşgul olanlar, adı geçen yollardan geçerek Medyen'in kalıntılarını görür ve eski şan ve şöhretlerini hatırlatırlardı.

Medyen ismi, Medyân'ın değişmiş şeklidir. Medyân, Hz. İbrahim'in üçüncü karısı olan Katûra'dan doğmuştu. Eski çağlarda ve özellikle, Arabistan'da, bir sülâlenin en büyüğüne ve sülâleye ve daha sonra kabile ve millete adını verirdi. Bu kurala uyularak Arabistan'ın nüfusunun büyük bir bölümü Beni İsmail veya İsmailoğulları olarak meşhur oldu. Hz. Yakub'un evlâtlarına iman edenler ise Beni İsrail veya İsrailoğulları olarak ün kazandılar. Medyenliler de Medyân'ın evlâtları olmaları bakımından Medyâni, veya Medyenliler olarak meşhur oldular. Bu itibarla, bu millete ilk iman ışığının Hz. Şuayb vasıtasıyla geldiğini söylememek için herhangi bir sebep yoktur. Gerçekten de İsrailoğulları gibi Medyenliler de doğru yolda idiler, yani müslümandılar. Hz. Şuayb'in (a.s.) doğduğu zamana kadar ise imanları zayıflamış ve ahlâkları bozulmuştu. Tıpkı İsrailoğullarının dini inanç ve ahlâkının Hz. Musa doğduğu sırada bozulduğu gibi, Hz. İbrahim'den (a.s.) sonra aradan geçen 600-700 yılda Medyenliler de, müşrik ahlâksız kişilerle yaşadıkları için hem müşrik hem ahlâksız olmuşlardı. Fakat, çok tuhaf

tır ki, hâlâ doğru yolda olduğuna inanıyor ve iman sahibi olduklarından iftihar ediyorlardı.

70- Bundan anlaşılacağı gibi, bu kavimde iki büyük kötülük vardı: Birincisi, şirk, ikincisi de, ticarette dolandırıcılık ve bu her iki kötülüğün düzeltilmesi için Hz. Şuayb mebus olunmuştu.

71- Bu cümlenin geniş bir açıklaması, aynı A'raf sûresinin 44 ve 45 nolu dipnotlarında yer almıştır. Burada özellikle, geçmişteki peygamberlerin hidâyet ve irşâdı sayesinde hak dini ve güzel ahlâk temelleri üzerinde kurulmuş olan hayat nizamının Medyen halkının zayıf itikâdı, inançsızlığı ve bozuk ahlâkı sebebiyle yıkılmaması gerektiği yolunda Hz. Şuayb'ın nasihatlerine işaret edilmiştir.

72- Bu cümleden anlaşılıyor ki, bütün kötülüklerine rağmen Medyen halkı, kendisinin iman ve inanç sahibi olduğuna inanıyordu. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, bunlar aslında doğru yoldan sapmış Müslümanlardı ve imanları ile ahlâklarının bozulmasına rağmen doğru yolda olduklarından emin olmakla kalmıyor, ayrıca bununla övünüyorlardı. Bu sebeple, Hz. Şuayb kendilerine dedi ki, eğer siz gerçekten müminseniz sizde hayırseverlik, iyilik, doğruluk ve dürüstlük gibi hasletler olmalıdır ve hayır ile şer ile ilgili ölçüleriniz, Allah'a ve âhirete inanmayan dünyacı ve maddecilerden daha farklı olmalıdır.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ
بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا
أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى
اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ
الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ
شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

89-90- "Allah, bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize dönersek Allah üzerine yalan ile iftira etmiş oluruz. Rabbimiz olan Allah istemedikçe,[73] bizim ona dönmemizin imkânı yoktur. Rabbimiz ilmi ile herşeyi ihâta eder. Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında hak ve doğru ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısısın" dedi. Kavminden kâfir olan bir cemaat diğerlerine, "Eğer Şuayb'a uyarsanız o zaman en büyük zarara uğramış kimseler olursunuz"[74] dedi.

Açıklamalar

73- Burada bu sözler, "inşallah" anlamındadır. Bu hususta el-Kehf sûresinde 23, 24. âyetlerde şöyle denilmiştir: Bir konuda bir iddiada bulunup kendinizden emin bir şekilde, ben bu işi yaparım demek yerine "Eğer Cenab-ı Allah isterse (inşallah) bu işi yaparım" deyin. Zira, Allah'ın hakimiyeti ve saltanatı ile, kendi itaatı ve kulluğunu iyi idrâk eden bir mümin kendi gücüne dayanarak "Ben bu sözü söyleyeceğim" veya "Ben bu işi mutlaka yapacağım" demez. Aksine, şöyle bir ifâde kullanır: "Vallahi, ben şu işi böyle yapmak veya şu sözü şöyle söylemek niyetindeyim. Fakat niyetimin gerçekleşmesi Allah'ın irâdesine bağlıdır. Eğer Rabbim izin verirse başarırım, yoksa başarısız kalırım."

74- Bu küçük cümle çok önemlidir ve üzerinde durmak gerekiyor. Hz. Şuayb, Medyen halkını tek Allah'a itaat etmeye çağırınca, Medyen kabile reisleri ve yöneticilerini bir telaştır aldı. Bastıkları yerin kaymakta olduğunu düşünen bu çıkarcı çevreler, Şuayb'ın telkin ettiği ahlâk kuralları, dürüstlük ve temiz alışveriş gibi şeylerin halk tarafından beğenilmesi ve benimsenmesi halinde iktidarını ellerinden kaybedeceklerini sandılar. Böyle bir durumda hileye ve sahtekârlığa dayanan işleri ve ticaretleri nasıl yürüyebilirdi? Sattıkları mallara karıştırdıkları hile durdurulursa ve mallarını satarken eksik tartmaz iseler, nasıl bol bol kâr elde edebilirlerdi? Mısır ve Irak gibi büyük medeniyetlerin sınırında ve dünyanın belli başlı ticaret yolları üzerinde bulunurken ticaret kafilelerinin yollarını kesmez ve tüccarları soymazlarsa, nasıl büyük servet ve siyasi nüfuz temin edebilirlerdi? İşte Medyenli zenginler ve kabile reislerini düşündüren bunlardı. Zaten bu tür düşünceler her yozlaşmış ve manevi yönden çökmüş milletin takip ettiği yol olmuştur. Her yerde, hak dâvetine karşı öne sürülen özürlerin başında, dünyanın takip ettiği yoldan ayrılarak, Hakka uyulması halinde milletin mahvolacağı iddiası yer alıyor.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا
فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا
فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ
آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

91-93- Bunun üzerine onları zelzele helâk etti. Yurtlarında yüzüstü düşmüş, gebermiş kaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar yokmuş gibi oldular. Şuayb'ı tekzib edenler büyük zarara uğrayanlar, onlar olmuşlardır.[75] Bunun üzerine Şuayb onlardan yüz çevirdi ve "Ey kavmim, ben size Rabbimin risâletini tebliğ ve nasihat ettim. Kâfir kavme helâklerinden dolayı nasıl tasalanırım"[76] dedi.

Açıklamalar

75- Medyenlilerin mahvoluşu uzun süre çevredeki milletler tarafından ibretle anıldı. Nitekim, Zebûr'da şunlar yazılmıştır: "Ey Rabb, falan falan milletler senin aleyhinde and içmişlerdir. Onun için sen onlara, Medyenlilere yaptığın gibi yap." (83: 5-9). Yasyiyah peygamber (a.s.) ise bir yerde İsrailoğullarını teselli ederken şöyle diyor: "Asurlulardan korkmayın. Gerçi onlar senin için Mısırlılar gibi zâlim olmaya başlamışlardır. Fakat aradan uzun bir müddet geçmeden Orduların Rabbi onları kamçılayacaktır ve onlar da Medyenlilerin akıbetine uğrayacaktır." (Yasyiyah: 10: 21-26).

76- Bu hikâyelerde tabiri câizse, kızım sana söylüyorum gelinim sen anla gibi bir tavır takınılmıştır. Bu hikâyelerin hemen hemen hepsi, o zaman Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'de kavmiyle ilgili durumuna tıpa tıp uyuyordu. Görüldüğü gibi, her hikâyede iki taraf vardır. Bunlardan biri Hz. Muhammed'inkine (s.a.v.) benzeyen öğreti, dâvet, tebliğ, nasihat ve hayırseverliğe sahip olan peygamberlerdir; diğeri ise, Haktan yüzünü çevirmiş olan kavimlerdir ki, bunların imansızlığı, inançsızlığı, ahlâkî bozukluğu, cehâleti ve inadı, kabile reislerinin kendi örf ve âdetlerini körü körüne taklidi, kısacası her şeyi, Kureyşlilerde

olduğu gibiydi. Ayrıca her hikâyede Allah'ı ve Resûl'ünü inkâr eden kavmin kötü sonundan bahsedilmesinin amacı da, Kureyşlileri uyarmak ve dalâletlerinde ısrar etmeleri halinde büyük bir felâkete uğrayacaklarını bildirmektir.

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ
أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ
بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ ءَابَآءَنَا
ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾
وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَٰتٍ
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَٰهُم بِمَا
كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

94-96- Biz bir memlekete bir peygamber gönderdiysek onun halkını yalvarıp yakarsınlar diye fakirlik ve şiddetle yakaladık. Sonra, bu fenalığın yerine iyilik verdik. Nihayet o felâketli zamanları unuttular. Ve "babalarımıza da zaruret ve genişlik dokunmuştu", dediler. Bunun üzerine biz de onları ansızın haberleri olmadan tutup yakalayıverdik.[77] Eğer o helâk eylediğimiz memleketlerin halkı iman edip, Allah'tan ittika etselerdi üzerlerine gökten ve yerden bereket kapılarını açardık. Fakat onlar, yalanlayıp inkâr ettiklerinden, onları kazandıkları günahlarının cezası olarak helâk eyledik.

Açıklamalar

77- Her Peygamber ve her ümmetin hikâyesi ayrı ayrı anlatıldıktan sonra burada Cenab-ı Allah'ın, peygamberlerin bi'seti sırasında benimsediği genel bir kurala işaret edilmiştir. Bu kural da şudur: Bir nebi

bir kavme gönderildiği zaman ilk önce çevresi ve ortamı o nebinin davetinin kabulüne elverişli hale getirilir. Yani, o kavim çeşitli âfet ve zorluklardan geçirilir. Kıtlık, darlık, açlık, ticari zararlar, savaşta yenilgi ve buna benzer birçok aksi durumlarla karşılaştırılır ki, böylece huyu, tavrı ve kalbi yumuşasın ve gurur ve kibirle dikleşmiş olan boynu bükülsün, kaba kuvveti ve servete düşkünlüğü azalsın, kendi imkân ve kaynakları ile güç ve yeteneklerine duyduğu aşırı güven kaybolsun, kaderinin dizginlerinin, yukarıda herkesten güçlü bir varlığın elinde bulunduğunu anlasın ve bu şekilde, kulakları iyi söz ve nasihatlere açılsın ve Yaradanına acz ile eğilmeyi öğrensin. Daha sonra, bu elverişli ortamda da, o kavmin kalbi Hakk'ı kabule yanaşmazsa, o kavim bolluk ve refah fitnesine müptelâ edilir ve işte bu noktada felâkete uğraması ve yokoluşuna ilk adım atılmış olur. Böyle bir millet çeşitli dünya nimetlerine kavuşunca geçmişinin acı ve sıkıntılarını unutur ve o milletin budala lider ve yöneticileri ona türlü çeşit masallar anlatırlar. Bu akılsız liderler din, tarih ve tabiatın kavramlarını çarpıtırlar, milletlerin kaderlerindeki iniş ve çıkışların ahlâkî değerlere dayanmadığını ve bunların bir Hakîm'in belirtileri olmayıp kör topal bir tabiatın cilveleri olduğunu, iyi ve kötü günlerinin inançları ve ahlâklarıyla hiç bir ilgisi bulunmadığını öne sürerler. Bu lider ve yöneticiler bu bakımdan âfet ve azaplardan ders almanın ve Allah'a yalvarma ve af dilemenin anlamsız ve akılsız bir davranış olduğunu iddia ederler. Bu budalaca zihniyet, Hz. Peygamber'in bir hadisinde şöyle tasvir edilmiştir: "Bir âfet bir mü'mini ıslâh etmeye devam eder, öyle ki, o mü'min bu ocaktan çıkınca her türlü kötülüklerden arınmış olur. Ancak bir münafık öyle bir eşeğe benzer ki, efendisinin kendisini neden bir ağaca bağladığını ve neden serbest bıraktığını bilmez". Demek ki, ne âfetler yüzünden tövbe edip Allah'a sığınan, ne de nimetlerden ötürü Allah'a şükreden bir millet ıslâh edilmez bir noktaya gelir ve bu noktada onun durumu, her an doğum yapabilecek gününü doldurmuş hamile bir kadın gibi olur.

Burada şunu unutmayalım ki, yukarıdaki âyetlerde özetlenen genel kural, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'seti sırasında da uygulandı ve azabı hak etmiş olan milletlerin takındığı tavrın aynısı el-A'raf sûresinin inişi sırasında Kureyşlilerde de görülmekteydi. Hadislerde yer alan Hz. Abdullah bin Mes'ud ile Abdullah bin Abbas'ın bir ortak rivâyetine göre Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) peygamber olu-

şundan sonra Kureyşlilerin şiddetli muhalefeti üzerine Resûlullah, Allahu Teâlâ'dan, Hz. Yusuf'un zamanında olduğu gibi, bir kıtlık yaratarak kendisine yardım etmesini istedi. Bunun üzerine Cenab-ı Allah öyle bir kıtlık ve açlık yarattı ki, halk açlıktan ölmeye başladı. Yiyecek ve içecekler yok oldu, tarlalar ürün vermedi. Yiyecek bulamayan halk ölüler, hatta deri, kemik ve yün yemeye başladılar. Nihayet Mekkeliler bir heyet halinde Hz. Peygamber'e geldiler. Bu heyette Ebu Süfyan da vardı. Mekkeliler Hz. Peygamber'den Allah'a dua etmesini ve âfetten kurtulma çaresini bulmaya çalışmasını istediler. Hz. Peygamber dua etti ve bu âfet ortadan kalktı. Fakat Mekkeliler tehlikenin geçmesinden sonra yine eski tavırlarını takındılar ve kasıldıkça kasıldılar. Aralarından bazıları bu âfetten ibret almaya çalışırken de aptallıklarını bırakmalarını, bunların tabiatın cilveleri olduğunu ve geçmişte de buna benzer olayların yaşandığını anlatarak kendilerini geri çektiler. İşte el-A'raf sûresi bu tartışmaların tam ortasında indi ve görüldüğü gibi yukarıdaki âyetler o zamanki şartlara tıpa tıp uyuyordu. Bu şartlar gözönünde bulundurulduğu takdirde bu âyetlerin anlamı daha iyi anlaşılır. (Tafsilat için bkz: Yunus, âyet: 21, en-Nahl-112, el-Mü'minun: 5, 76 ve ed-Duhan: 9, 16).

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا
بَيَٰتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا
ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا۟ مَكْرَ ٱللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ
ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْأَرْضَ
مِنۢ بَعْدِ أَهْلِهَآ أَن لَّوْ نَشَآءُ أَصَبْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

97-100- O memleketlerin halkı gece vakti uyurlarken azabımızın gelmesinden emin mi oldular? Yoksa o memleketlerin halkı gündüz eğlenmekte ve oynamakta iken azabımızın üzerlerine gelmesinden emin mi oldular? Onlar,

Allah'ın mekrinden[78] emin mi oldular? Allah'ın mekrinden ancak büyük zararı göze alanlar gürûhundan başkası emin olmaz. Bu haller, helâk olan ehlinden sonra yeryüzüne varis olanlara, eğer isteseydik günahları yüzünden onları da helâk edeceğimize[79] ve kalpleri üzerine mühür vuracağımıza delâlet eder ibret olmadı mı? Onlar doğru sözü dinlemezler.[80]

Açıklamalar

78- "Mekr" kelimesi Arapça'da gizli tedbir anlamındadır. Yani öyle âni bir hareket veya darbe ki, yapılıncaya veya vuruluncaya dek, buna hedef olanlar bunun ne olduğunu anlamazlar.

79- Yani, çöken bir milletin yerine yükselen bir milletin, sabık milletin durumundan ibret alması için yeterli sebepler bulunuyor. O millet aklını kullanırsa kısa bir süre önce rahatlık ve bolluk içinde yaşayan ve herkese büyüklüğünü kabul ettiren bir milletin nasıl birdenbire çöktüğünü anlayabilir. Bu çöküşün temelinde düşünce ve hareketteki hangi yanlışlıkların yattığını kolayca sezebilir. Ayrıca, bu yanlışlıklar sebebiyle sapık milleti yakalayıp mevki ve makamından mahrum eden Muktedir Varlığın kaybolmadığının ve kudretini de kaybetmediğinin farkına varabilir. Çünkü bu varlık, o milletin yanlışlıklarını da uzun bir müddet affetmeyecek ve benzeri bir cezaya çarptıracaktır.

80- Yani cahil ve sapık kişiler tarihten ve geçmişteki milletlerin kötü sonlarını kanıtlayan harabelerden ibret almaz ve kendi kendini aldatmaya devam ederlerse, Allah da onların işitme ve düşünme yeteneklerini kısıtlar. Allah'ın kanunu budur ve tabiatın kuralı da budur. Kim gözlerini kapatıyorsa, gayet tabii ki güneşin ışınlarını göremiyor ve kim dinlemek istemiyorsa ona kimse birşey dinletemez.

تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ
مِنْ اَنْۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا
كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا مِنْ قَبْلُ ۚ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ
اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ
مِّنْ عَهْدٍ ۚ وَاِنْ وَّجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِيْنَ ﴿١٠٢﴾

101-102- Sana haberlerini hikâye eylediğimiz bu memleketler halkına mucizeler ile peygamberler geldi. Evvelce inkâr ettiklerine, resûller geldiği zaman da iman etmediler. Allah kâfirlerin kalplerine işte böyle mühür vurur.[81] Biz onların çoğunu ahitlerine vefa eder bulmadık. Belki ekserisini fasıklardan bulduk.[82]

Açıklamalar

81- Yukarıdaki âyette "Kalpleri üzerine mühür vururuz, onlar doğru sözü dinlemezler" demenin ne anlam taşıdığına burada biraz daha açıklık getirilmiştir. Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi, kalplere mühür vurulmanın anlamı, insan aklı ve zekâsının körleştirilmesidir. Yani bu öyle bir psikolojik durumdur ki, bir insan bir defa cehalet, taassup ve nefsî menfaatları için Hak'tan yüz çevirdikten sonra bir daha doğru yola gelemez. İnat ettikçe inat eder ve dalâlete düşer. Bundan böyle hiç bir tecrübe, müşahede veya delil onun Hakk'a dönmesini başaramaz.

82- "Biz onların çoğunu ahitlerine vefa eder bulmadık" cümlesinin anlamı geniştir. Burada bahsedilen ahitler hem tabii, hem içtimaî, hem de şahsîdir. Yani demek isteniyor ki, bu insanlar tabii veya doğal anlaşmalara da sadık değillerdir. Tabiatın gereği, herkes Allah'ın mahlûku ve kulu olarak doğmuştur ve bu durumun bazı icapları vardır. Aynı şekilde her insan, toplum ve insan ırkının bir ferdi olarak bazı yükümlülükler taşıyor. Ayrıca, bir insan bir âfet veya sıkıntı ânında Yüce Allah'a bazı şahsî söz ve ricalarda bulunuyor. Bütün bu durumlara göre insanın, yerine getirmesi gereken birtakım sorumluluk ve görevler vardır. Ne var ki, insan bunlardan daima yüz çevirir ve kaçar. İnsanların bu durumu "ahitlerine vefa etmemeleri" olarak tanımlanmıştır ve bu sebeple kendileri "fasık" diye adlandırılmıştır.

ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَظَلَمُوا۟
بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

103- Sonra onların ardından Musa'yı mucizeler ile Firavun ve cemaatına gönderdik.[83] Onlar da âyetlerimizi inkâr ettiler[84] Fesatçıların sonu nasıl oldu, gör.

Açıklamalar

83- Yukarıda anlatılan hikâyelerin maksadı, Allah'ın mesajını aldıktan sonra reddeden kavmin yok edilmesinden başka bir çare kalmadığını belirtmekti. Bundan sonra birkaç rüku'da Hz. Musa ile Firavun ve İsrailoğullarının hikâyesi anlatılmıştır. Bu hikâye ile, yukarıdaki gerçeğin yanısıra, kâfir Kureyşlilere, Yahudilere ve iman sahiplerine başka hususlar da anlatılmıştır.

Kâfir Kureyşlilere hikâye şeklinde hakka dâvetin ilk safhalarında, hak ile bâtıl arasındaki kuvvet farkına aldanılmaması anlatılmak istenmiştir. Hakkın tarihi gösteriyor ki, hak mücadelesi her zaman küçük bir azınlık tarafından, her türlü güçlüklere karşı başlatılmıştır. Hakkın arkasında ne insan gücü, ne başka bir maddi güç bulunur. Hakkın karşısında ise daima büyük kitleler, büyük milletler ve imparatorluklar bulunmuşlardır, ama her zaman zafer hakkın olmuştur. Bu hikâye ile Kureyşlilere ayrıca, hakka dâvet edene karşı oynanan oyunlar ile, dâvetinin sindirilmesi için alınan sert tedbirlerin geri teptiği de anlatılmıştır. Ayrıca, Yüce Allah'ın, hakkı inkâr edenleri yok etme kararını almadan önce kendilerine çekidüzen vermeleri ve doğru yola gelmeleri için uzun bir süre tanıdığı ve hiçbir nasihat ve hiçbir ikazdan ders almamaları üzerine kendilerini nasıl ibret verici bir şekilde cezalandırdığı da kaydedilmiştir.

Hz. Peygamber'e iman edenlere de bu hikâye ile çifte ders verilmiştir. Birinci ders, kendi sayılarının azlığı ve güçsüzlüğü karşısında, muhaliflerinin çokluğu ve güçlülüğünü görüp cesaretlerini kırmaları ve Allah'ın yardımının geç gelmesi üzerine ümitsizliğe kapılmalarıyla ilgilidir. İkinci ders ise, iman ettikten sonra İsrailoğulları veya Yahudiler gibi kötü yola sapanların aynı şekilde Allah'ın lânetine uğrayacaklarıyla ilgilidir.

İsrailoğullarına veya Yahudilere tarih sayfalarından ibret verici olaylar anlatılmakla, Bâtıl'a tapmalarının kötü sonuçları gösterilmiş ve ibret almaları istenmiştir. Yahudiler bu şekilde geçmişteki bütün peygamberin dinini her türlü saptırma ve yanlış yorumlardan arındırıp

gerçek şekline sokan Hz. Peygamber'in davetine icabet etmeye çağrılmışlardır.

84- Asıl Arapça metinde "âyetlerimize zulmettiler" tabiri kullanılmıştır ki, bunun anlamı âyetleri inkâr etmeleridir. Kâfir ve müşrikler, Allah'ın âyet ve işaretlerinin birer sihir olduğunu ileri sürerek bir kenara itiyorlardı. Nasıl ki, her bakımdan mükemmel olan bir sihir, basit, tatsız ve anlamsız olarak değerlendirilince insaf ölçüleri aşılır ve büyük bir cehalet örneği verilir. Alah tarafından vahyolunduğu her bakımdan belli olan ve aklı başında olan herkes tarafından doğruluğu ispatlanan âyet ve işaretlerin birer sihir olarak bertaraf edilmesi de hak ve adâlet kurallarına tamamıyla aykırıdır. İşte bu açıdan âyetlerin inkârı, bu âyetlere bir haksızlık veya zulüm olarak tanımlanmıştır.

وَقَالَ
يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾
حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم
بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾

104-105- Musa, "Ey Firavun,[85] şüphesiz ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Allah üzerine doğrudan başka bir şey söylemeyeceğim muhakkaktır. Size Rabbiniz tarafından apaçık mucize ile geldim. İsrailoğullarını benimle beraber gönder"[86] dedi.

Açıklamalar

85- Firavun kelimesinin anlamı, "Güneş Tanrısının Evlâdı"dır. Eski Mısırlılar, en büyük tanrıları olan güneşe "Ra" derlerdi. Firavun lâkabı da bu tanrıyla ilgiliydi. Mısırlıların inançlarına göre, Ra (güneş tanrısı)'nın bedensel simgesi ve dünyadaki temsilcisi niteliklerini taşımayan bir kişi hükümdârları olamazdı. Bu sebeple, Mısır'da tahta geçen her hanedânın hükümdarları kendilerinin Güneş Tanrısının temsilcisi olduğunu belirtir ve Firavun lâkabını alırlardı.

Burada unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Hz. Musa'nın

hikâyesinde iki Firavun'dan bahsedilmiştir. Bunlardan birinin devrinde Hz. Musa doğup sarayında yetişti. İkincisine ise Allah'ın mesajını iletti ve İsrailoğullarını serbest bırakması için çağrıda bulundu ve nihayet onu Kızıldeniz'in sularına gömdü. Çağımız tarihçi ve araştırmacıları, ilk Firavun'ın M.Ö. 1292 ilâ 1225 yıllarında hüküm süren İkinci Ramses; ikinci Firavun'ın ise, yukarıda adı geçen babası Ramses zamanında iktidara ortak olan ve ölümünden sonra tahta geçen Münfateh veya Münfetâh olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Bu görüş, İsrailoğulları tarihine göre Hz. Musa'nın vefat yılı M.Ö. 1272 olması açısından şüpheli görülüyor. Ama, ne olursa olsun, bunlar tarihle ilgili tahminlerdir ve Mısır, İsrail ve Hıristiyan tarihlerinin birbiriyle karşılaştırılmasıyla kesin tarihlerin tesbit edilmesi hayli zordur.

86- Hz. Musa (a.s.) Firavun'ın huzuruna, kendisi Hakk'a davet etmek ve Allah'ın dinini kabul etmiş olması sebebiyle esarette bulunan İsrailoğullarını serbest bırakmaya çağırmak üzere çıkmıştı. Kur'ân-ı Kerim'de durumlara göre bazan her iki davetten bir arada, bazan da ayrı ayrı bahsedilmiştir.

قَالَ إِن كُنتَ
جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ
عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ
بَيْضَآءُ لِلنَّـٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَـٰذَا
لَسَـٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

106-109- Firavun, "Eğer sen mucize ile geldiysen ve sözünde doğru isen, o mucizeyi göster" dedi. Bunun üzerine Musa asâsını yere attı. Derhal büyük bir yılan oldu. Ve elini koynundan çıkardı. O, bakanların gözlerini kamaştıracak derecede beyaz ve nurlu idi.[87] Firavun kavminden bir cemaat, "Bu alim bir sihirbazdır" dedi.

Açıklamalar

87- Bu iki alâmet veya işaret, Hz. Musa'nın, bütün kâinatın yaratıcısı ve hakimi olan Allah'ın temsilcisi olduğunu göstermek üzere

kendisine verilmişti. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi peygamberler ne zaman kendilerinin Allah tarafından gönderilen elçiler olduğunu ilân etmişlerse, o zaman insanlar kendilerine hitaben şöyle demişlerdir: "Madem ki, sen Allah'ın Peygamberi olduğunu iddia ediyorsun, o zaman, öyle bir iş becermelisin ki, normal insanlar onu yapmasın, ya da doğa kanunlarına tam aykırı olsun. İşte böylece, Allah'ın seni elçi seçmesi ve insanları hidayete davet etmekle vazifelendirmesi kendiliğinden ispatlanmış olacaktır." Bu tür istekler üzerine peygamberlerin hepsi veya çoğu, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre "âyetler" ve sıradan insanların dilinde "mucizeler" olarak bilinen işaretler göstermiş, deliller sunmuşlardır.

Bu çeşit işaret veya mucizeleri kabul etmeyip bunların doğa kanunlarına göre meydana gelen sıradan olaylar olduğunu ispatlamaya çalışan kişi ve çevreler aslında, Kitab'ı kabul edip etmeme konusunda öyle tuhaf bir tutum içinde bulunuyorlar ki, bunların gerçekten ne yapmak istediklerini kestirmek hayli zordur. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim geçmiş peygamberlerin yaptıkları bazı şeyleri mucize ve olağandışı olarak nitelendirirken, bu kişi ve çevrelerin sözkonusu âyetleri saptırmaya çalışmaları çirkin bir gevezelikten başka bir şey değildir. Bu tür kişi ve çevreler, bir yandan, tabiatüstü ve insanüstü harikâlardan bahseden bir Kitab'ı tanımak istemiyorlar; bir yandan da, atalarının dinine doğuştan bağlı oldukları için bu Kitab'ı kabul etmekten başka bir çare görmüyorlar. Görüldüğü gibi, bu gibi kişi ve çevreler büyük bir çıkmaz içindedirler ve tahsil ettikleri modern bilim ve felsefenin etkisinde kalarak Kur'ân-ı Kerim ve diğer ilâhî kitapların mucizelerle ilgili ifadelerini hayli yadırgıyorlar. Bu çelişki ve çıkmaz, yaptıkları tahsil ve yetiştikleri şart ve muhitlerden ileri geliyor.

Mucizeler ile ilgili önemli bir soruya cevap vermek zorundayız. Soru şudur: Allahu Teâlâ, içinde bulunduğumuz kâinatın kaide ve kanunlarını belirledikten sonra görevini terk etmiş ve hiçbir zaman bu kâinatın mekanizmasına müdahale etmeme kararı mı almıştır? Yoksa durum bambaşka mıdır? Yani, saltanatının idaresini her an elinde bulundurmakta ve istediği zaman insana, diğer yaratıklara ve eşyaya dilediği şekli verebilmekte midir?

Yukarıdaki sorunun ilk bölümünü kabul eden kişilerin mucizelere inanması imkânsızdır. Çünkü, mucizeler onların ne Tanrı kavramıyla,

ne de kâinat kavramıyla bağdaşıyor. Ama bu kişilerin takip edeceği en iyi yol, Kur'ân-ı Kerim'i olur olmaz şekilde tevil ve tefsire çalışmaktansa bu İlâhî Kitab'ı tamamıyla kabul etmeleridir. Zira, Kur'ân-ı Kerim her zaman, Allah ile ilgili ilk kavramı red ve ikinci kavramı ispatlamaya çalışmıştır. Buna mukabil, Kur'ân'ın sunduğu delilleri kabul edip Allah ile ilgili ikinci kavramı benimseyen bir kişi için mucizeleri anlaması veya kabul etmesi o kadar zor değildir. Gayet tabiidir ki, eğer bir kişi örneğin yılanların nasıl doğduğunu ve yaşadığını biliyor ve bu usul ve yöntemlerin dışında Allah'ın yılanları başka türlü doğurup yaşatamayacağına inanıyorsa, o zaman, bu kişi kendisine bir asânın yere atılınca yılana dönüştüğünü ve kaldırılınca tekrar asâya döndüğünü anlatan bir kişiyi mutlaka yalanlayacaktır. Fakat eğer bir insan, Allah'ın her şeye kâdir olduğuna, istediği nesneye hayat verebileceğine ve emriyle bir asânın yılan olabileceğine inanıyor ise, onun için bu tür hadiseler ve kıssalar gerçeğe ve akla uygun olacaktır. Bu insan için bir asânın yılan olması, yumurtalardan civciv çıkması kadar tabii olağandır. Aradaki fark sadece şudur: İlk hadise, peygamberlerin tarihinde sadece üç defa vuku bulmuştur, halbuki ikinci hadise her gün gözümüzün önünde cereyan etmektedir. '

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا
تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾

110-111- **"Sizi yurdunuzdan çıkarmak ister".[88] (Firavun sordu). "O halde buna ne dersiniz?" Onlar: "Musa ile kardeşini alıkoy. Ve memleketlere toplayıcılar gönder" dediler.**

Açıklamalar

88- Burada şöye bir soru aklımıza geliyor: Esarette bulunan bir milletin işsiz güçsüz bir ferdin, Suriye'den Libya'ya ve Akdeniz sahillerinden Habeşistan'a kadar uzanan muazzam bir imparatorluğun başında sadece güçlü bir hükümdar değil, aynı zamanda tanrı olarak tapınan bir kralın sarayına gelip sadece bir asâyı ejderhaya çevirmesinden bu kadar büyük korkuya kapılmanın ne anlamı vardır? Arkasında hiç bir askeri güç, iktidar veya servet bulunmayan bir kişiden, her şeye

hakim olan köklü bir saltanatın hükümdârı bu kadar korkabilir mi ve tahtının elden gideceği ve kendisinin de sülâlesiyle birlikte sürgüne gönderileceği dehşetine kapılabilir mi? Ayrıca, karşısına çıkan kişi sadece peygamberlik makamına yükseldiğini açıklayıp esir halkının serbest bırakılması için çağrıda bulunurken bir iktidar değişikliği ve siyasi devrimin meydana gelebileceği kanaatine varmak boş yere telaşa kapılmak değil midir?

Bu sorunun cevabı şudur: Hz. Musa'nın kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu ilân etmesi, Firavun ve onun temsil ettiği bütün bir bâtıl nizama karşı açıkça meydan okumaktı. Hz. Musa'nın kendi peygamberliğini ilân etmesi, bütün hayat nizamını değiştirmek istemesinden başka bir şey değildi. Siyasi iktidar ve düzen de gayet tabii ki, değiştirilmek istenen düzenin bir parçasıydı. Bir kişinin, kendisini Âlemlerin Rabbinin temsilcisi olarak halka sunması, o halkın kendisine itaat etmesini istemesi demektir. Çünkü, Rabbü'l-âlemîn'in temsilcisi hiçbir zaman tabi veya teba değil, kendisine itaat edilen bir hâkim olarak ortaya çıkıyor ve onun bir kâfirin iktidar hakkını tanıması peygamberlik makamı ve vazifesine aykırıdır. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Hz. Musa'nın ağzından peygamberlik sözünü dinler dinlemez Firavun ve yandaşları telaşa kapıldılar ve siyasi, ekonomik ve kültürel bir devrimin ufukta göründüğünü hissettiler. Fakat yine de bazı kimseler Hz. Musa'nın o zamanki hâline bakarak şu soruyu sorabilirler: Hz. Musa'nın yanında kardeşi Hz. Harun'dan başka kimse yokken ve ejderhaya dönüşen bir değnek ve parlayan bir elden başka bir özelliğe ve güce sahip değilken Firavun gibi kâhir, câbir ve muktedir bir hükümdar ve diğer Mısırlılar kendisini neden bu kadar önemsediler? Kanaatimce, bunun iki sebebi vardı: Birincisi, Firavun ve sarayındakiler Hz. Musa'nın (a.s.) güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu çok iyi biliyorlardı. Onun tertemiz kişiliği ve karakteri, olağanüstü yetenekleri, güzel ahlâk ve hasletleri ve doğuştan liderlik ve hakimiyet kabiliyetlerini herkes biliyordu. Talmud ve Yusuf'un rivâyetlerini doğru olarak kabul edersek, Hz. Musa (a.s.) bu özellik ve yeteneklerinin yanısıra, Firavun'ın sarayında kraliyet âilesi fertleri gibi ilim ve fen ile, idarecilik ve askeri bilgi alanlarında öğrenmesi gereken her şeyi öğrenmişti. Gençliğinde Habeşistan'a sefere çıkarak kendisinin üstün bir kumandan olduğunu ispatlamıştı. Ayrıca, kraliyet sarayında yetişip büyümesi ve Firavun döneminin çeşitli kademelerinde görev alması sırasında eksiklik duyduğu bazı tecrübe ve kabiliyetlerini

daha sonra sekiz yıl süre ile Medyen'deki çöl ve çorak topraklarda yaşadığı zahmet dolu çoban hayatı sırasında ziyadesiyle kazanmıştı. Ve Hz. Musa (a.s.) şimdi Firavun'un karşısına hiçbir sözü yabana atılamayacak, gün görmüş ve geçirmiş, akıllı, ve tecrübeli yaşlı bir insan gibi çıkmıştı. İkincisi, âsa ve beyaz el (parlayan el)'i gören Firavun ve yandaşları bir hayli etkilenmiş ve Hz. Musa'nın doğa üstü bir güce sahip olduğuna kanaat getirmişlerdi. Onların bir yandan Hz. Musa'nın bir sihirbaz olduğunu söylemeleri, bir yandan da onun kendilerini iktidar ve memleketlerinden mahrum edeceğini belirtmeleri büyük bir tezattı ve bu. Hz. Musa'nın peygamberliğinin ilk tezahürüyle dehşete kapılmaları ve ne yapmaları gerektiğini bilmemelerinin bir belirtisiydi. Eğer onlar gerçekten Hz. Musa'nın bir sihirbaz olduğuna inansalardı, ondan iktidarlarına bir tehlike gelebileceğini söylemezlerdi, çünkü herkesin bildiği gibi, sihirle dünyada hiçbir zaman siyasi bir devrim olmamıştır.

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ
قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن
نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا
أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ
مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾
فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾

112-119- "Sana ne kadar alim sihirbaz varsa getirsinler".[89] Sihirbazlar, Firavun'a geldiler. Ve "Eğer galip gelirsek bize mükâfat var mıdır?" dediler. Firavn, "Evet, var. Siz benim yakınlarımdan olursunuz" dedi. Sihirbazlar, "Ey Musa, sen mi atarsın, yoksa biz mi atalım?" dediler. Musa, "atınız" dedi. Si-

hirbazlar değnek ve iplerini attıkları zaman halkın gözlerini büyüleyip onları ürküttüler. Ve büyük bir sihirbazlık yaptılar. Biz de Musa'ya "Asânı at" diye vahyettik. Asâ derhal sihirbazların yalancı şeylerini toplayıp yuttu.[90] Hak yerini bulup, yaptıkları şeyler bir hiç olup gitti. O zaman mağlup olan zelil ve makhûr (küçülerek) geri döndüler.

Açıklamalar

89- Firavun'un sarayındakilerin bu sözleri gösteriyor ki, onlar ilâhî işaret ve sihir arasındaki farkı çok iyi biliyorlardı. Onlar, İlâhi İşaret'in gerçek bir değişiklik buna karşı sihrin sadece bir göz boyaması olduğunu da anlıyorlardı. Bu sebepten dolayıdır ki, onlar Hz. Musa'nın (a.s.) peygamberlik ilânını reddetmek için "bu adam sihirbazdır" deme ihtiyacını duydular. Yani, asânın gerçekten bir yılana dönmediğini ve diğer sihirbazların yaptığı gibi bunun sadece bir büyü olduğunu başkalarına inandırmaya çalıştılar. Nitekim, iddialarının doğru olduğunu göstermek için ülke çapından en iyi sihirbazların getirilip, değneklerin atılıp yılana çevrilmesini istediler. Onlar bu şekilde, Hz. Musa'nın peygamberlik mucizesinin etkisini azaltmak ve halkın kafasında sorular uyandırmak için bu yola başvurmayı uygun buldular.

90- Yukarıdaki âyetlerden, Hz. Musa'nın asâsının, sihirbazların attığı ve yılanlar ile ejderhalar gibi gözüken değnek ve ipleri toplayıp yuttuğu anlaşılmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim burada demek istiyor ki, asâ yılan haline geldikten sonra sihirbazların tılsım ve büyüsünü birer birer yok etti. (Tafsilât için bkz: Tâhâ sûresi, dipnot no: 42).

وَأُلْقِيَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
فِرْعَوْنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ
فِى ٱلْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا۟ مِنْهَآ أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ
أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾
قَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ

آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

120-126- Sihirbazlar secdeye kapandılar. "Âlemlerin Rabbine iman ettik. Musa ve Harun'un Rabbine inandık" dediler.[91] Firavun, "Ben size izin vermeden O'na iman mı ettiniz? Memlekette, ahalisini oradan çıkarmanız için bu yaptığınız bir hiledir. Şimdi anlarsınız. Elbette ve elbette çaprazvari ellerinizi ve ayaklarınızı kestireceğim. Sonra elbette hepinizi astıracağım" dedi. Sihirbazlar, "Biz şüphesiz Rabbimize dönücüleriz. Bizde, Rabbimizden bize gelen âyetlere iman etmemizden başka ne kabahat gördün? Ya Rabbi, üstümüze sabır yağdır. Ve Müslüman olarak bizi öldür"[92] dediler.

Açıklamalar

91- Cenab-ı Allah bu şekilde Firavun ve yandaşlarının oyununu geri teptirdi. Onlar, ülkenin her köşesinden meşhur sihirbazları çağırarak görkemli bir gösteri düzenlemiş ve bu şekilde Hz. Musa'nın da bir sihirbaz olduğunu halka göstermek ya da hiç olmazsa peygamberliği hakkında şüphe uyandırmak istemişlerdi. Ne var ki, Firavun ve yandaşları bu oyunda tamamıyla başarısız kaldılar ve sihir ile büyünün en büyük ustaları Hz. Musa'nın (a.s.) mucizelerinin birer sihir olmadığına, aksine Allah'ın kudretinin birer cilvesi olduğuna kanaat getirerek kendisine iman ettiler. Bir sihiri, sihirbazlardan daha iyi kim anlayabilir? Onun için sihirbazlar sözbirliği etmişcesine Hz. Musa'nın bir sihirbaz olmadığını ilan edince Firavun ile yandaşları için yapacak başka bir şey kalmadı tabii.

92- Firavun, oyununun geri teptiğini görünce, son bir hile olarak Hz. Musa ile sihirbazların şike yaptığını öne sürdü ve onlara baskı uygulayarak kendisine uygun bir karar çıkartmak istedi. Ne var ki, Firavun'ın bu oyunu da tutmadı ve sihirbazlar kendilerini her türlü eziyet ve işkenceye sunmakla, Hz. Musa'nın peygamberliğine bir şike olarak değil, inanarak iman ettiklerini kanıtladılar. Firavun için artık baskı ve zulme başvurmaktan başka bir yol kalmamıştı.

Burada şunu unutmayalım ki, Allah'a ve peygamberine iman ettikten sonra sadece birkaç saniyede sihirbazların kişiliği ve ka-

rakterlerinde eşi görülmemiş bir değişiklik oldu. Bu sihirbazlar kısa bir süre önce cehalet ve dalaletin içinde olup atalarının dinini korumak ve yüceltmek için dünya kadar yol kat'etmişlerdi ve Firavun'dan büyük bir ödül almayı umuyorlardı. Fakat iman nimetini bulduktan sonra, aynı sihirbazlar bir anda öylesine değişiverdiler ki, Firavun gibi zâlim ve heybetli bir hükümdarın her türlü tehdidini bir kenara ittiler ve hatta bu yeni dinleri uğruna canlarını bile vermeye hazır oldular.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ
أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ۚ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾
قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ
لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾
قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ
رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ
فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ
بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾
فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ
مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

127-132- Firavun kavminden bir cemaat, Firavun'a, 'Musa ile kavmini yeryüzünde fesad çıkarmaları, seni ve ilâhlarını gözden düşürmeleri için bırakır mısın?" dediler. Firavun, "Onların erkek çocuklarını öldürtüp, kızlarını ise hayatta bırakacağım.[93] Şüphesiz ki biz onların üzerinde kahredicileriz" dedi. Musa kavmine: "Allah'tan yardım isteyin. Ve sabredin. Şüphesiz ki, yeryüzü Allah'ın mülkü olup onu kullarından dilediğine miras eder. Ve akibet de müttakilerindir" dedi. İsrailoğulları, "Sen gelmezden önce ve geldikten sonra da biz işkenceye dûçar edildik" dediler. Musa, "umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve sizi bu yerde onlara hükümdâr yapar ve nasıl amel edeceğinize bakar" dedi. Biz Firavun ve cemaatını belki akıllarını başlarına alırlar diye kuraklıkla ve mahsullerin kıtlığı ile tutup sıktık. Onlara bir iyilik gelince, "Bu bizim hakkımızdır" derler. Bir fenalık isabet etse, Musa ve onunla beraber olanlara uğursuzluk yüklerlerdi. Gözünüzü açın ki, onların uğursuzlukları Allah tarafındandır. Fakat çoğu bunu bilmez. Ve "Bizi büyülemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana iman etmeyiz" dediler.[94]

Açıklamalar

93- Hz. Musa'nın doğuşundan önceki baskı ve zulüm devri II. Ramses zamanında yaşanmıştı. İkinci baskı ve zulüm dönemi ise Hz. Musa'nın (a.s.) bi'setinden sonra başladı. Her iki dönemin ortak özelliği, İsrailoğullarının erkek çocuklarının öldürülmesi ve kız çocuklarının sağ bırakılmasıydı. Bunun amacı, İsrailoğulları soyuna son vermek ve tarihe karışmalarını sağlamaktı. 1896 yılında Eski Mısır medeniyetine ait arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan bir kitabe herhalde bu döneme aittir ki, bunda Firavun Münfetâh kendi başarı ve zaferlerinden bahsederek şöyle diyor: "Ve İsrail'in adı ve sanı silindi; O'nun kökü bile ortalarda kalmadı". (Ayrıntılar için bk: El-Mü'min, âyet: 25).

94- Firavun ve taraftarları, inatçılığın son haddine varmışlardı. Firavun ve yandaşları, sihir olmadığı apaçık olan olayları da sihir ve büyü olarak nitelendirmek suretiyle inatçılığın en katı örneğini veriyorlardı. Bütün memlekette kıtlığın baş gösterip toprağın ürün vermemesinin, bir sihirbazın büyüsünün neticesi olabileceğine aptal kişiler bile inanamazdı. Bundan dolayıdır ki, Allah, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "Firavun ve kavmine onun risâletine delâlet eden mucizelerimiz geldiğinde, 'Bu apaçık bir sihirdir' dediler. Nefisleri buna inandığı halde zulüm ve kibirlerinden dolayı inkâr ettiler. Habibim bak ki, fesatçıların akıbeti nasıl oldu" (Neml: 13-14).

فَأَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ
آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾
وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ
وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ
إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ
فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ
﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ
الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

133-137- Bunun üzerine, biz onlara; tufan,[95] çekirge, haşerat,[96] kurbağalar ve kan gönderdik. Bunlar ayrı ayrı âyetler idi. Bunlara karşı da ululuk tasladılar. Onlar günahkârlar gürûhu idiler. Üzerlerine bir azap çökünce, "Yâ Musa, sana olan ahdi hürmetine Rabbine bizim için dua et. Eğer bu belâyı bizden ayırıp sıyırırsan sana iman ederiz, ve İsrailoğullarını da seninle beraber göndeririz" dediler. Vaktâ ki biz onların erişecekleri bir müddete kadar azabı üzerlerinden kaldırdığımızda derhal döndüler. Binaenaleyh, onlardan intikam aldık. Âyetlerimizi tekzip ettikleri, ondan gaflet ettiklerinden dolayı onları denizde boğduk. Onların zayıf telakki ettiklerine yeryüzünün şark ve garbını miras kıldık. Ve oralara bereket verdik.[97] Sabretmeleri yüzünden İsrailoğullarına iyilik ile Rabbinin emri tamam oldu. Firavun ile kavminin yaptıkları ve bina ettikleri şeyleri harab ettik.

Açıklamalar

95- Bundan herhalde yağmur ve dolunun yağdığı kasırga ve sel kastedilmiştir. Gerçi kasırga başka türlü de olabilir, ama Kitab-ı Mukaddes'te dolunun yağmasından bahsedilmiştir ve biz de bunu böyle kabul ediyoruz.

96- Yukarıdaki âyette "haşerât" için "kummal" kelimesi kullanılmıştır ki, bu haşerât, sivrisinek ve ziraî mahsuller ile hububata büyük zarar veren çekirge ve böcekler anlamına gelir. Bitler ile sivrisineklerin insanlara ve çekirgeler ile diğer böceklerin aynı anda mahsullere saldırdığını göstermek için burada bütün böcekler için sadece "haşerât" kelimesinin kullanılması daha uygun görülmüş olabilir. (Karşılaştırmak için bkz: Kitab-ı Mukaddes, Hurûc (İhrac) bölümü, 7-12, ayrıca bk: Ez-Zuhrûf sûresi, dipnot no: 43).

97- Yani İsrailoğullarını, Filistin devletinin vârisi yaptık. Bazı kimseler bu cümleyi, İsrailoğullarının Mısır'ın vârisi yapıldığı şeklinde tercüme etmişlerdir. Ne var ki, bunu gösterecek ne Kur'ân-ı Kerim'de bir işaret, ne de tarih ve arkeolojide bir örnek vardır.

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ
عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ
ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ
وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ
إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم
مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ
أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ
مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

138-141- İsrailoğullarını denizden geçirdik. Putlarına ibadet eden bir kavmin yanına geldiler. "Ey Musa, bize de bunların ilâhları gibi ilâh yap" dediler.[98] Musa: "Siz cidden cahil bir kavimsiniz. Muhakkak bunlar, içinde bulundukları hal ile helâk olacaklardır. Ve yaptıkları şeyler de batıldır. Size, Allah'tan başka ilâh ister miyim? O sizi âlemlerin üzerine tafdil etmiştir" dedi. Şunu hatırlayın ki, biz sizi, en fena azaplara dûçar eden oğullarınızı öldürüp, kızlarını sağ bırakan Firavun ve cemaatından kurtardık. Bunda sizin için Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

Açıklamalar

98- İsrailoğullarının Kızıldeniz'i geçtikleri nokta muhtemelen bugünkü Süveyş ile İsmailiye arasında idi. İsrailoğulları Kızıldeniz'i geçtikten sonra Sina yarımadasının güneyinde kıyı boyunca yol aldılar. O sıralarda Sina yarımadasının batı ve kuzey bölgeleri Mısır'ın hâkimiyetinde idi. Güneyde bugünkü Tûr şehri ile Ebu Zenime arasında elmas madenleri bulunuyordu. Bu madenleri Mısırlılar işletiyordu ve korunmaları için yer yer karakollar kurmuşlardı. Bu karakollardan biri Mafke'de idi. Mafke'de Mısırlılara ait büyük bir tapınak vardı ve tapınağın kalıntıları bugün de Sina yarımadasının batı bölgesinde bulunuyor. Buraya yakın bir yerde Samî kavimlerinin ay tanrıçasının tapınağı bulunuyordu. Muhtemelen bu yerlerden birinden geçerken, Mısırlılar'a yıllarca kölelik yaptıkları için Mısırlıların putperestliğinden aşırı derecede etkilenmiş olan İsrailoğulları kendi elleri ile yapmış oldukları bir tanrıya tapma ihtiyacını duydular.

İsrailoğullarının, Mısır'da Kıptîlere uzun yıllar kölelik ve uşaklık yapmaları, onların kişilik, karakter, ahlâk ve hayata bakış açısını öylesine bozmuş, öylesine yozlaştırmıştı ki, bunun etkileri Mısır'dan çıkmalarından 70 yıl sonra bile -ki, o zamana kadar zâten putperestliğe başlamışlardı- Hz. Musa'nın ilk halifesi Hz. Yeşua (Yûşâ, Joshua) son hitabesinde şunları söylemek mecburiyetinde kalmıştı:

"Siz Hüdâvend'den (Allah) korkun ve iyi niyet ve sadakatla ona itaat edin ve ibadet edin. Ve ecdâdlarınızın Büyük Nehrin (Deniz) öbür tarafında, Mısır'da taptıkları tanrıları kendinizden uzaklaştırın. Bundan böyle Allah'a ibadet edin, ona tapın. Ama eğer, Allah'a tapma hoşunuza gitmiyorsa, siz bugün tapacağınızı (putu) seçin... Bana ve âilem gelince, biz Allah'a itaat ve ibadetten vazgeçmeyeceğiz." (Yeşua veya Yûşa, 24: 14-15).

Bundan anlaşılıyor ki, 40 yıl Hz. Musa'nın (a.s.) çaba, vaaz ve telkinlere ve 28 yıl Hz. Yeşua'nın (Joshua) talim, terbiye ve hidâyetlerine rağmen, İsrailoğulları doğru yola gelmemiş ve geçmişin pek çok kötü huylarını taşımanın yanısıra, yeni yeni kötülükler öğrenmiş ve tamamıyla şirk ve putperestliğin esiri olmuştu.

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً
وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ
لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِأَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا
تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ
قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَنْ تَرٰىنِي وَلٰكِنِ انْظُرْ إِلَى
الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰىنِي ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ
لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّا أَفَاقَ
قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾
قَالَ يَا مُوسٰى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي
فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

142-144- Musa ile otuz gece sözleştik. Ve buna on gece daha kattık. Rabbinin tayin buyurduğu vakit, kırk gece oldu.[99] Musa, biraderi Harun'a "Kavmimin içinde benim yerime geç. Ve ıslâh edip fesatçıların yoluna uyma" dedi.[100] Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi ona (ilâhî sözünü) söylediğinde Musa "Rabbim, bana (cemalini) göster. Seni göreyim" dedi. Allah, "Beni katiyyen göremezsin, fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de beni görebilirsin" dedi. Rabbi dağa tecelli eylediğinde onu paramparça ediverdi. Musa yıldırım çarpmış gibi yere düştü. Kendine geldiğinde, "Ey Rabbim, seni tenzih ve takdis ederim ve sana tevbe eylerim. Ben mü'minlerin ilkiyim" dedi. Allah, "Ey Musa, ben seni kendim için insanlar üzerine risaletlerim ve kelâmım ile mümtâz kıldım. Sana verdiğimizi al ve şükredenlerden ol" dedi.

Açıklamalar

99- Mısır'dan ayrıldıktan sonra İsrailoğullarının esareti sona erdi ve onlar bağımsız ve egemen bir millete dönüştüler. Bundan sonra ilâhî emre göre Hz. Musa (a.s.) Sina dağına çağırıldı ki, kendisine İsrailoğullarının şeriatı verilsin. Nitekim burada ilk çağrı ve aradan geçen süreden bahsedilmiştir. 40 günlük süre, Hz. Musa'nın (a.s.) dağda çile çekmesi, gece gündüz ibadet ve murakebe ve tefekkür ile zikretmesi, oruç tutması ve kalbi ile kafasını İlâhî emri kabul edecek hale getirmesi için verilmişti.

Hz. Musa (a.s.) İlâhî emre uyarak Sina dağına giderken İsrailoğullarını Beni Sâlih ile Sina dağı arasındaki eş-Şeyh vadisinde bırakmıştı. İsrailoğullarının konakladığı yer bugün Meydan-ür Râhe olarak biliniyor. Vadinin bir ucunda, halkın inancına göre, Hz. Sâlih'in Semûd bölgesinden gelip konakladığı tepe bulunuyor. Bugünlerde burada Hz. Sâlih'in anısına bir cami yapılmıştır. Vadinin öbür ucunda, Hz. Harun'un, İsrailoğullarının ineğe tapmalarından öfkelenip çekildiği Cebel-i Harûn adlı tepe bulunuyor. Vadinin başka bir ucunda üst kısmı ekseriya bulutlarla kaplı olan 7,359 fitlik (yaklaşık 2,500 metrelik) yüksek Sina dağı bulunuyor. Bu dağın tepesinde Hz. Musa'nın çile doldurduğu mağara hâlâ ziyaretçiler tarafından ziyaret ediliyor. Buraya yakın bir yerde bir cami ve bir kilise vardı. Ayrıca dağın eteğinde Romalı İmparator Jüstinyen devrine ait bir manastır da vardır. (Tafsilat için bkz: En-Neml, dipnot no: 9-10).

100- Hz. Harun (a.s.), Hz. Musa'dan üç yaş büyük olmasına rağmen peygamberlik işleri ve tebliğ çalışmaları konusunda kardeşinin yardımcısıydı. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerinden anlayacağımız gibi, Hz. Harun bağımsız bir peygamber olmayıp, Hz. Musa'nın Allah'a yalvarması üzerine kendisine naib ve yardımcı olarak verilmişti.

وَكَتَبْنَا لَهُ
فِي ٱلْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ
دَارَ ٱلْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

145- Onun için levhalarda her şeyden mev'iza yazdık.[101] Ve her şeyi tafsil ettik. Bunları kuvvetle tut ve kavmine onların en güzeli ile hareket etmelerini emret.[102] Size fasıkların ikâmetgâhlarını yakında göstereceğim.

Açıklamalar

101- Kitab-ı Mukaddes'te bu iki levhanın, üzerlerinde yazı bulunan iki taş parçasından ibaret olduğu açıklanmıştır. Bu levhalara yazılan "mev'iza"nın (vaaz, telkin, nasihat) Allah'a ait olduğu gerek Kitab-ı Mukaddes, gerekse Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiştir. Ancak bu levhalara, Allah'ın emirlerinin yazılmasının doğrudan Allah'ın kudretiyle mi, yoksa bir melek mi, yoksa bizzat Hz. Musa tarafından mı gerçekleştiğini söylememiz için, elimizde herhangi bir delil yoktur. (Karşılaştır: Kitab-ı Mukaddes, Hurûc (İhraç) bölümü: 31: 18, 32: 15-16 ve İstisnâ bölümü, 5: 6-22).

102- Yani, niyeti kötü olmayan ve kalbinde bir fesat olmayan aklıselim sahibi herkesin anlayabileceği şekilde Allah'ın emirlerinin basit ve sade mânâlarını anlasınlar. Bu şart, İlâhî emirlerin basit ve sade kelimelerini kendi şahsî menfaatları, fitne, hile ve desiseleri yüzünden tevile ve tefsire kalkışanların yorum ve açıklamalarının Kitabullah'ın tatbiki olarak kabul edilmemesi için ileri sürülmüştür.

103- Yani, siz ilerde, Allah'a itaat ve ibadet etmeyip kötü yola sapan milletlerin ibret verici harabelerinden geçeceksiniz ve bu harabelerden böyle bir davranış içinde bulunanların sonunun ne korkunç olduğunu pekâlâ anlayacaksınız.

سَأَصْرِفُ عَنْ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ
فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۖ وَإِن يَرَوْا كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ۖ
وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ ٱلرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۖ وَإِن يَرَوْا
سَبِيلَ ٱلْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا
بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا

وَلِقَآءِ ٱلْـَٔاخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

146-147- Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, âyetlerime ittibadan çevireceğim.[104] Eğer bütün mucizeleri görseler ona iman etmezler. Eğer aklıselimin yolunu görseler onu kendilerine yol edinmezler. Ve eğer isyan ve fesat yolunu görseler onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalan saymalarından, onlardan gafil olmalarındandır. Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalan sayanların amelleri boşa gitmiştir.[105] Onlar, ancak amellerinin cezasını görürler."

Açıklamalar

104- Yani benim kanunum odur ki, bu gibi kişiler herhangi bir ibret verici şeyden ders almazlar. Kur'ân-ı Kerim'de "kibirlenme", bir kulun Allah'a itaat ve ibadetten kaçması, Allah'ın emirlerine aldırış etmemesi ve kendisinin ne Allah'ın kulu, ne de Allah'ın onun Rabbi olduğunu gösteren bir havaya bürünmesi demektir. Bu isyan ve itaatsızlık yanlış bir kibirlenme veya büyüklük kompleksinden başka bir şey değildir. Zira, Allah'ın toprağında yaşayan bir kişi "kulluk"tan başka bir mevkide bulunamaz. İşte bu sebepten dolayı burada bu tür kişilerin, "yeryüzünde haksız yere kibirlenmeleri"nden sözedilmiştir.

105- Allah nezdinde amellerin faydalı olması iki faktöre dayanır. Birincisi, bu ameller şeriat kanunlarına uygun olmalıdır. İkincisi, bunların maksadı, dünyadan çok âhirette başarı ve ödül kazanmak olmalıdır. Bu iki faktörün bulunmadığı ameller faydasızdır ve boşa gitmiştir demektir. Allah'tan hidayet almadan, hatta O'ndan yüz çevirip dünyada âsi bir kul gibi hareket etmiş ve yaşamış olan bir kişi gayet tabii ki, Allah'tan mükâfat almayı umamaz. Ayrıca, her şeyini dünya için yapmış ve âhiret için bir şey yapmamış bir kişi de, âhirette iyi bir karşılık bekleyemez ve beklemesi de abes olur. Burada Cenab-ı Allah diyor ki, "Saltanatımda iradem ve emirlerime aykırı davranmış olan bir kulum, benden cezadan başka ne bekleyebilir? Ve Benim toprağımı gaspettiği sürede gerçek sahibinin, haklarına tecavüzlerine göz yumduğu zamana kadar menfaat elde edeceğim düşüncesiyle hareket eden, ve toprağın gerçek sahibine geçmesinden sonra, bir hak iddia etmeyeceğini bilen bir kişiye, o toprağın ürünlerinden bir pay niçin vereyim?"

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ
سَبِيلًا ۘ ٱتَّخَذُوهُ وَكَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِىٓ
أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا۟ أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا۟ ۙ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا
رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

148-149- Ve Musa'nın Tûr'a gitmesinden sonra[106] kavmi, yanlarındaki altın ve gümüşten bir buzağı cesedi yaptılar ki, onda öküz gibi böğürtü vardı. Onun kendileri ile konuşmadığını ve onlara bir yol da göstermeyeceğini göremediler mi? Böyle iken onu ilâh edindiler. Ve zalimlerden oldular.[107] Vaktâki ellerinden düştü ve dalâlete düştüklerini gördüler. "Eğer Rabbimiz bize rahmet etmez ve bizi bağışlamazsa biz ziyan edenlerden oluruz" dediler.

Açıklamalar

106- Yani, Hz. Musa'nın, Allah'ın emrine uyarak Tûr dağına çıkması ile kavminin dağın eteğinde er-Râhe alanında kalması arasında geçen 40 günlük süre içinde.

107- İsrailoğullarının, Mısır kültür ve medeniyetinin etkisinde kalmalarının bu ikinci tezahürüydü. Mısır'da ineğe ve öküze tapılması ve kutsal sayılmasından İsrailoğulları öylesine etkilenmişlerdi ki, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre "gönüllerinde buzağı yer etmişti". En şaşılacak şey de, İsrailoğullarının bu kadar kısa bir zamanda dinlerinden böylesine dönmeleriydi. Çünkü, Mısır'dan çıkalı ancak üç ay olmuştu. Deniz'in ikiye ayrılması, Firavun'ın boğulması ve İsrailoğullarının, hiç bitmeyecek gibi bir esaretten kurtulup başka diyarlara gelmesi gibi olaylar henüz yeni idi. İsrailoğulları, bütün olup bitenlerin de Allahu Teâlâ'nın iradesi ve emriyle olduğunu ve buna kimsenin karışmadığını da çok iyi biliyorlardı. Ama yine de nebiden sun'i bir tanrı istediler ve o buna yanaşmayınca kendileri sun'i bir tanrı yaratıverdiler. İsrailoğullarının bu ahlâksızlığı ve vefasızlığından dolayıdır ki, pek çok peygamberleri kendilerini, kocasından başka bütün erkeklerle gönül ilişki-

leri içinde olan ve gerdek gecesinde bile kocasını aldatmaktan çekinmeyen alçak ve ahlâksız bir kadına benzetmişlerdir.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى
مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ
أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟
يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى
رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِى ٱلْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا۟ مِنۢ
بَعْدِهَا وَءَامَنُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

150-153- Musa kavmine öfkeli ve müteessif olarak döndüğü zaman "Ben gittikten sonra bana ne fena halef oldunuz. Rabbiniz'in emrini te'cil mi ettiniz"? dedi. Ve elindeki (Tevrat) levhalarını attı. Ve kardeşinin başından tutup çekti. Musa'ya "Ey anam oğlu, bu kavim beni zayıf gördü. Az kalsın beni öldürecekti. Bana düşmanları güldürme. Ve beni zalim olan kavimle beraber tutma"[108] dedi. Musa, "Yâ Rabbi, beni de, biraderimi de mağfiret buyur ve bizi rahmetine idhal et. Sen Erhamu'r-Râhimînsin" dedi. Buzağıyı ilâh edinenler, Rableri tarafından gazaba müstahak oldular ve dünya hayatında zillete uğrayacaklardır. Biz, iftira edenleri böyle cezalandırırız. Kötülük işleyip sonra tevbe eden ve iman eyleyenleri Allah affeder. Çünkü Rabbin tevbeden sonra Gafûr ve Rahîmdir.

Açıklamalar

108- Burada Kur'ân-ı Kerim, Hz. Harun (a.s.)'a karşı yapılan büyük bir suçlamanın asılsız ve kasıtlı olduğunu göstermiştir. Bu suçlama,

Yahudiler tarafından yapılmıştır. Nitekim, Kitab-ı Mukaddes'te buzağının yapılması ve tapılmasına ilişkin hikâye çarpıtılarak anlatılmıştır ki, özetle şöyledir: Hz. Musa (a.s.)'nın Tûr dağından inişi gecikince İsrailoğulları sabırsızlaştı ve Hz. Harun'dan kendilerine bir mabud yapmalarını istediler. Hz. Harun da isteklerine uyarak altından bir buzağı yaptı. Buzağıyı görür görmez, İsrailoğulları, "Ey İsrail, senin Mısır'dan çıkmanı sağlayan Rab budur" diye buna tapmaya başladılar. Daha sonra Hz. Harun buzağının şerefine bir kurbangâh yaptı ve ertesi gün İsrailoğullarını orada toplayarak kurbanlar kestirdi. (İhraç Bölümü, 32: 1-6). Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde bu yanlış ifade tekzip edilmiş ve aslında İsrailoğullarının şirkine Hz. Harun değil, Allah'a isyan bayrağını çekmiş olan mel'un Sâmirî'nin sebep olduğu açıkça belirtilmiştir. (Tafsilât için bkz: Tâhâ sûresi, âyetler: 90-94).

Çok tuhaftır ki, İsrailoğulları, Allah'ın peygamberleri olarak kabul ettikleri zevâtın şahsiyet ve karakterlerine leke sürmekten geri kalmamışlardır. Bu lekeler de öyle ufak-tefek türden olmayıp ağır suçlamalar niteliğindedir ve ahlâk ile şeriat açısından en büyük günah veya suç tarifine giriyorlar. Meselâ, şirk, sihirbazlık, zina, yalan, iftira, dolandırıcılık ve benzeri fiiller ki, bunlar peygamberler şöyle dursun, alelâde insanlar için bile yüz kızartıcı günah ve suçlardır. Görünüşte bu böyledir. Ama, İsrailoğullarının geçmiş tarihini ve genel ahlâk anlayışını bilenler için hiç de şaşırtıcı değildir. Bu kavim din ve ahlâk bakımından çökmeye başlayınca sadece halktan olanlar değil, yüksek sınıf ve hatta din adamları, bu çöküntüden kendilerini kurtaramadılar. Dinî ve siyasî açıdan yetkili ve etkili çevreler vicdan azabından kurtulmak için çeşitli bahane ve hileler aramaya başladılar ve bu noktadan hareketle kendi yaptıkları bütün kötülük ve ahlâksızlıklarını peygamberlere mal etmeye başladılar ki, böylece halka, peygamberlerin bile suçlu ve günâhkar olduğu bir toplumda kimsenin kötülükten kurtulamayacağını inandırmaya çalıştılar. Bu hususta Yahudiler, Hindulara çok benziyorlar. Hindularda da, din ve ahlâk çökmeye başlayınca öyle bir dinî edebiyat türetildi ki, bütün tanrı, tanrıça, veli, aziz ve din büyüklerinin yüzleri birer fırça darbesiyle simsiyah yapılıverdi. Halkın idealize ettiği ve örnek aldığı bu büyük kişiler hakkında öylesine yüz kızartıcı masallar uyduruldu ki, bunları okuyan veya dinleyen bir Hindu, ahlâksızlık ve sapıklıklarını gördükten sonra, kendi günâh ve suçları için mazeret bulsun ve günâhlarına hiç utanmadan devam etsin.

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَى
قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ
رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ
مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ
أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

154-155- Musa'nın öfkesi sükûnet bulunca yere attığı levhaları aldı. Bunların bir nüshasında "Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet" yazılı idi. Musa, tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş kişi ayırdı.[109] Onları Tûr'da titreme aldığı zaman: "Yâ Rabbi, eğer isteseydin onları da, beni de daha evvel helâk ederdin. İçimizden birtakım cahil ve sefihlerin işledikleri yüzünden bizi de helâk mı edersin? Bu, muhakkak ki senin imtihanından başka bir şey değildir. Sen onunla dilediğini delâlete düşürürsün ve dilediğini hidâyete erdirirsin.[110] Sen bizim velimizsin. Bizi mağfiret buyur ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısısın."

Açıklamalar

109- Bu çağrı, İsrailoğullarının 70 temsilcisinin Sina dağında Allah'ın huzuruna çıkıp kavimlerinin ineğe ve öküze tapmalarından duydukları üzüntüyü belirtmek ve imanlarını tazelemek amacıyla yapılmıştı. Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'da bu olaydan bahsedilmemiştir. Bu kitaplarda sadece Hz. Musa'ya, atıp kırdığı levhalar yerine yenileri verilmek üzere, Sina dağına çağrıldığı ifade olunmuştur. (İhraç, 34. Bölüm).

110- Bu demektir ki, her imtihan ânı insanlar için çok nazik bir an oluyor. Bir imtihan, bir süzgeç gibi, insanların iyileri ile kötülerini birbirinden ayırıyor. Allah'ın hikmeti bu gibi imtihanların çeşitli vesilelerle ve zamanlarda yapılmasını gerektiriyor. Bu imtihanlarda başarılı olanlar Allah'ın yardım ve himayesinden mahrum olduklarından başarısız

oluyorlar. Allah'ın yardım ve inâyetine nail olmanın da bazı usul ve kaideleri vardır, ve bunlar tamamıyla hikmete ve adalet kurallarına dayanıyor. Ancak şurası bir gerçektir ki, bu gibi imtihanları kazanıp kazanmamak, tamamıyla Allah'ın inâyetine ve hidâyetine bağlıdır.

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا
إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي
وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾
الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا
عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ ۖ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ
وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ
فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ
الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

156-157- "Bize bu dünyada da, âhirette de, iyilik yaz. Biz sana tevbe ile rücû ettik" dedi. Allah "Dilediğimi azabıma dûçar ederim. Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır.[111] Onu âyetlerimize iman eder oldukları halde ittika edip zekâtlarını verenlere has olmak üzere tesbit edeceğim" buyurdu.[112] Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı gördükleri ümmi nebi olan peygamberlere tâbi olurlar.[113] O peygamberler onlara iyiliği emreder, kötülükten nehyeder. Tertemiz ve iyi olan şeyleri helâl, kötü ve zararlı şeyleri haram eder,[114] onların sırtındaki ağır yükü kaldırır. Onların zincirlerini kırar.[115] O peygambere inanıp ona saygı gösteren, yardım eden, onunla birlikte gönderilen nura uyanlar yok mu, felâh bulanlar onlardır.

Açıklamalar

111- Yani Yüce Allah'ın sürdürmekte olduğu uluhiyetin başlıca özelliği gazab değil, merhamet, rahmet ve fazldır. Allah'ın gazabı, ancak kulların itaatsizlik ve isyankârlığı son haddine vardığı zaman ön plana çıkıyor.

112- Hz. Musa (a.s.)'nın duasına verilen cevap yukarıdaki cümlede bitmiştir. Bundan sonra İsrailoğulları veya Yahudiler, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya itaat etmeye davet edilmişlerdir. Konuşmada deniliyor ki, ey Yahudiler, size Allah'ın rahmetinin gelmesi için Hz. Musa (a.s.) zamanında konan kaide ve kanunlar bugün de geçerlidir ve bunlar Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmenizi de gerektiriyor. Size, Allah'ın rahmetinin, itaatsızlıktan kaçanlara geldiği de bildirilmişti. Bugün ise en büyük itaatsızlık, Allah'ın tayin ettiği peygambere boyun eğmekten kaçınmanızdır. Onun için, bu itaatsızlıktan kurtulmadığınız sürece, takvadan ne kadar söz ederseniz edin, takvanın temeli atılamaz. Size, İlâhî rahmetten pay almanızın bir şartının zekât olduğu da anlatılmıştı. Bugün ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in önderliğinde hak dininin zaferi için yapılmakta olan mücadeleye katılmadıkça hiçbir sadaka veya zekâtınızın kabul olunmayacağını bilmelisiniz. Bu mücadeleye katılmanın bir yolu, malınızdan zekât çıkarıp din işleri için harcamanızdır. Size, Allah'ın rahmetinin ancak O'nun âyetlerine iman ettiğiniz zaman geleceği de duyurulmuştu. Onun için, bugün Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inen ilâhî âyetleri inkâr etmek suretiyle O'nun rahmetine lâyık olamazsınız. Tevrat'a ne kadar iman ederseniz ediniz, Allah'ın bugün indirdiği âyetlere iman etmediğiniz takdirde Allah'ın rahmetine nail olamazsınız.

Burada, Hz. Muhammed (s.a.v.) için kullanılan "ümmi" sıfatı çok anlamlı ve önemlidir. İsrailoğulları, kendilerinin dışındaki kavimlere "ümmi" (gentiles) derlerdi. Millî ve dinî gururları sebebiyle bir ümminin liderliğini kabul etmeleri şöyle dursun, onlara eşit insan hakları tanımaya bile tahammülleri yoktu. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi, İsrailoğulları şöyle derlerdi: "Ümmiler için üzerimize yol yoktur" (Âl-i İmrân: 75). Yani, Cenab-ı Allah, Yahudilere demek istiyor ki, artık kaderiniz bir ümmiye (Hz. Muhammed) bağlıdır, ona itaat ederseniz rahmetinden pay alırsınız, yoksa yüzyıllardan beri hakettiğiniz gazabıma uğrayacaksınız.

113- Meselâ, bkz: Tevrat ve İncil'in, Hz. Muhammed'in doğuşu ve peygamber oluşuyla ilgili haberleri ihtiva eden şu bölümleri: İstisnâ, bölüm: 18, âyet: 15-19; Matta (Mathew), bölüm 21, âyet: 33-46; Yohanna, bölüm: 15, âyet 25-26, Yohanna, bölüm: 16, âyet: 17-15.

114- Yani, Yahudilerin haram ettiği tertemiz şeyleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) helâl eder ve helâl ettikleri pis ve kötü şeyleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) haram eder.

115) Yani Yahudilerin fakihleri, tevilleri ile, ruhanî liderleri mübalağalarıyla, ve cahil halkı evhâm ve hurafeleriyle, hayatlarını çekilmez hale getirmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Yahudilerin omuzlarındaki bu ağır ve çekilmez yükleri birer birer kaldırıp hayatlarını hür ve rahat bir hale getirecektir.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ
إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ
فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ
وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِن
قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِٱلْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾
وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ
مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ
فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ
ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾

158-160- De ki, "Ey insanlar, şüphesiz ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan ve kendisinden başka ilâh olmayan, hem diriltip hem de öldüren Allah'ın Resûlü'yüm. Öyleyse Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden Ümmi Nebi olan Resûlü'ne iman edin. Ve ona tabi olun. Ta ki, hidâyete ermiş olasınız.[116] Musa'nın kavminden hak ile hidâyet bulan ve onunla adalet eden bir ümmet vardı.[117] Biz onları her biri bir ümmet olarak on iki sıbt'a (kabileye) ayırdık.[118] Ve Musa'ya kavmi kendisinden su istediğinde "Asân ile taşa vur" diye vahyeyledik. O taştan on iki pınar aktı. Ve herkes kendi su içeceği yeri bildi. Ve onların üzerine bulutları gölgelendirdik. Üzerlerine kudret helvâsı ve bıldırcın (menn ve selvâ)[119] indirdik. "Size rızık olarak verdiğimiz iyi şeylerden yiyiniz" dedik. Onlar bize zulmetmediler. Fakat kendi nefislerine zulmettiler.

Açıklamalar

116- Hitabenin asıl mevzuu İsrailoğullarıyla ve arada Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risâletine iman etmeleriyle ilgili birkaç satır girdi. Şimdi de geçen rükûlarda olduğu gibi, hitabenin asıl mevzuuna dönülüyor.

117- Pek çok mütercim ve müfessirler bu âyeti tercüme ederken şöyle demişlerdir: "Musa'nın kavminden hak ile hidâyet bulan ve onunla adalet eden bir ümmet vardır". Yani bu mütercim ve müfessirlere göre İsrailoğullarının Kur'ân-ı Kerim'in inişi sırasındaki dinî ve ahlakî durumundan bahsedilmiştir. Fakat konuşmanın içeriği ve şekline dikkat ettiğimizde bu âyette İsrailoğullarının, Hz. Musa'nın (a.s.) zamanında içinde bulunduğu durumdan bahsedildiğini anlıyoruz ve bu hususa dikkat çekmenin maksadının, bu ümmete ineğe ve öküze tapılmaya başlanması ve Cenab-ı Hakk'ın bu sebepten dolayı kendilerini uyarması sırasında, bir bölümünün imanlı, inançlı ve dürüst olduğunu belirtmek olduğunu söyleyebiliriz.

118- Burada, İsrail oğullarının, Maide sûresinde (12. âyet) bahsedilen idare sistemi ve şekline işaret edilmiştir ki, bu husus Kitab-ı Mukaddes'in Sayılar Kitabı'nda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, Hz. Musa (a.s.) Allah'ın emriyle Sina çölünde İsrailoğullarının sayımını yaptırdı, daha sonra Hz. Yakub'un (a.s.) on oğlu ve Hz. Yusuf'un (a.s.) iki oğlunun sülâlelerinden oluşan 12 âileyi ayrı ayrı gruplar haline getirdi ve her grubun başına bir reis tayin etti. Bu âile reisinin başlıca görevi, kendisine tabi olanlar arasında dinî, ahlâkî, kültürel, sosyal, ekonomik ve askeri açıdan düzen ve disiplini korumak ve şeriat kurallarına uymalarını sağlamaktı. Ayrıca, Hz. Musa, Hz. Ya-

kub'un 12. oğlu Levi'nin sülâlesini, ki bunlar arasında kendisi ve Hz. Harun da (a.s.) vardı, bütün kabileler ve âileler için bir hidâyet nûru olabilecek şekilde bir fırka veya cemaat olarak teşkilâtlandırdı.

119- Yukarıda bahsedilen idare sistemi, Yüce Allah'ın İsrail oğullarına bahşettiği birçok nimet ve ihsanın dışında idi. Bu nimet ve ihsanların üçünden burada bahsedilmiştir. Birincisi, Sina gibi ıssız ve korkunç çorak bir çölde susuz kalmamaları için olağanüstü tedbirler alındı. İkincisi, güneşin hiddetinden kurtulmaları için bulutlar getirildi ve hava kapalı kılındı. Üçüncüsü, yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için olağanüstü tedbirler alındı ve yukarıdan "menn ve selvâ" (bereket helvası ve bıldırcın) indirildi. Görüldüğü gibi, bu tür olağanüstü tedbirler alınmasaydı, sayısı birkaç yüzbini bulan bu milllet bu ıssız bölgede açlık ve susuzluktan ölecekti. Nitekim bugün dahi bu bölgeye giden bir kişi bir veya birbuçuk milyon gibi muazzam sayıda insanların burada gölge, yiyecek ve içecek türünden hiçbir şey bulunmadan nasıl yaşayabileceğine hayret eder. Bugün Sina yarımadasının toplam nüfusu 55 binden fazla değildir ve 20. asrın ileri teknolojisi ve imkânları ile bir devlet buraya 500-600 bin kişilik bir ordu sevketmek isterken, temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunu kara kara düşünmek zorundadır. Bundan dolayıdır ki, ne semâvi kitaplara, ne de mucizelere inanan bugünkü araştırmacılar Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen İsrailoğullarının Sina çölünden geçme ihtimalini reddetmişlerdir. Bu modern tarihçi, arkeolog ve bilim adamları İsrail göçünün Filistin'in güneyinde veya Arabistan'ın kuzeyinde gerçekleştiğini sanıyorlar. Sina yarımadasının fiziksel yapısı ve coğrafi şartlarına dikkati çeken bu araştırmacılar, özellikle Mısır'dan ikmal yolları tamamıyla kesik olan ve üstelik, aynı yarımadanın doğu ve kuzeyinde Amalika kabilesinin direnişiyle karşılaşan kalabalık bir halk topluluğunun bu-ralarda konaklayarak yolculuk ettiğine hiç ihtimal vermiyorlar. Bu hususlar gözönünde bulundurulursa, Cenab-ı Allah'ın yukarıdaki âyetlerde İsrailoğullarına verdiği nimet ihsanlarının en büyük olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. Ne yazık ki, bunca nimet ve ihsanlara nail olan bir millet tarihte eşi görülmemiş itaatsızlık ve nankörlük etmiş ve nihayet Allah'ın gazabına uğramıştır. (Karşılaştır: Bakara sûresi, dipnot no: 72, 73 ve 76).

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ
الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ
يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ
كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾
وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

161-164- Onlara,[120] "Bu şehirde yerleşin ve ondan istediklerinizi yiyin. "Hatta" (Yâ Rabbi, günahımızı bağışla) deyin. Ve kapıdan secde eder halde girin ki, günâhlarınızı mağfiret edelim. Biz iyi hareket edenlere lûtuf ve keramimizi ziyade ederiz" denildiğinde onlardan nefislerine zulmedenler kendilerine söylenilen sözleri başka bir sözle değiştirdiler. Biz de zulümleri dolayısıyla onlara gökten azap gönderdik.[121] (Habibim) onlara denizin kenarındaki karyeden sor.[122] Hani onlar cumartesi günü sürülerle gelen balıklar başka günlerde gelmediğinden cumartesi gününün hürmetine tecavüz ettiler.[123] Onları, fiskları yüzünden böyle imtihan etmiştik.[124] Şunu da hatırla ki, onlardan bir kavim, "Allah'ın helâk veya şiddetle azap ile azap edeceği bir kavme niçin va'z edersiniz?" dediler. Onlar da, "Rabbine mazeret olsun diye. Ve belki onlar ittika ederler diye va'z ediyoruz" dediler.

Açıklamalar

120- Şimdi de İsrailoğulları tarihinin, yukarıda bahsedilen Allah'ın nimet ve insanlarına ne kadar menfi bir tavır takındıklarını ve nasıl adım adım felâkete yaklaştıklarını gösteren olaylarına temas ediliyor.

121- Açıklaması için bk: Bakara sûresi, dipnot no: 74-75.

122- İlim adamları ve araştırmacıların çoğu, bunun Eyle, Aylat veya Aylut olduğunu belirtiyorlar. Burada bugün İsrail'in aynı adlı deniz limanı bulunmaktadır ve buradan kısa bir mesafede Ürdün'ün meşhur Akabe limanı da vardır. Eyle, Aylat veya Aylut, Sina yarımadasının doğu ve Suudi Arabistan'ın batı kıyılarında uzun bir körfez teşkil eden Kızıldeniz'in son ucunda bulunuyor. İsrailoğullarının gelişme ve yükselme devrinde burası önemli bir ticaret merkeziydi. Hz. Süleyman (a.s.) Kızıldeniz'deki donanma ve ticaret filosunun merkezi veya üssünü de burada kurmuştu.

Burada bahsedilen vak'a, Yahudilerin kutsal kitaplarında hiç yer almıyor, ayrıca tarih kitaplarından da, bu hususta herhangi bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Fakat, Kur'ân-ı Kerim'de burada ve Bakara sûresinde bahsedildiği şekliyle, bu vak'anın, Kur'ân'ın inişi sırasında Yahudiler tarafından çok iyi bilindiği anlaşılıyor. Gerçek şu ki, Hz. Muhammed Mustafa'ya muhalefet ve mukavemette hiçbir fırsatı kaçırmayan Medineli Yahudiler, Kur'ân-ı Kerim'in bu vak'ayı anlatması ve bu konuda yaptığı değerlendirmesine hiçbir itirazda bulunmadılar.

123- Yahudilerin "sıbt" dediği Cumartesi, İsrailoğulları için kutsal ilân edilmişti. Cumartesi, Allahu Teâlâ ile İsrail'in evlâtları arasında nesillerden nesile devam eden anlaşmanın bir simgesi haline getirilmiş, ve haftanın bu kutsal gününde, hiçbir dünyevi iş yapılmaması emrolunmuştu. Cumartesi günü evlerde ateş bile yakılmaması, hayvanlardan ve uşaklar ile cariyelerden herhangi bir hizmet alınmaması kararlaştırılmış ve bu kuralları çiğneyenin öldürülmesi bir gelenek haline getirilmişti. Ne var ki, İsrailoğulları zamanla bu kuralları açıkça çiğnemeye başladılar. Yermiyah (Yeremya) Nebi zamanında (628 ilâ 586 M.Ö.) bizzat Yeruşalem'in (Kudüs) kapılarından, halk Cumartesi günü mal ve yiyeceklerle geçerdi. Bunun üzerine Yermiyah Nebi, Allah adı-

na Yahudileri ikaz etti ve şeriatı açıkça çiğnemekten vazgeçmemeleri halinde Kudüs'ün ateşe verileceğini belirtti. (Yermiyah 17: 21-27). Benzeri ikazlar, M.Ö. 595 ila 536 yıllarında yaşamış olan Hızkıel Nebi'den (Hezekiyel, Hazkıyel de geldi. Nitekim, Hızkıel Kitabında, Cumartesi gününün kutsallığının çiğnenmesi, Yahudilerin en büyük milli suçlarından biri olarak belirtilmiştir. (Hızkıel 20: 12-24). Bu kayıtlardan, Kur'ân-ı Kerim'in burada bahsettiği hadisenin o devre ait olduğu tahmin edilebilir.

124- Cenab-ı Allah'ın, kullarını sınavdan geçirme yollarından biri, bir kişi veya topluluğun itaatsızlık ve dalâlet meylinin haddinden fazla artması üzerine, içlerindeki kurtlarını tamamıyla döksünler diye itaatsızlığın bütün yollarını açmasıdır. Böylece, bir kişi veya toplumun, sadece imkân bulamıyorlarmış diye kendi arzu ve istekleriyle işlemek istedikleri günâhtan uzak kalmamalarına dikkat edilmiş oluyor.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ
ٱلسُّوٓءِ وَأَخَذْنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ بِعَذَابٍۭ بَـِٔيسٍۭ بِمَا كَانُوا۟
يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا۟ عَن مَّا نُهُوا۟ عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟
قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْقِيَـٰمَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ ٱلْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ
لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

165-167- O kasaba halkı, kendilerine edilen va'zları unuttuklarında fenalıktan nehyedenleri kurtardık. Zulmedenleri de yaptıkları fıskları yüzünden şiddetli azap ile yakaladık.[125] Bu suretle onlar, serkeşlik ederek yasak edileni yapmakta ısrar edince kendilerine: "Zelil maymunlar olun" dedik.[126] Şunu da hatırla ki, Rabbin, kıyamet gününe kadar onları fena azapla azaplandıracak kimseyi göndereceğini hükmetti ve ilân etti.[127] Çünkü Rabbin, cezayı çabuk verendir.128 Ve aynı zamanda Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

125- Bu ifadeden anlaşılıyor ki, adı geçen toplulukta üç çeşit insanlar vardı. Birincisi, ilâhî emirlere açıkça karşı çıkanlar. İkincisi, Allah'ın emirlerine karşı çıkmayanlar, ancak karşı çıkanlara da mani olmayanlar. Bu gruptakiler, Allah'a itaatsızlık ve isyan bayrağını çekenlere va'z ve nasihatle herhangi bir netice elde edilemeyeceğine inanıyorlardı. Üçüncüsü, iman ve inançları güçlü olanlar; ki, ilâhî emirlerin ayakların altına alınmasına tahammül edemiyorlardı ve bu sebeple, kötü yola düşenleri va'z nasihatle doğru yola getirmek için canla başla gayret sarfediyorlardı. Bu insanlar, muhataplarının ders alıp doğru yola gelmemeleri halinde bile, kendilerine düşen vazifeyi yerine getirmiş olabileceklerini düşünüyorlardı. Böyle bir durumda adı geçen topluluğa Allah'ın azabı geldiğinde, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre yukarıdaki üç çeşit insanlardan sadece sonuncusu kurtarıldı. Zira, bunlar davranışlarıyla yeterli bir mazeret göstermiş ve beraatları için inandırıcı deliller ortaya koymuşlardı. Diğer iki grup ise zâlimler kategorisine girdiler ve işledikleri günâh veya suç kadar azaba lâyık görüldüler.

Bazı müfessirlere göre, Cenab-ı Allah sadece birinci grubun cezalandırıldığını, üçüncüsünün ise kurtarıldığını ifade etmiş, ancak ikinci grup hakkında susmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan ikinci grubun cezalandırıldığı veya kurtulduğu hakkında kesin bir fikir ortaya konamaz. Bu arada, bir rivâyete göre Hz. İbn Abbas'ın (r.a.) önceleri, ikinci grubun azaba uğradığı kanaatinde olduğu, fakat daha sonra öğrencilerinden İkrime (r.a.)'nin, bu grubun kurtulanlar arasında yer aldığı konusunda kendisini ikna ettiği de ifade olunuyor. Ne var ki, biz Kur'ân-ı Kerim'in ifade ve üslûbuna dikkat ettiğimizde, Hz. İbn Abbas'ın ilk düşüncesinin doğru olduğu fikrine varıyoruz. Bir memlekete veya halk topluluğuna azap geldiğinde iki çeşit insanlarla karşılaşılabilir: Azaba uğrayanlar ile azaptan kurtulanlar. Şimdi eğer Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre kurtulanlar sadece üçüncü gruptakiler ise, demek ki, birinci ve ikinci grup azaba uğramışlardır. Bu görüşümüz, daha önceki âyetlerde "Rabbinize mazeret olsun diye" gibi sözlerle desteklenmiş ve daha sonraki âyetlerde bizzat Allah'ın ifadesiyle doğrulanmıştır. Bu demektir ki, eğer bir toplulukta ilâhî emirlere açıkça karşı geliniyorsa o topluluk bundan tamamıyla sorumlu oluyor, ve o topluluğun bir ferdi veya grubu, kendilerinin Allah'ın emirlerine karşı gelme-

diklerini belirterek sorumluluklarını bir kenara atamazlar. Bir memlekette veya millette Allah'ın emirlerine karşı gelmeyenler, ayrıca karşı gelenleri doğru yola döndürmek için ellerinden gelen bütün çabaları gösterdiklerini ispatlamalıdırlar. Kur'ân-ı Kerim ile hadis-i şerifte yer alan bazı diğer emirlerinden de, toplu suç konusunda Allah'ın kanununun bu olduğu açıkça anlaşılıyor. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Vebâline, sadece sizden zulmedenlerin kapılmayacağı fitneden korkun." Resûlullah bu âyeti şöyle açıklamıştır: "Cenab-ı Allah, bir topluluğu gözlerinin önünde kötü işlerin yapıldığını görüp bu kötü işlere karşı ses çıkarmaya kâdir olduğu halde öfkesini belirtmeyecek hale gelene kadar, özel kişilerin günâhları yüzünden cezalandırmaz. Neticede, halk bu hale gelince Cenab-ı Allah ister özel, ister sıradan olsun, herkesi cezalandırır." Ayrıca, bahis mevzuu âyetlerden söz konusu topluluğa Allah'ın gazabının iki taksitle indiği de anlaşılıyor. Birinci taksit "şiddetli azap" olarak adlandırılmıştır. İkinci taksit de o milletin maymuna dönüştürülmesi şeklinde olmuştur. Kanaatimiz odur ki, ilk azap ilk iki gruba geldi, daha şiddetli olan ikinci azap ise sadece ilk gruba geldi.

126- Açıklaması için bkz: Bakara sûresi, dipnot no: 83.

127- Arapça'da kullanılan kelimenin anlamı ilân etmek, haber vermek ve duyurmaktır.

128- İsrailoğullarına bu hususta M.Ö. VIII. yüzyıldan beri ikazlar yapılıyordu. Nitekim, Yahudilerin kutsal kitaplar mecmuasında, Yesiyah ve Kermiyah ve onlardan sonra gelen diğer bütün peygamberlerin kitapları, bu ikazla doludur. İncil'de yer alan çeşitli konuşmalardan da Hz. İsa'nın da Yahudileri aynı şekilde uyardığı anlaşılıyor. Nihayet, Kur'ân-ı Kerim, bu ikazı tekrarladı ve hatırlattı. Sadece bu husus, yani Yahudi milletinin tarihin her döneminde şu veya bu şekilde ikat edildiği, hor görüldüğü ve ezildiğine dair kayıtların bulunması bile, Kur'ân-ı Kerim ve ondan önceki semavî kitapların doğruluğunu ortaya koyuyor.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمُ
الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ

وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ
وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ
سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ
مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ
وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

168-169- Onları yeryüzünde ümmetlere ayırdık. Onlardan sâlihler olduğu gibi bundan aşağı olanlar da vardır. Belki gittikleri yanlış yoldan dönerler diye onları hasenât (iyilik) ve seyyiât (kötülük) ile imtihana çektik. Onlardan sonra gelip kitabı tevarüs edenler bu alçak dünyanın metaını alırlar.[129] Ve "Bize mağfiret olunur" derler. Eğer onlara onun misli bir şey daha gelirse onu da alırlar. Onlardan, Allah üzerine haktan gayri bir şey söylememek için o kitabın teminatı alınmadı mıydı? Ve onlar da kitapta olan şeyi okuyup ders almışlardır.[130] Ve ahiret yurdunun ittika edenlere daha hayırlı olduğunu da kitapdan öğrendiler. Hiç düşünmez misiniz?

Açıklamalar

129- Yani günah işliyorlar ve biliyorlar ki, bu günâhtır, ama yine de hareketlerinden vazgeçmiyorlar. Çünkü, kendilerinin Allah'ın sevgilileri olduğunu sanıyor ve ne yaparlarsa yapsınlar. Allah'ın kendilerini affedeceğini düşünüyorlar. Bu yanlışlık sebebiyle bir günahı işledikten sonra ne utanıyor, ne üzülüyor veya tövbe ediyorlar, aksine benzeri şartlarda yine aynı şeyleri tekrarlıyorlar. Bu insanlar ne kadar talihsizdirler ki, kendilerini dünyanın lideri yapacak bir kitaba sahip olmasına rağmen her derde devâ olan bu ilaçtan faydalanamadılar ve dünyada adalet ve doğruluğun bayraktarı olmak yerine bu hercai ve vefasız dünyanın köpeği oluverdiler.

130- Yani, kendileri de, Tevrat'ta hiçbir yerde İsrailoğullarının kayıtsız ve şartsız necâta kavuşturulduğunun yazılmadığını biliyorlar. Bu hususta ne Allah, ne de peygamberleri Yahudilere herhangi bir güvence vermemiştir. O halde, bu zavallılar niçin Allah'ın söylemediklerini kendisine yakıştırmaya çalışıyorlar? Allah onları yalan söylemekten men etmemiş miydi?

131- Yani, mağfiret kimsenin hakkı veya malı değildir. Dünyada hep günah işleyen, hep kötü işler yapanların âhirette bağışlanacakları ve iyi bir mükâfat alacakları söylenebilir mi? Hele yahudi veya İsrailoğulları her türlü kötülük yaptıktan sonra âhirette ödüllendirileceklerini sanıyorlarsa aldanıyorlardır. Âhirette ancak Allah'tan korkanlar iyi bir mevkiye sahip olacaklardır. Dünyada ve bunun nimetlerini âhirete tercih etmek, sadece Allah'tan korkmayanların işidir. Çünkü, Allah'tan gerçekten korkanlar, her zaman dünyayı ve bunun nimetlerini bir yana bırakıp âhireti tercih edeceklerdir.

وَالَّذِينَ
يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾
وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا
آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

170-171- Kitab'a sımsıkı sarılıp namazlarını dosdoğru kılanlar salihlerdir. Ve biz, salihlerin mükafatını zayi etmeyiz. Biz, bir zaman, dağı gölgelik gibi kaldırdığımızda, ki üzerlerine düşecek zannettiler, (o vakit) "Size verdiğimizi kuvvetle alın. Ondaki şeyleri düşünün. Belki sakınmış olursunuz" dedik.[132]

Açıklamalar

132- Burada, Hz. Musa (a.s.)'nın Allah'ın tecellisini gördüğü ve levhalar aldığı Sina dağının eteğinde meydana gelen olaya işaret edilmiştir. Bu olay Kitab-ı Mukaddes'te şöyle anlatılmıştır:

"Ve Musa halkı Tanrı ile buluşturmak için çadır yerinden çıkardı. Onlar dağın eteğinde toplandılar. Ve Sina dağı yukarıdan aşağıya kadar dumanla doldu. Zira Hüdâvend bir ateş parçasının içinde oraya indi ve duman, bir fırının dumanı gibi yukarıya çıkıyordu ve o bütün dağ şiddetle sallanıyordu." (İhraç, 19: 17-18).

Bu suretle, Yüce Allah, İsrailoğullarından, Kitabına bağlı olma sözünü aldı ve bu sözü alırken çevrede öylesine debdebeli ve muhteşem bir hava yarattı ki, İsrailoğulları, Allah'ın yüceliği, gücü ve kudretini iyice gördüler ve kâinatın Hâkimi'yle anlaşmaya varmalarını küçük veya önemsiz bir olay olarak görmesinler. Bu demek değildir ki, İsrailo-

ğulları, Cenab-ı Allah ile anlaşma yapma eğiliminde değillerdi ve anlaşmaya varmaları için kendilerini korkutmak gerekti. Gerçek şu ki, İsrailoğullarının hepsi o sıralarda iman sahibiydiler ve o dağın eteğine zaten anlaşma için gitmişlerdi. Fakat Cenab-ı Allah, onlardan olağan bir şekilde söz almak yerine olağanüstü bir tören hazırlamayı daha uygun gördü. Çünkü böylece İsrailoğulları, her şeye kâdir olan Yüce Allah ile yaptıkları anlaşmayı her zaman kafalarında taze tutsunlar ve bu anlaşmayı bozmanın ne kadar vahim sonuçlar doğuracağını bilsinler.

Bu noktada İsrailoğullarına yönelik konuşma bitiyor ve daha sonraki rüku'larda sıradan insanlara hitap ediliyor, ama özellikle muhatap, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hitap ettiği kimselerdir.

وَإِذْ أَخَذَ
رَبُّكَ مِنۢ بَنِىٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ
بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَآ ۛ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا
غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾

172- Hani[133] Rabbin Âdemoğullarının arkalarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye kendi nefisleri üzerine şahit tuttuğunda, onlar: "Evet yâ Rabbi, şehadet ederiz" dediler.[134] Kıyamet gününde "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeneniz için böyle yaptık.

Açıklamalar

133- Yukarıdaki hitabe, Cenab-ı Allah'ın, İsrailoğullarından kulluk ve itaat sözü aldığının belirtilmesiyle sona ermişti. Şimdi de, bütün insanlara hitap edilerek böyle bir sözleşme veya anlaşmanın sadece İsrailoğullarıyla sınırlı olmayıp, her yaratığın, Yaradan ile ebedî ve ezelî bir anlaşma içinde olduğu ve herkesin bir gün bu anlaşmaya ne kadar bağlı olduğu konusunda Allah'a hesap vermesi gerektiğine işaret edilmiştir.

134- Çeşitli hadis-i şeriflerden anlaşıldığı gibi, bu hadise Hz.

Âdem'in yaratılışı sırasında vuku bulmuştu. O gün, Cenab-ı Allah bütün melekleri toplayıp ilk insana secde ettirdiği ve yeryüzünün halifesi olacağını ilân ettiği gibi, kıyamete kadar doğacak bütün insanları canlandırıp bilinçlendirmiş ve huzurunda toplamıştı. Cenab-ı Allah bu toplantıda kendi rubûbiyeti (tanrılığı) hakkında insanların ne düşündüğünü sormuş ve bütün insanlar bir ağızla kendisinin Rableri olduğunu haykırmışlardı. Kanaatimizce bu âyetin en güzel ve doyurucu tefsirini Hz. Ubeyy bin Ka'b, muhtemelen Hz. Peygamber'den (s.a.v.) de istifade ederek yapmıştır ki, şöyledir:

Allahu Teâlâ herkesi topladı ve her tip ve her devrin insanlarını ayrı ayrı gruplar halinde sıraya dizdi. Onlara insan şekli verdi ve konuşma yeteneği bahşetti. Daha sonra onlardan söz aldı ve anlaşma yaptı. Onları kendi üzerine şahit yaparak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Onlar arz etti: "Elbette Sen Rabbimizsin". Bunun üzerine Allahu Teâlâ, şöyle buyurdu: "Ben size yeryüzü ile göğü ve bizzat atanız Âdem'i şahit yapıyorum ki, kıyamet gününde "Yâ Rabbi, bizim bundan haberimiz yoktu" diyemezsiniz. Şunu iyice bilin ki, Benden başka hiçbir şey ibadete layık değildir ve benden başka kimse Rabbiniz değildir. Benimle beraber kimseyi ortak koşmayın. Ben size peygamberlerimi göndereceğim. Onlar benimle yaptığınız anlaşmayı size hatırlatacaklardır. Ve ben size kitaplarımı da indireceğim. "Bunun üzerine bütün insanlar. "Biz şehadet ederiz ki, Sen Rabbimiz ve Mabudumuzsun ve Senden başka Rabbimiz veya Mabudumuz yoktur" dediler.

Bu hadiseyi bazı kimseler masala benzetmişlerdir. Onlara göre Kur'ân-ı Kerim burada sadece Allah'ın rububiyetini tanımanın, insanın tabiatında yer aldığını vurgulamak istemiştir ve bunu yaparken hayalî bir toplantı ve konuşmadan söz etmiştir. Fakat, biz bu tevili kabul etmiyoruz. Çünkü, gerek Kur'ân-ı Kerim, gerekse hadis-i şerifler bu hadisenin bir masal ve hayalî bir vak'a olmadığını, aksine gerçek bir olay olduğunu ifade etmişlerdir ve bununla yetinmeyerek, kıyamet gününde insanların Allah'a verdikleri bu sözün hatırlatılacağı ve buna göre yaptıklarının hesaplarını vereceklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple, bu hadiseye hayalî ve temsilî bir hüviyet vermek doğru değildir. Bizce, bu olay öbür dünyada meydana gelen diğer olaylar gibi meydana gelmiştir. Cenab-ı Allah gerçekten kıyamete kadar yaratmak istediği insanların hepsini bir araya getirmiş, onlara hayat, şuur ve nutuk vermiş,

kendisinden başka hiçbir İlâh ve Rabb bulunmadığını, doğru yolun, kendisine itaat ve kulluk etmek (İslâm) olduğunu iyice anlatmış ve onlardan kendi tanrılığı ve kudreti hakkında söz almıştır. Eğer bir kişi bunun imkânsız olduğunu zannediyorsa, bu onun dar görüşünün ürünüdür. Yoksa, mevcut insan ırkının aşamalı olarak doğup büyümesi ve devam etmesi ne kadar imkânsız görülüyorsa, ezelde onların bir arada bulunmaları ve ebedde toplu halde yaptıklarının hesabını vermeleri de o kadar ihtimal haricindedir. Ayrıca, Yüce Allah'ın, insan gibi akıl ve zeka ve kuvvet ve kudret sahibi bir mahlûku dünyaya halifesi olarak tayin etmeden önce, ona bütün gerçekleri anlatması ve kendisine bağlı olması konusunda yemin ettirmesi de akla ve mantığa uygun bir olaydır. Doğrusu, böyle bir olayın gerçekleşmesi değil, gerçekleşmemesi tuhaf ve şaşırtıcı olurdu!

أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا
ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

173- Yahut, "Bundan evvel babalarımız şirk koştular. Biz de onlardan sonra gelen bir nesiliz. Bizi bâtıla sülûk edenlerin yaptıkları şeylerden dolayı nasıl helâk edersin" diyememeniz için yaptık.[135]

Açıklamalar

135- Yukarıdaki âyette dünyanın yaradılışı sırasında, yani ezelde, bütün insan soyunun girdiği bir anlaşmadan söz ediliyor. Bu anlaşmaya göre insanlardan Allah'a isyan bayrağını çekecek olanlar kendi yaptıklarından tamamıyla sorumlu olacaklardır. Kendilerini savunurken ne habersiz olduklarını ileri sürebilecek, ne de doğru yoldan sapma yükünü geçmişteki insanlara atabileceklerdir. Yani, Allah ile kullar arasında varılan ezelî anlaşmaya göre her fert Allah'ın tek bir ilâh olduğuna kanaat getirmiştir. Bu sebeple, yolundan sapmış olan biri kendi hatalarını ve bilgisizliğini ne çevresine, ne de geçmiştekilere mal eder.

Şimdi sorun şudur: Gerçekten böyle ezelî bir anlaşma yapıldıysa neden onun bilincinde değiliz veya neden hafızalarımızdan silinmiştir?

Bu soruyu bir yana bırakalım; bir kere biz şunu da biliyor muyuz ki, dünyamız yaratılırken Allah'ın huzuruna çıkmış "Elestübirabbiküm" sorusu bize sorulmuş ve biz de "belâ" cevabını vermiştik. Biz bu olayı bile hatırlamıyorsak, ezelî taahhütü hatırlayıp hatırlamamız aleyhte bir delil olarak nasıl kullanılabilir?

Bu soruyu aslında şöyle cevaplamak mümkündür. Ezelî anlaşmanın hatırası insanın şuuru ve hafızasında taze bırakılsaydı, insanın dünya gibi bir imtihan yerine gönderilmesi tamamen anlamsız bir şey olacaktı. Çünkü bu durumda imtihan ve deneme gibi kavramlar anlamını yitirecekti. Neticede, ezelî taahhüdün hatırası hafızada kalmamakla beraber, bu hadise şuuraltına ve vicdana bırakıldı. Bu olay, şuuraltı ve vicdanla ilgili diğer bilgilerimiz gibidir. Medeniyet, kültür, ahlâk ve örf-âdet alanlarında insanın bugüne kadar yaptığı ve başardığı işler aslında onun öz gücünden kaynaklanıyordu. Dış etkenler ile iç eylemlerin birleşmesiyle ancak kuvvede (öz-güçte) olanlar fiile geçmiştir. Şurası bir gerçektir ki, herhangi bir eğitim, terbiye, kültür, çevrenin etkinliği veya herhangi bir dahilî uyarı ve tahrik, bir insanın kuvvesinde olmayan bir şeyi yaratamaz. Aynı şekilde bütün bu etken ve unsurlar insan kuvvesinde bulunan bir şeyi hiçbir şekilde ortadan kaldıramazlar. Yapabilecekleri tek şey asıl tabiat ve huyunu saptırmaktır. Fakat her şeye rağmen kuvvede olan güç ve yetki, özünü koruyabilir. Bu güç ve yetki ortaya çıkmaya ve dıştan gelen çağrıya tepki göstermeye hazırdır. Bilinçaltı ve vicdanî bilgilerimizin durumu işte böyledir. Bunlar kuvvetimizde olup fiillerimizle ispatlanırlar.

Bütün bu bilgilerimizin ortaya çıkması için dış hatırlatma, telkin, eğitim, öğretim ve düzenlemeye ihtiyacımız vardır. Bizde husule gelenler aslında içimizdeki kuvvetin dıştan gelen çağrıya cevabından başka bir şey değildir. Dolayısıyla, gerek iç duygular, gerekse dış faaliyetlerle ıslâh ve değişiklik yapmak mümkündür. Aynı durum kâinattaki gerçek yerimiz ve kâinatın Yaratıcısı ile olan ilişkiler konusunda edindiğimiz vicdanî ilim için de geçerlidir. Bunun varoluşunun bir kanıtı, insan ömrünün her döneminde, yeryüzünün her noktasında, her yerleşim merkezinde, her millette ve nesilde kendini göstermiş olması ve dünyanın hiçbir gücünün bunu tamamıyla yok etmeyişidir. Gerçeğe uygun olmasının bir delili de, ortaya çıkarak, fiilen hayatımıza yön verdiği zamanlarda iyi ve yararlı sonuçlar doğurmuş olmasıdır.

Vicdanî bilginin belirlenmesi ve somut bir şekil alması her zaman haricî bir davete muhtaç kalınmasıyla mümkün olmuştur. Nitekim, Peygamberler, kutsal kitaplar ve bunların takipçisi olan Hak yolunun yolcuları, aynı ihtiyaca cevap vermiş, aynı vazifeyi yerine getirmişlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki, onlara Kur'ân-ı Kerim'de "müzekkir" (hatırlatanlar) ve yaptıkları işlere "zikr" (hatırlama), tezkere (hatıra), ve tezkir (hatırlatma) denilmiştir. Demek nebiler, kitaplar ve Hakka davet edenler, insanlar için yepyeni bir şey getirmez, aksine onlarda daha önceden var olanları keşfedip tekrar ortaya çıkarırlar.

İnsan nefsi bu tezkir'e her zaman olumlu cevap vermiştir ve bu hususta insan nefsinde bir bilginin önceden saklı olup kendisini çağıranın sesini tanıyıp olumlu cevap vermek üzere su yüzüne çıkmasının bir delilidir.

Ne var ki, cehalet ile cahiliyet, nefis istekleri ve taassupları ve cin ve insan şeklindeki şeytanların saptırıcı nasihat, telkin ve baskıları bu bilgiyi her zaman gizli tutmaya, yozlaştırmaya ve tanınmaz hale getirmeye çalışmışlardır ve bunun tabii bir neticesi olarak, şirk, dinsizlik, ilhâd, küfr, ahlâksızlık ve sapıklık ortaya çıkmışlardır. Ancak dalâletin bütün bu kuvvetlerinin ortak çabalarına rağmen bu bilgi doğuştan itibaren insanoğlunun kalbinde yer almış ve şu veya bu şekilde varlığını sürdürmüştür ve bu sebepten dolayıdır ki, tezkir ve tecdid çalışmaları bunu tekrar ortaya çıkarabilmişlerdir.

Şüphesiz, bugün dünyadaki hayatları sırasında Hak ile hakikatı inkâr etmekte ısrar edenler demagoji yoluyla doğuştan beri taşınan bu bilgiyi inkâr edebilirler veya hiç olmasa, varlığını şüpheye düşürebilirler. Fakat mahşerde, ilâhî mahkemede herkesin davası görülürken, Yaradanları, insan şeklini aldıkları ilk gün yapılan toplantıda kendisine Tek Mabûd ve Tek Rableri olarak bağlılıklarını belirttiklerini hatırlatacaktır. Cenab-ı Allah ayrıca, kendi yaşantılarında yaptıkları her şeyin hesabını yaparken, kendilerine verilen ilk bilgiyi ve verdikleri ilk sözü nasıl saklamaya, saptırmaya, unutmaya ve değiştirmeye kalktıklarını ve bazen doğru yolu bulmasına rağmen iç ve dış etkenler yüzünden tekrar günaha ve kötülüğe saplandıklarını da hatırlatacaktır. Bu sırlar tek tek ortaya dökülürken, dalâlette ısrar edenler daha fazla bahane ve hileye başvuramayacaklar ve günahlarını kabul edeceklerdir. Onun için, Kur'ân-ı Kerim diyor ki; suçlu ve günahkârlar o zaman "biz cahil-

dik, gâfildik" yerine "biz kâfirdik, inkâr ediciydik" demeye mecbur olacaklardır. Bkz: El-En'âm: 130: "Biz nefislerimiz aleyhine şehadet ederiz".

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ
الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾

174-175- Belki bâtıl yollarından dönerler[136] diye âyetleri böyle tafsil ederiz.[137] (Habibim) onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde[138] onlardan soyunarak Şeytan'a tabi olanın haberini oku. O, bu fiili ile azgınlardan olmuştu.

Açıklamalar

136- Yani, itaatsızlık ve isyan yolunu terk edip itaat ve kulluğu benimsesinler.

137- Yani, bu âyetler, insanın kendi nefsinde bulunan Hakkı tanıma ve bilme yollarına ışık tutuyorlar.

138- Bu sözler, burada belli bir kişiden bahsedildiği hissini uyandırıyor ve gerçekten de öyledir. Ama, Cenab-ı Allah ile Resûlullah kötü bir örnek teşkil eden bir kişiden bahsederken genellikle üstü kapalı ve yumuşak bir ifade kullanırlar, ve mevzubahis kişinin adından açıkça bahsetmeden asıl anlatılmak istenen şeyi anlatıverirler. Bu gayet kibar ve efendice bir üslûptur. Nitekim, ne Kur'ân-ı Kerim'de, ne hadis-i şerifte, burada kötü bir örnek olarak gösterilen kişinin kimliği açıklanmıştır. Müfessirler ise burada bahsedilen kişinin kimliği konusunda çeşitli tahminler yürütmüş ve burada bahsedilen özellikleri Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği sırasında ve daha önceki devrede yaşamış olan bazı tarihî kişilerde aramaya ve tesbit etmeye çalışmışlardır ve anılan kişinin Bel'am bin Ba'ura, yahut Ümeyye bin Ebi's-Salt yahut da Seyf bin er-Rahib olabileceğine işaret etmişlerdir. Fakat, bu hususta kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ
بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۖ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ
ذَّٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

176- Eğer isteseydik onu, o âyetlerimiz ile yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı ve hevasına uydu. Onun sıfatı üzerine hücum etsen de dilini çıkarıp soluyan, terk eylesen de yine öyle yapan köpek gibidir.[139] Âyetlerimizi yalan sayan kavmin meseli budur. Bu kıssaları onlara naklet. Belki iyice düşünürler.

Açıklamalar

139- Bu kısa cümlede çok büyük bir gerçek ortaya konmuştur, ki açıklaması önemli ve yararlıdır. Burada örnek olarak gösterilen kişi, ilâhî âyetleri, yani hakikatı iyi biliyordu. Hakikatı bildiği için doğru yolu takip etmeli, kötülükten kaçınmalıydı. Yani ilmine göre işlediği amel yüzünden Allahu Teâlâ ona yüksek mevkiler verirdi. Fakat, ne yazık ki, doğru yolu seçmeyip dünyanın fayda, zevk ve lezzetlerine kapıldı ve nefsî isteklerine direnmek yerine teslim oldu. Dünya hırsına galip gelmesi gerekirken öylesine mağlup oldu ki, bütün üstün irade, aklî ve ahlâkî gelişmenin imkânlarını terk etti ve ilminin içinde kalmayı gerektirdiği bütün sınırları aştı. Daha sonra sadece ahlâkî zaafı sebebiyle, bile bile Hak'tan yüz çevirince, hemen yanıbaşında pusu kurmuş olan Şeytan peşine takıldı ve onu bir kötülükten başka bir kötülüğe sürükledi ve en nihayet, bütün akıl ve mantık melekesini kaybedip ağına düşmüş olanların zümresine kattı.

Bundan sonra, Cenab-ı Allah, adı geçen şahsı, sarkık dili ve akmakta olan salyaları, hiç sönmeyen hırs ateşi ve doymayan niyetini belli eden bir köpeğe benzetiyor. Bu benzetmenin sebebi, bu şahsın "dünyanın köpeği" olmasıdır. Bir köpeğin huyu veya cibilliyeti nedir? Hırs ve şehvet. Bir köpeğin burnu her zaman yere değiyor, her zaman

ve her yerde yiyecek bir şey arıyor ve kokusunu almaya çalışıyor. Ona bir taş veya bir sopa atın, onu da bir kemik veya ekmek parçası zannedip koklayacak ve yemeye çalışacaktır. Bütün dünyaya işkembesiyle bakar. Gözü bir kemiği veya et parçasını görsün, hemcinsinden hiçbirini ona yaklaştırmayacak ve onu hiçbiri ile paylaşmayacaktır, hepsini kendine ayırmak isteyecektir. Boğaz düşkünlüğünden başka, bir köpekte görülen bir illet de ferc şehvetidir. Yani, bir köpeğin kendi vücudunda en çok ilgilendiği ve sevdiği şey kendi cinsel organıdır. Her zaman kendi organını koklamak ve yalamakla meşguldur. Onun için, buradaki benzetmenin amacı, dünyaya tapan bir kişinin ilim ve imandan kaçıp nefsin kör topal duygu ve isteklerine kendini kaptırdıktan sonra bir köpek gibi her şeyi unutup, kendisini karnına ve cinsel organına kaptırmış olmasını göstermektir.

سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ ٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهْدِ
ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِى ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾
وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ
كَٱلْأَنْعَـٰمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْغَـٰفِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ
ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا۟ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ أَسْمَـٰٓئِهِۦ ۚ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

177-180- Âyetlerimizi yalanlayan ve bununla nefislerine zulmeyleyen kavmin hali ne kötüdür! Allah'ın hidâyet eylediği, doğru yolu bulmuştur. Saptırdıkları da büyük zarara uğrayanlardır. Biz, Cehennem için cinlerden ve insanlardan birçoklarını bıraktık.[140] Onların kalpleri vardır fakat onunla idrak etmezler. Gözleri vardır, lâkin onunla görmezler. Kulakları vardır, amma onunla işitmezler. Onlar, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki daha fazla sapıktırlar. Onlar gafillerin tâ kendileridir.[141] En güzel isimler Allah'ındır. Onu, on-

larla çağırın. O'nun isimlerinde eğri yola gidenleri hallerinde bırakın. Onlar işledikleri şeyden dolayı cezalandırılacaklardır.[142]

Açıklamalar

140- Bu demek değildir ki, Cenab-ı Allah bu cin ve insanları Cehennem'e gitmeleri için yaratmış ve onları yaratır yaratmaz Cehennem'de yanmalarına karar vermiştir. Bunun gerçek anlamı şudur: Cenab-ı Allah bunları dil, kafa, gözler ve kulaklarla yaratmıştı; fakat bu aptal ve cahil kimseler, bu organlarını gerektiği gibi kullanmadılar ve kendi kötülükleri yüzünden nihayet Cehennem'in yakıtları oluverdiler. Bu konuya değinilirken, genellikle insanların üzüntü ve hasret belirtmek üzere kullandıkları ifade ve üslûp kullanılmıştır. Meselâ, bir ananın birkaç genç evlâdı savaşta ölmüşse şöyle bir ifade kullanabilir: Ben, arslan gibi oğullarımı savaş alanında can vermek için mi dünyaya getirmiştim? Bu demek değildir ki, o kadın, oğullarını savaşta ölmek için doğurmuş ve yetiştirmişti. Aksine, büyük bir üzüntü ve acıyla evlâtlarını sütünü emzirerek ve eziyetler çekerek büyüttüğünü, ancak düşmanların kılıç ve tüfeklerine kurban gittiklerini belirtiyor.

141- Artık konuşmanın sonuna yaklaşılıyor. Bu yüzden, hem okuyucu ve dinleyiciler tatlı-sert bir biçimde belli başlı hata ve günahları konusunda uyarılıyor, hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dâvetine karşı takındıkları dalâletli ve alaycı tavırlarına dikkat çekilerek kötü sonlarının geleceği bildiriliyor.

142- İnsanın, kendi dilinde eşya için koyduğu isimler, aslında o eşya için kafasında bulunduğu tasavvura dayanıyor. Tasavvur veya kavramdaki kusur, isimdeki kusur veya noksanlığı gösterir. Aynı şekilde, isimdeki yanlışlık veya eksiklik, tasavvurun yanlış olduğunu ifade eder. Ayrıca, eşyanın insanla ilişkisi ve bunlara yaptığı muamele de gayet tabii ki, o eşyanın, kafasındaki şekline dayanır. Tasavvur veya şekil kötüyse, ilişki ve muamele de kötü olacaktır. Buna karşılık, fikir veya şekil sağlıklıysa, ilişki de sağlıklı olacaktır. Bu usûl, dünyadaki eşya ile ilgili olarak ne kadar geçerliyse, Cenab-ı Allah hakkında da, aynı derecede önemlidir. İnsanın, Allah'ın isimlerini belirlerken, ister şahsî isimler olsun, ister sıfat isimleri, işlediği hata, aslında Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında hatalı akide ve inançlarından kaynaklanıyor. Buna ilâveten, insan Allah'ın varlığı ve özellikleri hakkındaki kavram ve inançlarında ne kadar ve nasıl hataya düşüyorsa, kendi ahlâk an-

layışı ve yaşantısının oluşumunda da o kadar ve öyle hatalar işliyor. Çünkü, insanın ahlâk kavramının oluşumu tamamıyla, onun, Allah ve bir yandan, kendisiyle ve bir yandan kâinatla olan ilişkileri konusundaki düşüncesine dayanıyor. Onun için, burada deniliyor ki, Allah'ın isimlerini tesbit ederken hata yapmayın. Allah'a güzel isimler yakışır ve O'nu güzel isimlerle çağırmalısınız. Allah'ın ismini koyarken yanlış hareket etmenin cezası büyüktür, bundan sakının.

"En güzel isimler"den, Cenab-ı Allah'ın yüceliği, üstünlüğü, kutsallığı ve büyük yeteneklerini ortaya koyan isimler kastedilmiştir. Asıl Arapça metinde "yelhedûn" kelimesi kullanılmıştır ki, kökü "ilhâd"dır. İlhâd, ortasında sapmak, doğru yoldan ayrılmak demektir. Ok hedefine ulaşmazsa Arapça'da buna "elhed-üssehmul hedef" denilir. Yani ok hedeften ilhâd etti. Allah'ın isimlerini koyarken ilhâd etmenin mânâsı, O'na lâyık olduğu büyük ve yüce isimlerinin yerine küçük ve alçaltıcı adlar yakıştırmaktır. Ayrıca, mahlûklardan birine de sadece Allah'a mahsus olan isim veya isimler vermek de, O'nun isimlerini koyarken eğri yola gitmek demektir. "O'nun isimlerinde eğri yola gidenleri hallerinde bırakın"ın anlamı da, nasihat ve telkinle doğru yola gelmek istemeyenleri kendi hallerine bırakındır. Burada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) deniliyor ki, bu tür cahil ve sapık kimselerin oyalayıcı taktiklerine uyma ve zamanını fazla harcama, onlar kendi sapıklığının cezasını kendi bulacaklardır.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم
مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِى لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ
يَتَفَكَّرُوا۟ ۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾
أَوَلَمْ يَنظُرُوا۟ فِى مَلَكُوتِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ
مِن شَىْءٍ وَأَنْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ

يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

181-186- Yarattıklarımızdan Hakka rehberlik eden ve onunla adalet eyleyen bir ümmet vardır. Âyetlerimizi tekzip ve inkâr edenleri, bilemedikleri yerlerden derece derece helâke yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veririm. Zira benim kahrım metin ve kuvvetlidir. Düşünmediler mi ki, sahiplerinde delilik ve cinnet yoktur. O apaçık bir nezir (korkutucu)'den başka bir şey değildir. Göklerin ve yerin melekûtüna ve Allah'ın yarattığı şeylere bakmazlar mı?[143] Belki ecelleri yaklaşmıştır.[144] Bundan sonra hangi söze iman ederler. Allah'ın saptırdığı kimse için hidayet edici yoktur. Ve Allah onları taşkınlıkları içinde körler gibi serseri bir halde bırakır.

Açıklamalar

143- Bu âyetin başında "sahiplerinde delilik ve cinnet yoktur" denilmiştir. "Sahiplerinden" Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) kastedilmiştir. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekkeli Kureyşliler arasında doğup büyümüştü. Çocukluğu, gençliği ve orta yaşlılığını onlar arasında geçirmişti. Peygamberlikten önce bütün millet kendisini en aklı başında kişi olarak tanırdı. Peygamberlikten sonra ise herkesi Allah'ın dinine davet etmeye başlayınca, birden bire aynı millet kendisine "mecnun" veya deli, divâne demeye başladı. Gayet tabii ki, bu delilik suçlaması, Nebi-yi-Ekrem'in peygamberliğinden önceki yaşantısında söylediği sözler veya yaptığı hareketlerden dolayı yapıldı. Onun için, burada deniliyor ki, bu cahiller hiç düşünmüyorlar mı, delilik nedir ve ne değildir? Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübarek ağzından çıkan hangi sözler delicedir veya deliliğini gösterir? Ağzından hiç abuk sabuk şeyler çıktı mı? Eğer bunlar gökler ile yeryüzündeki düzene bir göz atacak olsalar "sahipleri" (yani, arkadaşları) şirkin reddi ve Tevhîd'in kabulü, Allah'a kulluk ve insanın sorumlulukları hakkında neler diyorsa derhal kabul edeceklerdir.

144- Yani, bu akılsızlar ecelin gelişinden kimsenin haberi olmadığını da düşünmüyorlar mı? Ölümün kimi ne zaman yakalayacağını kimse bilemez. Öyleyse, bu cahillerden birinin son ânı geliverir ve ıslâhı için verilen mühlet bitiverirse ne olacaktır? Mühletin bitiminden sonra bir şey yapılamayacağını bu cahillerin bilmesi gerekir.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم
مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا
تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ
رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾

187-189- Kıyametin ne zaman kopacağını senden sorarlar. De ki, "Onu ancak Rabbim bilir. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Kıyametin ne vakit kopacağı bilgisi göklerde ve yerde olanlar için ağır bastı. O, size ansızın gelir. Tam mânâsıyla biliyormuşsun gibi sana onu sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler". De ki: "Ben nefsim için ne bir faydaya, ne de bir zarara muktedir değilim. Ancak Allah'ın dilediği olur. Eğer ben gaybı bilseydim, malımı çoğaltırdım. Ve bana bir fenalık da dokunmazdı.[145] Ben ancak iman eden kavim için müjdeci ve korkutucuyum." Sizi bir candan yaratan ve ondan sükûnet bulsun diye eşini yapan O'dur. Vaktâ ki, Âdem, Havva'yı örttü. Havva hafif bir yük yüklenip onunla gezip dolaştı. O yük ağırlaşınca Rableri olan Allah'a "Eğer bize sâlih bir evlât verirsen şükredenlerden oluruz" diye dua ettiler.

Açıklamalar

145- Yani, kıyâmetin kesin tarihini ancak gaybın ilmine sahip olan biri söyleyebilir. Halbuki, ben gaybın ilmine sahip olmak şöyle dursun, yarın çoluk çocuklarıma ne olacağını bile bilmiyorum. Siz kendiniz tahmin edebilirsiniz ki, böyle bir bilgiye sahip olsaydım şimdiye kadar kendime gelecek her türlü zarardan korunmak için tedbir alırdım ve kendime faydalı olacak birçok şeyler toplardım. Onun için, bana kıyâmetin ne zaman kopacağını sormanız aptallık değilse nedir?

فَلَمَّآ
ءَاتَىٰهُمَا صَٰلِحًا جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ فِيمَآ ءَاتَىٰهُمَا ۚ فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

190-192- Onlara tam bir evlât verildiğinde onlar verdiği şeyden Allah'a eşler tutmaya başladılar. Allah, şirk koştuklarından münezzehtir.[146] Bir şey yaratmayan ve kendileri yaratılıp durmakta olanlar ile, Allah'a şirk koşarlar mı? Onların mâbudları yardım edemezler. Ve kendi nefislerine bile yardımları olmaz.

Açıklamalar

146- Burada müşriklerin cahilâne sapıklıkları tenkit edilmiştir. Konuşmanın amacı, insanı vücuda getirenin Allah olduğunu belirtmektir ki, bunu müşrikler de inkâr etmiyorlardı. Cenab-ı Allah'ın insan ırkını başlattığı ve her insanı yarattığı da müşriklerce kabul ediliyordu. Bir kadının hamile kalması, rahmindeki ceninin büyüyüp canlı bir bebek gibi doğması ve bu bebeğe çeşitli zihinsel ve bedensel güç ve yetenekler verip güçlü ve yetenekli bir insan haline getirmesi de Allah'ın işidir. Allah isterse bir kadının karnından bir maymun, bir yılan veya bir hilkat garibesi doğurtabilir, ya da bir çocuğu anne karnında kör, topal veya sakat yapabilir ya da, bedensel, zihinsel ve ruhsal güç ve yeteneklerinde eksiklikler peydah edebilir ve hiç bir güç bunları değiştiremez. Bu gerçeği muvahhidler (Tevhide inananlar) kadar, müşrikler de bilirlerdi. Bundan dolayıdır ki, hamilelik zamanında sapasağlam bebeğin doğması için bütün ümitler Yüce Allah'a bağlanıyordu. Fakat

müşriklerin cehâlet ve ahmaklığına bakın ki, ümit gerçekleşince ve nur topu gibi bir bebek doğunca, minnet ve şükran belirtmek üzere bütün dua, ve niyazlar bir put, bir tanrı, bir tanrıça, bir ruh veya bir evliya için yapılırdı ve her türlü sadaka, armağan ve kurbanlar onlara adanırdı. Üstelik, çocuklara öyle isimler konurdu ki, bunlar Allah değil, başta tanrı ve tanrıçaların ihsanı olarak görülürdü. Meselâ, Araplarda yaygın olan isimler şunlardı: Abdi Şems/Güneş'in kulu/, Abd'ul-Uzza/ Uzza'nın kulu/ ve Abd-i Menât/ Menât'ın kulu/ v.s.

Yukarıdaki konuşmanın anlaşılmasında bazı güçlükler çekilmiş ve bazı kimseler bundan apayrı anlamlar çıkarmaya çalışmışlardır. Bazı zayıf rivâyetler ve yanlış inançlar da bu tefsir ve tevili, içinden çıkılmaz hale getirmiştir. İlk âyetlerde insanoğlunun "bir candan yaratıldığı" ifade olunmuştur ki, bundan Hz. Âdem ile Hz. Havva (a.s.) kastedilmişlerdir. Daha sonra, bir kadın ile bir erkekten söz edilmiştir. Bunlar önce Allah'tan sâlih bir evlât istemiş ve çocuk doğunca da Allah'ın ihsanına başkalarını ortak etmişlerdir. Bu ifadelere bakarak bazı kimseler, şirki işleyenlerin Hz. Âdem ile Hz. Havva olduğunu sanmışlardır. Bu yanlış anlamaya, zayıf Hadis ve rivâyetlerin kılıfı da aranmış ve bunun için şöyle bir masal uydurulmuştur: Güya Hz. Havva'nın bütün çocukları ölü doğuyormuş. Nihayet bir defasında hamilelik sırasında Şeytan, Hz. Havva'ya yaklaşmış ve doğacak çocuğun ismini "Abdu'l-Hâris" (Şeytanın kulu) olarak koyması konusunda ikna etmiştir. Gariptir ki, bu rivâyetlerin senedi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar uzatılmıştır. Fakat, şurası bir gerçektir ki, bütün bu rivâyet ve hadisler asılsız olup, Kur'ân-ı Kerim'in ibaresi de bununla ters düşüyor. Kur'ân-ı Kerim'in demek istediği sadece şudur: İnsan soyunun ilk çiftinin Hâlikı veya yaratıcısı Yüce Allah'tı ve bu işte kimse şeriki değildi. Ayrıca, her erkek ile kadının birleşmesiyle doğan çocuk da, Allah'ın bir ihsanıdır ki, buna Mekkeli müşrikler gibi başka dönem ve çağların kâfir ve dinsizleri de kalben inanıyor ve biliyorlar. Nitekim, bu inanç ve düşünce ile ellerinizi Allah'a kaldırıyor ve ona ümit bağladığınız ve karanlıkta olduğunuz için çocuğun bedensel ve ruhsal bakımdan sağlıklı doğmasını istiyorsunuz. Fakat, dualarınız doğru çıkar ve çocuk doğar doğmaz, siz Allah'ı unutuyor ve şirk işliyorsunuz. Görüldüğü gibi, bu konuşmada belli bir çiftten söz edilmemiş, aksine Arap müşriklerden her erkek ile kadının hâlet-i ruhiyesi ve davranışları sarih bir şekilde gözümüzün önüne serilmiştir.

Bu noktada şu gerçeği de unutmayalım: Bu âyetlerde Allah tarafından kınananlar Arap müşriklerdir ve bunların en büyük kabahatı, evlât sahipleri olması ve sağlıklı çocukların doğması için Allah'a duâ etmelerine rağmen çocuk doğar doğmaz nankörlük etmeleri ve bu lütuf ve ihsanda başkalarını ortak koşmalarıydı. Gayet tabii ki, bu bir şirk ve günâhtı. Fakat bugün bazı sözde Tevhid sahiplerinin çocukların doğumu konusunda takındığı garip tutuma ne demeli? Bizden birçok zayıf itikatlı kimseler evlât sahibi olmak için kapı kapı dolaşıyorlar. Bunlar büyücü, üfürükçü, falcı, sözde ermiş, veli v.s.'nin kapılarına yüz sürüyor, mezar ve türbelere hediye ve armağan verip kadınlarının hamile kalmaları ve evlât sahibi olmaları için yapmadıklarını bırakmıyorlar. Arap müşrikleri bunlardan daha mı kötüydü?

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ
أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ
عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا
أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ
ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾
إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ
﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ
يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا ۖ وَتَرَاهُمْ
يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ
وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

193-200- Eğer onları hidâyete dâvet ederseniz size uymazlar. Onları ha davet etmişsiniz, ha susmuşsunuz, size karşı birdir.[147] (Ey kâfirler) Allah'tan başka duâ ettikleriniz sizin gibi kullardır. Eğer mâbudlar konusunda dediğiniz şeyde doğru iseniz, onları çağırın da size icabet etsinler. Onların ayakları var mıdır ki, onunla yürüsünler. Kulakları var mıdır ki, onunla işitsinler.[148] De ki: "Allah'a eş tuttuklarınızı çağırın. Sonra tuzağı kurun da şöyle bir göz bile açtırmayın bana." Benim velim ve dostum, Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, sâlihleri dost tutar.[149] Sizin ondan başka taptıklarınızın ne size ve ne de kendi nefislerine yardım etmeye güçleri vardır. Eğer onları hidâyete dâvet etseniz işitmezler. Onları sana bakar görürsün, halbuki görmezler. Onlara karşı affı (kolaylığı) tut. Ve maruf ile emret. Cahillerden yüz çevir. Eğer Şeytan tarafından sana bir vesvese olursa, Allah'a sığın. Çünkü o, hakkıyla işitici ve bilicidir.

Açıklamalar

147- Yani, bu müşriklerin sahte mâbudları, kendilerine tapanlara doğru yolu göstermek şöyle dursun, kendileri bile bir rehber veya liderin peşinden gitmekten âcizdirler, hatta kendilerine seslenene bile cevap veremez haldedirler.

148- Burada şu husus iyice bilinmelidir: Müşrikler veya dinsizlerin inançlarında şu üç unsur ayrı ayrı yer alıyor. Birincisi, putlar, resimler ve tapılan başka nesneler. İkincisi, mâbud olarak kabul edilen şahıs, ruh ve kavramlar, ki bunlar put veya resimlerle simgeleniyor. Üçüncüsü, müşrikçe ibadet ve hareketlerinin altında bulunan fikir. Kur'ân-ı Kerim çeşitli şekil ve vesilelerle şirkin bu üç unsuruna da darbe indirmiştir. Burada ise darbenin hedefi müşriklerin put, heykel ve resimleridir.

149- Burada, müşriklerin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yönelttikleri tehdit ve saldırılara cevap verilmiştir. Müşrikler Hz. Muhammed'e (s.a.v.) diyorlardı ki, "Sen mâbudlarımızı tekzip ve lânetlemekten vazgeçmezsen onların şiddetli azabı seni bulacak ve sen mahvolacaksın."

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا
مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ
مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا
يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

201-202- Ittika edenlere Şeytan tarafından bir arıza iliştiği zaman Allah'ı düşünürler. Çünkü onlar basiret sahipleridir. Kâfirleri, kardeşleri olan şeytanlar, küfr ve sapıklığa çekerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.[150]

Açıklamalar

150- Bu âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) davet ve tebliğin, hidayet ve ıslâhın hikmetlerinin belli başlı kuralları anlatılmıştır. Dikkat edildiği takdirde, bu kuralların sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) değil, aksine Hak davası için mücadele eden herkese anlatıldığı görülecektir. Cenab-ı Hak, bu âyetlerle Hz. Peygamber (s.a.v.) vasıtasıyla, Resûlullah'ın kurduğu ve yaydığı dini daha geniş kitlelere yaymak ve dünyaya doğru yolu göstermek isteyen bütün insanlara dava ve devletin hikmetini anlatmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Hakk'a dâvet eden kişinin en büyük vasfı, yumuşak kalpli, tatlı dilli, sağduyulu ve geniş kalpli olmasıdır. Kendi taraftarlarına ve arkadaşlarına karşı şefkatli, halk için bağışlayıcı ve muhaliflerine karşı erdemli olmalıdır. Kendi arkadaşlarının zaaflarına ve hatalarına tahammül etmesinin yanısıra, muhaliflerinin baskı ve saldırılarına karşı da sabırlı olmalıdır. En şiddetli kışkırtmalara karşı soğukkanlı davranmalı, en hoşnutsuz söz ve davranışları görmezlikten gelmelidir. Muhalifleri ve hasımları her ne kadar kötü kelimeler söylerlerse, iftira ve ithamda bulunurlarsa, zulüm ve baskı uygular, eziyet ve işkence verir ve şeytanca mukavemette bulunurlarsa bulunsunlar, hepsine tahammül etmeyi bilmelidir. Bu yüce vasıf yerine getirilirken sertliğe başvurmak, sert sözler söylemek veya sert bir harekette bulunmak, öfkelenmek ve öç alma hissine kapılmak en tehlikeli ve zararlı yoldur, bunlarla işler düzelmez, daha da bozulur. Bu hususa, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle değinmiştir: "Rabbim, benim gazapta da, rızada da adaletli konuşmamı, benden kopanlarla birleşmemi, beni hakkımdan mahrum edenlere haklarını vermemi ve bana zulüm edenleri affetmemi emir buyurmuştur." Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm dinini yaymak üzere vazifelendirdiği kişilere de benzeri öğütlerde bulunurdu: "Gittiğiniz her yerde halk sizin gelişinizi nefretle değil, sevinçle karşılamalıdır. Siz, insanların sıkıntı ve ızdırap duymalarına değil, huzur ve refaha kavuşmalarına sebep olmalısınız" Aynı mevzua, Cenab-ı Allah da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dikkatini çekmiştir: "Allah tarafından bir rahmettir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağı-

lırlardı. Onları affet. Onlar için bağışlama dile. Ve işlerde onlarla müşaverede bulun." (Âl-i İmran: 159).

2) Hakk'a davetin başarıya ulaşmasının sırrı sadelik ve açıklıktır. Dâvet eden kişi, karmaşık ve felsefi meseleler yerine, bilinen iyilik ve doğruluktan söz etmelidir. İnsanların kolay anlayabileceği veya daha önceden bildiği ebedi gerçekleri anlatmalıdır. Aklıselimin kabul ettiği bir şey, okumuş, aydın veya okuma-yazma bilmeyen herkesi aynı şekilde etkileyebilir. Bilinen ve tanınan bir gerçekle ilgili olarak söylenen her şey insanların kulağından geçerek yüreklerine girecektir. Böylesine malûm, mâruf ve mâkul davete karşı çıkanlar bizzat kendi başarısızlıklarını ilân etmiş olurlar. Çünkü sıradan insanlar, her ne kadar cahil ve fanatik olurlarsa olsunlar, bir yandan dürüst, temiz ve güzel ahlâklı bir insanın sade ve bilinen doğrulara davet ettiğini ve diğer yanda da muhaliflerinin her türlü ahlâksızlık ve alçaklığa başvurarak onu susturmaya çalıştıklarını görünce ister istemez muhaliflerle olan bağlarını koparıp hakka davet eden kişiye yönelmiş olurlar. Ta ki, hak karşısında bâtıl yalnız başına kalır. Bu bâtıl zümrede ancak şahsi menfaatlerini korumak kaygısını taşıyan ya da atalarını körü körüne taklit etme düşüncesiyle hareket eden kişiler bulunur. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arabistan'da hak dinini yayma konusunda kazandığı başarının sırrı buydu. Hz. Peygamber (s.a.v.) hak dinini sade ve basit şekilde insanlara anlattı ve "hikmet"in bu önemli kuralına uymaya dikkat etti. Hz. Muhammed'den (s.a.v.) kısa bir müddet sonra da İslâmiyet civardaki memleketlerde öylesine çığ gibi büyüdü ki, bazı bölgelerde nüfusun yüzde 100'ü, bazı yerlerde 90'ı ve bazı yerlerde de yüzde 80'i Müslüman oluverdi.

3) Dâvet çalışmaları sırasında hak ve hayrı arayanlara basit ve sade gerçeklerin anlatılması ne kadar gerekliyse, cahil ve inatçı kişilerle, bütün çabalarına karşı mümkün olduğu kadar az tartışmak ve kavgaya girmemek de o kadar önemlidir. Davet eden kişi bu hususta çok dikkatli ve ihtiyatlı davranmalıdır. Kuş beyinlilerle münakaşa ve kavgaya başlamamaya özen göstermelidir. Muhataplar mâkul söz ve nasihatler dinlemeye yanaşmıyorlarsa üzerlerine gitmemelidir. Muhatapların maksadı doğru yolu bulmak ve hakikatı öğrenmek değil de, sadece kavga, münakaşa, lüzumsuz söz düellosu, alay, eleştiri ve demagoji ise, vaaz ve telkinde bulunan kişi bunlara âlet olmamalıdır ve derhal

oradan uzaklaşmalıdır. Zira bu tür münakaşa ve kavgaların hiç bir faydası yoktur, aksine zararı vardır. Şöyle ki, hakka davet eden kişinin zamanı ve enerjisi boş yere harcanmış olur.

4) Yukarıdaki kurala bağlı olarak, bir başka kural daha getirilmiştir. Buna göre, hakka davet eden kişi, muhalif ve hasımlarının zulmü ve şeytanlıklarıyla, cahilâne soru, itiraz ve iftiraları üzerine sinirlendiği ve hiddetlendiği zaman, bunun bir şeytan işi olduğunu hemen anlamalıdır. Hakk'a dâvet eden kişi bu gibi anlarda derhal Allah'a yalvarmalı ve sığınmalıdır. Öfkeye ve hiddete kapılarak, davasına zarar verecek ve menfi yönde tesir edecek herhangi bir harekette bulunmaması için Allah'tan yardım istemelidir. Hakka davet ancak soğukkanlılıkla yürütülebilir ve gerçekleştirilebilir. Ancak hislere ve öfkeye kapılmadan atılan adım doğru ve yerinde olabilir. Şeytan elbette ki, hak davasının gelişmesini ve kök salmasını istemez. Şeytan pusuda yatıp her zaman ve her an yandaşlarının, hak yolunda olanlara ve hakka davet edenlere sözle ve hareketle saldırmalarını ve böylece hak yolunda olanları kışkırtıp öfkelendirerek davalarına zarar verici harekette bulunmalarını sağlamaya çalışır. Şeytan, ekseriya hak yolunda olanların nefislerine de saldırır ve zayıf bulduğu yerlerden darbeyi vurur. Bu saldırı ve darbeler genellikle gizli ve dini teviller ile istılâhların kılıflarının içinde bulunur. Bu sebeple, yukarıda naklettiğimiz âyetlerden son ikisinde hak yolunda olanların basiret sahipleri olduğu, Allah'tan korktukları ve kötülüklerden kaçınmak istedikleri için Şeytan'ın her türlü oyununu boşa çıkarmaya çalıştıkları kaydedilmiştir. Bu kişiler kendilerine ters gelen her şeye karşı derhal uyanırlar, tetikte olurlar. Hak dininin çıkarının nerede olduğunu derhal farkeder ve ona göre hareket ederler. Ama nefislerine esir düşenler ya da Şeytan'la akrabalık derecesinde yakın olanlar, Şeytan'ın hamlelerine dayanamayarak mağlup olurlar ve kötü yola saparlar. Bundan sonra Şeytan nereye giderse, hangi bataklığa girerse, bunlar da oraya girerler. Şeytan'a mağlup olanlar bir daha paçalarını kurtaramazlar. Muhaliflerin her küfrüne küfürle ve her manevrasına manevra ile karşılık verirler.

Bu buyruğun bir genel anlamı daha vardır. Takva sahiplerinin tutumu ve davranışı, müttaki olmayanlardan değişik olur. Alah'tan gerçekten korkanların ve kötülüklerden kaçınmak isteyenlerin kafalarına

en ufak bir kötü fikir geldiği zaman sanki gözlerine bir şey kaçmış ya da parmaklarına iğne batmış gibi rahatsızlık duyarlar. Kötü fikir, kötü istek ve kötü niyete alışık olmadıkları için bunlar onlara gözlerindeki bir zerrecik, parmaklarındaki bir iğne ya da tertemiz elbiselerindeki kötü bir leke gibi gelir ve bunlardan tiksinip irkilirler. Bu tiksinti ve irkilme uyarıcı nitelikte olup gözlerinin açılmasına sebep olur. Bu insanlar, vicdanlarının sesini duyarlar ve derhal kötü fikir ve düşünceleri kafalarından atarlar. Buna karşı, Allah'tan korkmayanların, kötülükten kurtulmak istemeyenlerin ve aksine Şeytan ile ittifak halinde olanların kafalarında kötü fikir ve planlar oluşmaya ve büyümeye devam eder. Onlar bu kötülüklerden herhangi bir tiksinti ya da iğrenme de duymazlar. Tıpkı domuz etini yiyenlerin tencerede domuz eti pişerken ya da, lağım suyunda ve tuvalette çalışmaya alışık olan işçilerin bu pisliklerden herhangi bir tiksinti duymadıkları gibi.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِـَٔايَةٍ قَالُوا۟ لَوْلَا ٱجْتَبَيْتَهَا ۚ
قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ مِن رَّبِّى ۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

203- Eğer onlara bir âyet getirmezsen "Niçin kendin uydurmadın" derler.[151] De ki, "Ben ancak Rabbim tarafından bana vahyolunana tabi olurum. Bu Kur'ân, size Rabbiniz tarafından basiret verir. Ve mümin kavim için hidâyet ve rahmettir."[152]

Açıklamalar

151- Kâfirler alaylı bir şekilde Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) soruyorlardı: "Madem ki, sen kendinin bir nebi olduğunu söylüyorsun, o zaman bir mucize göster de görelim. Niye kendine göre bir mucize uydurmadın?" Fakat, aşağıdaki dipnota bakın, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunlara ne güzel cevap vermiştir:

152- Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle diyor: "Ben öyle bir görevde değilim ki, benden talepte bulunulduğu veya canım istediği an bir mucize çıkarıvereyim. Ben sadece Allah'ın elçisiyim. Benim vazifem de,

beni size peygamber olarak göndermiş olanın emrine ve talimatına uymaktır. Bana mucizeler ihsan edilmemiştir. Ancak bana mucize türünden bir şey gelmiştir ki, bunun adı da Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunda hidâyet var ve basiret var. Buna uyanlar doğru yolu ve kurtuluşu bulurlar."

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

204- Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun. Tâ ki, size rahmet oluna.[153]

Açıklamalar

153- Yani, siz Kur'ân-ı Kerim'e karşı saçma ve anlamsız inatçılığı bırakın. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini dinlememek için kulağınızı tıkama ve gürültü yapma âdetlerinizden vazgeçin. Biraz sabırlı ve temkinli olup Kur'ân-ı Kerim'i sakin sakin dinleyin ve ne demek istediğini bilin. Kim bilir, belki de ilâhi kelâmı dinledikten sonra siz de hidâyete erer ve diğer iman sahipleri gibi siz de Allah'ın rahmetinden pay alırsınız. Muhaliflerin alaylı sözlü saldırılarına karşı bu öylesine tatlı ve şirin bir konuşma tarzıdır ki, bunun cazibesine kapılmaktan kimse kendini kurtaramaz. Tebliğin hikmeti ve inceliklerini öğrenmek isteyen bir kişi, bu üslup ve ifadeden pek çok şey öğrenebilir.

Bu âyetle asıl anlatılmak isteneni biz yukarıda belirttik. Fakat, bunun bir cüz'î veya kısmî anlamı da şudur: Allah'ın kelâmı okunurken dinleyiciler susmalı ve okunanları can kulağıyla dinlemelidirler. Bu demektir ki, bir cemaat sırasında imam namaz kılarken ve Kur'ân tilâvet ederken muktediler sessizce dinlemelidirler. Ancak bu konuda imamlar arasında ihtilâf vardır. İmam Ebu Hanife ve kendisine tabi olanlar, imam kıraat ederken, ister yüksek sesle veya sessizce olsun, muktedilerin sessiz kalmaları görüşündedirler. İmam Mâlik ile İmam Ahmed, imamın sadece yüksek sesle kıraat ederken muktedilerin sessiz kalması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak İmam Şafiî, imamın kıraatı ister cehri ister gizli olsun, muktedilerin de kıraat etmeleri gerektiğini ifade etmiş-

tir. Zira, İmam Şafiî bazı hadislere dayanarak, Fatiha sûresini okumayanın namazının kabul olmadığı kanaatindedir.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ
فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

205-206- Rabbini, nefsinde yalvararak ve korku ile, bağırmayarak sabah ve akşamlarda zikret. Ve gafillerden olma.[154] Rabbin katında olanlar O'nun ibadetinden kibir etmez,[155] tesbih ederler.[156] O'na secde eylerler.[157]

Açıklamalar

154- Zikretmek, namazla da olabilir ve başka türlü de, yani yüksek sesle veya sessizce. Sabah ve akşam tabiri de anlamlıdır. Bununla hem sabah, akşam kastedilmiş olabilir, hem "her zaman" veya "daima". Yani, bir kişi Allah'ı her zaman anmalıdır. Hutbe veya konuşmanın bitiminden önce iman sahiplerine bu son nasihat yapılmıştır, bunun maksadı da kendilerinin gafil olmamalarını sağlamaktır. Dünyada ne kadar dinsizlik, imansızlık ve fitne ile fesad yayılmışsa, insanın, Allah'ın kendisinin Rabbi olduğunu unutması, kendisinin O'nun kulu olduğunu, dünyaya bir sınav ve deneme için geldiğini ve dünyadaki ömrü sona erince hesap vermek üzere Rabbine dönmesi gerektiğini unutmasından yayılmıştır. Onun için, doğru yoida yürümek ve başkalarının da doğru yolu takip etmelerini sağlamak isteyen bir kişi böyle gaflete kapılmamak için azami gayret sarfetmelidir. Burada bu sebeple, mü'minlerin her zaman ister namaz ve dua şeklinde, ister düşünce ve murakabe ile olsun, Allah'ı zikretmeleri gerektiği belirtilmiştir.

155- Yani, büyüklük kompleksine kapılıp kulluktan yüz çevirmenin neticesi alçalmak ve rezilliktir. Bunun aksine, Allah'a boyun eğmek ve kullukta kararlı olmak nazik, kibar ve meleklere mahsus bir harekettir

ve bunun neticesi yükselme, refah ve Allah'a yakınlıktır. Onun için, eğer yükselmek istiyorsanız, hareketlerinizin şeytanlara değil, meleklere uygun olmalarına dikkat etmelisiniz.

156- Burada tesbih etmek, geniş anlamda kullanılmıştır. Yani, iman sahipleri, Allah'ın her türlü ayıp, hata ve eksikliklerden münezzeh olduğunu, hiçbir ortağı olmadığını, emsâlsız ve yegâne olduğunu kalben kabul ediyor ve inanıyorlar ve bu gerçeği açıkça belirtmekle meşgul oluyorlar.

157- Burada bu âyeti okuyan veya dinleyen bir kişinin Allah'a secde etmesi emrolunmuştur. Bu secde yukarıdaki âyette verilen emir ve nasihatı teyid eder mahiyetinde olacaktır ve secde eden kişi bu davranışıyla meleklere uygun hareket ettiğini göstermiş olacaktır. Secde eden kişi, kâinatın ayakta durması ve tıkır tıkır işlemesinde çeşitli görevler yapan elemanların Allah'a boyun eğdiği gibi, boyun eğmiş oluyor ve bu hareketiyle, hiçbir büyüklük kompleksine kapılmadığını ve Allah'a kulluktan yüz çevirmediğini göstermiş oluyor.

Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde 14 secde âyeti vardır. Bu âyetlerin okunması veya dinlenmesinden sonra secde etmenin "meşru" olmasında ittifak edilmiştir, ancak "vücub"unda ihtilâf vardır. İmam-ı Âzam Ebu Hanife (r.a.) tilâvet secdesinin vacib olduğunu belirtirken diğer ulema bunun sünnet olduğuna karar vermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ekseriya bir toplantıda Kur'ân okurken secde âyeti gelince kendisi de secde eder ve toplantıda bulunan diğer herkes de secdeye giderdi. Öyle ki, secde yerini bulamayanlar önlerindeki arkadaşlarının sırtına secde ederlerdi. Rivâyetlere göre Mekke fethi sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân'ı okudu ve secde âyetine gelindiğinde, yerde oturanlar yerde secde ettiler ve atlar ile develer üzerinde bulunanlar kendi hayvanları üzerinde secdeye gittiler. Bazan camide hutbe sırasında secde âyetine gelindiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) minberden inip secde etti ve tekrar mimbere çıkıp hutbesine devam etti.

Bu tür secde için aranan şartların, namazınkilerin aynı olduğunda ittifak edilmiştir. Yani, abdestli olmak, kıbleye doğru yönelmek ve yere baş koymak. Fakat tilâvet secdeleri ile ilgili tesbit ettiğimiz hadislerden hiç birinde bu şartların gerekli olduğunu gösteren bir kayıt göremedik. Bundan çıkardığımız anlam şudur: Secde âyetini dinleyen ve okuyan

herkes, nerede ve ne durumda olursa olsun, ister abdestli, ister abdestsiz, kıbleye yönelmesi mümkün olursa veya olmasa, ve yere baş koyması mümkün olursa veya olmasa, secde etsin. Eshâb-ı Kirâm'dan bazılarının tutum ve davranışlarının bu olduğu malûmumuzdur. Nitekim, İmam Buhari, Hz. Ömer (r.a.)'in abdestsiz tilâvet secdesi yaptığını yazmıştır. "Fethu'l-Bâri"de Ebu Abdurrahman Sulemi'nin yolda Kur'ân-ı Kerim okuduğu ve secde âyetine rastladığı zaman, ister abdestli, ister abdestsiz olsun veya kıbleye yönelik olsun veya olmasın, başını eğdiği ifade edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı diyebiliriz ki, çoğunluğun tutum ve davranışları daha isabetli ve güzel olmasına rağmen bunlara aykırı davranan bir Müslüman kınanamaz, zira çoğunluğun görüşü ve davranışı lehinde sağlam herhangi bir hadis yoktur ve Ashâb-ı Kirâm'dan bazısı da çoğunluğun izlediği yoldan ayrılıyorlardı.

EL-ENFÂL SÛRESİ

İniş Tarihi: Bu sûre Hicrî 2 yılında Bedir savaşından sonra inmiş ve bunda İslâm ile küfr arasındaki bu ilk savaşa etraflıca temas edilmiştir. Sûrenin konusuna dikkat ettiğimizde bunun tek bir konuşma olduğu ve bir kalemde indiği anlaşılıyor. Fakat pek mümkündür ki, bazı âyetleri, Bedir savaşından sonra çıkan meseleler ile ilgili olarak daha sonra inmiş ve konuşmanın seyrine göre şuraya buraya serpiştirilerek tek bir hitabe veya hutbe haline getirilmiştir. Bizim anlayabileceğimiz kadarıyla, konuşma, hitabe veya hutbenin iki-üç bölümden oluştuğunu gösteren herhangi bir yama, ilâve veya değişikliğe rastlanmıyor.

Sûre İle İlgili Tarihi Olaylar: Sûrenin ayrıntılarına girmeden önce, sanırız Bedir gazvesi ve onunla ilgili tarihi olaylara bir göz atmamız daha uygun olacaktır.

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in dâveti, ilk 10-12 yılda, yani Mekke döneminde, sağlamlığını ve istikrarını ispatlamıştı. Bir kere, bu dâvetin arkasında çok temiz karakterli, güzel ahlâklı ve fazileti ve çok akıllı bir lider vardı. Öyle bir lider ki, kişiliğinin bütün hüner ve marifetlerini bu işe adamıştı ve hareket tarzı da, davasını sonuna kadar dirayetli bir şekilde götürmeye ve yolunda karşılaşacak her türlü engeli aşmaya ve her zorluğa göğüs germeye kararlı olduğunu ispatlamıştı. Buna ilâveten, bu dâvet öylesine çekici ve etkileyiciydi ki, herkesin kalbini fethediyordu ve cehâlet, cahiliyyet ve taassupların duvarları bunun yolunu engelleyemez olmuşlardı. Bu sebeple, Arabistan'ın eski Cahiliyye nizamını destekleyen ve koruyan unsurlar, önceleri bu dâveti hafife alırken Mekke döneminin sonlarına doğru bunu ciddi bir tehlike olarak addetmeye başladılar ve bütün güçleriyle bunu ezmek niyetinde idiler. Fakat o zamana kadar bu dâvetin bazı zaaf ve eksiklikleri mutlaka vardı; ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, bu dâvetin taraftarlarının sayısının yeterli olup olmadığı, amaç, hedef ve ilkelerine bağlı olup olmadığı, bunu galip kılmak için bütün güçlerini ve maddi imkânlarını kullanmaya hazır olup olmadığı ve bunun uğruna kendi canlarını feda etmeye ve bütün dünya ile, hatta en yakın akrabalarıyla bile savaşmaya kararlı olup olmadığı henüz belli olmamıştı. Gerçi Mekke'de İslâm'a inananlar, Kureyş'in her türlü zulüm ve baskısına karşı direnerek imanlarının sağlam ve İslâmiyet ile bağlarının kuvvetli olduğunu iyice ispatlamışlardı, ama İslâmî davetin üstün gayeleri uğruna her şeyi feda etmeye ve her zaman kelleyi koltuğa taşımaya hazır olduğu, kâfi sayıda fedailerin bulunduğu bir cemaate sahip olup olmadığı hâlâ tesbit edilmemişti ve bunun için yeni bazı imtihanlara ihtiyaç vardı.

İkincisi, İslâmî davetin sesi bütün ülkeye yayılmış olmasına rağmen nisbeten dağınık ve zayıftı. Bu dâvete icabet edenlerin gücü bir yerde toplanmadığı gibi, denenmemişti de. Gerçekte, Müslümanlar, köklü ve güçlü Cahiliyye nizamına karşı direnecek kadar gücü hâlâ kazanamamışlardır.

Üçüncüsü bu dâvet hâlâ havada idi ve iyice kök salmamıştı. Bu dâvet, bir yere yerleşip gücünü arttırmak ve ilerlemek için bütün Arabistan'da tek bir toprak parçasına sahip değildi. Müslümanların durumu küfr ve şirkin boş midesinde birer ilaç gibiydi. Mide bu ilacı kabul etmiyorken, ilaç tutunacak bir yer arıyordu.

Dördüncüsü, İslâmî dâvet o zamana kadar pratik ve günlük hayatın çeşitli karmaşık sorunlarına yabancı sayılırdı ve bunları ele alıp çözme imkânına kavuşmamıştı. Ne kendine mahsus bir medeniyeti vardı, ne de kültürü. Politika, ekonomi ve toplum düzeni ile ilgili ilke ve kuralları da tam olarak ortaya çıkmamıştı. Diğer grup ve milletler ile savaş ve barış nizamnamesi de belirlenmemişti. Bu bakımdan, bu dâvetin, bütün insan hayatının temelini üzerine kurmak istediği ahlâk kuralları iyice tezahür etmediği gibi, bu dâvanın önderi ve yakın mücadele arkadaşlarının söz ve hareketlerinde ne kadar dürüst ve temiz oldukları da belirlenememişti.

Daha sonra meydana gelen gelişmeler ise, bu dört eksikliğin de ortadan kalkmasını sağladılar.

Mekke döneminin son 3-4 yılında, İslâm güneşinin ışınları Yasrib'e

ulaşmaya başlamıştı. Yesribliler çeşitli sebeplerden dolayı, Arabistan'ın diğer kabilelerine nisbetle İslâmiyeti büyük bir istek ve hevesle kabul etmeye başlamışlardı. Bi'set'in 12. yılında hac mevsiminde 75 kişilik bir heyet Hz. Peygamber (s.a.v.) ile gecenin karanlığında görüştü ve sadece İslâm'ı kabul etmekle yetinmedi, kendisi ve taraftarları için şehirlerinin kapılarının açık olduğunu da söyledi. İslâm tarihinde bu bir dönüm noktasıydı. Yüce Allah kendi inâyetiyle bu fırsatı sağlamıştı ve Ulu Peygamberimiz (s.a.v.) de bunu değerlendirdi. Yesribliler, Hz. Peygamber'i bir mülteci olarak değil, Allah'ın elçisi ve bir lider olarak çağırıyorlardı. Müslümanlar için de bu çok faydalı bir gelişme idi. Müslümanlar birer yabancı olarak bir memlekete çağırılmıyorlardı, aksine birer misafir ve din kardeşi olarak ağırlanıyorlardı. Böylece Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde ve değişik kabilelerde bulunan iman sahipleri Yesrib'de toplanacak ve Yesribli din kardeşleriyle bir İslâm toplumu meydana getireceklerdi. Kısacası, Yesrib kendini "Medinetü'l-İslâm (İslâm şehri) olarak tanıttı ve Yüce Peygamber de bu şehrin bu iyiniyet jestini kabul ederek Arabistan'ın ilk "Dârü'l-İslâm"ı (İslâm beldesi) haline getirdi.

Medineliler, attıkları bu büyük adımın ehemmiyetini ve mânâsını çok iyi biliyorlardı. Bu hayırlı ve sevaplı girişimleriyle bütün Arabistan'a açıkça meydan okuyorlar ve küçük bir kasabanın, bütün ülkenin husumet kılıçlarına ve ekonomik ve sosyal boykotuna karşı cansiperâne bir şekilde ortaya çıktığını gösteriyorlardı. Gece karanlığında yapılan Akabe biatına katılan, İslâm'ın bu ilk yardımcıları (Ensâr) İslâm Peygamberine ve sahabilere her ne pahasına olursa olsun destek sağlamayı ve korumayı taahhüt ediyorlardı. Tam biat yapılırken heyetin en genç üyesi Es'ad bin Zürâre şöyle konuştu:

"Bir dakika, Ey Yesribliler, biz bu zâta, kendisinin Allah'ın resulü olduğunu ve kendisini buradan götürmenin bütün Arabistan'ın düşmanlığını kazanmak anlamına geldiğini bilerek geldik. Bunun neticesinde küçük yavrularınız katledilecekler ve size kılıçlar düşecek. Onun için kendinizde bütün bunlara göğüs gerecek güç buluyorsanız O'nun elini tutun ve bunun mükafâtı Allah katındadır. Ve eğer canlarınızı daha çok seviyorsanız, elini bırakın ve açıkça özür dileyin. Çünkü şu anda özür dilemeniz, Allah tarafından daha çok mazur görülebilir."

Heyetin bir başka üyesi, Abbas bin Ubâde bin Nazle de benzeri şekilde şöyle söyledi:

"Ey Hazrecliler, siz bu muhterem şahsiyetin eline ne için biat ettiğinizi biliyor musunuz? ("Evet biliyoruz" diye sesler). Siz siyah ve beyaz, herkesle savaşmak için biat ediyorsunuz (Yani, biat ettikten sonra bütün dünya size düşman olacaktır.) Şimdi eğer malınızın ve eşrâfınızın canının tehlikeye gireceğini düşünüyor ve zor şartlarda Resûlullah'ı düşmanlara teslim edeceğinizi aklınıza getiriyorsanız, daha iyisi, bugün onun peşini bırakın; zira, Allah'a yemin ederek söylüyorum, böylece hem dünyada hem âhirette rezil olacağız. Fakat eğer diyorsanız ki, malınız ve eşrâfınızın canının tehlikeye girmesine rağmen dâvet etmekte olduğunuz şahsiyeti koruyacaksanız, o zaman onun elini tutabilirsiniz. Allah şahittir, bu dünya ve âhiretin en hayırlı ve sevaplı işidir.

Bunun üzerine heyetin tümü bir ağızla, "Biz malımız ve eşrafımızın canını tehlikeye sokmak pahasına onun elini tutmaya hazırız" dedi. Böylece, tarihte İkinci Akabe Biatı olarak bilinen anlaşma yapılmış oldu.

Diğer taraftan, Mekkeli kâfir ve müşrikler de bu anlaşmanın ne kadar değerli ve önemli olduğunu çok iyi biliyorlardı. Akabe biatıyla, Kureyşlilerin, kişisel çekicilik ve yeteneklerini çok iyi bildikleri Hz. Muhammed (s.a.v.) bir sığınak ve faaliyet merkezi bulmuş oluyordu. Kureyşlilerin, azim, kararlılık ve fedakârlıklarını çok iyi bildikleri Müslümanlar da, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eşsiz önderliğinde örgütlenmiş bir grup veya toplum haline gelmiş oluyorlardı. Böyle bir şey, eski kokuşmuş düzen için bir ölüm fermânıydı. Ayrıca, Medine gibi stratejik ehemmiyeti haiz bir şehirde Müslümanların güçbirliği etmesi ve üslenmesi, Kureyş'in en büyük kabilelerinin ekonomik hayatının candamarı olan Kızıldeniz boyunca uzanan Yemen-Suriye ticaret yolunu tehlikeye düşürüyordu. Müslümanlar, kontrollerine geçen bu can damarına el uzatarak Cahiliyye düzeninin tümünü tehlikeye atabilirlerdi. Sadece Mekkelilerin bu ticaret yolundan elde ettikleri yıllık gelir 250 bin altındı. Taif ve diğer bazı bölgelerin ticareti de bu yoldan yapılıyordu.

Kureyşliler başlarına gelecekleri çok iyi biliyorlardı. Akabe Biatının yapıldığı gece de bunun kokusunu aldılar ve gerçeği öğrenir öğrenmez telaşa kapıldılar. İlk önce Medinelileri, Hz. Peygamber

(s.a.v.)'den koparmak istediler, ama bunu başaramadılar. Daha sonra, Müslümanlar birer ikişer Medine'ye hicret etmeye başlayınca son çareye başvurmaya karar verdiler. Kureyşliler artık Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de Medine'ye göç edeceğini ve böylece bütün planlarının ve dolayısıyla hayatlarının mahvolacağını düşünerek onu ortadan kaldırmaya karar verdiler. Hicret-i Nebevî'den birkaç gün önce Kureyş'in danışma meclisi toplandı. Bu toplantıda uzun tartışmalardan sonra Beni Hâşim'in dışında diğer bütün Kureyş kabilelerinden birer kişinin seçilmesi ve bunların hepsinin bir anda Hz. Peygamber'e çullanarak öldürmeleri kararlaştırıldı. Bu planın amacı, Hz. Muhammed'in katlinin mesuliyetinin bütün Kureyş kabileleri arasında paylaşılması ve Resûlullah (s.a.v.)'ın bağlı bulunduğu Beni Hâşim kabilesinin, bir üyesinin öldürülmesinin intikamını almasını imkânsız kılmaktı. Tek başına kalan Beni Hâşim kabilesi bütün kabilelerle kavga etmeyi göze alamazdı ve sadece diyet (kan parası) almakla yetinirdi. Ancak Allah'ın fazlı ve inayetiyle ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah'a sonsuz güveni ve bazı koruma tedbirleriyle, Kureyş'in bu sinsi planı başarılı olamadı ve Nebi-yi Ekrem sağ salim Medine'ye vardı. Kureyşliler, Hicret'i durduramayınca Medine'nin en önde gelen kabile reisi ve zenginı, Abdullah bin Ubeyy'e bir mektup yazdılar. Bilindiği gibi, Medineliler daha önce Abdullah bin Ubeyy'i kral yapmaya karar vermişlerdi, ama Evs ile Hazrec kabilelerinin büyük bir çoğunluğunun Müslüman olması ve Resûlullah (s.a.v.)'ın Medine'ye gelmesiyle onun kral olma hevesleri kursağında kalmıştı. Kureyşliler, mektuplarında şöyle diyorlardı: "Duyduğumuza göre, siz adamımıza sığınma hakkı vermişsiniz. Tanrıya yemin ederek söylüyoruz ki, onunla ya kendin savaş veya onu Medine'den ihraç et; yoksa biz hepimiz birleşip size saldıracağız. Sizin erkeklerinizi öldüreceğiz ve kadınlarınızı da cariye yapacağız." Abdullah bin Ubeyy bu mektubu alınca şeytanlık damarı kabardı ve fitne çıkarmaya çalıştı. Fakat, Resûlullah (s.a.v.) hikmetli söz ve hareketleriyle bu fitneyi derhal önledi.

Bundan sonra, Hz. Sa'd bin Mu'az ki, Medine'nin kabile reislerinden biriydi, umre için Mekke'ye gidince Kureyşlilerin sözlü saldırısına hedef oldu. Tam Harem'in kapısında Ebû Cehil kendisine şunları söyledi: "Siz ne sanıyorsunuz yahu? Siz dinimizden dönenleri barındıracaksınız. Onları himaye edeceksiniz, destekleyeceksiniz ve biz de size

Mekke'de rahat rahat tavaf etme izni vereceğiz. Öyle mi? Yemin ederim, eğer sen Ebû Safvân (Umeyye bin Halef) ile beraber olmasaydın, buradan Medine'ye sağ dönemezdin." Hz. Sa'd ise buna cevap olarak şunları söyledi: "Vallahi, eğer sen bizi böyle bir şeyden alıkoyarsan, biz de sizi bundan daha büyük şeyden alıkoyarız, yani Medine'den geçmenizi yasaklarız." Bu münakaşa demekti ki, Mekkeliler Medineli Müslümanlara Kâbe'nin kapısını kapatıyorlardı, Medineliler de buna tepki olarak Mekkeliler için Suriye ticaret yolundan geçmelerinin tehlikeli olacağını belirtiyorlardı.

Gerçekten de, Müslümanların o sıralarda bu ticaret yolunu ele geçirmelerinden başka çareleri yoktu. Çünkü, ancak bu şekilde Kureyşliler ve bu ticaret yolunda çıkarları olan diğer kabileler düşmanca planlarını gözden geçirmeye ve Müslümanlara karşı daha yumuşak bir tutum takınmaya mecbur olabilirlerdi. Nitekim, Medine'ye vardıktan kısa bir süre sonra, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bu meseleye el attı. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) yeni kurulan İslâm toplumunun kuruluş ve disiplin sorunlarını çözümledikten ve Medineli yahudilerle bazı anlaşmazlıkları giderdikten sonra dikkatini ilk önce ticaret yoluna çevirdi. Yüce Peygamberimiz bu konuda iki önemli tedbir aldı:

Birincisi, Medine ile Kızıldeniz kıyıları arasında ticaret yolu boyunca bulunan kabilelerin desteğinin kazanılması veya hiç olmazsa tarafsız kalması için yoğun temas ve müzakerelere başlanması. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu temaslarda tam bir başarı sağladı. İlk önce, kıyılara yakın dağlık bölgede yaşayan önemli bir kabile olan Cüheyne'nin tarafsız kalmasıyla ilgili bir anlaşma imzalandı. Daha sonra Hicrî 1 yılında Yanbu ile Zül-Uşeyre yakınlarındaki bölgeye hakim olan Zamre kabilesiyle bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Zamre, Müslümanların müttefiki oldu ve düşmanlara karşı ortaklaşa savunmayı taahhüt etti. Hicrî 2 yılında ise Zamre'nin komşu ve müttefiki olan Beni Mudlec de bu savunma ittifakını kabul etti. Bunun yanısıra, adı geçen bölgedeki kabilelerde tebliğ çalışmaları yüzünden İslâm'dan yana olanların sayısı da bir hayli artmıştı.

İkincisi, Yemen-Suriye ticaret yolundaki Kureyş ticaret kafilelerinin sürekli olarak tehdit edilmesi ve korkutulması. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu amaçla bu tarafa çeşitli devriye ve birlikler gönderdi ve bunlardan

bazısında da kendisi yer aldı. Hicretin ilk yılında bu tür dört sefer düzenledi, ki bunların adları Megâzi kitaplarında Seriyye-yi[1] Hamza, Seriyye-yi Ubeyde bin Haris, Seriyye-yi Sa'd bin Ebi Vakkas ve Gazvetü'l-Ebvâ olarak kaydedilmiştir. İkinci yılın ilk üç ayında bu tarafa Gazve-yi Buas ve Gazve-yi Zül-Uşeyre adlı iki sefer daha yapıldı. Bütün bu seferlerin iki önemli yönü vardı: Bunlardan hiçbirinde ne kan döküldü, ne bir kafile yağma edildi. Bu husus gösteriyor ki, bu seferlerin asıl gayesi, Kureyşlilere rüzgârın ne yöne estiğini göstermekti. Adı geçen devriye veya birlikler tamamıyla Mekkeli Müslümanlardan oluşuyordu ve içlerinde hiçbir Medineli yoktu. Bunun amacı da, ihtilâfın sadece Kureyşlilerle sınırlı olduğunu göstermekti. Yani, Hz. Peygamber anlaşmazlığa başka kabilelerin de katılıp yangının büyümesini istemiyordu. Bu arada Mekkeliler de rahat durmuyor ve Medine'ye bazı yağma ekipleri gönderiyordu. Nitekim bu gibi ekiplerden biri, ki başında Kurz bin Cabir el-Fehri vardı, Medine'ye çok yakın bir yeri basarak halktan bazı hayvanları çaldı. Çok gariptir ki, Müslümanlar bu tür nabız yoklama faaliyetlerini sınırlı tutmak isterken Kureyşliler buna geniş bir boyut vermek ve başka kabileleri de buna katmak istiyorlardı. Ayrıca, Kureyşliler sadece tehdit etmekle yetinmeyip şiddete başvurdular ve işi kan dökmeye ve yağmalamaya kadar götürdüler.

Durum bu minval üzerine iken Hicrî 2. yılın Şaban ayında (Şubat veya Mart M.S. 623) yaklaşık 50 bin altın değerinde mal taşıyan ve otuz-kırktan fazla muhafıza sahip olmayan büyük bir Kureyş ticaret kafilesi, Suriye'den Mekke'ye dönerken Medinelilerin kontrolündeki bölgeye ulaştı. Mal çok ve muhafızlar az olduğu ve Müslümanların kalabalık bir devriyesinin baskın düzenleyebileceği tehlikesi bulunduğu için kafile reisi, Ebu Süfyan, tehlikeli bölgeye yaklaşır yaklaşmaz, bir kişiyi yardım getirmek üzere Mekke'ye yolladı. Adı geçen kişi Mekke'ye vardıktan sonra eski Arap geleneğine göre devesinin kulağını kesti, burnunu yırttı, eğerini devirdi ve gömleğini önden ve arkadan yırtarak feryâd etmeye başladı: "Kureyşliler, koşun, yetişin, ticaret kervânınızı kurtarın. Ebu Sufyân'da bulunan mallarınıza Muhammed

1. İslâm tarihinde sık sık kullanılan terimlere göre, seriyye, Hz. Peygamber'in yer almadığı ve bir sahabinin komutasında yapılan sefer veya savaşa denilir. Gazve veya gaza kelimesi de, Hz. Peygamber'in katıldığı sefer veya savaş için kullanılır.

göz dikmiştir ve adamlarıyla onları kapmaya çalışmaktadır. Mallarınızı bulacağınızı sanmıyorum. Koşun koşun, yardıma koşun."

Bunun üzerine bütün Mekke çalkalanmaya başladı. Kureyş'in bütün ileri gelen kabile reisleri savaş hazırlığına başladı. Kısa bir sürede 600'ü zırhlı ve 100'ü atlı (süvari) bine yakın savaşçı toplandı, ve büyük bir gösteriş ve ihtişamla Medine'ye hareket ettiler. Mekkeli savaşçıların gayesi sadece ticaret kervanlarını korumak ve kurtarmak değil, sürekli rahatsız edildikleri muhalif gücü yok etmek ve Medine'de doğmakta olan yeni bir toplumu ortadan kaldırmak suretiyle çevredeki kabileleri sindirip ticaret yolunu tam emniyet altına almaktı.

Gelişmeleri her zaman iyi takip eden Yüce Peygamber (s.a.v.) karar anının geldiğini anladı. Şartlar kendisi ve Müslümanların cesurca hareket etmelerini gerektiriyordu. Zira, böyle yapılmazsa, İslâm hareketi tamamıyla zayıf kalacaktı ve hatta yerinden bir daha kalkamayacak hale gelecekti. Müslümanlar Medine'ye geleli iki yıl bile olmamıştı. Muhacirler perişan, Ensâr tecrübesizdi ve Yahudiler fitne ve fesada yeltenmişlerdi. Bizzat Medine'nin içinde münâfık ve müşriklerin güçlü bir grubu vardı. Çevredeki kabileler ise Kureyş'in etkisi altında olup dini açıdan da kendisine çok yakındılar. Böyle bir durumda Kureyş, Medine'ye saldırsa, bir avuç mü'mini yok edebilirdi. Kureyş Medine'ye saldırmazsa ve rahatlıkla ticaret kafilesini kurtarıp Mekke'ye götürse ve Müslümanlar korkudan yerlerinden kalkamazsa, bu da aleyhlerinde bir gelişme olacak ve öylesine utançlı ve güçsüz duruma düşeceklerdi ki, çoluk çocuklar bile onlarla alay ederdi ve ülke çapında barınacak yer bulamazlardı. Çevre ve civardaki bütün kabileler de Kureyş'in emrine amâde olurlardı. Medine'nin Yahudi, münafık ve müşrikleri bir daha cesaretlenir ve Hicret yerinde Müslümanların hayatını zindan ederlerdi. Müslümanlar, bütün yetki, etki ve güçlerini yitirdikleri için kimse can, mal ve namuslarına el atmaktan çekinmeyecekti. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) eldeki kuvvetin hepsini toplayıp savaş alanında var olma imtihanı vermeye karar verdi.

Hz. Muhammed (s.a.v.) bu kararı aldıktan sonra Ensar ve Muhacirleri topladı ve durumu açıkça gözlerinin önüne serdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kuzeyde ticaret kafilesinin bulunduğunu, güneyden ise Kureyş ordusunun gelmekte olduğunu ve Allah'ın bu ikisinden birinin Müslümanların olacağını müjdelediğini belirterek kararlarının ne oldu-

ğunu sordu. Toplantıda pek çok kişi, ticaret kafilesine saldırılmasını istediler. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in düşündükleri başka idi ve bu sebeple, sorusunu tekrarladı. Bunun üzerine muhacirlerden Hz. Mikdâd bin Amr yerinden kalkarak şöyle dedi: "Ya Rasûlullah, Rabbiniz ne tarafa gitmenizi emrediyorsa o tarafa gidin; siz ne tarafa giderseniz, biz sizi takip edeceğiz. Biz İsrailoğulları gibi, 'Git, sen ve Allah'ın savaşın, biz burada kalacağız' demeyeceğiz. Hayır, biz diyoruz ki, siz ve Allah'ınız savaşınız ve biz de tek gözümüz bile hareket ettiği sürece sizinle beraber savaşacağız." Fakat savaşma kararı, Ensârın fikri sorulmadan alınamazdı. Zira, askeri faaliyetler için onlardan şimdiye kadar herhangi bir yardım alınmamıştı ve İslâm'ı desteklemek ve korumak konusunda verdikleri sözü tutup tutmayacakları merak konusuydu. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sefer Ensâr'a doğrudan hitap ederek sorusunu tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Sa'd bin Mu'az yerinden kalkarak, "Galiba siz bizimle muhatapsınız?" diye sordu ve Resûlullah "evet" diye cevap verince şöyle konuştu: "Biz size iman ettik, size gelenlerin hak olduğunu tasdik ettik ve sizi dinlemeye ve itaat etmeye söz verdik. Onun için, ey Allah'ın Resûlü, yapmayı düşündüğünüzden çekinmeyin. Sizi Hak ile gönderen Zât'a yemin ederek söylüyoruz, eğer siz bizi alıp denize götürür ve suya girerseniz, biz de sizinle beraber suya atlarız ve hiç birimiz geri kalmaz. Sizin, bizi alıp düşmanla çarpışmak istediğinize hiç bir itirazımız yoktur. Biz kahramanca çarpışacağız, size olan bağlılığımızı göstereceğiz ve pek mümkündür ki, Cenab-ı Allah, gönlünüzü ferahlatacak bir vazife bize yaptırıverir. Öyleyse, Allah'ın bereketine dayanarak bizi yanınıza alıp yürüyün."

Bu konuşmalardan sonra, Müslüman kuvvetlerinin, ticaret kafilesine değil, Kureyş ordusuna doğru yürümeleri kararlaştırılmış oldu. Ancak bu kolay bir karar değildi. Bu kadar kısa sürede toplanan kuvvet 300 kişiden biraz fazlaydı. Bunların 86'sı Muhacir, ve 61'i Evsli ve 170'i Hazrecli olmak üzere 231'i Ensârdı. Müslümanların sadece 2-3 atı ve 70 devesi vardı ki, bunlara üçerdörder kişi nöbetleşerek binebiliyordu. Silah ve diğer askeri malzemeler de çok yetersizdi. Sadece 60 kişi zırhlıydı. Bu sebeple, bu tehlikeli sefere çıkanlardan birkaç heyecanlı ve cesur genç hariç, birçok kişi içlerinden korkuyorlardı ve bile bile ölüme gittiklerini düşünüyorlardı. İslâmiyeti kabul etmekle bera-

ber, can ve mallarına bir zarar gelecek bir maceraya katılmaktan çekinen menfaatçılar ise bu seferin bir delilik olduğunu ve Müslümanların gözlerinin aşırı dini inançlarıyla karardığını sanıyorlardı. Fakat Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kendisine sadakat ve samimiyetle bağlı olan mü'minler, İslâm'a canlarını fedâ etme zamanının geldiğini anlamışlardı. Bu sebeple de, Tek Allah'a güvenerek yola çıktılar ve Kureyş ordusunun yaklaşmakta olduğu güney-batı istikametine yürümeye başladılar. Halbuki, başından beri maksatları, Kureyş'in ticaret kafilesini basmak olsaydı, kuzey-batı istikametine giderlerdi.[2]

Taraflar 17 Ramazan'da Bedir'de karşı karşıya geldiler. İki tarafın orduları mevzilenince Hz. Peygamber (s.a.v.) kâfirlerin bire üç nisbetinde güçlü olduğunu ve daha iyi silahlandıklarını gördü ve Allah'a huşû ve huzû ile dua etti: "Yâ Rabbi, işte Kureyşliler, Senin Resûlünü tekzip etmek ve yalan çıkarmak için gurur ve haşmetle gelmişlerdir. Ya Rabb, vaad ettiğin yardım artık gelsin. Yâ Allah, bu bir avuç cemaat ölürse yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmayacaktır."'

Bu savaşta en büyük sınavı Muhâcirler verdiler. Mekkeli akrabaları karşısında saflara dizilmişlerdi. Kiminin babası, kiminin oğlu, kiminin amcası, kiminin dayısı ve kiminin kardeşi silâhını çekmiş, karşısına dikilmişti. Herkes, kendi kanından ve canından olan birini kılıçtan geçirmek zorunda idi. Bu çetin imtihanı ancak bütün ciddiyet ve sadakati ile bâtıl ile olan bütün bağlarını kesmiş ve her şeyini Hakka adamış olanlar selâmetle geçebilirlerdi. Buna karşılık Ensârın imtihanı da az çetin değildi. Ensâr şimdiye kadar sadece Müslümanları himaye altına almak ve barındırmak yüzünden Arabistan'ın en güçlü kabilesi Kureyş ve müttefikleri olan diğer kabilelerin düşmanlığını kazanmışlardı. Fakat şimdi İslâm uğruna onlarla savaşmaya gidiyorlardı. Bu demekti ki, nüfusu birkaç bini geçmeyen küçük bir kasaba, Arabistan'ın tümüne

2. Burada şu noktaya işaret edelim ki, Bedir gazvesi ile ilgili olarak siyer ve tarih kitaplarının yazarları genellikle hadislerde ve megâzilerde yer alan rivâyetlere itibar etmişlerdir. Ne var ki, bu rivâyetlerin önemli bir bölümü Kur'ân-ı Kerîm'e aykırı olup hilaf-ı hakikattır. Çünkü sadece iman açısından değil, tarihi hadiseler açısından da, Bedir savaşı konusunda en güvenilir kaynağın Kur'ân-ı Kerîm'in Enfal sûresinin olduğunu kabul etmek zorundayız. Bilindiği gibi, Enfâl sûresi Bedir savaşının hemen ardından nâzil olmuş ve savaşa katılan gerek Müslümanlar, gerekse kâfirler tarafından dinlenmiş ve okunmuştu. Bu sürede hâşâ gerçeklere aykırı bir şey olsaydı, yüzlerce ve binlerce kişi buna işaret ederlerdi.

açıkça meydan okuyor ve başkaldırıyordu. Böyle bir cesaret ancak şahsî, âilevî ve bölgesel çıkarlarını feda edecek kadar bir doğruluğa inanma ve bağlanma da ileri gelebilirdi. Nihayet Muhâcir ve Ensârın iman gücü her şeye üstün geldi ve Allah tarafından zaferle ödüllendirildi. Kureyşliler bütün kuvvet, kudret ve imkanlarına rağmen bir avuç fedaiye yenik düştüler. 70 savaşçısı öldü, 70'i esir alındı ve büyük miktarda ganimet Müslümanların eline geçti. Bu kesin zafer, İslâm'ı Arabistan'da inkâr edilmez ve hatırı sayılır bir güç haline getirdi. Nitekim, Batılı bir yazar ve araştırmacı şöyle demiştir: "Bedir'den önce İslâm sadece bir dindi, fakat Bedir'den sonra bu din bir devlet oluverdi."

Sûrede İşlenen Konular: Kur'ân-ı Kerim'in bu sûresinde işte bu büyük ve önemli muharebeden söz edilmiştir. Bu söz ediliş daha çok yorum şeklindedir ve bu yorum da dünyadaki kral ve hükümdarlar ile komutanların kendi ordularının kazandıkları zaferler hakkında yaptıkları kibirli yorumlardan çok farklıdır.

Bu yorumda, Bedir'de kazanılan zafer üzerine övünmekten çok Müslümanlarda ahlâk açısından bulunan ve hâlâ giderilemeyen bazı eksiklerden bahsedilmiştir. Böylece, Müslümanların zamanla daha sağlam karakterli, yüksek ahlâklı ve faziletli olmaları için zemin hazırlanmıştır.

Bu sûrede Bedir'deki zaferde Allah'ın yardımının ne kadar büyük payı olduğunu anlatılmıştır ki, Müslümanlar kendi kuvvet, kudret ve askeri maharetlerine fazla güvenmesinler ve aksine Allah'a güvensin ve Allah'ın Resûlüne itaat etmeyi öğrensinler.

Daha sonra Müslümanların hak ile bâtıl arasındaki mücadeleyi sürdürmelerinin ahlâkî ve manevî gayeleri anlatılmıştır. Ayrıca, bu mücadelede başarı kazanmaları için gerekli olan en büyük silah, yani ahlâkî değer ve özelliklere değinilmiştir.

El-Enfâl sûresinde daha sonra, müşrikler, münâfıklar ve Yahudiler ile savaşta esir alınanlara çok etkileyici bir biçimde hitap edilmiştir.

Ayrıca, savaşta Müslümanların ellerine geçen ganimet ve diğer mallardan sözedilerek, bunların Allah'ın malları olduğu ve Allah'ın bunlardan kendilerine tahsis ettiğini kabul etmeleri ve kendi işleri ile

fakir fukaranın yardımı için ayırdığı paylara rıza göstermeleri gerektiği de belirtilmiştir.

Sûrede ayrıca, savaş ve barışın ahlâkî yön ve özelliklerine dikkat çekilmiştir. İslâmî devlet o sıralarda öyle bir aşamaya girmişti ki, müslümanların Cahiliyye'nin harp ve sulh ilkelerinden kurtulmaları gerekiyordu. Böylece Müslümanlar dünyaya ahlâkî üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi ve İslâm'ın, başından beri hayatın ahlâk kuralları üzerine bina etmeye çalıştığı dâvetin sonucunun pratik hayatta ne kadar faydalı olduğunu göstermiş oluyorlardı.

El-Enfâl sûresinde ayrıca, İslâm devletinin anayasal yapısının bazı ilke ve özellikleri de ortaya konmuştur. Bunlara göre Dârü'l-İslâm'da yaşayan müslümanların anayasal statüsü, Dârü'l-İslâm'ın dışındaki Müslümanlarınkinden farklı olduğu vurgulanmıştır.

EL-ENFÂL SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 75 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

1- (Habibim) sana enfâl'dan sorarlar. De ki, enfâl, Allah'ın ve Resûl'ünündür. Allah'tan korkun. Ve aranızı düzeltin. Ve eğer mü'minlerden iseniz Allah'a ve Resûlüne itaat edin.[1]

Açıklamalar

1- Bu, savaşın yorumuna ilginç bir giriştir. Bedir savaşında Kureyş ordusundan ele geçirilen ganimetlerin dağıtımı konusunda Müslümanlar arasında anlaşmazlıklar çıktı. Burada şu gerçek unutulmamalıdır ki, İslâmiyeti kabul ettikten sonra Mekkeli ve Medineli Müslümanlar ilk defa İslâm bayrağının altında bir savaşa katılmışlardı ve dolayısıyla, askerlikte ve savaşın doğurduğu sorunların çözümü için hangi kuralla-

ra dikkat etmeleri gerektiğini bilmiyorlardı. Cihadla ilgili konularla ilgili emirler daha önce el-Bakara ve Muhammed sûrelerinde yer almış olmasına rağmen bir "savaş kültürü"nün temeli hâlâ atılmamıştı. Müslümanlar, pek çok medeni ve kültürel konular gibi savaş konusunda da genellikle Cahiliyye kavramlarına bağlıydılar. Bu sebeple, Bedir'de kâfirlerin mağlubiyetinden sonra kim ne kadar ganimet malları toplamışsa, Arabistan'ın eski geleneklerine göre onları kendi malları olarak görmeye başlamıştı. Öte yandan, ganimetlere tenezzül etmeyip kâfirleri takip eden başka bir grup Müslüman da bu mallardan eşit pay almak istediler. Zira, bunlara göre, düşmanı takip edip kovmasalardı ve diğerleri gibi ganimetlere çullansaydılar, düşman geri dönebilirdi ve zafer, buruk bir mağlubiyete dönüşebilirdi. Bunun yanısıra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i koruma görevini üstlenmiş olan bir üçüncü grup da kendi iddialarını ileri sürdü. Bu grup, en büyük hizmeti kendisinin ifa ettiğini, çünkü Allah'ın Resûlünün çevresinde etten bir duvar meydana getirmemesi halinde kendisinin bir zarar görebileceğine ve bu durumda Müslümanların zafer kazanmalarının söz konusu olamayacağına ve dolayısıyla ne ganimetler ne de dağıtım meselesinin ortaya çıkacağına işaret etti. Fakat malları ellerine geçirmiş olan grup bunları kimse ile paylaşmaya razı değildi ve bir emrivakinin değişmeyeceğine inanıyordu. Nihayet ganimetlerle ilgili tartışma büyümeye ve tatsız bir hal almaya başladı.

İşte Enfâl sûresini nâzıl etmek için Cenab-ı Allah bu psikolojik durumu seçti ve savaş ile ilgili yorumunu bu mesele ile başlattı. Ve ilk âyette soruyu cevaplamaya çalıştı ve şöyle dedi: "(Habibim) sana enfâlden sorarlar. De ki, enfâl, Allah'ın ve Resûl'ünündür." Savaşta ele geçirilen mallara "ganimetler" yerine "enfâl" demek zâten meseleyi çözümlüyordu. Enfâl, nefl (nefil)'in çoğuludur. Arapça'da nefil, vâcip veya Hak'tan fazla olan bir şeye denilir. Tabi olan bir kişi'nin nefli bir kulun, efendisine farz olanın dışında tetevvu'an veya gönüllü olarak yaptığı hizmet demektir. Metbû tarafından yapılan nefil ise, bir efendinin kuluna, hakkında daha fazla verdiği mükafât veya ücrettir. Onun için, burada deniliyor ki, bütün bu tartışma, kavga ve soruşturmalar Allah'ın bahşettiği mükâfat ve ihsânlar için midir? Mesele bundan ibaret iken bu nimet ve ihsanlarla nasıl hak iddia edebiliyorsunuz? Bir kere, bu mal sizin değil Allah'ındır ve ancak O kime verilip verilmeyeceğine ve verilirse ne kadar verileceğine karar verebilir.

Savaş ile ilgili İslâmiyetin getirdiği bu ölçü önemli bir ahlâkî davranış ve reformdu. Müslümanın savaşı, maddi yararlar sağlamak için değil, dünyanın medenî ve ahlâkî bozukluklarını hak olan usûllere göre düzeltmek içindir. Bu yol da, ancak direnen kuvvetlerin dâvet ve tebliğ çalışmalarının barışçı yollarla sürdürülmesini imkânsız hale getirmeleri üzerine seçilir. Onun için, ıslahatçılar veya reformcuların bütün dikkatleri, gayeleri uğruna gayret sarf ettikleri sırada Allah tarafından gelen nimetlere değil, asıl gayeye hizmete yönelik olmalıdır. Bu nimetlere yönelik dikkat ve temayül başta caydırılmazsa ahlâkî çöküşün başlaması bir an meselesi olur ve nimetler ile maddi menfaatlar asıl gaye halini alır.

Bu ayrıca, savaş disipliniyle ilgili de önemli bir reformdu. Eski çağlardan beri savaşta ganimetler, ele geçirenin malları olurdu ya da hükümdâr ve komutanlar bu ganimetlere sahip olurlardı. Bazan ganimetlerin paylaşılması ordu birliklerinde büyük kargaşa ve iç savaşlara sebep olurdu ve askerler arasındaki çatışma, zaferi yenilgiye dönüştürüverirdi. Hükümdarlar ile komutanların ganimetlere sahip çıkması ise askerleri hırsızlığa sevkederdi ve bazıları ganimetleri gizli olarak ele geçirirlerdi. Kur'ân-ı Kerim, enfâlin, Allah ve Resûlünün malı olduğunu belirterek ilk etapta iğneden ipliğe kadar her şeyin imamın yanına getirilmesi kuralını getirdi ve daha sonra bu malın dağıtımı için bazı ilkeler belirledi. Bunlara göre malın beşte birinin Allah'ın işleri ve fakir fukaraya yardım yapılması için Beytü'l-Mal'a verilmesi, geriye kalan beşte dörtlük bölümün savaşa katılan orduya dağıtılması gerekiyordu. Böylece, Cahiliyye'den süregelen iki kötü âdet ortadan kaldırılmış oldu.

Buradan çok ince bir noktaya işaret edelim. Mesele, enfâlin Allah ve Resulüne ait olduğu belirtilerek kesip atılmıştır. Enfâlin dağıtımına ise hiç temas edilmemiştir. Bunun maksadı da şudur: İlk önce iman sahiplerinin bu genel kurala bağlı olmaları sağlansın ve daha sonra, nisbeten daha ehemmiyetsiz meselelere geçilsin. Nitekim, birkaç rüku sonra dağıtım meselesine temas edilince "enfâl"e "ganimetler" denilmiştir. (Bkz: rüku: 5).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾

2- Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Onlara âyetleri okununca imanları artar.[2] Rablerine tevekkül ederler.

Açıklamalar

2- Yani, ne zaman ki İlâhi emir gelir ve bir kul onu tasdik edip ona uyarsa imanı artar ve güçlenir. Ve ne zaman ki, Allah ve Peygamberinin emirlerinden bir şey insanın tabiatına, fikir, kuram ve teorilerine, alışılmış âdetlerine, menfaat, zevk, rahat ve konforlarına, ve sevgileri ile dostluklarına aykırı bulur ve Allah ve Resûlünün emirlerini değiştirmek yerine kendini değiştirir ve böyle yaparken her türlü zahmeti seve seve çekerse, imanı tazelenir ve güçlenir. Aksi takdirde imanı zayıflar. Bundan anlaşılıyor ki, iman sabit ve değişmez bir nesne değildir ve doğrulama ya da doğrulamama işlemi sadece bir defaya mahsus yapılmıyor. Yani iş sadece bir defa doğrulama ve doğrulamama, tanıma ve tanımama ile bitmiyor. Hayır, Allah'ın emirlerini tasdik etme ve bunlara uyma gibi, tasdik etmeme ve uymama ile iman kuvvetlenir veya zayıflar. Tasdik ile red her ikisi artabilir veya azalabilir. Aynı şekilde tasdik ve red gelişebilir veya gerileyebilir. Fakat fıkıh açısından kültür ve medeniyet düzeninin hak ve statüleri belirtilirken tasdik ve reddin durumu aynı seviyede ve eşit olacaktır. İslâm toplumunda Allah'ın emirlerini tasdik edenlerin anayasal hak ve sorumlulukları aynı olacaktır ve bu emirlere uymalarının oranına göre herhangi bir fark gözetilmeyecektir. Aynı şekilde Allah'ın emir ve nasihatlarını reddedenlerin hukuki statüsü de aynı olacaktır. Yani küfürlerinin oranı ve derecesi ne olursa olsun zımmi sayılacaklar ve harbî, muâhid veya müsâlim olarak kabul edileceklerdir.

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝٣ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ ۝٤ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِن بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ
الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ
إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ

أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ
اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝٧
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨

3-8- (Mü'minler) şunlardır ki, namazlarını dosdoğru kılarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler. İşte hakkıyla mümin olanlar onlardır. Onlara Rableri nezdinde dereceler, mağfiret[3] ve rızık vardır. Ashâbından bir takımı ondan hoşlanmazlarsa da, sen Rabbinin, seni evinden hak ile çıkardığı maksada göre hareket et. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi[4] seninle o hususta mücadele ederler. Allah iki taifeden[5] birinin sizin olacağını va'd eylediği vakit siz, kuvvetsiz ve silahsız olan taifenin sizin olmasını arzu ediyorsunuz.[6] Halbuki, Allah emirleri ile hakkın açığa çıkmasını ve kâfirlerin köklerini kesmeyi murad eder. Bunun hikmeti de, günâhkârlar istemese de hak tahakkuk etmek ve batıl ibtal olunmak içindir.[7]

Açıklamalar

3- Hata ve kusur en büyük ve en iyi iman sahipleri tarafından işlenebilir ve işlenmiştir ve insan, insan kaldığı sürece hiçbir günâh, hiç bir hata işlememesinin mümkün olduğu söylenemez ve bütün amel ve işlerinin Allah'ın emir ve kurallarına göre olduğu da iddia edilemez. Fakat Allah'ın büyük rahmetleri ve ihsânlarından biri de, bir insanın, kulluğun bütün icaplarını yerine getirmesi üzerine hatalarına ve günâhlarına göz yumması ve hakettiği mükafâttan daha fazlasını ona vermesidir. Yoksa, her hata ve kusurun cezası ve her iyi amelin mükâfatı eksiksiz verilmesi kuralına uyulmasaydı, en iyi insan ve en büyük sâlih bile kendini cezadan kurtaramazdı.

4- Bu âyetin bir mânâsı şu olabilir: Nasıl ki, hakkın gereği tehlikeye atılmaları idi, ama bu insanlar ölüme gitmekten korkuyorlardı, bugün de hakkın gereği olarak ganimet mallarını bırakıp Allah'ın emirlerini beklemek varken ganimetleri bırakmak istemiyorlar. Bu âyetin ikinci bir anlamı şu olabilir: Eğer Allah'a itaat eder ve nefsinizin isteği ye-

rine Peygamber (s.a.v.)'in söylediklerine uyarsanız, az önce Bedir savaşında olduğu gibi iyi sonuçlar alırsınız. Yani, ilk önce siz Kureyş ordusuyla karşı karşıya gelmekten korkuyordunuz ve kendinizin ölüme gittiğinizi sanıyordunuz, fakat Allah ile Resûlünün emirlerine uyunca bu tehlikeli iş sizin için bir hayat kaynağı oluverdi.

Kur'ân-ı Kerim'in bu buyruğu ile, Bedir Gazvesiyle ilgili olarak siyer ve Megâzi eserlerinde yer alan rivâyetlerden bazısı da aynı zamanda reddedilmiş oluyor. Bu rivâyetler şöyle özetlenebilir: İlk önce Hz. Muhammed (s.a.v.) ile diğer müslümanlar, Kureyşlilerin ticaret kervanını soymak için Medine'den ayrılmışlardı. Biraz yol alındıktan sonra Kureyş ordusunun, kervanı korumak üzere gelmekte olduğu haberini aldılar. Bunun üzerine Müslümanlar kervana mı yoksa orduya mı saldırmayı düşünmeye başladılar. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi ise bunun aksidir. Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'den çıkmadan önce Müslümanlar, Kureyş ordusuyla karşılaşmak konusunda Allah'tan kesin emir almışlardı. Kureyş kervanı mı yoksa Kureyş ordusuyla mı karşılaşmakla ilgili tartışma ve konuşma bundan önce yapılmıştı. Ve Kureyş ordusuyla karşılaşılacağı iyice bilinmesine rağmen müminlerin bir kısmı savaşmamak için bazı sebepler ortaya koymaya çalışıyordu. Nihayet, Kureyş ordusuyla karşılaşacağı kesinleşince müminlerin bu grubu, kendisinin doğruca ölüme gittiğini sanıyordu.

5- Yani, Kureyş ticaret kervanı ve ordusu.

6- Burada kuvvetsiz taifeden ticaret kafilesi kastedilmiştir, çünkü bunda sadece 30 silahlı kişi veya muhafız vardı.

7- Bundan, durumun ne olduğu az çok anlaşılıyor. Sûrenin girişinde belirttiğimiz gibi, Kureyş ordusunun bütün imkanlar, silah ve malzemeler ile ihtişamla Medine üzerine gelmekte olduğu öğrenilince ölümkalım meselesi ortaya çıkmış ve Arabistan'da İslâmî davet mi yoksa Cahiliyye düzeninin mi yaşama hakkına sahip olduğu konusu gündeme gelmişti. Eğer Müslümanlar yüreklice ve yiğitçe ortaya çıkıp Kureyş ordusuyla karşılaşmasalardı, İslâm'ın yaşama hakkı hemen hemen kaybolurdu. Ama, olaylar gösterdi ki, Müslümanlar mertçe Kureyşlilere meydan okudular ve savaş alanında görülmemiş cesaret ve kahramanlık örneği vererek kâfirlere büyük bir darbe indirdiler ve böylece İslâmiyetin kök salmasına yardımcı oldular. Bundan sonra İslamiyet hep ilerlerken Cahiliyye geriledi ve bilâhere ortadan kalktı.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ
بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ
وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ
إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي
قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ
وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾

9-12- Hani siz, Rabbinizden imdad istediğinizde "Size peyderpey bin melekle yardım edeceğim" diye icabet buyurdu. Bunu ancak size müjde olsun, kalpleriniz mutmain olsun diye yaptı. Yardım ancak Allah indindendir. Allah Azizdir, Hakîmdir. Şunu hatırlayın ki, Rabbiniz tarafından emniyet sebebi olan uyuklama sizi kapladı.[8] Sizi onunla temizlemek ve sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinize metanet vermek ve kendisiyle ayaklarınızı pekiştirmek için gökten su indirdi.[9] Hani Rabbin meleklere, "Ben sizinle beraberim. İman edenlerin ayaklarını pekiştirin. Kâfirlerin kalplerine korku salacağım, onların boğazlarına ve parmaklarına vurun" diye vahyetti.[10]

Açıklamalar

8- Daha önce Âl-i İmran sûresinin 154. âyetinde buyurulduğu gibi, aynı olayı Müslümanlar Uhud savaşında yaşadılar. Her iki olayda sebep aynıydı: Müslümanlar şiddetli korku ve tedirginlik içinde idiler. Yüce Allah, Müslümanların bu korkusunu giderdi ve dolayısıyla, Müslümanlar kendilerinden emin ve memnun hale geldiler.

9- Bu, Bedir savaşından önceki gece meydana gelen olaydır. Gece yağan yağmur üç yönden yararlı oldu: (1). Müslümanlar yeterli

miktarda suya kavuştular ve çeşitli çukur ve havuzlar kazarak suyu topladılar. (2). Müslümanlar vadinin yukarı kısmında oldukları için yağmurla beraber kum birikti ve yer iyice sağlamlaştı. Böylece, Müslümanlar yere daha iyi ayak basabiliyor ve hareket edebiliyorlardı. (3) Diğer tarafta, Kureyş ordusu vadinin alçak kısmında olduğu için yağmurla beraber her taraf çamurla doldu ve kâfirlerin hareket etmeleri güçleşti. Âyetin sonuna doğru şeytanın vesvesesinden bahsedilmiştir. Bununla, Müslümanların kalplerinde daha önce varolan korku kastedilmiştir.

10- Kur'ân-ı Kerim vasıtasıyla anladığımız husus şudur ki, kâfirleri öldürme işini bizzat melekler yapmamıştır. Bizce, bunun şekli şu olabilir: Müslümanların, kâfirlere vurdukları darbeler meleklerin yardımıyla tam isabet kaydetmiştir. Vallahu âlem bissevâb.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا۟ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ
ٱلْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابَ
ٱلنَّارِ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ
بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

13-16- Bu, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerinden dolayıdır. Allah ve Resûlüne karşı gelenlere, Allah'ın cezası cidden pek çetindir.[11] Kâfirlere,[12] "Bu hezimet size mahsustur, onu tadınız. Kâfirlere Cehennem azabı vardır" denilir. Ey mü'minler, toplu oldukları halde kâfirlerle karşılaştığınızda onlara arkanızı dönmeyiniz. O gün harpte manevra veyahut gerideki bir kuvvete iltihak maksadı olmaksızın arka dönen, Allah'ın gazabına uğrar. Onun yurdu Cehennemdir. O da ne kötü bir gidilecek yerdir.[13]

Açıklamalar

11- Buraya kadar Bedir savaşıyla ilgili olayların tek tek hatırlatılmasının maksadı, "enfâl" kelimesinin geniş kapsamını anlatmaktır. İlk başka bu ganimetlere, Müslümanların kendi bilekleriyle kazandıkları inancıyla sahip çıkmalarının yanlış olduğu, bunların aslında Allah'ın bir lûtfu olduğu ve gerçek sahibinin bizzat Allah olduğu buyurulmuştu. Buna delil olarak Cenab-ı Allah'ın çeşitli yardım ve merhametleri gösterilmiş ve Bedir'deki zaferde Müslümanların gayret, cesaret ve kahramanlıkları ile Allah'ın lütuf ve ihsanlarının payının ne kadar büyük olduğunu kendilerinin hesaplamaları gerektiği kaydedilmiştir.

12- Yukarıdaki cümlede cezalandırılmaları gerektiği belirtilen kâfirlere çevriliyor.

13- Düşmanın ağır baskısı karşısında, amaç geri manevra yapmak veya beri taraftaki birliklerle buluşmak ise, disiplinli bir şekilde geriye çekilmek yasak değildir. Yasak veya haram olan, herhangi bir askeri amaçla değil, sadece korku, dehşet ve can havliyle ansızın geriye koşmak veya bozguna uğramaktır. Arkaya dönmek, savaş alanını terk etmek ve kaçmak, büyük günâhlar arasında sayılır. Resûlüllah (s.a.v.)'ın buyurduğu gibi, üç günâh var ki, bunlara hiçbir iyilik bedel olamaz. Birincisi şirk, ikincisi ana-baba haklarının yenmesi ve üçüncüsü Allah için yapılan savaştan kaçmak. Aynı şekilde bir başka hadiste yedi büyük günâhtan bahsedilmiş ve bunların insanlar için zararlı ve âhiretteki hayat için de zedeleyici olduğu kaydedilmiştir. Bu günâhlar arasında, bir Müslümanın İslâm ile küfr arasındaki savaşta arkasını dönüp kaçması da yer alıyor. Arka dönmek sadece korkaklık yüzünden değil, bir kişinin arka dönerek kaçmasıyla bir taburun kaçması ve bir taburun kaçmasıyla bütün bir ordunun bozguna uğramasının bile mümkün olduğu için kötü bir hareket ve büyük bir günâh sayılıyor.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ
لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ ۚ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ
شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ
تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

17-20- Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın vakitte (habibim) sen atmadın. Ancak Allah attı.[14] Ve bu da müminleri iyi bir imtihanla imtihan içindi. Allah işitir ve bilir. Bu zafer sizin içindir. Allah, kâfirlerin tuzaklarını kuvvetten düşürüp iptal eder. Ey kâfirler, fetih istiyorsanız işte o fetih size gelmiştir.[15] Eğer artık küfre son verirseniz, sizin için daha hayırlıdır. Eğer küfür ve düşmanlığa dönerseniz biz de döneriz. Cemaatınız ne kadar çok olursa olsun, size bir fayda temin etmez. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir. Ey müminler, Allah ve Resûlüne itaat edin. Kur'ân'ı dinleyip dururken ondan yüz çevirmeyin.

Açıklamalar

14- Bedir savaşında Müslümanlar ile kâfirler karşı karşıya geldiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) bir avucuna kum doldurup "şâheti'l-vücûh" diye kâfirlere attı ve aynı zamanda Müslümanlara kâfirlere karşı genel saldırıya geçme emri verdi. Burada işte bu olaya işaret edilmiştir.

15- Mekke'den ayrılmadan önce müşrikler, Kâbe'nin örtüsüne asılarak "Yâ Tanrı, iki taifemizden hangisi daha iyiyse onu muzaffer kıl" diye dua etmişlerdi. Ebu Cehil özellikle, "Yâ Rab, bizden hak yolunda kim ise ona zafer ver ve zulüm ediyorsa onu rezil et" diye yalvarmıştı. Cenab-ı Allah'da müşriklerin bu duasını harfiyyen gerçekleştirdi ve iki topluluktan hangisinin daha iyi ve hak yolunda olduğunu ispatladı.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

إِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ
وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ
إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

21-24- İşitmedikleri halde, işittik diyenler gibi olmayın.[16] Allah katında hayvanların en kötüsü hakkı akıllarına sokmayan dilsiz ve sağırlardır.[17] Eğer Allah, onlarda hayır olduğunu bilseydi, onlara hakkı işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı onlar ondan yüz çeviririlerdi.[18] Ey müminler, size hayat verecek şeye sizi dâvet ettiklerinde, Allah ve Resûlüne icabet edin. Biliniz ki, Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ve hakikaten siz, O'na dönüp toplanacaksınız.[19]

Açıklamalar

16- Burada "işitmek" kelimesi, lâf dinlemek, tanımak ve kabul etmek anlamındadır. Burada özellikle, Allah'a ve Resûlüne iman ettiklerini iddia eden, ama emir ve yasaklarına uymayan münâfıklardan bahsedilmiştir.

17- Yani, hakkı veya doğruyu dinlemeyen ve konuşmayanlar. O insanlar ki, hak için kulakları sağır olmuş ve dilleri tutulmuştur.

18- Yani, bunlar öyle insanlardır ki, hakkı tanımak, hakka tapmak ve hak için bir şeyler yapmak amacıyla zerre kadar çaba harcamıyorlar. Onun için, bunlara cihâd çağrısına uyup savaş alanına gelme fırsatı bile verilseydi tehlikeyi gördükleri ilk anda arkalarını dönüp kaçarlardı. Dolayısıyla, bunların Bedir savaşı alanına gelmeleri Müslüman için faydadan çok zararlı olurdu.

19- Nifâktan kurtulmanın en etkin yolu, insanların zihnine iki inancın iyice yerleşmesidir: (1) Bu mesele, doğrudan Allah'ı ilgilendiriyor. O Allah ki, herkesin kalbinde olanları en ayrıntılı şekilde biliyor ve

kimse ondan kendi niyet, gizli amel ve fikirlerini saklamayaz. (2) Ne olursa olsun, sonunda Allah'a gidilecektir. O'ndan kimse kaçamaz. Bu iki akide veya inanç ne kadar yerleşir ve güçlenirse, insan o kadar nifâktan uzak duracaktır. Bundan dolayıdır ki, nifâk ile ilgili vaaz ve nasihat sırasında Kur'ân-ı Kerim bu iki inançtan sık sık bahsediyor.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

25- **Sizden yalnız zulmedenlere isabet etmeyecek olan fitneden sakınınız.[20] Hem bilin ki, şüphesiz Allah azabı çetin olandır.**

Açıklamalar

20- Bunlardan içtimai fitneler kastedilmiştir. Bu fitneler birer salgın niteliğindedir ki, bunlara sadece günahkâr kişiler değil, günahkâr bir toplumda ses çıkarmadan yaşayan iyi ve sâlih insanlar da yakalanırlar. Bunu şu misalle anlatalım: Diyelim ki, bir şehirde bazı mahallelerde ve sokaklarda yer yer pislik ve çöp birikmiştir. Bu pislik ve çöpten ancak çok yakınlardaki ev sakinleri ve oradan geçenler rahatsız olabilirler. Ancak pislik bütün şehre yayılınca ve hiçbir kişi veya grup bu pisliği temizlemek için çaba harcamayınca, etki alanı daha da genişliyor ve oranın havası ve suyu da kirleniyor. Bunun sonucu olarak çıkan salgın hastalık sadece pis olan kişilere değil, iyi ve temiz olanlara da istisnasız bulaşıyor. Ahlâkî kötülükler veya pislikler de tıpkı bunun gibidir. Ahlâkî bozukluk sadece birkaç kişi veya grupta bulunur ve sâlih bir cemiyetin baskısı yüzünden bireysel düzeyde ve sınırlı kalırsa, zararları da sınırlı olur. Fakat, cemiyetin tümü vicdansız ve ahlâksız olur ve ahlâkî kötülüklere karşı direncini kaybederse, geriye kalan birkaç temiz ve sâlih kişi de pasif bir tavır takınıp hiçbir çaba göstermeyince, felâkete uğramak bütün cemiyetin kaderi oluveriyor ve umumi fitne, umumi azapla karşılık bulmuş oluyor. Böyle bir durumda yaşla kuru da güme gidiyor.

Bu bakımdan, burada Yüce Allah demek istiyor ki, Peygamber (s.a.v.) sizi hangi hizmete çağırıyorsa ona koşun. O ıslâh ve hidâyet

vazifesini üstlenmiştir ve sizi hayra ve felâha davet ediyor. Bu davete icabet ederseniz gerek kişisel gerekse toplumsal açıdan rahata ve mutluluğa kavuşacaksınız. Şayet bu hayır işe inanarak ve samimiyetle katılmaz ve toplumda kökleşmiş olan kötülüklere karşı mücadele etmezseniz büyük bir fitne doğacaktır ve bunun sonucu da ibret verici bir azap olacaktır. Bu azap gelince iyi ile kötü arasında fark gözetilmeyecektir ve kötülerle beraber iyiler de felâkete uğrayacaklardır. Aynı konuya el-A'râf sûresinin 163-166. âyetlerinde İsrailoğullarından bahsedilirken temas edilmiştir ve aynı husus, İslâmiyetin reformcu mücadelesinin temel taşını oluşturuyor.

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ
تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ
وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا۟ أَمَـٰنَـٰتِكُمْ
وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

26-27- Şunu da hatırlayın ki, yeryüzünde azlıktınız ve aciz tanınanlardandınız. Ve insanların sizi çiğnemesinden korkuyordunuz. (Allah) sizi yerleştirdi. Ve yardımıyla sizi kuvvetlendirdi. Helâl rızıklar verdi. Tâ ki, şükredesiniz.[21] Ey mü'minler, Allah ve Resûlüne hainlik etmeyin.

Açıklamalar

21- Burada "şükretmek" önemli ve üzerinde durulması gereken bir ifadedir. Daha önceki konuları hatırlayıp hitabenin tümünü gözönünde bulundurursak, "şükretmek"in Cenab-ı Allah'ın Müslümanları Mekke'de sayıca ve maddi açıdan çok zayıf iken bütün tehlikelerden sıyırıp Medine gibi emin ve mahfuz bir yere getirmek, onlara bütün nimetler vermek ve güçlerine güç katmaktan dolayı sadece minnet ve şükranlarını belirtmekten ibaret olmadığını anlarız. "Şükretme"nin kapsamına, Müslümanların, kendilerine her türlü nimet ve ihsân veren Allah ve Resûlüne itaat etmeleri Peygamber (s.a.v.)'in mücadelesine ihlâs ve

samimiyetle katılmaları ve bu yolda karşılaşılan her türlü tehlike ve zorluklara göğüs germeleri de giriyor. Müslümanlar bu faaliyetleri sırasında Allah'a tam güvenmeli ve inanmalıdırlar. Allah'ın davasını savundukları sürece herhangi bir engelin, cesaretlerini kırmayacağına inanmalı ve Allah'ın da kendilerine yardımlarını esirgemeyeceğini bilmelidirler. Özetleyecek olursak, teşekkür sadece ağızla veya lâfla değil, tavırla ve hareketle olmalıdır. İhsan ve iyilikleri kabul edip iyilik yapanın gönlünü almak ve O'na hizmette samimi olmamak ve ayrıca, gelecekte de iyilikler yapacak mı diye tereddüde düşmek, teşekkür değil, aksine nankörlüktür.

وَاعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ
فِتْنَةٌ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

28- Bilin ki, mallarınız, evlâtlarınız sizin için birer imtihandır.[22] Büyük mükafat ise Allah katındadır. Bildiğiniz halde emanetinize[23] hıyanet etmiş olursunuz.

Açıklamalar

22- İnsanın imanına halel getiren ve dolayısıyla, insanın münâfıklık, ihanet ve hıyanet yapmasına sebep olan mali menfaatler ile evlâtlarının çıkarlarına aşırı düşkünlüğüdür. Bunun için, burada deniliyor ki, aşırı düşkün olduğunuz mallar ile evlâtlarınız, ki sizi doğru yoldan saptırıyorlar, aslında sizin için birer imtihandırlar veya imtihan vesilesidirler. Sizin, oğlum veya kızım diyerek can attığınız kimseler hakikatte birer imtihan kağıdından başka bir şey değillerdir. Bunun gibi, arazi, arsa, gayrimenkul veya iş dedikleriniz de başka imtihan kağıtlarıdır. Bu imtihan kağıtları sizi denemek üzere verilmiştir. Bunlar, hak ve hukuka ne kadar saygılı olduğunuzu, emir ve yasaklara ne kadar uyduğunuzu, size verilen görev ve sorumlulukları ne kadar yerine getirdiğinizi, kendi şahsî zevk ve nefsî isteklerinize karşı ne kadar direndiğinizi ve Allah'ın kulu olarak yapmanız gerekenleri ne kadar yaptığınızı ölçmek üzere size ihsan olunmuştur.

23- Burada "emanetiniz"den herhangi bir kimseye emanet olarak

verilen her türlü mal ve hizmetler kastedilmiştir. Bunlar ister bir ittifakın öngördüğü yükümlülükler, ister toplumsal, örgütsel, kişisel, ulusal veya uluslararası anlaşmaların sorumlulukları olabilir. Ayrıca, belli bir bölge veya devlette belli bir mevkide olan bir kişi tarafından bir kişiye veya gruba verilen emanet de bu tarife giriyor. (Daha çok ayrıntılar için bkz: En-Nisa sûresi, dipnot: 88).

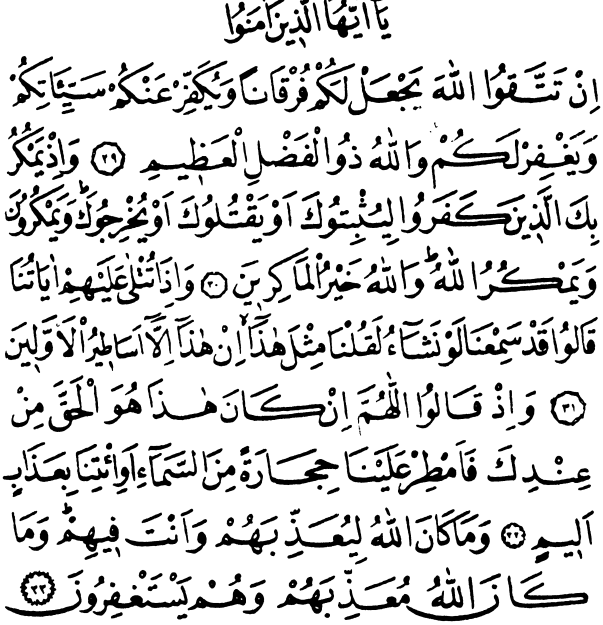
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ
بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ
وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ
﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ
عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا
كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

29-33- Ey iman edenler, eğer Allah'tan korkarsanız size doğru ile eğriyi ayırd edecek (marifet ve nur)[24] verir. Günâhlarınızı örter ve sizi mağfiret eder. Allah büyük fazl sahibidir. Hani bir zaman kâfirler seni hapsetmek, öldürmek veyahut Mekke'den çıkarmak için tuzak kurdular.[25] Allah da onlara mukabele buyurdu. Allah tuzak kuranlara mukabele edenlerin en hayırlısıdır. Onlara âyetlerimiz okunduğunda: "İşittik. Eğer istesek, biz de bunun gibi söylerdik. Bunlar, geçmişlerin efsanelerinden başka bir şey değildir" derler. Şunu da hatırla ki, onlar, "Ya Rabbi, eğer bu hak ise bize gökten taş yağdır veya elemli bir azap gönder"[26] dediler. Sen onların içlerinde bulunduğun müddetçe Allah

onlara azap edecek değildir. Onlar istiğfar ederlerken de Allah yine onlara azap edici değildir.[27]

Açıklamalar

24- Burada, iyi ile kötüyü ayırd edecek anlayış veya ölçü, "Furkân" kelimesiyle ifade edilmiştir. Burada Cenab-ı Allah demek istiyor ki, eğer siz dünyada Benden korkarak bütün işlerinizi yapar ve Allah'ın rızasının dışında herhangi bir harekette bulunmamayı samimiyetle isterseniz, Ben size öyle bir anlayış ve ayırd edecek ölçü veririm ki, bununla hangi adımınızın doğru, hangisinin yanlış, hangi hareketinizin Allah'ın rızasına uygun, hangisinin aykırı olduğunu anlayabileceksiniz. Hayatınızın her aşamasında, her inişinde ve çıkışında, hangi yöne gideceğiniz, hangi yöne gitmeyeceğiniz, hangisinin hak yolu, hangisinin bâtıl yolu, hangisinin Allah'a ve hangisinin Şeytan'a gittiği konusunda basiret sahibi olacaksınız.

25- Bu, Kureyş'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'yi terk edip Medine'ye göç edeceği yolundaki endişesinin kesin bir fikre dönüştüğü sıradaki durumdu. Mekkeliler, Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye hicret etmesiyle tehlikenin daha da büyüyeceğini düşünmeye başlamışlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında son bir karar vermek üzere Dârü'n-Nedve'de gizli bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya Kureyş'in bütün ağır topları ve kodamanları katıldılar. Herkes karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi ortadan kaldırmak için çare aramaya başladı. Bir grup, Resûlullah (s.a.v.)'ın hayatı boyunca zincire vurulması ve hiç serbest bırakılmamasından yana idi. Bu teklif kabul edilmedi. Zira itiraz edenler dediler ki, Resûlullah (s.a.v.) zindana atılsa da arkadaşları serbestçe faaliyetlerini sürdüreceklerdi. Onlara göre Resûlullah'ın fedaileri kuvvetlenip kendisini er-geç kurtaracaklardı. Başka bir grup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in varlığının zararlı olduğunu düşünerek Mekke'den sürülmesini istiyordu. Bu gruba göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den ihraç edildikten sonra ne yaparsa yapsın, onları ilgilendirmeyecekti. Fakat bu teklif de reddedildi. Zira, muhalifler dediler ki, Muhammed büyüleyici ve cezbedici bir şahsiyete sahipti, insanları büyüleyebiliyordu (!) ve Mekke'nin dışına çıktıktan sonra bütün Arabistan onun faaliyet alanı haline gelecek ve herkese fikrini aşılayacaktı. Nihayet, en iyi yolun Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öldürülmesi olduğuna karar verildi. Ebu Cehil dedi ki, "Bütün kabileler eli çabuk, attığını vuran, yi-

ğit, soylu ve güçlü birer genç seçsinler." Bunlar bir anda Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hücum edip derhal öldüreceklerdi. Böylece, Hz. Muhammed'in kanı bütün kabilelere dağıtılmış olacaktı. Bu durumda Benî Abdi Menâf, bütün bu kabileleri karşısına almaya veya bunlardan intikam almaya cesaret edemeyecekti. Sonunda, Abdi Menâflılar diyete razı edileceklerdi. Ebu Cehil'in bu fikri herkesin hoşuna gitti ve her kabile suikast için kendi adamını seçti. Suikast tarihi ve saati de tesbit edildi. Hatta, kararlaştırılan gece kâtiller Hz. Muhammed (s.a.v.)'in işini bitirmek üzere evine de vardılar. Ancak Cenab-ı Allah'ın rahmetiyle Hz. Peygamber (s.a.v.), bu gözleri dönmüş katillerden kurtulup Medine yolunu çoktan tutmuştu bile.

26- Kâfirler bu sözleri bir dua değil, bir meydan okuma şeklinde söylüyorlardı. Yani demek istiyorlardı ki, gerçekten "Bu hak ise ve Allah tarafından ise, bunu kabul etmediğimiz ve tekzip ettiğimiz için gökten bize taş yağabilir ve bize elemli bir azap gelebilirdi; fakat beklediğimiz gibi bunların olmamasının anlamı, bunun ne hak, ne de Allah tarafından olmayışıdır."

27- Kâfirlerin yukarıdaki sözlerine burada uygun bir cevap verilmiştir. Burada Cenab-ı Allah'ın Mekke döneminde kâfirlere neden azap göndermediği belirtilmiştir. Bu sebeplerden biri şuydu: Bir peygamber bir toplumda bulunduğu ve insanları hakka davet ettiği müddetçe, o topluma gereken mühlet verilir ve azap gönderilip halkın ıslâh olma imkânı ortadan kaldırılmaz. İkincisi, bir toplumda kendi gaflet ve kötülüklerinden pişman olup af dileyen ve daha sonraki yaşantılarını düzelten kişiler peyderpey ortaya çıkmaya devam ettikçe Cenab-ı Allah'ın o toplumu yok etmesi için mâkul bir sebep yoktur. İlâhi azabın gelişinin zamanı, ancak bir peygamber hüccetini tamamlaması veya ümitsizliğe kapılarak o diyârı terketmesi, terketmeye mecbur edilmesi veya öldürülmesi ve o toplumun kendi davranışlarıyla hiçbir sâlih kişi veya grubu kendi içinde barındırmaya hazır olmadığını ispatlamasından sonra kesinleşir.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا

الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا
كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ
تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

34-36- Müminlere Mescid-i Haram'ın yolunu men ettikleri halde, Allah'ın onlara azab etmemesi nasıl olur? Halbuki onlar Mescid-i Haram'ın hizmetine ehil değildirler. Onun mütevellileri, ancak müttakilerdir. Fakat onların pek çoğu bunu bilmez. Onların Mescid-i Haram'da ibadetleri el çırpmak ve ıslık çalmaktan başka bir şey değildir.[28] Devam edegeldiğiniz küfrünüzden dolayı azabı tadın, denilir.[29] Kâfirler, mallarını (halkı) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar, ve harcamaya devam ederler. Sonra bu, onlara bir yürek acısı olacaktır. Sonra mağlup olacaklardır. Ve küfredenler Cehenneme toplanacaktır.

Açıklamalar

28- Burada Araplar arasındaki genel bir kanı reddedilmiştir. Arapların birçoğu, Kureyş'in Mescid-i Haram'ın mütevelli ve bakıcısı olup orada ibadet ettikleri için Allah'ın fazl ve inâyetine nail olduğuna inanıyorlardı. İşte burada bu noktaya dikkat çekilerek, âileden veya miras yoluyla mütevelli olanların bir ibadet yerinin gerçek mütevelli ve sahipleri olamayacağı kaydedilmiştir. Caiz ve hakiki mütevelliler ancak dindar, dürüst ve Allah'tan korkan kişiler olabilir. Halbuki, Kureyşlilerin durumu bambaşkadır. Bunlar, Allah'a gerçekten ibadet eden bir cemaatı, sırf Allah'ın ibadetine tahsis edilmiş olan bir mabede sokmuyorlar. Böylece, Kureyşliler, Mescid-i Haram'ın mütevelli ve hizmetçisi olmaktansa bunun sahibi ve efendisi oluvermişlerdir ve bu mabede canları istediği kişileri sokuyor, canları istemediği kişileri sokmuyorlar. Bu davranışları, dindar olmadıklarının ve Allah'tan korkmadıklarının birer delilidir. Beytullah'taki ibadetlerine gelince, bunlar tamamıyla

gösteriştir ve samimiyetten uzaktır. Ne huşû ve huzû, ne de zikr-i ilâhi vardır; sadece kavga, gürültü, anlamsız yaygara ve ahlâksızlık vardır. Bu ahmaklar bu saçmalıklara ibadet adını veriyorlar. Beytullah'a sözde bu tür hizmet ve böylesine sahte ibadetlerle bunlar Allah'ın fazlını nasıl bekleyebilirler? Bunlar elbette ki kendilerini Allah'ın azabından kurtaramayacaklardır.

29- Kâfir ve müşrikler, ilâhi azabın sadece gökten taşların yağması ve benzeri felâketlerin gelmesinden ibaret olduğunu sanıyorlardı. Fakat burada deniliyor ki, Kureyş'in Bedir savaşındaki yenilgisi de bir azaptı. Öyle bir azap ki, buunla bir yandan İslâm yeni bir hayat kazanırken bir yandan Cahiliyye'nin ölümüne önemli bir adım atılmıştı.

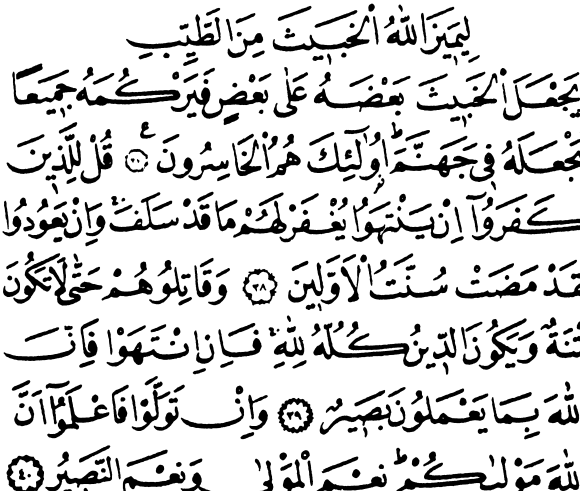

37-40- Allah iyiyi kötüden ayırır. Ve fenalıkları birbiri üstüne toplayıp hepsini birden Cehennem'e atar. Dünyada ve âhirette ziyan eden onlardır.[30] (Habibim) kâfirlere de ki: "Eğer bu hallerine son verirlerse geçmiş (günâhları) mağfiret olunur. Eğer (muharebeye) dönerlerse helâk olurlar. Daha önce gelen kavimlere tatbik edilen (ilâhî) kanun bunlara da tatbik edilir. Ortada fitne kalmayıncaya ve bütün din Allah'ın oluncaya kadar[31] onlarla muharebe edin. Eğer fitneye son verirlerse sen de harbe son ver. Allah onların işlediklerini gö-

rür. Fakat Rabbin makamından korkup nefsinize göz kulak olursanız, biliniz ki O mevlânızdır. O ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.

Açıklamalar

30- Evet, Kur'ân-ı Kerim'in ifade buyurduğu gibi, dünyada ve ahirette ziyan eden onlardır. Bir insanın, uğruna bütün zamanını, enerjisini, kabiliyetlerini ve hatta hayatının bütün sermayesini sarfettiği bir şeyin, yolun sonuna gelindiğinde beş para etmediğini, hatta yaptığı bütün fedakârlık ve yatırımların bir kârı veya mükafâtı olmayıp aksine cezası ve eziyeti olduğunu öğrenmesi gerçekten büyük bir talihsizlik ve altından kolay kolay kalkılamayacak bir iflâstır.

31- Burada, bundan önce Bakara sûresinin 193. âyetinde temas edilen bir konu tekrarlanmıştır. Yani Müslümanların savaşmalarının gaye ve hedefinin ne olduğu belirtilmiştir. Müslümanların muharebe etmelerinin bir gayesi fitneyi ortadan kaldırmak, bir başka gayesi de bütün dinin Allah'ın olmasını sağlamaktır. İşte bu manevi gaye için savaşmak Müslümanlar için sadece caiz değil, farzdır da. Bunun dışında bir gaye için savaşmak ne Müslümanlara yakışır ne de caizdir. (Açıklama için bkz: Bakara, dipnot no: 204 ve 205).

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ إِن كُنتُمْ
ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ ٱلْفُرْقَانِ يَوْمَ ٱلْتَقَى
ٱلْجَمْعَانِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

41- Bilin ki ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte biri Allah'a, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, fakirlere ve yolcularadır.[32] Eğer Allah'a ve iki cemaatın karşılaşıp hak ile batılın ayrıldığı günde kulumuza indirdiğimiz şeye[33] iman ediyorsanız böyle biliniz. Allah her şeye kadirdir.

Açıklamalar

32- Burada, sûrenin başında, Allah'ın bir lütfû ve ihsanı olduğu ve hakkında kararın ancak Allah ve Resûlünün verebileceği ifade edilen ganimet mallarının dağıtımıyla ilgili kurallar ortaya konmuştur. Burada belirtilen Allah ve Resûlünün kararına göre, savaştan veya bir çarpışmadan sonra her asker, her türlü ganimeti getirip Emir, İmam veya Başkomutan'ın huzuruna sunacak ve hiçbir şey saklamayacaktır. Toplanan malların beşte biri yukarıda belirtildiği amaçlar için ayrılacaktır, geriye kalan beşte dörtlük bölüm ise bütün askerlere dağıtılacaktır. Nitekim, bu âyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) her savaştan sonra şöyle buyuruyordu: "Bu ganimetler sizin içindirler ve bunlarda payım, beşte birinin dışında değildir. Ve beşte biri de sizin toplumsal ve sosyal işleriniz için kullanılıyor. Bu sebeple, iğneden ipliğe kadar her şeyi buraya getirin. İster küçük, ister büyük olsun, hiçbir şeyi saklamayın. Çünkü bu utanç verici bir şeydir ve neticesi Cehennemdir."

Bu dağıtımda Allah ile Resûlünün payı aynıdır ve bunun maksadı da, ayrılan beşte birlik bölümünün büyükçe kısmının Kelimetûllah ve dinin tebliği için kullanmaktır.

Burada hısımlardan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemde onun akrabaları kastedilmiştir. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanının tümünü din işleri için sarfediyordu ve geçimini sağlamas

mümkün değildi. Böyle bir durumda gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) gerekse bakmakla mükellef olduğu âilesi ve yakınlarının bir geçim kaynağı mutlaka olmalıydı. Ganimetlerin beşte birlik bölümünde bir miktar mal bu maksat için ayrılmıştı. Fakat Resûlüllah'ın vefatından sonra bu payın kime verilmesi tartışma konusu olmuştu. Bir grup, Resûlullah'ın ebediyete intikalinden sonra bu payın ortadan kalktığına inanıyordu. Başka bir grup bu payın Hz. Peygamber'in halifesinin yakınlarına ait olduğunu savunuyordu. Bir üçüncü grup ise bu payın, Hz. Peygamber'in sülâlesinden fakir olanlar arasında dağıtılmasından yanaydı. Tetkik ettiğim kadarıyla, dört Halife devrinde üçüncü grubun fikri uygulanıyordu.

33- Yani, sizin zafere kavuşmanızı mümkün kılan himaye ve desteğim.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ
الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ
مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن
لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۙ لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن
بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ
يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا
لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ
فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

42-44- Hani, siz yakın vadinin yakın bir kenarında, onlar da öteki vadide, kervan ise sizden daha aşağıda idi. Eğer böyle muayyen bir yerde buluş-

mak konusunda sözleşmiş olsaydınız muhakkak ihtilâf ederdiniz. Fakat işlenmesi lüzumlu olan emri yerine getirmek için (Allah böyle yaptı). Tâ ki helâk olan kişi apaçık bir delilden sonra helâk olsun, diri kalan da yine apaçık delil görerek hayatta kalsın.[34] Allah işitici ve bilicidir[35] Şunu da hatırla ki, Allah onları sana uykuda (rüyada) az gösterdi.[36] Eğer onları çok göstermiş olsaydı, bozulur ve emirde çekişirdiniz, fakat Allah sizi bunlardan salih kıldı. Allah kalblerde olanı bilir. Allah, olmasını emrettiği şeyin yerine gelmesi için, onlarla karşılaştığınız zaman onları size az gösterdi. Ve sizi de onların gözünde azaltıyordu. İşler ancak Allah'a döndürülür.

Açıklamalar

34- Yani hayatta kalanın, hayatta kalması gerektiği, helâk olanın da helâk olması gerektiği ispatlansın. Burada hayatta kalan veya helâk olandan, kişiler değil, İslâm ve Cahiliyye kastedilmiştir.

35- Yani, Yüce Allah hâşâ kör, sağır veya bilgisiz değildir, aksine işitici ve bilicidir. Allah'ın saltanatında akılsızlık veya bilgisizlik diye bir şey yoktur.

36- Burada, Hz. Peygamber'in müslümanlarla birlikte Medine'den çıktığı veya yolda bulunduğu ve düşman ordusunun büyüklüğünün henüz bilinmediği bir sıradaki duruma temas edilmiştir. O zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e rüyasında Kureyş ordusu gösterilmiş ve gördüğü manzaraya göre, sayılarını az bulmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rüyasını müslümanlara anlatınca onlar da cesaratlenip yollarına devam etmişlerdi.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا
وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾
وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ
النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ
عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ
إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن
يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ
يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

45-50- Ey mü'minler, bir (düşman) topluluğuna çattığınız vakit sebat edin. Ve Allah'ı çokça anın ki, felâh bulasınız. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Bozulursunuz ve kuvvetiniz gider. Sabrediniz.[37] Allah sabredenlerle beraberdir. Memleketlerinden kibir, gurur, insanlara riya ve gösterişle çıkanlar, halkı Allah'ın yolundan menedenler gibi olmayınız.[38] Allah onların işlediklerini çepeçevre kuşatıcıdır. O zaman, şeytan onlara amellerini güzel gösterdi. "İnsanlardan bugün size galebe edecek yoktur. Ben de size yardımcıyım" dedi. Vaktaki iki ordu karşılaştı, "Ben sizden katiyyen uzağım. Ben sizin görmediğinizi görürüm. Ben Allah'tan korkarım. Allah, şedidu'l-ikabtır" dedi. İki topuğu üstüne kaçtı. O zaman münafıkların ve yüreklerinde maraz olanların, "Bunları dinleri aldattı"[39] dediklerini de hatırla. Allah'a tevekkül eden kazanır. Allah Azîzdir, Hakîmdir. Kâfirleri, meleklerin öldürdükleri zaman görsen, yüzlerine ve arkalarına vururlar. "Cehennem azabını tadın" (derler).

Açıklamalar

37- Yani duygu ve isteklerinize hakim olun. Acelecilik, tereddüt, korku, kuşku, ihtiras, hırs, tamah ve gereksiz coşkudan sakının. Soğuk-

kanlı davranın, ölçülü karar verin ve davranın, tehlike ve zorluklar kararlılığınıza halel getirmesin, kışkırtıcı durumlarda heyecan ve öfkeye kapılıp ani bir harekette bulunmayın. Güçlüklerle karşılaştığınız ve durumun kötüleştiğini gördüğünüz zaman sinirlerinize hakim olun. Hedefe bir an önce varma hevesi ile ve iyice ölçüp biçmeden yetersiz bir tedbiri almayın ve acelecilik örneği vermeyin. Ve bazan dünyevi menfaatlar ile haz ve zevkler sizi kendilerine çekerlerse, nefsiniz zayıflamasın ve onlara teslim olmasın. Bütün bu mânâlar ve mefhûmlar bir tek "sabır" kelimesinde saklıdır ve Cenab-ı Allah diyor ki, bütün bu anlamlarda sabredenler benim rızam ve himayemi kazanacaklardır.

38- Burada Kureyş Ordusunun büyüklüğü ve görkemliliğine işaret edilmiştir. Kureyş Ordusu, Mekke'den büyük bir ihtişamla çıkmış ve eğlenerek yoluna devam etmişti. Orduya birçok cariye, dansöz kız, defçi, müzisyen ve hizmetçiler eşlik ediyordu. Kureyşliler sık sık ara verip konaklıyor, içki içiyor, müzik dinliyor ve dans seyir ediyorlardı. Yolda karşılaştıkları kabileler ile yolculara gövde gösterisi yapıyor, maddi, güç, silah, araç gereç ve zenginliklerini göstererek, hiçbir düşmanın, karşılarında uzun bir müddet ayakta duramayacağını bağıra bağıra söylüyorlardı. Kureyşliler, Medine'ye böylesine şen şakrak ve ahlâkî açıdan bu kadar alçalmış bir şekilde gidiyorlardı. Üstelik, sefere çıkmalarının gayesi de çok basit ve iğrençti. Can ve mallarını feda etmeye çıktıkları savaş Hak ve adaleti tesis etmek için değil, böyle olmaması içindi ve bu doğru amacı yüceltmek için ortaya çıkan tek bir cemaati de ortadan kaldırmak istiyorlardı ki, dünyada bu amaç için çalışan başka kimse kalmasın. İşte bunun üzerine müslümanlar ikaz ediliyor ve Kureyşliler gibi olmaları isteniyor. Burada deniliyor ki, Allah'ın size ihsan ettiği iman ve Hakka tapma nimeti, sizin hem ahlâkınızın güzel olması, hem kavga ve savaşınızın gayesinin iyi olmasını gerektiriyor.

Bu ikaz ve talimât sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dönemine mahsus olmayıp bugün de geçerlidir ve gelecekte de aynı önemi taşımaktadır. Dinsizler, imansızlar ve cümle kâfirlerin hayat felsefesi, durum ve yaşantıları o zaman olduğu gibi bugün de aynıdır. Kâfir orduları fahişeler, fuhuş yuvaları ve alkollü içkisiz düşünülemez. Bâtılın askerleri ve subayları alenen ve hiç utanmadan daha çok kadın ve daha çok içki talep ediyor ve kendi milletlerinin kızlarını bile zevk ve sefala-

rına âlet ediyor ve şehvetlerinin birer aracı haline getiriyorlar. Böyle bir durumda başka bir millet bu azgın asker ve subaylarından nasıl hayır bekleyebilir? Kibir, gurur, ve gösterişlerine gelince, her asker ve her subay, kendi tavır hareket ve sözleriyle bu kötü alışkanlıkları ortaya koyuyor. Bu milletlerin ileri gelenleri de aynı şekilde böbürlenerek, "insanlardan bugün size galebe edecek yoktur" derler. Bu ahlâk pisliklerinin dışında savaşın gayeleri ve hedefleri daha da çirkin ve iğrençtir. Bu alçaklardan her biri, dünya barışı ve insanın refah ve mutluluğundan başka birşey düşünmediğini ve bunun için savaşa girdiğini dünyaya inandırmaya çalışır. Halbuki hedefledikleri her şey olabilir, ama insanlığın refahı ve mutluluğu asla. Onların kavga ve mücadelelerinin tek gayesi vardır: O da, Allah'ın bütün insanlara ihsan ettiği nimetlerin hepsini tek başına kapmak ve diğer bütün insanları kul ve köle yapmak. Onun için, Kur'ân-ı Kerim, müslümanların hem fasık ve facirlerin davranışlarından kaçınmalarını, hem de adamların, uğurlarına savaştıkları pis ve çirkin amaçlar için de canlarını ve mallarını feda etmemelerini öğütlüyor.

39- Yani, her türlü askeri araç ve gerçekten mahrum bir avuç müslümanın Kureyş gibi hatırı sayılır bir kabile ile savaşmaya çıktığına göre Medine'nin münafıkları ve dünyaya tapan ve Allah'tan korkmayan kişiler, onların dini ve fanatik düşünce ile gözleri görmediğini ve doğru felakete gittiklerini sanıyorlardı.

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾ كَدَأْبِ
آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ
يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ آلِ

فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم
بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ
الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾

51-55- "Bu, işlediklerinizin cezasıdır. Allah kullarına zulmedici değildir" derler. Bunlar da Firavun cemaatı ve onlardan önce geçen kavim gibidir. Onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler. Allah da onları günâhları yüzünden helâk etti. Allah en büyük kuvvet sahibidir, cezası pek şiddetlidir. Bu da şunun içindir ki, Allah bir kavme ihsan ettiği nimetini, o kavim nefislerinde olanı değiştirinceye kadar, değiştirici değildir.[40] Allah işiticidir, bilicidir. (Buranın hali) Firavun kavminin ve onlardan evvelkilerin âdetleri gibidir. Onlar, Rabblerinin âyetlerini yalanladılar. Ve biz de onları günâhları yüzünden helâk ettik. Firavun cemaatını suda boğduk. Onların hepsi zâlimdiler. Allah indinde canlıların en şerlisi, küfreden ve iman etmeyendir.

Açıklamalar

40- Yani, Cenab-ı Allah, bir milleti, kendisinin Allah'ın nimetlerine lâyık olmadığını, tutum ve davranışlarıyla tamamıyla belli etmeyinceye kadar nimet ve ihsanlarından mahrum etmez.

الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ
لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

56- Ve şunlardır ki, kendileri ile muahede ettin, sonra her defasında ahitlerini bozdular.[41] Onlar sakınmazlar da.

Açıklamalar

41- Burada özellikle yahudilere işaret edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra ilk iş olarak, yahudilerle, iyi niyet, iyi ilişkiler, yardımlaşma ve işbirliğini öngören bir anlaşma imzalamış ve mümkün olduğu kadar onlarla iyi geçinmeye ve iyi ilişkileri sürdürmeye çalışmıştı. Ayrıca, dini açıdan da Hz. Peygamber (s.a.v.) yahudileri, müşriklere nisbetle kendileriyle daha yakın hissediyor ve her konuda müşriklere yahudileri tercih ediyordu. Ne var ki, yahudi ulema

ve din adamları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gerçek Tevhid, temiz ahlâk, bâtıl itikât dinden sapmalar ve gerçek dini tesis etmek amacıyla yaptığı amansız mücadeleyi hiç ama hiç beğenmiyor ve yeni hareketin hiçbir şekilde başarılı olmaması için büyük çaba harcıyorlardı. Yahudiler ve ileri gelenleri bu amaçla Medineli münâfıklarla sıkı fıkı olmuşlardı ve aynı maksat için, İslâmiyetten önce aralarında büyük kavga ve kan dökümüne yol açmış olan Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki eski ihtilâfı alevlendirmeye çalışıyorlardı. Yahudiler aynı amaçlarla Kureyş ve diğer İslâm aleyhtarı kuvvetler ile işbirliği yapıyor ve komplolar hazırlıyorlardı. Yahudilerin bütün bu faaliyetleri Hz. Peygamber (s.a.v.) ile vardıkları anlaşmaya aykırıydılar ve hiç çekinilmeden sürdürülüyordu. Bedir muharebesinden önce yahudiler, Kureyş'in daha ilk raundda müslümanların işini bitireceğine ve İslâmiyetin bir daha ayağa kalkamaycak hale geleceğine inanıyorlardı. Fakat muharebe beklediklerinden tamamıyla değişik bir sonuçla bitince kalbleri hased ateşiyle doldu. Bedir'deki zaferin, İslâmiyetin kalıcı bir tehlike haline getireceğinden korkarak muhalefet ve mukavemetlerini kat kat arttırdılar. Hatta, Kureyş'in hezimetinden sonra, "bugün yeryüzünün karnı, sırtından daha iyidir" diye haykıran yahudilerin lideri K'ab bin Eşref bizzat Mekke'ye gidip Kureyşlileri intikam ateşiyle yanmalarını sağlamak amacıyla galeyana getiren mersiye ve şiirler okudu. Yahudiler bununla yetinmediler. Bir yahudi kabilesi olan Benî Kaynukâ, köylerine gelen müslüman kadınları rahatsız etmekle, anlaşmadaki iyi hal ve davranış ile ilgili maddeyi ihlâl etmeye başladı ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bu davranışlarını kınayınca müslümanlara şu sözlerle açıkça meydan okumaya başladılar: "Biz Kureyşliler değiliz, biz savaşmayı ve ölmeyi biliriz. Karşımıza çıkınca gerçek erkekler ve yiğitlerin nasıl olduğunu görürsünüz."

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ
خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً
فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ۝

57-58- Harpte onlara galip gelirsen onlar ile arkalarında kalanları da ürküt.[42] Umulur ki, iyice ibret alırlar. Eğer, aranızda muahede bulunan kavimden hainlik hissedersen, bilmekte eşit olmanız için, hücumdan önce onlara haber ver.[43] Allah, hainleri sevmez.

Açıklamalar

42- Bu demektir ki, bir millet ile anlaşmamız var ve o millet anlaşma hükümlerini bir yana bırakıp bize karşı açılan bir savaşa katılırsa, biz de ahlâken o anlaşmaya bağlı kalmaktan kurtulacağız ve o milletle savaşma hakkına sahip olacağız. Ayrıca, bir milletle savaşıyorsak ve savaşa anlaşmalı olduğumuz başka bir milletin bazı fertleri de o milletin safında yer alıyorlarsa, biz o adamları öldürmek ve onlara düşman muamelesi yapmaktan çekinmeyeceğiz; çünkü onlar kişisel olarak milletlerinin bizimle yaptığı anlaşmaya aykırı davranmak suretiyle, bizim anlaşmanın hükümlerine uygun olarak onların can ve mallarını koruma yükümlülüğümüze son vermişlerdir.

43- Bu âyete göre, eğer bir kişi, grup veya ülke ile anlaşma yapmışsak, onların tutum ve davranışlarından anlaşmaya uymadığı veya fırsat bulduğu an bize bir hainlik yapacağı endişesine kapılıyorsak, bizim tek taraflı olarak onlarla anlaşmamızı feshetmemiz veya sanki onlarla hiçbir anlaşma yokmuş gibi davranmamız hiçbir şekilde caiz değildir. Bunun aksine bize deniliyor ki, böyle bir durum ortaya çıktığı zaman, herhangi bir karşı tedbir almadan önce karşı tarafa, artık aramızda hiçbir anlaşmanın kalmadığı konusunda kendisine açıkça bilgi vermeliyiz. Böylece, karşı tarafın bizim davranışımız ile ilgili bir itirazı olmayacak ve anlaşmanın feshi hakkında bizim gibi haberdar olacaktır. İşte bu ilâhî emre göre Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm'ın iç ve dış politikası ve özellikle milletlerarası ilişkilerin şu temel ilkesini dile getirmiştir: "Kim başka bir millet ile anlaşma yaparsa, anlaşmanın süresi bitmeden sınırlarını aşmasın. Böyle değilse, eşitlik ilkesine saygılı olarak (karşılıklı olarak) anlaşmayı fesh etsin" Daha sonra, Yüce Peygamber (s.a.v.) bu ilkeyi hemen hemen her türlü konularda kabul edip uygulayarak geniş kapsamlı kılmış ve şöyle demiştir: "Size hiyanet edene siz hiyanet etmeyin." Bu ilke sadece vaaz, konuşma, ve kitaplarda yer almak için ortaya atılmamıştı ve pratik hayatta harfiyyen tatbik ediliyordu. Nitekim, bir defasında Hz. Muaviye kendi devrinde, anlaşmanın süresi bitince Bizanslılara saldırmak üzere askeri birlikleri Bizans sını-

rında yağmaya başlayınca, sahabelerden Hz. Amr bin Anbese bu olayı sert bir dille protesto etti ve yukarıda bahsettiğimiz Hz. Peygamber'in hadis-i şerifini hatırlatarak anlaşma süresi içinde bu tür düşmanca davranışın yanlış olduğunu belirtti. Nihayet, Muaviye bu kurala uydu ve sınıra askeri yığınak yapmayı durdurdu.

Anlaşmaların tek taraflı fesh edilip haber vermeden savaşı başlatmak Cahiliyye döneminde olduğu gibi çağımızda medenî olarak bilinen milletlerde de geçerli bir kuraldır. Nitekim, bunun en son örneği, İkinci Dünya Savaşında Rusya'ya Almanya'nın saldırması ve Rusya ile İngiltere'nin İran'a karşı ortak bir harekâta girişmeleridir. Bu gibi hareketlerde bulunmanın çok bilinen bir özrü vardır: Saldırıdan önce karşı tarafa haber verilmesi halinde düşman hazırlıklı olup çetin bir mücadele verebilir veya biz saldırmadan düşman bize saldırabilir. Fakat bu tür bahanelerle ahlâk kuralları ve ahlâkî vazifeler gözardı edilirse, hiçbir suçun ve hiçbir günâhın benzeri bahanelere yapılamayacağını söyleyemeyiz. Her hırsız, her eşkiya, her zâni, her kâtil ve her kumarbaz ve sahtekâr kendi suçları için gelişigüzel bahaneler ve gerekçeler bulabilir. Fakat ne gariptir ki, bir toplumda fertler tarafından bu tür suç ve cinayetler tasvip edilmezken milletlerarası camiada devletler ve milletler tarafından topluca yapıldığı zaman hoş karşılanır ve hatta övünülür.

Bu noktada şunu da bilmekte fayda vardır ki, İslâmî kanunlara göre sadece karşı tarafın ikili anlaşmayı alenen bozması ve müslümanlara karşı açıkça düşmanca bazı faaliyetlerde bulunması halinde habersiz saldırılabilir. Böyle bir durumda, yukarıdaki âyet mucibince karşı tarafa anlaşmanın feshi bildirme hükmüne riayet etmeye gerek kalmaz ve askeri faaliyete başlama ve saldırma hakkı doğar. Bu istisnai hükmü, fukeha-yı İslâm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu davranışından çıkarmışlardır: Kureyş, Benî Hüza'a ile ilgili olarak Hudeybiye anlaşmasını tek taraflı bozunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) de Kureyş'e anlaşmanın fesh konusunda ihbarda bulunmadan Mekke'ye hücum etti. Fakat bu istisna hükmü uygularken, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in karşılaştığı bütün şartlara dikkat edilmelidir. Hadis ve siyerlerden edindiğimiz bilgiler şunlardır:

1) Kureyş'in anlaşmaya aykırı davranmaları kesindi ve anlaşmayı bozdukları anlamına geliyordu. Bunu bizzat Kureyşliler kabul ediyor

ve anlaşmanın bozulduğuna inanıyorlardı. Nitekim, Ebu Süfyan'ı anlaşmayı yenilemek üzere Medine'ye gönderdiler. Demek ki, onlara göre bile anlaşma etkinliğini kaybetmişti. Fakat bu demek değil ki, anlaşmaya aykırı davranan bir grup veya millet her zaman kendi hatasını itiraf etsin ve anlaşmanın bozulduğunu kabul etsin. Esas olan anlaşmanın açıkça ihlâlidir. Eğer böyle bir şey şüphe götürmez bir şekilde olmuşsa, ister o grup veya millet hatasını kabul etsin veya etmesin, ona karşı askeri harekâta başlanabilir.

2) Anlaşmanın bozulmasından sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ne kinâye ile, ne işaretle, ne de açıkça, Kureyşlilerle anlaşmalı bir taraf olarak kabul ettiğini gösteren herhangi bir sözü veya hareketi olmamıştır. Bütün rivâyetler, Ebu Süfyan'ın Medine'ye gelip anlaşmanın yenilenmesini isteyince Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bunu reddettiği istikametindedir.

3) Hz. Peygamber (s.a.v.) Kureyş'e karşı askeri hazırlığı kendisi ve alenen başlattı. Hz. Peygamber'in hiç bir davranışı, görünüşte barış ve gizlice savaşa yönelik olduğu yolunda değildi.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söz ve hareketleri bu hususta böyledir. Onun için yukarıdaki âyetin hükmünün dışında özel şartlarda bir şey yapılacaksa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in benimsediği ve tasvip ettiği şekilde ve çerçeve içinde yapılmalıdır.

Buna ilâveten, anlaşma ile bağlı olduğumuz bir ülke veya halk ile aramızda bir ihtilâf çıkar ve bu ihtilâf görüşmeler yoluyla veya uluslararası hakemlik yoluyla giderilmez veya karşı taraf bunu zor kullanmakla halletmek istiyorsa, sorunu ortadan kaldırmak için zor kullanmamız, yerinde olacaktır. Fakat yukarıdaki âyete göre biz zor kullanma kararımızı açıkça ilân etmeli ve bu konuda dürüst davranmalıyız. Gizli saklı bir biçimde savaşa hazırlıkları yapmak ve bunu açıklamadan karşı tarafa saldırmak bir ahlâksızlıktır ki, İslâm'a göre hiç de caiz değildir.

وَلَا

يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ۝ وَأَعِدُّوا
لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ

بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَءَاخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لَا
تَعْلَمُونَهُمُ ٱللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ فِى سَبِيلِ
ٱللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِن جَنَحُوا۟ لِلسَّلْمِ
فَٱجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦١﴾
وَإِن يُرِيدُوٓا۟ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَيَّدَكَ
بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

59-62- Kâfirler, elimizden kaçtıklarını zannetmesinler. Onlar (bizi) âciz bırakamazlar. Kâfirlerle harp için gücünüzün yettiği kadar silah, at ve kuvvet hazırlayın.[44] Bununla Allah'ın ve kendinizin düşmanlarını; Allah'ın bildiği ve sizin bilemediğiniz diğer düşmanları korkutasınız. Allah yolunda verdiğiniz her şey size iade olunur. Ve asla haksızlığa uğratılmazsınız. Eğer barışa meylederlerse sen de ona yanaş. Ve Allah'a tevekkül et. Allah işitir ve bilir. Onlar seni aldatmak isterlerse, sana Allah kâfidir.[45] O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyip kuvvetlendirir.

Açıklamalar

44- Bu demektir ki, müslümanlar her türlü iç ve dış tehlikelere karşı hazırlıklı olmalıdırlar ve her zaman silah, araç gereç ve daimi bir askeri güç bulundurmalıdırlar. Aksi takdirde tehlikenin gelip tam kapıya dayanmasından sonra telaş içinde gönüllü asker ve silahlar ile erzak toplama çalışmaları, beklenen sonuç vermeyecek ve düşman öldürücü bir darbe indirmeyi başarmış olacaktır.

45- Yani milletlerarası konularda politikanız korkakça olmamalıdır, aksine Allah'a dayanmalı, cesurca ve mertçe olmalıdır. Düşman anlaşmak üzere görüşme teklif ederse buna derhal hazır olmalısınız ve onu iyi niyetle barış istemediği ve bir hainlik yapmayı tasarladığını düşünerek ona dostluk ve barış eli uzatmaktan çekinmemelisiniz. Kimsenin niyeti ve emeli önceden anlaşılamaz. Eğer düşmanınız ger-

çekten barış istiyorsa, niyetine şüphe edip kavga ve kan dökümünü uzatmanın ne anlamı vardır? Düşmanınız gerçekten bir kötülük tasarlıyorsa, Allah'a tam inanmalı ve güvenmelisiniz. Sulh için uzanan eli sulh ile tutmalısınız ki, böylece ahlâk açısından üstün olduğunuz kanıtlansın. Harp için kalkan eli ise güçlü elinizle kırıp atmalısınız ki, başka bir hain ülke veya millet yumuşak başlığınızı kötüye kullanmaya cesaret etmesin.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن
يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن
مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

63-65- Müminlerin kalblerini birleştirip barıştırdı.[46] Eğer yeryüzünde olan şeylerin tamamını infak etseydin onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların aralarını bulup barıştırdı. Allah azizdir, rahîmdir. Ey Peygamber, sana, Allah ve sana tabi olan müminler yeter. Ey Peygamber, müminleri harbe teşvik et. Sizden sabır ve sebâta malik yirmi (kişi) olursa ikiyüze galip gelir. Eğer sizden yüz olursa kâfirlerden bine galip gelir. Çünkü onlar anlamazlar gürûhudur.[47]

Açıklamalar

46- Burada, Cenab-ı Allah'ın iman eden Araplar arasında sevgi ve saygı gibi duygular uyandırıp güçlü bir toplum haline getirmesine işaret edilmiştir. Dikkat edilirse bu toplumun bireyleri birbiriyle yüzyıllardan beri kavga ve çatışma halinde bulunan kabilelerden gelmişti.

Allahu Teâlâ'nın bu fazlı özellikle Evs ile Hazrec kabileleri ile ilgili olarak çok daha belirgindi. Bu iki kabile daha iki yıl öncesine kadar birbirinin kanına susamış durumdaydılar ve Bu'as harbinden sonra da fazla bir zaman geçmemişti. Bu harpte Evs ile Hazrec birbirini yeryüzünden silmeye kararlıydılar. Bu gibi köklü düşmanlıkların 2-3 yılda giderilip dostluk ve kardeşliğin temelinin atılması ve böylesine mütecânis unsurların, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zamanında olduğu gibi, İslâm toplumunun yıkılmaz bir kale haline getirilmesi elbette bir insanın harcı değildi ve sadece dünyevi imkânlarla gerçekleşemezdi. Onun için, Cenab-ı Allah buyuruyor ki, geçmişte rahmetim ve fazlımla yüzünüz güldüğü gibi, bundan sonra da gözleriniz dünyevi imkânlarda değil Benim himaye ve desteğimde olmalıdır. Çünkü ne olacaksa böyle olacaktır.

47- Bugünkü dilimizde "manevi güç" olarak bilinen şey, burada Cenab-ı Allah tarafından "anlayış" olarak addolunmuştur. Kanaatimizce, bu kelime bugünkü terimden daha çok bilimseldir. Şöyle ki, kendi amaç ve hedefini iyi bilen ve uğruna savaştığı şeyin kendi canından daha değerli olduğunu bilen ve bu şeyin kaybolmasından sonra yaşamanın hiçbir değeri olmadığını anlayan bir kişi, aralarında fiziksel yönden hiçbir fark olmamasına rağmen bilinçsizce savaşan bir kişiden kat kat daha güçlüdür. Ayrıca, gerçekleri bilen, kendi varlığı, Allah'ın varlığı ve Allah ile kendi arasındaki ilişki, dünyadaki hayatın hakikatı ile ölüm ve ölümden sonraki hayatı iyi bilen ve Hak ile bâtıl arasındaki farkı ve batılın galebesinin neticesini de iyi bilen bir kişinin gücüne milliyet, vatan ve sınıf çatışması bilinciyle savaş alanına gelenler de erişmezler. Onun için burada deniliyor ki, anlayışlı bir müslüman ile kâfir arasında 10'a 1'lik fark var.

الْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ
ضَعْفًا ۚ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ
مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝٦٦
مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ۗ

تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ
فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ
حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ
اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا
اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝

66-71- Şimdi, Allah sizden teklifi (yükü) hafifletti. Ve sizin zaafınızı bildi. O halde eğer sizden sabırlı yüz (kişi) olursa Allah'ın izniyle iki yüze, bin olursa iki bine galip gelir.[48] Allah, sabredenlerle beraberdir. Hiçbir peygamberin yeryüzünde zaferler kazanıncaya kadar esirler alması (vaki) olmamıştır. Siz, dünyanın geçici şeylerini istersiniz. Halbuki, Allah ahireti murad eder. Allah azîzdir, hakîmdir. Eğer Allah tarafından geçmiş bir yazı olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azab dokunurdu. Artık ganimet olarak aldığınız şeylerden helâl ve hoş olarak yeyin. Allah'tan korkun.[49] Allah gafûrdur, rahîmdir. Ey Peygamber, elinizde bulunan esirlere deyin ki: "Eğer Allah, sizin kalbinizde hayır olduğunu bilirse size, sizden alınandan daha hayırlısını verir. Ve sizi bağışlar. Allah, gafûrdur, rahîmdir." Eğer kâfirler sana hainlik etmek isterlerse.. Onlar bundan evvel Allah'a da hainlik etmişlerdi ve Allah sana, onlara karşı imkân vermişti. Allah bilir ve hikmeti ihmal etmez.

Açıklamalar

48- Bu demek değildir ki, bu oran eskiden 10'a birdi ve siz şimdi müslümanlar zayıfladıktan sonra 2'ye bir olmuştu. Asıl anlamı ise şudur: Genelde ve prensipte iman sahipleri ile kâfirler arasındaki oran

10'a birdir; fakat sizin ahlâk terbiyesi tamamlanmadığı için ve bilinciniz ile anlayışınız iyice olgunlaşmadığı için şimdilik sizden daha düşük bir oranda, yani kendinizden iki misli bir kuvvetle çarpışmakta herhangi bir itirazınız olmaması isteniyor. Şunu unutmayalım ki, bu buyruk, birçok kişinin, İslâmiyeti daha yeni kabul etmiş olduğu ve terbiyeleri daha ilk aşamada bulunduğu Hicrî 2. yılında yapılmıştı. Daha sonra müslümanlar Hz. Peygamber'in önderliğinde olgun bir döneme girince aralarındaki güç dengesi gerçekten 10'a bir oranına ulaşmış oldu. Nitekim bunun gerçek örneği Hz. Peygamber'in ömrünün son yıllarında ve Râşit halifelerin döneminde birçok defa görüldü.

49- Te'vilde bulunanlar bu âyeti tefsir ederken şu rivâyeti nakletmişlerdir: Bedir savaşı sırasında esir alınan Mekkelilere ne gibi muamele yapılması müslümanlar arasında tartışma konusu oldu. Hz. Ebu Bekr (r.a.) esirlerin fidye alınıp serbest bırakılmasını önerdi, Hz. Ömer (r.a.) ise öldürülmelerinden yanaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr'in önerisini benimsedi ve fidye konusunu konuşmaya koyuldu. Bunun üzerine bu âyet güya Allah'ın öfkesinin belirtilmesi için kendisine inmiştir. Ne var ki, bu tevilciler yukarıdaki âyette "Allah tarafından geçmiş bir yazı olmasaydı" olarak geçen sözler için tatmin edici bir açıklama getirmemişlerdir. Onlara göre bununla "takdîr-i ilâhi" kastedilmiş ya da Allah önceden ganimetleri müslümanlara helâl etmeye karar vermişti. Fakat şurası belli ki, vahiy-yi teşri'îyle müsaade edilmeyen bir şeyi almak veya kabul etmek caiz değildir. Bu sebeple, Resûlüllah (s.a.v.) dahil bütün İslâm cemaati bi te'vile göre günahkâr sayılıyor ve dolayısıyla, böyle bir te'vil'e itibar etmek abestir.

Bence bu âyetin doğru açıklaması şöyle olmalıdır: Bedir savaşından önce Muhammed sûresinde savaşla ilgili verilen ilk emirlerden biri de şuydu: "Bunun için, kâfirlerle harpte karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihayet onları mağlup ve perişan bir hale getirdiğiniz zaman, bağı sağlam bağlayın. Sonra da ya bedelsiz veya fidye ile azâd edin. Yeter ki, harp erbabı ağırlıklarını bıraksın." (Âyet: 4). Bu âyette savaş esirlerinden fidye alınmasına izin verilmişti, ama bunun için düşman kuvvetinin iyice ezilmesi ve daha sonra esirlerin alınması şartı ileri sürülmüştü. Bu buyruğa göre müslümanların Bedir'de esir almaları ve onlardan fidye almaları bu genel izne uygundu, fakat düşman kuvvetinin tamamıyla ezilme şartına gereken önem verilmedi ve bu hususta

bazı eksiklikler gösterildi. Nitekim, çarpışmalardan sonra Kureyş savaşçıları kaçınca müslümanların büyük bir bölümü ganimet mallarını toplamak ve kâfirleri tutup bağlamakla uğraşmaya başladı ve çok azı düşmanı takip etmeye çalıştı. Halbuki, müslümanlar düzenli bir şekilde kâfirlerin peşine düşseydiler Kureyş'in gücü taa o gün bitecekti. Cenab-ı Allah'ın kızgınlığı işte bundan dolayıdır ve bu kızgınlık Resûlüllah (s.a.v.)'a değil müslümanlara karşıdır. Buradaki ilâhi buyruğun geniş anlamı ise şudur: "Ey iman sahipleri, siz Nebi'nin vazife ve selâhiyetini henüz anlamamışsınızdır. Bir Nebi'nin aslı vazife ve gayesi ganimetleri toplayıp hazineyi zenginleştirmek değil, küfrün gücünü kırmak ve yok etmektir. Fakat ne yazık ki, sizler sık sık dünya ve mal-ü mülk sevgisine kapılıyorsunuz ve bu sebeple, yanlış hareket ediyorsunuz. Nitekim, ilk önce düşmanın can damarına veya asıl askeri gücüne vurmak yerine ticari kafilelerine saldırmak istediniz, daha sonra düşmanın başını ezmek yerine ganimetleri toplamak ve kâfirleri esir almakla meşgul oldunuz ve de ganimet için birbirinize düştünüz. Eğer biz daha önce size fidye alma izni vermemiş olsaydık, sizi böyle yapmaktan dolayı ağır bir biçimde cezalandırırdık. Neyse, artık payınıza düşeni alabilirsiniz, ama bundan böyle Allah'ın hoş görmediği söz ve hareketlerde bulunmayın."

Ben bu görüşe varmıştım ki, İmam Cessas'ın "Ahkâmü'l-Kur'ân"ı gözüme ilişti ve orada benzeri bir görüşe rastladığım için bir nebze rahatladım. Daha sonra Siret-i İbn Hişam'da şu rivâyete rastladım: İslâm mücahitleri ganimetleri toplamak ve kâfirleri esir alıp bağlamakla meşgul iken Hz. Nebi-yi Ekrem (s.a.v.) Hz. Saad bin Mu'az (r.a.)'nin yüzünde bir tiksinti ifadesi gördü ve şöyle buyurdu: "Ey Saad, bana öyle geliyor ki, sen bu hareketlerden hoşlanmıyorsun" Hz. Saad da şöyle karşılık verdi: "Evet ya Resûlüllah, Cenab-ı Allah'ın bizi müşriklere karşı galip kıldığı bu ilk muharebe oluyor. Bu muharebeden sonra müşrikleri esir alıp canlarını kurtarmak yerine onları iyice ezmemiz daha iyi olacaktı." (Cilt: II, s. 280-81).

إِنَّ الَّذِينَ
آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ
يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

72- İman edip hicret edenler, Allah yolunda malları ve canları ile mücadele edenler; müminleri iskân edip onlara yardım edenler birbirinin dostlarıdır. İman ettikleri halde hicret etmeyenlerin, vilâyetlerinden hicret edinceye kadar size bir şey yoktur.[50] (Bununla beraber) eğer onlar sizden din hususunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma bulunan kavmin aleyhine olmamak üzere onlara yardım etmek size vaciptir.[51] Allah, işlediklerinizi görür.

Açıklamalar

50- Bu âyet, İslâm Anayasası ve Hukuk sisteminin en önemli bölümlerinden biridir. Bu âyette, vilâyet bağının ancak Dârü'l-İslâm'ın sakinleri olan müslümanlar ile dışardan hicret edip gelen müslümanlar arasında bulunduğuna dair ilke yer almıştır. İslâm Devletinin coğrafi sınırlarının dışındaki müslümanlarla İslâm kardeşliği bulunmasına rağmen vilâyet bağı bulunmayacaktır. Aynı şekilde, hicret etmeyip Dârü'l-Küfr'ün vatandaşları olarak Dârü'l-İslâm'a gelen müslümanlarla da vilâyet ilişkisi kurulmayacaktır. "Vilâyet" kelimesi Arapçada himaye, yardım, destek, zafer, arka çıkmak, dostluk, yakınlık korumak ve benzeri anlamlar için kullanılıyor. Bu âyette geçtiği şekli ile vilâyetin anlamı, bir devletin kendi vatandaşları ile, vatandaşların devlet ile ve bizzat vatandaşların vatandaşlarla olan ilişkileridir. Bu demektir ki, bu âyet "anayasal ve siyasi vilâyet"i İslâm devletinin idari ve coğrafi sınırlarıyla sınırlandırıyor ve bu sınırların dışındaki müslümanları bu ilişkinin dışında tutuyor. Bu vilâyet hakkının bulunmayışının hukukî neticeleri çoktur ki, bunların ayrıntıları burada verilemez. Bunu şu misalle anlatabiliriz: Bu vilâyet hakkının bulunmayışı yüzünden Dârü'l-Küfr ile Dârü'l-İslâm'ın müslümanları birbirinin mirasçısı olamazlar, veli olamazlar, evlilik ilişkisi kuramazlar; ayrıca, Dârü'l-Küfr ile vatandaşlık bağını koparmamış bir kişiye İslâm Devleti herhangi bir görev veremez. Buna ilâveten, bu âyet İslâm Devletinin dış politikasını da etkiliyor. Şöyle ki, İslâm devletinde hükümet sadece kendi sınırları içinde

yaşamakta olan müslümanların durumundan sorumludur; yurt dışındaki müslümanların sorumluluğunu taşımamaktadır. Nitekim, Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Ben, müşrikler arasında yaşamakta olan bir müslümanı himaye etmek ve korumakla görevli değilim."

51- Yukarıdaki âyette Dârü'l-İslâm'ın dışında kalan müslümanlar "siyasi vilâyet" hakkından mahrum bırakılmışlardı. Bu âyette ise böyle bir mahrumiyete rağmen diğer müslümanlarla "din kardeşliği" ilişkisiyle bağlı oldukları kaydedilmiştir. İslâm Devleti sınırlarının dışında yaşamakta olan müslümanlar baskı ve zulme uğruyor ve İslâm kardeşliğine dayanarak Dârü'l-İslâm'daki hükümet ve halktan yardım talep ederlerse bu mazlum kardeşlerine yardım etmeleri farz olduğu belirtilmiştir. Fakat bu din kardeşlerine yardım edilirken acele edilmemelidir, aksine bütün uluslararası yasalar ile ikili anlaşmalar ve ahlâk kurallarına riayet edilmelidir. Eğer müslümanlara zulüm eden devlet ile Dârü'l-İslâm'ın anlaşması varsa, baskıya uğrayan müslümanlara, ahlâk kurallarına ve anlaşma hükümlerine aykırı düşecek herhangi bir yardımda bulunulamaz.

Âyette "anlaşma" için "misâk" kelimesi kullanılmıştır ki, kökü "vesûk"tur. Bu kelimenin anlamı, itimad ve güvendir. "Misâk", bir milletin başka bir millet ile her bakımından güvenerek vardığı ittifak veya anlaşmadır. Bu anlaşma, ister açıkça belirtilsin veya belirtilmesin, iki millet arasında herhangi bir kavga veya silahlı çatışmaya yol vermemek için yapılır.

Ayrıca âyette "aranızda anlaşma bulunan" ifadesi kullanılmıştır. Bu da Dârü'l-İslâm hükümetinin, müslüman olmayan bir hükümet ile kurduğu anlaşmalı ilişkilerin sadece hükümetler düzeyinde olmayıp her iki ülkenin halkını da bağladığını gösteriyor ve bunun ahlakî yükümlülüklerini İslâm hükümetinin yanısıra müslüman vatandaşlar da taşımaktadır. İslâm şeriatına göre İslâm hükümetinin başka bir hükümet ile yaptığı anlaşmadan diğer müslümanların sorumlu tutulmaması caiz değildir. Fakat bu sorumluluğu sadece İslâm devletinin sınırları içinde yaşayan müslümanlar taşımaktadırlar, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayanlar ise bunun dışındadırlar. Bu sebepten dolayıdır ki, Hüdeybiye'de Hz. Peygamber'in Mekkeli kâfirler ile yaptığı

anlaşmanın sorumluluğu Hz. Ebu Buseyr, Ebu Cendel ve Dârü'l-İslâm'ın dışında yaşayan diğer müslümanlara ait değildi.

وَالَّذِينَ
كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ
وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ۝٧٣ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٧٤ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٧٥

73-75- Kâfirler birbirinin dostudur. Eğer siz birbirinize dost olmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.[52] İman edip Allah yolunda hicret ve cihad edenlerle müminleri barındıranlara yardım edenler hakkıyla müminlerdir. Mağfiret ve rızk-ı kerim onlarındır. Sonradan iman edip hicret ve sizinle beraber cihad edenler sizdendirler. Hısımlar, Allah'ın Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar.[53] Allah her şeyi bilendir.

Açıklamalar

52- Bu cümlenin, yukarıdaki son cümle ile bağlantılı olduğunu kabul edersek şöyle dendiğini kabul edebiliriz: Nasıl ki kâfirler birbirlerini koruyor ve destekliyor, siz de birbirinizi desteklemelisiniz, yoksa yeryüzünde fitne ve fesad olacaktır. Fakat bu cümle'nin 72. âyetten buraya kadar olan âyetlerde yer alan emir ve telkinlerle bağlantılı olduğunu farzedersek, bunun anlamı şu olur: Eğer Dârü'l-İslâm'ın müslümanları birbirinin veli ve hamisi olmazlarsa ve eğer hicret edip Dârü'l-İslâm'a gelmeyip Dârü'l-Küfr'de yaşayan müslümanları, Dârü'l-İslâm'dakiler kendi siyasi vilâyetlerinin dışında kabul etmezlerse, eğer yurt dışındaki mazlum müslümanlara çağrıları üzerine yardım yapılmazsa, eğer müslümanların anlaşmaya vardıkları bir millete karşı yardım isteyen müslümanlara yardım yapılmaması gerektiği yolundaki ka-

ideye uyulmazsa ve eğer müslümanlar, kâfirlerle muvalât ilişkisini kesmezlerse yeryüzünde büyük bir fitne ve fesad çıkacaktır.

53- Burada denilmek isteniyor ki, miras ilişkileri, İslâm kardeşliğine dayalı olmayacaktır. Kardeşlik bağı, akrabalık veya yakınlık sebebiyle doğan hak ve mesuliyetleri de doğurmaz. Bu gibi âilevi konularda İslâmî ilişkilerin yerine akrabalık ilişkileri geçerli sayılacak ve hukûkî hakların temelini oluşturacaktır. Bu açıklama, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, hicretten sonra muhacirler ile ensâr arasında dostane ve kardeşçe ilişkiler kurmasından sonra, bazı kimselerin, din kardeşlerinin, mal ve mülk ve diğer konularda birbirinin varisi olacakları yönünde yanlış bir görüşe kapılmaları üzerine yapılmış olsa gerek.

ET-TEVBE SÛRESİ

Sûre'nin Adı: Bu sûre iki adla meşhurdur: Birincisi et-Tevbe, ikincisi el-Beraat. Tevbe adı, bu sûrede bir yerde iman sahiplerinin günah ve hatalarının affedilmesinden bahsedilmesi üzerine verilmiştir. Beraat adı ise, müslümanların müşriklerden beraat etmeleri veya kurtulmalarından dolayı verilmiştir.

Bismillah'ın Bulunmamasının Sebebi: Bu sûrenin başında "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmaz. Bunun çeşitli sebepleri müfessirler tarafından açıklanmıştır ki, bunlarda bazı ihtilaflar vardır. Fakat, tam doğru ve yerinde bir açıklama İmam Râzi tarafından yapılmıştır ki, şöyledir: Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûrenin başında "bismillah" yazdırmadı ve Eshâb-ı kirâm da bunu yazmadılar. Daha sonra bu geleneğe riayet edildi. Sadece bu husus, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir nokta ve virgülü değiştirilmeden teslim alınması ve korunması konusunda ne kadar titiz davranıldığını göstermeye yeter.

Sûre'nin İniş Tarihi ve Bölümleri: Bu sûre, üç hutbe veya konuşmadan ibarettir:

İlk konuşma, sûrenin başından beşinci rükû'a kadar olan yeri işgal etmiştir. Bunun iniş tarihi Hicri 9. yılın Zilka'adesi veya buna yakın bir zamandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) o yıl, Hz. Ebu Bekr (r.a.)'i Hacıların Emiri (Emirü'l-Hâc) tayin edip Mekke'ye göndermişti ki, bu konuşma indi ve Resûlüllah hemen sonra, Hacılar ve Arapların toplantılarında durumun anlatılıp benimsenen politika ve hareket tarzının ilan edilmesi için Hz. Ali'yi (r.a.) Hz. Ebu Bekr'in peşinden Mekke'ye gönderdi.

İkinci konuşma, 6. rükû ilâ 9. rükû arasında bulunuyor ve bu bölüm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tebuk gazvesinin hazırlığını yaparken 9. Hicri yılında veya buna yakın bir zamanda indi. Bu bölümde iman

sahipleri cihada teşvik edilmiştir, ayrıca nifâk, iman zaafı veya tembellik yüzünden Allah yolunda can ve mal harcamaktan kaçınmaya çalışanlar sert bir dille eleştirilmiştir.

Üçüncü konuşma, 10. rükû'dan başlayarak sûre'nin hitamına kadar devam ediyor ve bu bölüm Tebuk gazvesinden dönüşte indi. Bu konuşmanın bazı bölümleri, aynı günlerde çeşitli vesilelerle indi ve Hz. Peygamber (s.a.v.), ilâhi işaretle bütün bunları toplayarak bu konuşmaya ekledi. Bu bölümler aynı konuda ve aynı olaylar ile ilgili olduğu için konuşmanın seyrinde herhangi bir aksama olmadı. Bu konuşmada münafıkların söz ve hareketleri eleştirilmiş, Tebûk gazvesi sırasında geride kalanlar kınanmış ve imanları kuvvetli olmasına rağmen cihada katılmayan iman sahipleri kınanmakla beraber affedildikleri belirtilmiştir.

İniş sıralarına göre ilk konuşma, en sona gelmeliydi, ancak konunun önemi yüzünden başa geçmesi gerekiyordu ve dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.)'de Kitabullah'ın tertibi ve tasnifi sırasında bunu iki konuşmanın başına aldı.

Tarihi ortamı: Sûrenin iniş tarihini tesbit etmemizden sonra gelen bu sûre'nin inişi sırasında meydana gelen tarihi olaylar ve ortama bir göz atalım. Bu sûrenin konularının kapsadığı gelişmeler Hüdeybiye Anlaşması'yla başlarlar. Hüdeybiye Anlaşması'na kadar süren 6 yıllık sürekli çaba ve mücadele, Arabistan'ın yaklaşık üçte birlik bir bölümünde İslâm, düzenli bir toplumun dini, mükemmel bir kültür ve medeniyet ve güçlü bir devlet ve iktidar haline gelmişti. Hüdeybiye barışı gerçekleşince, bu dinin nüfuzunun nisbeten daha huzurlu bir ortamda her tarafa yayılma fırsatı da doğdu.[3] Bundan sonra gelişmeler iki önemli yönde oldu ki bunlar çok büyük ve olumlu sonuçlar getirdi. Bunlardan biri Arabistan, diğeri Bizans İmparatorluğu'yla ilgiliydi.

Arabistan'ın Fethi: Arabistan'da Hüdeybiye Anlaşması'ndan sonra dâvet ve tebliğ ile İslâmiyetin güçlendirilmesiyle ilgili çalışmalar o kadar etkin oldu ki, sadece iki yıl içinde Cahiliyye, İslâmiyet'in artan gücüne karşı çaresiz ve etkisiz hale geldi ve İslâm dininin çemberi gittikçe genişledi. Nihayet, Kureyş'in ateşli unsurları, etraflarındaki çemberin giderek daraldığını görünce dayanma güçlerini kaybettiler ve Hüdey-

3. Tafsilat için bk: El-Maide ve El-Fetih sûrelerinin giriş bölümleri.

biye Anlaşması'nı ihlâl ettiler. Kureyşliler, Hüdeybiye'nin yükümlülüklerinden kurtulup İslâm ile son bir hesaplaşmaya girmek istiyorlardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Kureyşliler'e, anlaşmayı bozmalarından sonra doğrulma ve yeniden güçlenmelerine hiç bir imkân bırakmadı ve Hicrî 8. yılında Mekke'yi ani bir saldırıdan sonra fethetti.[4] Bundan sonra, eski Cahiliyye düzeninin son çırpınışı, Hüneyn Savaşı alanında görüldü. Burada Hevazen, Sekîr, Nezr, Cuşm ve diğer cahiliyye kabileleri bütün güçlerini toplayarak Mekke'nin fethinden sonra tekâmül safhasına gelmiş olan reformcu devrimi son defa durdurmaya çalıştılar. Ne var ki, bu harekette neticesiz kaldı ve Hüneyn'de kâfir ve müşriklerin büyük bir yenilgiye uğramasından sonra Arabistan'ın kaderi İslâm'a bağlandı ve bu memleket artık Dârü'l-İslâm'a bağlandı ve bu memleket artık Dârü'l-İslâm oluverdi. Bu hadiseden sonra bir yıl geçmeden Arabistan topraklarının çoğu İslâmiyeti kabul etti ve Cahiliyye düzeninden ancak parmakla sayılacak kadar bozguncu kimseler geride kaldılar. Arabistan'da İslâm devrinin tamamlanmasına, o sıralarda kuzeyde Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarında olup bitenler de yardımcı oldular. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 30 bin askerden oluşan büyük bir güçle Bizans sınırlarına yaklaşışı ve Bizanslılar'ın Müslümanlar'la çarpışmaktan kaçarak zaaf gösterişi, bütün Arabistan'a Hz. Peygamber (s.a.v.) ve İslâm dininin debdebesini ispatladı. Neticede, Resûlüllah'a (s.a.v.) Tebûk dönüşü Arabistan'ın her köşesinden itaat ve sadakat belirten heyetler gelmeye başladılar.[5] Nitekim, bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şu sözlerle dile getirilmiştir: "Allah'ın yardımı geldiği, zafer kazanıldığı ve halkın sıra sıra İslâm'a katıldığı zaman."

Tebûk Gazvesi: Bizans İmparatorluğu ile sürtüşme ve çatışma Mekke fethinden önce başlamıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hüdeybiye Anlaşması'ndan sonra İslâmiyeti yaymak üzere Arabistan'ın çeşitli bölgelerine gönderdiği heyetlerden biri kuzeyde yol alıp Suriye sınırlarına yakın bölgede yaşayan kabilelere gitmişti. Bunlar genellikle hıristiyan olup Bizanslılar'ın etkisinde idiler. Bunlar Zât-üt-Telh veya Zât-ı Etlâh mevkiinde tebliğ heyetinin 15 üyesini kılıçtan geçirmişlerdi ve sadece heyet başkanı, Ka'b bin Ümeyr Gefari canını kurtarıp Medine'ye

4. Bk: Enfal sûresi, dipnot No: 43.

5. Muhaddislerin kayıtlarına göre bu tür kabile ve heyetlerin toplam sayısı 70'i buluyordu ve bunlar Arabistan'ın dört bir tarafından gelmişlerdi.

dönebilmişti. Bu sıralarda Resûlüllah (s.a.v.) Busra Hâkimi Şurceyl bin Amru'ya, İslâm'a davet etmek üzere bir elçi göndermişti. Ancak Şurceyl bin Amru da elçi Haris bin Ümeyr'i öldürmüştü. Bu hâkim de hıristiyandı ve doğrudan Bizans İmparatorluğuna tabi idi. Bu sebeplerden dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v.) Cemadi-ül Evel Hicri 8 yılında Suriye sınırında huzur ve âsâyişi sağlamak ve Müslümanları Hıristiyanların baskısından kurtarmak için üç bin mücahitten müteşekkil bir kuvvet bu tarafa gönderdi. Bu kuvvet Me'an yakınlarına geldiğinde Şurceyl bin Amru'nun 100 bin askerlik bir ordu ile gelmekte olduğu öğrenildi. Bizzat Bizans İmparatorunun Humus'da bulunduğu ve kardeşi Theodor komutasında 100 binlik bir ordu daha gönderdiğine dair haberler geldi. Bu korku verici haberlere rağmen, üç bin kişilik mücahit birliği ilerlemeye devam etti ve Mute yakınlarında Şurceyl'in 100 binlik ordusuyla karşılaştı. Bu şaşırtıcı karşılaşmada İslâm mücahitlerinin ezilip yok olmaları işten bile değildi. Fakat bütün Arabistan ve bütün Ortadoğu gördü ki, 33'e 1'lik bir oranda bile kâfirler, müslümanlara galip gelemediler. Bundan dolayıdır ki, Suriye'de ve buna komşu bölgelerde yaşayan yarı özgür Arap kabilelerinin yanısıra İran (Pers) İmparatorluğuna tabi olan Irak çevresindeki Necdî kabileler de İslâmiyet'e yöneldiler ve binlercesi müslüman oldu. Reisleri Abbas bin Mirdas Sulemi olan Benî Suleym, ve Aşçe', Getfân ve Fezare halkı bu sıralarda İslâmiyeti kabul ettiler. Aynı sıralarda Bizans İmparatorluğunun Arap ordusu komutanlarından Ferve bin Amrü'l-Cüzamî de müslüman oldu ve imanını herkesi şaşırtacak derecede ispatladı. Bizans İmparatoru, Ferve'nin müslüman oluşunu duyunca kendisini tutuklatıp Sarayına çağırdı kendisine, "Senin için iki yol var: Ya İslâm, ya ölüm. İslâm'ı terkedersen, serbest bırakılacaksın ve eski mevkiine iade edileceksin, etmezsen ölüme gideceksin," dedi. Hz. Ferve sessizce İslâm'ı seçti ve Hak yolunda canını feda etti. Bu tür olaylardan dolayıdır ki, Bizans İmparatoru, Arabistan'dan kalkıp İmparatorluğunu tehdit etmeye başlayan "tehlike"nin gerçek önemini kavradı.

Ertesi yıl Bizans İmparatoru, müslümanlara Mu'te gazvesinden dolayı bir ders (!) vermek üzere Suriye sınırlarına askeri yığınak yapmaya başladı. Ayrıca, Bizanslılara bağlı olan Gessâni ve diğer Arap kabile reisleri de asker toplamaya başladılar. Resûlüllah (s.a.v.) bu gelişmelerden habersiz değildi. Resûlüllah (s.a.v.) İslâmî hareketi olumlu ve-

ya olumsuz yönde etkileyecek en ufak gelişmeyi yakından takip ederdi. Nitekim bu defa da yapılan hazırlıkların gayesini derhal anladı ve hiç çekinmeden Bizans İmparatorunun büyük gücüyle karşı karşıya gelmeye karar verdi. Zaten bu sırada gösterilen en ufak zaaf her şeyi altüst edebilirdi. Bir tarafta, Hüneyn gazvesinde ağır darbe yiyen ve can çekişmekte olan Arap Cahiliyyesi dirilecekti. Diğer tarafta, Rahip Ebu Amir vasıtasıyla Gessan'ın Hıristiyan hakimi ve bizzat imparator ile sıkı bir işbirliği içinde olan Medineli münâfıklar, müslümanları arkadan hançerlerlerdi. Ayrıca, Perslileri yendikten sonra her tarafa dehşet saçmaya başlayan Bizans İmparatoru da saldırıya geçmeye hazırlandı. İşte bu üç büyük düşmanın ortak güç ve saldırısı, İslâm'ın kazanmakta olduğu savaşı kayıb ettirebilirdi. Bu sebeplerden dolayıdır ki, memlekette kuraklık, yaz sıcağı hüküm sürmesine ve hasad zamanı yaklaşmış olmasına, binek hayvanları ile yem ve silah, araç gereç ve erzak az ve sermaye hemen hemen yok olmasına rağmen, müslümanlar dünyanın en büyük iki güçten biriyle hesaplaşmaya hazırdılar. Allah'ın Peygamberi (s.a.v.) Hakk'a davet için ölüm kalım ânı geldiğini düşünerek bütün bu engellere rağmen savaşa hazırlık emrini verdi. Geçmişte bütün gazvelerden önce Hz. Peygamber (s.a.v.) son âna kadar gidilecek yön ve karşılaşılacak düşman hakkında herhangi bir açıklama yapmamayı âdet edinmişti. Üstelik, Medine'den çıktıktan sonra da gidilecek yer belli olmasın diye zigzaglı bir yol seçerdi. Ancak bu defa, bu gibi gizliliğe gerek olmadığını düşünerek Bizanslılarla görülecek hesap bulunduğunu ve Suriye'ye gidileceğini açıkça ilan etti.

Durumun nezaketi ve vehametini Arabistan'da herkes kavramıştı. Eski Cahiliyyenin son fedâileri için bu bir ümit ışığıydı ve Bizans İmparatorluğu ile İslâm arasındaki bu mücadelenin neticesini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Zira, kendileri de çok iyi biliyorlardı ki, bundan sonra kendileri için başka bir ümit ışığı yoktu. Münâfıklar da son kozlarını oynuyor, Zirâr camiini inşa ederek Suriye'de İslâm'ın kaderi değişince yurt içinde fitne ve fesad bayrağını kaldırmayı tasarlıyorlardı. Sadece bu değil, müslümanların seferini boşa çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Müminler ile gerçek müslümanlar ise, uğrunda 22 yıl mücadele etmiş ve her şeylerini feda etmiş oldukları davanın büyük bir sınavdan geçmekte olduğunu anlamışlardı. Böylesine hayati bir anda cesaret göstermenin anlamı bütün dünyaya hakim olma yolunun açıl-

ması ve zaaf göstermenin manası Arabistan'da bile hayatta kalmanın zorlaşması olacaktı. İşte bu düşünce ve duyguyla İslâm'ın fedâileri bütün imkanlarıyla savaş için hazırlık yapmaya başladılar. İmkân ve kaynaklar çok kısıtlı olmasına rağmen herkes gücünden fazla cihada katkıda bulunmaya çalıştı. Hz. Osman (r.a.) ile Hz. Abdurrahman bin Avf (r.a.) büyük meblağlar verdiler. Hz. Ömer (r.a.) ömrünün bütün kazancının yarısını getirdi. Hz. Ebu Bekr (r.a.) bütün mal ve mülkünü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sundu. Fakir sahabeler, alın terleriyle kazandıklarını savaş fonuna verdiler. Kadınlar mücevherlerini getirdiler. Cesur ve kahraman gençler grup grup gelmeye başladılar. Bu gençler kendilerine silah ve hayvanlar verildiği takdirde canlarını seve seve İslâm'a feda edeceklerini söylediler. Binek hayvanı bulamayanlar ise ağlıyor, sızlıyor ve üzülüyorlardı; durumlarını gören Hz. Peygamber (s.a.v.)'de çaresizlik içinde kıvranıyordu. Bu, iman ile nifâk arasındaki farkın bir ölçüsü oluverdi. Böylesine güç bir anda cihada şu veya bu sebeple katılmayan ve geri kalanlar zan altında kalabilir ve İslâmiyete bağlılıkları şüpheye düşebilirdi. Nitekim, Tebûk gazvesine gidilirken yolda kalan müslümanlar Resûlüllah (s.a.v.)'a mazeretlerini bildirir ve Resûlüllah (s.a.v.)'da şu karşılığı verirdi: "Üzülmeyin, bunda bir hayır var ise Allah size bu fırsatı tekrar verecektir; yok eğer durum başka ise, şükredin ki Allah sizi bundan kurtardı."

Recep 9. Hicrî'de Hz. Peygamber (s.a.v.) 10 bini süvari olmak üzere 30 bin mücahit ile Suriye'ye hareket etti. Develer o kadar azdı ki, her birine birkaç kişi sırayla biniyordu. Kavurucu çöl sıcağı ve içme suyu sıkıntısı da cabasıydı. Fakat bu nazik zamanda müslümanların gösterdiği azim ve iman, Tebûk'a vardıklarında ödüllendirildi. Müslümanlar Tebûk'a varınca İmparator ve ona tâbi olanların, çatışmadan kaçındıkları ve askerlerini geri çektikleri ve savaşılacak bir düşmanın kalmadığı öğrenildi. Tarihçiler ile siyer yazarları bu olay hakkında yanılgıya kapılmış ve bazı yanlış yorumda bulunmuşlardır. Onlara göre, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'e Bizans kuvvetlerinin Suriye sınırında toplandıkları yolunda gelen haber tamamıyla asılsızdı. Fakat şurası bir gerçektir ki, Bizans İmparatoru askerlerini sınırda fiilen toplamaya başlamıştı; fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) onun bu askeri hazırlığı tamamlamadan sür'atle ve cesaretle gelip kapılarına dayanınca, askerlerini geri çekmekten başka bir çare görmedi. İmparator, Mu'te savaşın-

da üç bin müslüman fedai'nin 100 bin kişilik bir orduya nasıl kök söktürdüğünü çok iyi görmüştü ve bu acı tecrübeden sonra, bizzat Resûlüllah (s.a.v.)'ın komutasında 30 bin kişilik bir kuvvete karşı 100-200 bin kişilik bir ordu ile savaş alanına gelmeye cesaret edemezdi.

Bizans İmparatorunun savaş alanından apar topar kaçması, müslümanların manevi bir zaferiydi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) o an için bunu yeterli gördü; ve Tebûk'u geçip Suriye topraklarına girmeden bu zaferin siyasi ve askeri meyvelerini toplamayı tercih etti. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebûk'ta 20 gün kalarak Bizans İmparatorluğu ile Dârü'l-İslâm arasındaki bölgede bulunan ve o zamana kadar Bizanslılara tâbi olan pek çok küçük devletçik ve emirlikleri İslâm Devletine kattı ve kendilerinden bağlılık senedi aldı. İslâm Devletine cizye ödemeyi ve siyasi ve askeri bakımdan bağlı olmayı kabul edenler arasında Dûmetü'l-Cendel'in Hıristiyan kabile reisi Ukeydir bin Abdülmelik Kindi, Ayle'nin Hıristiyan kabile reisi Yohanna bin Ru'be, Makna, Cerbâ ve Azruh'un hıristiyan reisleri yer alıyordu. Böylece İslâm Devletinin sınırları ve hakimiyeti Bizans İmparatorluğuna kadar uzandı; ayrıca, o zamana kadar Arabistan'a karşı kullanılmakta olan Arap kabile reislerinin çoğu Bizanslılar yerine müslümanların müttefiki oluverdi. Tebûk seferinin en büyük faydası ise, İslâm devletinin, Bizans İmparatorluğuyla uzun süren bir mücadeleye girişmeden önce Arabistan topraklarında durumunu güçlendirmesi şeklinde zuhur etti. Tebûk'ta müslümanların savaşından galip gelmeleri ve zafer kazanmaları, ister alenen müşrikler olsun, ister İslâm perdesi içinde münâfıklar olsun, Kadim Cahiliyye'nin dirilmesine ümit bağlamış olanların belini kırdı. Bu unsurlar, bu son hezimet ve ümitsizlikten sonra, bizzat kendilerinin iman nimetinden yararlanmak ya da hiç olmasa, gelecek nesillerinin güven içinde büyümelerine imkan sağlamak için İslâmiyeti kabul etmekten başka bir çare bulamadılar. Bundan sonra, şirk ve cahiliyette ısrar eden küçük ve önemsiz bir azınlık öylesine çaresiz kaldı ki, Cenab-ı Allah'ın, uğrunda Peygamber'ini gönderdiği reformcu devrimin tamamlanmasını engelleyemedi.

İşlenen Konular: Bu tarihi olayları gözönünde bulundurarak Tevbe sûre'sinde bahsedilen başlıca konuları şöyle sıralayabiliriz:

1) İman sahipleri bütün Arabistan'ın rakipsiz hakimleri olduktan ve tüm direnişler, ister aktif ister pasif olsun, ortadan kaldırıldıktan

sonra ülkenin tamamıyla bir Dârü'l-İslâm olmasını sağlayacak politikanın belirlenmesi zaruri ve elzemdi. Bu politikanın ana hatları şunlardı:

a) Arabistan'ın tam anlamıyla İslâm merkezi olması, başka yabancı herhangi bir unsurun, bu İslâm terkibine zarar vermemesi ve herhangi bir iç veya dış tehlike karşısında iç savaşın çıkmamasını sağlamak için Arabistan'dan şirk büsbütün temizlenmeli ve eski şirk nizamı tamamıyla yok edilmeli. Bu amaçla, müşriklerle beraat edilmesi, yani onlarla olan bütün anlaşmaların feshedilmesi ve bütün bağların koparılması gerektiği belirtildi.

b) Ka'be'nin yönetimi iman sahiplerinin ellerine geçmesinden sonra sadece Allah'ın ibadeti için tahsis edilmiş olan bir ma'bed'de şirkin devam etmesine ve mütevelliyetinin de müşriklerin elinde kalmasına izin verilemezdi. Bu sebeple, bundan sonra Kâ'be'nin mütevelliyetinin Tevhid'e inananların ellerinde kalması, Beytullah'ın sınırlarının içine şirk ve cahiliyyenin bütün örf ve âdetlerinin yasaklanması, hatta Allah'ın evine, hürmetine halel gelmesin diye, müşriklerin yaklaşmasının bile önlenmesi için emir verildi.

c) Arabistan'ın toplumsal ve kültürel alanında Cahiliyye'den kalma örf ve âdetler ile alışkanlıklar ve törenlerin, İslâmî devirde devam etmesine imkân yoktu. Bu sebeple, bunların tasfiyesi için gereken tedbirler alındı. "Nesi" geleneği bunların en çirkini olması sebebiyle buna doğrudan darbe indirildi ve bu darbe ile, müslümanların Cahiliyye'nin benzeri diğer gelenek ve kötü alışkanlıklara karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiği belirtildi.

2) Arabistan çapında İslâm'ı yayma çalışmaları tamamlandıktan sonra bu çalışmaların çerçevesini genişletme safhasına geçilmesi gerekiyordu. Bu hususta en büyük engeller Bizans ve İran (Pers) İmparatorluklarıydı ve müslümanların bu güçlü siyasi iktidarlarla karşı karşıya gelmeleri vazgeçilmez bir şeydi. Ayrıca, ilerde müslüman olmayan diğer siyasi ve içtimaî kuvvetlerle çatışmanın önlenmesine imkân yoktu. Bu sebeple, Arabistan'ın dışında Hak dinine tâbi olmayanların siyasi hakimiyet, bağımsızlık ve egemenliklerinin, İslâmi iktidara tâbi oluncaya kadar silah zoruyla ortadan kaldırılmasına emir verildi. Müslüman olmayanların, hak dinine iman etmeme hakkı vardır; ancak Allah'ın toprağında kendi hakimiyetlerini kurmaları ve insan toplumlarının yönetimini kendi ellerinde bulundurarak Allah'ın kullarına kendi sapıklıkları-

nı aşılamaları veya gelecek nesillere şirk veya inançsızlıklarını empoze etmeleri mümkün değildir. Gayri müslimler iman ve vicdan hürriyetine sahip olacaklardır; ama kendi şirk, inançsızlık ve sapıklıklarını ancak cizye ödeyip İslâmi iktidara bağlı olmak şartıyla sürdürebileceklerdir.

3) Üçüncü önemli konu, münafıklar ile ilgili tavırdı. Şimdiye kadar bazı durumlar ve şartlar gözönünde bulundurularak münafıkların hıyanetlerine göz yumuluyordu. Fakat şimdi dış tehlike ve baskılar azaldığı ve hemen hemen yok olduğu için münâfıklara artık hiç yumuşak davranılmaması ve açıkça Hakkı inkâr edenler konusunda olduğu gibi böylesine gizlice Hakkı inkâr edenlere sert davranılması emrolundu. Nitekim, aynı politikaya göre Resûlüllah (s.a.v.), Tebûk gazvesinin hazırlığı sırasında, münafıkların toplanıp müslümanları gazveye katılımlarından alıkoyma planlarını yaptıkları Suveylem'in evini ateşe verdirdi ve yine aynı politikaya uygun olarak Tebûk dönüşünde ilk iş olarak Zirâr camiinin yıkılıp yakılmasını emretti.

4) Mü'min veya sadık müslümanlarda geriye kalan tereddüt, şüphe veya azim zaafının da giderilmesi gerekiyordu. Çünkü, İslâm, uluslararası mücadele safhasına geçmek üzere idi ve tek bir Müslüman Arabistan'ın, bütün dünya ile çarpışması sözkonusuyken, İslâm cemaatı için iman ve irade zaafından daha büyük bir iç tehlike olamazdı. Bu sebeple, Tebûk gazvesi sırasında tembellik gösteren ve bazı bahaneler uydurup cihada katılmayanlar şiddetle kınandılar. Geriye kalanların, inandırıcı bir sebep olmaksızın cihad'tan kaçmaları münafıkça bir davranış olarak nitelendirildi ve imanlarının zayıf olmasının bir belirtisi olduğuna işaret edilerek gelecekteki davranışları konusunda uyarıldılar. Bundan sonra, bir mü'min'in imanının kuvvetli veya zayıf oluşunun ölçeğinin, Allah kelimesini olanca güçle duyurmak için yapılan mücadeleye katılmak ve İslâm ile küfr arasındaki çekişmede İslâmları ellerinden geldiği kadar desteklemek olduğu açıkça belirtildi. Bu mücadeleye ve savaşa katılmak, canını, malını, vaktini ve enerjisini harcamaktan çekinen birinin imanı sağlam olmayacaktır ve imanı zayıf olan birinin herhangi bir dini hizmeti, hayır işi veya fedakârlığı herhangi bir şeye yaramayacaktır da denildi.

İşte bütün bu konular gözönünde bulundurularak Tevbe sûresi okunur ve incelenirse, içerdiği bütün meseleler ve mevzular daha iyi anlaşılacaktır.

ET-TEVBE SÛRESİ

(MEDİNE'DE NÂZİL OLMUŞTUR, 129 ÂYETTİR)

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى الَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١
فَسِيحُوا۟ فِى الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى
اللَّهِ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِى الْكَٰفِرِينَ ۝٢ وَأَذَٰنٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ
إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُۥ ۚ
فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى
اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٣

1-3- Müşriklerden muahedeniz olanlara[1] karşı Allah ve Resulünden bir beraattır[2] (ihtardır, ültimatomdur). Yeryüzünde dört ay gezip dolaşın.[3] Bilin ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. Allah, kâfirleri zelil eder. Ve (bu) Hacc-ı Ekber günü[4] Allah ve Resulünden bütün insanlara, Allah'ın ve Resulünün müşriklerden berî (azad) olduğuna dair bir ilâmdır. Eğer tevbe ederseniz sizin için hayırlıdır. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. Kâfirleri acıklı azap ile müjdele.

Açıklamalar

1- Enfal sûresinin 58. âyetinde müslümanların, bir millet veya topluluğun "hıyanet" (isyan, anlaşmayı bozmak veya ihanet) etmesinden endişe duydukları zaman, onunla olan anlaşmayı yüzüne vurmaları ve onunla aralarında artık herhangi bir muahede veya anlaşmanın bulunmadığını açıkça ilân etmeleri gerektiği kaydedilmişti. Bu âyette ayrıca, o millet veya topluluğu açıkça uyarmadan ve bilgi vermeden savaş hazırlıklarına başlamanın da bir hıyanet olacağı belirtilmişti. İşte bu ahlâk anlayışıyla burada, müslümanlarla anlaşma halinde ve müttefik durumunda olmalarına rağmen, her zaman İslâm ve müslümanlara karşı komplo kurmak ve sinsice harekette bulunan bütün kabileler sert bir dille uyarılıyor ve onlarla olan bütün anlaşmaların feshol duğu anlatılıyor. Arabistan'da Beni Kenane, Beni Zamre ve birkaç kabile hariç bütün diğer kabileler işte böyle bir hıyanet içinde idiler ve onlara böyle bir muhtıra veya ültimatom verilmesi gerekiyordu.

Bu beraat ilâmından (muhtıra) sonra Arabistan'da şirk ve müşriklerin varlığı fiilen yasa dışı kılındı ve ülkenin büyük bir bölümü İslâm idaresine girdiği için sığınacak herhangi bir yerleri kalmadı. Müşrikler sinsice bir oyun oynuyorlardı. Onlar, İslâm devletinin Pers ve Bizans İmparatorluğunca tehdit edildiği veya Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman birden bire anlaşmayı bozup ülke çapında iç savaş çıkarmayı tasarlıyorlardı. Ancak Allah ve Resulü, bekledikleri andan önce davranıp oyunlarını bozdular ve bu beraat ilânından sonra silahlarına sarılıp İslâm'ın gücüyle çarpışıp yeryüzünden yok olmaları, yahut memleketi terk etmeleri, yahut da İslâmiyeti kabul edip hem kendilerini hem kendi bölgelerini emniyete almalarından başka bir çare bırakmadılar.

Bu büyük ve akıllı adımın asıl hikmetini, aradan 1.5 yıl geçmeden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat etmesinden hemen sonra, irtidâd fitnesi şeklinde ortaya çıkan sahte peygamberler furyası ve ülkenin her köşesinde patlak verip İslâm'ın yeni binasını sarsıp yıkmaya yönelik isyan ve tuğyân dalgasını göz önünde bulundurduğumuz takdirde sanırız daha iyi anlayabiliriz. 9. yılında bu beraat ilânı (uyarı)yla şirkin iyi teşkilâtlanmış gücü yok edilmez ve idari açıdan İslâm bütün memlekete hâkim olmasaydı, ilk Halife Hz. Ebu Bekr'in zamanında irtidad şeklinde ortaya çıkan fitneden 10 misli daha büyük ve güçlü isyan ve iç sa-

vaş patlak verirdi ve İslâm tarihi herhalde bugünkünden çok farklı bir şekil alırdı.

2- Sûrenin giriş kısmında belirttiğimiz gibi, 5. rükuya kadar devam eden bu hutbe veya konuşma, Hicrî 9. yılında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hzb. Ebu Bekr'i hac için Mekke'ye gönderdiği sırada inmişti. Bu bölüm inince, sahabeler Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, Hac sırasında diğer hacılara da duyursun diye, Hz. Ebu Bekr'e bildirmesini rica ettiler. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) bu önemli açıklamanın kendi evinde kendi âilesinden birisi tarafından yapılması gerektiğini belirtti ve bu görevi Hz. Ali'ye verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'den ayrıca bu bölümü hacılara okuduktan sonra şu duyuruyu da yapmasını istedi:1 İslâm dinini kabul etmeyen biri Cennet'e giremeyecektir,2 Bundan böyle hiçbir müşrik hacca gelmeyecektir,3 Ka'be'nin çevresinde tavaf sırasında çıplak dolaşmak yasaktır ve4 Resûlüllah'la anlaşmalı olup anlaşmalarını bozmamış olanlara iyi davranılacak ve anlaşma müddetine kadar bütün hükümleri yerine getirilecektir. Burada şunu da bilmekte fayda vardır ki, Mekke fethinden sonra İslami dönemin ilk haccı Hicri 8. yılında eski gelenek ve göreneklere göre yapıldı. Hicri 9. yılında ikinci hac müslümanlar kendi kurallarına, müşrikler de kendi örf ve adetlerine göre yaptılar. Daha sonra Hicri 10. yılında üçüncü hac tamamıyla İslâmî bir şekilde idrak edildi ve Haccetü'l-Veda (Son Hac) adıyla bilinen meşhur Hac işte budur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk iki hacca iştirak etmemişti, ancak üçüncü hacca şahsen katıldı. O zamana kadar bütün Arabistan'da şirk ortadan kaldırılmıştı.

3- Bu süre 10 Zilhicce Hicri 9. yılında tanınmıştı. O tarihten 10 Rebiüssani 10. yılına kadar ki dört aylık süre adı geçen kişilere durumlarını tekrar gözden geçirmek üzere tanındı. Yani bu süre içinde ya savaşa hazır olacak, ya ülkeyi terkedecek ya da İslâmiyeti kabul edeceklerdi.

4- Yani, "Yeum'ün Nehr" olarak bilinen 10 Zilhicce. Hadislerde belirtildiği gibi, Haccetü'l-Veda'da Hz. Peygamber hutbesinde dinleyicilere o günün hangi gün olduğunu sordu, kendileri "Yeum'ün Nehr" olduğunu söylediler. Resûlüllah da bunun Hacc-i Ekber günü olduğunu belirtti. Araplar "umre"ye Hacc-ı Asgar (küçük hac), normal (hacca da Hacc-ı Ekber) derler.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم
مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا
إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝٤ فَإِذَا انسَلَخَ
الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۖ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

4-5- Ancak müşriklerden anlaşmanız olup size karşı ahitlerinden bir şey noksan etmeyen ve aleyhinize bir kimseye yardım etmemiş olanlara ahitlerini müddetine kadar tamamlayın. Allah muttakîleri sever.[5] Haram aylar[6] bitince, müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Esir ve hapsedin. Onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın.[7] Allah gafûrdur, râhimdir.

Açıklamalar

5- Yani, sizinle anlaşmalarını bozmamış olanlarla olan anlaşmaları bozmanız "takva'ya aykırı olacaktır. Allah nezdinde makbul olanlar, herhâlükârda takvaya riayet edenlerdir.

6- Bu "haram aylar" genellikle, Hac ve umre için "haram" olarak kabul edilen aylar değildir. Aksine, bu aylar, müşriklere tanınan süre içindeki dört aydır. Bu aylarda müşriklere saldırmak haram veya yasak olduğu için bunlara "haram aylar" denilmiştir.

7- Yani, müşriklerin sadece küfr ve şirklerinden tövbe etmeleri yetmeyecek, onların fiilen namaz kılmaları ve zekât vermeleri de gerekecektir. Bu vecibeleri yerine getirmedikçe küfrü bırakıp İslâmiyeti kabul ettikleri geçerli sayılmayacaktır. Hz. Ebu Bekr (r.a.) işte bu âyete dayanarak irtidad fitnesine karşı savaş ilân etmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ebediyete intikalinden sonra irtidad fitnesini çıkaranlardan bir grup, İslâmiyeti inkâr etmediklerini, namazı da kılmaya hazır olduklarını, ancak zekât vermeyeceklerini söylüyordu. Eshâb-ı kiram'ın

en büyük meselesi, bu kişilere nasıl silah kaldırılmasıydı. Hz. Ebu Bekr ise bu ayeti sened olarak gösterdi ve "bize, bunları ancak şirkten tövbe etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri halinde affetme emri verilmişti; fakat bunlar üç şarttan birini yerine getirmiyorlarsa, biz bunları nasıl affedebiliriz?" diyerek kararını verdi.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ
اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾
كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ
رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا
اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ
إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ
قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

6-8- Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Tâ ki, Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Çünkü onlar, cahil bir kavimdir.[8] Mescid-i Haram'ın yanında muahede eylediğiniz kimseler hariç,[9] müşrikler ile Allah ve Resulü yanında nasıl bir ahit olabilir? Mescid-i Haram'da muahede edenler size karşı ahitlerinde durdukça, siz de onlara karşı doğrulukla muamele edin. Allah muttakîleri sever. Müşriklerle nasıl anlaşma olur ki eğer size galip gelirlerse size karşı ne bir yemin, ne de bir vecibe gözetip tanımazlar. Ağızları ile sizi hoşnut ederler. Fakat kalbleri buna yanaşmaz.[10] Onların çoğu fasıklardır.[11]

Açıklamalar

8- Yani, savaş sırasında eğer bir düşman size İslâm'ı anlamak istediğini söylerse, müslümanlar ona eman verip kendilerine gelmesine izin vermeleri ve İslâm dini hakkında bilgi vermeleri gerekiyor. Bundan

sonra da düşman İslamiyeti kabul etmezse, müslümanlar onu kendi korumaları altında ait olduğu yere göndermelidirler. İslâm fıkhına göre eman alıp Dârü'l-İslâm'a gelen bir kişiye "müstamin" denilir.

9- Yani Beni Kanane, Beni Hüza'a ve Beni Zamre.

10- Yani görünüşte onlar barışın şartlarını görüşüyor ve kabul ediyorlar, ancak içten anlaşmayı bozmak ve savaş çıkarmak istiyorlar. Bunun en bariz misali, yaptıkları her anlaşmayı bozmalarıdır.

11- Yani, bunlar öyle kimselerdir ki, ne ahlâkî sorumlulukları idrak ediyorlar ne de ahlâk kurallarını çiğnemekten çekiniyorlar.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ
اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ اِنَّهُمْ سَاۗءَ مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ۝ لَا يَرْقُبُوْنَ فِيْ مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ
هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ۝ فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا
الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ ۭ وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝

9-11- Onlar, Allah'ın âyetleri ile değersiz şeyleri satın aldılar. Ve Allah'ın yolunu kapattılar.[13] Onlar ne fena işler yaptılar. Onlar bir mü'mine karşı ne bir yenin ne de bir vecibe gözetmezler. Onlar, hadlerini aşanlardır. (Bununla birlikte) eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse artık sizin din kardeşlerinizdirler. Biz, anlayan kavim için âyetleri açıklarız.[14]

Açıklamalar

12- Yani bir yandan Allah'ın âyetleri bu insanları doğruluğa, dürüstlüğe ve Hakk'ın kanunlarına itaat etmeye çağırıyordu ve diğer yandan nefsin kontrolsüz ve sınırsız isteklerine uyup dünyevi hayatta birkaç günlük zevk ve sefa imkanları vardı. Bu insanlar her iki şeyi karşılaştırdıktan sonra birincisini bırakıp, ikincisini seçtiler.

13- Yani bu zalim kişiler hidayet yerine sapıklığı tercih etmekle kalmadılar, ayrıca Hakka davet çalışmalarının hiç yürümemesi ve ha-

yır ile hareketin sesinin hiç yükselmemesi hatta iyiliğin her sesinin bastırılması için ellerinden geleni yaptılar. Cenab-ı Allah'ın yeryüzünde kurmak istediği sâlih nizamı engellemek için ellerinden geleni yaptılar ve bu Hak nizamını bulup buna uyanlara hayatı çekilmez hale getirdiler.

14- Burada, müşriklerin namaz kılmayıp ve zekat vermeyip sadece tevbe etmeleriyle müslümanların din kardeşleri olmayacakları tekrar izah edilmiştir. Namaz kılıp zekât vermelerinden sonra ancak müslümanların kardeşleri olabileceği yolunda yer alan ifadenin anlamı da şudur: Bu vecibeleri yerine getirdikten sonra, müşriklere sadece müslümanların el kaldırmaları ve canları ile mallarına el sürmeleri yasaklanmış olmayacak, ayrıca onlar din kardeşleri olarak İslâm toplumunda eşit haklara sahip olacaklardır. Toplumsal, medenî ve kanunî açıdan diğer müslümanların seviyesinde olacaklardır ve gelişme yolunda herhangi bir engelle karşılaşmayacaklardır.

وَإِنْ نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُم مِّنۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا۟ فِى
دِينِكُمْ فَقَٰتِلُوٓا۟ أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ ۙ إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ وَهَمُّوا۟
بِإِخْرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ
فَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾
قَٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ
قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

12-15- Eğer onlar ahitlerinden sonra yeminlerinden döner ve dininize saldırırlarsa öldürün. Yeminlerine riayet etmeyen küfrün önderleri ile savaşın. Umulur ki, onlar bundan vazgeçerler.[15] (Ey mü'minler) yeminlerini bozan, o peygamberi sürüp çıkarmaya çalışan kavim ile dövüşmez misiniz?[16] Evvel emirde onlar size karşı taarruza başladılar. Onlardan korkar mısınız? Eğer inanmış kimselerseniz, kendisinden korkmanıza daha layık olan bir Allah vardır. Onlarla muharebe edin ki, Allah onları, sizin ellerinizle azaplandırsın ve zillete düşürsün. Size, onlara karşı yardım etsin. Müminlerden bir kavmin yüreklerine şifa versin. Onların (müminlerin) kalblerindeki kini giderir. Allah dilediğinin tevbesini kabul eder.[17] Allah, hakkı ile bilir ve hikmeti ihmal etmez.

Açıklamalar

15- Buradaki söz ve ifadelerden anlaşılacağı gibi, ahit (anlaşma) ve yeminlerden küfrü terk edip İslâmiyeti kabul etme söz ve yeminleri kastedilmiştir. Çünkü, artık onlarla herhangi bir anlaşma ve ittifak yapmak söz konusu değildi. Onlar geçmişteki bütün anlaşmaları bozmuş ve sözler ile yeminlere hiçbir değer vermiyorlardı. Zâten onların bu tutum ve davranışı yüzünden Cenab-ı Allah ve Resûlüllah (s.a.v.) beraatlarını açıklamışlardı. Ayrıca, bu tür insanlarla yeni herhangi bir anlaşma yapılmayacağı da bildirilmişti. Allah'ın emrine göre bunların kurtuluşu, ancak şirk ve küfürden tövbe etme, namaz kılma ve zekât vermelerinde idi. Bu bakımdan, bu âyet mürtedler (dinden dönenler) hakkında çok açık ve kesin hüküm taşımaktadır. Aslında bu âyette 1.5 yıl sonra Hz. Ebu Bekr'in halifeliği sırasında ortaya çıkan irtidat fitnesi hakkında kehanette bulunulmuştur. Hz. Ebu Bekr (r.a.) de bu âyette yer alan hükümlerle tamamıyla uygun hareket etti. (Daha ayrıntılı açıklamalar için bk: Mevdudî, "İslâm Hukukuna göre Mürted'in Cezası").

16- Burada hutbenin muhatapları yine müslümanlardır ve kendilerinin savaşa hazır olmaları, din konusunda hiçbir akrabalık ve dostluk ilişkilerine riayet etmemeleri ve dünyevi menfaatlara tenezzül etmemeleri kuvvetle ifade edilmiştir. Konuşmanın bu bölümünü iyice anlayabilmek için o sıralarda meydana gelen olaylar ve tarihi gelişmeler göz önünde bulundurulmalıdır. Şüphesiz, İslâm o zamana kadar ülkenin büyük bir bölümüne kadar yayılmış ve Arabistan'da kendisine meydan okuyacak herhangi bir güç ayakta kalmamıştı. Fakat yine de, bu aşamada atılmak istenen radikal ve devrimci adımın bazı tehlikeler doğuracağını basiretli kişiler kolayca görebiliyorlardı.

Birincisi, bütün müşrik kabilelere, onlarla olan anlaşmaların feshedildiği, müşriklere Haccın yasaklandığı, Kâ'be'nin mütevelliyetinin değiştirildiği ve Cahiliyye dönemine ait örf, âdet, merasim ve alışkanlıkların ortadan kaldırıldığının bildirilmesi çok âni ve radikal adımdı ve müşrikler arasında bir bomba etkisi yapması kesindi. Müşrik ve münafıkların, kendi menfaat ve kazançlarını korumak için son bir çırpınışta bulunmaları ve damarlarındaki kanın son damlasını akıtmaları gayet tabii bir şeydi.

İkincisi, Haccın sadece Tevhid ehilleri için tahsis edilmesi ve müşriklere Kâ'be'nin kapısının kapatılması, hâlâ müşrik olan ülke nüfusunun önemli bir bölümünün Kâ'be'ye akımıntn durdurulması demekti. Halbuki bu akım sadece dini değil, ekonomik açıdan da Arabistan için çok önem taşıyordu ve hatta Arap ekonomisinin bel kemiğini oluşturuyordu.

Üçüncü Hudeybiye Anlaşması ve Mekke fethinden sonra iman etmiş kimseler için ortaya çıkan bu durum çok zordu. Zira, onların birçok akrabaları ve eş dostları hâlâ müşrikti ve bazılarının menfaatları eski Cahiliyye nizamının devamına bağlıydı. Arabistan'daki tüm müşriklerin ortadan kaldırılmasıyla ilgili bu hazırlıkların anlamı şuydu: Yeni müslümanlar kendi elleriyle kendi akraba ve kan kardeşlerini yerin dibine batırsın, onların asırlardan beri devam eden mevki, makam, imtiyaz ve mali menfaatlarına son versinler.

Gerçi hakikatte bu tehlikelerin hiçbiri ortaya çıkmadı ve beraat ilanı (muhtıra)'ndan sonra ülke çapında isyan ve tugyan ateşi çıkmasının tam tersine dört bir taraftan kabileler, şeyhler, emirler ve fertler gelip İslâmiyeti kabul etmeye ve müslümanlara iltihak etmeye başladılar ve müslüman olan herkes eski mevkii ve makamını korudu. Fakat yeni hükümet politikası açıklanırken böyle bir şeyin olacağını kimse emin olarak söyleyemezdi. Ayrıca, bu politikanın açıklanmasından sonra müslümanların bir güç gösterisi yapmaları gerekiyordu ve bu münasebetle, müslümanlara Allah yolunda cihadın önemi üzerinde duruldu ve bu hususta gereken hazırlıklar yapıldı ve tedbirler alındı. Bu hutbede de bu konuya temas ediliyor.

17- Burada, ilerde gerçekleşen bir imkâna işaret edilmiştir. Müslümanlar, beraatın ilânıyla kıyamet kopacağını ve kanlar akacağını dü-

şünüyorlardı. Fakat burada böyle bir endişenin var olmasına rağmen müşriklerin tövbe edebileceği ve İslâmiyeti kabul edebileceği imkânına değinilmiştir. Fakat bu imkân daha keskin bir şekilde gösterilmiştir. Çünkü böyle yapıldığı takdirde bir tarafta müslümanlar savaş hazırlıklarını azaltabilirlerdi, diğer tarafta, müşrikler bu tehdidi hafife alır ve kendi nazik durumlarını düşünüp İslâmiyeti kabul etmeyebilirlerdi.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا
الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ
أَن يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكُفْرِ ۚ أُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ
اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى
الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

16-18- Yoksa siz bırakıverileceğinizi, Allah'ın sizden cihad edenleri, Allah ve Resulünden ve mü'minlerden başka dost edinmeyenleri bilmez mi zannediyorsunuz?[18] Allah işlediğiniz şeylerden haberdardır. Kendi nefislerine küfür ile şahid oldukları halde[19] müşriklere Allah'ın mescidlerini imar hakkı yoktur. Onların amelleri boşa gitmiştir.[20] Ve onlar Cehennemde ebedî kalıcıdırlar. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edip, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. Umulur ki, onlar doğru yolda olanlarla beraber olurlar.

Açıklamalar

18- Bu âyette İslâm camiasına daha yeni giren müslümanlara hitap edilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, ey iman sahipleri, Allah ve Resulünü kendi canınızdan, malınızdan, âile, akraba, kabile ve diğer dünyevî nimetlerinizden daha çok sevdiğinizi ispatlamadığınız sürece hakiki mümin olamazsınız.

19- Yani, tek Allah'a ibadet için yapılan camilerin mütevelli, görevlisi, hizmetçisi veya sakini olmak için; Allah'ın tanrısal sıfat, hak ve yetkilerine başkalarını ortak koşanlar hiçbir şekilde uygun olamazlar. Üstelik, kendileri Tevhid dâvetini kabul etmeyi reddettikten ve kendi hayat ve ibadetlerini tek bir Allah'a bağlamayı kabul etmedikten sonra sadece Allah'ın ibadetine mahsus bir mabedin mütevellisi olarak kalma hakkına nasıl sahip olabilirler?

Burada genel bir hüküm verilmiştir ve hakikat itibarıyla da genel bir ilkedir. Fakat burada bu genel sözün amacı, Ka'be ve Mescid-i Haram üzerinde müşriklerin mütevelliliğe son verip ilelebet Tevhid ehillerinin mütevelliliği tesis etmektir.

20- Yani, bunların Beytullah'a yaptıkları az çok hizmet, buna şirk ve Cahiliyye dönemine ait diğer gelenek ve göreneklerini karıştırmaları sebebiyle yok olup gitmiştir. Bunların yaptıkları azıcık iyilik, büyük kötülükleriyle örtülmüş ve yok edilmiştir.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ
اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ
دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ

مِنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ
وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

19-24- Hacılara su vermeyi, Mescid-i Haram'ın tamiri, Allah ve ahiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihad eden gibi mi tutarsınız?[21] Bunlar, Allah katında eşit olamazlar. Allah, zâlim olan kavmi hidâyet etmez. İman edip hicret eden, malları ve nefisleri ile Allah yolunda cihâd edenler, Allah katında daha büyük derecelerdedir. Kurtuluşa erenler de onlardır. Rableri, onları rahmet ve rızası ile, kendisinde devamlı nimetler bulunan Cennetler ile müjdeler. Onlar o cennetlerde ebedî kalırlar. Allah indinde büyük ecir vardır. Ey müminler, eğer küfrü imana tercih ederlerse babalarınızı ve kardeşlerinizi dost edinmeyin. İçinizden kim onların velilikleri altına girerse, onlar zalimlerin tâ kendileridir. De ki, "eğer babalarınız, evlâtlarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, topladığınız mallar, kesat'a (uğramasın)'dan korktuğunuz ticaretiniz ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun Resul'ünden ve Allah yolundaki bir cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun.[22] Allah fasık olan kavme hidâyet etmez.

Açıklamalar

21- Yani bir türbe, dergâh veya ziyaret yerinde görev yapmak ve göstermelik bazı dini vecibeleri yerine getirmek Allah katında hiçbir değer taşımıyor. Allah katında asıl önemli olan iman ve Allah yolunda fedakarlık yapmaktır. Bu özelliği taşıyan ve bu görevleri yapan bir kişi gerçekten çok değerlidir. Böyle bir kişi tanınmış veya asil âileye bağlı olmasa veya büyük mevki ve imtiyaza sahip olmasa da böyledir. Bu sıfatlara sahip olmayan kimseler ise, ister dini bakımdan çok değer ve-

rilen âileye mensup olsun, ister çok zengin veya nüfuzlu bir zümreye ait olsunlar, ne bir mevki ve imtiyaza sahip olabilirler ne de bu gibi şeylere "miras" veya "çantada keklik" gibi bakabilirler.

22- Yani, Cenab-ı Allah, sizin yerinize başka bir topluluğa gerçek dindarlık, din önderliği, rüşt ve hidayetin liderliği gibi nimetler verinceye kadar bekleyedurun.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ
كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا
وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾
ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧﴾

25-27- Allah size bir çok yerlerde ve Hüneyn gününde yardım etmiştir.[23] Hüneyn günü çokluğunuz sizi hayrete düşürmüşken size bir faydası dokunmadı. Korkunuzdan dünya size dar geldi. Sonra arka dönüp kaçtınız. Sonra Allah; Resûlü ile müminlerin üzerine sekinetini (kuvvei ma'neviyyesini) indirdi. Ve onlara görmediğiniz askerler indirdi. Ve kâfirleri azaplandırdı. Bu, kâfirlerin cezası idi. Bunlardan sonra Allah, dilediğini affeder.[24] Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

23- Beraat ilânı (muhtıra)'ndan sonra Arabistan'ın her köşesinde ayaklanma olacağı ve kanın gövdeyi götüreceğinden korkan ve böyle bir kargaşanın üstesinden gelinmesinin mümkün olamayacağını düşünenlere hitap edilerek burada deniliyor ki, "sizlere çok daha nazik zamanlarda yardımını esirgememiş Allah'a güvenmiyor musunuz?

Onun, çok daha büyük tehlikelerden sizi kurtardığını bilmiyor musunuz? Her şey sadece sizin bilek gücüne bağlı olsaydı, siz Mekke'den öteye adım bile basamazdınız; olmazsa Bedir'de işiniz tamamdı. Bunu iyice bilin ki, arkanızda Allah'ın desteği ve gücü vardı. Geçmişteki birçok tecrübeler bunun şahididirler. Cenab-ı Allah geçmişte olduğu gibi bundan böyle de İslâm dinini güçlendirecek ve yayacaktır."

Burada bahsedilen Hüneyn gazvesi, Şevval 8. Hicri yılında bu âyetlerin inişinden sadece 12-13 ay önce Mekke ile Taif arasındaki vadide vuku bulmuştu. Bu gazveye, o zamana kadar müslümanların hiç toplayamadığı 12 bin kişilik bir ordu katılmıştı. Buna karşılık kâfirlerin sayısı çok azdı. Buna rağmen, kâfirlerin safında bulunduğu Hevazen kabilesinin okçuları ağır bastılar ve müslümanları bozguna uğrattılar. İslâm ordusunda sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bir avuç cesur sahabe yerlerinden kımıldamadılar ve cesurca yerlerini korumaları sonucu diğer müslümanlar da toparlandılar ve kazananlar müslümanlar oldu. Yoksa, Mekke'nin fethi ile elde edilen kazanç Hüneyn'de kaybolacaktı.

24- Hüneyn gazvesini kazandıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) mağlup düşmana öylesine merhametli davrandı ki, kâfirlerin birçoğu müslüman oldu. Burada müslümanlara deniliyor ki, Arabistan'ın bütün müşriklerinin yok edildiği fikrine kapılmanız yanlıştır. Geçmişin tecrübelerini gördükten sonra şunu bilmelisiniz ki, Cahiliyye nizamının ayakta kalmasının bütün ümitleri yok olunca, bütün müşrikler kendiliğinden İslâm camiasına girmiş olacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ إِن
شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ

مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ
وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

28-29- Ey müminler, müşrikler necistirler. Onun için bu yıllardan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.[25] Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi fazlından zenginleştirir. Allah Alîmdir. Hakîmdir. Ehl-i Kitaptan Allah'a ve Ahiret gününe iman etmeyen,[26] Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığı şeyleri haram tanımayan[27] ve Hak dini din olarak kabul etmeyen kimselerle, size baş eğmiş oldukları halde elleri ile cizyelerini[28] verinceye kadar muharebe edin.

Açıklamalar

25- Yani bundan böyle müşriklerin sadece hac etmeleri ve Kâ'be'yi ziyaret etmeleri yasak değil, Mescid-i Haram'ın hududuna girmeleri bile yasak olacaktır. Çünkü ancak böylesine katı bir yasakla şirk ve cahiliyyenin kökü kazılmış olacaktır. Müşriklerin "necis" yani pis olmalarının anlamı, kendilerinin değil, iman ve itikatları ile ahlâk ve amelleri ve cahilâne yaşantılarının "pis" olmasıdır ve zâten bu sebepten dolayı Harem'in hududuna girmeleri yasaklanmıştır. İmam Ebu Hanife'ye göre bu yasağın anlamı, müşriklerin hac, umre veya diğer cahiliyye merasimleri için Harem hududuna girmeleridir. İmam Şafiî ise her ne sebeple olursa olsun, müşriklerin Kâ'be'ye girmelerinin kesinlikle yasak olduğunu belirtiyor. İmam Malik ise müşriklerin sadece Kâ'be'ye değil, diğer bütün camilere de girmelerinin yasak olduğu kanaatindedir. Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklere, Mescid-i Nebevî'ye girmesine izin vermişti.

26 - Gerçi Ehl-i Kitap, Allah'a ve Ahiret'e iman ettiklerini iddia ederler; fakat ne Allah'a ne ahiret'e iman ederler Allah'a iman etmenin manası bir kişinin sadece tanrıyı tanıması değildir, aksine Allah'ı tek olarak kabul etmesi, O'nun zâtı, sıfatları, hakları ve yetkilerine ne kendisini, ne başkalarını ortak koşmamasıdır. Ne var ki, hıristiyanlar ile yahudiler, daha sonraki âyetlerde açıkça belirtildiği gibi, bu günâhı işliyorlar. Bu sebeple, tanrıyı tanımaları anlamsızdır ve bunu Allah'a

iman olarak kabul edemeyiz. Aynı şekilde âhiret'e iman etmenin anlamı sadece öldükten sonra dirilmek değildir. Bunun yanısıra, bir kişinin âhirette kendi günâhının hesabını kendi vermesi gerektiği, hiçbir şefaat veya tavsiye veya aracılığın fayda vermeyeceği ve bir kimsenin başka bir kimsenin kefaretini ödeyemeyeceğine inanması gerekiyor. Ahiret akidesine göre bir kişi İlâhi Mahkemede adaletli bir şekilde sonuçlanacağına inanmalıdır. Bu kapsamlı akide olmaksızın âhirete iman edildiğini iddia etmek doğru değildir. Hıristiyanlar ile yahudilerin akidesi zayıf ve eksik olduğu için âhirete iman ettikleri söylenemez.

27- Yani, bunlar Cenab-ı Allah'ın kendi Resulü vasıtasıyla indirdiği şeriatı, hayat kanun ve nizamı olarak kabul etmiyorlar.

28- Yani, cihad veya savaşın gayesi, müşrik ve kâfirlerin İslâm dinine iman etmeleri ve bağlanmalarını sağlamak değil, Allah'ın toprağında hakimiyet ve muhtariyetlerine son vermektir. Kâfirler yeryüzünde hâkim, hükümdâr veya âmir olarak kalmasınlar, aksine yeryüzünde hayatın dizginleri, hakimiyet ve liderliğin yetkileri Hak dinine bağlı kimsenin ellerinde bulunsun ve kendileri kâfir ve müşriklere tabi olmasınlar.

"Cizye", İslâm devletinde zimmiler veya gayri müslimlere eman verilmesi ve emniyetlerinin sağlanması için verilen bedeldir. Cizye, ayrıca adı geçenlerin İslâm devletine bağlılıklarının bir simgesidir. "Elleriyle cizye verme"nin anlamı, herhangi bir ard niyet olmaksızın, doğru, dürüst bir şekilde cizye ödemektir. Âyet-i kerimede müşrik ve kâfirlerin "baş eğdikleri halde" olmaları istenmiştir. Yani başları dik olan iman sahipleridir, çünkü onlar Allah'ın hilafeti gibi önemli bir görevi yerine getiriyorlar. Müslüman olmayan teba'nın görevi ise başları eğik durmak ve sorumluluklarını yerine getirmektir.

İlk önce bu emir hıristiyan ve yahudiler için verilmiş; fakat daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Mecusi'lerden cizye aldı ve onlara "zimmi" muamelesi yaptı. Daha sonra eshâb-ı kiram ittifakla Arabistan'ın dışındaki bütün kavimlere aynı muameleyi yapmaya başladılar.

Müslümanların dünyada gerileme ve çöküntü dönemi içinde oldukları 19. asırda "cizye" ile ilgili akla gelmez te'vil ve mazeretler ileri sürülmüş ve o zamandan kalma bazı kimseler tarafından benzeri görüşler ortaya atılmaya devam edilmektedir. Fakat, Allah'ın dini, din düş-

manlarına karşı bu gibi tevil ve mazeretlerde bulunulmasına gerek duyulmayacak kadar büyüktür. Gerçek şu ki, Allah'ın dinini kabul etmeyen ve kendi ya da başkalarının çizdiği yolda yürüyenlere ancak şu kadar hürriyet ve hak tanınabilir: Kendileri hangi hata ve günâhı yapıyorlarsa yapsınlar, ama dünyanın hiçbir bölgesinde kendi iktidarlarını kuramazlar ve insan topluluklarını kendi sapık inanç, fikir ve ideolojilerine göre yönetemez veya sapıklıklarını onlara aşılayamazlar. Zira, bu sapık kimseler nerelerde bu gibi hak ve hürriyetlere sahip olurlarsa fitne ve fesad çıkarırlar. İman sahiplerinin vazifesi batıl inanç ve fikirleri yok etmek ve batıla inananları sâlih nizama tabi kılmaktır. Şimdi sıra geldi "cizye"nin neyin bedeli olduğu sorusuna. Bunun cevabı da, "cizye"nin, kâfir ve müşriklere İslâm devletinde kendi batıl inançlarını sürdürme hürriyetinin bedeli olmasıdır. Bu şekilde toplanan vergi veya fon, zimmilerin haklarını ve can güvenliğini koruyan salih rejimin devamı ve sağlamlaşması için kullanılmalıdır. Cizye'nin faydalarından biri de, bunu öderken her yıl zimmilerin, Allah için zekât verme şerefinden mahrum kalmaları ve batıl inanç taşıdıklarının, ağır bir bedelini ödediklerini yeniden hissetmeleridir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ
وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

30- Yahudiler, "Uzeyr, Allah'ın oğludur", Hıristiyanlar da, "Mesih (İsa) Allah'ın oğludur" derler. Bu, onların ağızlarından çıkan sözdür. Daha evvel küfredenlerin[30] sözlerini taklid ederler. İftira ettikleri için Allah onları öldürüp helâk etsin.

Açıklamalar

29- Burada Uzeyr'den, Yahudilerin "müceddid" (dini canlandıran) olarak kabul ettikleri "Ezra" kastedilmiştir. Uzeyr veya Ezra'nın M.Ö. 450 civarında yaşadığı bildiriliyor. İsrail rivâyetlerine göre Hz. Süley-

man (a.s.)den sonra yahudilerin yaşadığı büyük zulüm ve çöküş döneminde Tevrât'ın bütün nüshaları yok oldu, üstelik Babil'in düşmesinden sonra İsrailoğulları kendi şeriat, örf ve âdet, kültür ve milli dilleri İbranice'yi giderek tamamıyla unutmuşlardı. Nihayet, Uzeyr, İsrailoğullarının kurtarıcısı olarak ortaya çıktı. Uzeyr, İncil'in Ahd-ı Atik bölümünü tekrar toplayıp tertipledi ve Yahudi şeriatını da yeniledi. İsrailoğuları bu sebeple Uzeyr'e büyük saygı gösteriyorlardı ve bu saygı o kadar büyüdü ki, bazı Yahudi gruplar kendisine "Allah'ın oğlu" demeye başladılar. Kur'ân-ı Kerim burada bütün yahudilerin ittifakla Rahip Uzeyr veya Ezra'yı Allah'ın oğlu ilân ettiğini ifade etmek istemiyor. Kur'ân-ı Kerim diyor ki, Allah'a inanç konusu yahudilerce öylesine yozlaştırıldı ki, bazı grupları Uzeyr veya Ezra'yı Allah'ın oğlu ilan etmekte sakınca görmediler.

30- Yani Mısır, Yunanistan, Roma İmparatorluğu ve İran ile diğer memleketlerde doğru yoldan ayrılan milletlerin evham ve felsefelerinden etkilenen Yahudiler de benzeri batıl inanç ve görüşler ortaya koydular. (Tafsilât için bkz: El-Maide sûresi, dipnot No: 101).

اِتَّخَذُوٓا اَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوٓا اِلٰهًا وَاحِدًا ۖ
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾
يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِـُٔوا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى
اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾

31-32- Onlar, âlimlerini, rahiplerini, Meryem'in oğlu Mesih'i Allah'tan başka Rabb edindiler.[31] Halbuki onlara da, ancak kendisinden başka ilâh olmayan bir tek Allah'a ibadet etmeleri emrolunmuştu. Allah onların şirklerinden münezzeh ve yücedir. Onlar ağızları ile Allah'ın nurunu söndürmek isterler.

Halbuki Allah, her ne kadar kâfirler ikrah etseler (hoş görmeseler) nurunu ancak kendisi tamamlamaktan başkasına razı olmaz.

Açıklamalar

31- Hadislerdeki kayıtlara göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelip İslâmiyeti kabul eden ilk hıristiyan Hz. Adiy bin Hâtim, Resûlüllah (s.a.v.)'a yönelttiği diğer soruların yanısıra, yukarıdaki âyette kendilerinin, âlimlerini ve rahiplerini tanrı ilân ettiklerinin ifade edildiğini ve bunun anlamı ne olduğunu da sordu. Resûlüllah (s.a.v.) şu karşılığı verdi: "Bunların haram ilan ettiklerini siz de haram ve helâl dediklerini siz de helâl olarak kabul etmiyor musunuz?" Hz. Adiy bin Hâtim, "Evet, bu böyledir" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki, "İşte onları tanrı ilân etmek bu demektir". Bu demektir ki, Kitabullah'a istinad etmeden insan hayatı için caiz ve caiz olmayanların sınırlarını çizmeye çalışanlar aslında Allah'ın tanrılığına ortak olmak istiyor ve bunların şeriatı düzenleme hakkını kabul edenler ise kendilerini birer tanrı ilân ediyorlar.

Her iki husus, yani birini Allah'ın oğlu veya evlâdı olarak kabul etmek ve birine şeriatı düzenleme hakkı vermek, Hıristiyanların Allah'a iman ettikleri iddiasını çürütmek amacıyla ortaya konmuştur. Hıristiyanlar, Allah'ın varlığını kabul etmiş olabilirler, ancak Allah'ın varlığıyla ilgili inanç ve görüşleri o kadar zayıf ve çarpıktır ki, Allah'ı tanıyıp tanımamaları hiçbir anlam taşımıyor.

هُوَ الَّذِيٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِۦ ۖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا
الَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ
لَيَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ النَّاسِ بِالْبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا
يُنفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللَّهِ ۙ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ
فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

33-35- O Allah Resûlünü hidâyetle, hak din ile —O dini bütün dinler üzerine galip kılmak için— gönderendir.[32] İsterse müşrikler hoş görmesin. Ey mü'minler, Yahudi bilginlerinden ve Hıristiyan rahiplerinden birçokları, insanların mallarını batıl (sebeplerle) yerler. Ve halkı Allah'ın yolundan men' ederler.[33] Altın ve gümüşü yığıp ve biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanları pek acıklı bir azapla müjdele. Kıyamet gününde, o altın ve gümüş Cehennem ateşinde kızdırılıp onunla alınları, böğürleri ve arkaları dağlanır. "Ve bu, nefisleriniz için topladığınız şeylerdir. Saklayıp istifçilik ettiğiniz şeylerin azabını tadınız" denilir.

Açıklamalar

32- Metinde "ed-Din" kelimesi kullanılmıştır. Bunu "dinlerin her türlüsü" olarak anlamalıyız. Din kelimesi daha önce belirttiğimiz gibi, Arapçada delil ve bürhan ve belgelerle kabul edilen ve emrine uyulan bir kişi veya grubun kurduğu hayat tarzı ve nizamı anlamına gelir. Burada görüldüğü gibi, peygamberlerin dünyaya gelişinin maksadı, yanında getirdiği hidayet ve Hak dinini, din türünden her şeye galip getirmektir. Başka bir deyimle, peygamberin getirdiği din ve hayat tarzının başka bir dine veya hayat tarzına bağlı kalması düşünülemez. Peygamber, yeryüzü ve göklerin Hakiminin temsilcisi olarak dünyaya gelir ve amacı da getirdiği din ve sistemi başka sistemlere galip kılmaktır. Şayet peygamberin gelişinden önce dünyada, örneğin zimmiler (gayri müslim)inki gibi, başka bir düzen varsa, cizye ödeyerek ve peygamberlerin getirdiği nizama tabi olarak kendi düzenlerini sürdürebilirler. (Ayrıca, bkz: El-Müzemmil, dipnot: 3, el-Mü'min, dipnot: 43, eş-Şura, dipnot no: 20).

33- Yani, bu zalimler sadece dini pazarlamıyor, fetva satmıyor, sadaka ve hediye kabul etmiyor ve kendi çıkarları için türlü çeşit dini kurallar ortaya çıkarmıyor, kendi şahsi menfaatları için Allah'ın kulla-

rını kötü yola sevkediyor, din ve imanlarını mahvediyor ve insanların ıslâhı için Hak dinine dâvet edilince buna hile ve desise ile ilk önce karşı çıkan yine bunlar oluyorlar.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ
اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا
تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

36- Hakikatte, ayların sayısı, Allah yanında, Kitabullah'ta gökleri ve yeri yarattığı günden beri onikidir.[34] Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, en doğru hesaptır. Onlarda nefislerinize zulmetmeyiniz.[35] Müşriklerin sizinle topyekûn harb ettikleri gibi siz de onlarla topyekûn harbedin.[36] Bilin ki, Allah muttakîlerle beraberdir.

Açıklamalar

34- Yani, Yüce Allah'ın ay, güneş ve dünyayı yarattığından beri bu böyle devam edegelmektedir, yani ayda bir defa ay hilâl olarak ortaya çıkıyor ve bu hesapla yılda 12 ay olur. Burada bu hususun anlatılmasının amacı, Cahiliyye döneminde Arapların "Nesî" yüzünden, haram olduğu halde helâl ettikleri ayı takvime sokabilmek için ayların sayısının 13 veya 14 olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu konuya daha sonra da temas edeceğiz.

35- Yani hangi hikmet ve maslahatlar sebebiyle bu aylarda savaşmak haram kılınmışsa, onları boşa çıkarmayın ve o günlerde savaşıp kan dökmeyin; yani böylece kendinize de zulmetmeyin. Dört haram ay, Hac için ayrılan Zil'ka'de, Zilhicce ve Muharrem ile Umre'ye ayrılan herhangi bir aydırlar.

36- Yani, kâfir ve müşrikler bu aylarda sizi rahat bırakmaz ve sa-

vaşmaya kalkışırlarsa, siz de onlar gibi bir olup onlarla savaşın. (Bakara sûresinin 194. âyeti bu hükme daha da açıklık getiriyor).

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا
عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ
أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

37-38- (Haram ayları) geciktirmek, ancak küfürde bir ziyadedir. Onunla kâfirler şaşırtılır. Onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da, Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar.[37] Onlara fena işleri süslenip güzel gösterildi, Allah kâfir olan kavme hidâyet etmez.[38] Ey müminler, size ne oldu ki: "Allah yolunda cihada kalkın" denildiği zaman, oturduğunuz yerde ağırlaştınız? Yoksa dünya hayatını ahirete tercihe mi razı oldunuz? Fakat dünya hayatı, ahiret hayatına nisbeten pek azdır.[39]

Açıklamalar

37- Arabistan'da "nesi" iki türlü olurdu. Birincisi, savaş, yağma, katliam ve kan davası için herhangi bir haram ay, helâl kabul edilir ve bunun yerine herhangi bir helâl ay, haram kalınıp eksiklik giderilirdi. İkincisi, kamerî yıl, şemsî yıla denk getirilmek için bir ay ilâve edilirdi. Böylece Hac her zaman aynı iklimde yapılır ve kamerî takvime göre iklim değişikliği sebebiyle karşılaşılan güçlükler önlenmiş olurdu. Bu

şekilde 33 yıl Hac, asıl tarihi yerine uyduruk bir zamanda yapılır ve sadece 34. yıl, bir defaya mahsus, Zilhicce'nin 9-10 tarihlerinde doğru bir tarihte gerçekleşirdi Hz. Peygamber (s.a.v.) işte bu konuyu Veda Hutbesinde şöyle işlemişti: "Bu yıl, Hac tarihi, dönüp dolaşıp, doğru hesaba göre asıl tarihi olan bir güne rastlamıştır."

Yukarıdaki âyette "nesi"nın haram ve yasak ilân edilmek suretiyle, cahiliyye dönemi müşriklerinin yukarıdaki her iki uygulamasının bâtıl olduğu açıklanmıştır. Gayet tabii ki, Arapların ilk uygulamaları ve ileri sürdükleri gerekçeleri kesinlikle günâhtı. Görüldüğü gibi, Araplar, Allah'ın haram kıldığını helâl yapıyor ve bunun için bir kılıf da hazırlıyorlardı. İkinci uygulama ve gerekçelerine gelince, bu ilk bakışta masum ve zararsız gibi görülse de, aslında Allah'ın kanunlarının en ağır biçimde çiğnenmesiydi. Allahu Teâlâ (c.c.)nın, farize ve ibadetleri için, şemsî yerine kamerî takvimi belirlemesinin hikmetleri arasında, kulların zamanın dönüşümleri, ilerlemeleri ve buna göre çeşitli hava şartları ve durumlarında emirlerine uymayı alışmalarını sağlaması da yer alıyor. Meselâ, Ramazan'ı ele alalım; bu bazan şiddetli yaz, şiddetli kış, ilkbahar veya son bahar ya da yağışlı bir havaya tesadüf edebilir. İman sahipleri bu değişen hava şartlarında oruç tutarak hem Allah'a bağlılıklarını ispatlıyor, hem iyi bir ahlâk terbiyesi alıyorlar. Aynı şekilde Hac da Kamerî takvimine göre çeşitli iklimlere tesadüf ediyor ve bütün bu elverişli ve elverişsiz durumlarda sırf Allah rızası için iman sahipleri, çetin bir sınavdan geçiyor ve kullukta da bir zaaf veya eksiklik göstermiyorlar. Eğer bir topluluk, yoldaki zorluklar ve seyahatın zahmetlerinden kurtulup sadece ticaretlerini geliştirmek için alışveriş, eğlence ve neşe için mesire, festival, şenlik veya şölen düzenler gibi Haccı elverişli ve hoş bir havada düzenlemeye karar verirse, bunun, müslümanların bir konferans düzenleyerek Ramazan'ı kışın yani oruç tutmak bakımından en elverişli olduğu Aralık veya Ocak ayında kutlamaya karar vermelerinden hiçbir farkı yoktur. Bu açıkça kulların Allah'a baş kaldırıp egemenliklerini ilân etmeleridir. Bu, işte küfürdür. Ayrıca, belli bir zümereye değil, dünyanın her bölgesinde ve ikliminde yaşayan insanlara açık olan evrensel bir din, Şemsî takviminin hangi ayını Ramazan ve Hacc'a tahsis edebilir? Çünkü hangi ay belirlenirse belirlensin, yeryüzündeki bütün insanlara aynı derecede kolaylık sağlamayacaktır. Bir yerde yaz, bir yerde kış, bir yerde yağış, bir yerde kurak-

lık, bir yerde ekim, bir yerde harman yani kısacası bir yerde rahat ve uygun ve bir yerde zahmet verici rahatsız edici olacaktır.

Şurası da unutulmasın ki, "nesî"nin ortadan kaldırılmasıyla ilgili bu emir Hicrî 9. yılda Hac mevsimi sırasında geldi ve bundan sonra Hicrî 10. yılın Haccı tam Kamerî takvimine göre gerektiği tarihte yapıldı. O gün bugün, Hac daima gerektiği zamanda ve tarihte yapılıyor.

38. Buradan Tebûk gazvesinin hazırlığı sırasında inen hutbe başlıyor.

39- Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, öbür dünyada sonsuz hayat ve sınırsız konforu görünce, dünyadaki sınırlı hayatta yararlandığınız büyük imkânlar ve zenginlikler ile ihtişamın hiçbir değer ve önem taşımadığını anlayacaksınız. Ve o zaman siz kendi dar görüşlülüğünüz ve aceleciliğinizden dolayı pişmanlık duyacaksınız ve Bizim sürekli ikaz ve telkinlerimize rağmen dünyadaki az ve sınırlı miktardaki konforları, ahiretteki sonsuz zenginlik ve ihtişama tercih ettiğinizden ötürü üzüntü duyacaksınız. İkincisi, dünyadaki mal ve mülk ve şan ve şöhretinizin âhirette hiçbir işe yaramayacağını anlayacaksınız. Dünyada ne kadar mal ve mülk edinirseniz edinin, son nefesinizle beraber bunları terketmek zorunda kalacaksınız ve ölüm sınırının ötesindeki ebedî hayata, geçici dünyada size ait olan hiçbir şey götüremeyeceksiniz. Orada dünyadan kalma bulacağınız şeyler arasında, ancak Allah'ın rızası için harcadığınız mal, ve karşısında Allah ve dinin sevgisini tercih ettiğiniz sevgi ve bağlılıklar ile iyi amelin bedeli yer alıyor.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا
تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ إِلَّا تَنصُرُوهُ
فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ
اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ
لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ

وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

39-40- Eğer cihada dâvet olunduğunuzda hemen kalkmazsanız, Allah acı bir azap ile azaplandırır.[40] Ve yerinize sizden başka bir kavmi getirir.[41] Siz ona hiç bir şeyle zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla kaadirdir. Eğer Resûle yardım etmezseniz, onu kâfirler memleketten (Mekke) çıkardıkları zaman ona Allah yardım etti. Mağarada oldukları zaman, ikinin biri arkadaşına: "Mahzun olma. Allah bizimle birliktedir" dediği zaman,[42] Allah sekinesini (kuvve-i mâneviyyesini) onun üzerine indirdi. Ve onu görmediğiniz askerlerle teyid etti. Küfredenlerin kelimesini alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise, o, çok yücedir. Allah Azîzdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

40- Bundan şeriatın şu kuralı ortaya çıkmıştır: Askeri hizmet için genel bir çağrı yapılmadıkça veya genel seferberlik ilân edilmedikçe, ya da belli bir bölgenin müslüman nüfusuna veya müslümanların belli bir grubuna cihad emri verilmedikçe cihad "farz-ı kifâye"dir. Yani, belli bir grup bu farzı yerine getirirken diğerleri için bunu yerine getirmeleri şart değildir. Ancak müslümanların imamı tarafından müslümanlara genel bir cihâd çağrısı yapılır veya belli bir bölgeye veya gruba böyle bir çağrı yapılırsa, bir çağrıya muhatap olanlar için cihâd "farz-ı ayîn"dir; hatta inandırıcı bir mazeret veya gerekçe göstermeden bu çağrıya cevap vermeyen ve cihâda katılmayan bir kişinin imanı mu'teber veya sağlam değildir.

41- Yani, Allah'ın işleri size bağlı değildir veya Allah size muhtaç değildir. Yani, siz yapsanız, yapmasanız da Allah'ın işleri olacaktır. Gerçekte, Cenab-ı Allah'ın, size dinine hizmet etme fırsatı vermesi, büyük lütfû ve ihsanıdır. Eğer siz kendi akılsızlığınızdan dolayı bu muazzam fırsatı kaçırırsanız Cenab-ı Allah bu fırsatı başka bir millete verecektir ve sizin elleriniz boş kalacaktır.

42- Burada Mekkeli kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye karar verdikleri gece kendisinin Mekke'den çıkıp Medine'ye hicret ettiği ve yolda meydana gelen bir hadiseye atıf yapılmıştır. Müslümanla-

rın büyük bir bölümü birer, ikişer, dörder kişilik gruplar halinde Medine'ye göçmüşlerdi. Mekke'de sadece çaresiz kalan, imanları zayıf olan ya da münâfıkça inançları olan müslümanlar kalmışlardı. Bu şartlar altında kendisine karşı suikast hazırlığı yapıldığını öğrenen Resûlüllah (s.a.v.) en yakın dostu olan Hz. Ebu Bekr (r.a.) ile Mekke'den ayrıldı. Kendilerinin takip edileceğinden emin olan Resûlüllah (s.a.v.) Medine yolunu (ki, kuzeyde idi) bırakıp güneydeki yolu izledi ve üç gün Sevr mağarasında gizlendi. Kana susamış kafirler kendisini hem Mekke'de hem etrafındaki bölgelerde arayıp durdular. Bu arama ve iz sürme sırasında bir grup kâfir tam Sevr mağarasının ağzına geldiler. Hz. Ebu Bekr bu durumdan hayli endişelendi ve mağaraya sadece göz atmaları halinde kendilerini bulacaklarından korktu. Ancak Resûlüllah (s.a.v.) hiç endişelenmedi veya telaşa kapılmadı ve Hz. Ebu Bekr'i şöyle teselli etti: "Mahzun olma, Allah bizimle beraberdir."

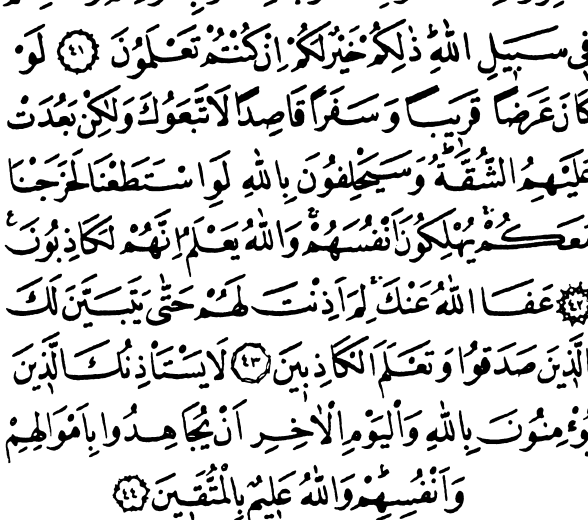
انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ
كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا
مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾
عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

41-44- Ey müminler, hafif ve ağır olarak çıkın.[43] Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edin. Eğer bilseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer kolay bir iş ve yakın bir sefer olursa sana uyup arkana düşerler. Fakat onlara

davet ettiğin cihadın meşakkatı ve uzaklığı ağır geldi.[44] "Eğer gücümüz yetse sizinle çıkardık" diye Allah'a yemin ederler. Kendi nefislerini helâk ederler. Allah bilir ki, onlar yalancıdırlar. Allah seni affetsin, onlardan doğru olanlar ile yalancılar sana besbelli olmadıkça niçin onlara izin verdin?[45] Allah'a ve Ahiret gününe iman edenler, malları ve canları ile cihad etmeleri hususunda senden izin istemezler. Allah muttakîleri bilir.

Açıklamalar

43- Burada "hafif ve ağır" kelimeleri çok geniş anlam taşıyor. Burada denilmek isteniyor ki, size cihad için yola çıkma emri verilmişse, her ne olursa olsun, çıkacaksınız. İster gönüllü, ister gönülsüz, ister seve seve, ister istemeyerek, ister bolluk içinde, ister darlık içinde, ister mal ve mülk ve her türlü hazırlıklarla, ister hazırlıksız, ister elverişli şartlarda ister elverişsiz durumda, ister genç ve sağlıklı ister yaşlı ve güçsüz olsun, herkes cihada katılacaktır.

44- Yani, Bizans gibi büyük bir kuvvetle çarpışmak, şiddetli bir yaz, kuraklık ve kıtlık ve ümitlerini bağladıkları yeni hasad alınmak söz konusu iken imanları zayıf olanlar Tebûk gazvesini çok sıkıcı ve ağır olarak görmeye başladılar.

45- Bazı münafıklar çeşitli bahaneler uydurarak cihada katılmaktan affedilmelerini istemiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'de niyetlerini iyi bilmesine rağmen yumuşak huyuyla onlara af buyurmuştu. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.) bunu beğenmedi ve Resûlüllah'ın bu kadar yumuşak davranmamasını istedi. Münafıklar, Hz. Peygamber'den cihada katılmama izni alınca kendi yalan ve nifaklarını örtme fırsatını buldular; çünkü izin verilmeyince bunlar yine evlerinde kalacaklardı ve böylece iman ve inançla ilgili bütün iddiaları su yüzüne çıkmış olurdu.

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا
لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ

وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ
إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ
وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾
لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ
حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

45-48- Senden ancak Allah'a ve Ahiret gününe inanmayanlar izin isterler. Onların kalbleri şüpheye düşmüştür. Ve şüphelerinde tereddüd eder dururlar.[46] Eğer harbe çıkmayı isteseler di onun için hazırlanırlardı. Fakat Allah onların harbe gitmelerini çirkin gördüğünden onlara korku verdi.[47] Ve "oturanlarla beraber oturunuz" denildi. Eğer sizinle beraber (savaşa) çıkmış olsalardı sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlardı. Ve sizin aranızda fitneyi isteyerek (bozgunculuğa) koşarlardı. Aranızda onların casusları vardır. Allah zalimleri bilir. Onlar bundan evvel de fitneyi istediler. Ve senin işlerini bozdular. Nihayet hak geldi ve Allah'ın emri zuhur etti. Halbuki onlar bundan ikrâh ediyorlardı.

Açıklamalar

46- Bu demektir ki, İslâm ile küfr arasındaki mücadele ve çekişme bir ölçüdür; öyle bir ölçü ki, bununla gerçek mümin ile sahte müslüman arasındaki fark açıklığa kavuşuyor. Bu amansız mücadelede canıyla ve malıyla İslâm'ı savunan, bütün gücünü ve imkânlarını İslâm'ı üstün kılmak için harcayan ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ancak bir mümindir. Bunun aksine bu çekişme ve rekabette İslâm'ı desteklemekten kaçınan ve küfrün galip gelmesinin tehlikelerini bilmesine rağmen kanını, canını ve malını İslâm uğruna harcamayanın imanı zayıf ve müslüman oluşuyla ilgili iddiaları sahtedir.

47- Yani, istemeyerek cihada katılmalarını Allah hiç sevmiyordu. Çünkü, cihada katılmak arzusu ve niyetinden yoksun ve dini yüceltme duygusundan tamamıyla uzak iken bunlar ya utanarak ve sıkılarak gönülsüzce cihada katılacaktı, ya da bir ard niyet veya kötülük için

buna razı olacaklardı ve bu husus birçok zararlı sonuçlar doğuracaktı. Nitekim, daha sonraki âyette bu noktaya temas edilmiştir.

وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِن
تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا
قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

49-50- Onlardan: "Bana izin ver ve beni fitneye düşürme" diyenler vardır.[48] Haberin olsun ki, onlar fitneye düşmüşlerdir.[49] Cehennem, kâfirleri ihata edecektir.[50] Eğer sana bir iyilik isabet ederse, bu onların hoşuna gitmez. Eğer sana bir musibet erişirse: "Biz daha önceden işimizi yoluna koyduk" derler. Ve onlar ferahlanarak dönüp giderler.

Açıklamalar

48- Cihada katılmayıp evde oturmak isteyen münafıklardan bazısı işlerini daha ileri götürüyor ve geride kalmaları için dinî ve ahlâkî mahiyetteki bahaneler ortaya atıyorlardı. Nitekim bunlardan biri olan Cedd bin Kayıs ile ilgili rivâyetler şöyledir: Kendisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelip şu gülünç mazeretler ileri sürdü: "Ya Resûlüllah (s.a.v.) bilirsiniz, ben iyiliğe, güzelliğe aşığım. Kadınlar benim zaafımdırlar. Kabilemin adamlar benim kadınlara dayanamadığımı bilirler. Korkarım, Rum (Bizanslı) kadınları görünce kendime hakim olamayacağım. Onun için, lütfen beni fitneye ve günaha (!) sokmayın ve beni, cihada katılmaktan mazur görün."

49- Yani, bunlar fitneden kurtulmayı bahane ediyorlar, ama gerçekte nifak, tertip, entrika, yalan, ve sahtekârlık gibi birçok fitneler kendilerini zâten sarmıştır. Bunlar küçük fitnelerden kurtulmayı bir marifet sayıyorlar; halbuki daha büyük fitnelere kapılmışlardır ve İslâm ile küfr arasındaki mücadelede İslâm'ı savunmaktan kaçınmaları, zaten fitnelerin en büyüğüdür.

50- Yani, sahte takva (Allah'tan korkma, iyi ahlâk) gösterisiyle

kendilerinin cehennemden uzaklaştıklarını sanıyorlar; halbuki, nifak gibi iğrenç alışkanlıkların sebebiyle cehennemi fazlasıyla hak etmişlerdir.

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَىٰنَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

51- De ki: "Bize, ancak Allah'ın yazdığı isabet eder. O, bizim mevlâmızdır. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler."[51]

Açıklamalar

51- Burada dünyaya tapan ile Allah'a tapanın zihniyetleri arasındaki fark ortaya konmuştur. Dünyaya tapan bir kişi ne yapıyorsa kendi nefsi için yapıyor. Nefsinin zevki ve mutluluğu bazı dünyevi amaç ve hedeflerin elde edilmesine dayanıyor. Bu amaç ve hedefler elde edilirse ne alâ, zevkten ve sevinçten dört köşe oluyor, aksi takdirde cesareti kırılıyor ve karamsarlığa kapılıyor. Bütün dayanakları, maddî imkân ve kaynaklardır. Bunlara sahip olduğu sürece mutludur, sevinçlidir; olmadığı zamanlarda ise ümitsiz ve kalbi kırıktır. Buna karşı, Allah'a tapan bir kişi ne yapıyorsa Allah'ın rızası için yapıyor ve dayanakları kendi gücü veya maddî imkân ve kaynaklar değildir; tek inandığı ve güvendiği varlık Allah'tır. Hak yolunda çabalarken ister başarıdan başarıya koşsun, ister üst üste yenilgiye düşsün, her şeyde Allah'ın maslahatı ve hikmeti olduğuna inanıyor. Güçlükler ve başarısızlıklar cesaretini kırmazlar, başarıları da kibirli olmasına ve böbürlenmesine sebep olmazlar. Çünkü, her şeyden önce, bunların Allah tarafından olduğunu biliyor ve sınavı en iyi şekilde geçmeye çalışıyor. Ayrıca, amaç ve hedefleri dünyevî başarılar değildir ki, onlara göre kendi yeteneğini ölçsün ve başarılar ile başarısızlıklarını tesbit etsin. Tek hedefi Allah'ın rızasıdır. Bir dünyevî başarı onu bu hedefe ne yak-

laştırır, ne ondan uzaklaştırır; aksine Allah yolunda canından ve malından fedakârlık ettiği ölçüde hedefine yaklaşır veya ondan uzaklaşır. Eğer kendi görevini yerine getirmişse, bu dünyada zararlı çıksa da Allah için harcadığı can ve malın bedelinin ahirette çok büyük olduğunu bilir. Ayrıca, dünyevî şöhret, zenginlik, mal ve mülke gönlünü bağlamadığı için şartlar ister elverişli, ister elverişsiz olsun, zerre kadar üzülmez. Bütün ümidi ve itimadı Âlemlerin Rabbinedir ve en kötü şartlarda bile ümitsizliğe kapılmaz. Onun için, burada Cenab-ı Allah müslümanların şöyle demelerini istiyor: "Biz müminler, siz dünyaya tapan münafıklardan çok farklıyız. Biz temelde birbirinden ayrılıyoruz. Sevinç ve üzüntü ilke ve yasalarınız bizimkinden çok farklıdır. Siz huzur ve huzursuzluğun kaynağını başka yerde buluyorsunuz; biz de başka yerde buluyoruz."

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ
إِحْدَى ٱلْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ
ٱللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوٓا۟ إِنَّا
مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنفِقُوا۟ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن
يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا
مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَٰتُهُمْ إِلَّآ أَنَّهُمْ كَفَرُوا۟
بِٱللَّهِ وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأْتُونَ ٱلصَّلَوٰةَ إِلَّا وَهُمْ
كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾

52-54- De ki: "Siz bizim için iki iyilikten birinden başkasını mı gözetiyorsunuz?[52] Halbuki biz Allah'ın size kendi katından veya bizim elimizle bir azap getireceğini bekliyoruz. Haydi, siz bekleyedurun, biz de sizinle beraber bekleyenlerdeniz." De ki: "İsteyerek veyahut istemeyerek infak ediniz.[53] Bu, sizden kabul olunmaz. Çünkü siz fasık bir kavim oldunuz." Onlardan infaklarının kabul edilmesini men'eden şey, onların Allah'a ve Resûlüne küfretmeleri, namazı tembellikle kılmaları ve infakı iştahsız olarak yapmalarıdır.

Açıklamalar

52- Münafıklar alışılageldiği gibi, bu defa da İslâm ile küfr arasındaki bu mücadeleyi uzaktan izlemeyi bir marifet sayıyorlardı. Münafıklar İslâm ile küfr arasındaki mücadelenin neticesini bekliyor, kimin galip kimin mağlup olacağını görmek istiyorlardı. Yani, savaştan Resûlüllah ve sahabelerin galip çıkmalarını ya da Bizans'ın büyük gücüyle çarpışıp paramparça olmasını bekliyorlardı. Burada bu duruma işaret ediliyor ve münafıklara deniliyor ki, "sizin beklediğiniz her iki netice de müslümanlar için hayırlıdır. Şöyle ki, müslümanlar zafer kazanırsa, bu zâten iyi ve hayırlı bir olaydır, ve yüce gayeleri için canlarını verip bu dünyadan göç etseler dahi, bu maddeci bir gözde bir başarısızlık sayılabilir, ancak gerçekte bu da büyük bir başarıdır. Çünkü, bir mü'minin başarılı olup olmamasının ölçüsü, bir memleketi fethetmesi veya bir hükümeti kurması değil, Allah'ın kelimesini üstün tutmak için canını ve elindeki bütün imkânlarını sarf edip etmemesidir. Eğer bu hususta kendisinden bekleneni gerçekten yapmışsa, dünyanın gözünde yaptıkları bir hiçse bile, muvaffak ve muzafferdir.

53- Bazı münafıklar kendilerini tehlikeye atmak istemiyorlardı, ama aynı zamanda cihada ve bununla ilgili hazırlıklara katılmamakla, müslümanların gözünden düşmek ve kendi nifaklarını açıkça göstermek istemiyorlardı. Bu sebeple, kendilerinin askeri hizmetten affedilmelerini, ama cihad için her türlü mali yardımda bulunmaya hazır olduklarını ifade ediyorlardı.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم
بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾

55- Artık onların malları ve evlâtları seni imrendirmesin. Allah onları bunlarla azaplandırmak[54] ve kâfir oldukları halde ruhlarının çıkmasını murad eder.[55]

Açıklamalar

54- Yani, mal ve evlât sevgisi yüzünden bunların takındıkları mü-

nafıkça tutum kendilerinin İslâm toplumunda her zaman için rezil olarak yaşamalarına yol açacaktır. Şimdiye kadar Arap toplumunda sahip oldukları şan, şöhret, şeref, haysiyet, büyüklük ve üstünlüğü yeni kurulan İslâm toplumunda tamamıyla kaybedeceklerdir. İmamlarının samimi ve sağlam olduğunu ispatlayan en küçük hizmetçi, çiftçi ve çoban bu yeni düzende itibar ve şeref sahibi olacaklardır ve âileleri bakımından herkese ahkam kesen ve büyüklük kompleksi taşıyanlar dünyaya taptıkları için rezil olacaklardır.

Bunun ilginç bir örneği Hz. Ömer'in yanında meydana gelen şu olaydır: Aralarında Süheyl bin Amr ve Hâris bin Hişam'ın da bulunduğu Kureyş'in önde gelen kabile reislerinden oluşan bir heyet Hz. Ömer ile görüşmeye geldi. Oraya ensâr veya muhacirlerden adı sanı hiç belli olmayan biri bile gelse, Hz. Ömer kendisine büyük ilgi ve yakınlık gösteriyor ve kabile reislerinin bir tarafa yanaşmalarını ve beklemelerini istiyordu. Az sonra bu reisler çekile çekile kapıya kadar geldiler; görüşme bittikten sonra Haris bin Hişam dışarıya çıkar çıkmaz arkadaşlarına dönüp "Gördünüz mü, Ömer'in bize yaptıklarını?" Süheyl bin Amr ise hemen cevabı yapıştırdı: "Bunda Ömer'in kabahatı yoktur, kabahat bizimdir ki, biz dine davet edilirken ondan yüz çevirdik ve bu adamlar ona koşa koşa gittiler." Daha sonra her ikisi tekrar Hz. Ömer'in yanına geldi ve şöyle dediler: "Biz bugün bize yapılan muameleyi gördük ve bunda bizim kabahatımız olduğunu biliyoruz. Acaba bunu telâfi etmenin bir yolu var mıdır?" Hz. Ömer (r.a.) ise ağızıyla herhangi bir cevap vermeyip Bizans sınırına işaret etmekle yetindi. Bu demekti ki, bu kabile reisleri ancak kâfirlere karşı cihada katılıp kaybettikleri şeref ve haysiyeti tekrar kazanabilirlerdi.

55- Yani, içlerinde besledikleri münafıkça duygular sebebiyle son nefeslerine kadar gerçek anlamda iman sahibi olamayacakları ve dünyalarını berbâd edip ahirette de herhangi bir iyilik görmeme fikriyle buradan göçetmelerinden daha utanç verici bir şey olabilir mi?

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ
قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا

لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي
الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا
إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا
إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

56-59- Onlar kendilerinin sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildirler. Lâkin onlar ayrılmış bir kavimdirler. Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar veya bir delik bulsalar oralara girerlerdi.[56] Onlardan sadakalar hususunda seni ayıpladıkları da vardır. Eğer içlerinden kendilerine sadakadan verilirse hoşlanır, verilmezse kızarlar.[57] Eğer onlar, Allah ve Resûlü'nün verdiği ile razı olsalar[58] ve: "Bize Allah kâfidir. Allah ve Resûlü yakında bize fazlından verirler[59] ve biz ancak Allah'a rağbet edicileriz."[60] deselerdi daha hayırlı idi.

Açıklamalar

56- Medine'nin bu münafıkları genellikle zengin ve yaşlı kimselerdi. İbn-i Kesîr'in, "el-Bidâye ve'l-Nihâye" adlı eserinde bunlarla ilgili verilen listede sadece bir gence rastlanıyor; fakir ise kimse yoktur. Bunların Medine'de büyük alanlara yayılmış arsa ve diğer gayri menkuller ile iş yerleri vardı ve pekçok yerleri gezip görmeleri yüzünden tam menfaatçı hale gelmişlerdi. İslâmiyetin Medine'ye gelişi ve nüfusun büyük bir bölümünün bunu seve seve kabul edişi münafıkları zor duruma düşürdü. Bir yandan kendi kabilelerinin çoğu, hatta kendi evlâtları yeni dinin cazibelerine kapılmışlardı. Bu şartlar altında kendi batıl inançlarında ısrar etselerdi, siyasi iktidar, şan ve şöhret ve maddi çıkarları tehlikeye düşerdi, hatta kendi âilelerinde ve evlerinde ayaklanma olurdu. Diğer yandan, bu dini benimsemenin anlamı, bütün Arabistan, hatta komşu milletler ve büyük devletlerin düşmanlığını kazanmaktı. Nefsî amaçlara kölelik sebebiyle hak ve sadakatın kendi başına büyük birer değer olduğunu ve bunlar için her türlü güçlüğe ve

tehlikeye katlanılabileceğini anlamaktan acizdiler. Maddeci ve çıkarcı bir zihniyete sahip oldukları için bütün konulara sırf kendi menfaat ve kazançları açısından bakabiliyorlardı. Bu bakımdan, kendi menfaatlarını korumanın en iyi yolu olarak İslâmiyet'e iman ettiklerini iddia etmeleriydi. Bu suretle kendi âilelerinde ve çevrelerinde sahip oldukları mevki, makam, şan ve şöhretlerini koruyabiliyor, kendi mal ve mülk ile işlerini garantiye alabiliyorlardı. İslâmiyete dört elle sarılmak işlerine gelmiyordu, çünkü bu yol güçlükler ve tehlikelerle doluydu. İşte münafıkların bu zihniyetine burada temas edilerek şöyle denilmiştir: "Bu adamlar gerçekten sizlerle beraber değillerdir; can ve mallarına bir zarar gelecek korkusuyla size yanaşmışlardır. Onların kendilerini müslümanlardan saymalarını gerektiren husus, Medine'de otururken alenen gayri müslim olarak yaşamalarının doğurabilecek tehlike, zarar ve olumsuz gelişmelerin korkusudur. Böylece sahip oldukları sosyal mevki ve imtiyazları kaybedebilirler, hatta karı ve çocuklarından kopabilirler. Medine'yi terketmeleri halinde ise kendi arazi, arsa ve iş yerlerinden mahrum olabilirler. Bunlar aslında bazı maddi zararları göze alabilecek kadar küfürlerinde de samimi değillerdir. Bu acayip durumdan dolayıdır ki, bunlar Medine'de oturuyor ve istemeyerek namaz kılıyor ve zekât veriyorlar. Yoksa, her gün bir cihad ve her gün bir düşmana karşı hazırlık için can ve malın feda edilmesiyle ilgili yapılan çağrılar canlarına tak etmiştir ve bundan kurtulma çarelerini sabırsızlıkla arıyorlardır. Öyle ki, eğer can ve mallarına dokunulmayacağını ve rahat edeceklerini bilseler buldukları ilk deliğe gireceklerdir."

57- Arabistan'da belli miktarda mal ve mülke sahip varlıklı kişilerden zekât almanın bu ilk vak'asıydı. Zekât, zirai mahsullerden, küçük ve büyük baş hayvanlardan, ticari mallardan, madenlerden ve biriktirdikleri gümüş ve altından % 2.5, % 5, % 10 ve % 20 gibi çeşitli oranlarda toplanır ve düzenli bir şekilde harcanırdı. Zekât yoluyla Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya ülkenin dört bir yanından o kadar para ve mal toplanırdı ki, bunun başka bir örneğini Arabistan'da bulmak mümkün değildi. Dünyaya tapan münafıklar bu servetin şelâle gibi aktığını görünce ağızları sulanır ve bundan istifade etme yolunu ararlardı. Fakat bu servetin akışına nezaret eden kişi, öylesine dürüst ve kurallara öylesine bağlıydı ki, ne kendisi ne de yardımcılarından herhangi birinin bundan usulsüzce tek bir kuruş almasına izin verirdi. Öfke ve

kuruntudan çıldıracak gibi olan münafıklar bütün bunları **kalblerine** taş bağlayarak seyir ediyor ve zekât ile sadakaların dağıtımı **sırasında** Hz. Peygamber (s.a.v.)'e türlü çeşit itham ve iftiralarda **bulunuyorlardı.** Asıl istedikleri bu devlet malına konmaktı, fakat bunu **başaramayınca** dağıtımın adilâne olmadığını öne sürüyorlardı.

58- Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.) ganimet mallarından **bunlara ne** kadar veriyorsa, onları kabul ediyor ve Allah'ın fazlıyla **kendi kazan**dıklarıyla da yetiniyorlar.

59- Yani, gözlerimiz dünya ve dünyadaki değersiz **mallarda de**ğil, Allah'ın fazlı ve ihsanındadır. Tek isteğimiz Allah'ın **rızasıdır;** O bize ne verirse ona razıyız.

60- Yani, şimdiye kadar olduğu gibi, devlet hazinesine **zekâtın dı**şında hangi para ve mallar gelirse, onlardan payımıza düşeni **itirazsız** kabul ederiz.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً
مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

60- Sadakalar, fakirlere,[61] miskinlere,[62] tahsil eden memurlara,[63] kalbleri (müslümanlığa) alıştırılmak istenenlere,[64] kölelere,[65] esirlere, borçlulara,[66] Allah yolunda[67] (harcamaya) ve yolda kalmışlara[68] Allah tarafından bir farîza olarak tahsis edilmiştir. Allah Alîmdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

61- "Fakir", geçmişi için başkalarına muhtaç olan herkese denilir. Bu kelime, herhangi bir bedensel sakatlık veya yaşlılık, veya herhangi bir geçici sebeple başkalarına muhtaç olan kimseler için kullanılır. Fakirlere geçimleri için geçici veya sürekli bir şekilde mali yardım veya maddi destek gerekmektedir. Fakirler sınıfına dilenciler, yetim çocuklar, dul kadınlar, kaza geçirenler, sakatlar, emekliler ve işsizler girmektedir.

62- "Meskenet" kelimesi, aciz, gösterişsizlik, çaresizlik, alçaklık ve aşağılık mânâlarını taşıyor. Bu itibarla, "miskinler", diğer muhtaç kimselere nisbetle daha kötü durumda olanlara denilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kelimeyi izah ederken bundan özellikle, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun ve malî bakımdan çok perişan bir vaziyette olanların kastedildiğini beyan etmiştir. Ayrıca miskinlerin, gururlu oldukları için kimseye el açmayanlara ve sosyal durumlarının, kimsenin acıyarak kendilerine yardım eli uzatmaya cesaret edemedikleri kimseler olduğunu ifade etmiştir. Nitekim, Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmuştur: "Miskin, ihtiyacı kadar para ve pula sahip olmayan, yardıma muhtaç biri olarak tanınmayan ve kendisi de kalkıp başkalarına el açmayan biridir." Miskin, kısacası, dürüst ama fakir bir kimsedir.

63. Yani, sadakaları tahsil etmek, tahsil edilen para ve malı muhafaza etmek, defter tutmak ve malları dağıtmak amacıyla hükûmet tarafından görevlendirilen memurlar. Bu kimseler fakir veya miskin olmasa da, maaşları toplanan sadakalardan verilecektir. Bu sözler ve aynı sûrenin 103. âyetinde geçen ifade, zekâtı toplama ve dağıtma işinin İslâm devletinin görev ve icraatından biri olduğunu açıkça gösteriyor.

Burada şunu da belirtelim ki, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) zekât malının kendisi veya âilesi (Benî Haşim) için harcanmasını kesinlikle yasaklamıştı. Dolayısıyla, hem kendisi sadakaların tahsil ve taksimini ücretsiz ve karşılıksız yaptı, hem Benî Haşim'e bağlı herhangi bir kişinin bu gibi görevler yaparken ücretsiz çalışmalarını şart koştu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirdiği kurallardan biri de, Beni Hâşim'den ehl-i nisâb (nisâb sahibi veya zekât verecek kadar mal ve mülke sahip) zekât vermelerinin farz oluşudur. Fakat Beni Hişam'dan fakir, miskin, muhtaç, borçlu ve yolcu olanlardan zekâtın alınması haramdır. Fakat Beni Haşim'in zekâtının Beni Hâşim'in tahsil edip etmemesi konusu ihtilâflıdır. İmam Ebu Yusuf (r.a.) Beni Haşim'in Beni Haşim'den zekât alabileceğini belirtirken diğer fakihler alamayacağını ifade etmişlerdir.

64- "Kalbleri (müslümanlığa) alıştırılmak istenenler" ifadesi açıklık istiyor. Bununla, İslâmiyete muhalefette faal olanlar veya müslümanlara karşı plânlar hazırlamakta olanlar ve bunların para veya malla yatıştırılması kastedilmiştir. Demek istenen şudur: İslâmiyete muhalefet edenler para ve pul ile yatıştırılabiliyorsa yatıştırılsın. Kâfirlerden bazı-

sı para ve pul ile müslümanlara yardım etmeyi kabul ediyorlarsa gereği yapılsın. İslâmiyeti yeni kabul eden ve mal ve mülke eski düşkünlüğünden kurtulamayanlar, maaş, ulûfe, bağış veya bursla İslâmiyetin savunucusu, yardımcısı veya hiç olmasa düşmanı zararsız haline dönüştürülebiliniyorsa gereği yapılsın. Bu amaçla zekâtın dışında ganimetler ve diğer gelir kaynaklarından da ödenek ayırılabilir. Bu gibi kimselerin muhtaç, fakir veya miskin olması gerekmez. Zengin ve varlıklı kimseler olması halinde de zekât'tan tahsisat yapılabilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında "kalbleri alıştırılmak istenenler"e maaş, bağış hediye ve bursların verildiği ittifakla kabul olunmuştur, ama daha sonraki dönemler ile ilgili görüş ayrılığı belirmiştir. İmam Ebu Hanife ve aynı görüşte olan diğer bazı ulemaya göre Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer (r.a.) zamanında bu ödenek ortadan kaldırılmıştı ve hiçbir ihtiyaç duyulmamıştı. İmam Şafiî'ye göre "kalplerinin alıştırılması" için sadece fasık müslümanlara yardımda bulunabilir, kâfirlere değil. Bazı diğer fakihler ise gerekirse bu amaçla zekâttan hâlâ yardım yapılabileceğine inanıyorlar.

Hanefî ulemanın dayanağı şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Uyene bin Hisn ile Akre' bin Hâbis, Hz. Ebu Bekr (r.a.)'e gelip bir arazi parçası istediler. Hz. Ebu Bekr (r.a.) kendilerine bu arazinin bağış olarak verilmesi için emir yazdı. İkisi, bu hükümet emrinin diğer bazı sahabeler tarafından da tasdik edilip durumu sağlama almak istediler. Fakat bunlar, Hz. Ömer (r.a.)'in tasdikini almaya gidince kendisi fermanı gözlerinin önünde yırtıp attı ve kendilerine şöyle dedi: "Evet, Resûlüllah (s.a.v.) gönüllerinizi almak için size birşeyler veriyordu, ama İslâm o zaman zayıftı ve zor durumda idi. Fakat şimdi İslâm'ın sizin gibilerine ihtiyacı yoktur." Bunun üzerine Uyene ile Akre' Hz. Ebu Bekr'e şikayete geldiler. Ve "Halife siz mi yoksa Ömer midir?" diye sitem ettiler. Fakat ne Hz. Ebu Bekr ne başka sahabeler, Hz. Ömer'in görüşüne itiraz ettiler. Bu hadiseyi örnek alan Hanifiler, müslümanlar sayıca çoğalınca ve İslâm hatırı sayılır bir güç haline gelince, kâfirler veya fasık müslümanların gönüllerinin alınmasına ihtiyaç kalmadığı hükmünü çıkardılar.

Hz. İmam Şafiî'ye göre "gönüllerin alınması" için kâfirlere zekât'tan para veya mal-ü mülk vermek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in fiil ve

hareketlerinden sabit değildir. Hadislerden bu amaçla verilen mal-ü mülkün ganimetlerden geldiği anlaşılmaktadır.

Kanaatimizce "kalblerin alıştırılması" veya "gönüllerin alınması" için zekâttan veya ganimetten bir şey verilmesinin kıyamete kadar yasaklandığını gösteren herhangi bir delil yoktur. Şüphesiz, Hz. Ömer (r.a.)'in davranışı doğru ve yerinde idi. Eğer İslâm devleti, kâfir veya fasıkların gönüllerini almak için herhangi bir ödenek ayrılması veya ödeme yapılmasına gerek duymuyorsa kendisini buna zorlayacak herhangi bir kural veya durum yoktur. Fakat herhangi bir zaman buna gerek duyduğunda da, eli kolu bağlı kalmaması için Cenab-ı Allah'ın verdiği fırsattan istifade etme yolunun açık bırakılması, sanırız daha doğru olacaktır. Hz. Ömer ve diğer sahabelerin icma'ı, o zamanki şartlarda kimseye "gönüllerinin alınması" için herhangi bir şeyin verilmesine gerek olmadığı yolunda idi. Bu demek değil ki, bu icma, böyle bir ödenek veya ödemenin kıyamete kadar ortadan kaldırılması konusunda idi.

İmam Şafiî'nin fikrine gelince, Hükûmetin elinde diğer gelir kaynakları varken "gönüllerin alınması" için zekât olarak toplanan para ve malı harcamaması gerektiği, anlaşılır bir husustur. Fakat, zekâtın bir bölümünün bu amaçla kullanılması söz konusuysa, fasık müslümanlar ile kâfirler arasında ayırım yapılmasını gerektiren herhangi bir hadis veya kayıt yoktur. Zira, Kur'ân-ı Kerim'de "kalplerinin (müslümanlığa) alıştırılması"yla ilgili yer alan hükmün ölçüsü iman değildir, aksine burada önemli olan İslâm'ın menfaatıdır ve bu uğurda yapılan masraf hem fasık müslümanlara, hem kâfirlere gidebilir. İslâm için mali fedakârlıkta bulunmak gerekiyorsa, müslümanların lideri, Kur'ân-ı Kerim açısından zekât adı altında tahsil edilen para ve malı harcamaya yetkildir. Eğer Hz. Peygamber (s.a.v.) bu başlığın altında kâfirlere herhangi bir şeye vermediyse, bunun sebebi, başka gelir kaynaklarından bu tür ödeme yapılmasaydı; aksi takdirde, Hz. Peygamber kâfirlere bu tür ödeme yapılmasının yasak olduğunu kesin bir ifade ile belirtildi.

65- Asıl Arapça metinde "boyunduruğun kurtarılması" veya "boynun kurtarılması" tabiri kullanılmıştır ki, bununla kölelerin serbest bırakılması amacıyla zekât'ın sarf edilmesi anlamı verilmek istenmiştir. Bir kölenin serbest bırakılma bedelinin ödenmesinin iki şekli vardır: Birincisi, eğer bir köle, efendisiyle serbest bırakılması için belli bir miktar

paranın ve malın ödenmesi konusunda anlaşmaya varmışsa o, kölenin aynı şartlarla serbest bırakılmasında kendisine yardımcı olunsun. İkincisi, zekât fonundan köleler efendilerinden satın alınıp serbest bırakılsın. İşlemin ilk şekli üzerine bütün fukehâ ittifak etmişlerdir; ikincisini ise Hz. Ali, Said bin Cubeyir, Leys, Sevri, İbrahim Neh'î, Şa'bî, Muhammed bin Sirin ve diğer Hanefiler ile Şafiîler caiz saymıyor, İbn Abbas, Hasan Basri, İmam Malik, İmam Ahmed ve Ebu Sevr ise caiz kabul ediyorlar.

66- Yani, mallarıyla bütün borçlarını ödedikten sonra zekâtın ödenmesini gerektiren tabana ulaşmayacak kadar mallar elinde kalan borçlular. Bunlar çalışan işçi, memur, tüccar, iş sahibi veya işsiz olabilirler ve kamuoyu tarafından ister fakir, ister zengin olarak bilinsinler, kendilerine zekât fonundan yardım yapılabilir. Fakat bazı fakihlere göre kendi kötü alışkanlıkları ve savurganlığıyla borçlu duruma düşenlere, tövbe edinceye kadar, yardım yapılmamalıdır.

67- Burada "Allah yolunda" tabiri umumi anlamda kullanılmıştır, yani Alah'ın rızasına nail olunacak bütün hayırlı işler bu tabire girmektedir. Bu hükme dayanarak bazı ulemâ ve fukehâ zekât olarak toplanan para ve malın her türlü hayırlı işler için kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Fakat hakikat şu ki burada "Allah yolunda" kelimeleri ile "Allah yolunda cihad", yani, küfr nizamını ortadan kaldırıp yerine İslâm nizamını kurmak yolunda her türlü söz, hareket, ve savaş kastedilmiştir ve geçmiş İmamların çoğu bu konuda birleşmişlerdir. Biraz daha açmak gerekirse, İslâm nizamının kurulmasıyla ilgili mücadeleye katılanlara, kendileri varlıklı olsa ve herhangi bir yardıma muhtaç olmasalar dahi, yolculuk, hayvanlar, araçlar, silah, mermi diğer askeri malzeme ve erzak için yapılan masrafları zekât fonundan karşılanmalıdır. Aynı şekilde, bütün yetenek, enerji ve zamanlarını bu uğurda gönüllü, geçici ya da sürekli olarak harcayanların ihtiyaçlarının karşılanması için de zekât fonundan geçici veya sürekli olarak yardım yapılmalıdır.

Burada şu noktaya da işaret edelim ki, geçmiş imamlar (eimme-i selef)'in eserlerinde genellikle "gazv" kelimesi kullanılmıştır ki, "kitâl" (öldürmeler, katliam) ile eş anlamdadır. Bu sebeple, bazı kimseler, zekât'tan "Allah yolunda" başlığı altında ayrılan ödeneğin sadece öldürmeler veya katliam için harcanması gerektiği fikrine kapılmışlardır.

Fakat gerçekte "cihâd-i fi sebilillâh" (Allah yolunda cihad), "kital"dan çok daha geniş kapsamlı bir deyimdir ve ister dâvet ve tebliğin ilk merhalelerinde, ister "kital"ın son aşamasında olsun, kâfirlerin ve düzenlerinin alaşağı edilerek Allah'ın kelimesi ve dininin mükemmel bir hayat nizamı olarak hâkim kılınması yolunda atılan her adım ve yapılan her mücadeleyi kapsamaktadır.

68- Bir turist veya yolcu, evinde ve memleketinde çok varlıklı olabilir, ancak seyahatı sırasında yardıma muhtaç olabilir. Bu sebeple, yardıma lâyık ve muhtaç olan kimselere, evlerinde ve memleketlerindeki durumları gözetilmeden zekât fonundan gereken yardım yapılmalıdır. Bazı fakihler, günâh işlemek için yola çıkmış olanlara yardım yapılmamasına salık vermişlerdir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir şart ve müeyyide yoktur ve dinin basit kuralları da günahkâr kimselere zekâttan mali yardımı engellemiyor. Aksine günahkâr ve ahlâkî açıdan çökmüş olan kimselere yardım elini uzatmak ve iyi muamele yapmak çok daha hayırlıdır. Çünkü, böylece günâhkâr kimseler ve Allah'ın yolundan sapmış olanların ıslâh olmaları ve doğru yola dönmeleri pek mümkündür.

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ
يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ
لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا
مِنكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾
يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ
أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ
مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا
فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

61-63- Onlardan, Peygamberi lisanları ile rahatsız edenler vardır. Ve: "O, her sözü dinler" derler.[69] De ki: Onun her şeyi dinlemesi sizin için hayırlıdır.[70] Allah'a iman eder ve müminler (in sözüne) inanır.[71] Bu, sizden iman edenlere rahmettir. Allah'ın Resûlünü incitenlere elemli azap vardır. Sizin gönlünüzü hoş etmek için Allah'a yemin ederler. Halbuki, eğer mümin iseler Allah'ı ve Resûlünü razı etmeleri daha doğrudur. Bilmezler mi ki, Allah ve Resûlüne muhalefet eden kimseye orada ebedî kalmak üzere Cehennem ateşi vardır ve bu da büyük bir zillettir.

Açıklamalar

69- Münafıkların, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelttikleri eleştirilerden biri, kendisinin herkesin söylediklerini dinlediği, herkese, derdini anlatma izni verdiğiydi. Dinlemek bir kabiliyet ve haslettir, ama bu cahil kimseler, Hz. Peygamber'in bu hasletini yanlış yorumluyorlardı ve ayıplıyorlardı. Onlara göre Hz. Peygamber herkesin sözüne kanıyordu (!) Kimin canı istiyorsa kalkıp Hz. Peygamber'e geliyor, anlatmak istediğini anlatıyor, bu arada bazıları kendisini (haşâ) dolduruşa getiriyorlardı. Bu suçlamanın altında yatan öfke idi. Gerçek müminler ve sadık müslümanlar, münafıkların türlü çeşit oyun ve tertiplerinin haberini Hz. Peygamber'e veriyorlardı. Bunu öğrenen münafıklar öfkeden kuduruyor ve Resûlüllah (s.a.v.)'ın kendileri gibi zengin, asil ve eşraf (!) hakkında her serserinin (!) söyledikleri her şeye inandığını iddia ediyorlardı.

70- Burada cevap olarak çok anlamlı bir söz söylenmiştir ki, bunun iki yönü vardır: Birincisi, Reûlüllah (s.a.v.) fesad ve şerri dinleyen bir kişi değildir, aksine her zaman iyi, ve hayır şeyleri dinleyen ve din ile ümmet için faydalı olacak şeylere dikkat eden bir kişidir. İkincisi, onun böyle davranması, sizin hayırınızadır. Çünkü, herkesi dikkatle ve ilgi ile dinleyen, sabırla hareket eden bir kişi olmasaydı, sizin iman ile ilgili sahte iddialar, dostuk ve dayanışma ile ilgili yalan sözler ve Allah yolunda can ve mal feda etmekten kaçınmak için uydurduğunuz bahanelerinize tahammül etmeyip size iyi bir ders verirdi ve Medine'de barınamazdınız.

71- Yani, Resûlüllah (s.a.v.)'in, işin aslını araştırmadan herkese derhal inandığını sanmanız yanlıştır. O herkesi dinleyebilir, ama sadece gerçek müminlerin sözlerine inanır ve güvenir. Sizin yaptıklarınızı ve çevirdiğiniz dolapları çok iyi bilmektedir.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ
تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ
اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ
وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ
طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

64-66- Münafıklar kalplerinde olan şeyi kendilerine haber verecek bir sûrenin nâzil olmasından endişe ederler.[72] De ki: "Siz istediğiniz kadar maskaralık yapın. Allah, sakınageldiğiniz şeyi meydana çıkaracaktır." Eğer onlara sorsan, "dedikodu ve latife ediyorduk" derler.[73] De ki: "Allah'a, O'nun âyetleri ve O'nun Resûlüyle mi istihza ediyorsunuz?" Özür dilemeye kalkmayın. İmanınızdan sonra küfrettiniz. Eğer sizden bir taifeyi affetsek bile, diğer bir zümreyi mücrim oldukları için azaplandırırız."[74]

Açıklamalar

72- Münafıklar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine tam olarak inanmıyorladı, fakat geçen 8-9 yılda edindikleri tecrübelerden, kendisinin çok gizli şeyleri bile öğrenmesini sağlayan ve çoğu kez Kur'ân-ı Kerim'de (ki bunu Resûlüllah'ın kaleme aldığı bir kitap olarak kabul ediyorlardı) nifak, aldatmaca, yalan ve entrikalarını açıklamasını mümkün kılan insanüstü bir güce ve kaynağa sahip olduğunu sanıyorlardı.

73- Tebûk gazvesi sırasında münafıklar genellikle toplantılarında ve özel sohbetleri sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müslümanlarla alay eder, iyi niyetle ve samimiyetle cihada katılmak isteyenlerin cesaretlerini kırmak için olağanüstü çaba harcarlardı. Nitekim, hadislerde bu konuda çeşitli rivâyetlere rastlanıyor. Meselâ, bir toplantıda bazı

münafıklar konuşuyorlardı. Biri, "yahu, siz Bizanslıları Arap mı sanıyorsunuz? Göreceksiniz, bugün savaşmak için yola çıkanlar yarın elleri, ayakları bağlı (esir) olarak gelecekler" dedi. Başka biri, "vallahi, ne iyi olur, eğer bunlara (esirlere) 100'er kırbaç ta vurulsa," diye haykırdı. Bir başka münafık, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ciddi ciddi savaş hazırlığı yaptığına işaret ederek dedi ki: "Bir de şuna bakın, Hazret, Bizans ve Suriye'nin kalelerini fethetmeye heveslenmiştir."

74- Yani bu akılsız palyaçolar, dünyada hiçbir şeyi ciddiye almadıkları için bu tür söz ve hareketlerinden dolayı belki de affedilebilirler. Fakat, Resulûllah ve getirdiği dini, bütün müslümanlık iddialarına rağmen alay konusu yapanlar ve asıl maksatları iman sahiplerinin cesaretini kırmak ve böylece cihâd için gereken hazırlık yapmalarını önlemek olan kimseler hiç affedilmeyeceklerdir, çünkü onlar birer palyaço ve budala değil, hain ve canidirler.

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ
بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمَعْرُوْفِ وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ
اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ
وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا
هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٦٨﴾
كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ
اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ
بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ
وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْٓا اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٩﴾

67-69- Erkek ve kadın münafıklar birbirinin eşidirler. Kötülükle emreder ve iyilikten nehyederler. Ve ellerini sıkı tutarlar.[75] Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu. Münafıklar, fasıkların taa kendileridir. Allah, erkek ve kadın münafıklara ve kâfirlere kendisinde ebedî kalmak üzere Cehennem'i vaadeti. Cehennem onlara kâfidir. Allah onlara lânet eyledi. Onlara bitip tükenmeyen azap vardır. Siz de kendinizden evvel olanlar gibisiniz. Onlar kuvvetçe sizden daha şiddetli, mal ve evlâtları sizden daha çoktu. Nasipleri kadar faydalanmak istediler. Sizden[76] evvel olanlar nasiplerini aldıkları gibi, siz de nasibinizden istifade ediniz. Onlar gibi siz de dedikodu eylediniz. Onların yaptıkları dünya ve ahirette boşa gitti. Onlar ziyan edicidirler.

Açıklamalar

75- Bu, bütün münafıkların müşterek vasfıdır. Bunların hepsi kötülüğe yatkın ve iyiliğe alerjik olurlar. Kötülük ve ahlâksızlık yapmak isteyen birine her türlü destek, yardım ve tavsiyede bulunur, en güzel fikirler ortaya atar ve her bakımdan teşvik ederler. Kötü bir işe canü gönülden katılır, başkalarının da buna katılmasını sağlarlar. Bütün söz ve hareketleriyle, ancak bu kötü işin gerçekleşmesiyle rahat nefes alabileceğini ima ederler. Bunun aksine, iyi bir işin haberini alınca son derece üzülür, canları sıkılır, bundan bucak bucak kaçar ve bunu düşünmek bile istemezler. Bir kişinin başarılı olması, büyümesi veya zenginleşmesinden zerre kadar hoşlanmazlar, başarı basamaklarına tırmanmakta olan bir kişiyi kösteklemek için ellerinden geleni yaparlar, iyi veya hayırlı bir iş yapmasından caydırmak isterler. Müşterek özelliklerinden biri de iyi ve hayır bir iş için ellerinin çok sıkı olmasıdır; diğer konularda oldukça cömert ve savurgan olanlar bile, hayır bir iş için tek bir kuruş sarf etmek istemezler. Servetlerini ya kasalarına doldurur ya da, haram yoldan geldiği gibi haram yoldan gider. Kötülük için Karun olabilirler, ama iyilik için onlardan daha fakiri yoktur.

76- Burada münafıklar birden bire ikinci şahıs çoğul oluveriyor ve konuşmanın doğrudan muhatabı haline geliveriyorlar.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ

نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ

إِبْرَٰهِيمَ وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم
بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

70- Münafıklara[77] ve kâfirlere Nuh, Âd, Semûd ve İbrahim kavimlerinin; Medyen ve Mü'tefikeler ahalisinin[78] haberleri gelmedi mi? Onlara apaçık mucizelerle peygamberler gelmişti. Allah onlara zulmetmedi, velâkin onlar kendi kendilerine zulmeylediler.[79]

Açıklamalar

77- Buradan münafıklara yine üçüncü şahıs çoğul olarak hitap ediliyor.

78- Bununla, Lût kavminin yerleşim bölgeleri kastedilmiştir.

79- Yani, bu milletlere, Cenab-ı Allah (hâşâ) düşman olduğu veya lâf olsun diye azap göndermek istediği için üst üste felâketler gelmedi ve kendileri mahvolmadı. Aksine, onlar kendilerini felâkete götürecek bir hayat tarzını kendileri benimsediler. Cenab-ı Allah onlara, akıl, iz'an, zekâ ve düşünme taşınma yeteneği vermiş, onlara yol gösterecek peygamberler göndermiş, yine peygamberler yoluyla iyi ile kötünün farkını anlatmış, felâh yolunun hangisi olduğunu açıklamış, yanlış yol seçme ve günâh dolu bir hayat sürmenin kötü sonuçlarını bildirmişti. Ama onlar ders ve ibret almadı, felâkete sürüklendiklerini bilmelerine rağmen aynı yola devam ettiler. Nihayet, olan oldu, onlar felâkete uğradı ve tarihe karıştılar. Güya kendi kendilerine zulmettiler.

وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ
يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ

الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

71-72- Erkek ve kadın mü'minler birbirinin velisi ve dostudurlar. İyilik ile emr, kötülükten nehyederler. Namazı dosdoğru kılıp, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler.[80] İşte bunlar (yok mu) Allah onlara rahmet edecektir. Allah azîzdir, hakîmdir. Allah, erkek ve kadın mü'minlere kendisinde ebedî kalmak üzere, ağaçları altından nehir akan Cennetleri ve Cennetlerinde güzel meskenleri vaadetti. Allah'ın rızası daha büyüktür. Bu da büyük bir fevz ve saadettir.

Açıklamalar

80- Nasıl ki münâfıklar bir ümmet veya topluluktur, iman sahipleri de bir ümmettir. Gerçi her topluluk Allah'a, Resûlüne ve dinine iman ettiğini belirtir ve görünüşte ikisi de İslâmiyetin icaplarını yerine getirirler. Fakat ikisinin düşünce, huy, ahlâk, davranış, alışkanlık ve hareket tarzları birbirinden çok farklıdır. Sadece ağızları ile iman iddiasında, ancak kalbleri boş olan kimselerin yaşantısı öyledir ki, her söz ve hareketleri iddialarını çürütür, her zaman açık verir ve yalanlarını ortaya koyarlar. Şişenin üzerindeki etikete bakarsanız, "parfüm" yazar, ama aslında bir hayvan pisliğinden başka bir şey değildir. Bunun aksine imanın gerçek şekliyle varolduğu yerde bu parfüm, hoş kokusu, kalitesi özelliği ve biçimi, kısacası, her bakımdan parfümdür. İslâm ile iman sözleri görünüşte her iki topluluğu bir araya getirmiştir, ama münafıklar ile müslümanlar arasında ahlâk anlayışı ve mizaç bakımından büyük fark vardır. Bu sebeple, münafıkça özellikler taşıyan kadın ve erkekler ayrı bir grup ve topluluk sayılmışlardır. Bunlar Allah'tan gafil, kötülüğe yatkın, iyilikten uzak ve hayıra alerjiktirler ve müşterek vasıfları sebebiyle iman sahiplerinden fiilen konmuşturlar. Buna karşı mü'min erkek ve kadınlar ayrı bir grup ve topluluk haline gelmişlerdir. Bu topluluğun her bireyi daima iyi niyetle hareket eder, herkesin iyi ve doğru yolda olmaları için gayret sarfederler. Kötülükten nefret eder ve

başkalarının da kötülüklerden kurtulmaları için çalışırlar. Allah'ı zikretmek onlar için gıda gibi mühimdir. Allah yolunda para pul harcamak için elleri her zaman açıktır. Allah'a ve Resulüne itaat etmek hayatlarının başlıca hedefidir. Bu müşterek ahlâk anlayışı ve hayat tarzı, müslüman erkek ve kadınları birbirine sımsıkı bağlamış ve münâfıklardan bağlarını koparmıştır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ
عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

73- Ey nebi,[81] kâfirler ve münafıklarla cihad et. Onların karşılarında çetin ol.[82] Onların yurdu cehennemdir. Orası ne fena gidilecek yerdir.

Açıklamalar

81- Buradan Tebûk gazvesinden sonra nâzıl olan bölüm başlıyor.

82- Münafıklara o zamana kadar yumuşak davranılıyor, küstahlıklarına göz yumuluyordu. Bunun iki sebebi vardı: Bir, müslümanlar henüz dışardaki düşmanlar ile içerdeki hainler ile aynı zamanda uğraşacak kadar güçlü değillerdi. İki, münâfıklar arasında şüphe ve tereddüt içinde olanların imanlarının güçlenmesine zaman tanımak gerekiyordu. Bu sebeplerin ikisi de artık ortadan kalkmıştı. Müslümanların artan gücü ve iktidarı bütün Arabistan'a hakim oluyordu ve sıra sınırlardaki düşman kuvvetlere gelmişti. Müslümanların, koyunlarında besledikleri bu yılanların başlarını ezmeleri hem mümkün, hem zaruriydi; yoksa bunlar dış güçlerle işbirliği yapıp bir iç tehlike doğurabilirlerdi. Ayrıca bunlara yeterince zaman ve fırsat tanınmıştı. Tam 9 yıl düşünüp İslâmiyete gerçekten dört elle sarılmalarına imkân verilmişti ve isteselerdi tavırlarını değiştirebilirlerdi. Ama artık fazla müsamaha etmeye ve beklemeye gerek yoktu. Onun için müslümanlara, kâfirlerin yanısıra münafıklara karşı cihad etmeleri ve sert davranmaları emrolundu.

Burada bir parantez açıp "cihad" ve "çetin olma"nın ne anlama geldiğine işaret edelim. Burada "cihad" kelimesiyle münafıklara savaş açmak ve onları tamamıyla yok etme kasdedilmiştir. Bununla amaçla-

nan şudur: Münâfıkların hainceye tutumlarına göz yumulması ve bu yüzden müslümanların saflarına girmesi, müslümanların da kendilerini toplumun birer ferdi saymaları, kendilerinin İslâm cemaatına nifak sokmalarıyla sonuçlanan politikaya son verilmiştir. Bundan böyle, müslümanlar arasında kalıp münafıkça sözler söyleyen, milleti bölen ve davranışlarıyla Allah'a ve Resûlüne imanının sağlam olmadığı tesbit edilenlerin maskeleri indirilmeli, alenen tel'in edilmeli, toplumda sahip olduğu mevki, makam ve imtiyazlarına son verilmeli, İslâm cemaatından bütün bağları koparılmalı, cemaat ile ilgili alınan kararlardan hiçbiri hakkında görüşlerine başvurulmamalı, mahkemelerde tanıklıkları geçerli sayılmamalı, her türlü resmi mevki makam ve imkanlar kendilerine kapalı olmalı, umumi yerler ve toplantılarda kendilerine kimse yüz vermemeli, ve toplumda hiçbir yer ve kimsenin kalbinde kendileri için zerre kadar saygı kalmadığını bütün müslümanlar söz ve davranışlarıyla belli etmelidirler. Kısacası, münafıklara karşı siyasi, iktisadî, ve içtimâi boykot uygulanmalıdır. Bundan sonra bunlardan biri açık bir hıyanette bulunursa suçu affedilmek veya örtbas edilmek yerine hakkında dava açılmalı ve lâyık olduğu ceza verilmelidir.

Bu, o sıralarda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve mü'minlere verilen çok önemli ve gerekli bir emirdi. Böyle bir adım atılmadan İslâm toplumunu içten kemiren ve günden güne zayıflamasına sebep olan bir iç tehlikeden kurtulmak mümkün değildi. Kendi içinde münafık ve hainleri besleyen ve koynundaki yılanlara mevki, para-pul ve şöhret ve itibar veren bir toplum mahvolmaya mahkumdur. Nifak tıpkı veba gibidir; münafık da vebanın mikroplarını taşıyan faredir. Bir münafık İslâm toplumunda, mevki, makam, mal, şöhret ve şeref sahibi olur ve baş tacı yapılırsa binlerce kişi daha münafıklığa ve hainliğe heveslenecektir ve münafıklar ile hainler azdıkça azacaklardır. Çünkü böyle bir toplumda maddi ve manevi imtiyazlar elde edilmesi için inanç, samimiyet, hayırseverlik ve dürüstlüğe değil sahte inanç, hıyanet, vefasızlık ve üç kağıtçılığın en daniskasına ihtiyaç olduğuna inanılacaktır. Neticede toplumdaki bütün değer ölçüleri, onlarla beraber ahlâk kuralları, değişecektir ve nihayet beklenen felâket gelecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu şu kısa, ama hikmet dolu cümle ile ortaya koymuştur: "Bid'at sahibine itibar ve hürmet gösteren bir kişi aslında İslâm'ın binasının yıkılmasına zemin hazırlıyor."

يَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ
إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ
اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ
وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ
اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا
وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

74-76- (Münafıklar o kötü sözü) söylemedik diye Allah'a yemin ederler. Muhakkak olarak küfür kelimesini söylediler.[83] Ve müslümanlıklarından sonra yine kâfir oldular. Ve ellerine geçmeyecek olan şeye yeltendiler.[84] Allah ve Resûlü fazlı ile onları zengin eyledikten sonra, onlardan ikrâh ettiler.[85] Eğer tevbe etseler onlar için hayırlı olur. Yüz çevirirlerse Allah onları dünya ve ahirette elemli azap ile azaplandırır. Ve onlara yeryüzünde bir veli ve yardımcı yoktur. Onlardan bazıları vardır ki: "Eğer Allah bize verirse, ondan sadaka verir ve salihlerden oluruz" diye Allah ile ahdederler. Allah, onlara kemâl-ı fazlından verdiği zaman, onunla cimrilik ettiler. Ve ahitlerinden döndüler. Onlar ahde vefa etmez bir kavimdirler.[86]

Açıklamalar

83- Burada bahsedilen "küfür kelimesi" nedir? Bu hususta kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat hadislerde o devrin münafıklarının söyledikleri çeşitli "küfür kelimesi" veya yaptıkları kötü hareketlerden bahsedilmiştir elbette. Meselâ, münafıklardan birinin, akrabalarından olan bir müslüman genç ile konuşurken şöyle dediği rivâyet olunmuş-

tur: "Eğer bu adamın (Hz. Peygamber) dediği şeyler doğruysa, biz hepimiz eşekten de beteriz." Bir rivâyette şöyledir: "Tebûk seferi sırasında bir yerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dişi devesi kayboldu. Müslümanlar bu dişi deveyi arıyorlardı. Bunun haberini alan münafıklar toplantılarında müslümanları alaya aldılar ve şöyle dediler: "Hazret (yani, Hz. Peygamber) bize göklerden haberler verip duruyor, ama dişi devesinin nerede olduğundan haberi yok."

84- Burada münafıkların Tebûk gazvesiyle ilgili çevirdikleri dolaplara işaret edilmiştir. Bu çevrilen dolaplardan biri muhaddisler tarafından şöyle beyan olunmuştur: Tebûk'ten dönüş sırasında İslâm ordusu bir geçitten geçecekti. Münafıklar, ordunun dağlardaki geçitten geçerken gece karanlığından yararlanarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'i bir çukura atmaya karar verdiler. Fakat Resûlüllah bu komployu öğrendi ve ordunun geçitten geçmesine gerek kalmayacak bir yol izlenmesini istedi. Kendisi ise Ammar bin Yasir ve Hüzeyfe bin Yaman (r.a.)'ın maiyetinde geçitten yol almaya başladı. Yolda 10-12 münafığın sinsi sinsi arkalarından geldiğini öğrendi. Bunun üzerine Hz. Hüzeyfe münafıkların develerini dövmek ve geri dönmelerini sağlamak için onlara yöneldi. Fakat münafıklar Hz. Hüzeyfe'yi uzaktan görüp foyalarının meydana çıkması için oradan sırra kadem bastılar.

Burada işaret edilen münafıkların ikinci komplosu şudur: Münafıklar, Bizanslılar gibi güçlü bir düşmanla savaştıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sadık arkadaşlarının sağ salim dönemeyeceklerini sanıyorlardı; bu sebeple, bekledikleri haber gelir gelmez. Medine'de Abdullah bin Ubayy'yı hükümdâr ilan etmeye niyetliydiler.

85- Hz. Peygamber (s.a.v.) ve müslümanların hicretinden önce Medine, Arabistan'ın alâlâde kasabalarından biriydi ve pek bir özelliği yoktu. Evs ile Hazrec kabileleri de Medine'nin öyle ahım şahım kabileleri değildi ve ne para ne de askeri güç bakımından büyük bir mevkiye sahiptiler. Fakat Resûlüllah (s.a.v.) buraya gelince ensâr da kendi can ve mallarını tehlikeye atarak kendisini destekleyince 8-9 yılda bu vasat derecedeki kasaba Arabistan'ın başkenti ve en önemli şehirlerinden biri oluverdi. Evs ve Hazreçli çiftçi ve rençberler günden güne gelişen bir devletin mühim erkânları oldular ve dört bir taraftan fetihlerde elde edilen ganimet malları, haraç ve ticaret mallara Medine'ye gelmeye başladı. Cenab-ı Allah işte bu hususa dikkat çekerek

münafıklara diyor ki, bütün bu nimetlerin bedelini Resûlullâh'a düşmanlık ederek mi veriyorsunuz?

86- Yukarıdaki âyette münafıkların nankörlük ve hainliği yüzünden lânetlendiğine tanık oldu. Burada bu nankörlüğün bir örneğinin bizzat kendi yaşantılarının olduğuna işaret edilmiş, bunların çok âdi insanlar olduğu, ve ahlâk defterlerinde minnet, şükrân ve vefa ve sadakat gibi kavramların yer almadığı ifade edilmiştir.

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ
يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ
اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾
اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً
فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ
حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

77-82- Allah Teâlâ da kendine karşı va'dlarını tutmadıkları ve yalan söyledikleri için kendisine kavuşacakları güne kadar onların kalblerinde nifakı devamlı kıldı. Bilmezler mi ki, Allah, onların gizlediklerinin ve gizli muharebe ve müzakerelerini bilir. Allah gaypları çok iyi bilicidir. Sadakada kendi rızaları ile ziyade edenleri ve ancak gayretleri miktarını sadaka edenleri takip edip onlarla istihza edenleri,[87] Allah, maskaraya çevirir. Ve onlara elemli bir azap vardır. Onlar için istiğfar etsen de etmesen de, eğer onlar lehinde yetmiş kerre istiğfar eylesen de, Allah onları mağfiret etmez. Çünkü, Allah ve Resûlünü inkâr ile kâfir oldular. Allah, fasık olan kavmi hidâyet etmez. Resûlûllah'ın emrinin hilâfına olarak memlekette kalanlar, bu oturumları ile ferahlandılar. Malları ve canları ile Allah yolunda mücahedeyi çirkin gördüler. Ve birbirlerine "bu sıcakta harbe çıkmayın" dediler. De ki, "Cehennem ateşi daha sıcaktır" eğer bunu anlasalar kazandıklarının cezası olarak az gülüp çok ağlasınlar.

Açıklamalar

87- Tebûk gazvesinden önce Hz. Peygamber (s.a.v.) savaşa katkıda bulunmak için müslümanlara yardım çağrısında bulununca, para pulları çok olan pekçok münafık yerlerinden kımıldamadılar. Ancak müminler ellerinden gelen yardımı yapmaya başlayınca, münafıkların alay konusu oldular. Hali vakti yerinde olan bir müslüman önemli bir bağışta bulununca "üç kağıtçı ve sahtekâr" olarak suçlandı, fakir bir müslüman, iki yakasını bir araya getirip beş on kuruşluk yardımda bulununca yine alay konusu olurdu ve şu lâfları dinlerdi: "Bakın, bakın, bu meteliklerle Bizans kaleleri fethedilecekmiş."

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ
فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ
عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ
﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ ۖ إِنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

83-84- Eğer, Allah seni onlardan bir taifenin yanına döndürür ve onlar senden cihada çıkmak için izin isterlerse de ki: "Ebediyyen benimle beraber

harbe çıkmayın. Ve benimle beraber bir düşmanla muharebe etmeyin. Çünkü siz ilk defa oturmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla beraber oturun." Onlardan ölen bir kimse üzerine katiyyen namaz kılma. Ve kabir üzerinde durma. Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkâr ile kâfir oldular. Ve fasık oldukları halde geberdiler.[88]

Açıklamalar

88- Tebûk dönüşünden sonra uzun bir süre geçmeden münâfıkların başı, Abdullah bin Ubayy öldü. Ubayy'ın oğlu Abdullah ki, sadık müslümanlardandı. Resûlüllah'ın huzuruna çıktı ve kefen için gömleğine gerek olduğunu söyledi. Resûlullah (s.a.v.) büyük cömertlikle gömleğini kendisine verdi. Abdullah bin Abdullah Ubayy daha sonra babasının cenazesini kılmak için de Resûlüllah'a ricada bulundu. Resûlullah buna da razı oldu. Hz. Ömer (r.a.) Resûlüllah'ın Ubayy'ın cenaze namazını kılmasına karşı çıktı ve kendisinin ne büyük hainlikler yaptığını hatırlatmaya çalıştı. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) buna tebessümle karşılık verdi ve rahmetini en kötü düşmanından esirgemedi ve hakkında mağfiret duası yapmaktan da çekinmedi. Nihayet, Hz. Peygamber Abdullah bin Ubayy'ın cenaze namazını kılmak üzere tam ayağa kalktığı sırada bu âyet nâzıl oldu ve ilâhi bir emirle bu münafıkların en büyüğünün cenaze namazı kılınması önlendi. Zâten, müslüman cemaatte münafıkların barındırılmamasıyla ilgili politikanın takip edilmesi de emrolunmuştu.

Bu olaydan şu şer'î kural ortaya çıkıyor: Fasıklar, facirler ve fısıklarıyla ün salmış kimselerin cenaze namazları ne müslümanların lideri ve imamı ne başkaları tarafından kılınmamalıdır. Bundan sonra, Hz. Peygamber bir ölünün cenaze namazını kılmaya çağırıldığında kendisinin ne gibi bir insan olduğunu sorgulayıp, fasık ve facir olması halinde âile fertlerine "ölünün cenaze namazı kılınmayacaktır, onu nasıl isterseniz defnedin" diye söylemeyi adet edinmişti.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ
أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو
الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

85-89- Seni onların ne malları ne de evlatları imrendirmesin. Allah, onları dünyada bunlar sebebi ile azaplandırmak murad eder. Ve kâfir oldukları halde canları çıkar. "Allah'a iman edin. Resûlü ile cihada gidin" diye bir sûre nâzil olduğu zaman, içlerinden zengin olanlar senden izin isteyip: "Bizi bırak da oturanlarla beraber olalım" derler. Onlar, geri kalanlarla olmayı hoş gördüler. Kalblerine mühür vuruldu. Onlar anlamazlar.[89] Lâkin Peygamber ve O'nunla beraber iman edenler malları ve canları ile cihad ettiler. Bütün hayırlar onlarındır. Ve felâha erenler de onlardır. Allah, onlar için kendisinden devamlı kalmak üzere, ağaçları altından nehirler akan Cennetler hazırlamıştır. Bu, büyük bir saadettir.

Açıklamalar

89- Yani, sağlıkları yerinde olan, güçlü, zengin ve varlıklı olmasının yanısıra iman sahipleri olduğunu iddia edenlerin savaş alanında kabiliyetlerini ortaya koymaları gerekirken kadınlar ve sakatlar gibi evde kalmaları çok utanç verici bir şey olmasına rağmen, bu yolu kendilerinin bilerek seçmeleri sebebiyle tabiat kanununa göre kalplerindeki bütün iyi, temiz ve güzel hislere son verilmiş ve birer kukla haline getirilmişlerdir. Dolayısıyla, yaptıkları çirkin ve iğrenç hareketlerinden hiç utanç, eziklik ve pişmanlık duymuyorlar.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ
الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ
سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

90- Bedevilerden[90] mâzeret dermeyan edenler, kendilerine izin vermen için geldiler. Allah ve Resûlüne yalan söyleyenler de oturdular. Onlardan küfredenlere[91] elemli bir azap isabet edecektir.

Açıklamalar

90- Burada Bedevilerden, genelllikle "bedeviler" olarak adlandırılan Medine'nin çevresinde kırsal bölgelerde ve çölde yaşayan Araplar kastedilmiştir.

91- İçinde samimiyet, teslimiyet, doğruluk, ihlâs ve itaat olmayan bir kişinin Allah ve dinine karşı kendi menfaat ve dünyevi zevk ve faydalarına daha çok önem verdiği münafıkça bir iman iddiası, hakikatte "küfür" ve "inkâr"dır. Bu tür insanlar dünyada kâfir ilân edilmezse ve kendilerine birer müslüman muamelesi yapılsa bile Allah katında kendilerine birer kâfir ve isyancı muamelesi yapılacaktır. Dünyevi hayatta müslüman toplumun nizamının üzerinde kurulduğu kanun ve Islâm devletinin ve kadılarının emir ve icraatlarının dayandığı kaide ve kurallara göre, münafıklığın küfür veya küfre yakın oluşuna dair hüküm, ancak dinsizlik, inkâr, isyan ve itaatsızlığın kesinkes açıklanması üzerine verilebilir. Bu bakımdan, şer'î kanunlara göre münafıklığın bazı şekil ve durumları küfür sayılamıyor. Fakat bu demek değildir ki, bir kadı mahkemesinde "küfür" damgası yiyemeyen münafıklık, öbür dünyada ilâhi mahkemede de herhangi bir ceza yemeyecektir; aksine münafıklık "küfür" sayılacak ve hak ettiği cezayı bulacaktır.

لَيْسَ
عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ لَا
يَجِدُوْنَ مَا يُنْفِقُوْنَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوْا لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ
مَا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ مِنْ سَبِيْلٍ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ
مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ
يَسْتَاْذِنُوْنَكَ وَهُمْ اَغْنِيَآءُ رَضُوْا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ
الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٩٣﴾
يَعْتَذِرُوْنَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ قُلْ لَّا تَعْتَذِرُوْا
لَنْ نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّٰهُ
عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٤﴾

91-94- Zayıflara, hastalara, cihada çıkmak için levazım tedarikine gücü yetmeyenlere Allah ve Resûlü için nasihat ettikleri takdirde, cihada çıkmamaktan dolayı bir günah yoktur.[92] İyilik edenlere karşı muahezeye bir yol yoktur. Allah gafûrdur, rahîmdir. Bir de şunlara günah yoktur ki, sana cihad için kendilerini bindirmen zımnında geldiklerinde "size bir binek bulamıyorum" cevabını verdin. Ve onlar gözlerinden yaşlar akarak, cihad için sarf edecek bir şey bulamadıklarından mahzun olarak yanından döndüler.[93] Ancak, muahheze ve mesuliyet zengin oldukları halde senden izni isteyenleredir, ki onlar geri kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da onların kalbi üzerine mühür vurmuştur. Onlar bilmezler. (Seferden) döndüğünüz zaman sana mazeretlerini arzederler. De ki: "Özür dilemeyin. Size inanmayız. Allah, sizin haberlerinizden bize bildirirdi. Allah ve Resûlü hareketlerinizi göreceklerdir. Sonra, gizliyi

ve âşikârı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Size, işlediğiniz şeylerden haber verecek."

Açıklamalar

92- Bundan anlaşılıyor ki, görünüşte çaresiz olan kimselerin sadece zayıf, yaşlı, hasta veya fakir oluşu, cihad'dan kurtulmaları için yeterli sebepler değildir. Aksine bu çaresiz kimselerin bu eksiklikleri ancak Allah ve Resûlüne tam itikat etmeleri halinde geçerli birer sebep sayılacaktır. Yoksa, Allah ve Resûlüne tam olarak sadık olmayan bir kişi, bir farzın ödenmesi gerektiği sırada hasta veya fakir olursa, mazeretleri geçerli sayılmayacak ve affedilmeyecektir. Cenab-ı Allah'ın katında sadece görünüşteki sebepler makbul değildir ki, sağlık raporu veya sakatlık belgesini getiren herkes, üzerine düşen farzdan affedilsin. Cenab-ı Allah insanların kafalarından geçenleri ve niyetlerini, dışarı ile içlerini görür ve çaresizliğinin sadık bir kulununki gibi mi yoksa, hain, âsi ve sahtekâr birininki gibi mi olduğuna bakar. Bir kişi var ki, farz çağrısını duyunca uzun bir "offf.. be" çeker ve "ne iyi oldu da tam zamanında hastalandım, yoksa bu musibetten paçamı kurtaramayacaktım" der. Bir başka kişi var ki, aynı çağrıyı duyunca içi sızlar ve "Allah kahretsin, hastalık ta beni yakalamanın zamanını buldu, şimdi ben savaş alanında İslâm düşmanlarıyla savaşacakken yatağıma yapışmışım" diye hayıflanır. Biri, bir hizmet ve farizeden kurtulmanın bahanesini bulur ve bu da yetmez, başkalarının da farizelerini yerine getirmelerine engel olur. Bir başkası var ki, kendisi hasta olarak yatakta yatarken üzülür, eş dost, akraba ve arkadaşlarının farz çağrısına uymalarını ister ve kendisine ziyarete gelenlere şöyle der: "Allah büyüktür, ilaçlarımı verecek ve ihtiyaçlarımı karşılayacak başkaları bulunabilir, ama benim için, din hizmetinde sarf edeceğiniz kıymetli zamanınızı harcamayın." Biri, hastalığını bahane ederek, savaş süresince kötü haberler uçurur ve cihada gidenler hakkında türlü çeşit dedikodular yapar. Bir başkası vardır ki, savaş alanına gitme şerefinden mahrum kalınca iç cephede ve yurtta huzur ve asayişin devam etmesi için elinden geleni yapar. Görünüşe bakılırsa ikisi de çaresiz ve hastadır ve cihada katılmaları istenemez. Fakat Allah'ın nazarında bunlar birbirinden farklıdırlar ve sadece ikincisinin mazereti kabul olunacaktır. Birincisi ise çaresizliğine rağmen isyan, vefasızlık ve itaatsızlık suçunu işlemiş sayılacaktır.

93- Dine hizmet etmeye sabırsızlanan ve bazı gerçek sebeplerden dolayı bu hizmeti yerine getirmekten mahrum kalan müminler, dünyaya tapan birinin işsiz kalması veya büyük bir fırsatı kaçırması halinde üzüldüğü kadar üzülür ve hayıflanırlar. Bu gibi saf, sadık ve samimi müslümanlar, dine fiilen bir hizmette bulunmasalar dahi, bu gibi durumlarda hizmet etmiş sayılacaklardır. Zira, akıllarına koydukları dinî hizmet için elleri ile ayakları hareket edemezse de kalpleri temiz ve hizmet şevkiyle doludur. Tebûk gazvesinden dönüşte Resûlüllah (s.a.v.) fedâilerine aynı şeyi söylemişti: "Medine'de kalan bazı kimseler vardır ki, sizlerle beraber vadileri ve geçitleri geçmişlerdir." Sahabeler, "Medine'de kalarak mı?" diye hayretlerini belirttiler. Resûlüllah (s.a.v.) da şu cevabı verdi: "Evet, Medine'de kalarak. Zira, bazı çaresizlikler sebebiyle geride kalmışlardı. Halbuki onlar geride kalanlardan değildi."

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ
لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ
إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾
يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ
لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا
وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ
السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ
مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ
قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ ۚ
سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

95-99- Onlara, döndüğünüz zaman kendilerine hitab etmemeniz için size Allah ile yemin ederler. Onlardan yüz çevirin.[94] Çünkü onlar murdardır. Ve kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de Cehennemdir. Kendilerinden razı olmanız için size Allah ile yemin ederler. Eğer siz onlardan razı olursanız, Allah o fasıklar gürûhundan razı olmaz. Bedeviler küfür ve nifakta daha şiddetlidirler. Allah'ın Resûlüne inzâl eylediği sınırları bilmeye daha müsaittirler.[95] Allah Alîmdir, Hakîmdir. Bedevilerden, infâk eylediğini angarya sayanlar vardır.[96] Ve sizin üzerinize mağlubiyetin gelmesini beklerler. Fena mağlubiyet onların üstüne olsun. Allah işitir ve bilir. Bedevilerden Allah'a ve Ahiret gününe iman eden ve infak eylediğini Allah katında yakınlık vesilesi ve Peygamberin duasına vasıta ittihaz edinenler vardır. Haberiniz olsun ki, o infakları onlar için gerçek bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine koyacaktır. Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

94- Bu cümlede önce geçen "hitap etmemeniz" deyimi, "görmezlikten gelmeniz" veya "affetmeniz" anlamında kullanılmıştır, daha sonra "onlardan yüz çevirin" demenin anlamı ise münafıklarla olan bütün bağları kesmektir. Yani onlar istiyorlar ki siz onlara bir şey demeyin, ama en iyisi onlarla olan bütün ilişkilerinizi koparın.

95- Daha önce ifade ettiğimiz gibi, burada "bedevi" olarak tanımlanan kimseler, Medine'nin etrafında kırsal bölgelerde ve çöllerde yaşayan Araplardır. Bunlar önce Medine'de örgütlü, düzenli ve güçlü bir devletin ortaya çıkmakta olduğundan etkilendi ve biraz da ürktüler, daha sonra, İslâm ile küfrün mücadelesine uzun bir müddet seyirci kaldılar ve opürtünist (fırsatçı) bir tutum içine girdiler. Daha sonra İslâm Devletinin nüfuzu ve hakimiyeti Hicâz ve Necd'in büyük bir bölümüne yayılıp, muhalif kabilelerin gücü kırılınca bunlar İslâmiyeti kabul etmekten başka bir çare görmediler. Fakat bunların çok azı, İslâm'ı, Hak dini olarak ve içtenlikle kabul ettiler. Bedevilerin çoğu, İslâmiyeti, iman ve inançla değil, bir diplomasi ve politika olarak kabul ettiler. Amaçları, yıldızı parlamakta olan bir kuvvete bağlı kalarak bütün nimetlerinden faydalanmaktı. Bunlar İslâmiyetin külfetlerini taşımak istemiyorlardı. İslâmiyetin koyduğu ahlâkî kısıtlamalar ve namaz ile oruç gibi vecibeler onlara sıkıcı geliyordu. Tahsildârlar vasıtasıyla vahaları ve mahsüllerinden alınan zekâtı hiç sevmiyorlardı. Hayatlarının bağlandığı sıkı kurallar hoşlarına gitmiyordu. Soygun ve yağmada değil, Allah yolunda yapılan cihad için kendilerinden istenen fedakârlıklar ve zah-

metlerden bir an önce kurtulmak istiyorlardı ve bunun için çeşitli oyunlar oynuyorlardı. Hakkın ne olduğu ve insanların hakikî felâhı nerede olduğu onları hiç ilgilendirmiyordu. Onları ilgilendiren sadece ekonomik çıkarları, kişisel konforları, kendi toprakları, develeri, keçileri ve çadırlarıyla sınırlı olan ufacık dünyalarıydı. Bunun dışında bazı bâtıl itikatları vardı ve evliyâ sandıkları kimselere hediye ve bağışta bulunma alışkanlıkları da vardı. Fakat, tüm medenî, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yaşantılarını kökünden değiştirecek, ahlâk anlayışlarını altüst edecek ve hayatlarını bazı kurallara bağlayacak evrensel bir reform hareketine iman etmeye, hele bunun için can ve mallarını feda etmeye hiç niyetli değillerdi.

İşte burada Bedevilerin bu durumuna işaret edilmiş ve şehirlerde yaşayanlara oranla kırsal bölgeler ve çöllerde yaşayan bu bedevi ve ilkel Arapların daha çok münafıkça bir tavır içinde oldukları ve Hak'tan kaçındıkları ifade olunmuştur. Ayrıca, bunun sebebi de dile getirilmiş, şehirde yaşayanların Hak sahiplerinden ve bilgili kimselerden yararlanarak dini tanıdıkları ve sınırlarını bildikleri, ancak bu cahil kimselerin hayatları boyunca adeta birere ekonomik ve sosyal hayvan gibi yaşamaları sebebiyle hayvanî ihtiyaçlarından başka bir şeyi düşünme kabiliyetleri olmadığı ve bu sebeple, din ve hududundan habersiz oldukları belirtilmiştir.

Burada şuna da işaret edelim ki, bu âyetlerin inişinden yaklaşık iki yıl sonra, Hz. Ebu Bekr (r.a.)'in halifeliğinin ilk yıllarında "irtidad" ve zekâtı ödememe gibi büyük fitnelerin ortaya çıkmasının büyük bir sebebi bu âyetlerde belirtildiği bedevi veya kırsal kesimdeki Arapların dine fazla ilgi duymamalarıydı.

96- Yani, bedeviler, kendilerinden tahsil edilen zekâtı bir para cezası olarak sayıyorlar. Misafirleri ağırlamak konusunda kendilerine verilen talimatı beğenmiyorlar ve cihad için kendilerinden para yardımı istenince istemeyerek ve sadece İslâmiyete bağlılıkları zan altında kalmasın diye bu yardımı yapıyorlardı.

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ

جَنَّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ
ٱلْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ مُنَٰفِقُونَ ۖ
وَمِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ ۖ مَرَدُوا۟ عَلَى ٱلنِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۚ
سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَءَاخَرُونَ
ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ۗ عَسَى ٱللَّهُ
أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ
سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ
هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ
هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

100-104- Birinci dereceyi kazanan muhacir ve ensâr ile, onlara iyilikte tabi olanlardan Allah razı oldu. Onlar da Allah'tan razı oldular. Allah onlara kendisinde ebedî kalmak üzere, ağaçları altından ırmaklar akan Cennetler hazırladı. Bu, büyük bir fevz ve bahtiyarlıktır. Etrafınızdaki bedevîlerden ve Medine ahalisinden bir kısım münafıklar vardır ki, nifak üzerinde idman yaparlar. Sen onları bilmezsin. Biz biliriz.[97] Onları iki kere azaba uğratacağız.[98] Sonra büyük azaba döndürüleceklerdir. Yine münafıklardan bazıları vardır ki, günahlarını itiraf ettiler. İyi ve fena amelleri birbirine karıştırdılar. Olur ki Allah onları affeder. Allah gafûrdur ve rahîmdir. Onların mallarından zekât al. Ki, onunla o malları temizlersin. Onlara dua ve istiğfar et. Senin dua ve istiğfarın onlara medâr-ı sükûnettir. Allah işiticidir, bilicidir. Bilmezler mi ki, Allah kullarından tevbeyi kabul eder. Ve sadakalarını alır. Ve Allah tevbeyi kabul edici ve marhametlidir.

Açıklamalar

97- Yani, münafıklar kendi nifâklarını saklamakta öylesine usta ol-

muşlardır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bile üstün zekâsına rağmen onları anlayamıyordu.

98- Burada "iki kere azaba uğratacağız"ın anlamı şudur: Münafıklar bir yandan, sevgileri uğruna iman ve ihlâs yerine münafıklık ve hainliği tercih ettikleri dünyayı kaybedeceklerdir ve kazandıkları bütün mal ve mülk, şan ve şöhret bir anda yok olacak ve diğer yandan, türlü çeşit tertip ve entrikaları ile baltalamak istedikleri hareket, günden güne gelişip büyüyecektir.

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ
عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ
الشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

105- De ki: "İstediğinizi yapın: Çünkü amellerinizi, Allah da, Resulü de, mü'minler de göreceklerdir.[99] Gizli ve âşikârı bilene döndürüleceksiniz. O da size işlediğiniz şeylerden haber verecektir."[100]

Açıklamalar

99- Burada sahte iman iddiasında bulunan biri ile günahkâr bir mümin arasındaki fark açıkça ortaya konmuştur. İman iddiasında bulunan, ama gerçekten Allah'a, dinine ve müminlerin cemaatine samimiyetle bağlı olmayan birinin samimiyetsizliği, söz ve hareketlerinden sabit olunca kendisine sert davranılması emrolunmuştur. Böyle bir kişi, Allah yolunda sarf edilmek üzere para veya mal verirse kabul edilmemelidir. Böyle bir kişi ölürse, bir müslüman cenaze namazını kılmamalı veya hakkında mağfiret duası yapmamalıdır. Bunun aksine mümin olup samimi olmayan bir harekette bulunan ve samimi bir şekilde hatasını itiraf edip af dileyen bir kişi affedilmelidir. Sadakaları kabul edilmeli ve hakkında mağfiret duası da yapılmalıdır. Şimdi, bir kişinin gayri samimi bir hareketine rağmen, bir münafık değil, günahkâr bir mümin sayılması için yukarıdaki âyette belirtildiği gibi, şu üç husus birer ölçü kabul edilmelidir:

1) Böyle bir kişi, hatası ve günâhı için olur olmaz mazeretler ileri sürmeyip kusurunu kabul edecektir.

2) Böyle bir kişinin geçmişine iyi bir göz atılıp, gayri samimi davranmaya alışık olup olmadığı araştırılacaktır. Eğer daha önce toplumun sâlih bir ferdi olduğu ve geçmişinde samimi hizmetler, fedakârlık ve hayır işler için can attığı sabit olursa, o zaman işlediği hata veya günâhın iman ve inanç zaafından değil, geçici bir yanılgı veya dalgınlıktan kaynaklandığına kanaat getirilecektir.

3) Böyle bir kişinin gelecekteki davranışları yakından takip edilerek, hata ve günâhının itirafının samimi olup olmadığı tesbit edilecektir. Eğer hatasını düzeltmek için sabırsızlanıyor, ve bir anlık bir yanılgı ve sapmadan büyük pişmanlık duyduğu her hareketinden belli oluyorsa, gerçekten sâdık bir müslüman olduğu ve imanında samimi ve doğru olduğuna karar verilecektir.

Muhaddislerin bu âyetlerin inişiyle ilgili anlattıkları hikâyeden yukarıdaki konu kendiliğinden açıklık kazanmış oluyor. Rivâyetlere göre bu âyetler Ebu Lübâbe bin Abdülmünzer ve 6 arkadaşının durumuyla ilgili inmiştir. Ebu Lübâbe, Akabe biatı sırasında, yani Medine'ye hicretten önce İslâmiyeti kabul etmişti. Daha sonra Bedir ve Uhud ile diğer gazvelere katılmış, ancak Tebûk gazvesi sırasında biraz tembellik göstermiş ve herhangi bir şer'î mazeret olmaksızın evinde kalmıştı. Diğer altı arkadaşı da aynı şekilde sadık mü'mindiler, ancak Tebûk gazvesiyle ilgili olarak şahsî zaaf göstermişlerdi. Hz Peygamber (s.a.v.) Tebûk gazvesinden dönünce geride kalanlar hakkında ne gibi bir fikir taşıdığını öğrendiler ve hem üzüldü, hem utandılar. Bu talihsiz kişiler sorguya çekilmeden ve hesap sorulmaya çağırılmadan kendilerini bir direğe bağlayıp, "biz affedilinceye, olmazsa, ölünceye kadar ne bir şey yiyeceğiz veya içeceğiz ne de uyuyacağız" dediler ve bekleşmeye başladılar. Aradan birkaç gün geçti ve bunlar uykusuzluk ve açlıktan bayıldılar. Nihayet kendilerine Allah ve Resûlünün affettikleri bildirildi. Bunun üzerine, "tövbelerimiz arasında evimizi ve iindeki bütün mal ve mülkü Allah yolunda harcamakta dahildir, çünkü evimiz ve rahatımız için bir farizeyi yerine getiremedik" diyerek evlerini talan etmeye kalkıştılar. Fakat Resûlüllah (s.a.v.) mallarının sadece üçte birini almakla iktifa etti. Bu hikâye, Allah katında ne tür hata ve günahların affedildiği hakkında bize bir fikir vermektedir. Görüldüğü gibi, adı geçen müs-

lümanlar iman ve itikatları bakımından gayri samimi değillerdi, geçmişte İslâmiyete ve müslümanlara büyük hizmet etmişlerdi, onlardan hiçbiri hatalarına birer kılıf bulmaya çalışmadı, aksine kusurlarını açıkça itiraf etti ve davranışlarıyla da ne kadar pişman olduklarını ispatladılar.

Burada, bu âyetlerde işaret edilen bir noktayı gözümüzün önünde bulundurmalıyız. Yani, günâhların affı için sadece kalp ve ağızla tövbe etmek yetmiyor, fiilen de tövbe etmek gerekiyor. Fiili veya amelî tövbenin bir şekli Allah yolunda sadaka vermektir. Böylece, insan nefsinde bulunan ve günâh işlemesine sebep olan pislik temizlenmiş oluyor, ve hayıra dönme şansı artıyor. Günâh işledikten sonra bunu kabullenmek, tıpkı çukura düşen bir insanın düştüğünü farketmesi gibidir. Günâhından pişmanlık duyması ise o çukuru kötü olarak kabul etmesi ve eskiye dönmek istemesinin bir belirtisidir. Daha sonra günâhını sadaka vermek ve diğer hayır işler yapmakla telafi etmeye çalışması ise bu çukurdan çıkmak için çabalaması demektir.

100- Yani, ne de olsa, bu iş, kendisinden hiçbir şeyin saklanamayacağı Allah'ın elindedir. Onun için, dünyada bir kişi nifakını saklamaya başlarsa ve iman için gerekli olan icapları görünüşte yerine getirse bile öbür dünyada nifâkından dolayı cezalandırılamayacağı söylenemez.

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ
إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾
وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًۢا بَيْنَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ مِن
قَبْلُ ۚ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّا ٱلْحُسْنَىٰ ۖ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَٰذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقْوَىٰ
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن
يَتَطَهَّرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

106-108- Ve diğer bir takım vardır ki, ya azap eder veya affeyler diye Allah'ın emrini ricakârane beklerler. Allah alîmdir, hakîmdir.[101] Müminlere zarar vermek, kendi küfürlerini takviye etmek, iman edenler arasına tefrika sokmak için evvelce Allah ve Resûlü ile harbedeni bekleyerek mescid bina edenler: "Bundan maksadımız iyilikten başka birşey değildir" diye yemin ederler. Onların yalancı olduklarına Alah şehadet eder. O mescidde kat'iyyen namaz kılma. İlk gününde takvâ üzerine tesis olunan mescid, namaz kılman için daha lâyıktır. O mescidde temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah temizlenenleri sever.[102]

Açıklamalar

101- Bunlar, durumları şüpheli olan kimselerdi. Ne münafık bulduklarına ne de günâhkâr müslüman olduklarına hüküm verilebilirdi, çünkü her ikisinin belirtileri kesinkes ortaya çıkmamıştı. Bu sebeple, Cenab-ı Allah bunların durumunun askıya alındığını belirtti. Fakat şurası bilinmelidir ki, bu sözler insanlar açısından söylenmiştir. Cenab-ı Allah elbette bu insanların hangi sınıfa girebileceğini çok iyi biliyordu, ancak müslümanlar onlara karşı tavırlarını henüz belirleyememişlerdi. Yani bu insanların durumu gayb ilmiyle değil, his ve akılla belli oluncaya kadar beklenilecekti.

102- Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) Medine'ye hicretinden önce Hazrec kabilesinden Ebu Âmir adlı bir şahıs Hıristiyanlığı kabul etmiş ve rahip olmuştu. Cahiliyye döneminde hıristiyanlığa ilgi duymaya başlayan Ebu Âmir zamanla ehl-i kitap âlimlerinden biri olmuş ve gerek ruhbanlığı gerekse dini bilgileri yüzünden cahil araplar arasında nüfuz sahibi olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye gelişi sırasında Ebu Âmir'in ruhbanlığı etkili olmaya devam ediyordu. Ne var ki, ruhbanlık ve din bilgisi kendisinde Hakkı arama ve bulma şevki yaratmak yerine kin, nefret ve haset ateşini alevlendirdi. Dinî menfaatlarının tehlikeye düştüğüne inanan Ebu Âmir dini faaliyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'i rakibi olarak görmeye başladı ve kişiliğine ve faaliyetlerine muhalefet ve düşmanlık yapmaya karar verdi. İlk iki yıl, Mekkeli kâfirlerin gücünün İslâmiyeti yok etmeye yeteceğini umarak geçirdi. Fakat Mekkeli kâfirler Bedir savaşında büyük bir yenilgiye uğrayınca dayanamadı ve Medine'den çıkıp Kureyş'in içinde ve diğer Arap kabileler arasında İslâmiyete karşı propaganda yapmaya başladı. Uhud savaşının patlak vermesini sağlayan kişilerden biri de bu rahîpti

ve rivâyetlere göre savaş sırasında içlerinden birine Hz. Peygamber'in düşüp yaralandığı çukurlar kendisi tarafından kazdırılmıştı. Ayrıca, Ahzab savaşı için Medine'ye yürüyen müşrik orduların da bu rahip tarafından kışkırtıldığı bilinmektedir. Daha sonra Hüneyn savaşına kadar müslümanlar ile müşrik Araplar arasında meydana gelen bütün savaşlarda bu papaz İslâm düşmanlarının saflarında yer aldı. Nihayet Arabistan'da İslâm seline karşı herhangi bir gücün dayanamayacağını anlayınca Bizans İmparatoruna Arabistan'da baş kaldırmakta olan "tehlike" hakkında uyarıda bulunmak üzere o diyarlara gitti. İşte tam bu sırada Bizanslıların Medine'ye yürüme hazırlığı yaptıkları yolunda haberler gelmeye başladı ve Resûlullah (s.a.) beliren tehlikeyi yerinde söndürmek için Tebûk seferine çıktı.

Rahip Ebu Âmir, bütün bu İslâm aleyhtarı faaliyetleri sırasında Medineli münafıklar yardımcı oldular ve dinî nüfuzunu kullanarak Bizans İmparatorundan ve Kuzey Arabistan'ın hıristiyan devletçiklerinden askeri yardım alarak İslâm devletine karşı harekete geçme fikrini de desteklediler. Ebu Âmir Bizans İmparatorluğuna hareket ederken münafıklar Medine'de kendilerine ait bir cami inşa etme kararı aldılar. Maksatları, kendi iğrenç emelleri için bir sığınak veya üs bulmaktı. Burada bütün münafıklar toplanarak hem örgütlenecek hem ibadet ve dinî faaliyetler adı altında siyasi faaliyetlerini sürdüreceklerdi. Ebu Âmir'den haber ve talimat getiren ajanlar, dilenci ve yolcular kılığında gelip bu camide hiç şüphe çekmeden kalabilirlerdi. İşte bu cami bu pis ve iğrenç işler için yapılmıştı ve bu âyetlerde buna dikkat çekilmektedir.

Medine'de o sırlarda iki cami vardı. Birincisi şehir dışındaki Kuba camii ve ikincisi şehir içindeki Nebevi Camii (Mescid-i Nebevi). Bu iki cami, müslümanların dini ihtiyaçlarını pekâlâ karşılayacak durumda olup üçüncü bir camiye ihtiyaç yoktu. Ayrıca, o devirde bugünkü gibi cami adında derme çatma bir ibadet yerinin yapmanın kendi başına bir sevap işi olduğu gibi yaygın bir saçma inançta yoktu. Aksine, o sıralarda ayrı bir caminin inşaatı zâten müslümanlar arasında nifâk ve bölünmeye yol açmak demekti, ki sâlih ve reformcu bir düzende böyle bi şeye tahammül edilmemeliydi. Hal böyle iken, münafıklar üçüncü bir caminin varlığının gereklerini anlatmak için can atmaya başladılar. Ve onlardan bir heyet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna çıkarak

Mescid-i Nebevî'nin mevsim şartlarına uygun yapılmadığı, yağmur yağarken, kışta kıyamette ve geceleri namaz kılmak isteyenlerin, özellikle yaşlı, sakat ve iki camiden de uzak yerlerde oturanların çok rahatsız olduklarını ve sadece ibadet edenlerin rahatı için bir cami inşa etmek istediklerini söylediler. Zirâr camiini inşa ettiler ve caminin inşaından sonra Resûlüllah (s.a.v.)'ın huzuruna çıkıp kendilerine namaz kıldırıp camiyi merasimle açmasını teklif ettiler. Fakat Resûlûllah (s.a.v.) "şu anda savaş hazırlıklarıyla meşgulüm ve çok mühim bir sefere çıkacağız" diyerek bu teklifi geri çevirdi.

Resûlûllah (s.a.v.) İslâm ordusuyla Tebûk'e hareket etti ve geride kalan münafıklar kendi camiilerinde örgütlenmeye ve türlü çeşit komplolar hazırlamaya başladılar. Hatta, Bizanslıların, müslümanların işini bitirdikten sonra Medine'de Abdullah bin Ubayy'i reis seçmeyi de planladılar. Ne var ki, Tebûk'te olup bitenler bütün plânlarını suya düşürdü. Tebûk'tan dönüşte Zi-evhan mevkiinde bu âyetler nâzil oldu; ve Resûlüllah (s.a.v.) hemen o an Zirâr camiini, müslümanların şehre girişinden önce, yıkmak üzere Medine'ye haber yolladı.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ
تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ
شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

109- (Dininin) temelini, Allah'tan takvâ ve rıza üzerine tesis eden mi, yoksa onu yıkılmaya mail ve onunla birlikte kendisi de Cehenneme yuvarlanacağı, uçurum kenarına[103] tesis eyleyen mi hayırlıdır? Allah zalim kavme doğru yolu[104] göstermez.

Açıklamalar

103- Metin'de "curuf" kelimesi kullanılmıştır. Arapçada bu kelime, içi ve alt tarafı akıntı yüzünden oyulmuş ve üst kısmı desteksiz duran göl, (nehir) veya deniz kenarı için kullanılır. Allah'tan korkmadan ve rızasını önemsemeden yaşayan insanların hayatı işte böyle bir nehir

veya deniz kenârı gibidir.Yani, temeli olmayan ve her an yıkılabilen bir şey. Bahis konusu olan durumun açıklanması ve tasvir edilmesi için sanırız bundan daha güzel bir benzetme olamaz. Durumun daha iyi kavranılması için şu hususları belirtelim: Mümin, münafık, kâfir, sâlih, fâcir, kısacası, bütün insanların, üzerinde sürdürdükleri dünyevi hayat, dünyada üzerinde binaların yapıldığı yüzey gibidir. Bu yüzey veya toprak tabakası kendi başına sağlam değildir, aksine sağlam olup olmayışı, altındaki tabaka veya toprağın kalitesine bağlıdır. Altındaki toprak nehir veya deniz suyuyla kaymış ve erimiş ve içi bomboş kalmışsa, sağlam görünen yüzeyde ev yapan bir kişi tuzağa düşmüş demektir. Sonu felâkettir. Evinin yıkılmasıyla hem kendisi ölecek, hem yaşadığı sürece topladığı mallar da yok olacaktır. Tıpkı bunun gibi,dünyadaki yaşantımızda, üzerinde bina ettiğimiz bütün ameller, başarılar, başarısızlıklar, mallar ve mülkler, şan ve şöhretler kendi başlarına sağlam ve kalıcı değillerdir. Bu yüzey veya hayat süreci, gücünü ve sağlamlığını Allah korkusu, O'na hesap verme duygusu ve emirlerine itaat etme telaşı gibi kayalardan alır. Dünyanın sadece dış görüntüsüne ve cazibesine kapılan ve dünyada Allah'tan korkmadan ve rızasını kale almadan yaşayan bir akılsız, aslında kendi hayat yapısının altındaki toprağı ve temellerini kazıyor ve sonu, kendisiyle beraber evi ve bütün hayat sermayesinin batmasından başka bir şey değildir.

104- "Doğru yol", yani, insanların takip ederek murada ve muvaffakiyete erdikleri yol.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي
قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

110- Onların bina eyledikleri şey, kalpleri parça parça oluncaya kadar,[105] kendi kalplernide bir şekk olarak kalır. Allah alîmdir, hakîmdir.

Açıklamalar

105- Yani, bunlar münafıkça hareketler yaparak ve hile ve desiseye baş vurarak kendi kalplerini her zaman için hasta etmiş ve iman

nimetlerini kavramaktan mahrum kalmışlardır. İmansızlık, münafıklık ve iki yüzlülük kalplerine öylesine yerleşmiş ki, kalpleri attıkça bu hastalığı ve kötü düşüncelerini de taşıyacaklardır. Allah'ı inkâr etmek için alenen bir tapınak ve puthane yapan ve dinine karşı savaş açmak üzere mevziler hazırlayanın doğru yola gelmesi veya hidayet bulması mümkündür. Çünkü hareketleri açık seçiktir. Hak yolunu bulduktan sonra birer haslet olabilecek doğruluk, ihlâs, manevî ve ahlâkî cesaret gibi malzemelere sahiptir. Fakat sinsi, iki yüzlü, herkesi arkasından vuran ve her şeye şüphe ile bakan birine güvenilemez ve imansızlığı ile inançsızlığı kimseye yarar sağlamaz. Küfür için cami inşa eden ve Allah'ın dinine savaş açmak için dindarlık cübbesini giyen yalancı, hileci ve korkak birinin karakteri içten içe kemirilmiş oluyor ve samimi iman yükünü taşıma gücünü kendinde bulamaz.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم
بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ
وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

111- Allah, müminlerden kendilerine Cennet vermek şartı ile nefislerini ve mallarını satın aldı.[106] Allah yolunda muharebe ederek öldürür veya öldürülürler. Bu, Tevrât, İncil ve Kur'ân'da yazdığı doğru bir va'ddir.[107] Allah kadar ahdine vefa eden kimdir? Yapmış olduğunuz bu alışverişten sevinin. Bu, büyük bir fevz ve saadettir.

Açıklamalar

106- Burada Allah ile kul arasında iman konusunda varılan anlaşma bir "bey" (alışveriş veya alım-satım belgesi) olarak tanımlanmıştır. Bu demektir ki, iman sadece doğalar üstü bir akide değil, aynı zamanda bir kulun kendi nefsini ve malını Allah'a sattığı ve karşılığında Allah'tan ölümünden sonra ikinci hayatta veya öbür dünyada Cennet'e

girme vaadini aldığını öngören bir anlaşma veya sözleşmedir. Bu önemli anlaşmanın yükümlülüklerine göz atmadan önce gelin "bey" (alım-satım belgesinin) mahiyeti ve şekline etraflıca bakalım:

İşin gerçeği şu ki, insanın can ve malının sahibi Allahu Teâlâ'dır. Zira, insanın ve o'nun tasarrufundaki bütün şeylerin hâliki ve mâliki O'dur. Onun için, bu bakımdan bir alışveriş sözkonusu olamaz. Ne insanın satabileceği bir şey vardır ne de Allah'ın tasarrufunda olmayan ve satın alabileceği bir şey vardır. Fakat Cenab-ı Alah'ın insanlara tamamıyla bahşettiği bir şey vardır ki, büsbütün insanın tasarrufundadır ve o da, iradesi veya yetkisidir. Yani insan seçme serbestisine veya bir şeyi kabul etme veya etmeme yetkisine sahiptir. Tabii ki, insan bu gücü ve yetkisiyle İlâhi irade'yi değiştiremez, ama hakikatı isterse kabul, isterse red edebilir. Fakat bu demek değildir ki, insan iradesi sayesinde kendi nefsi, zihni, bedeni ve bunların bütün istek, ihtiyaç, kabiliyet ve kuvvetlerine de sahip olmuştur ve bunları istediği şekilde kullanma güç ve yeteneğine kavuşmuştur. Hayır, bu sadece şu demektir; bir insan, Allah tarafından herhangi bir baskı olmaksızın kendiliğinden kendi kişiliğine ve her şeye Allah'ın tasarrufu olduğunu kabul edebilir veya Allah'ın tasarruf hakkını tanımayarak kendi yetki alanına giren her şeye tasarruf hakkının sadece kendisine ait olduğunu iddia edebilir. İşte "bey" meselesi burada ortaya çıkıyor. Aslında "bey" (alım-satım)'in anlamı, Allah'ın, insana ait olduğu bir şeyi satın alması değildir. Bunun gerçek niteliği, Allah'a ait olan, insana emanet olarak verilen ve tasarrufuna göre "emin" (sadık) ve "hain" olma serbestisi insana verilen bir şey hakkında Allah'ın insanla (baskı ile değil) gönüllü olarak "bana ait olan şeyi benim olduğunu kabul et ve hayatın boyunca bana bağımsız bir efendi değil, aksine bir "emin" olarak tasarruf hakkın olduğunu bil ve sana verdiğim hıyanet hak ve yetkisinden kurtul. Böylece eğer sen dünyadaki geçici yaşantında kendi egemenliğini (ki kendi kazandığın değil" benim ihsan ettiğim bir şeydir) bana satarsan, Ben de öteki ebedî hayatta sana bunun bedelini Cennet olarak ödeyeceğim" diye sözleşmesidir. Allahu Teâlâ ile böyle bir "alım-satım" anlamaması imzalayan bir insan mümindir ve iman işte bu "bey"in başka bir ismidir. Bu anlaşmayı imzalamayan veya imzalanmasına rağmen imzalanmamış gibi davranan bir insan kâfirdir ve bu bey (anlaşma)dan kaçınmanın adı da "küfür"dür.

Bu alım-satımın sorumluluk ve yükümlülükleri şunlardır:

1) Cenab-ı Allah bu konuda insanı iki büyük imtihana tabi tutmuştur. Birinci imtihan şudur: Bir insan, bugün gözle görülür ve nakit olarak değil., öldükten sonra öbür dünyada alabileceği bir bedele bugünkü rahat, huzur, zevkü sefa, lüks ve iradesini tercih edebilecek kadar Allah'a inanıyor ve güveniyor mu?

2) Dünya İslâm toplumunun, üzerinde kurulmuş olduğu fıkıh ilke ve kanunlarına göre iman sadece bir akideler manzumesidir. Bir kişinin iman ettiği bu kurallara göre sabit olduktan sonra, ikrarının sahte olduğu kesin olarak tesbit edilinceye kadar bir şeriat kadısı tarafından ne gayri mümin ilân edilebilir ne de ümmetten ihraç edilebilir. Ne var ki, Allah katında makbul olan iman, bir kulun gerek sözde gerekse fiilde kendi bağımsızlığını ve egemenliğini Allah'a satıp bütün mülkiyet hak ve yetkilerini O'na devretmesine eşdeğerdir. Onun için, bir kişi İslâm kelimesini söylüyor ve namaz ile oruç gibi ibadetleri de yerine getiriyor, ancak kendi vücudü ve canı, kendi kalp, beyin ve bedeninin güçleri, kendi mal ve kaynakları ve tasarrufunda olan diğer bütün şeylerin sahibi ve efendisinin kendisi olduğuna inanıyor ve bu konularda istediği gibi hareket edebileceği sanıyorsa, belki de bu dünyada mümin sayılabilir, ancak Allah katında mümin olmayacaktır. Çünkü, kendisi, Kur'ân açısından imanın temeli olan "bey" (alım-satım) vesikasını imzalamamıştır. Allah'ın izni ve rızası olmadığı halde can ve mal feda etmek ve izni ve rızası olduğu durumlarda bu gibi fedakârlıklardan kaçınmak, bir kişinin imanının nasıl olduğunu kesin bir biçimde ortaya koyar. Buna göre, iman ettiğini iddia eden bir kişinin ya canını ve malını Allah'a satmadığını ya da bey'den (alım-satımdan) sonra bile sattığı malları kendine ait olduğunu sandığını kolaylıkla anlayabiliriz.

3) İman'ın bu anlayışı, İslâmî hayat tarzı ile, kâfirane bir hayat düzeni arasındaki farkı taa başında çiziveriyor. Allah'a gerçek anlamda iman etmiş olan bir müslüman, hayatının her alanında Allah'ın iradesine ve emirlerine tabi oluyor ve hiçbir davranışı bağımsızlığını ve kendi başına buyruk olduğunu göstermiyor. Tabii, bunun bazı istisnaları vardır ve o müslüman bazen geçici olarak bilgisizlik, yanılgı veya gaflet yüzünden Allah ile vardığı anlaşmayı ihlâl edebilir ve bağımsızca hareket edebilir. Aynı şekilde iman edenlerden oluşan bir grup, toplum veya toplulukta topluca bazı hatalara düşebilir, ama genelde Allah'ın

izni ve rızası olmaksızın hiçbir politika izleyemez, kültür ve medeniyetini geliştirimez, ekonomi ve sosyal bir faaliyette bulunamaz ve uluslararası bir tavır takınamaz ve şer'î kanunların dışına çıkamaz. Geçici hata ve günâhlarını ise kısa bir sürede anlayıp tövbe etmeli ve bütün hareketlerini Allah'ın iradesine tabi kılmalıdır. Allah'tan bağımsız olup işler yapmak ve nefis ile menfaatlara göre devlet ve toplum ile ilgili kararlar almak, kâfirce bir hayat düzenidir ve bu düzene bağlı olanlar ister "müslüman", ister "gayri müslim" olarak bilinsinler, böyle bir düzende yaşadıklarını inkâr edemezler.

4) Bu bey (alım-satım)'e göre insanın tabi olması gereken İlâhi irade, insanın değil, Allah'ın seçtiği veya tayin ettiği iradedir. Bir insanın, kendi kendine bir şeye İlâhi irade deyip buna uyması da Allah'ın iradesine değil, kendi iradesine uyması olup bey muahedesine tamamıyla aykırıdır. Allah ile varılan alım satım anlaşmasına sadece kendi hayatının tümünü Allah'ın kitabına ve Peygamberinin emrine uyduran bir kişi veya grup bağlı sayılacaktır.

Bu alım satım anlaşmasının vecibe, sorumluluk ve yükümlülükleri işte bunlardır. Bunları anlayabilen ve kavrayabilen bir kimse bu alışverişte "bedel"in (yani cennet'in) mevcut dünyevi hayatın sonuna neden tehir edildiğini de anlayacaktır. Gayet tabii ki, cennet, "bayi (satıcı)nin kendi nefsini ve malını Allah'a satma" sözleşmesinin bir bedeli değildir, aksine satıcının şu hareketinin bedelidir: "Kendi dünyevi yaşantısında sattığı mal üzerindeki bağımsız tasarruf hak ve yetkisinden vazgeçip Allah'ın emini olarak ve iradesi ile rızasına göre tasarrufta bulunması". Şu halde, bu satış, ancak bayi (satıcı)'nin dünyevi hayatının sona ermesinden sonra ve bey muahedesi (alım-satım anlaşması) yapmasından sonra başlayarak dünyevi hayatının son anına kadar sözleşmenin şartlarına uyduğunun belirlenmesinden sonra tamamlanmış olacaktır. Bu sebeple, satıcının dünyadaki yaşantısı sona ermeden sattığı şeyin bedelini alması mümkün değildir ve adalet kurallarına uymamaktadır.

Bu noktaların açıklanmasından sonra gelin yukarıdaki âyette "bey" meselesine ne münasebetle temas edildiğne beraberce görelim. Daha önceden devam eden hutbede iman ettiklerini iddia edenlerden bazılarının ancak imtihan anı gelip çatınca ihlâs eksikliğinden ve bazılarının da kesin münafıklıkla, Allah ve Din'i için kendi zaman, enerji,

mal, para, çıkar ve canlarını feda etmekten kaçındıklarından söz edilmişti. Onun için, bu değişik şahıs ve tabakaların tutumları eleştirildikten sonra kendilerine şöyle deniliyor: İman, sadece Allah vardır ve tektir demenin adı değildir; iman, nefsiniz ve malınızın efendisinin Allah olduğunu kabul etmenizin adıdır. Dolayısıyla böyle bir ikrârdan sonra siz nefsiniz ve malınızı Allah'ın emrine göre feda etmekten kaçınıyor ve diğer tarafta nefsinizin güçlerini ve kaynaklarınızı Allah'ın rızasına karşı kullanıyorsanız, ikrârınız yalan ve sahtedir. Gerçek iman sahipleri, nefis ve mallarını Allah'a satmış olan ve O'nu bunların gerçek sahibi sayan kimselerdir. Allah'ın emri olduğu zaman ve yerlerde bunları çekinmeden feda ediyor ve olmadığı zaman ve yerlerde nefislerinin en küçük cüz'ünü ve mali kaynaklarının en ufak bölümünü bile harcamalarına vicdanları razı olmuyor.

107- Burada sözü edilen vaadın ne Tevrât ne de İncil'de bulunduğu ileri sürülmüştür. Fakat İncil ile ilgili bu itirazlar yanlış ve asılsızdır. Çünkü, halen dünyada var olan İncillerde Hz. İsa'nın yukarıdaki âyete benzer sözlerini görmek mümkündür. Meselâ, aşağıdaki sözlere bakın:

"Doğrulukları sebebiyle eziyet görenler mübarek kimselerdir, zira göğün hakimiyeti onlara aittir." (Matta, 5: 10)

"Kendi canını koruyan kaybedecektir ve Benim yüzümden canını kaybeden bunu koruyacaktır." (Matta, 10: 39)

"Benim uğruma evlerini, kardeşlerini, babalarını, annelerini, evlâtlarını veya tarlalarını terk eden, 100 mislisini bulacak ve daimâ hayatın vârisi olacaktır." (Matta, 19: 29)

Fakat Tevrât'ta, bugünkü haliyle bu gibi hükümler yoktur ve sadece bunlar değil, ölümden sonra hayat, hesap günü ve âhirette ceza ve mükafât gibi kavramlar da yoktur; halbuki bunlar her zaman Hak dininin ayrılmaz parçaları olmuşlardır. Fakat Tevrât'ın bugün dünyada bulunan nüshalarında böyle bir konunun bulunmamasından, bunun bu Kitap'ta hiçbir zaman bulunmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Gerçek şudur ki, yahudiler çöküş dönemlerinde öylesine maddeci ve dünyada rahat ve huzuruna düşkün olmuşlardı ki, nimet ve mükafatın en büyüğü sadece bu dünyada elde ettikleri şeylerdi. Bu sebeple, Tevrât'ta kulluk ve itaatin bedeli olarak vaad edilen nimet ve mükâfatların hepsine

dünyevi hüviyet verdiler. Cennet ile ilgili bütün nitelik ve özelliklerini de vaadedilen toprak olarak gördükleri Filistin'e uydurdular. Meselâ Tevrât'ta çeşitli yerlerde şu ifadelere rastlıyoruz:

"Dinle, ey İsrail, Hüdâvend, Tanrımız, aynı Hüdâvend'dir. Sen, bütün kalbin, bütün canın ve bütün kuvvetinle Hüdâvend, kendi Hüdâvendi'ni sev" (İstisnâ, 6-4:5)

"Sizi satın almış olan Babanız değil midir? Sizi yaratan ve size süreklilik veren O'dur" (İstisnâ, 32-6)

Fakat tanrı ile bu ilişki veya O'na sevgi'nin bedeli olarak İsrail oğullarının, süt ve balın aktığı, belde yani, Filistin'e kavuşmaları gösterilmiştir. Bunun gerçek sebebi şudur: İlk önce, bugün ortalarda görülen Tevrât eksiktir ve tam değildir, ayrıca, Allah'ın öz kelâmı olmayıp insanlar tarafından yapılan çeşitli açıklama ve düzeltmeleri de kapsamaktadır. Çoğu kez, aynı konularla ilgili olarak Allah'ın kelâmına, yahudilerin tarihi, gelenek ve görenekleri ile ilgili rivâyetleri, ırksal düşünce ve taassupları, evhâmları, arzuları, temennileri, yanlışlıkları, yanlış anlamaları ve fıkhi içtihadları öylesine karıştırılmıştır ki, bunları birbirinden ayırmak hemen hemen imkânsızlaşmıştır. (Ayrıca bk: Âl-i İmran sûresi, dipnot No: 2).

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعَابِدُوْنَ الْحَامِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرَّاكِعُوْنَ
السَّاجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ

112- Allah'a defalarca dönenler,[108] ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler,[109] rükû ve secde edenler, iyilikle emir ve kötülükten nehyedenler ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar[110] mü'minlerdir. Müminleri müjdele.

Açıklamalar

108- Metinde "et-tayibûn" kelimesi kullanılmıştır ki, sözlük anlamı "tövbe edenler"dir. Fakat burada kullanıldığı şekliyle bu kelimeden, "tövbe etme"nin iman sahiplerinin sürekli ve kalıcı özelliklerinden biri

olduğu anlaşılıyor. Yani, bu kelimenin gerçek anlamını vereceksek, müslümanların devamlı tövbe ettiklerini söyleyebiliriz. "Tövbe"nin de gerçek anlamı "rücû etmek" veya "dönmek"tir. Bu bakımdan biz bu kelimenin ruhunu vermek için açıklayıcı şekilde şöyle tercüme ettik: "Allah'a defalarca (devamlı) dönerler." Bir mümin gerçi bütün şuuru ve iradesi ile Allahu Teâlâ ile nefis ve malının satışıyla ilgili anlaşmasını yapıyor. Fakat görünüşte nefsi ve malının kendisine ait olduğu ve nefis ve malın gerçek sahibinin Allah olduğunu gösteren ve elle tutulur bir delil olmadığı için bir mümin dünyadaki yaşantısı boyunca birkaç defa geçici olarak Allah ile vardığı bey anlaşmasını unutup bağımsızca bazı hareketlerde bulunuyor. Fakat hakiki bir mümin geçici bir hata işledikten ve gafletinden uyandıktan ve şuursuzca anlaşmasını bozduğundan pişmanlık duyduktan sonra Cenab-ı Allah'a mahçubiyetle dönüyor, O'ndan özür diliyor ve sözleşmesini tazeliyor. Bir mümin'in defalarca tövbe etmesi, dönüp dolaşıp Mevlâsına başvurması ve her hatasından sonra imanını tazelemesi, inancının sağlamlığının delili ve teminatıdır. Yoksa, beşerî zaaflarla yaratılmış olan bir insanın, Allah'a nefsini ve malını bir defa sattıktan sonra daima satış belgesine uygun hareket edeceği, hükümlerine aykırı hareket etmeyeceği ve hiçbir zaman hata ve nisyan ile gaflet içinde bulunmayacağı garanti edilemez. Onun için burada bir müminin tarifi yapılırken, O'nun bir defa kulluğu benimsendikten sonra hiçbir zaman yolunu şaşmadığı denilmemiştir, aksine defalarca yanılgıya düştükten sonra her defasında yolunu bulduğu ve bir insanın sahip olduğu en büyük vasfın bu olduğu kaydedilmiştir.

Müminlerin özelliklerinin başında "Allah'a defalarca dönme" veya "tövbe etme"nin olduğunu belirtmenin bir başka maksadı da vardır. Yukarıdan devam edegelen hitabe'nin muhatapları, imana aykırı hareketlerde bulunanlardır. Bunlara imanın gerçek nitelik ve özellikleri anlatıldıktan sonra deniliyor ki, iman edenlerde mutlaka aranması gereken sıfatlardan biri, kulluk ve itaat'tan sapar sapmaz, hatalarını anlayıp Allah'a dönmeleri ve tövbe etmeleridir.

109- Metinde "Es-Sâihûn" kelimesi kullanılmşıtır ki bunu bazı müfessirler, "es-sâimûn" (yani oruç tutanlar) ile açıklamaya çalışmışlardır. Fakat, "seyahat"ın "oruç" olarak kabul edilmesi mecâzîdir ve sözlük anlamı bu değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de bu kelime ile orucun

ima edildiği sözlerinin yer aldığı söylenen Hadis'ten bu anlam çıkarmak doğru değildir. Onun için, biz burada bu kelimenin sözlük anlamını kullanmayı tercih ettik. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde "mutlak infak" tabiri kullanılmıştır ki, bunun mânâsı sırf "harcamak" olmasına rağmen "Allah yolunda harcamak" olarak tefsir edilmiştir. Bu itibarla, burada da seyahat'la sadece yolculuk değil, üstün ve temiz maksatlar için, kısacası, Allah yolunda bir yerden bir yere gitmek kastedilmiştir. Bu tarife dinî tebliğ, cihad, kâfirlerin kontrolündeki yerlerden başka yerlere hicret etmek ve İslâm'a dayalı bir nizamın kurulmasıyla ilgili çalışmalara katılmak üzere yolculuk etmek dahildir. Halkın ıslâhı, sâlih ilmin arayışı, ilâhi kudreti gözlemek ve helâl rızkın arayışı için yapılan seyahat ta bu tarife giriyor. Burada özellikle bu sıfattan bahsetmenin maksadı, bir iman edenin evinde eli kolu bağlı kalmayıp Hak dinini üstün kılmak için her türlü uğraş vermeye hazır olmasının gerekli olduğunu göstermektir.

110- Yani, Cenab-ı Allah'ın akaid, ibadetler, ahlâk cemiyet, medeniyet, kültür, siyaset, adalet ve savaş ile barış için koyduğu sınırlara bağlı kalmak. Müminler gerek kişisel, gerekse toplumsal olarak bu sınırların içinde kalıyor ve bunları aşmamaya veya ilâhi kanunların yerine kendi kanunlarını koymaya çalışmıyorlar. Bu bakımdan Allah'ın hududunu muhafaza etmenin bir anlamı ve gereği de bu hududu tesis etmek ve bozulma veya aşılmalarına izin vermemektir. Gerçek iman sahipleri, sadece Allah'ın koyduğu hududun içinde kalmıyor,aynı zamanda dünyada bu hududu tesis etmeye, muhafaza etmeye ve aşılmalarına izin vermemeye çalışıyorlar.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا
لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ
أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

113- Nebi'ye ve müminlere akraba olsa bile onların Cehennem ehli oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra müşrikler için istiğfar etmek doğru ve caiz değildir.[111]

Açıklamalar

111- Bir kişinin affedilmesini istemek; evvela ona sevgi ve yakınlık duymak ve ikincisi, onun affedilmeye lâyık olduğuna inanmak demektir. Bu husus, itaatkâr ve vefâkar olup sadece günahkâr olan bir kişi için doğrudur. Ama, açıktan âsi olan bir kişiye sevgi ve saygıyla bağlı olmak ve onun affedilebileceğine inanmak ilke olarak yanlıştır. Hatta böyle bir düşünce taşıyan kişinin de Allah'a ve Resûlüne itaatı ve sadakatı şüphelidir. Eğer bir kişi sadece akrabalığa önem verip yakınlarının bağışlanmasını istiyorsa, demek ki bu kişinin gözünde kan bağları Allah'a ve Resûlüne itaatten daha önemlidir. Böyle bir durumda Allah'a ve dinine bağlılıkla ilgili iddialar sadece lâfta kalır. Zira Allah'a iman ve itaat söz konusu olunca diğer her türlü düşünce, ard niyet ve münasebetler ikinci dereceye düşer. Allah'a ve Hak dinine itaat ve sadakat söz konusu olunca diğer bütün sevgiler, arkadaşlıklar ve ilişkiler rafa kaldırılmalıdır. Allah ve Hak dininin sevgisi katıksızdır. Allah'ın dostu bizim dostumuz, Allah'ın düşmanı bizim düşmanımız olmalıdır. Bu sebeple, Cenab-ı Allah diyor ki, müşrikler için af dilenmemelidir. Onlar için mağfiret ve istiğfar yoktur. Allah'a göre, müşrikler için istiğfar etmek veya af istemek doğru ve caiz değildir.

Şurada şunu da belirtelim ki, Allah'a itaatsızlık edenlere veya ona isyan etmiş olanlara sevgi beslenmemesi ve onlara yardım edilmemesini istemişse, bu tamamıyla din açısındandır. İnsancıl ilişkilere gelince, bu hususta herhangi bir yasak getirilmemiştir; aksine dünyevi meselelerde dini ve imanı ne olursa olsun, bir insana sevgi beslemek, merhamet ve şefkatle muamele etmek, ihtiyaçlarını gidermek ve zor durumda olduğu zaman kendisine her türlü yardımda bulunmak hayli hayırlı, takdir edilen ve sevaplı bir iştir. Eş dost ve akrabalar ister mümin, ister kâfir olsun, her türlü dünyevi, içtimai, ve insanî haklara sahiptir. İnsanî haklar ne ise yerine getirilecektir. Yardıma muhtaç olan insana yardım edilecektir. Zayıf, çaresiz ve mazlum kişi lâyık olduğu ilgiyi görecektir. Hasta ve yaralı kişi hakettiği tedavi ve yakınlığı görecektir. Yetimlere mutlaka şefkat ve merhametle muamele edilecektir. Bu gibi durumlarda kimin müslüman kimin kâfir olduğuna zerre kadar önem verilmeyecektir.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ
لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ
لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

114- İbrahim'in babası için istiğfarı, ona va'd eylediği bir va'ddan dolayı idi.[112] Babasının Allah'ın düşmanı olduğu kendisine besbelli olunca ondan uzaklaştı. İbrahim cidden çok tazarru ve niyaz eden ve halîm idi.[113]

Açıklamalar

112- Burada, Hz. İbrahim'in, müşrik babasıyla ilişkilerini koparığı sırada söylediği sözlere işaret edilmiştir: "Allah'ın selâmeti senin üzerine olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü o bana duamın kabulünü va'detmiştir" (Meryem: 47), "Senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat, Allah'ın azabına karşı seni kurtarmaya gücüm yetmez." (El-Mümtehine: 4). Nitekim bu va'ad yüzünden Hz. İbrahim babası için Allah'a dua etmişti: "Babamı mağfiret et. Çünkü o dalâlete düşenlerdendi. Ve beni, kabirlerden kaldırılacakları gün utandırma. Mal ve evlâdın faydası olmayan o günde. Ancak, Allah'a pâk ve salim bir kalp ile gelen müstesna." (Eş-Şuara: 86 89). Bu dua zâten ihtiyatlı yapılmış ve kelimeler dikkatle seçilmişti. Daha sonra Hz. İbrahim, hakkında dua ettiği kişinin Allah'a açıkça baş kaldıran ve dinine düşman kesilen bir kişi olduğunu anlayınca bu duadan da vazgeçti ve sadık bir mümin gibi Allah'ın düşmanını himaye etmekten vazgeçti; halbuki bu Allah'ın düşmanı onun babasıydı ve onu sevgi ve şefkatle büyütmüştü.

113- Metinde "evvâhun" ve "halimun" kelimeleri kullanılmıştır. "Evvâhun", ağlayan, yalvaran, inleyen, korkan, niyaz eden ve hasretle ağıt yakana denilir. "Halim" ise, kendine hakim olan, öfke, düşmanlık ve muhalefetten kudurmayan, muhabbet, dostluk ve tevazuda mübalağa etmeyen birine denlir. Bu her iki kelime burada çifte anlam taşıyor. Hz. İbrahim son derece merhametli ve yufka yürekli bir insandı, onun için babasının mağfireti için dua etti. Babasının Cehennem'e

gireceği düşüncesiyle yüreği parçalanıyordu. Ve Hz. İbrahim aynı zamanda halîmdi, yani babasının, Hak dinini seçmesi üzerine kendisine yaptığı zulüm ve işkencesini unutmuş ve hakkında hayır dua yapmaktan kaçınmadı. Fakat babasının Allah'ın katı ve amansız düşmanı olduğunu anlayınca onu himaye etmekten vazgeçti, zira kendisi Allah'tan korkan ve birine sevgisini abartmayan bir kişi idi.

وَمَا كَانَ
اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ
اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ
اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

115-116- Allah bir kavmi hidâyet ettikten sonra, onlara sakınmaları icab eden şeyleri bildirmedikçe sapıklığına hükmedecek değildir.[114] Allah, her şeyi bilir. Göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir. O öldürür ve diriltir. Sizin için Allah'tan başka dost ve yardımcı yoktur.

Açıklamalar

114- Yani Cenab-ı Allah önce insanların hangi düşünce, hangi amel ve hangi hareketlerden kurtulmaları gerektiğini belirtiyor daha sonra bunlardan sakınmayıp yanlış fikir ve hareketlerinde ısrar edince onları hidayete erdirmek ve doğru yola getirmekten vazgeçiyor ve yürümek istedikleri yanlış yolda yürümelerine izin veriyor.

Bu buyuruk, hidayete erdirme ve kötü yola saptırma işinin Allah'a ait olduğu ifade edilen Kur'ân-ı Kerim'in bütün yerlerinin anlaşılmasına yardımcı olacak bir kaide ve usulü ortaya koyuyor. Allah'ın hidayete erdirmesi, kullarına peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla doğru fikir ve hareketi anlatması ve bu yolda yürümek isteyenlere gereken bilgi, irade, kabiliyet ve imkân vermesi demektir. Allah'ın kötü yola saptırması ise, gösterdiği ve anlattığı doğru fikir ve hareket tarzına aykırı

davranmak isteyen ve doğru yolda yürümek istemeyenleri zorla doğru yola yönlendirmemesi, aksine istediği yöne gitmesine izni ve imkân vermesi demektir.

Bu noktaya, hitabe ve cümlelerin seyrine göre burada temas edilmesinin sebebi daha önceki ve sonraki ibarelere bakıldığı zaman kolaylıkla anlaşılıyor. Bu, aslında bir tenbih ve ikazdır ki gayet uygun bir şekilde hem daha önceki konuşmanın bitimi, hem daha sonraki konuşmanın başlangıcı sayılabilir.

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ
وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

117- Allah, Nebi'yi ve içlerinden bir takımının kalpleri İmandan kaymak derecesine geldikten sonra[115] güçlük zamanında[116] Peygamber'e tabi olan Muhacirlerle Ansar'ı tevbeye muvaffak edip sonra onların tevbelerini kabul eyledi.[117] Allah, kullarına re'fet ve merhamet sahibidir.

Açıklamalar

115- Yani, Tebûk gazvesi için sefere çıkmak konusunda bazı sahabeler ve sadık müslümanlar da çekingen davranmaya başlamışlardı, ancak kalpleri imanla dolu olduğu ve Hak dinine samimiyetle bağlı oldukları için bu geçici zaaflarının üstesinden gelmeyi başardılar.

116- Yani, Tebûk gazvesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber ile sahabelerinin işledikleri küçük hatalar ile sapmalarını Cenab-ı Allah, o zamana kadar Hak dinine yaptıkları büyük hizmetleri göz önünde bulundurarak affetti. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in küçük yanlışlığına bu sûre'nin başında işaret edilmişti, bu da savaşa katılma gücüne ve imkânlarına sahip olanlara geri kalmalarına izin vermesiydi.

117- Yani, Cenab-ı Allah artık onların geçici olarak yanlış yola sapmalarını gündeme getirmeyecektir. Çünkü, Allah bir insanı, hatasını düzelttikten sonra azarlamaz, kötülemez, eleştirmez.

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰٓى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوٓا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّآ إِلَيْهِ ثُمَّ
تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوٓا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

118- Cihad'dan geri kalan o üç kişiyi de affetti.[118] Onlara yeryüzü dar gelmiş ve kalpleri gam ve kasvetle dolarak sıkılmıştı. Allah'tan, ancak Allah'a iltica edileceğini anladılar. Allah, onları tevbeye muvaffak ederek affetti.[119] Allah, tevbeyi kabul eder. Rahîmdir.

Açıklamalar

118- Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) Tebûk'tan Medine'ye döndüğünde geri kalanlar kendisine mazeret bildirmeye geldiler. Bunlar arasında 80'i aşkın münafık ve üç sâdık mümin vardı. Münafıklar olmadık mazeretler ileri sürdüler ve Resûlüllah (s.a.v.) bunları kabul etti. sıra daha sonra üç mümine gledi. Onlar kusurlarını açıkça itiraf ettiler ve olmadık özürler ileri sürmediler. Resûlüllah (s.a.v.) onlar ile ilgili kararını erteledi ve diğer müslümanlara, Allah'ın emri gelinceye kadar onlara toplumsal boykot uygulama emri verdi. İşte bu üç kişinin durumunun belirlenmesi için bu âyet nâzil oldu. (Burada şunu da belirtelim ki, bu üç kişinin durumu, 99. dipnotumuzda bahsettiğimiz 7 kişininkinden farklıdır, zira onlar sorgulama ve soruşturmadan önce kendi kendilerine ceza vermeye başlamışlardı:

119- Burada bahsedilen üç kişi, Hz. Ka'b bin Mâlik, Bilâl bin Umeyye ve Hz. Murare bin Rebi'dir. Bunlar gerçek mümindi ve daha önce defalarca iyi niyet ve samimiyetlerini ispatlamış, Hak dini için sayısız fedakârlıklar yapmışlardı. Son iki kişi Bedir gazvesine katılmıştı ve imanlarının sağlamlığına hiç şüphe edilmezdi. İlk sahabe ise Bedir savaşı hariç bütün gazvelere katılmış ve Hz. Peygamber'in yanında yer almıştı. Bu hizmetlere rağmen, savaşabilen herkesin sefere çıkmaları emredildiği gibi nazik bir ortamda tembellik gösterdikleri için sorguya çekildiler, ve sert bir tepki ile karşılandılar. Resûlüllah (s.a.v.) Tebûk'ten döndükten sonra müslümaların onlara selâm vermemelerini

istedi, 40 gün sonra karılarının da onlardan uzak durmalarına emir verdi. Kısacası, kendilerine karşı tam bir sosyal boykot uygulandı ve yukarıdaki âyette izah edildiği gibi, koskoca kentte yapayalnız kaldılar. Bu boykot 50 gün sürdü, sonra affedildiler.

Bu üç zât'tan Hz. Ka'b bin Malik, boykot süresince başına gelenleri çok ayrıntılı bir biçimde ve dokunaklı bir şekilde anlatmıştır. Hz. Ka'b bin Malik hayli yaşlandığı ve gözlerini hemen hemen görmez hale geldiği bir sırada elini tutarak kendisini dolaştıran oğlu Abdullah'a olayı şöyle anlatmıştı:

"Tebûk gazvesi için hazırlıklar yapıldığı sıralrda, Resûlüllah (s.a.v.) ne zaman müslümanların sefere çıkmak için hazır olmalarını ister, ben de niyetlenir, ama eve gelip tembellik gösterirdim. Kendi kendime, daha gitmemize çok var, zamanı gelince hemen hazır olur, yola çıkarım derdim. Derken, sefere çıkma zamanı gelip çattı ve ben henüz hazır değildim. O zaman da, eh Ordu şimdilik gitsin, bir-iki gün sonra ben buna katılırım, dedim. Fakat, yine tembellik gösterdim, öyle ki, iş işten geçti.

"Medine'de kaldığım günler çok zordu. Etrafıma baktım, geri kalanlar ya münafık, ya ihtiyar ya da sakat ve çaresiz kimselerdi. Bu beni çok üzdü.

"Nebi-yi Kerim (s.a.v.) Tebûk'tan dönünce âdeti üzere ilk önce camide iki rek'at namaz kıldı ve sonra ahali ile görüşmeye başladı. Toplantıya gelen münafıklar yeminler ederek geri kalmalarının bahanelerini uzun uzun anlatmaya başladılar. Bunların toplam sayısı 80'den fazlaydı. Resûlüllah (s.a.v.) bunların uydurdukları bahaneleri tek tek dinledi ve mazeretleri olduğu gibi kabul ederek, "Allahü Tealâ sizleri affeylesin" dedi. Sıra bana geldi. Ben öne çıkıp selâm verdim. Resûlüllah (s.a.v.) bana gülümseyerek baktı ve "buyurun, sizi engeleyen ne idi?" diye sual sordu. Ben de şu karşılığı verdim: "Ya Resûlüllah, Allah'a yemin ederek söylüyorum, eğer ben dünyalı birinin önüne çıkmış olsaydım, onu sözlerimle yumuşatmaya çalışırdım, çünkü iyi lâflar etmeyi ben de bilirim. Fakat, inanıyorum ki, sudan bir özür ile sizi razı etsem de Cenab-ı Allah sizi bana karşı tekrar kızdıracaktır. Onun için, en iyi yol size doğruyu söylemektir. Buna belki de kızacaksınız, ama Allah'ın beni affedeceğini umuyorum. Gerçek şu ki, inandırıcı hiçbir özürüm veya mazeretim yoktur. Ben isteseydim sefere

çıkardım." Hazreti Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine, "işte bu adam doğruyu söylüyor" dedi ve devam etti, "Pekiyi, yerinden kalk ve Allah katından talimat gelinceye kadar bekle" Ben oradan kalkıp kabilemin yanına geldim. Kabiledekiler bana aptallık ettiğimi söylemeye ve bir bahane uydurmak için beni teşvik etmeye başladılar. Bir ara bu sözlere kanacak gibi oldum ve Resûlüllah (s.a.v.)'a gidip bir mazeret uydurmayı düşündüm. Fakat, iki sâlih kişinin (Murare bin Rebi' ve Bilâl bin Umeyye) daha doğruyu söylediklerini duyunca kendime biraz teselli buldum ve ifademi değiştirmeyeceğime karar verdim.

"Bundan sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) müslümanları biz üçümüzle konuşmalarını yasakladı. İkisi evlerine kapandı, ama ben dışarıya çıkar, cemaate katılıp namaz kılar ve çarşı, pazarda dolaşırdım, fakat kimse benimle konuşmazdı. Herkes bana yabancı olmuştu, sanki ben yeni bir diyâre gelmiştim, orası için yabancıydım ve orada tanıdığım kimse yoktu. Cami'ye namaz için her gittiğimde Resûlüllah (s.a.v.)'a selâm verirdim ve cevap vermek üzere dudaklarının kıpırdayacağını boşuna beklerdim. Namaz kılarken gizlice Resûlüllah'ın bana nasıl baktığını görmeye çalışırdım. Ne var ki, namaz kıldığım sürece kendisi tarafından gözetildiğimi, selâm için başımı döndürür döndürmez, gözlerini benden çevirdiğini hissederdim. Bir gün dayanamayarak amca oğlu ve çocukluk arkadaşım Ebu Ketâde'ye gittim ve bahçesinin duvarına çıkıp ona selâm verdim. Fakat selâmıma bile cevap vermedi. "Ebu Ketâde, Allah aşkına söyle, bu nedir? Ben Allahımı ve Resûlünü sevmiyor muyum?" diye haykırdım. Herhangi bir cevap alamadım. Tekrar sordum, tekrar cevap vermedi. Üçüncü defa ona yemin ettirerek soruyu tekrarlayınca, sadece "Allah ve Resûlü daha iyi bilirler" demekle yetindi. Çaresiz gözlerimden yaş boşaldı ve duvardan aşağıya indim. O günlerde bir defasında pazardan geçiyordum. Suriyeli Nebtîlerden biri bana yaklaştı ve Gesshan hakiminin bir mektubunu bana uzattı. Mektupta şunlar yazılıydı: "Duyduğuma göre Efendiniz sana eziyet ediyor. Sen öyle ufak tefekbir kişi değilsin ve böyle harcanmaya da lâyık değilsin. İyisi, bize gel, sana lâyık olduğun değeri vereceğiz." Mektubu okuyunca, bak işte, bu eksikti dedim ve onu hemen ateşe verdim.

"40 gün bu minvâl üzerine geçti. Sonra Resûlüllah'tan eşimden ayrılmam için emir geldi. Sordum, "ondan boşanayım mı?", Cevap geldi,

"hayır, sadece ayrıl". Binaenaleyh, eşime, "sen anne evine git, taa ki, bu meselede Allah kararını bildirsin" diyerek annesine yolladım.

"50'nci gün sabah namazından sonra evimin damında oturup kara kara düşünüyordum. Birden bire bir ses duydum, "Ka'b bin Malik kutlu olsun." Bunu duyar duymaz secdeye kapandım ve affedildiğimi anladım. Birden bire evim insanlarla doldu ve herkes, tövbemin kabulünden dolayı beni tebrik etmek için yarışmaya başladı. Ben kalktım ve Mescid-i Nebevî'ye gittim. Baktım Resûlüllah (s.a.v.)'ın yüzü mutluluktan gülüyor, "mübarek olsun, bugün hayatının en güzel günü" diye buyurdu: Ben, "Ya Resûlüllah, bu af sizden mi yoksa Cenab-ı Allah'tan mıdır?" diye sordum. "Allah'tan" dedi ve bu âyetleri okudu. Arz ettim, "Ya Resûlüllah, tövbeme, bütün mal ve mülkümü Allah yolunda sadaka olarak vermekte dahildir." Resûlüllah "bir bölümü sende kalsın, çünkü böylesi daha iyidir" dedi. Resûlüllah'ın buyruğu üzerine Hayber'den kalan bölümü kendime sakladım, diğer hepsini Allah'a sadaka verdim. Sonra Allah'a söz verdim, beni affettiği için her zaman doğruyu söyleyeceğim diye. Nitekim, bugüne kadar gerçeğe aykırı bir tek lâf söylemiş değilim ve bundan böyle de Cenab-ı Allah'ın beni yalandan koruyacağını umuyorum?"

Bu hikayede bir mü'minin ibret alması için birçok şeyler vardır:

İlk önce, İslâm ile küfür arasındaki mücadele ve çekişme son derece önemlidir ve aynı zamanda çok nazik bir meseledir.Bu mücadelede Küfür'den yana olmak şöyle dursun, bir müslüman İslâm'ın safında yer alırken her zaman değil, hayatında bir kere bile ve kötü niyetle değil, iyi niyetle bile eksiklik gösterir veya hata işlerse, hayatı boyunca dine yaptığı bütün hizmetleri ve ibadetleri tehlikeye giriyor. Yani, öyle ki, Bedir, Uhud, Ahzab ve Hüneyn gibi gazvelerde yiğitçe kılıç sallamış olan ve ihlâsları ile imanlarından zerre kadar eksiklik olmayan güzide sahabeler bile bu durumdan kendilerini kurtaramamışlardır.

İkincisi, farizelerin yerine getirilmesinde tembellik yapmak küçümsenecek bir şey değildir. Hatta bazan tembellikle insanlar büyük sayılacak günahlar işlemiş oluyorlar. Bu günâh işlendikten sonra, bunu iyi niyetle mi yoksa kötü niyetle mi yapıldığına bakılmayacaktır.

Ayrıca, bu hikaye, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.)'in önderliğinde kurulan toplumun ruhunu çok iyi bir şekilde ortaya koyuyor. Bir yan-

da, kalleşlikleri herkesçe bilinen münafıklar vardır. Resûlüllah (s.a.v.) bunların mazeretlerini dinleyip geçiyor. Zira, onlardan ihlâs ve iman beklenmiyor. Diğer tarafta her türlü sınavdan geçmiş bir mümin vardır. Sadakatına zerre kadar şüphe edilmeyecek bu mümin yalan da söylemiyor, kusurunu açık açık itiraf ediyor. Ama en büyük öfke ve azabın hedefi oluveriyor; müminliği şüpheli olduğu için değil, mümin olupta münafıkların yapabileceği bir hataya düştüğü için. Yani demek isteniyor ki, bu yemeğin tuzu sizsiniz, siz de olmazsanız, bu yemek nasıl yenecektir? Üstelik, bütün bu vak'ada liderin verdiği ceza, suçlunun bu cezayı seve seve kabul ederek çekmesi ve bütün cemaatın bu cezanın uygulanmasında yardımcı olmasının her yanı eşsizdir ve dikkate alınması gereken noktalardır, ve insan bu davranışlardan dolayı kimi en çok takdir etmeli diye şaşırıyor. Görüldüğü gibi, lider çok ağır bir ceza veriyor, ama öfke ve nefretle değil, sevgi ve saygıyla, ve de, üzülerek. Bu sanki şefkat ve sevgi dolu bir babanın davranışıdır ki, gözlerinden ateşler fışkırıyor ama bunun bir ucundan oğlunu sevdiğini belirtmekten geri kalmıyor ve cezayı onun iyiliği için verdiğini söylüyor. Suçlu ise cezanın büyüklüğü ve ağırlığından muzdarip olmuştur, ama bir saniye için bile sadakat ve itaatı terketmiyor ve kibirlenip böbürlenmiyor. Liderine öfkelenip ağızından kötü bir söz kaçırmıyor ve bir şikayet kelimesi bile dilinin ucuna gelmiyor, aksine liderine sevgisi ve hayranlığı daha da artmıştır. Bir kabûs gibi geçirdiği 50 gün içinde tek aradığı şey liderinin gözlerinin içindeki ilgi ve merhamettir. Sanki o bir çiftçidir ki,kuraklık mevsiminde bütün ümidini bir parça buluta bağlamıştır. Sonra cemaate bakın ki, disiplini ve ahlâk anlayışını alkışlamamak elinizde değil. Öyle bir disiplin ki, burada liderin ağızından boykot lâfı çıkıyor ve orada bütün toplum suçludan yüzünü çeviriyor. Alenen şöyle dursun, gizlice bile en yakın arkadaşı ve akrabaları yanına yaklaşmıyor, onunla konuşmuyor. Hayat arkadaşı bile ondan ayrılıyor. Suçlu yakınlarına ve arkadaşlarına yemin ettirerek soruyor. "Samimiyetime şüpheniz mi var?". Onlar da onun hayatı boyunca samimi davrandığını biliyor ve, "samimiyetin senedini bizden değil, Allah ve Resûlünden alacaksın" diyorlar. Diğer tarafta toplumun ahlâk anlayışı o kadar güçlüdür ki, bir bireyin leş gibi düştüğünü görüyor, ancak buna leş kargası gibi hücum etmiyor, aksine bütün ceza süresince cemiyetin her ferdi cezalı kardeşinin durumundan üzüntü duyuyor ve bir an önce onu kucaklamak istiyor. Af çıkar çıkmaz, insanlar onu kutlamak için

birbiriyle adetâ yarışıyorlar. İşte Kur'ân-ı Kerim'in dünyada tesis etmek istediği sâlih cemaat budur.

Bu olayların ışığında yukarıdaki âyeti okuduğumuzda şu gerçeği hemen anlıyoruz: Bu sâlih kişilerin Allah katından affedilmesi, ve affın ifadesinde görülen merhamet, şefkat ve sevginin sebebi, 50 günlük ceza ve mahkumiyetleri sırasında gösterdikleri samimiyet ve dirayettir. Eğer bu zâtlar hata işledikten sonra kibirlenir, liderlerinin öfkesine öfke ve inatçılıkla cevap verir, cezaya çarptırıldıktan sonra kibirli, inatçı ve bencil birer kişi gibi tepki gösterir, boykot sırasında toplumdan ayrılmayı göze alır, ancak kendi onurlarının kırılmasına razı olmaz ve mahkumiyetleri süresince toplum içinde huzursuzluk yaratmaya çalışır ve kendileriyle işbirliği yapabilecek bir güruhu toplamak için uğraşsalardı, affedilmeleri söz konusu olmayacaktı. Böyle bir durumda kendileri cemiyetten mutlaka ihraç edilir ve kırılmış olan onurlarını onarmak için kendilerine tam bir serbestlik tanınırdı. O zaman kendilerine denilirdi ki, madem ki, şahsi gururunuz daha önemlidir, siz gidip kendi gururunuzu okşayın ve besleyin, Allah'ın dinine sizden herhangi bir hayır gelmeyecektir ve artık siz Hak kelimesini haykırma ve başkalarına duyurma şerefine hiçbir zaman nail olmayacaksınız. Fakat görüldüğü gibi bu üç mümin, bu yolu, kendilerine açık olmasına rağmen kabul etmediler; aksine, az önce yukarıda gördüğümüz gibi, daha çileli, ama âhirette daha bereketli olacak bir yolu seçtiler. Bunlar bu yolu seçmekle, dindarlıklarının, kalplerinde tapılacak her türlü putu yıktığını, kendilerini tam manasıyla Allah'a adadıklarını, İslâm cemaatine, gemilerini yakarak ve geriye dönüş yollarının hepsini kapayarak girdiklerini, ister hor görülsün, ister hayatları çekilmez hale gelsin, burada kalmaya ve burada ölmeye karar verdiklerini, başka bir yerde kendilerine ne kadar mevki, makam ve itibar verilirse verilsin oraya gitmeyeceklerinde kararlı olduklarını açıkça gösterdiler. Bütün bunlardan sonra kendileriyle kucaklanılmayacak mıydı? Bu sebepten dolayıdır ki, Yüce Allah, bu müminlerin affını, "Allah, onları tevbeye muvaffak ederek affetti" gibi şefkat dolu sözlerle ilân etti. Bu birkaç kelime ile o zamanki olaylar güzel bir şekilde tasvir edilmiştir. Yani, evvelâ, Yüce Mevlâ bu kullardan yüz çevirmişti, fakat bu sadık kullar inatçılık etmeyip tevazu gösterdiler ve kaçmayıp O'nun kapısına dayandılar. Kullarının bu vefa ve sadakatını gören Cenab-ı Allah kendisi dayanamayarak kapısını açtı ve orada oturanları kaldırıp kucakladı!

يَٰٓأَيُّهَا

الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾
مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن
يَتَخَلَّفُوا۟ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا۟ بِأَنفُسِهِمْ عَن
نَّفْسِهِۦ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ
وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ
ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ
لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا
يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا
إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾
وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ
فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟
قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

119-122- Ey müminler, Allah'tan korkun. Ve sâdıklarla beraber olun. Medine ahalisine ve Medine civarındaki bedevilere Allah'ın Resûlünden geri kalmak ve nefislerini O'na tercih etmek caiz olmaz. Çünkü onlara, Allah yolunda dûçâr olacakları susuzluk, açlık ve güçlük sevap olarak yazılır. Kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı muvaffakiyete ulaşmaları (gibi hiç bir hareket) yoktur ki, karşılığında kendileri için bu sebeple bir amel-i sâlih yazılmış olmasın. Allah iyi hareket edenlerin ecrini zayi' etmez. Onların gerek büyük gerek küçük yaptıkları herhangi bir masraf ve geçtikleri her vadi amellerinden daha iyisiyle mükafât olunmaları için amel defterlerine geçirilir. Müminlerin hepsinin birden savaşa çıkmaları icab etmez. Her sınıftan bir kısmı

çıksın ve bir kısmı da Allah'tan sakınmaları için mücahitlerin dönüşlerinde onları öğretmek ve sakındırmak maksadiyle din ve şeriat ilimlerini iyice öğrenmek üzere kalsınlar. Umulur ki sakınırlar.[120]

Açıklamalar

120- Bu âyette anlatılmak isteneni iyice anlayabilmek için aynı Sûre'nin 97. âyeti göz önünde bulundurulmalıdır ki, şöyledir: "Bedeviler küfür ve nifakta daha şiddetlidirler. Allah'ın Resûlüne inzâl eylediği sınırları bilmemeye daha müsaittirler."

Orada denilmek isteniyordu ki, Darül-İslâm'ın kırsal bölgesinde yaşayan bedeviler, câhil, ilim ve kültür merkezlerinden uzak ve âlimlerin sohbetinden yoksun oldukları için Allah'ın koyduğu sınırları bilmiyor ve dolayısıyla nifak hastalığına kapılmışlardır. Burada ise deniliyor ki, kırsal bölgelerdeki bu câhil halka kendi haline bırakılmamalıdır; cehalet ve bilgisizliklerine son verilmesi ve aralarında İslâmî uyanışı güçlendirmek için belli bir plan hazırlanmalıdır. Bu demek değildir ki, bu plana göre bütün köylüler evlerini, barklarını terkedip Medine'ye gelsin ve burada bilgi ve kültürlerini genişletsinler. Hayır, bunun için her kırsal bölge, köy ve kabileden birkaç kişi Medine ve Mekke gibi ilim merkezlerine gelip dinî bilgi ve kültürlerini arttırsın ve ait oldukları bölge ve kabileye dönüp halka bildiklerini iletsinler.

Bu, İslâm hareketinin güçlendirilmesi için tam zamanında verilen önemli bir direktifti. İslâm Arabistan'da henüz bilinmezken ve şiddetli muhalefetle karşılaşırken böyle bir direktife gerek yoktu. Çünkü o sıralarda bir kişi İslâm'ı ancak çok iyi bilerek ve her yönüyle deneyerek kabul ederdi. Fakat bu hareket başarılar üstüne başarılar elde edip iktidar olunca buna kitleler halinde katılmalar oldu. Bu dönemde İslâm'ı tam anlamıyla ve bütün vecibeleriyle anlayarak kabul edenlerin sayısı azdı. Pek çok kişi sadece bir eğilim ve akıma girerek İslâm'ı benimsemişlerdi. Yeni müslümanların çığ gibi büyümesi görünüşte sevinilecek bir hususdu, çünkü müslümanlar sayıca artıyor ve güçleniyorlardı. Fakat, hakikate bakılırsa bu yeni müslümanlar pek birşeye yaramıyordu, hatta İslâmî şuurdan uzak ve ahlâkî gereklerine uymayan bir topluluk zararlıydı. Nitekim, Tebûk gazvesinin hazırlıkları sırasında da zararlar kendiliğinden ortaya çıktı. Onun için, tam zamanında, yani İslâmî hareketin bütün hızıyla yayılırken güçlenmesi için de bir planın uygulanmasına dair Allah'ın emri geldi.Buna göre toplumun her kesimin-

den bazı temsilciler seçilecek, bunlar büyük şehirlerde İslâmî bilgilerini elde edecek, bir türlü eğitim kursunu tamamlayacak ve daha sonra memleketlerine dönüp cahil halka İslâmi şuur ve Allah'ın sınırlarını aşılamak için sistemli bir şekilde çalışacaklardı.

Burada şunu unutmayalım ki, burada verilmek istenen eğitimin amacı halka sadece okuma, yazma öğretmek değildi. Amaç halka gerçek bir din bilgisi ve anlayışı sağlamaktı, yani öyle ki, müslümanlar yakışmayan bir yaşantıdan kurtulacak kadar bilinçlensinler. Müslümanların eğitiminin bu amacı her zaman için Cenab-ı Allah tarafından belirlenmiştir ve bir eğitim sisteminin iyi olup olmaması, bu amaca varılmaktaki başarı derecesine göre tayin edilecektir. Bu demek değildir ki, İslâm, insanların okuma, yazma, kitap okuma alışkanlığı ve dünyevi ilimler hakkında bilgiyi vermek istemiyor. Aksine İslâm, insanlarda gerçek bir din anlayışının yaratılması ve gayri müslim yaşantısından kaçınmasını sağlayacak her türlü eğitimden yanadır. Bu demektir ki, insanların birer Einstein veya Freud olarak yetişmelerini sağlayan, ama diğer taraftan din bilgisinden ve İslâmî hayat tarzından uzak kalmalarına engel olamayan bir eğitim sistemini lânetliyor.

Âyette kullanılan "leyetafakkahu fiddine" tabiri bazı kimseleri yanılgıya düşürmüştür ve bunun zehirli etkileri uzun bir süre müslümanların dinî eğitimi ve hatta dinî yaşantılarında görülmüştür. Cenab-ı Allah "din ve şeriat ilimlerni iyice öğrenme"nin eğitimin başlıca amacı olduğunu kaydetmiştir. Bu demektir ki, din hakkında tam bir bilgi sahibi olunmalıdır. Dini iyi anlamalı, din bilgisine sahip olunmalı, dinin şekli ve ruhuna vakıf olunmalı ve kısaca, insanın fikir ve hareket alanında ve hayatın bütün sahalarında neyin dine uygun ve aykırı olduğunu anlaması sağlanmalıdır. Ne var ki, ilerde "fıkıh" ismiyle tanınan ve yavaş yavaş İslâmî hayatın (ruhtan yoksun) sadece dış görünümünün ilmi haline gelen şeriat ilmi, sadece kelime benzerliği sebebiyle ilâhî emre göre eğitim ve öğrenimin tek gayesi ve hedefi olarak kabul ediliverdi. Halbuki, eğitim ve öğrenimin tek amacı bu değildi ve sadece bir parçasıydı. Bu büyük hata yüzünden din ile dine tabi olanların uğradıkları akıl almaz zararlarını belirtmek için bir kitap gerekir. Fakat biz burada hemen işaret edelim ki, müslümanların din bilgisi ve dinî eğitimini, dinin ruhundan yoksun sadece dinin dış şekli ve görünümüne indirgeyen amillerin en büyüğü bu hata ve yanılgıydı ve zâten bunun yüzün-

den müslümanların yaşantısında salt bir cansız gösteriş, dindarlığın en yüksek mevkii ve makamı haline geliverdi.

يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ
وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ
إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ
رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ
يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ

123-126- Ey müminler, kâfirlerden size yakın olanlarla muharebe edin.[121] Sizde büyük bir azim ve şiddet bulsunlar[122] Bilin ki, Allah muttakîlerle beraberdir.[123] Bir sûre indirildiği zaman münafıklardan: "Bu, hanginizin imanını artırır?" diyenler vardır. İman edenlere gelince, bu onların imanını arttırır. Ve onlar bununla müjdeleşirler. Kalplerinde nifak hastalığı olanların da murdarlıklarına murdarlık katar.[124] Ve kâfir oldukları halde geberirler. (Münafıklar) görmezler mi ki, her senede bir veya iki defa belâya uğrarlar.[125] Ve yine tevbe edip ibret almazlar.

Açıklamalar

121- Âyetin kelimelerinin mânâsı dış görünüşüyle şudur: Dar-ül İslâm'ın hangi bölgesine İslâm düşmanlarının bölgesi bitişikse, oranın ahalisi düşmana savaş açmak konusunda ivedilikle sorumludur. Fakat biraz ilerdeki sözlerle bu âyet arasında bağlantı kurarak bütün ibareyi okuyacak olursak burada "kâfirler"den münâfıkların kastedildiğini anlarız. Zira o zamana kadar münâfıkların küstahlığı ve kalleşliği iyice ortaya çıkmış, onların müslüman toplumuyla iç içe yaşamları çok zararlıydı. Daha önce gördüğümüz gibi, 10. rüku'nun başında bu hitabe

başlarken her şeyden önce müslümanların koynunda beslenmekte olan bu yılanların başlarının ezilmesi emrolunmuştu. Şimdi de hitabenin sonunda müslümanlar aynı şekilde tenbih ve ikaz ediliyorlar. Böylece müslümanların, konunun önemini anlamaları ve münafıklar ile aralarında bulunan ırk, âile ve toplum ilişkilerine riayet etmemeleri istenmiştir. Konuşmanın başında münafıklara karşı "cihâd" açmaları istenmişti, burada ise bundan daha ağır bir kelime olan "kitâl" kullanılmıştır. Yani münâfıkların kökü tamamıyla kazılsın ve adları ile sanları dünyadan tamamen silinsin. Orada hem "kâfir" ve hem "münafık" kelimeleri kullanılmıştı, burada sadece "kâfirler" kelimesi kullanılmakla yetinilmiştir. Bu suretle, münafıkların görünüşteki "iman'ın ikrârı", artık açıkça ortaya çıkmış olan "hakkın inkârı"nı perdeleyemesin.

122- Yani şimdiye kadar kendilerine yapılan yumuşak muameleye son verilsin. Aynı şey 10. rüku'un başında da söylenmişti: "Onlara sert davranın."

123- Bu tenbih'in iki anlamı vardır ve ikisi aynı şekilde geçerlidir. Birincisi, bu hakkı inkâr edenlere, şahsi, âilevi ve iktisadi münasebetler açısından riayet ederseniz, takvâ'ya aykırı hareket etmiş olursunuz. Çünkü, muttakî olmak ve Allah'ın düşmanlarıyla sıkı fıkı olmak birbirine zıt şeylerdir. Onun için eğer Allah'ın feyz ve inâyetini hesaba katmak istiyorsanız, bu tür çarpık ilişkilerden uzak durmalısınız. İkincisi, eğer münafıklara sert davranmanız ve savaş açmanız isteniyorsa, bu demek değildir ki bu hususta ahlâk ve insanlığın bütün sınırlarını aşınız. Allah'ın koyduğu sınırlarını her ne durumda olursa olsun korumalısınız. Eğer siz bunlara riayet etmezseniz, Cenab-ı Allah'ta size riayet etmeyecektir.

124- İman ile küfür ve nifak arasındaki fark ve derecelerinin açıklaması için bk: Enfâl sûresi, dipnot No: 2

125- Yani,münafıkların iman iddialarının sınavdan geçirildiği ve yalanlarının ortaya çıktığı bir iki olayın meydana gelmediği sene yoktur. Bazan Kur'ân-ı Kerim'de, onların nefis istek ve arzularının sınırlandığını öngören bir emir yer alıyor, bazan çıkarlarını zedeleyecek dinî bir faaliyet söz konusu oluyor, Bazan Allah ve Resûlü ile dinini, dünyevî ilişkiler ve şahsî, âilevi ve aşiret bağlarına ne kadar tercih ettiklerini gösteren bir olay ortaya çıkıyor ve bazan da, iddia ettikleri gibi, din için can ve malları ile enerjilerini harcama fırsatını veren bir savaş pat-

lak veriveriyor. Bu gibi durumlarda, sahte ikrârlarında saklı olan münafıklık pisliği sadece ortaya çıkmıyor, ayrıca her defasında iman'ın icaplarından kaçtıkları zaman içlerindeki pislik biraz daha artmış oluyor.

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ
هَلْ يَرَىٰكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ
عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

127-129- Bir sûre nâzil olduğunda, "sizi bir kimse görüyor mu" diye birbirine bakarlar. Sonra oradan sıvışıp giderler.[126] Allah onların kalplerini, ince anlamaz bir kavim oldukları için hakkı kabulden çevirmiştir.[127] Size, kendinizden bir Peygamber geldi. Günâh kazanmanız O'na ağır gelir. Sizin üzerinize çok düşkündür. Müminlere karşı cidden esirgeyici ve merhamet sahibidir. (Habibim) Eğer senden yüz çevirirlerse, de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. O'na tevekkül ettim. O, büyük arşın sahibidir."

Açıklamalar

126- Âdet üzere, bir sûre nâzil olunca, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) müslümanları toplar ve sûre'yi bir hutbe veya konuşma olarak okurdu. Böyle bir toplantıda gerçek müslümanlar, gayet tabii ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i can kulaklarıyla dinlerdi; fakat münafıkların durumu bambaşka idi. Münafıklar toplantıya çağrı yapıldığı için mecbûren gelirlerdi, çünkü gelmezlerse münafıklıkları ortaya çıkardı. Ne var ki, hutbe veya konuşma ile hiç ilgilenmezlerdi, toplantıda bulundukları sürece rahatsız olurlardı ve bir an önce oradan kaçmak için fırsat ararlardı. İşte bu âyette mi nafıkların bu durumuna temas edilmiştir.

127- Yani bu aptallar kendi menfaatlarının nerede olduğunu bilmiyorlar. Bunlar kendi iyilik ve felâhlarından gâfildirler. Kendilerine Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber olarak ne büyük nimetler bahşedildiğinin farkında değillerdir. Kendi kısır ve küçük hesapları peşindedirler, çok basit ve önemsiz şeylerle övünüyorlar ve bir kuyunun kurbağaları gibidirler. Halbuki, ellerine geçen sonsuz ilim ve hidayet ışığıyla Arabistan'ın karanlık çöllerinden kalkıp bütün dünyaya hakim olabilirler ve sadece bu ölümcül dünyada değil, öbür dünyada her zaman için ihyâ, mesut ve müreffeh olabilirler. Bu ahmaklıklarından dolayıdır ki, Allahu Teâlâ kendilerinin iyi şeylerden istifade etme kabiliyetinden mahrum bırakmıştır. Felâh, refâh ve saadetin bu eşsiz hazinesi dağıtılırken bu bedbahtlar daha basit ve önemsiz şeylerle uğraşıyor ve neleri kaybettiklerini bilemiyorlar!

YUNUS SÛRESİ

Sûrenin adı: Bu sûrenin adı, alışılmış gibi, sadece bir simge olarak. 98. âyetinden alınmıştır. 98. âyette Hz. Yunus (a.s.)dan kısaca sözedilmiştir. Dolayısıyla, sûrede Hz. Yunus (a.s.)un hikâyesinin anlatıldığı sanılmamalıdır.

İniş Yeri: Rivâyetlere göre bu sûre, Mekke'de inmiştir; sûrenin muhtevası da bunu teyid etmektedir. Bazı kimseler bu sûrenin bazı âyetlerinin Medine dönemine ait olduğunu belirtmişlerse de, bu yanlış bir kıyas ve tahmindir. Konuşmanın içeriğine bakıldığında, bunun çeşitli yerlerde ve münasebetlerle inmiş olan âyetlerle meydana gelmediği, aksine başından sonuna kadar bütün bir konuşma olduğu, dolayısıyla aynı zamanda indiği ve içeriğinin de Mekke dönemine ait olduğunu gösterdiği anlaşılır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iniş tarihiyle ilgili herhangi bir rivâyete rastlanmamaktadır. Fakat bahsedilen konulardan, bunun Hz. Peygamber (s.a.v.)in Mekke'de kalışının son yıllarında indiği anlaşılmaktadır. Çünkü, konuşma tarzı ve uslûbünden, İslâm düşmanlarının muhalefet ve mukavemetlerinin şiddetlendiği ve Hz. Peygamber ile taraftarlarını aralarında görmeye tahammül etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Tebliğ ve telkin ile doğru yola gelme ihtimali ortadan kalkmıştır ve Nebiyi reddetmeleri halinde ne gibi bir felâkete uğrayacakları konusunda uyarıda bulunma zamanı artık gelmiştir. Konunun bu yanlarıyla, hangi sûrelerin Mekke döneminin son yıllarında indiği belli oluyor. Fakat bu sûrede Medine'ye hicret ile ilgili herhangi bir işarete rastlanmıyor. Bu bakımdan, bu sûrenin Hicret'e şu veya bu şekilde değinilen sûrelerden önce indiğini söyleyebiliriz. İniş tarihini böylece tesbit ettikten sonra sanırız tarihî ortamdan bahsetmeye gerek yoktur; çünkü bu

hususta el-En'am ve el-A'raf sûrelerinin giriş bölümlerinde etraflıca bilgi verilmiştir.

Konusu: Sûrenin konusu dâvet, tebliğ, açıklama ve uyarıdır. Konuşma bu şekilde başlıyor:

Câhil halk, bir insanın peygamber oluşu ve Allah'ın mesajını kendisine sunmasını hayretle karşılıyor ve onu sihirbazlıkla suçluyor. Halbuki, o insanın onlara sunmak istediği şeyde hiçbir gariplik yoktur; bunun sihir ve kerametle hiçbir ilgisi yoktur. O insan, o câhil kimselere iki gerçeği anlatıyor: Birincisi, bu kâinatı yaratan ve idare eden Allah, sizin efendi ve hâkiminizdir ve sadece O'na kulluk etmelisiniz. İkincisi dünyadaki yaşantınızdan sonra ikinci bir hayatınız başlayacaktır. İkinci hayatınızda siz diriltileceksiniz ve buradaki yaşantınızın hesabını vereceksiniz. Yaratanınızı, kendi Efendi ve Hâkiminiz olarak kabul ettikten sonra O'nun rızasına uyarak mı yoksa aykırı davranarak mı yaşadığınıza göre ceza veya mükafât alacaksınız. Peygamber'in o halka sunmak istediği bu iki gerçek zâten emri vâkidirler. Bundan sonra inanıp inanmamak kendi bileceği bir iştir. O peygamber halkı bu gerçekleri kabul etmeye ve bunlara göre yaşamaya dâvet ediyor. Eğer halk bu dâveti kabul ederse sonu iyi, etmezse kötü olacaktır.

İşlenen Bazı Önemli Konular: Yunus Sûresi'nde bu girişten sonra sıra ile şu bahisler geçmektedir:

1- Câhilâne taassup içinde olmayıp, iyiyi aramak ve kötülükten kaçınmak için azami gayret sarf edenlerin akıl ve vicdanlarını rahatlatacak bir şekilde Tevhid-i ilâhi ve âhiretteki hayat hakkındaki çeşitli delillerin verilmesi.

2- Tevhid ve âhiret akidelerini kabul etmek konusunda o zaman olduğu gibi, her zaman, engel olan gaflet ve yanlış anlamaların ortadan kaldırılması.

3- Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)nin risâleti ve mesajına yapılan şüphe ve itirazlara cevap verilmesi.

4- Öbür dünyada meydana gelebilecek olanlar hakkında peşinen bilgi verilmesi, ki bu dünyada yaşayan insanlar kendilerine çekidüzen versinler ve öbür dünyada pişman olmasınlar.

5- Dünyadaki hayatın aslında bir imtihan oluşu ve bu imtihanın

sadece insanların bu dünyada aldıkları nefes kadar oluşu hakkında uyarılması. Bu müddetin boşa harcanması ve Nebî'nin talimatına göre imtihanı geçmek için gereken hazırlık yapılmaması halinde insanlar başka bir fırsat veya kurtuluş yolu daha bulamayacaklardır. Nebi'nin gelişi ve Kur'an vasıtasıyla gerçek bilgiler vermesi, insanların eline geçen en güzel fırsattır; bunu kullanmazlarsa âhirette büyük pişmanlık duyacaklardır.

6- İnsanların hayatında, ilâhi hidayet olmaksızın yaşamalarından dolayı görülen cehâlet ve delâletlere işaret edilmesi.

Bu hususta Hz. Nûh (a.s.)un hikâyesi kısaca ve Hz. Musa (a.s.)nın hikâyesi biraz etraflıca anlatılmış ve bununla dört noktaya dikkat çekilmiştir: Birincisi, Mekkeli kâfirlerin Hz. Muhammed (s.a.)e yaptıkları muamele daha önce Hz. Nûh (a.s.)a, ümmeti tarafından yapılmıştı. Nûh kavminin uğradığı akıbet, Hz. Muhammed (s.a.v.) in muhalifleri için de mukadderdir. İkincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve taraftarları bugün zor durumda ve çaresizlik içinde görülebilirler, fakat kâfirler ve müşrikler bunun hep böyle devam edeceğini sanmasınlar. Hz. Muhammed (s.a.v.)in arkasında, Hz. Musa ve Hz. Harun'un arkasında olduğu gibi, Allah'ın gücü vardır; o Allah ki, dünyayı bir ânda değiştirmeye kâdirdir. Üçüncüsü, kâfir ve müşrikler, Allah'ın kendilerine verdiği mühletten istifade etmez ve doğru yola gelmezlerse Fir'avn gibi son anda tövbe etmeleri hiçbir şeye yaramayacaktır. Dördüncüsü, Hz. Muhammed (s.a.v.)e iman etmiş olanlar muhalefetin şiddetinden bunalmasın ve kendi çaresizliklerinden dolayı ümitsizliğe kapılmasınlar. Bu zor şartlar altında nasıl davranmaları gerektiğini bilsinler. Ayrıca, iman sahipleri, bugünkü zorluklardan kurtulup güçlü ve varlıklı hale geldikten sonra İsrail oğullarının Mısır'dan çıktıktan sonra gaflete kapıldıkları gibi isyân ve tugyan bayrağını çekmemeleri konusunda da uyarılmışlardır.

En son da, Cenab-ı Allah'ın, Peygamberine takip etmesi emrini verdiği akide ve yolun hiçbir şekilde değişmeyeceği, bunu kabul edenlerin kendilerine iyilik edeceği, etmeyenlerin ise yine kendilerine zarar vereceği ilân edilmiştir.

YUNUS SÛRESİ

(MEKKE'DE NÂZİL OLMUŞTUR, 109 ÂYETTİR)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
أَنْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ ٱلنَّاسَ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ
إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2: Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet ile dolu bulunan kitab'ın âyetleridir.[1] Bizim, onlardan bir adama, "insanları azabımızla korkut ve müminlere Rabbleri indinde sadakatlarının mükâfatı ile müjdele"[2] diye vahyetmemizde şaşılacak ne vardır? Ki, Kâfirler: "Bu, apaçık ve şüphesiz bir sihirbazdır" dediler.

Açıklamalar

1- Bu giriş cümlesinde ince bir uyarı saklıdır. Akılsız kimseler, Hz. Peygamber'in Kur'an adıyla kendilerine sunmakta olduğu kelâm'ın sadece bir kelime cambazlığı, şairâne hayal ve kâhinlerin öbür dünyaya ait sözleri olduğunu zannederlerdi. Bu ahmaklar burada uyarılıyor ve

kendilerine deniliyor ki, bunlar zannettiğiniz şeyler değildir. Bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir. Bunlara dikkat etmediğiniz ve anlamadığınız takdirde büyük bir nimet ve hikmetten mahrum kalacaksınız.

2- Yani, bunda şaşılacak ne var? İnsanların hidâyeti ve ikâzı için insan değil de cin veya melek mi gelecekti. Eğer insanlar gerçeği ve doğruyu görmüyorsa, Cenab-ı Allah'ın bunları kendi hallerinde bırakması mı, yoksa onlara yol göstermesi mi daha iyi olacaktır? Şeref ve mükâfat, Allah'ın hidâyetini kabul edene mi, yoksa kabul etmeyene mi verilmelidir? Onun için, hayret ve şaşkınlıklarını belirtenler ilk önce neye şaştıklarını anlamalıdırlar.

3- Kâfirler ve müşrikler, kendilerine haber veren ve ikazda bulunan kişiye derhal "sihirbaz" etiketini yapıştırdılar; ama bu etiketin kendisine uyup uymadığına hiç dikkat etmediler. Eğer bir kişi büyük hitabet kabiliyetine sahipse ve herkesi konuşmasıyla büyülüyorsa, Bu meziyetleri ona sihirbaz etiketi yapıştırmak için yeterli midir? Esas dikkat edilmesi ve incelenmesi gereken şey o şahsın konuşmasının muhtevasıdır, ne konuştuğudur, ne için konuştuğudur ve en önemlisi, konuşmasının iman edenleri hayatını ve görüşlerini nasıl değiştirdiğidir. Eğer bir hatip veya konuşmacı sadece kötü amaçları ve çıkarları için hitabet örneğini veriyorsa, o mutlaka demagog, çenesi düşük, menfaatçı, sorumsuz ve küstah bir kimsedir. Böylesine çenebaz bir kişi hak ve doğruluktan uzaklaşıp dinleyicileri yalana ve haksızlığa inandırabilir. Fakat böyle bir kişinin sözlerinde akıl ve hikmet değil, saçmalık ve mantıksızlık vardır; fikir birliği ve uyum değil, tezat ve düzensizlik mevcuttur. Sözleri aşırılığa ve abartmaya kaçar. İtidal ve denge bulunmaz. Çenebaz bir kişi hitabetini insanlar arasında kin ve nefret tohumu ekerek birbirine düşürmek için kullanabilir. Boş konuşan bir fert ne insanların ahlâklarının düzeltilmesine, ne hayatlarının düzelmesine katkıda bulunur. Sâlih bir fikri ve sâlih bir hareketi başlatamaz. İnsanları kötülüğe ve çirkinliğe teşvik eder. Fakat bunun tam aksine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekkeli ve Arap müşriklere sunduğu kelâm akıl ve hikmet doluydu. Temiz bir fikir ve düzenli bir nizamın doğmasını öngörüyordu. Ilımlı ve dengeli olmayı, hak ve doğruluğu tavsiye ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşmasının her kelimesi ve her cümlesi ölçülü ve anlamlıydı. Her şeyi tartarak ve düşünerek söylüyordu. Hz.

Peygamber (s.a.v.)'in hiçbir şahsî menfaati veya kötü niyeti yoktu. Hz. Peygamber ne yapıyor ve neyi emrediyorsa, halkın ve miletin iyiliği içindi. Ailesi, kabilesi ve milleti için de herhangi bir dünyevi menfaat gütmüyordu. O bütün insanların iyiliğini ve kurtuluşunu istiyordu. Gaflet uykusunda olanları uyandırmak, kötü yola sapmış olanları doğru yola getirmek istiyordu. Ayrıca, yaptığı konuşmaların etkisi de diğer çenebaz ve hokkabazların konuşmalarının etkisinden çok farklıydı. Çünkü bu konuşmaları dinleyen ve bu sözlere kulak verenlerin hayatı değişiveriyordu, ahlâkları düzelmiş oluyordu. Bir sihirbazın konuşmaları bunları yapabilir miydi?

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ
مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِن بَعْدِ إِذْنِهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ۝ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ
بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ
نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ
اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝

3-5: Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra arş üzerine hükümran oldu. Her şeyi tedbir eder.[4] O'nun izni olmadan hiçbir kimse şefaatçı olamaz.[5] İşte Rabbiniz olan Allah budur. O'na ibadet edin.[6] İyice düşünüp ibret almaz mısınız?[7] Hepinizin dönüşü O'nadır.[8] Allah hak olarak va'd etti ki halkı ibtida dirilten,[9] sonra iman eden ve amel-i salih işleyenlere adaleti ile mükâfat vermek üzere onları geri çevirir. Kâfirler, küfürlerinden dolayı kaynar irinden içecek ve (onlara) elemli bir azap vardır.[10] Güneşi ziya, ayı nur kılan ve senelerin sayılarını bilesiniz diye aya bir takım menziller tak-

dir eden O'dur. Allah bunları hak olarak yarattı. (Beş yere değil). Allah bilen ve anlayan kavim için âyetlerini birer birer açıklar.

Açıklamalar

4- Yani Cenab-ı Allah kâinatı yarattıktan sonra geri plana çekilmemiştir, aksine yarattığı kâinatın idare merkezinde kendisi bulunmaktadır ve her şeyin yönetimi fiilen onun elindedir. Bazı akılsız kimseler, Cenab-ı Allah'ın bütün âlemleri yarattıktan sonra serbest bıraktığını veya başkalarına, istedikleri gibi tasarruf yapmaları için devrettiğini düşünürler. Kur'an-ı Kerim ise bunun aksini söylüyor ve Allahu Teâlâ'nın, kendi eserinin başına geçip bütün yetkileri elinde bulundurduğunu, her şeyi doğrudan yönettiğini kaydediyor. Kâinatın her köşesinde her an olup bitenler O'nun emri ve izniyle oluyor. Cenab-ı Allah, bu varlıklar dünyası ile, yalnızca bir defasında yaratmak açısından ilgili değildir, aksine her yerinde O'nun aklı ve hikmeti vardır. Bu kâinat ve içindekiler O'nun iradesiyle ayakta duruyor ve işliyor. (bk: el-A'raf Sûresi, dipnot: 40 ve 41).

5- Yani, bir kişinin, dünyanın oluşumu ve işlemesinde söz sahibi olması şöyle dursun, Allah'a tavsiyede veya birinin kaderinin değişmesi için şefaatta bulunma yetkisine sahip değildir. Bir kişi Allah'a ancak dua edebilir. Bu duayı kabul edip etmemek Allah'ın işidir. Allah'ın hâkimiyetinde hiçbir varlık sözünü geçirme, Allah'a fikrini ve sözünü kabul ettirme hak ve yetkisine sahip değildir.

6- Yukarıdaki üç cümle Mekkeli kâfir ve müşriklere, Rabblerinin Allah olduğu gerçeği dile getirilmişti. Şimdi de bu emri vaki karşısında kâfir ve müşriklerin hareket tarzının ne olması gerektiği anlatılmıştır. Kendilerine deniliyor ki, tanrılık tamamıyla Allah'a ait olduğuna göre siz sadece O'na ibadet etmelisiniz. Tanrılık, üç kavramı içermektedir: Yaradanlık, efendilik ve hâkimiyet. Bunun paralelinde ibadet kelimesi de üç kavramı içermektedir: Tapma, kölelik ve itaat.

Cenab-ı Allah'ın "yaratan" olması, insanın O'na minnettar olması, O'na dua etmesi ve önüne sevgi ve saygıyla eğilmesini gerektiriyor. İbadet'in ilk gereği yani, "tapma" da budur.

Cenab-ı Alah'ın tek Efendi olması, insanın O'nun kölesi ve kulu olmasını gerektiriyor. İnsan O'na karşı dik başlı ve bağımsız olmamalı ve O'ndan başka birine zihnen ve aklen köle olmamalıdır. İbadet'in ikinci gereği, yani kölelik, budur.

Cenab-ı Allah'ın tek hâkim olması, insanın sadece O'nun emir ve kanunlarına uymasını gerektiriyor. İnsan ne kendi kendine hâkim olmalı, ne de Allah'tan başkasının hâkimiyetini kabul etmelidir. İbadet'in üçüncü gereği, yani itaat da budur.

7- Yani hakikat size apaçık gösterildikten ve bu hakikat karşısında hareket tarzınızın ne olacağı bariz bir şekilde ortaya konduktan sonra da gözleriniz açılmayacak mı ve hayatınız boyunca gaflet içinde mi kalacaksınız?

8- Bu Nebi'nin mesajının ikinci temel ilkesidir. İlk temel ilke, Rabbinizin yalnızca Allah olduğu ve dolayısıyla O'na ibadet etmeniz gerektiğidir. İkinci ilke ise sizin bu dünyadan göçtükten sonra gidip Rabbinize hesap vermenizdir.

9- Bu cümle hem iddia ve delilden meydana gelmiştir. İddia, Allah'ın insanı öldükten sonra diriltmesidir. Bunun delili olarak da insanı ilk önce O'nun yaratmış olmasıdır. İnsanları Allah'ın yarattığını kabul eden bir kişi, insanları öldükten sonra da diriltebileceğini ihtimal haricinde sayamaz.

10- Cenab-ı Allah işte bu sebeple ve gaye ile insanı diriltecektir. Yukarıda, diriltilebileceğine dair delil verilmişti. Şimdi de insanın diriltilmesinin akıl ve adalet kurallarına göre gerekli olduğu ve bu gereğin ikinci bir yaratılış olmadan yerine getirilemeyeceğine işaret edilmiştir. Allah'ın tek Rabb olarak O'na kulluk edenler, bu karar ve davranışlarından dolayı mükâfat almayı haketmişlerdir. Bunun gibi, Allah'ın varlığını inkâr eden ve O'na itaat etmeyenler de hak ettikleri cezayı bulmalıdırlar. Bu mükâfat ve ceza bu dünyada tam mânâsıyla verilmiyorsa (ve inatçı olmayan herkes biliyor ki, verilmiyor) ikinci bir hayat zaruri ve elzemdir. (Daha çok ayrıntılar için bk: el-A'raf Sûresi, dipnot: 30 ve Hûd Sûresi, dipnot: 105).

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ
اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا
بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾

6-7: Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde muttakî kavim için âyetler vardır.[11] Bize kavuşacaklarını ummayanların, dünya hayatına razı olan ve âyetlerimizden gâfil bulunanların.

Açıklamalar

11- Bu, âhiret akidesinin üçüncü delilidir. Kâinat'ta görülen Allah'ın eserleri ve büyük alâmetleri olarak görülen güneş, ay ve gece ile gündüzün değişiminden, bu muazzam akıl almaz varlıklar âleminin yaratıcısının bir çocuk olmadığı, bunları oynamak için yapmadığı ve bunlardan bıktıktan sonra bunları kırmayacağı açıkça ortaya çıkıyor. Evrenin her yapıtında bir düzen, bir hikmet, bazı amaçlar ve her zerrenin varlığında bazı gayeler bulunduğu açıkça görülüyor. Allah'ın hakîm ve bilge olduğu ve hikmetinin eser ve alâmetleri gözünüzün önünde bulunurken, O'nun, insan'a akıl, ahlâk anlayışı, bağımsız sorumluluklar ve tasarruf hak ve yetkileri ihsan ettikten sonra hayatı süresince yaptıklarının hesabını almaması ve aklî ve ahlâkî mesuliyetleri açısından tahakkuk eden mükâfat ve ceza mekanizmasını işlememesini bekleyemezsiniz.

Bu âyetlerde âhiret akidesinin esasları belirtildikten sonra bunun üç delili mantıkî bir sıralama ile şöyle verilmiştir.

Birincisi, ikinci hayat imkân dahilindedir, çünkü birinci hayat bir gerçek gibi karşımızda duruyor.

İkincisi, ikinci hayat zarurî ve mukadderdir. Zira mevcut hayatta insanın ahlâkî sorumluluklarını doğru veya yanlış biçimde yerine getirmesinden doğan ceza veya mükâfat hakkının verilmesi için ikinci bir hayata gerek vardır. Akıl ve adalet kuralları, herkesin, ahlâkî davranışına göre cezalandırılması veya ödüllendirilmesini gerekli kılıyor.

Üçüncüsü, akıl ve adalet kuralları ikinci bir hayatın zarurî ve elzem olduğunu gerektiriyorsa, bu hayat var olmalıdır; zaruret ve ihtiyaç ne ise karşılanmalıdır. İnsan ve kâinatın yaratıcısı bir hakîm ve bilgedir ve bir hakîm ve bilgeden, hikmet ve adaletin gerektirdiği bir şeyi vücuda getirmemesi beklenemez.

Dikkat edilirse, ölümden sonra hayat tezinin ispatı için ancak bu üç delil sunulabilir ve zâten bunlar da yeterlidir. Bu delillerden sonra ikinci hayatın, bir insana mümkün olabileceğini göstermesi kalıyor. O

zaman o insana denmeli ki, bak mümkün olan, vücuda getirilmesi gerekli ve Allah'ın hikmetinin bir gereği olan bir şey işte budur, gözünü aç ve iyice gör. Ne var ki, bu eksiklik mevcut dünyevi hayatımızda tamamlanamaz. Zira, bir şeye gözle görerek iman edilemez. Elle tutulur ve gözle görülür birşeye iman etmek hiçbir anlam taşımaz. Cenab-ı Allah'ın imtihan etmek istediği şey, bir insanın his ve müşahede sınırlarını şan hakikatleri, aklı ve fikriyle kabul edip etmemesidir.

Bu hususta üzerinde önemle durulması gereken bir başka konuya da değinilmiştir. Buyruk şudur: "Allah bilen ve anlayan kavim için âyetlerini birer birer açıklar" ve "Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde muttakî kavim için âyetler vardır." Bu demektir ki, Cenab-ı Allah, çok bilgece, tabiat kanunlarında ve hayatın belirtilerinde hakikatlere götüren işaretlerini koymuştur. Fakat bu işaretlerle ancak şu iki özelliği taşıyan kimseler hakikate varabilirler: (1)- Cahilâne taassup ve katı inâdı bir yana bırakıp, Allah'ın insanlara ihsan ettiği ilim kaynaklarından yararlanma kabiliyeti, (2)- Muttakî olma, yani hata ve günâhtan sakınıp doğru yolu seçme isteği.

أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾

8: Kazandıkları günahları yüzünden girecekleri yer Cehennemdir.[12]

Açıklamalar

12- Burada gene iddia ile beraber cevabı da verilmiştir. İddia şudur: Âhiret akidesinin inkârının kesin sonucu Cehennem'dir. Cevabı veya delili de şudur: Bu akideyi inkâr ve reddeden bir kişi boş bir kafa ve kendine aşırı güven ve bağımsızlık duygusuyla öylesine ağır günâhlar işliyor ki, sonu Cehennem oluyor. Bu bir gerçektir ve binlerce yıllık insanî tecrübe ile elde edilmiştir. Yüce Allah karşısında kendilerini sorumlu tutmayanlar, eninde sonunda Allah'a, hayatları boyunca yaptıkları hakkında bilgi verme endişesi içinde olmayanlar, hayatın sadece bu dünyadaki yaşantıdan ibaret olduğu ve başarı ile başarısızlığın ölçüsünün sadece bu dünyada elde edilen konfor, şan ve şöhret, refâh,

mutluluk ve güç ve iktidarın oranı olduğuna inananlar ve bu maddeci düşünce ve hayalleri yüzünden ilâhi âyetleri dikkate değer saymayanların bütün hayatı koca bir yalan ve hata oluveriyor. Bu insanlar dünyada birer azgın boğa gibi yaşarlar, kötü huy ve alışkanlıklar edinirler ve Allah'ın topraklarını zulüm, fesad, fısk ve fücûr ile doldururlar ve bütün bunların neticesinde Cehennem'e giderler.

İşte bu, âhiret akidesinin başka bir delilidir. İlk üç delil, aklî istidlâl cinsinden idiler ve bu delil, tecrübî istidlâl (deneysel uslama) türündendir. Bu delilden burada kısaca sözedilmiştir, ama Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde ayrıntıları verilmiştir. Bu istidlâl veya değerlendirmenin özeti şudur: Bir insan veya toplumun karakterine, yaptıklarının hesabını Allah'a bir gün mutlaka vermeleri gerektiği inancı ve bilinci tam yerleşmedikçe davranışları ister bireysel, ister toplumsal olsun, yerinde veya doğru olmaz. Şimdi düşünülmesi gereken husus şudur: Bu neden böyledir? Neden bu bilinç ve inanç zayıf veya kaybolur olmaz, insanlar ve toplumlar kötü yola düşüveriyor? Eğer âhiret akidesi tabiî kanunlara ve ilâhi emre uygun olmasaydı ve reddi hakikate aykırı olmasaydı, bu ikrâr ve inkâr veya kabul ve reddin bu sonuçlarının her zaman gözümüzün önüne gelmeleri mümkün değildi. Aynı şeyden sürekli doğru sonuçların çıkması ve yok oluşundan sonuçların her zaman olumsuz veya yanlış oluşu, o şeyin kendi başına doğru olmasının kesin bir delilidir.

Buna cevap olarak ekseriya şu delil ortaya atılıyor: Âhireti inkâr eden birçok kişi, ahlâk anlayışı ve hareket plânı, tamamıyla dinsizliğe ve maddeciliğe dayanmasına rağmen çok dürüst bir karakter ve erdemli bir yaşantıya sahip olmuş ve zulüm, fesad, fısk ve fücûr gibi saplantılarda bulunmayıp dürüstçe yaşamış ve insanlığa büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Fakat bu mantığın zaafını, azıcık düşünecek olursak, hemen bulabiliriz. Bütün maddeci dinsiz ideoloji ve felsefeler ile doktrinler incelendiğinde adı geçen "dürüst" dinsiz kimselerin övgü ile sözedildiği meziyet, ahlâk güzelliği ve iyi amellerinin hiçbir temeli olmadığı görülecektir. Bu dinsiz ideoloji ve felsefelerde, doğru konuşmak, doğru hareket etmek, dürüstlük, emânet, verilen sözü tutmak, adalet, merhamet, cömertlik, sadaka ve sadakat, fedakârlık, yardımlaşma, nefsi kontrol etmek, namus, haysiyet, hakkı tanımak ve kabul etmek ile ilgili âmillerin (yönlendirici faktörlerin) bulunduğu ispat edilemez. Tanrı ve âhiret kavramı gözardı edildikten sonra, ahlâk için uy-

gulanabilir bir düzen ancak faydacılık temeli üzerinde kurulabilir. Diğer bütün ahlâk felsefeleri amelî değil, sadece hayalî ve Kitabî (nazarî ve kitaba ait)dır. Faydacılığın yarattığı ahlâk, ne kadar geniş kapsamlı hale getirilirse getirilsin, bir kişinin kişiliğine veya toplumuna bir yarar sağlayacak bir iş olmaktan ileriye gidemiyor. Bu öyle bir şeydir ki, bir fayda ümidi veya zarar endişesi, bir insanı doğruluk veya yalan, emânet veya hiyanet, dürüstlük veya dürüstsüzlük, vefa veya ihanet, adalet veya zulüm, kısacası her türlü iyilik veya ahlâk anlayışının en iyi örneği zamanımızda İngiliz milletidir. Pek çok kimseler, İngilizlerin maddeci bir hayat felsefesine sahip ve âhiret kavramından yoksun olmasına rağmen bireylerinin genellikle dürüst, açık sözlü, sözlere bağlı, âdil ve güvenilir olduğuna işaret ederler. Fakat, hakikate bakılırsa, faydacı ahlâkın geçiciliği ve düzeyselliğinin en belirgin ispatı bu milletin karakterinde görülmektedir. Eğer İngiliz bireylerin doğruluğu, adaleti, dürüstlüğü ve söze bağlılığı, bunların kendi başına birer meziyet olduğu inanca gerçekten duyansaydı, millet olarak bu meziyetlere tam aykırı davranmaları nasıl izah edilebilir? Çünkü, hepimizin bildiği gibi, İngiliz ulusunun temsilcileri, devlet ve hükümet yöneticileri, kitleleri ilgilendiren meselelerde ve uluslararası seviyede açıkça yalan, zulüm, vefasızlık, adaletsizlik ve sahtekârlık gibi kötü davranışlarda bulunurken bireylerin güvenini kaybetmiyorlar. Bu, İngilizler ve onlar gibi diğer bazı Batılı milletlerin kalıcı ahlâkî değerlere sahip olmayıp, sadece dünyevi ve maddi fayda ve zararlara göre aynı zamanda birbirine zıt ilki ahlâkî davranışta bulundukları ve bulunabileceklerinin açık bir delili değil midir? Mamafih, Allah'ı ve âhireti inkâr etmesine rağmen bazı meziyetler taşıyan ve kötülüklerden kaçınan bir kişi bu dünyada gerçekten varsa, dürüstlüğü ve yüksek ahlâkının madeci hayat felsefesinden kaynaklanmadığını, aksine nefsine şuursuzca yerleşmiş olan bazı dinî tesirlerin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Ahlâk sermayesi dinden çalınmıştır ve o kişi bunu dinsizlikte kullanmaktadır. Bu dinsizlik hovardalık ve anlayışsızlıktır. Kısacası, böyle bir kişi bu sermayenin kaynağının dinsizlik ve maddecilik olduğunu kendisi de iddia edemez.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ۝٩

9– İman edip güzel amel işleyenleri Rabbleri, ağaçları altından sular akan, nimetlerle dolu Cennetlerdeki saadetlere erdirir.[13]

Açıklamalar

13. Bu cümle öyle okunup geçilecek gibi değildir. Bunda işlenen konu dikkate değerdir:

Şimdi, iman edenler âhirette Cennet'e niye kavuşacaklardır? Dünyadaki hayatlarında doğru yolu seçtiler ve doğru yolda yürüdüler, onun için. Her işte, hayatın her alanında ve her bireysel ve toplumsal konuda Hak'tan ve Bâtıl'a karşı oldukları için.

Attıkları her adımda, her dönemeçte ve her kavşakta, doğru ile yanlış, Hak ile Bâtıl ve iyi ile kötüyü fark etmeyi nereden öğrendiler ve istikrar ve sebâtle doğru bildikleri yolda yürüme gücünü nereden aldılar? Rabblerinden, çünkü bilgi ve hareket kaynağı O'dur.

Rabbleri, onlara bu imkanları niçin sağlamış, onları hidâyete niçin erdirmiştir? İmanları için.

Yukarıda bahsedilen neticeler nasıl bir imandan doğmuştur? Sadece kabul etmek veya tanımak anlamına gelen imandan değil, huy, alışkanlık ve karakterin bir parçası haline gelen ve ahlâk ile amelin sâlih olmasını sağlayan bir imandan. Bu hayatta gördüğünüz gibi, bedensel varlığınız, sağlığınız, gücünüz ve yeteneğiniz ve hayattan zevk almanız iyi beslenmenize bağlıdır. Gayet tabii ki, beslenme sırasında alınan gıda olduğu gibi durmaz ve bu şekliyle insan vücuduna, beynine ve ruhuna herhangi bir yarar sağlamaz. Gıda, ancak hazım olup kana dönüşerek ve bütün damarlardan geçerek bedenin her kısmına güç veriyor ve bütün organların iyi işlemesini sağlıyor. Aynı şekilde ahlâkî yaşantıda da hidâyeti bulmak, doğru konuşmak ve doğru hareket etmek ve bilâhere felâh ve muvaffakiyet elde etmek, doğru akide ve inançlara bağlıdır. Gayet tabii ki, bu neticeler, sadece ağızlardan çıkan veya kalb ile beynin bir köşesine atılan sözler veya inançlardan doğmamıştır. Bunlar, nefse yerleşmiş olup fikir tarzı ve huyun bir parçası haline gelmiş ve karakter ile hayata yaklaşım ve davranış biçimi olarak tezahür etmiş akidevi inançlardan çıkmıştır. Allah'ın tabii kanununa göre, yemek yiyip, aç gibi duran bir kişi, karnını doyurup bunu tam manasıyla hazmedene tahsis edilmiş olan mükâfata hak iddia edemez. O halde, O'nun ahlâk kanununa göre, iman ettiğini iddia et-

mesine rağmen, iman etmemiş gibi yaşayan biri, iman edip sâlih bir insan gibi yaşayan birine mahsus olan mükâfata nasıl hak iddia edebilir?

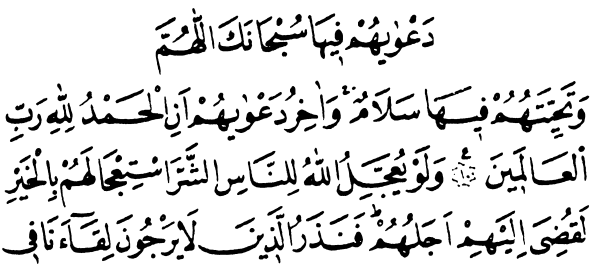

10-13: Onların o Cennetlerdeki duaları: "Ey Allah, seni tesbih ve tenzih eyleriz"dir. Ve birbirlerine tahiyyetleri (temenni ve iltifatları) selâmdır. Son sözleri de: "Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemin". (Hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Allah'a).[14] Eğer,[15] Allah, insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de alelacele verseydi onlar ecelleri hükmedilirdi. Haşr'ı inkâr ve bize kavuşacaklarını ummayanları taşkınlıklarında serseriyâne bırakırız. İnsana bir zarar dokunsa yan üstü, otururken ve ayakta durduğu halde bize dua eder. O zararı ondan giderdiğimiz zaman, dûçâr olduğu zararın def'i için bize dua etmemiş gibi geçer gider. İşte müsriflere işledikleri ameller böylece süslenmiştir. Nefislerine zulmeyledikleri[16] ve kendilerine mucizeler ile Peygamberleri gelip onlara iman etmedikleri için sizden evvel biz ne kadar ümmetleri[17] helâk ettik. Biz mücrim kavmi böylece cezalandırırız.

Açıklamalar

14- Burada ince bir şekilde, iman sahiplerinin dünyadaki imtihan yerinden başarıyla çıktıktan ve nimetlerle dolu Cennetlere vardıktan sonra laubâli hareketlerde bulunmayacağına işaret edilmiştir. Yani, iman sâhipleri ve sâlih kimseler Cennetlere varıp oranın nimetlerine hücum etmeyecekler ve "nerede hurîler, nerede içki" diye nara atmayacaklar ve "çal oynasın, vur patlasın" gibi lâflar etmeyeceklerdir. Zira bazı aptal kimseler Cennet denince sadece bu gibi şeylerin akla geldiğini sanıyorlar. Aksine, sâlih kimseler dünyada temiz his, fikir ve ahlâklarıyla hislerine nasıl hâkim olmuş, istek ve arzularını nasıl disipline koymuş ve karakterlerini nasıl temiz tutmuşlarsa, dünyanın ötesinde Cennet'in temiz ortamında kişilik ve karakterlerinin en güzel ve en temiz örneğini vereceklerdir ve dünyada edindikleri güzel huy ve özellikleri öbür dünyada daha da berraklaşacaktır. Dünyada alıştıkları gibi, Cennetlerde de en sevdikleri iş Allah'a hamd etmeleri olacaktır ve dünyada toplumsal davranışlarının özünü teşkil eden iyi niyet, temiz duygu, hayırseverlik, yardımlaşma ve kardeşlik, ahiretteki toplumların da en belirgin özellikleri haline gelecektir.

15- Yukarıdaki giriş cümlelerinden sonra şimdi de nasihat ve telkin dolu konuşma başlıyor. Bu konuşmayı okumadan önce evveliyatı ile ilgili iki husus dikkate alınmalıdır:

Birincisi, bu konuşmadan az bir süre önce, Mekkelilerin belini kıran ve inim inim ağlatan dehşetengiz kuraklık ve açlık sona ermişti. Açlık sırasında dik olan Kureyşli reislerin ve bireylerin boynu bükülmüştü. Sürekli dua ediyor, ağlıyor, sızlıyor ve tanrılarına yalvarıyorlardı. Putperestlikleri azalmıştı.Tek Tanrıya inançları giderek güçleniyordu, öyle ki, Ebu Sufyan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelip felâketin kalkması için Allah'a dua etmesini istemişti. Fakat açlık sona erip yağmur yağmaya ve ziraî mahsüller bollaşmaya başlayınca eski kötülük, ahlâksızlık ve küsttahlıkları tekrar su yüzüne çıktı ve Hak dinine karşı iğrenç emellerine gene başvurmaya başladılar. Kısacası, Allah'a dönmeye başlayan kalbler yine karanlığa ve gaflete boğuldular. (Bk: el-Müminun, 75-77, en-Nahl, 113, ed-Duhan: 10-16).

İkincisi, Resûl-i Ekrem (s.a.v.), Mekkeli müşrikleri, Hakkı inkâr etmeleri yüzünden korkuttuğu zaman daha da inatlaşıyor ve "bizi korkuttuğun o İlâhî azap, hani nerede?" diye dalga geçiyorlardı.

İşte bu hususlara temas edilerek burada deniliyor ki, Yüce Allah, insanlara merhamet ederken atak ve süratli davranır, ancak günâhlarını tesbit edip onlara azap indirmek konusunda acelecilik etmez. Siz istiyorsunuz ki, Allahü Teala, dua ve yalvarmalarınızı dinleyip açlığı gidermekte acele hareket ettiği gibi, itaatsizliğiniz, isyanınız ve küstahlığınıza da kızıp azabını derhal göndersin. Ancak Cenab-ı Allah'a böyle acele ve fevri davranmak yakışmaz. Kendisine her ne kadar baş kaldırılırsa kaldırılsın, insanları cezalandırmadan önce hatalarını düzeltme imkânı sağlar. Sürekli uyarılarda bulunur ve ipini gevşek tutar ta ki, bu mühlet biter. Ceza kanunu bundan sonra işlemeye başlar. Cenab-ı Allah'ın tutum ve davranışı budur. Basit ve adi kimselerin tutumu ise sizinki gibidir. Yani darda olduğunuz zaman Allah'ı hatırladınız ve yalvarmaya başladınız, ancak rahat olunca her şeyi unuttunuz. Milletleri azaba ve felâkete sürükleyen illetler işte bunlardır.

16- Burada "zulüm" kelimesi dar bir anlamda değil, insanların kulluk sınırlarını aşıp işledikleri her türlü günâhları kapsayan bir anlamda kullanılmıştır. (Açıklama için bk: el-Bakara Sûresi, dipnot No: 49).

17- Burada aslında "karn" kelimesi kullanılmıştır, ki genellikle "belli bir dönemin insanları" anlamını taşır. Fakat Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde ve vesileler ile kullanıldığı şekline göre bu kelimeden, döneminin en ileri gelen ve dünyaya kısmen veya tamamen hâkim olan "ümmet" veya millet kasteadildiği anlaşılmaktadır. Böyle bir ümmet veya milletin yok olmasının anlamı ille de yeryüzünden tamamıyla silinmesi değildir. Aksine, sahip olduğu büyük mevki, şan ve şöhreti kaybetmesi, kültür ve medeniyetinin ortadan kalkması, kimliğinin kaybolması ve parçalanıp diğer milletlere karışması da, yok olma ve felâketin bir başka şeklidir.

ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ خَلَٰٓئِفَ
فِى ٱلْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾
وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ

لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا
يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ
إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ
شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ
لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

14-16: Sonra da nasıl hareket edeceğinizi görmek için sizi yeryüzünde onlara halifeler yaptık.[18] Âyetlerimiz kendilerine apaçık deliller olarak okunduğunda bize kavuşmayı ummayanlar: "Bize bundan başka bir Kur'an getir. Veyahut onu değiştir" dediler.[19] De ki: "Onu kendi tarafımdan değiştirmek benim hakkım değildir. Ben, ancak bana vahyolunana tâbi olurum. Eğer Rabbime âsi olursam büyük günün azabından korkarım".[20] De ki: "Eğer Allah istemiş olsaydı size Kur'an'ı tilâvet ve tebliğ etmezdim. Hattâ onu size bildirmezdim. Bundan evvel aranızda senelerce yaşadım. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?".[21]

Açıklamalar

18- Burada Arapların muhatap olduğu unutulmamalıdır. Kendilerine deniliyor ki, geçmişte çeşitli milletlere kendi devirlerinde doğru yolu bulma ve iyi amel işleme imkânı verilmişti, ama onlar itaatsizlik, dalâlet, cehâlet ve isyan yolunu seçtiler ve kendilerini hidayete erdirmek isteyen peygamberlerin sözlerini dinlemediler. Onlar imtihanı kaybettiler ve ardından imtihan yerinden çıkarıldılar. Şimdi, ey Araplar, sıra sizdedir, onların yerine şimdi size hareket alanı ve imkânı verilmiştir; seleflerinizin başarısız kalıp çıkarıldıkları imtihan yerinde şimdi siz bulunuyorsunuz. Siz onların akıbetine uğramak istemiyorsanız, size verilen fırsatı iyi değerlendirin, geçmiş ümmetlerin tarihinden ibret alın ve felâkete uğramalarına yol açan hata ve günâhları işlemeyin.

19- Kâfir ve müşriklerin bu tür sözler söylemedikleri iki sebebe dayanıyordu: Birincisi, bu cahil ve sapık kimseler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendilerine sunmakta olduğu kelâmın Allah tarafından gelmediğine, aksine kendisinin hayal ürünü olduğuna inanıyor ve kendi sözlerine inandırıcılık katmak için bunları Allah'a malettiğini sanıyorlardı. İkincisi, bu insanlar, Hz. Peygamber'in, Tevhid, âhiret ve ahlâk

kurallarına riayet edilmesiyle ilgili telkinlerine kızıyor ve kendisine şöyle demek istiyorlardı: "Sen bu gibi konularla ne uğraşıyorsun? Bizi hidâyete erdireceksen, milletin iyiliği ve maddî faydası için bir şeyler getir. Fakat eğer dâvet ve tebliğini tamamıyla değiştirmek istemiyorsan, bunu hiç olmazsa, aramızda asgari müşterekte anlaşmamızı sağlayacak kadar esnek hale getir. Biraz vermek ve biraz almak ilkesi üzerine anlaşabiliriz. Tevhid anlayışında şirkimiz, Allah'a tapma kavramında bizim nefse ve dünyaya tapma fikrimiz ve âhiret akidende, bu dünyada ne yapsak âhirette kurtulmamızın bir yolunun bulunacağı inancımız için bir yer bulunmalıdır. Ayrıca, senin bu katı ve kesin ahlâk kurallarını biz kabul edemeyiz. Bunlarda da, gelenek, göreneklerimiz, kişisel ve toplumsal emellerimiz ve nefis isteklerimiz ve ihtiyaçlarımız için biraz esneklik ve değişiklik olmalıdır. Doğrusu istersen, gel dinin sınırları ve çevreleri hakkında seninle anlaşalım. Bu sınırlar içinde Allah'ın hakkı ne ise verelim, sonra biz dünya işlerinde serbest olalım. Din işleri ile dünya işlerini birbirine karıştırmayalım. Sen neden bunları birbirine karıştırıyorsun? Tevhid ve âhiret akideleri ve şeriat kanunlarıyla bütün hayatımızı bağlamak ve zehir mi etmek istiyorsun?"

20- Bu, yukarıdaki iki görüşe verilen bir cevaptır. Burada Hz. Peygamber'in ağzıyla deniliyor ki, "ben bu kitabın yazarı değilim. Bu bir vahiydir ve ben bunda herhangi bir değişiklik yapma hakkına sahip değilim. Allah'ın kelâmı hakkında bir anlaşma veya uzlaşma da söz konusu olamaz. Kabul edecekseniz, bütün dini olduğu gibi kabul edeceksiniz, ya da reddedeceksiniz."

21- Bu, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, Kur'an-ı Kerim'i (hâşâ) kendi uydurup Allah'ın kelâmı olarak Dünya'ya sunduğuna dair Mekkeli kâfir ve müşriklerin iddiasının reddi için verilen büyük bir delildir. Burada Kur'an-ı Kerim'in yazarının Hz. Muhammed (s.a.v.) değil, bizzat Cenab-ı Allah olduğu açıkça ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmesi lehinde başka deliler şöyle dursun, Hz. Peygamber'in Mekkeli kâfirler arasında geçirdiği 40 yıllık ömrü bunun en büyük deliliydi. Resûlullah (s.a.v.) Mekkeliler arasında doğmuş, büyümüş, gençleşmiş ve orta yaşına gelmişti. Mekkeliler arasında yemiş, içmiş, oturmuş, kalkmış, alışveriş yapmış, evlenmiş, aile sahibi olmuş; kısacası, onlarla her türlü sosyal ilişkiye girmişti. Ömrünün hiçbir safhası ve yanı onlardan saklı değildi. Bu kadar sarih ve bariz bir delilden başka bir delile hâcet var mıydı?

Hazreti Peygamber'in hayatının şu iki önemli yanı hemen hemen bütün Mekkeliler tarafın biliniyordu:

Birincisi, Nübuvvetinden önceki 40 senelik süre içinde peygamber olduğunu söylemeye başladıktan sonra birdenbire dilinden dökülmeye başlayan ilim, irfan ve hikmet dolu sözlerin herhangi bir dünyevî merci ve kaynağı hiçbir yerde görülmemiş, duyulmamıştı. Kimse onun ilmî, siyasî ve içtimaî konularla ilgilendiğini görmemişti. Bu âni değişikliği, kişiliğindeki güç ve yetenekten değil, dışardan, olağanüstü ve insanüstü bir kaynaktan meydana geldiği apaçık ortadaydı. Bundan dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, hayalinin ürünü olduğu saçmalığa kimsenin inanmayacağını sezen Mekke'nin kurnaz ve kötü niyetli insanları, bütün bunları başka birinin Hz. Muhammed (s.a.v.)'e öğrettiğini söylemeye başladılar. Ne var ki, bu ikinci iddia da birincisi kadar saçma ve asılsızdır. Zira, Mekke şöyle dursun, bütün Arabistan'da Kur'an-ı Kerim gibi insanüstü ve ilâhî bir kitabın yazarı olacak seviyede bir bilgin veya ilim adamı yoktu. Üstelik, bu seviyedeki bir dâhi gerçekten var olsaydı, Mekkeliler Araplar kendisinden haberdar olmayacaklar mıydı?

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübuvvetinden önceki yaşantısının ikinci yanı da ilginçtir. Kendisiyle yakından, uzaktan ilgilenmiş olan herkes temiz karakteri ve efendi kişiliğine hayrandı. Yalancılık, hilekârlık, dolandırıcılık ve buna benzer illetler onun yanından bile geçmemişti. Onlar Hz. Peygamber'i son derece namuslu, dürüst, sözüne güvenilir, lekesiz, doğru ve hemen hemen kusursuz biri olarak bilirlerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübuvvetinden beş yıl önce Ka'be'nin yapımı sırasında Hacer-i Esved ile ilgili meşhur olay meydana gelmişti. Bilindiği gibi, Kâbe'de Hecr-i Esved olarak bilinen siyah taşın yerleştirilmesi konusunda Kureyş'in muhtelif kabile ve aileleri arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Kabileler, meseleyi aralarında halledemeyince şöyle bir karara varmışlardı: "Yarın sabah Harem (Kâbe)'e adım atacak ilk kişi hakem olacaktı, o ne derse kabul edeceğim". Ertesi sabah Kâbe'ye giren ilk kişi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den başka kimse değildi. Kendisini görür görmez, herkes birden haykırdı: "İşte Emîn (emânetçi, dürüst, güvenilir) burada, bu Muhammed'dir, biz bunun hakemliğine razıyız". Aynı şekilde Allahu Teâlâ, Hz. Muhammed'i nebi yapmadan önce Kureyş kabilesinin büyük bir toplantısında kendisinin "Emîn" oldu-

ğunu belgelemişti. Şimdi, ömründe hiç yalan söylememiş, kimseyi kandırmamış ve dolandırmamış bir kişinin kalkıp böylesine büyük bir yalan söyleyeceğine, böylesine korkunç bir hile yapabileceğine inanabilir misiniz? Böyle bir insanın, kafasında oluşturduğu fikir ve planların, Allah'ın sözleri ve emirleri olduğunu söyleyebileceğini tahmin edebilir misiniz?

Onun için, Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber'e buyuruyor ki, Mekkeli kâfirlerin asılsız ve saçma iftiralarına cevap verirken şöyle de: "Aptallar, biraz aklınızı kullanın. Ben dışardan gelen yabancı biri miyim? Ömrümün önemli bir bölümünü aranızda geçirmedim mi? Geçmişimi görmüşsünüzdür, kitap gibi açıktır. Bunu gözünüzün önünde tutun ve söyleyin, Allah'ın emri ve telkini olmadan ben Kur'an-ı Kerim'i size sunabilir miydim?". (Daha çok ayrıntılar için bk: Kasas Sûresi, dipnot: 109).

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

17- Allah üzerine yalan olarak iftira eden ve yahut âyetlerini inkâr edenden daha zâlim var mıdır?[22] Mücrimler felâh bulamazlar.[23]

Açıklamalar

22- Yani, bu âyetler Allah'ın değil ve ben bunları uydurup ilâhî âyetler diye size sunuyorsam, benden daha büyük bir zâlim yoktur. Fakat bunlar gerçekten Allah'ın âyetleriyse ve siz bunların yalan olduğunu iddia ediyorsanız sizden daha büyük zâlimler yoktur.

23- Bazı akılsız kişiler yukarıdaki âyette geçen "felâh" kelimesini "uzun ömür", "dünyevî refah" ve "manevî huzur" olarak tercüme ederler. Bundan ötürü, peygamberliğini ilan etmiş bir kişinin, her ne kadar yalancı bir peygamber olsa da, iyi ve rahat bir hayat sürmesi, dünyada maddî refaha kavuşması, başlattığı fitnenin büyük bir kitle tarafından kabul edilmesi ve şan ve şöhreti artması halinde, kendisine ve peygamberliğine inanması gerektiği gibi çürük bir delille ortaya çıkarlar. Bu kişilere göre, doğru ve hakikî bir peygamber'in ölçüsü dünyevî

ve uhrevî "felâh"ıdır. Onlara göre, sahte ve yalancı bir peygamber, maddî ve manevî huzur ve refaha kavuşmuşsa hakiki bir peygamberdir. Yine aynı kişilere göre, "iflah olmayan bir kişi", yani peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra öldürülmüş veya aç bırakılmış ve davası etrafında hiçbir kimse toplanmamış bir kişi, sahte ve yalancı peygamberdir. Bu ahmakça delil; ancak Kur'an-ı Kerim'de kullanılan "felah" terimini bilmeyen, Allah'ın suçlular için uygun gördüğü imhâl kanununa vakıf olmayan ve hangi siyâk ve sibâkla bu kelimenin kullanıldığını idrak edemeyen biri tarafından ileri sürülebilir.

İlkin şunu bilmekte yarar var ki, "suçlular hiçbir zaman iflâh olamaz" ibaresi bir peygamberlik ölçüsü olarak kullanılmamıştır. Onun için, bir kişi refah içinde yaşamış ya da yaşamamış, bu onun peygamberliği için ölçü olamaz. Burada anlatılmak istenen husus, âdi suçluların iflah olup olmamasıdır ve kullanılan ifade şudur: "Mücrim veya suçluların hiçbir zaman iflâh olmayacağını çok iyi biliyorum. Onun için, böyle bir suç işlemek ve yalan yanlış yerde peygamberlik payesine yükseldiğimi ilan etmek istemiyorum. Fakat, sizin hakikî bir nebiye yalancı damgası vurduğunuzdan eminim. Bu yaptığınız suçtur ve bu suçla hiçbir zaman iflâh olamazsınız."

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de "felah" kelimesi sadece "dünyevî huzur ve refâh" gibi mahdud bir manada kullanılmıştır. Aksine, "felah", dünyevî hayatın ilk safhalarında muvaffakiyet ihtimalleri çok az görülmesine rağmen, sonu hiçbir zaman hüsran olmayan, daimi bir muvaffakiyet ve saadet demektir. Sahte bir peygamberin dünyada rahat ve bolluk içinde, para, pul ve şöhret sahibi olması pekâlâ mümkündür. Ne var ki, Kur'an-ı Kerim açısından bu bir "felah" değil, "hüsran" ve başarısızlığın ta kendisidir. Bunun tam aksine, Hakka davet eden hakiki bir peygamber dünyada her türlü baskı ve zulme uğrayarak, binbir eziyet çekerek ve hiçbir taraftar toplamayarak bu fâni dünyadan göç edebilir. Ama görünüşteki bu başarısızlık Kur'an-ı Kerim'e göre "felah" ve "saadet"in, ta kendisidir.

Buna ilâveten, Kur'an-ı Kerim'de yer yer Allahü Tealâ'nın suçluları yakalamakta acele etmediği sarahatle beyan edilmiştir. (c.c.) Günâhkâr ve suçlu insanların kendilerine çeki düzen vermeleri için geniş imkânlar tanır. Verdiği mühlet bazan yanlış yorumlanır ve kötüye kullanılır. Günâhkârlar daha çok günâh işler, batağa iyice batarlar.

Allah, böylelerine daha büyük fırsatlar verir, hatta onlardan pek çok nimetlerini esirgemez. Nimetlerin bolluğunu gören şirretli kişiler, nefislerinin bütün çirkinliklerini ortaya dökerler, ta ki, kendilerine uygun görülen ağır cezaları tamamıyla hak ederler. O halde, sahte ve yalancı bir peygamberin ipi uzatılıyor ve kendisi dünyevî zenginlik ve nimetler içinde yüzüyorsa, uydurduğu yalanları doğru olarak kabul etmek büyük bir yanlışlıktır. Allah'ın uyguladığı suç ve ceza kanunları herkes için eşittir ve bunlar sahte nebiler için de aynen uygulanır. Hepimiz biliyor ki, Şeytan'a kıyamete kadar mühlet verilmiştir. Fakat bu mühlete bağlı olarak, her türlü oyun ve şirretliğine izin verileceği, ancak sahte bir nebiyi ortaya çıkarmasına müsaade edilmeyeceği veya sahte peygamberliğin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği gibi herhangi bir şart ileri sürülmemiştir.

Belki de, yukarıda bahsettiğimiz âyet-i kerimeye cevap olarak bazı kimseler Hakkâ Sûresi'nin 44-47. âyetlerini karşımıza çıkarabilirler ki, şöyledir: "Eğer o Peygamber, bize bazı sözler isnad etseydi, onu sağ elimizle (kuvvet ve kudretimizle) yakalayı verirdik. Sonra da onun şah damarını keserdik. O vakit hiçbiriniz buna mani olamazdı." Fakat burada belirtilmek istenen şey, gerçekten Allah'ın resûlü olan bir kişinin, kendi tarafından bir yalan uydurup bunu başkalarına Allah'ın vahy'imiş gibi sunmaya çalışması halinde derhal yakalanacağıdır. Bu âyete bakarak, nübuvvet iddiasında bulunan birinin yakalanmayışının, onun hakiki bir peygamber oluşunun delili olduğunu söylemek mantıkî bir hatadır. Burada Allah'ın suç ve ceza kanununun istisnasız uygulanmasına dair kayıt sadece doğru ve hakiki peygamber ile ilgilidir. Sahte bir peygamber için kanunların aynen uygulanması şart değildir. Bu noktayı şu misal ile açıkalamaya çalışalım:

Bir hükûmet, personeli için bir kanun çıkarıyorsa, bu kanun belli ki, sadece devletin hizmetinde olan memur ve işçileri kapsayacaktır. Şimdi de bir dolandırıcı, başkalarına kendini devlet görevlisi olarak tanıtır ve bu yolla bir takım menfaatler sağlamaya çalışır ve yakalanırsa, buna devlet personel kanununa göre mi muamele edilecek, yoksa hakkında ceza kanununun ilgili maddeleri uyarınca mı dava açılacaktır? Kendisi devlet memuru ve işçisi olmadığı için gayet tabiî ki, devlet personel kanunu kendisini bağlamaz ve neticede, kendisi memlekette yürürlükte olan diğer kanunlara göre yargılanıp cezalandırılacaktır. Ay-

rıca, Hakkâ Sûresi'nde, bir kişinin kalb veya şah damarının kesilmesi, peygamberlik kıstası olarak beyan edilmiştir. Yani gaipten uzanan bir el, peygamberlik diye bir kural yoktur. Aynı şekilde aksini iddia etmek de yanlıştır. Bir nebi veya peygamberin doğru olup olmadığı sireti, vaazı, telkini, talımâtı ve bıraktığı eserleriyle ölçülür, bu tür saçma sapan tevil ve kelime oyunuyla değil.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا
يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا
عِندَ ٱللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾
وَمَا كَانَ ٱلنَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَٱخْتَلَفُوا۟ ۚ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

18-19: Onlar, Allah'tan başka, kendilerine ne zarar ne de faydası olmayan şeylere taparlar. Ve, "bunlar, Allah yanında bizim şefaatçılarımızdır" derler. De, "göklerde ve yerde Allah'a, bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"[24] O, sizin şirk koştuklarınızdan münezzehtir, çok yücedir. İnsanlar bir tek ümmet idiler. Sonradan ihtilafa düştüler.[25] Eğer Rabbinden geçmiş bir söz olmasaydı (ezelî bir takdir) aralarında ihtilâf eyledikleri şey hakkında hüküm verilmiş bitmişti.[26]

Açıklamalar

24- Bir şeyden Allah'ın haberdâr olmaması, o şeyin zâten yok olması demektir. Çünkü, varolan her şeyden Allah'ın haberi vardır. Onun için, şefaatçıların olmayışının belirlenmesi için burada ince ve ilginç bir üsûl benimsenmiştir. Yani demek istenmiştir ki, var olmayan şefaatçıların olduğunu mu haber veriyorsunuz?

25- Açıklama için bk: el-Bakara Sûresi, dipnot: 230 ve el-En'am, dipnot No: 24.

26- Yani, Cenab-ı Allah, hakikatı insanların duygularından gizli tutup akıl, izan, zeka, vicdan ve zihinlerini sınavdan geçirmeye ve bu sınavda başarısız kalanlara yanlış yolda yürümelerine izin vermeye önceden karar vermemiş olsaydı, hakikat bugün açıklanır ve bütün ihtilâflar ortadan kalkardı.

Bu husus, burada önemli bir yanlışlığa meydana vermemek için belirtilmiştir. Bugün olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'in inişi sırasında da dünyada birçok dinin bulunması ve her dine mensup olanların kendi dinlerini doğru ve en iyi olduğunu iddia etmesi hususu insanların aklını karıştırırdı. Pek çok kişi, bu durumda hangi dinin Hak olduğu ve diğer dinlere tercih edilmesi gerektiği konusunda tereddüde düşüyorlardı. İşte bu konuya değinilerek burada deniliyor ki, dinler arasındaki bu ihtilâf sonradan çıkmıştır. Başka bütün insanlığın tek bir dini vardı ve bu da Hak diniydi. Zamanla, insanlar ihtilâfa düştüler ve böylece çeşitli dinler ortaya çıktı. Şimdi bu din kargaşasında akıl ve şuurunuzu iyi kullanıp isabetli bir karar alamıyor ve Hak dinini seçmek için ille Allah'ın size hakikatı bütün çıplaklığıyla göstermesini istiyorsanız, bu iş bu dünyada mümkün değildir. Dünya sadece bir imtihan yeridir ve imtihan da Hakkı gözünüzle görmeyip akıl ve şuurunuzla kabul edip etmeme kabiliyetinizin tesbitinden ibarettir.

وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا
ٱلْغَيْبُ لِلَّهِ فَٱنتَظِرُوٓا۟ ۖ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

20- "Ona (Peygambere) Rabbi tarafından bir mucize indirilse" derler. De ki, "gaybi bilmek Allah'a mahsustur. Siz bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."[28]

Açıklamalar

27- Yani, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın peygamberi olduğu ve kendilerine sunmakta olduğu dinin Hak olduğunu tasdik eden bir mucize. Burada hemen belirtelim ki, Mekkeli kâfir ve müşriklerin bu is-

teği ciddi veya samimi değildi. Maksatları, Hak dininin davetini kabul etmek ve icaplarına göre ahlâklarını, örf ve âdetlerini, ekonomik ve sosyal durumlarını ve kültür ile medeniyetlerini, kısacası, bütün hayatlarını değiştirmek değildi. Gerçek şu ki, kâfir ve müşrikler, Hz. Peygamber'in bir mucize veya alâmet göstermesini, iman etmemenin bir bahanesi olarak istiyorlardı. Bu bir bahane ve kaçış yoluydu. Onlara ne kadar mucize gösterilirse gösterilsin, tatmin olmayacaklardı ve yine bazı diğer mucizeler talep edeceklerdi, çünkü gayeleri iman etmek değildi. Onlar aslında dünyadaki hayatlarında serbest olmak istiyorlardı, zevk ve sefa içinde yaşamak istiyorlardı. Rahatlıklarının bozulmasını istemiyorlardı ve bedenleri ile nefeslerinin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda herhangi bir kısıtlamaya tahammülleri yoktu. Tevhid ve âhiret gibi insanüstü ve gaibe ait şeylere inanarak hayat düzenlerini ve sosyal yaşantılarını alt–üst etmek istemiyorlardı.

28- Yani, Yüce Allah'ın indirdiği ne varsa onu size sundum; O'nun indirdiği şeyler hem benim, hem sizin için gaiptir, ki bunu sadece Allah bilmektedir. İsterse indirir ve açıklar, istemezse indirmez ve açıklamaz. Eğer sizin iman etmeniz, Allah'ın indireceği bir mucizeye bağlıysa, o zaman çok bekleyeceksiniz. Bu inadınızın sonunun ne olacağını ben de göreceğim.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم
مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ
مَا تَمْكُرُونَ ۝

21- İnsanlara kendilerine dokunan zarardan sonra bir rahmet tattırsak derhal âyetlerimizde hileye başlarlar.[29] De ki, "Allah'ın mukabelesi, cezası daha çabuktur". Elçilerimiz mekir ve hile eylediğinizi amel defterinize yazarlar.[30]

Açıklamalar

29- Burada yine, 11-12. âyette bahsedilen kuraklık ve açlığa atıf yapılmıştır. Yani, Mekkeli kâfir ve müşriklere deniliyor ki, "siz hangi

yüzle bir mucize veya işaret talep ediyorsunuz? Az önce sona eren kuraklık ve açlık sırasında siz tanrı ve tanrıçalarınızdan yüz çevirmiştiniz. O tanrı ve tanrıçalar ki, Allah katında şefaatçılarınız olarak görüyor, aracılıkları ve tavsiyeleriyle her şeyin hallolacağına inanıyordunuz. Fakat bu sahte tanrıların herhangi bir işe yaramadığını kendi gözlerinizle gördünüz ve bütün yetkilerin Allah'ın elinde olduğuna kanaat getirdiniz. Bundan dolayıdır ki, açlık devam ederken Yüce Allah'a rica ve minette bulunmaya başlamıştınız. Resûlüllah (s.a.v.)'ın size vermek istediği mesajın hak olduğunu göstermek için bu mucize ve delil yeterli değil miydi? Fakat siz bu mucizeyi gördünüz de ne oldu? Hiç. Açlık ve darlık sona erer ermez eski halinize döndünüz ve bu afetin gelmesi ve geçmesiyle ilgili binbir tefsir, tevil ve bahanelerde bulunmaya başladınız. Gayeniz hep aynıydı: Tevhid fikrinden kurtulmak ve şirklerinize devam etmek. Din ve imanları böylesine perişan hale gelmiş olan kimselere nasıl bir mucize gösterilebilir ve bundan ne gibi bir netice elde edilebilir?

30- Burada Allah'ın "mukabelesi" tabiriyle kâfirlere şöyle denilmek isteniyor: "Eğer siz hakikatı kabul etmez ve buna göre davranışlarınıza çekidüzen vermezseniz, Allah, size kötü ve yanlış yolda yürümeniz için tam bir serbestlik tanıyacaktır. Siz dünyada yaşadığınız sürece rızık ve nimetlerine nail olacaksınız. Bu rahat ve konfor sizi daha da gaflete sürükleyecek ve kendinizden geçirecektir. Bu gaflet uykunuz sırasında yaptığınız bütün şeyleri melekler amel defterinize sessizce işleyeceklerdir. Nihayet ölüm gelip sizi yakalayacaktır ve işlediğiniz hata ve günahların hesabını öbür dünyada vermek zorunda kalacaksınız.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا كُنتُمْ
فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ
عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ
أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ
هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي

الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰ أَنفُسِكُم مَّتَاعَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾
إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ
الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ
زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا
أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ
بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

22-24: Sizi, karada ve denizde gezdiren O'dur. Hattâ gemiye binip güzel bir hava ile gittikleri zaman ferahlanırlar, şiddetli rüzgâr gelip her taraftan dalgalar üstlerine hücum eylediğinde boğulacaklarını zannederler. Ve kemâl-i ihlas ile: "Eğer bizi bundan kurtarırsan sana şükür edenlerden oluruz"[31] diye dua ederler. Vakta ki, Allah onları kurtarır, derhal yeryüzünde haksız yere azgınlık yaparlar. Ey insanlar, sizin taşkınlığınız nefsinizedir. Dünya hayatının metâıdır. Sonra dönüşünüz yalnız bizedir. Size yaptığınız şeylerden haber vereceğiz. Dünya hayatının hâli gökten indirdiğimiz su gibidir ki, toprakla karıştığında insanların ve hayvanların yedikleri otlar ve sebzeler çıkar. Yeryüzü süslenip zineti kemâle erdiğinde ve sahipleri, artık bunu elde ettik zannettikleri bir zamanda bir gece veya gündüz ona emrimiz gelip, onu sanki o dün bir şey yokmuş gibi biçilmiş tarlaya döndürdük. İyi düşünen kavim için âyetlerimizi böyle açıklarız.

Açıklamalar

31- Tevhid'in doğru olduğunu gösteren bu alâmet her insanın nefsinde vardır. Şartlar müsaid olduğu müddetçe insanlar, Allah'ı unutup günlerini gün ediyorlar. Fakat işler tersine gitmeye ve bütün dayanaklar bir bir kaybolmaya başlayınca en katı dinsizi ve zındıkı bile kaînâta üstün bir gücün hâkim olduğuna ve bu üstün gücün tek Allah'tan başka birisi olmadığına inanmaktan kendini alamıyor. (Ayrıca bk: el-En'am Sûresi, dipnot No: 29).

وَاللَّهُ
يَدْعُوٓا۟ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ ۖ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾
لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ ٱلْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ
كَسَبُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌ ۖ مَّا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَآ أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ
قِطَعًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧﴾

25-27: Allah kullarını "selâm evine" (Cennet'e) dâvet eder. Ve dilediğini de sırat-ı müstakîme hidâyet eder.[32] İyilik edenlere daha güzel iyilik ve ziyadesi vardır.[33] Onların yüzlerine zillet ve hakaret tozu bulaşmaz. Onlar, kendisinde ebedî kalmak üzere Cennet ehlidirler. Kötülük kazananlara (gelince): Bir kötülüğün cezası onun mislidir.[34] Yüzlerini zillet ve hakaret tozu örter. Onları Allah'tan başka hiçbir kurtarıcı da yoktur. Sanki yüzleri karanlık geceden bir parça gibi simsiyahtır onların.[35] Bunlar da Cehennem ehli olup orada ebedî kalırlar.

Açıklamalar

32- Yani, ahirette sizi Darü's-Selâm'a lâyık kılacak dünyadaki yaşayışa davet eder. Burada "selâm evi"nden Cennet kastedilmiştir. Yani öyle bir ev ki, oraya ne bir afet, ne bir zarar gelecektir. Orada üzüntü ve acı bulunmayacak. Orada herkes huzur, âfiyet, sükûnet ve rahatlık içinde olacaktır.

33- Yani, onlar sadece iyiliklerinin mükafâtını almayacak, ayrıca Allah'ın fazlı ve merhametinden de pay alacaklardır.

34- Yani, iyi amel işleyenlerin aksine günahkâr kimseler işledikleri günâh kadar ceza göreceklerdir; günâhlarından zerre kadar fazla ceza görmeyeceklerdir. (Açıklama için bk: en-Neml, dipnot No: 109 A).

35- Yani, suçluların, yakalandıktan sonra veya hiçbir kurtuluş umudu kalmadıktan sonra yüzlerinde beliren umutsuzluk.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ
وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا
تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا
عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَا
أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28-30: Onları kıyamet günü haşreden ve müşriklere: "Siz ve Alah'a şirk koştuklarınız orada durunuz" diyeceğiz. Aralarını birbirinden ayırırız.[36] Şirk koştukları şeyler onlara: "Siz bize ibadet etmediniz. Sizinle aramızda şahid olarak Allah yeter ki, biz sizin bize taptığınızdan gâfildik"[37] derler. Orada herkes evvelden gönderdiğinin imtihanını verecek. Ve Hakikî Mevlâları olan Allah'a döndürülürler. İftira eyledikleri şeyler de onlardan ayrılıp ve zayi olup giderler.

Açıklamalar

36- Metinde "fazayyalna baynahum" tabiri kullanılmıştır. Bazı müfessirler bunu şöyle yorumlamışlardır: "Biz aralarındaki bağı koparırız ki, böylece aralarında herhangi bir bağ bulunmadığı için birbirlerine saygı göstermesinler." Fakat bu yorum, Arap dil kurallarına uygun değildir. Arapça'da bu tabirin manası şöyle olabilir: "Biz aralarındaki farkı ortaya koyarız" veya "birini başkasına üstün kılarız". Yani, müşrikler, tanrı veya mabutlarının önünde bulunacaklar ve aralarında nasıl bir fark olduğu ortaya çıkacaktır. Müşrikler, dünyada mabûd olarak kabul ettiklerini tanıyacaklar ve mabûdları da, kendilerine tanrılık payesi verenlerin kim olduğunu bileceklerdir.

37- Yani, dünyada cahil kimseler tarafından tanrı veya tanrıça olarak kabul edilen yaratıklar ve melekler ile Allah'ın uluhiyetinde ortak koşulan cin, peri, ruh, peygamber, evliya, selefler, ecdâd ve şehitler, kendilerine tapanlara açıkça diyeceklerdir ki, "sizin bize taptığınızı bilmiyorduk. Hiçbir dua, ibadet, çağrı, rica, minnet, hediye, armağan, sadaka, övgü veya tesbihiniz bize ulaşmadı."

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ
الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ
اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾
كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

31-33: De ki: "Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? O, kulaklara ve gözlere malik olan kimdir? Diriyi ölüden ve ölüyü diriden çıkaran kimdir? Bütün işleri tedbir (ve idare) eden kimdir?" Onlar: "Allah'tır" derler. De ki: "O halde ittika etmez misiniz?" Hak olan Rabbimiz işte bu Allah'tır.[38] Artık haktan sonra sapıklıktan başka bir şey yoktur. Niçin haktan döndürülüyorsunuz?[39] Haktan çıkmış olanlar üzerine Rabbinin hükmü öylece sabit oldu. "Hakikat onlar iman etmezler."[40]

Açıklamalar

38- Yani, eğer bütün bu işler, Allah'a ait ise, ki bunları siz de kabul ediyorsunuz, sizin gerçek Rabbiniz, Efendimiz, Koruyucunuz ve kulluğunuz ile ibadetinize lâyık olan varlık da Allah'tır. Yukarıda sayılan işlerde hiç pay olmayan kimseler, Allah'ın tanrılığına nasıl ortak olabilirler?

39- Dikkat edelim, burada genel halka hitap ediliyor ve kendilerine "Niçin haktan dönüyorsunuz?" değil, "Niçin haktan döndürülüyorsunuz?" denilmektedir. Yani, bu insanları doğru yoldan saptıran mutlaka bir kişi veya grup vardır. Bu sebeple, halka deniliyor ki, "siz körü körüne başkalarının peşinden gitmeyiniz. Size yol göstermek iddiasında olanlar aslında sizi kötü yola sürüklüyorlar. Siz kendi aklınızı kullanmalısınız. Başkalarının sözlerine kanmayınız." Kur'an-ı Kerim'de bu konuşma tarzı çeşitli yerlerde kullanılmıştır ve her yerde halkı saptıranların adı verilmekten kaçınılmıştır. Böylece bu sapık kimselere tâbi olanlar kendi durumlarını gözden geçirme fırsatı verilmiş ve tanrıları ile büyüklerine kötü sözler söylenerek sebepsiz kışkırtılmamışlardır. Bu, tebliğin ince ve önemli bir noktasıdır ve gözardı edilmemelidir.

40- Yani, böylesine açık seçik misal ve delillerle hakikat anlatılmak istenmiştir, ama bu cahil ve inatçı kimseler kendi sapıklıklarında ısrar etmektedirler.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ۝

34- De ki: "Allah'a şirk koştuklarınızdan halkı ibtida yaratan ve sonra onu iade ve ba's eden (dirilten) var mı?" De ki: "İlkin halkı yaratan, sonra onu iade eden Allah'tır.[41] Öyleyse O'na nasıl iftira edersiniz?"[42]

Açıklamalar

41- Yaradılışı başlatanın Allah olduğunu müşrikler de kabul ediyordu. Müşrikler, Allah'a ortak koştukları ilâh, ilâhe ve evliyaların bu işi yapmadıklarına pekâlâ inanıyorlardı. Yaradılışın iadesi veya her şeyin bitmesinden sonra bunları tekrar yaratma işini de elbette ki, yaradılışı başlatan bir varlık, yani Allah yapabilir. Bir şeyi yaratmayan bir varlığın o şeyi tekrar yaratması düşünülemez. Bu gayet basit ve mantıklı bir noktadır ve müşrikler de içten bunu böyle biliyorlardı. Fakat bunu açıkça kabul etmekten kaçınıyorlardı. Zira, bu işlemi kabul ettikten sonra ahireti inkâr etmeleri büsbütün zorlaşacaktı. Bu sebepten dolayıdır ki, daha önceki sorulara Cenab-ı Allah kendisi cevap vermiş ve müşriklerin "Bu işler Allah'ındır" diyeceklerini ifade etmiştir, fakat burada Allah, Hz. Peygamber'in, yaradılışı başlatan ve yaradılışı tekrarlayacak olanın Allah olduğunu açıkça ilân etmesini istemiştir.

42- Yani, ey insanlar, yaradılışınızı gerçekleştiren ve sona erdirecek olan Allah'tır. Başı ve sonu O'nun elindedir. Aklınızı kullanın ve çıkarınızı düşünün; bu iki nokta arasında başka bir kimseye ibadet, itaat ve kulluk etmenin manası nedir?

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلٰى

الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّي إِلَّا أَن يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ
كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

35-36: De ki: "Sizin ortaklarınızdan hakkı gösteren var mı?"[43] De ki: "Hakka götüren ve ona hidayet eden Allah'tır. O halde hakka hidâyet eden mi, yoksa hidâyet etmeyip kendi hidâyete muhtaç olan mı uyulmaya daha lâyıktır? Size ne oluyor ki, böyle yanlış hüküm veriyorsunuz? Onların çoğu, ancak zanna tâbi olurlar.[4] Zann ise haktan bir şey ifade etmez. Allah, işledikleri şeyleri kemâli ile bilir.

Açıklamalar

43- Bu çok önemli bir nokta olduğu için ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Dünyada bir insanın ihtiyaçları sadece yiyecek, içecek, yaşama koşullarının iyi olması ve âfet, zorluk ve zararlardan kurtulmakla ibaret değildir. Aksine, ihtiyaçlarından biri, hatta en önemlisi, dünyada yeteneklerine, yeryüzünde elindeki imkânlara ve kaynaklara, çeşitli zamanlarda ve vesilelerle karşılaştığı sayısız insanlara ve kısacası, içindeki bütün varlıklarıyla yaşamak zorunda olduğu kainât nizamına, yaşantısının genellikle başarılı olmasını sağlayacak ve çabaları ile uğraşlarının yanlış yola sürüklenip felâkete sürüklenmesi ve yok olmasını önleyecek hangi davranışta bulunması ve ne gibi muamele etmesi gerektiğini bilmelidir. İşte bu doğru hareket, muamele ve yol "hak"tır ve buna götüren kılavuzluk veya önderliğin adı "hak hidâyeti"dir. Burada Kur'an-ı Kerim, müşriklere ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in talimâtını inkâr edenlere şu soruyu yöneltiyor: "Allah'tan başka taptığınız ve kulluk ettiğiniz varlıklardan herhangi biri "hakk'ın hidâyetine" vasıta olabilecek seviyede olabilir mi?". Gayet tâbiî ki, bu sorunun cevabı "hayır, olamaz"dır. Çünkü, insanların Allah'tan başka iman ettikleri, taptıkları ve kulluk ettikleri varlıklar ikiye ayrılıyor:

Birincisi, tapılan tanrıçalar insanüstü ve olağanüstü bir şekilde karşılamaları ve kendilerini her türlü âfet ve felâketlerden korumaları gerekçesiyle müracaat ederler. Hakkın hidâyetine gelince, kâfir ve müşrikler hiçbir zaman bu amaçla bu tanrılara müracaat etmezler ve tanrılardan da böyle bir hidâyet beklenemez. Ayrıca, hiçbir kâfir bu tanrı

veya tanrıçaların kendilerine ahlâk, toplum, kültür, medeniyet, siyaset, kanun, adalet v.s.'nin kurallarını öğrettiklerini de iddia etmez.

İkincisi, tatbik edilen kanun, kaide ve kuralların hazırlayıcı ve düzenleyicileri hüviyetindeki insanlar birer lider olabilirler, ama asıl önemli olan, bunların "Hakk'a Hidâyet Eden", "Hak Yolunu Gösteren" veya "Hak Önderi" olup olmamasıdır. Buna karar veriken, bunların, insanların kendi kaide ve kurallarını tesbit etmelerinde yardımcı olabilecek kadar bütün bilgilere sahip olup olmamasını araştırmak gerekir, ve şu sorular da sormak icab eder: Acaba, bu tanrı veya tanrıçaların herhangi birisi, insanların bütün meselelerini kavrayacak kadar geniş görüşe sahip midir? Bunların herhangi birisi, insan toplumu için âdil kanun ve kuralların yapılmasında engel teşkil edebilecek her türlü kişisel ve toplumsal taassup, menfaat, amel, istek, gaye, arzu, zevk, temayül veya saplantılardan uzak mıdır? Eğer bu soruların cevabı "hayır"sa, ve gayet tâbiî ki, aklı başında olan bir kişi bu sorulara olumsuz cevap verecektir, o zaman bu tanrı veya tanrıçalar "Hak hidâyeti"nin kaynağı nasıl olabilirler?

Bu sebeplerden dolayı, Kur'an-ı Kerim şu soruyu soruyor: "Ey insanlar, sizin dinî mabûdlar ve toplumsal tanrıların herhangi birisi, sizi doğru yolu gösterecek güç ve yeteneğe sahip midir?" Bu son soru, yukarıdaki diğer sorularla birleşince, din ile ilgili bütün sorunları çözümlemiş oluyor. İnsanların bütün ihtiyaçları iki çeşittir. Birincisine göre bir insan bir Koruyucusu, Mercii, Mevlâsı ve Hâmisi olmasını ister; bütün ihtiyaçlarını karşılayan ve her başı ağrıdığında kendisine müracaat edilen bir varlığın olmasını ister. Yukarıdaki sorularla, bütün bu ihtiyaçları karşılayan ve bu tarife uyanın sadece Allahü Tealâ olduğu ifade edilmiştir. İkincisine göre bu dünyada hayat sürmek için en iyi kanun ve kaideler sunan birisinin olması ve onun kaide ve kurallarına güvenle uyulması gerekmektedir. Bu tür ihtiyaç da son soru ve onun cevabıyla giderilmiştir. Yani, bu tarife de sadece Allahü Teala uymaktadır. Bundan sonra, insanların, müşrikçe inançlara ve lâik siyaset, ahlâk, kültür ve medeniyet felsefelerine bağlı kalmaları sadece boş inat ve cehaletle izah edilebilir.

44- Yani, dinleri yaratan, felsefeleri ortaya koyan ve hayat nizamlarını düzenleyenler, herhangi bir bilgiye dayanarak değil, kıyas ve tahminleri ile hareket etmişlerdir. Aynı şekilde bu din adamları, bil-

ginler ve liderlere tâbi olanlar da herhangi bir bilgiye dayanarak değil, sadece kıyas ve tahminleri ile örf ve âdetler ile atalarının geleneklerine uymak düşüncesiyle bu tür davranışlarda bulunmuşlardır.

وَمَا كَانَ
هَٰذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ
افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ
إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

37-38: Bu Kur'an Allah'ındır. O'ndan başkasına nisbet edilmez. Velâkin o, kendinden evvel gelen kitapları tasdik ve tafsil eder.[45] Ve Rabbu'l-Âlemîn tarafından olduğuna şüphe olmayan Kur'an'dır. Kâfirler, O'nu Peygamber kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer sözünüzde sadık iseniz, Allah'tan başka, gücünüzün yettiği kim varsa onları da dâvet ederek bunun benzeri bir sûre getiriniz."[46]

Açıklamalar

45- Yani burada denilmek isteniyor ki, Kur'an-ı Kerim geçmiş peygamberlerin emir, talimat ve mesajlarını tasdik ve teyid eden bir ilâhî Kitap'tır. Kur'an-ı Kerim bu kutsal kitapların dışında bir şey sayılmamalıdır. Şayet bu kitap yeni bir din yaymak isteyen sahte bir peygamberin uydurması ve hayal mahsulü olsaydı, bunda eski kutsal kitapların ifade ve üslûplarının taklit edilmesinin yanısıra, bazı yeni ve çekici şeyler de bulunurdu. Buna eskilerinin yanısıra, yeni renk ve çeşni katılmaya çalışılırdı. "Kitapları tafsil eder" deyiminin anlamı ise, Kur'an-ı Kerim'de bütün semavi kitapların temel ilke ve kuralları ile emir, yasak, telkin, talimat, nasihat, mesaj ve ikazların delillerle, açıklıkla ve uygulama şekilleriyle anlatılmış olmasıdır.

46- Kur'an-ı Kerim'in bu meydan okumasının, bu ilâhî kitabın sadece dili, üslûbü, fesahatı, belâgati ve edebî değerleriyle ilgili olduğuna dair genel bir kanı vardır. Kur'an-ı Kerim'in mucizevî durumuna

ilişkin yapılan bahislerden böyle bir yanılgıya düşmek gayet doğaldır. Fakat, Kur'an-ı Kerim kendi eşsizliğini ve örnek durumunu sadece teknik ve edebî meziyetlerine dayandırmayacak kadar büyük bir Kitap'tır. Hiç şüphe yok ki, Kur'an-ı Kerim, dili, ifadesi, üslûbu bakımından da eşsiz bir eserdir. Fakat insan aklının bunun gibi başka bir eser yaratmayacağının söylenmesinin maksadı, bunu içeriği ve öğretisidir. Zâten bu noktaya, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde temas edilmiştir. Biz daha önce bu noktaları açıkladık ve bundan sonra da açıklamaya devam edeceğiz. Onun için, burada bu konunun ayrıntılarına girmiyoruz. (Tafsilât için bk: et-Tûr Sûresi, dipnot No: 26 ve 27).

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ
تَأْوِيلُهُ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ
أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

39-40: Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve te'vili kendilerine gelmediği için yalan sayarlar.[47] Onlardan evvel geçenler de böyle yalanladılar. Bak, zâlimlerin akıbeti nasıl oldu. Onlardan Kur'an'a iman eden vardır ve inanmayan vardır. Rabbin, müfsidleri herkesten daha iyi bilendir.[48]

Açıklamalar

47- Müşrikler, Kur'an-ı Kerim'i yalanlamak için ancak iki inandırıcı sebep ortaya koyabilirlerdi: Ya bu kitabın uyduruk olduğunu araştırma ve delillerle ortaya koyabilirlerdi ya da bu kitapta yer alan bilgi, olay ve gerçekleri tarihî kayıtlar ve delillerle çürütebilirlerdi. Fakat bunlardan ikisini de yapamadılar. Ne bir kişi, Kur'an-ı Kerim'in bir insan tarafından yazılıp, Allah'a maledildiği hakkında kesin bir bilgiye sahip olduğunu iddia edebildi, ne de bu kitapta anlatılanları kişisel bilgi veya tecrübesiyle yalanlayabildi. Müşriklerin hiçbiri gaip perdesini aralayıp bir değil, birçok tanrının olduğunu görmemişti ve dolayısıyla, Kur'an'da tek bir Allah'tan bahsedilmesini yadırgamaması gerekirdi. Aynı şekilde şahsi tecrübesiyle Allah, melekler ve vahy denen şeylerin

gerçekte bulunmadığını anlamış da değildi. Onlardan herhangi biri, ölüp öbür hayatta bu Kitap'ta bahisleri geçen, hesap-kitap ve ceza ile mükâfat gibi şeylerin bulunmadığını da görmemişti. Onlar sadece şüphe ve tahmin üzerine Kur'an-ı Kerim'in uyduruk olduğunu ileri sürüyorlardı.

48- Burada iman etmeyenler hakkında deniliyor ki, Cenab-ı Allah onları çok iyi bilmektedir. Yani, kendileri dünyaya, "bunları biz anlamıyoruz, onun için bunları cidden kabul etmiyoruz" diyebilirler. Fakat, kalb ile vicdanlardan geçenleri iyi bilen Ulu Allah bunların her birinin nasıl kendi kalb ve zihinlerini bütün iyiliklere kapattığını, kendilerini gaflete sürüklediklerini, kendi vicdanlarının sesini bastırdıklarını, yüreklerinde Hak dini için oluşan hissi yok ettiklerini, zihinlerinden Hakkı kabul etme selâhiyetini sildiklerini, Hakka karşı taassuplarını ve dünyevî menfaatlarını üstün tuttuklarını çok iyi bilmektedir. Bu sebeple, bunlar suçsuz veya masum değil, müfsid ve mücrimdirler.

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۖ
أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

41-42: Eğer seni tekzip ederlerse, de ki: "Benim işim bana, sizin ameliniz sizedir. Benim taptığımdan siz berîsiniz. Ben de sizin işlediklerinizden uzağım."[49] Onlardan seni dinler gibi olanlar vardır. Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın? Hele akılları da olmazsa![50]

Açıklamalar

49- Yani, boşuna tartışma, kavga ve çatışmaya gerek yoktur. Eğer ben yalan söylüyor ve iftira ediyorsam, bunun sorumlusu ben olacağım, siz değil. Ve eğer siz doğru olan bir şeyi tekzip ediyorsanız, bana değil kendinize zarar veriyorsunuz.

50- İşitme kabiliyeti hayvanlarda da vardır; ama dikkat ederek ve anlayarak dinlemek veya işitmek sadece insanlara mahsustur. Önyargılı veya herhangi bir taassuba kapılmış olanlar, başka bir deyimle,

her ne kadar ölçülü ve tutarlı olursa olsun, atalarından gelen inanç, örf ve âdet, alışkanlık ve kendi nefislerinin arzu, istek, zevk ve menfaatlarına karşı olan bir sözü dinlememeye önceden karar vermiş olanlar, bir şeyi işittikten sonra da işitmemiş gibi olurlar. Aynı şekilde, dünyada hayvanlar gibi ya yemek, içmekten başka bir şey düşünmeyen ya da nefis ve şehvetin hırs ve isteklerine yenik düşenler de, kendi yaptıklarının doğru olup olmadığını araştırmazlar. Bütün bu kimseler sağır değillerdir, ancak ruhları ve maneviyâtı elbette sağırdır.

وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

43- İçlerinden sana bakanlar da vardır. Eğer görmezlerse körlere doğru yolu gösterebilir misin?[51]

Açıklamalar

51- Burada, yukarıda söylenen sözler tekrarlanmıştır. İnsanın yüzünde bulunan iki gözün hiçbir önemi yoktur. Çünkü, bir hayvanın da iki gözü oluyor. Asıl önemli olan kalb gözüyle görmektir. Kalb gözünü kullanmayan bir şahıs, iki gözü görse de kördür.

Dikkat edilirse, bu her iki âyetin muhatabı görünüşte Hz. Muhammed'dir, fakat asıl eleştirilen ve lânetlenenler, kendisinin ıslâh etmek istediği cahil ve sapık müşriklerdir. Bu eleştiri veya kınama sadece eleştirmek veya kınamak üzere yapılmıyor. Aslında burada alaylı ve tahkir edici bir uslûp kullanılmıştır. Maksat, müşrikleri öfkelendirip yüreklerinde yanıp kül olmuş olan dinî duyguları kamçılamaktır. Yani, hayvanî düşünce ve istekleri yüzünden yenik düşen insanî duygular tekrar canlansın, manevî kulakları açılsın ve gönül gözleri açılsın ki, makul sözleri ve samimi nasihatları dinleyip anlayabilsinler. Bu ifade ve uslûbu şu misal ile anlatâbiliriz: Mesela, dürüst ve sâlih bir insan, kötü bir çevrede üstün meziyet, güzel ahlâk ve örnek bir karakter ile yaşıyor ve iyi niyet ve samimiyetle çevredekileri ikaz ediyor ve doğru yola gelmeleri için telkin ve nasihatte bulunuyor. Büyük bir ciddiyet, azim ve sadakatla, onların yaşadıkları kötü hayatın zararlarını anlatıyor ve iyi

bir hayatın nimetlerini bir bir gözlerinin önüne seriyor. Fakat kimse ne onun tertemiz yaşantısını örnek alıyor, ne de güzel sözlerine kulak asıyor. Şimdi bu iyi niyetli insan, cahil halka tam nasihat ve telkinde bulunurken ve onun sözlerini cahil kimseler bir kulaktan duyup başka bir kulaktan çıkarırken onun bir arkadaşı geliyor ve ona şöyle diyor: "Kardeşim, sen bu sağır ve körlere ne söylemek ve ne göstermek istiyorsun? Bunlara ne söylersen, ne yaparsan nafile. Bunların manevî kulakları sağır ve gönül gözleri kördür." Bu arkadaşın böyle demesinin maksadı, o sâlih ve dürüst kişiyi hidâyet ve tebliğ işinden alıkoymak değildir, aksine bu acı sözlerle cahil kimselerin utanmalarını ve kendilerine gelmelerini istiyor. İşte yukarıdaki âyetlerde de aynı ifade kullanılmıştır.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوٓا إِلَّا سَاعَةً
مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

44-46: Şüphesiz, Allah insanlara hiçbir şeyle zulmetmez. Fakat insanlar kendi nefislerine zulmederler.[52] O gün (kıyamet günü) hepsini bir araya toplayacak. Sanki dünyada bir günün bir saati kalmışlar gibi olurlar.[53] Ve aralarında birbirlerini tanıyacaklar. Allah'ın huzuruna çıkacaklarını yalanlayanlar[54] en büyük zarara uğramışlardır. Ve onlar hidâyete erenler olmadılar. Onlara vadettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek, yahut seni (dünyadan) alsak, nihayet onların dönüşü bizedir. Sonra işledikleri şeyler üzerine Allah şahiddir.

Açıklamalar

52- Yani Yüce Allah insanlara kulak da vermiş, gözler de ve kalb de. Allahü Teala, onlara, hak ile bâtıl arasındaki farkı anlamalarında yardımcı olacak hiçbir şeyi esirgememiştir. Fakat onlar, kendi nefislerinin uşağı oldular ve dünya sevgisine kapıldılar. Öyle ki, kulakları duymaz ve gözleri görmez oldular. Kalbleri de doğru ile yanlışı ayırdedecek ve vicdanın sesini duyacak hissi kaybettiler.

53- Yani, bir tarafta âhiretin ebedî ve sonsuz yaşantıları olacak ve diğer tarafta dünyadaki kısa ve geçici maceraları olacak ve o zaman parlak geleceklerinin yanında geçmişlerinin ne kadar karanlık ve önemsiz olduğunu anlayacaklar. O zaman, dünyadaki geçici zevk ve menfaatları için ebedî geleceklerini tahrip etmekle ne büyük hata işlediklerini öğrenecekler.

54- Yani, bir gün Allah'ın huzuruna çıkma gerçeğini yalanlayanlar.

وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۚ فَإِذَا جَآءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

47-48- Her ümmet için bir Peygamber vardır.[55] Resûlleri geldiği zaman, onların arasında adâletle hükmolunur. Kimseye zulmolunmaz.[56] Kâfirler: "Eğer sözünüzde sâdık iseniz, bu vadettiğiniz kıyamet ne vakittir" derler.

Açıklamalar

55- Dikkat ederseniz, burada ümmet kelimesi tek bir ümmet veya millet için kullanılmamıştır. Buradaki anlamına göre, bir peygamberin talimatı hangi kavimlere ve milletlere ulaşmışsa, onların tümü bir ümmeti teşkil ediyor. Ayrıca, bir resûlün bir ümmet içinde her zaman yaşaması gerekmiyor. Önemli olan o resûlün talimatıdır. Eğer talimatı ve bıraktığı eserler yaşıyorsa ve herkesin ondan istifade etmesi mümkünse, o resûl yaşıyor demektir. Eğer bir peygamberin talimatı ve mesajı dünyanın bütün insanlara ulaşabiliyorsa, bütün insanlar bir ümmet sayılır. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in dünyaya gelişi ve talimatının bütün insanlara ulaşmasından sonra, bütün insanlar onun ümmeti haline geliyor. Bu vaziyet, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri asıl şekilleriyle varolduğu sürece devam edecektir. İşte bu sebeple, yukarıdaki âyette "her milletin bir resûlü vardır" yerine "her ümmet için bir Peygamber vardır" buyurulmuştur.

56- Yani, Resûl'ün davetinin belli bir insan topluluğuna ulaşması,

o topluluk için Allah'ın hüccetinin tamamlanması demektir. Bundan sonra fazla beklemeye gerek kalmıyor ve Allah'ın nihaî kararı geliyor. Allah'ın kararı da çok âdildir ve Resûl'ün nasihat ve telkinlerini dinleyip kendilerine çeki–düzen verenler Allah'ın rahmetine lâyık oluyorlar, dinlemeyenler ise azaba tâbi tutuluyorlar. Azap dünyada da ve ahirette de gelebilir.

قُلْ لَآ أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ
لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۚ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً
وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ۝ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا
يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ۝ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَقَدْ
كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ۝ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ۝

49-52- Kâfirler dedi ki: "Ben kendi kendime ne bir zarar, ne de bir faydaya muktedir değilim. Ancak Allah'ın istediği olur.[57] Her ümmet için bir ecel vardır. Ecelleri geldiği zaman bir lahza geri de kalamazlar, ileri de geçemezler."[58] De ki: "Ne bilirsiniz, belki Allah'ın azabı size geceleyin veya gündüzün gelir. Artık onu, günâhkârların acele olarak istemelerine sebep nedir? Sonra o azab gelince kâfirlere: "Şimdi mi iman ediyorsunuz? Siz bunun mutlaka gelmesini isteyip duruyordunuz" denilir. Sonra nefislerine zulmedenlere: "Bu ebedî azabı tadın. Siz kendi kazandığınızın cezasından başka ceza ile tecziye olunur musunuz?" denilir.

Açıklamalar

57- Yani burada Resûlüllah (s.a.v.) müşriklere diyor ki: "İşinizi bitireceğimi ve davetimi kabul etmeyenlere azap göndereceğimi ben ne zaman söylemiştim? Onun için, neden bana hep, 'eğer sözünüzde sadık iseniz, bu va'dettiğiniz kıyamet ne vakittir?' deyip duruyorsunuz? Sizi azapla tehdid eden Allah'tır ve kararı da o verecektir. Ancak Yüce Allah azabını gönderip göndermeme kararını verebilir ve azabını da gönderebilir?"

58- Yani, Cenab-ı Allah aceleci değildir. Allah, bir peygamberin davetini alanlardan derhal iman edenlere rahmetini ve etmeyenlere azabını göndermekte hiç gecikmeme eğiliminde değildir. Allah, mesajını gönderdikten sonra her ferde, ferdî olarak ve her millete topluca, düşünme, taşınma ve kendilerini ıslâh etmeleri için bol fırsat verir. Bazan bu fırsat yüzyıllara kadar uzayabilir. Ancak Allah hangi ferde ve millete ne kadar süre verilmesi gerektiğine karar verebilir. Tamamıyla adâlet kurallarına bağlı olan bu süre, dolduktan sonra bahis konusu fert veya millet isyânkâr tutumunu değiştirmezse, Ulu Allah nihaî kararını verir. Bu karar tam zamanında verilir, ne bir an önce, ne bir an sonra.

وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ
أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِى وَرَبِّىٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾
وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى ٱلْأَرْضِ لَٱفْتَدَتْ بِهِۦ ۗ وَأَسَرُّوا۟
ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ
وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ
وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ
مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ
بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا۟ ۖ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

53-58: "O azap veya o kıyamet gerçek midir?" diye senden sorarlar. De ki, "evet, Rabbim hakkı için doğrudur. Siz, Allah'ı, size azab etmekten aciz bırakacak değilsiniz." Eğer nefsine zulmeden herkes, yeryüzünde bulunan şeylere mâlik ve sahip olsaydı, azabı gördüğü vakit onu feda ederdi. Ve nedametini açıklardı.[59] O zaman onların arasında adaletle hükmolunur. Ve kendilerine

haksızlık yapılmaz. Bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Ve yine haberiniz olsun ki, Allah'ın vâ'di haktır. Lâkin onların çoğu bunu bilmezler. O, hem diriltir hem öldürür. Ve O'na döndürüleceksiniz. Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalblere şifa ve müminlere bir hidâyet ve rahmet gelmiştir. De ki: "Allah'ın fazlı ve rahmeti ile bundan dolayı sevinsinler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır."

Açıklamalar

59- Câhil ve sapık kimseler, ömür boyu yalanladıkları, uyduruk ve hayal mahsulü olduğunu düşünerek bütün hayatlarını günâh ve hatalar içinde geçirdikleri ve haberini veren ve ikaz eden peygamberlere türlü çeşit iftira ve ithamda bulundukları azap beklenmedik bir şekilde birdenbire karşılarına çıkınca mosmor olur, telaşa kapılır ve ne yapacaklarını bilemezler. Zâten onların vicdanları, gerçeğin ta kendisi bu iken, dünyada işledikleri hata ve günahlarının sonunun ne olduğunu kendilerine belirtir. Kendi düşen ağlamaz. Beklemedikleri azap gelip çatınca dilleri tutulur, utanç ve üzüntüden yerin dibine batarlar. Sadece kıyas ve tahminlerle hayatının bütün sermayesini hayalî bir projeye yatırmış ve çevresindekilerin uyarılarına kulak asmamış bir ahmak, tamamıyla iflâs edince kime şikâyet edebilir, kimden medet umabilir.

أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ۝

قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم
مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ
تَفْتَرُونَ ۝٥٩ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ
ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ

59-60: De ki: "görmez misiniz ki, Allah'ın size indirdiği rızık-'[60] tan (kimini) helâl (kimini) haram kılarsınız."[61] De ki, "bunun için size Allah mı izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"[62] Allah üzerine yalan olarak iftira edenlerin kıyamet günü hakkındaki zannları nedir? Şüphesiz Allah insanlara karşı kerem sahibidir. Lâkin onların çoğu şükretmezler.[63]

Açıklamalar

60- Dilimizde "rızık" kelimesi, geçim kanağı, ücret, gelir, para ve yiyecek, içecek şeyler için kullanılır. Bu sebeple, burada gelir ve ücret ile sofraya kadar sınırlı olan küçük dünya ile ilgili olarak, dinî evhâm ve bâtıl itikatlar ile gelenek ve göreneklere dayanılarak hazırlanan kanun ve kuralların hedef alındığı genellikle tahmin edilir. Bu yanlışı sadece cahil halk değil, ulema da yaparlar. Halbuki, Arapçada "rızık" kelimesi geniş bir anlam taşır ve bu kelime sadece yiyecekler veya paraya kadar mahdut değildir. Bu kelimenin sözlük anlamı ihsan, bağış ve nasiptir. Başka bir deyimle, Yüce Allah'ın kullarına dünyada yaşamaları için ihsan ve bahşettiği bütün nimet, imkân ve kaynaklar "rızık"tır. Bu tarife göre evlâtlar da rızıktır. Müslüman isimlerle ilgili kitaplarda "Rızık", "Ruzeyk" ve "Rızküllâh" gibi isimlere çok rastlanır. Bu insan isimleri genellikle "Allah'ın İhsanı" (İhsanullah) veya "Allah vergisi" anlamındadır. Bilinen bir dua var: "Allahumma ernal-hak hakka ve Erzukna itteba'a" (Ya Allah, bize Hakkı izah et ve ona tâbi olma imkânı ver). Arapça'da bir tâbir var: "Ruzeka ilman" (yani, filan kişiye ilim verilmiştir). Bir hadise göre, Cenab-ı Allah, her hamile kadının karnına bir melek gönderiyor. Bu melek, doğacak bebeğin rızkı, ömrü ve yapacağı işlerini yazıyor. Anlaşılacağı gibi, burada "rızık"tan sadece o çocuğa, bir insan olarak dünyada yaşayacağı süre içinde verilecek sadece yiyecek ve içecekler değil, her türlü nimet ve maddî imkânlar kastedilmiştir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de de bir yerde buna benzer bir deyim kullanılmıştır: "Ve mimma razaknahum yunfekûn" (bizim onlara ihsan ettiklerimizden sarf ederler). Bu itibarla, "rızık" kelimesinin sadece sofra ile sınırlı olduğunu sanmak ve Cenab-ı Allah'ın, insanların sadece yiyecek ve içecekleri ile ilgili olarak kendi başına koydukları bazı serbestlik veya yasaklara itiraz ettiğini düşünmek büyük bir yanlışlıktır. Tekrar ediyoruz, büyük bir yanlışlıktır. Bunun yüzünden Allah'ın dininin önemli bir öğretisi ve kuralı gözardı edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, gelir, ücret ve yiyecek içecekler konusunda helâl ile haram arasındaki farka ve gerekçelerine dikkat edilirken, insan hayatı, ekonomi, toplum, medeniyet ve kültür konusunda helâl ve haram farkı gözetilmiyor. Ve yine aynı sebeplerden dolayı, bu gibi konularda Allah ve Kitabını bir yana bırakıp kanun düzenleyenlere ve düzenlenen kanunlara, sokaktaki adam şöyle dursun, din âlimleri, müftüler fakihler, Kur'an müfessirleri ve hadis yorumcuları bi-

le itiraz edemiyorlar ve bu kanunların, aynen ilâhî Şeriat'a uyulmadan hazırlanan ve yenen haram yiyecek ve içecekler gibi dine aykırı olduğunu söylemiyorlar.

61- Yani, siz işlediğiniz suçun ciddiyeti ve vehâmetinin farkında mısınız? Rızık Allah'ındır ve siz de Allah tarafından yaratılmışsınızdır. Ancak siz kalkıyor, Allah'ın mallarının tasarrufu konusunda keyfî icraatlar yapıyorsunuz. Bir köle veya hizmetçi, efendisinin mallarında tasarruf yetkilerini düzenleme hakkının sadece kendisine ait olduğunu iddia eder ve bu hususta efendisinin hiçbir söz söyleme hakkına sahip olmadığını belirtirse ne yaparsınız? Kendi uşağınız, evinizdeki eşya ve her türlü işlerde tasarruf etmeye kalkışırsa tepkiniz ne olur? Kimin uşağı olduğu, kime hizmet ettiği, ne hizmet ettiği, kimin malında tasarruf etmeye kalkıştığını bilmeyen, hatta birinin uşağı olduğunu bile kabul etmeyen bir uşak ve hizmetçi burada zâten söz konusu değildir. Yetkisini bilmeyen veya kötüye kullanan, hatta başkalarının hak ve mallarını gasbedenden burada bahsedilmiyor. Burada, kendisinin uşak veya hizmetçi olduğunu kabul eden, birinin uşağı olduğunu ve malların da Efendisine ait olduğunu da inkâr etmeyen birinden bahsediliyor ve deniliyor ki, bakın ne gariptir ki, böyle bir uşak kalkıyor ve diyor ki, efendisinin bütün mallarında ve işlerinde tasarrufun ayrıntılarını ve sınırlarını belirleme hakkı kendisine aittir ve efendisine hiçbir şey sormaya gerek yoktur.

62- Yani, sizin durumunuz, ancak Efendinizin, malları ve işlerinde istediğiniz gibi tasarruf etme, kaide ve kurallar koyma ile ilgili bütün hakları size vermiş olsaydı, her türlü zan ve şüpheden uzak olabilirdi. Şimdi önemli sorun şudur: Efendinizin, size bu konuda her türlü hak ve yetkiler verdiğine dair herhangi bir belge var mıdır? Yoksa, herhangi bir belge olmaksızın, bu hak ve yetkilerin size verildiğini mi iddia ediyorsunuz? Eğer durum önce belirtildiği gibiyse o belgeyi gösteriniz; fakat durum daha sonra ifade edildiği gibiyse, siz itaatsızlık ve isyanın yanısıra yalan ve iftira gibi suçlar da işliyorsunuz.

63- Yani, Efendi'nin, uşağına, evinde, mallarında ve bizzat kendi nefsinde ne gibi tasarruflar yapınca rızası ve ödülünü kazanacağı ve terfi edeceği ve ne gibi hareketlerde bulununca cezaya tâbi olacağını peşinen anlatmış olması onun büyük lütfu ve inayetidir. Ne var ki, bazı akılsız uşak ve hizmetçiler bu lütuf ve keremden dolayı Efendilerine te-

şekkürlerini belirtmezler. Sanki, onlara göre, Efendileri, onları kendi evine getirip bütün mallarını ve işlerini onların tasarrufuna vermeliydi ve gizlice hangi uşağın nasıl hareket ettiğini takip edip, emirlerine aykırı davrananları en son cezalandırmalıydı. Halbuki, Efendileri kendilerini böylesine çetin bir imtihandan geçirmiş olsaydı, hiçbiri cezadan kurtulamazdı.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ
قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾
أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾
الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ
إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

61-65: Sen herhangi bir işte bulunmaya dur, Allah'tan telakki ile Kur'an'dan bir şey okumaya dur ve işlerden bir iş işlemeye durun ki, ona azmeylediğiniz zaman, biz sizin üzerinize gözcü ve şahid oluruz. Ne yerde, ne de gökte zerre kadar, ondan küçük veya büyük hiçbir şey Rabbinizden gizli kalmaz. Hepsi Kitab-ı mübinde yazılıdır.[64] Biliniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar. Onlar, iman edip muhalefetten sakınırlar. Onlara dünya hayatında da, ahirette de müjdeler vardır. Allah'ın kelimelerinde değişme yoktur. İşte bu, en büyük kurtuluş ve fevzdir. Onların sözleri seni mahzun etmesin. Bütün izzet ve büyüklük Allah'ındır. Allah işiticidir, bilicidir.

Açıklamalar

64- Burada bunlardan bahsetmenin gayesi, Yüce Peygamberimizi

(s.a.v.) teselli etmek ve muhaliflerini ikaz etmektir. Bir yandan Hz. Peygamber'e deniliyor ki, Hak dininin tebliği ve Allah'ın kullarının ıslâhı için canla başla ve büyük sabır ve sükûnetle aralıksız yaptığı çalışmaları Cenab-ı Allah çok iyi bilmekte ve takdir etmektedir. Allahü Teâlâ'nı, Hz. Peygamber'i, böylesine zor bir görev verdikten sonra yalnız bıraktığı sanılmamalıdır. Allah, gerek Hz. Peygamber'in yaptıkları, gerekse kendisine yapılan kötü muamele ve çıkarılan zorluklardan habersiz değildir. Öte yandan, Hz. Peygamber'in muhaliflerine deniliyor ki, "Hakka davet eden ve halkın ıslâhı için yapılan çalışmalarını engellediklerinizi kimsenin görmediğini sanmayın. Bunu iyice bilin ki, yaptığınız bütün kötülükler teker teker Allah'ın defterine geiyor ve bir gün bunların hesabını vermek zorunda kalacaksınız."

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ
مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ
وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

66-67: Haberiniz olsun ki, göklerde ve yerde olan her şey Allah Teâlâ'nındır. Allah'tan başkasına tapanlar da, gerçekte Allah'a koştukları şeriklere tâbi olmuyorlar. Onlar ancak zanna tâbidirler. Ve ancak yalan söylerler. O Allah'tır ki, kendisinde istirahat edesiniz diye geceyi ve işlerinizi göresiniz diye gündüzü yarattı. Bunda, işiten kavim için ibretler vardır.[65]

Açıklamalar

65- Bu, birkaç sözle ifade edilmiş, ancak ayrıntılı bir şekilde açıklanması gereken bir konudur. Felsefî tetkik veya rasyonel arayışın gayesi, kainâtta gözlerimizle gördüğümüz ve duyularımızla hissettiğimiz şeylerin temelinde bir hakikatın olup olmadığı, varsa ne ve nasıl olduğunu araştırmaktır ve dünyada vahy ve ilhâmla bu hakikatı öğreneme-

yenler için din hakkındaki fikirlerini belirlemenin yegâne yoludur. Bir insan ister dinsizliği seçsin, ister şirki veya Allah'a tapmayı benimsesin, bir çeşit felsefî arayış içinde olmadan din konusunda herhangi bir neticeye varamaz. Peygamberlerin getirdiği dinin doğru ve sağlam oluşu, bir insanın mümkün olduğu kadar aklını kullanarak ve düşünüp taşınarak, peygamberlerin kainât'ın alâmetlerinin arkasındaki hakikat hakkında verdikleri bilginin akıl ve mantığa uygun olup olmadığını araştırmak suretiyle tesbit edilebilir. Bu inceleme, araştırma ve soruşturmanın doğru veya yanlış olması, inceleme ve araştırma şekline ve metoduna bağlıdır. Metod yanlışsa varılan sonuç da yanlış, doğruysa, sonuç da doğru olur. Şimdi gelin bakalım dünyada çeşitli grup ve topluluklar bu konuda hangi metodu kullanmışlardır:

— Müşrikler, felsefî veya akılcı arayışlarını evhâm ve hurafâta dayandırmışlardır.

— Yogu, keşiş, medyumcu, rahip ve benzeri kişiler meditasyon, düşünce ve murakebe saçmalığını ortaya koymuş ve dış görünüşle içi gördüklerini söylerler, ancak gerçekte inceleme ve araştırmalarını tahmine dayandırırlar. Düşünce ve murakebeleri, tahmine dayanır ve meditasyon sırasında gördüklerini iddia ettikleri şeyler aslında birer düştür, ki bunlar zihnin zorlanmasıyla canlı gibi görülürler.

— Sözlük anlamıyla filozof olarak kabul edilen kimseler, kıyâsı araştırma konusu yapmışlardır. Bu, aslında düşünce ve tahmindir. Fakat filozoflar düşünce ve tahminin yetersizliğini anladıkları için, bunu mantıkî istidlâl veya akılcı muhakeme rayına oturtmaya çalışmışlardır ve adını da "kıyâs" koymuşlardır.

— Bilim adamları veya fizikçiler, fen ve fizik ilminin çerçevesinde araştırma için bilimsel metodlar kullandıklarını iddia ederler; fakat doğa üstü konularla karşılaşır karşılaşmaz, "bilimsel" metodlarının bir işe yaramayacağını anlarlar ve kıyas, tahmin farz ve zanna baş vurmaktan başka bir çare kalmadığını görürler.

Ayrıca, bütün bu grup ve topluluklar bağnazlık ve katılıktan da kendilerini kurtaramamışlardır. Bu sebeplerden dolayı, başkalarının sözlerini dinlememe ve tuttukları yolda yürümekte ısrar etme eğilimindedirler.

Kur'an-ı Kerim bu tür arayış veya araştırma metoduna karşıdır ve

bunnu temelden çürük olduğuna inanır. Kur'an-ı Kerim, cahil ve kâfir kimselere diyor ki, sapıklığınızın gerçek sebebi bu kıyas ve tahmin ve katı tutumunuzdur. Çünkü böylece doğru ve makul sözleri dinlemek ve kabul etmekten uzaklaşmışsınızdır. Bu çifte hata yüzünden hakikatı bulamadığınız gibi, peygamberlerin getirdiği dini de inceleyip kabul etmeniz imkânsızlaştı.

Bu durum karşısında, Kur'an-ı Kerim ilmî tetkik, akılcı araştırma ve felsefî düşüncenin doğru ve isabetli metodunun ne olduğunu belirtiyor ve diyor ki, ilk önce, kıyas ve tahmine değil, bilgiye ve tecrübeye dayanarak hakikatin ne olduğunu söyleyenlere kulak vermelisiniz. Daha sonra, kainâtta gördüğünüz işaret, alâmet, âyet ve nesneleri bir bir incelemeli araştırmalı, aralarındaki bağı bulmalı ve söz konusu kimselerin bahsettiği "hakikat"in bunlarda bulunup bulunmadığını tesbit etmelisiniz. Eğer bu işaretleri görüyor ve hakikatı da anlıyorsanız, o zaman bu kimseleri yalanlamanızın hiçbir sebebi yoktur. İşte İslâmiyet'in temeli bu akılcı yaklaşım ve felsefî fikirdir, fakat ne yazık ki, bugün müslümanlar bu doğru yolu bırakıp Plato (Eflatûn) ve Aristo'nun şüpheci ve karanlık yolunu seçmişlerdir.

İslâmiyet'in öngördüğü bu akılcı yol, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde izah edilmiştir. Hatta, tâbiat âmil ve işaretlerine dikkat çekilerek doğru netice çıkarmak ve hakikate varmak için sürekli talim ve terbiyede bulunulmuştur. Nitekim, yukarıdaki âyette de örnek olarak gündüz ve gece gibi iki tâbiat belirtisine işaret edilmiş, günlerin değişimi ve güneş ile yeryüzünün durumu arasındaki bağlantı üzerinde durulmuştur. Bu doğa değişiklikleri bütün evrene ve dünyaya hâkim olan bir gücün varoluşunun bir kanıtıdır. Bu sistemde büyük mantık ve akıl vardır. Bu, çeşitli amaçları olan akıllı bir düzendir. Zira, evrendeki varlıklar ile maddeler gündüz ile gecenin değişimine bağlı olarak ayakta duruyorlar. Bu düzenle, Allah'ın koruyucu, besleyici ve merhamet edici özellikleri de ortaya çıkıyor. Çünkü evrende ve yeryüzünde yarattığı bütün nesnelerin ihtiyaçlarının karşılanması için de gereken tedbirler aldığı da gün ışığı gibi belli oluyor.

Aynı sistem, Cenab-ı Allah'ın evrensel bir yönetici, akılcı ve belli amaçlar için çalışan bir hükümdar, insan sahibi ve himâyeci olması bakımından ibâdete lâyık bir varlık olduğunu gösteriyor. Gece ile gündüzün değişimine bağlı olan şeylerin de Rabb değil merbûb ve Efendi

değil, köle oldukları da böylece anlaşılmış oluyor. İşte bu gerçekler, tâbiat belirtileri ve deliller ortada dururken, kâfir ve müşriklerin sadece kıyas ve tahminlere dayanarak yarattıkları dinler doğru olabilir mi?

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ
وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ الْغَنِيُّ ۖ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ ۚ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَٰذَا ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68-70: Kâfirler: "Allah çocuk edindi"[66] dediler. Sübhanallah,[67] O müstağnidir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur.[68] Sizin yanınızda bunun için bir delil yoktur. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz? De ki: "Allah Teâlâ'ya karşı yalan uyduranlar felah bulmazlar." Onların dünyada geçinmeleri muvakkat bir istifadedir. Sonra dönüşleri bizedir. Sonra onlara küfürleri yüzünden şiddetli azabı tattıracağız.

Açıklamalar

66- Yukarıdaki âyetlerde insanların dinî inançlarını, bilgiye değil tahmin, kıyas ve zanna dayandırmaları ve seçtikleri dinin akıl ve mantığa dayanıp dayanmadığını araştırmak üzere herhangi bir bilimsel metoda baş vurmamaları eleştirilmişti. Şimdi ise, hıristiyanlar ve bazı diğer kimselerin sadece tahmin ve kıyasla Allah'ın bir oğlu olduğu yolundaki saçma inançları çürütülmüştür.

67- "Sübhânallah" genellikle hayret ve şaşkınlık belirtmek üzere kullanılır. Bazan de bu kelime, "Allahu Teâlâ her ayıptan münezzehtir" de demektir. Burada bu kelime her iki anlamı da taşıyor. Yani, insanların bu tür sözlerine hem hayret belirtiliyor, hem de Cenab-ı Allah'ın her çeşit ayıptan yoksun olduğu ve herhangi bir evlâdı olmadığı ifade ediliyor

68- Cenab-ı Allah'ın evlâd sahibi olduğunu ileri sürenlerin tekzibi için burada üç şey söylenmiştir: Birincisi, Allah her türlü ayıptan münezzehtir. İkincisi, Allah müstağnidir. Üçüncüsü, Allah gökte ve yerdeki her şeyin mâliki ve sahibidir. Bu sözlerle kastedilen anlamı sanırız anlatmamız gerekecektir:

Bir evlât, ya sulbî (kendi kanından ve canından) ya da evlâtlık olabilir. Eğer hıristiyanlar ve diğer bazı kimseler Allah'ın oğlunun kendi nutfesinden doğduğuna inanıyorlarsa, bu demektir ki onların gözünde Allah alelâde (hâşâ) bir hayvan veya insandır. Bu inanca göre Allah diğer hayvan ve insanlar gibi fâni olmalıdır ve soyunun devamı için bir cinsiyeti ve karşı cinsten birinin O'nun eşi olması ve onunla cinsel ilişki kurması, hamile bırakması ve sonunda çocuğunun doğması gerekmektedir. Ve eğer bu insanlar Allah'ın bir evlâtlığı olduğuna inanıyorlarsa, bunun iki şekli olmalıdır: Ya bunlar, Allah'ın evlâtsız bir insan olduğunu ve bir vârisi ve mirasçısı olduğu takdirde uğrayacağı zarardan kurtulmak amacıyla kendi cinsinden bir ferdi evlât edindiğini sanıyorlar. Ya da bunlar, Allah'ın da insanlar gibi duygular taşıdığına ve sayısız kullarından sadece birini, evlât edinecek kadar sevdiğine inanıyorlar.

Yukarıda saydığımız şekillerden hangisi benimsenirse benimsensin, şurası bir gerçektir ki, bu inancın temelinde Allahu Teâlâ'ya bazı zaaflar, ayıplar, eksiklikler, kötülükler ve nefsî zevk ve isteklerin yakıştırılması yatmaktadır. Bu, Allah'a açık bir iftira ve ithamdır. Bu sebeple, ilk cümlede insanlara değinilmiştir ki, Allah, O'na yakıştırmak istediğiniz her türlü ayıp ve zaaflardan münezzehtir. İkinci cümlede Allah'ın müstağni olduğu vurgulanmıştır, yani, Cenab-ı Allah, fâni insanların evlât sahibi olma veya evlât edinmelerini gerekli kılan ihtiyaçlardan uzaktır. Üçüncü cümlede ise gökte ve yerde olan her şeyin Allah'ın tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir. Bu demektir ki, bütün insanlar Allah'ın kulu ve köleleridir ve onlardan hiçbiriyle şu veya bu sebeple yakın ilişkisi yoktur. Allah'ın kullarından hiçbiri duygusal yönden O'nun oğlu veya veliahdı olacak mevkiye sahip değildir. Cenab-ı Allah elbette ki bazı kullarını güzel ahlâk ve amelleri bakımından başkalarına tercih edebilir, ama bu demek değildir ki, kullarından birini kulluk mevkiinden kaldırıp tanrılık mertebesine yükseltsin. Allah katında sevilme ve sayılmamın tek ölçüsü takvâ ve imandır. Bu açıdan en yük-

sek mevkiye gelebilecek kimseler hakkında zâten şu ifadeye daha önce rastlamıştık: "Biliniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar. Onlar, iman edip muhalefetten sakınırlar. Onlara dünya hayatında da, ahirette de müjdeler vardır."

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ
عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ
فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ
عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ۝ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ
أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝

71-72: Onlara Nûh'un haberini oku. Hani o, kavmine: "Ey kavmim, benim sizin aranızda ikametim, Allah'ın âyetleri ile öğüt vermem, size ağır geliyorsa, ben Allah'a dayanıp güvendim. Artık siz ve ortaklarınız toplanıp yapacağınız şeyi kararlaştırın. Sonra bu işiniz size bir tasa olmasın. Sonra bana mühlet vermeyerek aleyhimde hükmünüzü icra edin."[70] "Eğer bu dâvetimden yüz çevirirseniz (siz zarar görürsünüz). Ben sizden bir ücret istemedim. Benim mükafâtım Allah'a aittir. Ben müslümanlardan olmakla emrolundum."

Açıklamalar

69- Buraya kadar kâfir ve müşriklere, makul deliller ve nasihatlar ile akide ve fikirleri ve ile tuttukları yolda ne gibi yanlışlıklar olduğu, bunların neden yanlış olduğu ve bunların karşısında doğru yolun hangisi ve neden doğru olduğu anlatılmıştı. Şimdi ise açık seçik nasihat ve telkine karşı takındıkları tutuma dikkatleri çekilmektedir. Onlar 10-11 yıldan beri tam bir cehâlet ve dalâlet örneği vermişlerdi. Ölçülü eleştiri ve doğru yola yapılan dâvete olumlu cevap verip bir durum muhasebesi yapmak ve kendilerine çekidüzen vermek yerine kendilerine felâh ve refah yolunu gösterenin can düşmanı oluvermişlerdi. Delillere taşlarla ve nasihatlara küfürlerle karşılık vermişlerdi. Yanlışı yanlış olarak

adlandıran ve doğru yola işaret edenin, kendi aralarında yaşamasına tahammül edemez hale gelmişlerdi. Onlar istiyordu ki, körler arasında gözleri gören bir kişi, gözlerini açmaya çalışmasın, yoksa onların hepsi birleşip onun gözlerini dağlayacaklardır ve bu şekilde memleketlerinde göz nuru diye bir şey kalmasın. Kâfir ve müşriklerin bu menfî tavırına burada fazla bir şey söylenmemiştir ve Cenab-ı Allah, Resûlullah (s.a.v.)'a, kendilerinden Hz. Nûh'un hikâyesini anlatmasını istemiştir, çünkü bu hikâyede onların ibret alabileceği birçok şey vardır.

70- Burada Resûlüllah (s.a.v.) müşriklere meydan okuyor ve diyor ki tuttuğum Hak yolundan hiçbir zaman ayrılmayacağım. Siz ne isterseniz yapın, ben sadece Allah'ıma güvenirim. (Karşılaştır: Hûd, 55. âyet).

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ
فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ۝٧٣ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا
إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ
مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ۝٧٤ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ
بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ۝٧٥

73-75: Yine onu tekzib ettiler. Biz de Nuh'u ve onunla beraber olanları gemi ile kurtardık. Ve bunları (yeryüzünün) halifeleri yaptık. Âyetlerimizi tekzib edenleri de boğduk. İnzârdan istifade etmeyenlerin akıbetinin nasıl olduğunu gör. O'ndan sonra, birçok peygamberi kendi kavimlerine gönderdik. Onlara mucizeler getirdiler. O kavimler önceden inkâr ettikleri şeye iman etmediler. Haddi aşanların kalblerine bu suretle mühür vurduk.[71] Bu peygamberlerden sonra,[72] mucizelerimizle Musa ve Harun'u, Fir'avn ile cemaatına gönderdik. Onlara karşı kibirlenerek iman etmediler.[73] Onlar günâhkâr bir kavim idiler.

Açıklamalar

71- Haddi aşanlar, bir defa hata işledikten sonra sırf inat, kibir ve şahsî gurur için bu hatada ısrar edenlerdir. Bu tip kişiler, bir defa kabul etmedikleri bir şeyi, her ne kadar makul delil, telkin ve nasihat yapılırsa yapılsın, bir daha kabul etmezler. Bu gibi kimseler Yüce Allah'ın lânetine uğrar ve hiçbir zaman doğru yola gelmezler.

72- Bu bölüm ile ilgili olarak, el-A'raf Sûresi'nin 13 ilâ 210 rükuları arasında geçen Musa ve Fir'avn hikâyesiyle ilgili olarak yaptığımız açıklamalar göz önünde bulundurulmalıdır. Daha önce açıklanan şeyleri burada tekrarlamamıza gerek yoktur.

73- Yani, onlar kendi şan ve şöhret, servet ve iktidarlarından öylesine kibirlendiler ki, kulluklarını unuttular ve Allah'a baş kaldırmaya başladılar.

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوٓا۟ إِنَّ
هَٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا ۖ
وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾

76-77- Tarafımızdan gelen hakka (mucize'ye), "bu apaçık bir sihirdir" dediler.[74] Musa, "size gelen hakka sihir mi dersiniz? Bu sihir midir? Sihirbazlar felah olmazlar."[75] dedi.

Açıklamalar

74- Yani, Hz. Musa'nın dâvetine muhatap olan Mısırlılar, Mekkeli kâfirlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dâvetini alır almaz aynı şeyi söylediler: "Bu adam apaçık bir sihirbazdır" (Bk: Yunus sûresinin ikinci âyeti).

Burada hutbe veya konuşmanın seyrine dikkat edilince, Hz. Musa ile Hz. Harûn (a.s.)'un da, Hz. Nuh'tan başlayarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelen peygamberlerin üstlendikleri göreve atandıkları açıkça ortaya çıkıyor. Yunus sûresinde başından beri şu nasihatta bulunulmaktadır: Ey insanlar, sadece Alemlerin Rabbi olan Allah'ı Rabb

ve ilâhınız olarak tanıyın ve bu dünyadaki hayattan sonra öbür dünyada Allah'ın karşısına çıkıp yaptıklarınızın hesabını vereceğinizi kabul edin. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu telkinini reddedenlere de şöyle denilmektedir: Bütün insanların felahı, her devirde Allah'ın peygamberlerinin tebliğ ettikleri, kabul ettikleri ve hayat nizamlarının tümünü dayandırdıkları bu Tevhid akidesi ile âhiret inancına inanmalarınızda yatmaktadır. Bunu yapmayan fert veya milletler Allah'ın gazabına uğramış ve yok olmuşlardır. İşte Yunus sûresinin ana konusu budur ve bu ana konunun çevresinde tarihten örnekler olarak bahsedilen peygamberlerin hikâyelerinden ister istemez şu neticeyi çıkarıyoruz: Bütün resûllerin dâveti aynıydı ve Hz. Musa ile Hz. Harun aynı dâvetle Fir'avn ve kavminin karşısına çıkmışlardı. Eğer durum bazı kimselerin iddia ettiği gibi, Hz. Musa ile Hz. Harun'un sadece bir kavmi başka bir kavimden kurtarmaktan ibaret olsaydı, burada bu hikâyeye temas edilmesinin hiçbir anlamı veya gereği yoktu. Hiç şüphe yok ki, bu iki peygamberin vazifeleri arasında (müslüman olan) İsrail oğullarını, (küfürlerinden vazgeçmemekte direnen) kâfir bir milletten kurtarmak da yer alıyordu. Fakat bu tek veya başlıca değil, ikinci derece önemli bir vazife idi. Asıl vazifeleri, en-Naziât sûresinde belirtildiği gibi, diğer bütün peygamberlerinkinin aynısıydı: "Fir'avn'a git. Zira o azdı. Ona, "günahlardan temizlenmeyi ister misin?" de. "Seni Rabbine götüreyim de, O'ndan korkasın." Fakat Fir'avn ve yandaşları bu dâveti kabul etmediği ve Hz. Musa'nın müslüman olan kendi kavmini kurtarmaktan başka çaresi kalmadığı için hayatında geçen bu vak'a tarih'te en çok göze çarpan olay haline geliverdi ve Kur'an-ı Kerim'de de aynı önemi korudu. Kur'an-ı Kerim'deki ayrıntıları, bir söz veya olayın bütünlüğünden ayırma hatasına düşmeyenler, bir nebi'nin başlıca vazifesinin, kendi ümmetini kurtarmak ve ikinci derecede önem taşıyan vazifesinin Hakka dâvet etmek olmadığını pekalâ bilirler. (Daha çok ayrıntılar için bk: Tâhâ, âyetler: 44-52, ez-Zuhruf, âyetler: 46-56 ve el-Müzemmil, âyetler: 15-16).

75- Yani, mucize ile sihir arasında görünüşteki benzerlik sebebiyle siz buna sihir diyorsunuz. Fakat, siz ahmaksızın, çünkü böyle bir yakıştırma yaparken sihirbazların kişiliği ve karakterine ve ne amaçlarla sihir yaptıklarına hiç dikkat etmemişsinizdir. Bir sihirbaz, kendi canını, malını ve çıkarını düşünmeden bunca cesaretle zalim bir hükümdârın sarayına gelip onu sapıklığından dolayı azarlayabilir ve Hakka dâvet

edebilir mi? Sihirbazların üç kağıtçılığını ve kapaklığını bilmiyor musunuz? Onlar ilk önce sarayın ileri gelenlerine gelip yalvarır ve hükümdârın huzuruna çıkıp marifetlerini göstermek için binbir kuyudan su getirirler. Saraya girmeyi başarınca da hükümdarın önünde iki büklüm olur ve daha çok mükafât ve armağanlar alabilmek için alçaldıkça alçalırlar.

Dikkat edilirse bu konu şu tek bir cümle ile kapatılmıştır: "Sihirbazlar felah olmazlar."

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِى بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَآءَ
ٱلسَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّآ
أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ
ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ
وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى
ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

78-83- Onlar: "Memlekette size büyüklük olması için bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden çevirmek üzere mi geldiniz? Biz, ikinize de iman ediciler değiliz" dediler.[76] Fir'avn: "Ne kadar usta sihirbaz varsa bana getiriniz" dedi. Sihirbazlar gelince Musa onlara: "Atacağınız şeyleri atınız" dedi. Onlar hünerlerini ortaya atınca Musa: "sizin getirdiğiniz bu şey sihirdir.[77] Allah, şüphesiz onun boşluğunu meydana çıkaracaktır. Allah fesatçıların işini düzeltmez" dedi. Günahkârlar hoşlanmasalar bile, Allah emriyle hakkı yerine getirir. Fir'avn ve cemaatlarının kendilerine bir belâ getirmesinden korkmakla beraber, kavminden ancak bir takım gençler[78] Musa'nın sözlerini dinledi.[79] Çünkü Fir'avn Mısır'da çok üstün ve aşırı gidenlerdendi.[80]

Açıklamalar

76- Görüldüğü gibi, eğer Hz. Musa ile Hz. Huran'ın tek gayeleri, İsrail oğullarını Mısırlı müşriklerin ellerinden kurtarmak olsaydı, Fir'avn ile cemaatı, bu iki peygamberin dâvetinin yayılmasıyla Mısırlıların dininin değişeceğinden ve kendilerinin yerine onların üstünlüğünün kurulacağından endişe etmezlerdi. Endişelerinin sebebi zâten Hz. Musa'nın Hakka dâvetiydi. Hz. Musa'nın bu dâveti yaygınlık kazansaydı, Fir'avn'ın hakimiyeti ve reislerinin üstünlüğü ile din adamlarının çıkarları tehlikeye düşerdi, zira bütün bunlar Mısır'daki müşrik düzene dayanıyordu. (Daha çok ayrıntılar için bk: el-A'raf, dipnot No: 66, el-Mümin, dipnot No: 43).

77- Yani, benim gösterdiklerim değil, asıl sizin gösterdikleriniz sihirdir.

78- Metinde "zürriyet" kelimesi kullanılmıştır. "Zürriyet", evlât ve akrabalar demektir. Ama biz bunu "gençler" olarak tercüme etmeyi daha uygun bulduk. Burada Kur'an-ı Kerim'in anlatmak istediği şudur: O tehlikeli devirde Hakkı kabul etme cesaretini ancak bazı gençler gösterebildiler. Annelerine, babalarına ve yaşlı kimselere, Hak dinini kabul etmeleri nasip olmadı. Maddi ve manevî menfaatlarını düşünen yaşlılar, tehlikelerle dolu olduğu yolu seçmekten kaçındılar; hatta gençleri de Hz. Musa'ya ve tebliğ etmekte olduğu dine yaklaşmaktan alıkoymaya çalıştılar, zira onların da Fir'avn'ın gazabına ve gadrına uğrayacaklarından korkuyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'de bu hususun önemle belirtilmesinin sebebi şudur: Mekke'de de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ilgi gösteren ve dinine iman edenlerin başında gençler geliyorlardı. Mekkelilerin ileri gelenleri ve yaşlı kimseler bazı çıkarlarını düşünerek İslâm dâvetinden uzak kalmayı tercih etmişlerdi. Yukarıdaki âyetlerin inişi sırasında, bütün milletin şiddetli muhalefetine rağmen İslâm'ın doğrularına bağlı kalan ve her türlü zulüm, baskı ve işkenceye göğüs geren ilk müslümanlar arasında menfaatperest ihtiyarlardan hiçbiri yoktu, hepsi gençti. İslâm'ın ateşli savunucuları, meselâ, Hz. Ali ibn Ebu Talib, Ca'fer Tayyar, Zübeyr, Talha, Saad bin Ebu Vakkas, Mus'ab bin Umeyir ve Abdullah bin Mesud (r.a.)'ın yaşları, İslamiyeti kabul ederken 20'nin altında idi. Abdurrahman bin Avf, Bilâl ve Suheyb (r.a.)'nin yaşları 20 ilâ 30 arasında idi. Ebu Ubeyde bin el-Cerrah, Zeyid bin Haris, Osman bin Affan ve

Ömer Faruk (r.a.)'un yaş ortalamaları da 30-35'ti. Bunlar arasında en yaşlı müslüman Hz. Ebu Bekr'di ki, iman ederken o da 38 yaşında idi. İlk sahabiler arasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'den daha yaşlı olan sadece bir sahabinin ismine rastlanıyor. Yani, Hz. Ubeyde bin Haris Muttalibi. Ve ilk müslüman toplulukta Hz. Peygamber ile yaşıt olan tek sahabi galiba Hz. Ammar bin Yasir'di.

79- Metinde, "fa'mâ âmena le-Musa" sözleri kullanılmıştır. Bu sebeple bazı kimseler, İsrail oğullarının hepsinin kâfir olduğu şüphesine kapılmış ve onlardan sadece birkaçının ilk başta iman ettiklerini sanmışlardır. Fakat, burada kullanılan iman kelimesi daha çok söz dinlemek ve itaat etmek anlamındadır. Yani, Mısır'da İsrail oğullarından sadece birkaç cesur genç Hz. Musa (a.s.)'nın çağrısına uyarak onu kendi imam ve önderleri olarak kabul ettiler ve tebliğ çalışmalarına katılmaya başladılar. İsrail oğullarından çoğu iman sahibi olabilirlerdi, ama Hz. Musa'yı açıkça destekleme ve tebliğ çalışmalarına katılma cesaretini kendilerinde bulamıyorlardı. Zâten daha sonraki cümle ile bu milletin ileri gelenleri ve yaşlılarının neden böyle davrandıkları açıklık kazanmış oluyor. Endişe, tereddüt, çekingenlik ve korkaklıklarının sebebi, Hz. Musa'ya inanmamaları veya dâvetinin haklı olduğunu kabul etmemeleri değildi. Onların en büyük korkusu, Hz. Musa'ya ve dinine arka çıkmaları halinde Fir'avn'ın gazabına ve gadrına uğramalarıydı. İsrail oğulları gerek ırk, gerekse dinleri bakımından Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub ve Hz. Yusuf (a.s.)'un ümmetleriydiler ve bu itibarla "müslüman" denilmeye de lâyıktılar. Fakat uzun yılların yozlaşması, ahlâk bozukluğu ve yabancıların hâkimiyetinde ezilmeleri sebebiyle küfür ve dalalate karşı iman ve hidâyet bayrağını ne kendileri kaldırmaya cesaret edebiliyorlardı ne de hak davasını bayrak yapanı destekleyebiliyorlardı.

Hz. Musa ile Fir'avn arasındaki mücadelede, sıradan İsrail oğullarının tavrının ne olduğu Kitab-ı Mukaddes'in şu satırlarıyla ortaya çıkıyor:

"Onlar Fir'avn'ın yanından çıkarken Musa ve Harun onlarla görüşmek istediler. O sırada, onlar (İsrail oğulları) kendilerine şöyle hitap ettiler: "Hüdâvend sizi görsün ve hakkınızdan gelsin. Siz, bizi Fir'avn ve hizmetçilerinin gözlerinde öylesine düşürdünüz ki, güya bizi öldürmek için onların elin birer kılıç verdiniz." (Huruç: 20-21).

Talmûd'da ise İsrail oğullarının Hz. Musa ile Hz. Harun'a şöyle dedikleri kaydedilmiştir.

"Bizim durumumuz, tıpkı bir kurdun bir kuzuyu yakalaması ve çobanın onu kurtarması sırasında parçalanan kuzunun ki gibidir. Biz de Fir'avn ve sizin aranızdaki çekişmede mahv olacağız."

80- Metin'de "müsrifin" kelimesi kullanılmıştır ki, "haddi aşanlar" demektir. Fakat bu sözlük anlamıyla bu kelimenin özü anlatılamıyor. "Aşırı gidenler" daha uygun bir tercümedir. Yani öyle kimseler ki, kötülükte hiçbir sınır tanımazlar ve her bakımdan aşırı davranırlar. Zulüm, barbarlık ve vahşet ile ahlâksızlığın en kötüsünü ve iğrencini yapmaktan hiç çekinmezler.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم
بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى
اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

84-87- Musa, "Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a iman ettiniz ise, O'na tevekkül edin"[81] dedi. Onlar da:[82] "Biz, yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz bizi, zalim kavimin fitnesine[83] düşürme. Ve bizi rahmetinle, kâfir olan kavimden kurtar" dediler. Biz, Musa ve kardeşine: "Kavminiz için Mısır'da evler yapın. Onları namazgâh edin. Namazınızı dosdoğru kılın.[84] Ve müminleri müjdeleyiniz" diye vahyettik.[85]

Açıklamalar

81- Görüldüğü gibi, bu sözler kâfir bir topluluğa söylenmezdi. Hz. Musa (a.s.)'nın bu ifadesi, İsrail oğullarının hepsinin müslüman veya iman sahibi olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan Hz. Musa (a.s.)'da di-

yor ki, "eğer siz iddia ettiğiniz gibi müslümansanız, Fir'avn'ın kuvveti ve kudretinden korkmayın ve sadece Allah'a güvenin."

82- Bu cevabı, Hz. Musa (a.s.)'nın safında yer alan gençlerindi. Burada "onlar"la, İsrail oğullarının tümü değil, Hz. Musa'ya iman eden bir avuç gencin kastedildiği, anlaşılmaktadır.

83- Bu imanlı gençlerin "bizi, zâlim kavmin fitnesine düşürme" yolundaki duası çok geniş anlam taşıyordu. Küfür, cehalet, dalâlet ve sapıklığın hüküm sürdüğü bir ortamda insanları Hakka davet etmeye kalkanlar türlü çeşit zâlimlerle karşılaşırlar. Bir yanda, bütün güçleriyle Hak davasını bayrak yapanları ezmeye kararlı olan bâtıl taraftarları ve öncüleri olur ve diğer yanda zamanı gelince, güvenilmeyen sözde, Hakka tapanlar olur. Bu grup Hakkı kabul ettiğini iddia eder, ama bâtılın kahredici hakimiyeti ve kuvveti karşısında Hakkı üstün kılma mücadelesinin, abes ve saçmalık olduğuna inanır ve bütün çabası yavuz hırsız misâli, kendi davranışları ve korkaklıklarını haklı göstermek ve mücadeleci ruh taşıyan samimi müminleri haksız göstermek yönünde olur. Diğer yanda, saf ve sade efkâr-ı umumiye veya halk kitlesi olur. Bu cahil halkın tümü olaylara seyirci ve kayıtsız kalır, uzun zaman Hak ile Bâtıl arasındaki mücadeleyi uzaktan seyir eden ve reyini verme sırası gelince daha güçlü ve üstün tarafa, ister Hak ister Bâtıl olsun, verir. Bu durumda Hakka dâvet edenlerin her zaafı, başarısızlığı, yanlışlığı ve eksikliği muhalif gruplar için birer fitne veya başka bir deyimle, koz haline geliverir. Hak davasının mücahitleri yenilince veya tamamıyla ezilince ilk grup, "işte gördünüz ya, biz haklıydık nasıl da onları ezdik" diye ortaya çıkar. İkinci grupta bilgiçce, "işte dediğimiz çıktı, biz zâten, bu kuvvetli ve kudretli kimselerle başa çıkamayacağımızı söylemiştik, ama bizi dinleyen kim? Bu aptallar işte, ağızlarının payını aldılar" der. Üçüncü grup, yani halk, zâten kuvvetli olan daima haklıdır sözüne inanır. Aynı şekilde Hak savunucuları, dâvet ve tebliğde bir hata işler, veya zorluk ve güçlüklere karşı zaaf gösterir veya onlardan herhangi birinde ahlâkî bir hata veya ayıba rastlarsa, muhaliflerin Bâtıla yapışıp kalmaları için binbir bahane ortaya çıkar ve dâvetin başarısız olmasından sonra ikinci bir Hak dâveti için uzun bir müddet bekleme mecburiyeti doğar. Bu sebeple, Hz. Musa (s.a.)'nın genç taraftarlarının: "Ey Rabbimiz bizi, zâlim kavmin fitnesine düşürme" şeklinde dua etmeleri önemli ve anlamlıydı. Yani, onlar her türlü

insanî, zaaf, hata, eksiklik ve başarısızlıktan kurtulmak ve dünyada da başarılı olmak istiyorlardı, ki böylece, onların varlığı insanlar için hayır vesilesi olsun ve zâlimler için bir şer vasıtası olmasın.

84- Bu âyetin mefhûmu konusunda bazı müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. Âyetin indiği ortam ve bunda kullanılan sözlere dikkat edildiğinde şu neticeye varılıyor: Mısır'da herhalde hükümetin baskısı ve de bizzat İsrail oğullarının imanlarının zayıflaması sebebiyle, İsraili ve Mısırlı müslümanlarda cemaatle namaz kılma düzeni bozulmuştu ve bu husus, dinî açıdan zayıflayıp milletçe parçalanmalarına yol açmıştı. Kanımca, bu sebeple, Hz. Musa (s.a.)'ya, cemaatle namaz kılma nizamını tekrar tesis etme ve maksatla bazı yerler tahsis etme emri verilmiştir. Zâten İslâm toplumunda dini ruhu canlandırmak ve dağılmış olan güçlerini toparlamak amacıyla İslâmî çizgide yapılacak her girişimin ilk adımı cemaatle namaz kılma nizamını tesis etmektir. Bu yerlerin namazgâh veya kıble olarak anılmasının gayesi, bence bunları bütün kavmin toplanma merkezi ve odağı haline getirmektir. Bu sözlerin hemen ardından "namazınızı dosdoğru kılın" demenin gayesi de sanırım bütün İsrail oğullarının bir yerde toplanıp cemaatle namaz kılmalarını sağlamaktır. Zâten Kur'an-ı Kerim'de "ikâmeti's-Selât" tâbiri nerede geçmişse, cemaatle namaz kılma mânâsını da aynı zamanda taşımaktadır.

85- Yani, müminlerin bugün, içinde bulundukları pasif, karamsar ve umutsuz durumdan kurtarınız. Onlara cesaret veriniz, onları teşvik ediniz, onları neşelendiriniz. "Müjdelemek" bütün bu anlamları taşımaktadır.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ
إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا
لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

88- Musa:[86] "Ey Rabbimiz, sen Fir'avn ve cemaatına dünya hayatında zînet[87] ve mal[88] verdin. Onlarla insanları senin yolundan saptırmak isterler. Ey Rabbimiz, onların mallarını yok et ve kalblerini şiddetle sık ki, onlar elemli azabı görmeden iman etmezler"[89] dedi.

Açıklamalar

86- Yukarıdaki âyetler, Hz. Musa (a.s.)'nın tebliğ çalışmalarının ilk safhasına aittir ve ettiği dua, Mısır'da kalışının son dönemine aittir. Arada birkaç yıllık müddet var ki, bunun ayrıntıları verilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde bu dönemden de etraflıca bahsedilmiştir.

87- Yani, herkesin hayran kaldığı, bayıldığı ve gıpta ile baktığı şan ve şevket, ihtişam ve şöhret, debdebe ve gösteriş, medeniyet ve kültür.

88- Yani, imkân ve kaynakların bolluğu sebebiyle her türlü arzu ihtiyaç ve taleplerini gerçekleştirebiliyorlar. Halbuki, iman sahipleri bu imkân ve kaynaklardan mahrum kaldıkları için çok zorluk çekiyorlar.

89- Az önce belirttiğimiz gibi, Hz. Musa (a.s.) bu duayı, Mısır'da kalışının son günlerinde yapmıştı. Yani o zamana kadar Fir'avn ve yandaşları Allah'ın her türlü işaretini görmüş ve dinin hücceti de tamamlanmıştı, fakat her şeye rağmen Hakka düşmanlıkta kararlıydılar. Bu gibi durumlarda bir peygamber, genellikle Allah'ın da istediği duayı yapar yani câhil ve sapık ümmetine bir daha iman etme imkânı verilmesini ister.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ
فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ
قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا
مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

89-91- Allah: "İkinizin de duası kabul olundu. Siz yine doğru yolunuzda devam edin. Bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın" dedi.[90] İsrail oğullarını denizden geçirdik. Fir'avn ve askerleri zulm ve saldırganlıkla onları takib ettiler. Nihayet Fir'avn boğulmak üzere iken: "İnandım ki, İsrail oğullarının iman ettiğinden başka ilâh yoktur. Ben de müslümanlardanım" dedi.[91] Şimdi mi iman ediyorsun? Bundan evvel isyan ettin ve fesatçılardan olmuştun.

Açıklamalar

90- Hakikati bilmeyene Allah'ın hikmetini anlamayanlar Bâtıl'a karşı Hakkın zaafı ve Hakkı tesis etmek isteyenlerin sürekli başarısızlıkları ile, bâtılın bayraktarlarının dünyada kazandıkları şan ve şöhreti görüp, Yüce Allah'ın bu dünyada din düşmanlarının üstün kalmalarını istemiz olabileceğini sanırlar. Bu akılsız kimseler bu şartlarda Hakkı tesis etme çabalarının faydasız olduğuna ve kâfir ve dinsiz bir düzende müsaade edildiği kadar dini inanç ve ibadetlerle yetinilmesi gerektiğine kanaat getirirler. İşte bu âyette Cenab-ı Allah, Hz. Musa (a.s.) ve taraftarlarının bu tür pasif bir düşünceye kapılmalarını önlemeye çalışmıştır. İlâhi buyruğun gayesi şudur: Hz. Musa ve tarafları sabır ve metanetle yollarında devam etsinler; karşılaştıkları muhalefet ve mukavemetten yılmasınlar ve bazı akılsızlar gibi mücadeleden vazgeçmesinler.

91- Kitab-ı Mukaddes'te bu olala ilgili herhangi bir kayıda rastlanmıyor. Ancak Talmud'da Fir'avn'ın boğulurken şöyle dediği ifade olunuyor: "Ben sana iman ettim, Ey Hüdâvend Senden başka bir ilâh yoktur."

فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ
كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟
حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا
كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

92-93- Bugün senin cesedini denizden kurtaracağız ki, senden sonra geleceklere bir ibret olsun.[92] Çünkü insanlardan birçokları âyetlerimizden gafildirler.[93] Andolsun biz İsrail oğullarını çok güzel bir yurda yerleştirdik.[94] Ve onları helâl ve iyi şeylerden rızıklandırdık. Onlar kendilerine ilim gelmedikçe ihtilâf etmediler.[95] Rabbin, kıyamet günü ihtilâf ettikleri hususta aralarında hükmedecektir.

Açıklamalar

92- Fir'avnın mumyasının suda yüzerken çıkarıldığı yer Sina yarımadasının batı kıyısındadır. Buna bugün Cebl-i Fir'avn (Fir'avn Tepesi) denilir. Buraya yakın bir yerde yerlilerin "Fir'avn Hamamı" dediği bir kaplıca da vardır. Kaplıca Ebu Zenime'den birkaç kilometre kuzeyde bulunuyor. Bölge halkı, Fir'avnın mumyasının burada bulunduğunu söylüyor.

Çağımızın araştırmacılarına göre Hz. Musa (a.s.) zamanında yaşadığı sabit olan, boğulan Fir'avn bu ise, bunun naaşı halen Kahire'deki Müzede herkesin ziyaretine açıktır. 1907'de Sir Grafton Elliot Smith, Fir'avnın mumyasının sargılarını açtığı zaman ceset üzerinde bir buz tabakasının bulunduğunu tesbit etmişti. Bu tuz tabakası, Fir'avn'ın deniz suyu veya tuzlu suda boğulmasının bir belirtisiydi.

93- Yani, Rabbimiz ders verici işaretler göstermeye devam ediyor, ancak insanlar, en büyük ibret nişânelerini bile gördükten sonra gözlerini açmıyorlar.

94- Yani, Mısır'dan çıkmalarından sonra Filistin ülkesi.

95- Yani, onların daha sonra kendi dinlerinde değişiklikler yaparak çeşitli mezhepler çıkarmasının sebebi, kendilerine hakikat ilminin gelmemesi veya bilgisizlik değil, kendi nefislerinin şirretiydi. Çünkü, Cenab-ı Allah kendilerine hem peygamberler, hem kitaplar vasıtasıyla Hak dininin ne olduğunu, şartları, icapları ve istekleri ve İslâm ve küfür arasındaki sınırlarının ne olduğunu, itaat ve teslimiyet ile günah nelere denildiğini açıkça anlatmış, bu konularda Allah katında hesap verileceği ve dünyadaki hayatın hangi ilkelere dayandırılacağını da bildirmişti. Fakat bunlar bütün bu telkin ve nasihatlara rağmen dini tahrif ettiler ve sayısız mezhepler kendi başlarına temeller yarattılar.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ
جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ
ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾
وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

94-97- Eğer sen, Sana indirdiğimiz Kur'an'da şüphe edecek olursan, senden önce kitabı okuyanlara sor. Muhakkak o Rabbinden sana hak olarak gelmiştir. O halde bunda şüphe edenlerden olma. Ve Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan olma. Sonra hüsrana uğrayanlardan olursun.[96] Onların üzerlerine Rabbinin kelimesi hak olanlar iman etmezler.[97] Eğer onlara bütün mucizler gelse elemli azabı görmedikçe iman etmezler.

Açıklamalar

96- Burada muhatap görünüşte Hz. Muhammed (s.a.v.)dir, ama asıl uyarılmak istenenler O'nun dâvet ve tebliğine şüphe edenlerdir. Burada kitabı okuyanlar veya ehl-i kitaptan söz etmenin amacı da, Hz. Peygamber'in seslenişinin, semavî kitaplardan genellikle habersiz olan Arap halkının kulağına yabancı gelmesine rağmen, dindar ve aklı selim sahibi ehl-i Kitap âlemleri'nin Kur'an-ı Kerim'in dâvetinin, diğer bütün semavi kitaplar ve peygamberlerinkinden farklı olmadığını doğrulamaları gerektiğine işaret etmektir.

97- Burada kastedilen "Allah'ın kelimesi" şudur: Hakkı iyi niyet ve samimiyetle aramayanlar ve gönüllerini, inat, taassup ve dalâlet yüzünden makul olan her şeye kapatanlar ve de dünya sevgisinden sarhoş olup akıbetlerini hiç düşünmeyenler hiç bir zaman iman nimetini bulamazlar.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ
اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى
حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا
اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

98-99- İman edip imanları kendisine fayda veren bir memleket bulunsaydı, yalnız Yunus[98] kavmi müstesna iman edince üzerlerinden dünya zillet ve rüsvaylık azabını kaldırdık.[99] Ve ecelleri gelinceye kadar onları faydalandırdık.[100] Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündeki kimselerin tamamı birden iman ederlerdi.[101] Böyle olunca sen, insanların tamamı mü'min olsunlar diye zorlayacak mısın?[102]

Açıklamalar

98- Kitab-ı Mukaddes'te Jonah veya Yonah olarak geçen ve yaşadığı devir M.Ö. 860-784 olarak bildirilen Hz. Yunus aleyhisselâm, İsrail oğullarının peygamberi değildi, ama kendisi "Asurlar"ı ıslâh etmek üzere Irak'a gönderilmişti. Bu sebeple, burada Asurlardan, Hz. Yunus'un ümmeti olarak bahsetmeyi uygun gördük. Asurların başkenti, Nineva (Nineveh) eski çağların en meşhur şehirlerinden biriydi. Bu

şehrin geniş alana yayılmış olan kalıntıları, Dicle nehrinin doğu yakasında bugünkü Musul kentinin tam karşısında bulunuyor. Bu bölgede "Yunus Nebi" isminde bir bölge de vardır. Asur kavminin geliştirdiği büyük medeniyet ve şân-ü şevketin en büyük simgesi bu şehrin kalıntılarıdır. Bir tahmine göre bu şehir 100 kilometrelik bir alana yayılmıştı.

99- Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yunus'un kıssasına, bundan başka üç yerde daha kısaca işaret edilmiştir ve etraflıca bilgi verilmiştir (Bk: Enbiya sûresi, âyetler: 87-88, Sâffât sûresi, âyetler: 139-148 ve Kalem sûresi, âyetler: 48-50). Bu sebeple, Allah katında bir milletin helâk edilmesine karar verildikten sonra iman etme ve yalvarmanın hiç bir faydası olmadığına dair umumi kaidenin Asurlar için neden bozulduğunu kesinlikle söylemek güçtür. Kitab-ı Mukaddes'te Jonah (Yonah) adlı bölümde bazı ayrıntılara rastlıyorsak da bunlara fazla güvenemeyiz. Çünkü, bu bölümde yer alan hususlar ve sözler, ilâhi kelâm değildir ve bunların Hz. Yunus (a.s.) tarafından kaleme alındığı da sabit değildir. Gerçek şu ki, Hz. Yunus'tan 400-500 yıl sonra meçhul bir kişi bu bölümü yazarak Kitab-ı Mukaddes'e ekleyivermiştir. Ayrıca, bu bölümde akıl ve mantığa sığmayan bazı kayıtlara da rastlanıyor. Fakat hem Kur'an-ı Kerim, hem Kitab-ı Mukaddes'in kayıtlarını karşılaştıracak olursak Kur'an-ı Kerim müfessirlerinin anlattıklarının daha doğru olduğunu daha iyi anlarız. Durum özetle, şöyle idi: Hz. Yunus (a.s.) Allah'tan gelecek azâb hakkında ümmetine haber verdikten sonra, ümmetinin inatçılığına ve sapıklığına dayanamayarak, Allah tarafından hicret izni gelmeden, bulunduğu yeri terketmişti. Bu müstesna bir vaziyetti ve Asurlar, günâhlarından pişmanlık duyarak tövbe edince Allah da onları affetti. İlâhi kanunun değişmez kurallarından biri, bir millete son uyarı yapılmadan ilâhi azabın gelmemesidir. Hz. Yunus son ana kadar beklemediği ve ümmetine son bir mühlet vermeden bulunduğu bölgeyi terkettiği için ilâhi adalete göre Asurların cezalandırılması uygun görülmedi ve kendileri pişmanlıklarını bildirince ecelleri gelinceye kadar affedildiler.

100- Hz. Yunus'un ümmeti, yani Asurlular tekrar Allah'a iman edince dünyadaki ömürleri bir süre uzatıldı. Verilen mühlette bu ulus giderek yozlaştı ve kötü yola saptı. Nahûm Peygamber (M.Ö. 720-698) bunları doğru yola getirmeye çalıştı, ama herhangi bir başarı kazanamadı. Daha sonra Safniyâh Peygamber (M.Ö. 640-609) kendile-

rini son defa ikaz etti. Bu da fayda etmedi. Nihayet, M.Ö. 602 dolaylarında Cenab-ı Allah bunlara Midyalıları musallat etti. Midya kralı, Babillilerden de destek alarak Asurlara saldırdı. Asur ordusu yenilerek Nineva'da mahsur kaldı. Bir müddet muhasara altında direnmeye çalıştıysa da Dicle nehrinin su baskını yüzünden kalenin yüksek duvarları yıkıldı ve Midyalılar kaleye girdi. Kale teslim alındı ve bütün şehir yağmalandı, yakılıp yıkıldı. Civarındaki diğer kasaba ve köyler de aynı akıbete uğradı. Asur kralı ise kendi sarayında kendini yakarak intihar etti. Böylece, saltanatı ve medeniyeti bir daha dirilmemek üzere tarihe karıştı. Bu bölgenin tarihi kalıntılarında geniş bir yağma ve yangının işaretleri bulunuyor.

101- Yani, eğer Yüce Alah yeryüzününde sadece imanlı ve sadık kullarının bulunmasını ve küfür ile kâfirlerin hiç bulunmamasını istemiş olsaydı, bütün dünyalıları, ne imanlı ve sadık olarak yaratması ne de bir işaretiyle hepsini kendisine bağlaması zor olurdu. Ne var ki, insan soyunun yaratılmasının altında yatan hikmet, ne yaratılışta ne de başka bir zamanda insanların zorla imanlı ve sadık hale getirilmemelerini gerektirmektedir. İlâhi hikmet, zâten insanların iman ve itaat etme konusunda serbest davranmasında yatmaktadır.

102- Bu demek değildir ki, Resûlullah (s.a.v.) insanları zorla mümin yapmak istiyordu ve Allahu Teâlâ da kendisini böyle yapmaktan alıkoymak istiyordu. Aslında burada da Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde olduğu gibi, dolaylı ve kinâyeli bir ifade kullanılmıştır ve görünüşte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap edilirken, muhatap kabul edilen diğer kimselerin, bu sözleri dinlemeleri istenmiştir. Burada deniliyor ki, "ey insanlar, Peygamber (s.a.v.)'in vazifesi, hidâyet ile dalâlet arasındaki farkı hüccet ve delille anlatmak ve doğru yolu açıkça göstermektir ve bunu kendisi başarılı bir şekilde ifa etmiştir. Şimdi eğer siz kendiniz doğru yürümek istemezseniz ve hidâyeti ancak zorlama ile kabul etmek isterseniz, bilin ki, Peygamber (s.a.v.)'e, böyle vazife verilmemiştir ve bu onun işi de değildir. Eğer Allah, insanların cebren iman etmelerini istemiş olsaydı, nebileri göndermesine ne gerek vardı? Bu işi O kendisi yapardı."

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ
أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

100- Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimsenin iman etmesi mümkün değildir.[103] Allah, murdar azabı akıllarını başlarına alamayanlara gönderir.[104]

Açıklamalar

103- Yani, nasıl ki, bütün nimetler Allah'ın elindedir ve O'nun izni olmadıkça kimse bu nimetlere kavuşamaz veya başkalarına veremez, iman nimeti de Allah'ın elindedir ve bir kişinin iman nimetine kavuşması da O'nun iznine bağlıdır. İlâhi izin olmadıkça kimse bu nimeti ne kendisi için alabilir ne de başkalarına verebilir. Onun için, eğer Peygamber (s.a.v.) bütün iyi niyeti ve kalbiyle bir kişiyi mümin yapmak isterse yapamaz, çünkü bunun için evvelâ Ulu Allah'ın izni ve inâyeti gereklidir.

104- Burada, Allah'ın izni ve inâyetinin hâşâ kör ve topal bir şekilde yapılan bir şey olmadığı açıkça belirtilmiştir. Allah'ın izni ve inâyetinde daima bir hikmet ve maslahat vardır. Cenab-ı Hak keyfi bir şekilde bir insanı iman sahibi ve birini kâfir yapmaz. İman nimetinin dağıtımının çok hikmetli ve tutarlı bir ilkesi şudur: Hakikatı aramak için tarafsızca aklını ve bütün kabiliyetlerini kullanan bir kişiye Cenab-ı Allah, çabası, uğraşı ve arayışı ölçüsünde imkân ve kaynaklar sağlar ve bilâhere hak ilmini elde etmesi ve iman sahibi olması mümkün kılınır. Fakat, Hakkı aramayan, akıllarını taassuplarla meşgul eden ve bu hususta hiç çaba sarf etmeyenler için Allah'ın iman hazinesinde hiçbir pay yoktur ve onlara cehâlet, bedbinlik, kötü davranışlar, ahlâksızlık ve dalâletten başka bir şey verilmez. Kendilerine, kötülük, pislik, felâket ve azaba alıştıkları ve lâyık oldukları için ancak bu belâlar gönderilir.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ
وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ

يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ
فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا
وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ۝

101-103- De ki, "göklerde ve yerde olan şeylere bakın" İman etmeyecek olan bir kavme mucizeler ve Peygamberler fayda vermez.[105] Müşriklerin beklemeleri kendilerinden evvel geçen kavimlere gelen azap gibi, azabın gelmesidir. De ki: "Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim" Sonra Resûllerimizi ve iman edenleri kurtarırız. Müminleri kurtarmak bizim üzerimize bir haktır.

Açıklamalar

105- Bu, müşriklerin, iman etmelerinin bir şartı olarak ileri sürdükleri isteğine, son ve kesin bir cevaptır. Müşrikler, Hz. Muhammed'in ancak kendilerine bir mucize veya işaret gösterip kendi peygamberliğini ispatlamasından sonra müslüman olacaklarını söylüyorlardı. Buna cevap olarak deniliyor ki, eğer sizde gerçekten Hakkı arama duygusu ve isteği olsaydı, gökte ve yerde, Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik eden birçok alâmet, işaret ve âyeti görebilirdiniz. Sizin işiniz sadece gözlerinizi açıp bunlara bakmanız olacaktı. Fakat bu talep, arzu ve hazırlık ile arayış sizde yoksa, hiçbir işaret, alâmet ve mucize, her ne kadar harikâ, doğaüstü, insanüstü ve olağanüstü olursa olsun, siz iman nimetine nail olamazsınız. Sizde ciddiyet, samimiyet ve ihlâs ile gerçek bir istek olmadıktan sonra siz her mucizeyi gördükten sonra Fir'avn ve yandaşları gibi, bunun bir sihir olduğunu söyleyeceksiniz. Bu gibi cehâlet, dalâlet ve hastalıkta olanların gözleri, tıpkı Fir'avn'ın son anda uyandığı gibi, Allah'ın kahrı ve gazabının bütün şiddetiyle üzerlerine çökmesinden sonra açılırlar; fakat son pişmanlık fayda vermez ve tam azabın geldiği sırada tövbe etmenin hiç bir kıymeti yoktur.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ ۖ
وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

104- De ki:[106] "Ey insanlar, eğer siz benim dinimden şüphede iseniz, ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza ibadet etmem. Ancak, elinde canınız[107] olan Allah'a ibadet ederim. Ben de müminlerden olmakla emrolundum.

Açıklamalar

106- Hutbe hangi konuyla başlamışsa, onunla bitiriliyor. Bunun için, sûre'nin ilk rüku'una bir göz atılabilir.

107- Metinde "yatavaffakum" kelimesi kullanılmıştır ki, "sizi öldüren" veya "sizi öldürecek olan" demektir. Ancak bu sözlük tercümesi, burada kastedilen anlamı vermiyor. Bu sebeple, biz bu kelimeyi "elinde canınız olan Allah" olarak çevirdik. Bu tercüme, insanların canları konusunda Allah'ın sınırsız hâkimiyeti ve selâhiyetini ortaya koyuyor. Yani, Cenab-ı Allah, istediği sürece insanları yaşatır ve istediği zaman öldürür. Bu bakımdan, yukarıdaki âyette şöyle denildiğini söyleyebiliriz: "Ey insanlar, ben ancak elinde canınız olan Allah'a ibadet, itaat ve kulluk ederim. O Allah ki, canınıza tamamıyla hâkimdir, istediği sürece sizi yaşatâbilir ve istediği zaman canınızı alabilir." Burada şunu da belirtelim ki, Mekkeli müşriklerin kabul ettiği gibi, bugün de, dinsizler ve putperestler, hayat ve ölümün Allah'ın elinde olduğuna inanırlar. Hatta, Allah'a ortak koştukları melek, veli, tanrı ve tanrıçaların eceli tehir edecek güce sahip olmadıklarını bilirler. Burada istenilen ders verilmek üzere, Cenab-ı Allah'ın sayısız sıfatlarından biri olan, "öldürme"ye atıf yapılmıştır. Ayrıca, "elinde canım olan" yerine "elinde canınız olan" denilmiştir. Yani, Hz. Peygamber Allah'ı, kendisini öldürecek olarak değil, müşrikleri ve insanları öldürecek olan biri olarak tarif ediyor. Bu da demektir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece kendisinin değil, kâfir ve müşriklerin de, Allah'a ibadet, itaat kulluk etmelerini istiyor, çünkü Yüce Allah nem onu, hem onları yaratmış, yaşatıyor ve öldürecektir.

وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ
وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا
رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا
يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ
﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

105-109- Ve bana, "Dikkatle, batıldan uzak, hakka yakın olan dinde sabit kal[108] ve müşriklerden olma."[109] diye emrolundu. Ve "Allah'tan başka sana zararı ve faydası olmayana tapma. Eğer bunu yaparsan o zaman zâlimlerden olursun" denildi. Eğer, Allah sana bir zarar isabet ettirirse onu O'ndan başka giderici yoktur. Eğer, sana bir hayır da dilerse O'nun fazlını geri çeviren bulunmaz. Allah, ihsan ve fazlını kullarından dilediğine nasib eder. Allah Gafûrdur, Rahîmdir. De ki: "Ey insanlar, size Rabbinizden hak geldi. Artık hidâyeti kabul eden, kendi faydası için hidâyete ermiş, sapıklığa düşen de kendi nefsine zarar vermiş olur. Ben sizin üzerinize muhafız değilim." Sana vahyolunana tâbi ol. Allah hükmedinceye kadar sabret. Allah, hakimlerin en hayırlısıdır.

Açıklamalar

108- Burada verilen emrin şiddeti ve önemine dikkat edilmelidir. İcabında şöyle de denilebilirdi: "Bu dini kabul et", "bu dine sâlik ol" veya "bu dine tâbi ol." Fakat böyle bir ifade gereken ağırlığı taşımazdı ve İslâm dinine sımsıkı ve sarsılmaz bir şekilde bağlı kalınması için verilen emrin etkisi kaybolurdu. Bu sebeple, yukarıdaki ifade kullanılmıştır. Bunun sözlük anlamı, "yüzünüzü bu dine döndür" veya "yüzünü bu dinde sabit kıl" demektir. Yani, bir mümin, öylesine itina ve dikkatle bu dinde sabit kalmalıdır ki, bir daha bundan uzaklaşmasın, imanı zayıflamasın veya sarsılmasın. Buradan başka bir yöne dönmek, kaçmak veya ileri-geri gitmek yoktur. Daima doğru yolda kalınmalı ve yürünmelidir. Bu bağlılık kendi başına gayet sıkı ve yeterliydi, ama buna "hanifan" kelimesi eklenmiştir. "Hanif", her taraftan bağını koparıp tek tarafa yönelen kişiye denilir. Yani burada denilmek isteniyor ki, bu dine yönelecek olanlar, eksiksiz yönelmelidir. Bu dine bağlı-

ilk, Allah'a ibadet, itaat ve kulluk ve bunun öngördüğü hayat tarzında, zerre kadar fire verilmemelidir ve zerre kadar şüphe ve tereddüde yer verilmemelidir. Bu yola gelenler, eski sapıklıklarını unutmalıdırlar ve başka tarafa gitmeyi akıllarına bile getirmemelidirler.

109- Yani, Allah'ın zât, sıfat, hak ve yetiklerine başkalarını ortak koşanlardan olma, ister bunlar senin kendi nefsin, ister başka bir insan, insanlar topluluğu, bir ruh, cin, melek, maddi, manevi ve hayalî varlıklar olsun. Yani, bir mümin işin gereği veya sulbî olarak tam bir Tevhid yolu seçilmelidir. Şirk koşanlardan tamamıyla kopmalıdır, onlar yakın akraba olsalar bile. Sadece inanç açısından değil, amel ve davranışlar açısından da, ferdi değil içtimaî hayatta da, sadece mabedlerde ve dini kuruluşlarda değil, dershanelerde, okullarda, üniversitlerde, diğer eğitim kurumlarında, adli kuruluşlarda, hukuk kurumlarında ve yasama meclislerinde, siyaset köşelerinde ve çarşı, pazarlar ile ticari ve ekonomik merkezlerde de, kısaca, her vesile ile ve her yerde, şirke yatkın ve Tek Allah'a tapma eğiliminden uzak kimseler ve onların kurdukarı nizamlardan uzak olunmalıdır. Tevhid fedaisi, hayatın hiç bir alanında müşriklerle elele veremez ve beraber yürüyemez. Durum böyle iken müşriklerin peşinden gidenler, Tevhid'e bağlı olduklarını iddia edebilirler mi?

Sonra, ister açık, ister gizli olsun, şirkten her surette çekinilmek istenmiştir. Gizli şirk daha korkunç ve tahrip edici olduğu için bundan özellikle kaçınılmalıdır. Bazı ahmaklar, gizli şirk'i, açık şirk'ten daha az zararlı ve hafif sanırlar. Siz kendiniz düşünün, bilinen düşman mı daha tehlikelidir yoksa bilinmeyen mi? Hasımlığı ve düşmanlığı bilinen bir kişiye karşı insan hazırlıklı olabilir ve onunla başa çıkmakta fazla güçlük çekmez. Ama, dost görünüp düşman gibi saldıran ve arkadan vurana nasıl karşı konacak? Hastalığın gizlisi mi, yoksa açığı mı daha zararlı ve öldürücüdür. Belirtileri meydanda olan bir hastalık tedavi edilebilir, ama sinsice ve içten içe insan vücudun kemirmekte olan bir hastalığın tedavisi yoktur. Tevhid, açık şirke kolayca başa çıkabilir, ama şirk, üstü kapalı, sinsice ve çok derinlerde olursa, bunu için çok keskin, derin ve etkin bir bakış gerekir ki, bununla arıza veya hastalığın odağı tesbit edilebilsin. Böylesine dakik ve isabetli bir çaba, uğraş ve mücadele olmazsa, gizli şirk sessiz ve derinden Tevhid ve dinin merkez sistemini felce uğratır ve hastalık tedavi edilemez hale gelir.

HÛD SÛRESİ

İniş Tarihi:

Bu sûrenin muhtevası ve mevzuuna dikkat edildiğinde, Yunus sûresi gibi aynı tarihlerde indiği anlaşılıyor: Hatta, bu sûrenin, Yunus sûresi ile beraber ya da hemen ardından indiği de ihtimal dahilindedir. Fakat bu sûrede tenbih ve ikaz daha serttir.

Hadislere göre, bir defasında Hz. Ebu Bekr (r.a.) Hz. Nebiyy–i Kerim'e şöyle dedi: "Görüyorum ki, siz gittikçe yaşlanıyorsunuz; bunun sebebi nedir?" Resûlullah (s.a.v.) şu cevabı verdi: "Beni, Hûd sûresi ve benzeri konuları işleyen sûreler yaşlandırmıştır". Bundan, o devrin, Hz. Peygamber (s.a.v.) için ne kadar acı ve çetin olduğu anlaşılıyor. Yani, bir tarafta Kureyşli kâfirler ellerindeki bütün imkan ve kaynaklarla hak davasını ezmeye ve ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı ve diğer tarafta Resûlullah (s.a.v.)'a ve Müslümanlara sürekli bu tür tenbih ve ikazlar iniyordu. Bu şartlarda, Resûlullah (s.a.v.)'ın en büyük endişesi olan ilâhî azabın her an gelme korkusu Resûlullah (s.a.v.)'ı perişan ediyor ve vaktinden önce yaşlanmasına sebep oluyordu. Gerçekten de, Hûd sûresi okunurken, Allah'ın sabrının taştığı ve gafil nüfusu sürükleyip götürecek sel felâketinin patlamak üzere olduğu, ve dolayısıyla, son ikazın yapıldığı anlaşılıyor.

İşlenen Konu ve Bahisler

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hûd sûresinin konusu, Yunus sûresinin aynısıdır: Yani, dâvet, izahat ve ikaz. Aradaki fark şudur: Yunus sûresine göre burada dâvet daha kısa, izahatta istidlâl az, vaaz ve nasihat fazla ve ikaz daha ayrıntılı ve serttir.

Dâvet ile ilgili olarak kâfir ve müşriklere şöyle deniliyor: Hz. Peygamber'in sözlerini dinleyin, şirkten kaçının, diğer herkesin kulluğunu

bırakıp sadece Allah'a kul olun ve dünyevi hayatınızın tümünü, âhirette hesap verme ilkesine dayandırın.

İzahat ile ilgili olarak şunlar söyleniyor: Dünyadaki hayatın cazibesine kapılıp Allah'ın resullerinin dâvetini reddeden milletler ibret dolu bir sona uğramışlardır. Tarih sayfaları doldurlan bu acı tecrübelerden, siz de geçmek ve felâkete uğramak mı istiyorsunuz?

Tenbih ve ikâz ile ilgili olarak da şunlar ifade ediliyor: İlâhi azabın gelmesinde bir gecikme oluyorsa bunu bir fırsat bilmeli ve bundan istifade etmelisiniz. Bu mühleti de değerlendirmezseniz, kimsenin defedemeyeceği azap gelecektir ve bir avuç iman sahipleri hariç siz hepinizin adı yeryüzünden silinecektir.

Bu ikaz yapılırken, Mekkeli kâfir ve müşrikler doğrudan hedef alınmadan Nûh ve Lût kavimleri ile Âd ve Semûd kavimleri, Medyenliler ve Firavun kavminin kıssaları anlatılmış ve bu kıssalarda özellikle Cenab-ı Allah'ın nihai kararını verdikten sonra bunu değiştirmeye kimsenin gücünün yetmeyeceği ve kimsenin istisna kalmayacağı ifade olunmuştur. Allah'ın azabı geldiği zaman akrabalık, yakınlık ve dostluk gibi bağlara da dikkat edilmediğine işaret edilmiştir. Rahmet ve merhamete sadece doğru yola gelmiş olanlar nail olurlar. Yoksa, Allah'ın gazabından ne bir peygamberin oğlu, ne bir peygamberin karısı kurtulur. Sadece bu değil, iman ile küfür arasında seçim yapılırken, bir müminin baba-oğul ve koca-karı ilişkilerini unutup kendisini Allah'ın adaletine teslim etmesi de istenir. Makbul olan sadece iman ve dinî bağdır, diğer bütün bağlar önemsizdir. Bu gibi durumlarda kan ile akrabalık bağlarına azıcık ehemmiyet vermek bile İslâmiyetin ruhuna aykırıdır. İşte bu ikaz ve telkin sayesinde üç yıl sonra Mekkeli Muhacir Müslümanlar, Bedir savaşında başarılı bir şekilde görevlerini yerine getirdiler.

HÛD SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 123 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝١
أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝٢ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُواْ
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ
كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥۖ وَإِن تَوَلَّوْاْ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
كَبِيرٍ ۝٣ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٤ أَلَآ
إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُواْ مِنْهُۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ
يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝٥

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-5- Elif, Lâm, Râ. Bu âyetleri muhkem,[1] sonra ihtiyaca göre tafsil olunmuş; Kadîr ve Hakîm olan (Allah) tarafından gönderilmiş bir fermandır.[2] Tâ ki, Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Ben sizin için O'nun tarafından azapla korkutucu ve sevapla müjdeleyiciyim. Hem Rabbinizden mağfiret dileyin.

Sonra O'na tevbe edin ki, sizi takdir edilmiş bir zamana kadar güzelce geçindirsin[3]. Ve her fazilet sahibine fazlını versin.[4] Eğer, yüz çevirirseniz ben sizin üzerinize (gelecek) kıyamet gününün büyük azabından korkarım. Dönüşünüz ancak Allahu Teâlâ'yadır. O, her şeye kâdirdir. Agâh olun ki, münâfıklar kalplerindekini gizlemek için göğüslerini haktan çevirirler.[5] Dikkat et ki, Allah gece örtünüp yattıklarını, gizledikleri ve açığa vurdukları şeyleri bilir. Çünkü O, kalplerde olanı bilendir.

Açıklamalar

1- Yani, burada kullanılan sözler ve ifade edilen şeyler sabit, değişmez ve açıktır. Buradaki sözler ve ifadeler ölçülü ve tutarlıdır. Demagoji yapılmamıştır ve kelime oyunu oynanmamıştır. Bu sadece büyücü bir hitabet veya hayalî bir şiir değildir. Gerçekler açık açık anlatılmış ve bu hususta ne bir kelime eksik, ne de fazla kullanılmıştır. Ayrıca, bu âyetler hem etraflıca, hem açıklayıcıdırlar. Hiçbir yerde muğlaklık veya karmaşıklık yoktur.

2- Asıl metinde "kitap" olarak geçen kelimeyi biz burada konuşma tarzına göre "ferman" olarak çevirdik. Arapça'da bu kelime sadece "kitap" değil, yazılı bir şey, yazılı bir emir, kanun, hükümet bildirisi ve padişahlık fermânı anlamına da gelir. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde "fermân" anlamında kullanılmıştır.

3- Yani Cenab-ı Allah, sizin dünyada kalmanız için tanıdığı süre içinde sizin rahat olmanıza dikkat edecektir; sizi darda ve zorda bırakmayacaktır. Onun nimetleri size yağacaktır; bereketlerine nail olacaksınız, geçiminiz rahat olacaktır. Huzur ve sükûna kavuşacaksınız. Zillet ve haysiyetsizlikle değil, izzet ve şerefle yaşayacaksınız. Aynı konu başka bir yerde şöyle anlatılmıştır: "Gerek erkek ve gerekse kadın mü'min olduğu halde amel-i salih işlerse şüphesiz onu (dünyada) güzel bir hayatla yaşatırız." (en-Nahl: 97). Burada, Şeytan'ın, dünyaya tapan ve dünya sevgisinde her şeyi unutan akılsız kimselere aşıladığı şu genel görüş ortadan kaldırılmak istenmiştir: Allah'a inanan, doğruluğu ve dürüstlüğü meslek edinen ve sorumluluğunun bilincinde olan bir kişi, belki de âhirette rahat edebilir, ama dünyada hiç rahat etmez ve açlık ile sefâletten başka bir şey bulamaz. Yüce Allah ise bu yanlış düşünceyi reddediyor ve diyor ki, doğru yolu kabul edenlerin sadece ahireti değil, dünyası da iyi oluyor. Ahirette olacağı gibi, bu dünyada da gerçekten Allah'a inanan ve sâlih amel işleyenlere gerçek anlamda

şeref ve başarı veriliyor. Gerçek mutluluk ve refah, dünyadaki hayatta güzel ahlâklı olanlar, dürüst hareket edenler, her konuda güvenilenler, herkese iyilik yapanlar ve hiçbir kişiye veya millete zarar vermeyenlerin hakkıdır.

Ayrıca, "meta'an hasenen" tabirinin bir yönü daha var ki, gözardı edilemez: Dünyada rahat bir hayat sürme imkânları Kur'an-ı Kerim'e göre ikiye ayrılır: Birincisi, doğru yoldan sapmış ve Allah'tan yüzlerini çevirmiş olanların fitneye sürüklenmesi için verilen imkânlar ve kaynaklar, ki bunlar yüzünden bu cahil ve gafil kimseler Allah'ı daha çok unutup kendilerini büsbütün dünya sevgisine kaptırırlar. Görünüşte bunlar birer nimettir, ancak gerçekte birer lânet ve Allah'ın azabının gelişinin habercisidir. Kur'an-ı Kerim bunlara "meta'an gururan" der. İkinci tür imkan ve kaynaklar vardır ki, bunlarla insan rahat ve huzura kavuşur, mali durumu düzelir ve bolluk içinde yaşar ve bunlarla Yaradanına daha çok bağlanır, O'na daha çok minnet ve şükranla sarılır; bizzat kendi nefsi, kullar ve Allah'ın haklarını daha iyi bir şekilde verir ve Allah'ın verdiği nimet ve imkânlarla dünyada hayrın üstünlüğü ve fitne ile şerrin ortadan kaldırılması için daha çok gayret sarfeder. Kur'an dilinde "meta'an hasenen" işte budur; yani öyle bir nimet ve imkan ki, bununla insan hem dünyada hem ahirette iflâh olur.

4- Yani, güzel ahlâkı ve amelleri bakımından bir kişi ne kadar yol katederse o kadar büyük itibar, mevki ve imkanlara sahip olacaktır. Allah katında kimsenin çabaları boşa gitmez ve hiçbir hayır iş mükafâtsız kalmaz. Allah katında nasıl ki, kötülük ve şerrin hiçbir değeri yoksa, iyiliğin o kadar değeri vardır. Onun saltanatının kanunu bu değildir:

Asp-i tazi şude mecrûh bezer-i palâl

Tevk-i zerrin heme der gerden-i har mi binem

(Safkan at yükünün altında ezilirken

Eşeğin boynunda hep altın tasma gördüm)

Allah katında kendi ahlâkı ve karakteriyle hak ettiği fazl ve inâyeti mutlaka bulacaktır.

5- Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de tebliğ çalışmalarına başlayınca bazı kimseler pek şiddetli muhalefet veya düşmanlık göstermediler,

ama yine de Hz. Peygamber'in davetini beğenmediler. Bunlar Hz. Peygamber'den devamlı kaçmayı âdet edinmişlerdi. Hz. Peygamber ile karşılaşmamak ve onun nasihat ve telkinlerini dinlememek için bu adamlar kendisini gördükleri yerlerden kaçıyor, yolda karşılaştıkları zaman istikâmetlerini değiştiriyor veya yüzlerini örtüyordu. İşte burada bu tip insanlardan bahsediliyor ve deniliyor ki bunlar Hak ile yüzyüze gelmekten kaçıyorlar ve devekuşu gibi başlarını kuma sokup zannediyorlar ki hakikat kaybolmuştur. Halbuki, hakikat yerinde duruyor ve bunların bu hakikattan kaçmaları gereksiz ve anlamsızdır.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ
لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ
مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ
لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ
وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَا
الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ

6-9- Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı Allah'ın üzerine olmasın. Onların durdukları ve gidecekleri yeri de bilir.[6] Hepsi Kitab-ı mübinde yazılıdır. O, hanginizin amel hakkında daha iyi olduğunu bilmek için[7] gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bundan önce Arş'ı su üstünde idi.[8] And olsun ki, eğer "Öldükten sonra tekrar dirileceksiniz" desen kâfirler mutlaka "Bu apaçık bir sihirdir" derler.[9] Ve eğer onlardan azabı az bir müddete kadar geciktirsek "Bu azabı, engelleyen nedir?" derler. Haberiniz olsun ki, o azab geldiği

gün, sizden bir daha çevrilmez. Ve onlara kendisi ile alay ettikleri şey erişir. Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırsak ve sonra ondan o rahmeti çekip alıversek derhal ye'se düşer ve nimeti inkâr eden bir nankör olur.

Açıklamalar

6- Yani bir kuşun yuvasının ve bir böceğin deliğinin nerede olduğunu bilen, onlara yaşama imkanı sağlayan ve hangi canlının nerede yaşadığını ve nerede öldüğünü bilen bir Allah'ın elinden, sadece gözlerinizi kapayarak, kulaklarınızı tıkayarak veya yüzlerinizi örterek kurtulabileceğinizi sanıyorsanız, çok aptalsınız. Siz yüzünüzü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den saklasanız da ne olacak? Yüzünüzü Allah'tan saklayabiliyor musunuz? O'ndan kurtulabiliyor musunuz? Cenab-ı Allah, bir peygamberin size hakkı getirdiğini, tebliğ etmekte olduğunu ve sizin ise ondan bucak bucak kaçtığınızı bilmiyor mu?

7- Bu buyruğun mânâsı şudur: Ey insanlar, Cenab-ı Allah'ın yer ile göğü yaratmasının gayesi sizi yaratmaktı. Sizi yaratmasının gayesi de size bazı ahlâkî sorumluluklar vermek, hilâfet yetkilerini bahşetmekti. Böylece, sizlerden kimlerin bu ahlâkî sorumlulukları yerini getireceği ve yetkilerini doğru kullanacağı belli olacaktı. Eğer yaradılışınızda böyle bir amaç saklı olmasaydı ve yetkilerin verilmesine rağmen imtihan, muhasebe, ceza ve mükafât gibi kavramlar olmasaydı ve ahlâkî sorumluluklar verilmesine rağmen insanların ölüp toprak olmaları amaç edinilmiş olsaydı, bütün bu yaradılış düzeni anlamsız ve bütün bu faaliyet ve uğraşlar abes olurdu.

8- Burada asıl konudan biraz ayrılarak kâfir ve müşriklerin, herhalde, sık sık sordukları bir suale cevap verilmiştir. Onlardan bazı kimseler, gök ve yerin yaratılmasından önce ne olduğunu soruyorlardı. Bu sorudan söz edilmeden cevabı verilmiştir ve her şeyden önce Arş'ın suda olduğu ifade olunmuştur. Burada sudan neyin kastedildiğini tam olarak söyleyemeyiz. "Su", hepimizin bildiği alelâde su mudur? Yoksa, bu bir terim midir ki, maddenin bugünkü şeklini almadan önce sıvı olduğu zamanki hali için kullanılmıştır? Bu hususta kesin bir şey söylememiz güçtür. Ancak Allah'ın Arşının su üstünde olmasının anlamı bizce, Allah'ın hâkimiyetinin su üzerinde de olduğudur.

9- Yani, bu cahil ve gafil kimseler öylesine akılsızdırlar ki, kainâtı bir çocuğun oyuncağı ve kendilerini birer nesne olarak kabul ediyorlar

ve bu saçma fikirlerine kendilerini öylesine kaptırmışlardır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine bu kainatta bir hikmet ve hayatın belli bir gayesi olduğunu anlatınca buna gülüyor, kahkaha atıyor ve diyorlar ki, "vallahi bu adam bir sihirbazdır, bize büyü yapmak istiyor".

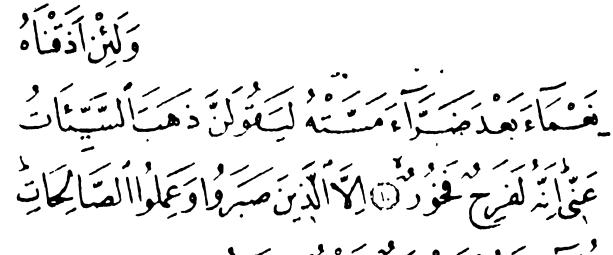

10-11- Eğer kendisine dokunan bir dertten sonra bir nimet tattırsak "benden fenalıklar gitti" diyerek ferahlanıp böbürlenir.[10] Ancak sabredenler[11] ve amel-i salih işleyenler böyle değildir. Onlara mağfiret ve büyük mükafât vardır.[12]

Açıklamalar

10- Bu, hayatımızda her zaman göze çarptığı ve vicdan muhasebesi yapanların da kolayca gördüğü, insanın alçaklığı, âdiliği, akılsızlığı ve iğrençliğinin bir örneğidir. İnsan eğer bugün rahatlık ve bolluk içinde ise böbürlenir, kasılır ve dünyayı ben yarattım der. Gözlerinde bir pembe gözlük olur ve her şeyi pembe görür. İlkbaharın bir de sonbaharı olduğunu unutur. Fakat darda ve zorda olunca birdenbire karamsar bir havaya bürünür, kızar, Allah'a küfür eder, uluhiyetine dil uzatır, üzülür, büzülür, süzülür ve tam bir acı tablosu oluverir. Kötü ve zor günler geçer geçmez yine eski haline döner ve aynı şekilde gaflete kapılır ve kibirlenir.

İnsanın bu adi sıfatına burada neden temas edilmiştir? Bunun amacı, insanları ince bir şekilde uyarmaktır. Gaflet içinde olanlara deniliyor ki, "ey insanlar, bugün hâliniz vaktiniz iyidir. Bu sebeple siz Peygamber ile alay ediyorsunuz. Sizi kötülüklerinizden dolayı uyardığı ve ilâhî azabın geleceğini söylediği zaman siz şöyle diyorsunuz: "Hadi, ordan... Görmüyor musun, bize Allah'ın nimetleri yağıyor, kuvveti-

miz ve kudretimizden herkes korkuyor; her tarafta bize tapılıyor, bizden söz ediliyor. Her taraf güllük gülistânlık iken sen niye bizi karanlık günlerle korkutuyorsun?" Sizin bu şekilde Hz. Peygamber ile alay etmeniz aslında insanın en âdi özelliklerinden biridir. Cenab-ı Allah sadece sizin düzelebilmenize fırsat vermek için azabı göndermekte acele etmiyor, ama siz bu merhamet ve fazlı yanlış değerlendiriyorsunuz ve zannediyorsunuz ki maddi zenginlik ve mutluluğunuz her zaman aynı kalacaktır."

11- Burada sabrın bir başka anlamı aydınlanıyor. Sabır, yukarıda temas edilen alçaklık, âdilik ve ahlâksızlığın tam zıddıdır. Sabreden şahıs, değişen şartlarda ve en kötü durumlarda bile fevrî, telaşlı ve akılsızca hareket etmez. Esen rüzgâra göre yön değiştirmez, aksine makul ve ölçülü görüşe sahip olur ve hareket eder. Şartlar müsaitse ve maddi kuvvet ve iktidar basamaklarına tırmanıyorsa, kibirlenmez ve tutarsızca davranmaz. Aynı şekilde, şartlar kötüyse ve hayatın çarkında ezildikçe eziliyorsa, bir şikayet kelimesi dudağına gelmez. İyi günlerin de kötü günlerin de Allah'ın kendisini denemek ve imtihan etmek için olduğunu unutmaz ve dolayısıyla ona göre hareket eder.

12- Yani Cenab-ı Allah, bunların kusurlarını affetmekle kalmaz, iyi ve hayırlı işlerinden dolayı mükafâtlandırır da.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهِۦ صَدْرُكَ
أَن يَقُولُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَآءَ مَعَهُۥ
مَلَكٌ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾
أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَٰتٍ
وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ
يَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلْمِ ٱللَّهِ وَأَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ
أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ
إِلَيْهِمْ أَعْمَٰلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

12-15- Şimdi sen (Ey Resûlüm), müşrikler: "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya" demelerinden dolayı göğsün daralacak, sana vahyolunanın bazısını terkedecek hale gelirsin. Fakat sen, ancak Allah'ın azabı ile korkutan bir peygambersin. Allah ise her şeye hakkıyla vekildir.[13] Yoksa onlar, "Muhammed Kur'an'ı kendisi mi uydurdu?" diyorlar. De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz, siz de uydurma olarak Allah'tan başka gücünüzün yettiği kimseleri yardıma çağırıp onun benzeri on sûre getiriniz". Onlar sizin bu dâvetinize icabet etmezlerse biliniz ki, Kur'an Allah'ın ilmi ile indirilmiştir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?[14] Dünya hayatını ve onun zinetini[15] isteyene amellerinin karşılığı olarak onu burada tamamen öderiz. Bu hususta onlar eksikliğe uğratılmazlar.

Açıklamalar

13- Bu buyruğun anlamını anlayabilmek için, önce bunun hangi ortamda verildiğine bir göz atmalıyız. Mekke, bütün Arabistan'a kendi dini egemenliği, serveti, ticareti ve siyasi etkinliği bakımından hâkim olan bir kabilenin merkeziydi. Bu kabileye bağlı kimseler tam maddi ve manevi iktidarlarının zirvesinde bulunurken bir adam ortaya çıktı ve liderliğini yaptıkları dinin bir sapıklık olduğunu, övündükleri medeniyetin içten içe yozlaştığını ve Allah'ın azabının kendilerine çökmek üzere olduğunu ve kurtuluşlarının ancak kendilerine sunmakta olduğu hak din ve sâlih nizamın olduğunu açıkça ifade etti. Bu adamın kendi temiz karakteri ve makul sözlerinin dışında, kendisinin Allah tarafından peygamber olarak seçildiğini gösteren olağanüstü herhangi bir belirtisi yoktu. O zamanki şartlarda da, din, inanç, ahlâk, sosyal durum ve kültürdeki bozuklukların dışındaki ilâhî azabın geleceğine dair herhangi bir işaret de yoktu. Aksine, görünüşte, Allah'ın kendilerine has rahmeti, (ve inanışlarına göre) tanrılarının fazlı vardı ve yaptıkları bütün şeyler doğru ve yerinde idi. Böyle bir ortamda bu adamın söylediği sözlerinin tabii neticesi, birkaç aklı başında ve hakperest kişinin dışında bütün milletin kendisine mukavemet ve muhasemet etmesiydi. Bazıları kendisini zulüm ve işkence ile kontrol altına almaya, bazıları kendisine iftiralar yapmaya, bazıları düşmanca tavırlarıyla cesaretini kırmaya ve bazıları da alaya almak suretiyle mesajını önemsiz hale getirmeye çalıştı. İşte bu adamın dâveti birkaç yıl bu gibi bir tepkiyle karşılaştı. Bu şiddetli muhalefet ve mukavemetin o adamı ne kadar üzdüğü ve cesaretini kırdığını kolayca tahmin edebiliriz. İşte bu ortamda Cenab-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i teselli ediyor ve bazı nasihat ve

telkinlerde bulunuyor: Cenab-ı Allah diyor ki, hali vakti iyiyken bir kişinin mağrur olması ve böbürlenmesi ve kötü ve elverişsiz şartlarda ümitsizleşmesi, onun basit ve güvenilmez olmasının işaretidir. Allah'ın katında değerli ve önemli bir kişi, doğru yolda sabır ve azimle yürüyendir. Dolayısıyla, taassup, ilgisizlik, alaylı tavır ve câhilâne itirazlarla Hz. Peygamberimize karşı çıkılmasından dolayı, canını sıkmaması, üzülmemesi ve takip ettiği yoldan zerre kadar şaşmaması telkin ediliyor. Vahiyle kendisine iletilen hakikatı açıklamaya ve başkalarını doğru yola, tevhide ve kurtuluşa dâvet etmek hususunda en ufak bir tereddüde düşmemesi isteniyor. Kendisini alaya alacakları veya hiç ilgi göstermeyecekleri düşüncesiyle gerçeği söylemekten hiç çekinmemesi gerektiği bildiriliyor. Ayrıca, o dinleyeni olmasa da, kendi görevini yapmalıdır. Zira sonuç Allah'ın bileceği iştir, denilmek isteniyor.

14- Burada bir tek delil ile hem Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olduğu, hem de Allah'ın tek olduğu ispatlanmıştır. Bu delili şöyle özetleyebiliriz:

1) Eğer sizce Kur'ân-ı Kerim bir insanın kelâmı ise o zaman insanın buna kâdir olması gerekir. Bu yüzden, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bunu yazdığı yolundaki Mekkeli müşriklerin iddiası, ancak böyle bir kitabı yazabilmeleri halinde doğru sayılabilir. Fakat bu hususta Cenab-ı Allah'ın tekrar tekrar meydana okumasına rağmen kimse bu kitabın bir eşini gösterememişlerdir. Madem ki, bu meydan okumalarına rağmen kimse bunun bir eşini hazırlayamıyor, o halde demektir ki, onların gücü böyle bir eser meydana getirmeye yetmez ve bu mutlaka Allah'ın kelâmıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bunu yazdığı veya uydurduğu doğru olmayıp, bu doğrudan Cenab-ı Allah tarafından indirilen bir kelâmdır.

2) Ayrıca, bu Kitap'ta Mekkeli müşriklerin mabudları açıkça tekzip edilmiş, onların Allah'ın ulûhiyetinde hiçbir payları olmadığı, onların sahte olduğu ve onlara ibadet edilmemesi gerektiği kaydedilmiştir. Şimdi eğer kendileri gerçekten mabud iseler ve bazı tanrısal güce sahipseler, o zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Kur'ân-ı Kerim'in iddiasını reddetmek için gereken delil ortaya koysunlar. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerini getirmeye çalışsınlar ve bu hususta Mekkeli kâfirlere yardımcı olsunlar. Fakat bu kritik anda bile Mekkeli kâfirlere yardım edemeyen ve Kur'an-ı Kerim'in bir eşini ortaya çıkaramayan

bu put ve ilâhların sahte olduğu ve bir işe yaramadığı ortadadır. Bunlar derhal terk edilmeli ve gerçek Tanrı ve Yaratıcıya dönülmelidir.

Bu âyetten şu husus da ortaya çıkıyor ki, iniş sırasına göre bu sûre, Yunus sûresinden önce yer almaktadır. Meselâ, burada 10 benzeri sûre hazırlanması istenmiştir ve kâfirler buna hiçbir karşılık veremeyince Yunus sûresinde tek bir sûrenin benzerinin hazırlanması istenmiştir. (Bkz: Yunus sûresi, 38. âyet, 46. dipnot).

15- Konuşmasının devamında denilmek isteniyor ki, o devirde ve bugün de, Kur'ân-ı Kerim'in mesajını reddedenlerin çoğu dünyayı sevmektedir. Onların, Cenab-ı Allah'ın kelâmını reddetmek için ileri sürdükleri saçma sapan delil ve itirazlarını bir yana bırakalım; asıl önemli olan şey onların şu çarpık düşüncesidir: Dünya ve bunun maddi çıkarlarının üstünde hiçbir şey yoktur ve insanlar bunlardan mümkün olduğu kadar yararlanmayı bilmelidirler.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ
مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16- Onlar öyle kimselerdir ki, âhirette kendilerine Cehennemden başka bir şey yoktur.[16] İşledikleri şeyler orada boşa gitmiş ve amelleri de batıl olmuştur.

Açıklamalar

16- Yani, kim sadece dünya ve bunun çıkarlarını düşünüyorsa, bu dünyada öyle hareket edecektir ve gayretlerinin meyvesini bu dünyada görecektir. Böyle bir kişi âhireti düşünmediği ve bu uğurda çaba da harcamadığı için, dünyacı ve maddeci uğraşlarının zinciri âhirete kadar uzanmaz. Âhirette ödül alma imkânı, ancak bu dünyada âhiret uğruna çalışmakla doğabilir. Meselâ, eğer bir kişi kendisinin görkemli bir sarayda veya köşkte kalmasını istiyorsa, onun için o kadar servet, mal, maddi imkânlar, mimar, işçi ve malzemelere sahip olmalıdır. Bütün bunları bir araya getiren bir kişi, kâfir ve müşrik de olsa sarayını

ve köşkünü yaptırabilir. Ne var ki, o kişi, sarayını ve diğer mal ve mülkünün tümünü son nefesiyle bu dünyada bırakıp öbür dünyaya göçmek zorundadır. Eğer o kişi, âhirette sarayını yaptırmak için gereken tedbirler almamışsa, elbette ki bu saray bu dünyadan öbür dünyaya naklolunamaz. Orada bir kişi istediği sarayı bulacaktır, ama bunun için önce bu dünyada İlâhî kanunlara göre bu sarayı yaptırmak zorundadır.

Burada şöyle bir soru yöneltilebilir: Bu delilin gereği, âhirette bir kişinin istediği sarayı bulmamasıdır, ama orada saray yerine ateşle karşılaşması nasıl izah edilecektir? Bunun cevabı şudur (ve bu cevabı Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle verilmiştir): Âhireti unutup sadece dünya için uğraş veren bir kişi öyle hareketlerde bulunuyor ki, bunlarla, âhirette saray bina edilmek yerine mutlaka cehennem ateşi doğuyor. (Bkz. Yunus sûresi, 12. dipnot).

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ
شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ
يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ
مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۖ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

17- Rabbinden açık bir delil üzerinde olup[17] ona Allah tarafından şahidi de bulunan,[18] rehber ve rahmet olan, kendinden evvel gelen Musa'nın Kitabında kendisini tasdik etmekte bulunan kimse dünya hayatını isteyen kimse gibi midir? Onlar Allah'a iman ederler.[19] Herhangi bir gürûh onu tanımazsa ona va'dedilen yer Cehennemdir. Onun, Rabbin tarafından hak olduğuna hiç şüphe etme. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

Açıklamalar

17- Yani, kendi varlığı, yeryüzü ve göklerin yapısı ve kâinat'ın kanunu ve düzeninden, bu dünyanın yaratıcısı, Mâlik'i, Râzık'ı, Hâkim'i, ve Rabbi'nin sadece Allah olduğunu anlayan ve bu açık delilleri gör-

dükten sonra dünyadaki hayattan sonra öbür dünyada başka bir hayatın mutlaka olacağına ve insanların dünyada yaptıklarının hesabını Allah'a vereceklerine inanan kimseler.

18- Yani, Kur'ân-ı Kerim, ki gelişiyle, insanların akıl ve mantıklarının, kâinatta Allah'ın varlığı ve bu dünyadan sonra başka bir dünyanın oluşuna ilişkin verdikleri şehâdeti takviye ve teyid edildi.

19- Konuşmanın seyrine göre bu âyetin anlamı şudur: Dünyadaki hayatın dış görünüşüne ve zevklerine hayran olanların Kur'an-ı Kerim'in dâvetini reddetmeleri kolaydır. Fakat, kendi varlığında ve kâinat nizamında Tevhid ve âhiretin açık delillerini bulan ve Kur'an-ı Kerim'in de gelip teyid ettiği delillerin benzerlerini diğer semavî kitaplarda da gören bir kişi, bu inkâr edilmez açık seçik deliller dururken gözlerini kapayıp dinsiz, imansız ve münkirlere nasıl katılabilir? Bu buyruktan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'an'ın inişinden önce "iman-ı bil-gayb" (gayba iman) safhasından geçtiği anlaşılıyor. El-En'am sûresinde, Hz. İbrahim (a.s.)'in, peygamberlik mevkiine yükselmeden önce tabiatın işaretlerini müşahede ederek Tevhid'in hakikatını anladığı nasıl ifade edilmişse, bu âyette de, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in tabiat ve kâinat belirtilerinden hakikatı öğrendiği ve daha sonra Kur'an-ı Kerim'in gelip hem görüşünü teyid ettiği, hem kendisine bu hakikat hakkında doğrudan bilgi verdiği de kaydedilmiştir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى
اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ
الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ
اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

18-19- Allah'a karşı yalan iftira edenden daha zâlim kim vardır?[20] Onlar Rablerine arzolunacaklar, şahidler de "İşte Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır" diyeceklerdir. Haberiniz olsun ki, Allah'ın lâneti zâlimler[21] üzerine-

dir. Öyle ki,[22] Allah'ın yolundan döndürürler. O yolu eğriltmek isterler.[23] Onlar âhireti inkâr edenlerin kendileridir.

Açıklamalar

20- Yani, Allah'ın ulûhiyetinde başkalarının ortak olduğuna ve insanların kulluk etmelerini bekleyen başkalarının da bulunduğuna inanan bir kişi. Yahut, Allah'ın kendi kullarının hidayeti veya dalâletiyle hiç ilgilenmediği, onlara hiçbir Kitap veya peygamber göndermediği, aksine istedikleri gibi yaşamalarına izin verdiğini söyleyen bir kişi. Ya da, Cenab-ı Allah'ın, insanları birer oyuncak gibi yarattığı, bunlarla oynayıp bir gün kıracağı ve insanların dünyada yaptıkları için kimseye hesap vermek zorunda olmadığını ifade eden bir kişi.

21- Bunlar, âhirette veya mahşerde söylenecek sözlerdir.

22- Burada deniliyor ki, âhirette Allah'ın lânetine uğrayacak kimseler, dünyada bu tür harekette bulunacak kimselerdir.

23- Yani, bu kimseler, kendilerine gösterilen ve anlatılan doğru yolu kabul etmiyorlar ve bunu kabul etmek için bunun nefisleri, cahilâne taassupları, bâtıl inançları ve evhamlarına göre eğrilmesini istiyorlar.

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ
اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ
السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ
أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ
وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

20-24- Onlar[24] yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değillerdir. Kendilerine Allah'tan başka dost da yoktur. Onlara azap kat kat[25] olacaktır. Ne işitir ve ne de görürler. İşte kendilerine yazık edenler bunlardır. Allah'a iftira eyledikleri (şirk koştukları) putlar da kendilerinden savuşup gitmiştir.[26] Binaenaleyh, âhirette de en çok ziyan edenler onlardır. İman edip salih amel işleyenler ve Rablerine itaat ve inkıyâd ile baş eğenler(e gelince): Onlar Cennet ehli olup orada ebedî kalıcıdır.[27] Bu iki zümrenin meseli, kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir. Bunlar birbirine denk olurlar mı?[28] Artık düşünmez misiniz?

Açıklamalar

24- Burada yine âhirette meydana gelecek olaylara temas edilmiştir.

25- Yani, azabın bir katı kendilerinin doğru yoldan sapmaları, diğer katı da başkalarını ve gelecek nesilleri saptırmalarından dolayı kendilerine gelecektir. (Bkz. el-A'raf sûresi, dipnot: 30).

26- Yani, onların, Tanrı, kâinat ve kendi varlıkları hakkında kurdukları hayaller yok oldular, kendi mabudları, şefaatçıları ve koruyucularına bağladıkları ümitler boşa çıktılar ve bu dünyadaki hayat ve ölümle ilgili geliştirdikleri felsefe ve tezler de hava oldular.

27- Âhiret ile ilgili bilgiler burada bitiyor.

28- Yani, bu iki tür insanların davranışları ve sonları aynı olabilir mi? Gayet tabii ki, kendi gözleri görmeyen, doğru bilmeyen ve kendisine doğru yolu gösterenin lâflarını dinlemeyen bir kişi bir yerde mutlaka bir yere çarpacak ve elim bir kaza ile karşılaşacaktır. Bunun aksine, gözleri gören, kendisi de doğru yolu gören ve ayrıca, başkalarının nasihat ve telkinlerini dinleyen bir kişi elbette ki, yolunu rahat kat edip menziline varacaktır. Aynı fark, hem kendi gözleriyle kâinattaki hakikatleri müşahede eden, hem Allah'ın elçilerinin sözlerini de dinleyen, diğer tarafta ne kendi gözlerini açıp Allah'ın tecellilerini gören, ne peygamberlerin dâvetlerine icabet edenler arasında vardır. Bu iki çeşit insanların hayattaki davranışları hiç aynı olabilir mi? Ve daha sonra, sonları da aynı olabilir mi?

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا

نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَنْ لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا

اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ۝ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ
إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا
مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ۝

25-27- Biz Nûh'u kavmine gönderdik,[29] dedi ki: "Ben sizi Allah'ın azabından apaçık korkutanım". "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Ben sizin üzerinize acıklı bir günün azabından endişe ediyorum."[30] Bunun üzerine kavminden kâfir olan bir cemaat: "Biz seni bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.[31] Ve sana tabi olanları bizim basit ve en aşağı tabakalarımızdan görüyoruz.[32] Sizin bizim üzerimize bir üstünlüğünüzü görmüyoruz.[33] Bilâkis sizi yalancılar zannediyoruz" dediler.

Açıklamalar

29- Bu konuyla ilgili olarak el-A'raf sûresi, 8. rükunun dipnotlarını gözümüzün önünde bulundurmak daha iyi olacaktır.

30- Bu, bu sûrenin başında Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in ağzından çıkan sözlerin aynısıdır.

31- Bu, tıpkı Mekkeli kafir ve müşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yönelttikleri itirazın aynısıdır. Yani, onlar diyorlardı ki, "Bizim gibi sıradan bir insan olan, yemek yiyen, yürüyen, uyuyan, çoluk çocuk sahibi olan bir kişinin Allah'ın peygamberi olduğunu nasıl kabul edelim?" (Bkz. Yasin sûresi, dipnot: 11).

32- Bu da, Mekke'nin önde gelen ve varlıklı kâfirlerinin Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında söyledikleri sözlerin aynısıdır. Yani, onlar diyorlardı ki, "Bu adamın etrafında toplanan serseriler (!) kimlerdir? Bunlar toplumun en aşağı sınıfa ait fakir fukaralarıdır. Bunların hiçbir hayat tecrübesi yoktur; başıboş, köle ve rezil kimselerdir. Bunların aklı kıt ve imanları zayıftır". (Bkz. el-En'am sûresi, dipnot: 34-37 ve Yunus sûresi, dipnot: 78).

33- Yani, sizin, "Bize Allah'ın fazlı vardır, rahmeti vardır ve bizim yolumuzdan ayrılanlar Allah'ın gazabına uğrayacaklardır" demenin hiçbir değeri ve anlamı yoktur. Zira söylediklerinizin hiçbir ispatı ve

delili yoktur. Asıl Allah'ın fazlı, rahmeti ve lütfu bizedir, ki dünyanın bütün nimetleri, şan ve şevket, şöhret ve servet bizdedir ve bütün dünya karşımızda eğiliyor. Sizin gibi serseriler(!)in, bizden üstün tarafı var mıdır ki, siz kendinizi Allah'ın sevgilileri sayıyorsunuz?

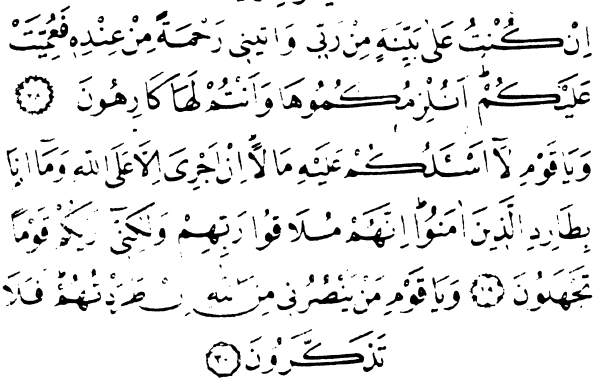

28-30- Nuh: "Ey kavmim, benim Rabbim tarafından beyyine üzere olduğumu ve bana kendi tarafından rahmet verdiğini görmüyor musunuz?[34] Size onu görecek göz verilmemişse istemediğiniz halde onu zorla mı kabul ettireceğiz?" "Ey kavmim, bundan (bu tebliğimden) dolayı sizden mal istemiyorum.[35] Benim mükâfatım Allah'a aittir. Ve ben iman edenleri tardedici değilim. Onlar Rablerine kavuşacaklardır.[36] Fakat sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum." "Ey kavmim, eğer onları kovarsam, Allah'a karşı bana kim yardım edecek? Hiç düşünmez misiniz?"

Açıklamalar

34- Aynı sözler Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in mübarek ağzıyla geçen rükûda da anlatılmıştı. Yani, ilk önce Hz. Peygamber kâinatta gördüğü hakikatler ve Allah'ın işaretleri üzerine Tevhid'e inanmıştı, daha sonra Allahu Teâla (c.c.) kendi rahmeti (vahiy) ile onu şereflendirdi. Yani önceden kalben inandığı ve iman ettiği gerçekler ile ilgili dolaysız bilgiler, daha sonra ona vahiy yoluyla iletildi. Bundan anlaşılacağı gibi, bütün peygamberler bi'setlerinden evvel kendi tefekkür ve tahayyülleriyle gaybe iman eder, sonra peygamber olduktan sonra bunu açıkça ifade ederlerdi.

35- Yani, ben para, pul veya maddi çıkarlar için dâvet ve tebliğ işini yapmıyorum. Bu zahmet ve eziyetleri kendim değil, sizin faydalarınız için çekiyorum. Bu hak davasını savunduğum ve yaymaya çalıştığım sırada türlü çeşit zorluk ve güçlüklerle karşılaşmam ve çile çekmemin hiçbir maddi gayesi yoktur. (Bkz. el-Mü'minun, dipnot: 70, Yâsin sûresi, dipnot: 17, eş-Şura, dipnot: 41).

36- Yani, bunların mal cevherini ve değerini ancak Rableri bilir ve ancak Rablerinin huzuruna gittikleri zaman bunu anlayacaklardır. Eğer bunlar gerçekten kıymetli taşlar ise bunlar, benim ve sizin atmalarınızla alelâde taşlara dönüşmeyeceklerdir; fakat eğer bunlar değersiz birer taş ise, Allah bunları istediği yere atabilir. (Bkz. el-En'am, 52. âyet, el-Kehf, 28. âyet).

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ
ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّى مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِىٓ
أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِىٓ أَنفُسِهِمْ
إِنِّىٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ
جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾
قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾
وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِىٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ
أَن يُغْوِيَكُمْ ۚ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

31-34- "Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem. Bir melek olduğumu da söylemiyorum.[37] Gözlerinizin hor gördüğü mü'min kimseler hakkında, Allah onlara hiç bir hayır vermez de diyemem. Onların içlerindekini en iyi bilen Allah'tır. Ben bunları söylersem şüphesiz zâlimlerden olurum" dedi. Kavmi: "Ey Nûh, bizimle mücadele ettin. Bu mücadelende ileri de gittin. Eğer sen sözünde doğru isen bizi tehdid edip durduğun azabı getir" dediler. Nûh: "Eğer onu isterse size ancak Allah getirir. Ve

siz O'nu bundan aciz bırakamazsınız". "Eğer Allah sizi helâk etmek isterse, ben size nasihat etmek istesem bile benim nasihatım size fayda vermez.[38] O, Rabbinizdir ve nihayet O'na döndürüleceksiniz" dedi.

Açıklamalar

37- Burada, peygamberlerin insan oluşuna itiraz edenlere iyi bir cevap verilmiştir. Hz. Nûh'un (a.s.) bir insan oluşuna hayret edenlere deniliyor ki, kendisi elbette bir insandı. Hz. Nûh, itiraz edenlere diyor ki: "Ben insandan başka bir şey olduğumu iddia etmedim ki, siz benden daha fazla bir şey bekliyorsunuz? Ben gerçekten bir insanım. İddia ettiğim şey, sadece Allah'ın bana bilgi ve hidâyet vermesidir. Beni Allah, insanları ıslâh etmek ve onlara doğru yolu göstermek için görevlendirmiştir. Bunun için beni istediğiniz gibi imtihan edebilirsiniz. Fakat, beni denemenizin yolları çok gariptir. Siz benden gaybın haberlerini istiyorsunuz. Bazan bana öyle sorular soruyorsunuz ki, sanki Allah'ın hazinelerinin bütün anahtarları bendedir. Bazan, benim insanlar gibi yiyip içmeme itiraz ediyorsunuz. Bana söyler misiniz, ben hiç melek olduğumu iddia ettim mi? Akide, iman, iyi ahlâk ve medeniyet hakkında size bilgi ve pratik eğitim vermeye gelen bir kişiden ancak onun ihtisas sahası hakkında sorular sorabilirsiniz. Ama siz falanca adamın ineğinin yavrusu erkek mi, yoksa dişi mi olacak diye sorular soruyorsunuz. Sanki, insanların iman ve ahlâkının, ineğin erkek veya dişi yavru doğurmasıyla bir ilgisi var gibi!"

38- Yani eğer Cenab-ı Allah, sizin inatçılığınız, itaatsızlığınız ve dalâletinizi görüp hayıra karşı alerjinizi tesbit edip size doğru yolu bulma imkânı vermez ve yanlış yolda yürümeniz için sizi serbest bırakırsa, sizin hidâyetiniz için harcayacağım çaba ve uğraşlarımın hiçbir faydası yoktur.

أَمْ يَقُولُونَ
افْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا۠ بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ

35- Yoksa o "Allah'a iftira etti" mi derler? De ki: "Eğer iftira etmiş isem günâhı banadır. Ve ben sizin bana isnad ettiğiniz iftira günâhından beriyim."[39]

Açıklamalar

39- Burada konuşmanın seyrinden, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzından, Hz. Nûh hakkında bu hikâyeyi dinledikten sonra muhaliflerinin, onun bu tür hikâye ve masalları kendi durumlarına uygun gelsin diye uydurduğunu sandıkları anlaşılıyor. Kâfir ve müşrikler Hz. Muhammed (s.a.v.)'in böylece dolaylı bir şekilde kendilerini tenbih ve ikaz ettiğini düşünüyorlardı. Bu sebeple, konuşmaya ara verilip kâfir ve müşriklerin itirazlarına cevap verilmiştir.

Gerçek şu ki, basit ve âdi kimselerin aklı ve fikri daima kötülük tasarlar ve her şeyin iyi değil, kötü yanlarını düşünür. İşin doğrusu şu ki, eğer bir kişi size makul ve uygun bir şey söylüyor, size iyi bir öğüt veriyor veya sizi yanlış bir hareketinizden dolayı uyarıyorsa, siz onun lâflarını dinleyecek ve kendinize çekidüzen vereceksiniz. Ne var ki, basit ve âdi bir kişi, bu nasihat ve telkinlerde mutlaka kötü bir şey arayacaktır ve bunlara kulak asmak bir yana, kendisine iyi ve faydalı sözler söylemek isteyen kişiyi bile suçlu hale getirir. En iyi nasihat ve telkin bile, dinleyicinin ard niyetli, kötü niyetli ve inatçı olması halinde boşa gider. Âdi ve alçak kimseler, kendi menfi, inkârcı ve inatçı tutumları için her zaman bir bahane bulurlar ve peşin hüküm ve menfi fikirlerini kıyas ve tahminler üzerinde bina ederler. Eğer siz gerçekten iyi niyetli ve makul bir insansanız, bir şeyin gerçeğin ta kendisi ya da tamamıyla uyduruk olma ihtimali eşit olmasına rağmen, sizin durumunuza ve şartlarınıza tıpa tıp uyuyor ve sizin bazı yanlışlıklarınızı ortaya koyuyorsa, tabiî ki iyi ve faydalı olduğunu düşündüğünüz şeyi tercih edeceksiniz, aksi takdirde peşin hükümlü, inatçı ve kötü niyetli bir kişinin durumuna düşeceksiniz, çünkü yanlışları görmenize rağmen şaibeli ve kötü şeyi seçmişsiniz. Bu sebeple, Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Eğer iftira etmiş ve size uyduruk bir masal anlatmış isem günâhı ve kabahatı bana aittir. Fakat sizin işlediğiniz günâhlar size aittir ve bunlar için ben değil, siz cezalandırılacaksınız."

﴿٣٥﴾ وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ
ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾
وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ
قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

36-39- Nûh'a "Kavminden iman edenlerden başkası asla inanmayacaktır. Onların yaptığı şeylerden dolayı tasalanma" diye vahyolundu. "Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap. Nefislerine zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır."[40] Nûh gemiyi yapıyordu. Kavminden yanından geçen her gürûh onunla alay ediyordu. Nûh, "Eğer siz bizimle istihza ediyorsanız biz de sizinle, bizimle eğlendiğiniz gibi eğleneceğiz. Artık kendisini zelil edecek azabın kime geleceğini, ebedî azabın da kimin başına geleceğini yakında göreceksiniz" dedi.[41]

Açıklamalar

40- Bu demektir ki, bir peygamberin mesajı bir millete ulaştıktan sonra o millete, ancak birkaç iyi ve hidâyetli insanın kurtulabileceği imkânı varolduğu kadar mühlet veriliyor. Bu milletin sâlih unsurları tamamıyla kurtulduktan ve ortada sadece kötüleri kaldıktan sonra bu millete herhangi bir mühlet verilmez. Zâten ilâhi rahmetin gereği de, meyve sepetindeki bütün çürük meyvelerin, iyileri de çürütmesinler diye çok uzaklara atılmalarıdır. Verilen mühletten sonra çürük meyvelere ve insanlara acımak, gelecek nesillere ve bütün insan ırkına kötülük etmek demektir.

41- Bu, çok tuhaf ve garip bir noktadır. Bu noktaya eğildikçe bir insan, insanların, dış görünüşlere ne kadar aldandığını çok iyi anlayabilir. Gerçekten de, Hz. Nûh'un, ortada tufandan bir eser yok ve her taraf günlük güneşlik iken karada koskoca bir gemi yapması halk tarafından çok acayip karşılanmış olabilir. Nûh kavmi, Hz. Nûh'un ha-

line bakıp herhalde, bıyık altından gülüyor ve aralarında şöyle konuşuyor olmuş olabilir: "Şu moruğa bakın, beyni o kadar sulanmış ki, karada gemi yürütmeye çalışıyor". O zaman kimse, birkaç gün sonra oraların sularla dolacağını ve gerçekten gemilerin seyir edeceğini aklından bile geçirmemişti. Herkes, Hz. Nûh'un (hâşâ) aklını kaçırdığını sanıyordu. Ne var ki, hakikati bilen ve bir gemiye ihtiyaçları olacağını bilen bir kişi için ise diğer kimselerin bilgisizliği, cehâleti ve dalâleti bir mizah mevzuu veya üzüntü kaynağıydı. O kendi kendine şöyle diyordu: Şu cahillere bakın, başlarına gelecek felâketten ne kadar habersizdirler. Kıyamet kopmak üzeredir ve ben bundan kurtulma hazırlığını da yapıyorum, ama bunlar hayatlarından memnun oturuyorlar, aksine benim deli olduğumu sanıyorlar. İsterseniz, bu konuya daha geniş bir boyut verip dünyada ve kâinatta çıplak gözlerimizle gördüğümüz şeyler ile, hakikat ilminden ne kadar farklı olduğunu görelim. Dış görüntüsüyle yetinen bir kişinin övündüğü şey, hakikati gören ve bilen bir kişi için en büyük saçmalıktır. Aynı şekilde, dış görünüşüne aldanan bir kişi için tamamıyla anlamsız, gülünç ve aptalca olan bir şey, hakikatı gören bir kişinin gözünde akıl, hikmet, zekâ, ciddiyet ve mantığın ta kendisidir.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا
مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ
وَمَنْ ءَامَنَ ۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا
بِسْمِ ٱللَّهِ مَجْرٖىٰهَا وَمُرْسَىٰهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِىَ
تَجْرِى بِهِمْ فِى مَوْجٍ كَٱلْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبْنَهُۥ وَكَانَ فِى
مَعْزِلٍ يَٰبُنَىَّ ٱرْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
سَـَٔاوِىٓ إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِى مِنَ ٱلْمَآءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ ٱلْيَوْمَ
مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا ٱلْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ
ٱلْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

40-43- Emrimiz geldiği zaman fırından su taşıp fışkırdı.[42] Nûh'a "Her şeyden gemiye dişi ve erkek ikişer tane çift yüklet. Aleyhinde söz geçmiş (helâkleri takdir edilmiş) olandan başka[43] aileni ve iman edenleri bindir" dedik.[44] Onunla beraber iman edenler zâten pek azdı. Nûh: "Gemiye binin. Onun yürümesi de durması da Allah'ın adı iledir. Rabbim gerçekten Gafûr'dur, Rahîmdir" dedi.[45] Gemi, onları dağlar gibi dalgalar arasında yüzüp götürüyordu. Nûh, bir tarafa çekilip duran oğluna bağırdı: "Ey oğulcuğum, bizimle birlikte bin. Kâfirlerle beraber olma." Oğlu: "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım" dedi. Nûh da: "Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur. Ancak Allah'ın rahmet ettiği kurtulur" dedi. O sırada aralarına bir dalga girdi, o da (oğul) boğulanlardan oldu.

Açıklamalar

42- Bu hususta müfessirlerin çeşitli ifadeleri vardır, ama bize göre, doğru olanlar Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen hadiselerdir. Yani, tufan, bir fırından su fışkırmasıyla başladı. Sonra çeşitli yerlerden su fışkırmaya başladı. Aynı zamanda gökten bardaktan boşalırcasına yağmur yağmaya başladı. Burada sadece fırından çeşme gibi suyun akmasından bahsedilmiştir. Biraz ilerde yağmurdan da bahsedilmiştir. Fakat, Kamer sûresinde bu hadise daha etraflıca anlatılmıştır: "Bunun üzerine biz de, göğün kapılarını akan sulara açtık. Böylece, yeri de kaynaklar halinde coşturduk. Nihâyet (gökten yağan ve yerden fışkıran iki) su, takdir olunan miktara erişti." (âyet: 11-12). Burada şu noktaya da dikkat etmek gerek: Kur'an-ı Kerim'de 'fırın' için kullanılan "Tennûr" kelimesi üzerinde eliflâm vardır. Bu demek oluyor ki, Cenab-ı Allah, tufanın başlaması için belli bir fırını görevlendirmişti. Bu fırın, belirlenen gün ve saatte Allah'tan işaret alır almaz su fışkırtmaya başladı ve böylece "kasırga fırını" adıyla meşhur oldu. Zâten el-Mü'minûn sûresinde bu noktaya temas edilmiştir.

43- Yani, daha önce, senin ailenden, kâfir oldukları ve Allah'ın rahmetine lâyık olmadıklarına hüküm verilen kişileri gemiye bindirme. Öyle sanıyoruz ki, bunlar iki kişi idi. Biri, tufanda ve selde boğulup öldüğü bildirilen Hz. Nûh'un oğlu, diğeri Tahrim sûresinde adı geçen Hz. Nûh'un zevcesi. Belki de bu tür bazı diğer kişiler de vardı, ama Kur'an-ı Kerim'de bunlardan bahsedilmiyor.

44- Bununla, tüm insan soyunun Hz. Nûh (a.s.)'dan geldiği tezini savunan tarihçiler ile jenealogların yanlış yolda olduğu kesinlik kazanmış oluyor. Aslında, bu yanlışlığın kaynağı İsrailoğullarının (Yahudiler)

dinî kitaplarıdır. Musevî rivâyetlere göre, tufandan, sadece Hz. Nûh, üç oğlu ve karıları sağ kurtulmuşlardı. (Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Doğum Bölümü: 6: 18, 7:7, 9:1 ve 9:19). Fakat Kur'an-ı Kerim'in kayıtlarına göre, Hz. Nûh ve bazı aile fertlerinin yanısıra, sayıları her ne kadar az olursa olsun, kavminden bir grup da tufandan kurtulanlar arasında yer alıyordu. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim, daha sonraki insan soylarının, sadece Hz. Nûh'un değil, onunla beraber gemiye alınan ve kurtulan kişilerin evlâtlarından geldiğini de ifade eder. Meselâ, şu âyetlere bakın: "Nûh ile birlikte gemiye bindirdiklerimizden bir zürriyeti" (âyet: 3), ve "Nûh ile beraber gemiye bindirdiklerimizden" (âyet: 58).

45- Bir mü'minin en büyük vasfı ve hasleti işte budur. Sebep ve neticeler âleminde bir mümin diğer bütün insanlar gibi, her şeyini tabiat kanunlarına göre yapar ve gereken tedbirleri alır, ancak o sadece bu tedbirlere güvenmez; asıl güvendiği varlık Allah'tır ve Allah'ın rahmeti ile fazlı olmaksızın hiçbir tedbirinin iyi olmayacağını, iyi yürümeyeceğini ve iyi netice vermeyeceğini çok iyi bilir.

وَقِيلَ يَٰٓأَرْضُ ٱبْلَعِى مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقْلِعِى وَغِيضَ
ٱلْمَآءُ وَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَٱسْتَوَتْ عَلَى ٱلْجُودِىِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾

44- Allah'ın emri olarak: "Ey arz, suyunu yut ve ey gök sen de suyunu kes" denildi. Su çekildi ve iş tamam oldu. Gemi de Cûdî dağı[46] üzerinde karaya oturdu. O zaman, "Zâlimler, Allah'ın rahmetinden uzak olsun" diye nidâ edildi.

Açıklamalar

46- Hazreti Nûh (a.s.)'ın gemisinin demirlendiği Cûdî dağı, Kürdistan bölgesinde, İbn Ömer adasının kuzeyinde bulunuyor. İncil'de bu geminin durduğu yerin Rus-Türk sınırındaki Ağrı dağı (Arafat) olduğu beyan edilmiştir. Aynı isimde bir sıradağı da vardır ki, Ermenistan yaylasından başlayarak güneyde Kürdistan'a kadar uzanıyor.

Cûdî dağı işte bu dağlar silsilesinin bir dağıdır ve bugün de aynı isimle meşhurdur. Eski tarih kitaplarında geminin demirlendiği yer Cûdî olarak kaydedilmiştir. Nitekim, Hz. İsa'nın doğumundan 250 yıl önce Babil'in bir rahibi (Berasus) eski Keldânî rivâyetlerine dayanarak yazdığı Babil tarihinde Nûh'un gemisinin Cûdî dağına yanaşarak durduğunu beyan etmiştir. Aristo'nun öğrencilerinden Abydenus da kendi eserinde bunu doğrulamıştır. Buna ilâveten, kendi devrinin durumunu anlatırken, Irak'ta pek çok kişi de bu geminin parçalarının bulunduğunu ve bunların sulara karıştırılarak hastalara verildiğini ve şifa dağıtıldığını yazmıştır.

Tufanın evrensel mi yoksa bölgesel nitelikte mi olduğu henüz kesin değildir. İsrailoğullarının rivâyetlerine bakılırsa, bu cihanşumül bir tufandı ve bütün yeryüzünü kaplamıştı (Bkz. Doğum, VII, 18-24). Fakat Kur'an-ı Kerim'de böyle bir ifadeye rastlanmıyor. Kur'an'da yer alan kayıtlar, daha sonraki insan soyunun Hz. Nûh ve onun tarafından kurtarılanlardan geldiğini gösteriyor. Fakat bu husus, tufanın bütün dünyayı etkilediği anlamına gelmez. Eski devirlerde insanların yerleşim bölgelerinin küçük olduğunu biliyoruz. Belki de, sadece Nûh tufanından etkilenen bölge, o zamanın bilinen dünyasıydı ve Hz. Âdem'in bütün evlâtları Irak ve çevresinde yaşıyordu. Eğer tufan sadece bu topraklarda yaşayanları yok etmişse, o zamanki ölçülere göre bütün dünyayı ve insanlığı yok etmiş sayılır. Tufandan sonra, Nûh'un gemisindeki insanlar zamanla çeşitli bölge ve ülkelere dağılmış olabilirler. Bu görüşü doğrulayan iki nokta vardır: Birincisi, Dicle ile Fırat arasındaki topraklarda büyük bir kasırga ve selin koptuğu, hem tarihi verilerle, hem harabelerle ve hem de jeolojik çalışmalarla sabittir. Fakat bütün yeryüzünü tesiri altına alan cihanşumül bir fırtına, kasırga veya sel felâketinin belirtileri yoktur. İkincisi, dünyanın hemen hemen bütün milletlerinde; hatta Avustralya'ya Yeni Gine'ye ve Amerika'ya kadar uzanan bölgelerde, büyük bir tufan ile ilgili hikâye ve rivâyetler meşhurdur. Bundan çıkan netice şudur: Bütün bu ülkelerin insanlarının ataları Hz. Nûh (a.s.) zamanında tufanın geldiği sırada bir tek bölgede yaşıyorlardı, ama tufandan sonra dünyanın çeşitli bölgelerine dağılarak yeni yeni yerleşim merkezleri kurdular. (Bkz. el-A'raf sûresi, dipnot: 47).

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ
أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْأَلْنِ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنِّي أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

45-46- Nûh Rabbine dua edip, "Ey Rabbim, elbette oğlum ailemdendir. Senin vâdin haktır.[47] Ve sen hâkimlerin hakimisin"[48] dedi. Allah: "Ey Nûh, O senin ailenden değildir. Zira onun yaptığı iş sâlih olmayan bir ameldir.[49] O halde bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana cahillerden olmamanı nasihat ederim"[50] buyurdu.

Açıklamalar

47- Yani, sen ailemi felâketten kurtarmaya söz vermiştin; oğlum da ailemdendir; o zaman onu da kurtar, yâ Rabbim.

48- Yani, senin kararın, temyiz edilemeyen kesin karardır. Sen kararını bilgiye ve delillere dayanarak ve tamamıyla âdil bir şekilde verirsin.

49- Bu, tıpkı bir kişinin bir organının çürük ve sakat kalmasından sonra doktorun bunu kesip atmaya karar vermesi gibi bir olaydır. Şimdi eğer o hasta, doktora: "Bu benim vücudumun bir parçasıdır, bunu niye kesip atıyorsunuz?" diye sorar ve doktor da "Bu senin vücudunun bir parçası değildir, çünkü çürümüştür" dese, bu demek değildir ki, o çürük organ o hastanın vücudunun gerçekten bir parçası değildir. Aksine, bunun anlamı şudur: Senin vücuduna, kendileri çürük olup bir işe yaramayan ve vücudun diğer organlarını da çürüten organların değil, sağlıklı ve işler organların ihtiyacı vardır. O halde, vücudunun çürümüş ve sakat kalmış organlarının, işlevleri açısından vücudunla hiçbir ilgileri yoktur. Aynı şekilde, Cenab-ı Allah'ın, Hz. Nûh gibi sâlih bir babaya, "Senin ailenden değildir, zira onun yaptığı iş, sâlih olmayan bir ameldir" demesinin anlamı, Hz. Nûh ile oğlu arasındaki kan bağı veya baba-oğul ilişkisinin olmayışı değildir. Burada denilmek istenen sadece şudur: Bu sapık ve doğru yoldan ayrılmış kişi, senin sâlih aile-

nin bir ferdi olamaz; aralarınızda bir kan bağı pekâlâ olabilir, ama ahlâk açısından ailenin onunla hiçbir âlâkası yoktur ve bugün verilmekte olan karar, bir ırk veya bir milletin davasıyla ilgili değildir ki, filan ırk kurtarılsın ve filan ırk yok edilsin. Aksine, bu küfür ile iman arasındaki bir mücadeledir ve bundan ancak sâlihler sağ çıkacaklardır, fâsıklar ise helâk olacaklardır.

Burada bir oğlun yaptığı işlerin iyi amel olmadığının ifade edilmesi de dikkat çekicidir. Dış görünüşlere aldanan bir kişi, evlâtlarını sadece kendi nutfesinden veya karnından doğduğu için sever ve amellerinin iyi veya kötü olduğuna dikkat etmez. Fakat bir mümin gerçeği bilmelidir. O, evlâtlarına, Allah tarafından kendisine verilen birer emânet olarak bakmalıdır. Cenab-ı Allah, bir kişiyi evlât sahibi yapmakla kendisine çok büyük ve ciddi bir sorumluluk yüklemiş oluyor. Tabii ve olağan yollarla evlât sahibi olan bir kişi, evlâtlarına gereken terbiyeyi vermeli, yetişmeleri için her türlü imkânları sağlamalı ve Allah'ın istediği bir şekilde büyütmelidir. Ve eğer bu kişinin bütün çaba ve uğraşlarına rağmen evinde ve ailesinde doğan evlâtları doğru yola gelmez ve kendilerini yaratan Allah'a itaat ve kulluk etmez ve mümin babalarının izinde gitmezlerse, bunlar hayırsız evlâtlardır ve hiçbir şeye yaramazlar ve o kişi bu hayırsız evlâtlarından bütün ilişkilerini koparmalıdır.

Öz evlâtlar gibi, insanların en sevdiği ve bağlı olduğu nimetler hakkında İslâmiyetin hükmü buysa, gayet tabii ki, hayırsız ve sâlih amel işlemeyen akrabalar hakkındaki hükmü pek farklı olmayacaktır. İman bir fikir ve ahlâk özelliğidir. Mümin ancak bu özelliğine göre mümin ismini alır. Bir insanın bir mümin olarak diğer insanlar ile olan bağları tamamıyla iman ve ahlâk ölçülerine dayanır. Et ve kemik ile, kan bağları ile akrabası olan kimseler bu özellikleri paylaşıyor ve ortaklarıysa, elbette ki onun akrabaları sayılacaklardır; fakat bu vasıf ve hasletlere sahip olmayanlar ancak, et, kemik ve kan açısından onun yakınları olabilir ve aralarında kalben ve ruhen hiçbir bağ bulunmaz. Üstelik, iman ile küfür arasındaki mücadelede müminin karşısına çıkan bu tür akraba ve yakinlarının diğer kâfir ve müşriklerle hiçbir farklı tarafı olmayacaktır.

50- Kur'an-ı Kerim'in bu buyruğunu gören bir kişi, Hz. Nûh'un imanın zayıf olduğunu veya imanına hurafelerin karıştığını sanmasın. Gerçek şu ki peygamberler de insandır ve hiçbir insan, her zaman bir

müminin ölçülerine göre hareket edemez. Ekseriya psikolojik konularda peygamberler gibi kâmil ve üstün insanlar bile insanî zaaflarını gösterebiliyorlar. Fakat kendileri veya Allah'ın uyarısı üzerine yanlışlıklarını anlar anlamaz tövbe eder ve hatalarını itiraf etmekten kaçınmazlar. Bu buyruk ve hadise aslında Hz. Nûh'un ahlâkî üstünlüğünün ve sarsılmaz imanının bir delilidir. Bir düşünün, aslan gibi oğlu gözlerinin önünde sel sularında henüz boğulmuş ve ciğeri parçalanmaktadır ve tam bu sırada Cenab-ı Allah'ın şu buyruğuyla karşılaşmaktadır "Hakkı terkedip bâtıla katılan bir kişiyi, sadece nutfenden doğduğu için kendi kanın ve canın olarak kabul edemezsin". Ve Hz. Nûh, bu ikazı alır almaz kalbindeki yarayı unutuyor ve İslâmiyet'in öğrettiği fikre yine dört elle sarılıyor.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ
وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ
اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ ۚ وَأُمَمٌ
سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ
الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ
هَٰذَا ۖ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

47-49- Nûh: "Ey Rabbim, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, ziyan edenlerden olurum" dedi.[51] Denildi ki, "Ey Nûh, tarafımızdan selâmet ile sana ve seninle beraber bulunanlardan gelecek ümmetlere bereketimizle gemiden in.[52] Onlardan bir– takım kâfir ümmetler türeyecektir ki, onları dünyada bir müddet rızıklandırırım. Sonra da tarafımızdan acıklı azaba dûçar edilirler." İşte bunlar sana vahyeylediğimiz gayb haberlerdendir. Bunları daha önce ne sen ve ne de kavmin biliyordunuz. O halde, kâfirlerin ezâsına sabret. Şüphe yok ki, kurtuluş takvâ sahiplerinindir.[53]

Açıklamalar

51- Hz. Nûh'un hikâyesinin anlatılmasından sonra burada Ce-

nab-ı Allah'ın adaletinin ne kadar tarafsız ve kararının ne kadar kesin olduğu çok etkileyici bir şekilde dile getirilmiştir. Mekkeli müşrikler, kendilerinin Hz. İbrahim'in evlâtlarından ve pek çok tanrı ve tanrıçaların gözdeleri olduğundan dolayı ne kadar kötü işler yaparlarsa yapsınlar, kendilerine Allah'ın azabı gelmeyeceğine inanıyorlardı. Yahudiler ile Hıristiyanlar benzeri fikirde idiler. Bazı cahil Müslümanlar da dinî veya içtimaî bakımdan çok üstün kabile ve ailelerden geldiklerini düşünerek bunların şefaatıyla Allah'ın azabından kurtulacaklarını sanıyorlardı. Fakat buradaki manzara gösteriyor ki, güzide bir peygamber, öz oğlunun sel sularına kapılıp boğulduğunu gördükten sonra canının bağışlanması için Allah'a dua ediyor, fakat Allah tarafından serzeniş ediliyor ve onun peygamberliği bile sevgili oğlunun hayatını kurtarmaya yetmiyor.

52- Yani, Hz. Nûh'un, geminin demirlendiği dağdan inmesi isteniyor.

53- Yani, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve taraftarlarına deniliyor ki, Hz. Nûh ve fedailerinin eninde sonunda muvaffak olduğu gibi siz de muvaffak olacaksınız. Allah'ın kanunu değişmez. Belki de ilk etapta hak düşmanları kazanır gibi olurlar, ama nihai galibiyet hak yolunda başlarını koyanların oluyor. Bu sebeple, ey iman sahipleri, şu sıralarda karşılaştığınız zorluklar, çektiğiniz çile ve eziyetler ve kâfirler ile müşriklerin geçici üstünlüklerinden dolayı cesaretinizi kaybetmeyin. Sabır ve metanetle mücadelenizi sürdürün, nihai zafer sizin olacaktır.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا
قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ
إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ
أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ
مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا

مُجْرِمِينَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي
آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾
إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ
اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾

50-55- Âd kavmine kardeşleri Hûd'u gönderdik. Onlara: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin ondan başka hiç bir ilâhınız yoktur.[55] Siz şirk ile iftira edenlerdensiniz". "Ey kavmim, sizden bu tebliğime karşılık hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım beni yaratana aittir. Artık akıllanmayacak mısınız?"[56] "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin, ki gökten üzerinize bereketli yağmurlar gönderir. Kuvvetinize kuvvet katar.[57] Mücrim olarak ondan yüz çevirmeyin" dedi. Kavmi: "Ey Hûd, bize nasıl mûcize[58] getirirsen getir, senin sözünle tanrılarımızı terk etmeyiz. Ve sana da iman etmeyiz." Ancak deriz ki, "Sana ilâhlarımızdan bazıları fenalık ile dokunmuştur."[59] Hûd: "İşte ben Allah'ı şahid gösteririm,[60] siz de şahid olun ki, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım."[61] "Allah'tan başka, hepiniz bana ne fenalık edebilirseniz ediniz ve bir an bile müsaade etmeyin."[62]

Açıklamalar

54- Bkz. el-A'raf sûresi, rüku 5'in dipnotları.

55- Yani, sizin ibadet ettiğiniz ve taptığınız mabudlar arasında hiç bir tanrısal özellik, yetenek ve güçlere sahip değillerdir. Onlar ibadet ve kulluk gibi hiç bir hak iddia edemezler. Siz boşu boşuna onları mabud ilân etmişsiniz ve onlara ümit bağlamışsınız.

56- Bu, kuvvetli bir delil taşıyan çok geniş anlamlı bir cümledir. Burada Hz. Hûd, kavmine diyor ki, siz vaaz ve nasihatlarımı bir kulağınızdan dinleyip başka bir kulağınızdan çıkarıyor ve ciddiye almıyorsunuz. Bu da akılsızlığınızın ispatıdır. Zira aklınızı kulanmış olsaydınız, hiçbir şahsi menfaatı olmayan bir kişinin dâvet, tebliğ ve telkinleri için bunca eziyet ve çile çekmesinin sağlam bir sebebi olduğuna mutlaka hüküm verecektiniz. Böylesine sarsılmaz iman ve inancın mutlaka

bir temeli olduğuna karar verecektiniz. Her türlü rahatını bırakması, dünya zevklerinden elini ve eteğini çekmesi, yüzyıllardan beri süregelen akide, örf ve âdetleri ortadan kaldırmak üzere başını belâya sokması ve hatta bütün dünyanın düşmanlığını kazanması elbette ki sebepsiz olamazdı. Böyle bir kişinin sözleri elbette ki yabana atılmazdı, aksine ciddi olarak düşünülmeliydi.

57- Bu, ilk rükûda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzıyla söyletilen şu sözlerin aynısıdır: "Eğer Rabbinizden af diler ve O'na dönerseniz, O sana hayat şartları sağlayacaktır." Bu demektir ki, sadece âhirette değil, bu dünyada da, milletlerin kaderinin inişi ve çıkışı ahlâk temellerine dayanır. Cenab-ı Allah'ın dünyamız üzerindeki saltanatı, hayır ve şer anlayışlarından tamamıyla yoksun doğal ilkelere değil, ahlâk ilkelerine dayanır. Bir millete bir peygamberin, Allah'ın mesajını getirdiği zaman o milletin kaderinin de bu mesaja bağlanmış olduğu Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde ifade olunmuştur. Eğer o millet bu mesajı kabul ederse, Cenab-ı Allah O'na nimet ve bereketlerinin kapılarını ardına kadar açar; ama eğer reddederse, onu helâk eder. Bu, sanki Cenab-ı Hakk'ın insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen bir ahlâk kanununun değişmez bir maddesidir. Aynı kanunun bir maddesine göre, dünyanın nimet ve zevklerine aldanarak günâh ve zulüm yollarına sapan bir millet mutlaka felakete uğrar. Fakat, kötü sonuna doğru dörtnal giderken kendi hatasını anlar ve Allah'a itaatsızlıktan vazgeçip derhal itaat etmeye başlarsa, kaderi değiştirilir, iyi ameller işlemesi için verilen mühlet genişletilir ve gelecekte azap yerine ödül, terfi ve şeref nimetlerine kavuşturulur.

58- Yani, senin Allah tarafından gönderildiğini ve senin bize anlattıklarının hak olduğunu apaçık ve şüphe götürmez bir şekilde ortaya koyan kuvvetli bir delil veya alâmet.

59- Yani, bu yaptıklarının bedelidir. Sen mutlaka bir tanrı, tanrıça veya velinin dergâhında uygunsuz bir hareket etmiş, onlara hakaret etmişsindir ki, onlar tarafından cezalandırılmışsın ve acayip şeyler söylemektesin. Nitekim, dün, şeref, şan ve şöhret ile yaşadığın mahallelerde sövülüyor, dövülüyor ve taşlanıyorsun.

60- Yani, siz diyorsunuz ki, ben hiç bir şehâdet veya delil getirmedim. Halbuki, ben ufak tefek delillerin yerine Cenab-ı Allah'ın delilini size sunuyorum -O Allah ki, bütün varlıklar âlemiyle ve tabiatın bü-

tün cilveleriyle, anlattığı ve gösterdiği bütün gerçeklerin tamamıyla hak olduğu, bunlarda hiçbir yalan olmadığı, sizin düşündükleriniz veya söylediklerinizin tamamıyla asılsız olduğunu delilleriyle ispatlıyor.

61- Bu, kâfir ve müşriklerin, "Sadece senin sözlerinle biz kendi mabûdlarımızı terkedecek değiliz" yolundaki sözlerine verilen bir cevaptır. Allah'ın peygamberi diyor ki, "Şunu iyi bilin ki, ben de sizin yalan ve sahte tanrılarınızdan bıkmış usanmışımdır."

62- Bu da o kavmin, "Mabudlarımız seni lânetlemişlerdir" yolundaki sözlerine verilen cevaptır. (Krş. Yunus sûresi, 71. âyet).

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى
اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۚ مَا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ
إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا
فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا
بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

56-60- "Şüphesiz ben, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hareket eden hiç bir mahlûk yoktur ki, idare ve tasarrufunu O tutmasın. Muhakkak Rabbim doğru yol üzerinedir."[63] "Eğer (imandan) yüz çevirirseniz ben size kendisi ile gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim, sizin yerinize başka bir kavmi getirir. Siz ona hiç bir şeyle zarar veremezsiniz.[64] Rabbim her şey üzerinde koruyucu ve gözetleyicidir" dedi. Emrimiz gelince Hûd'u ve onunla

birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık. Ve onları ağır azaptan kurtardık. İşte Âd kavmi, onlar Rablerinin âyetlerine karşı inad ile inkârda bulundular. Ve peygamberlerine âsi oldular.[65] Her bir inatçı zorbanın emrine uydular. Onlar, bu dünyada da, kıyamette de lânete tabi tutuldular. Haberiniz olsun ki, Âd kavmi Rablerini inkâr ettiler. Agâh olun ki, Hûd'un kavmi olan Âd'a rahmetten uzaklık olsun.

Açıklamalar

63- Yani, Cenab-ı Allah ne yaparsa doğru yapar; O'nun her işi doğrudur. O'nunki çarpık bir düzen değildir, aksine tamamıyla hak ve adâletin temelleri üzerinde kurulmuştur. O'nun âdil yönetiminde sizin sapık ve günahkâr olmasına rağmen felâh bulmanız ve benim, sözlerimde ve hareketlerimde dürüst olmama rağmen zarara uğramam mümkün değildir.

64- Burada, kâfir kavmin, "Ne olursa olsun, biz iman etmeyiz" yolunda sarf ettiği söze cevap verilmiştir.

65- Gerçi o kavme tek bir peygamber gelmişti. Fakat onlara yapılan dâvet, her zaman ve her devirde Allah'ın resûllerinin verdikleri dâvetin aynısı olduğu için burada, bir peygamberin sözlerini dinlememeleri, bütün peygamberlerin sözlerini dinlememelerine benzetilmiştir.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ
فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾

61- Semud kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik.[66] Onlara: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin için ondan başka ilâh yoktur. Sizi topraktan yaratan ve orada iskân eden O'dur.[67] O halde, O'ndan mağfiret dileyin.[68] Sonra tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim (müminlere) rahmeti ile çok yakındır. Duaları da kabul edicidir"[69] dedi.

Açıklamalar

66- Krş. el-A'raf sûresi, rüku 10'un dipnotları.

67- Daha önceki cümlede "Allah'tan başka kimse sizin hakiki mabudunuz değildir" yolunda söylenen söz için burada bu delil verilmiştir. Müşrikler, yaratıcılarının Allah olduğunu kendileri de kabul ediyorlardı. Bu tanınmış gerçeği bir temel kabul ederek Hz. Sâlih kendilerine diyor ki, "Yeryüzünün cansız maddelerinden sizi yaratan, size insanî şekil veren ve sizi yeryüzüne yerleştiren Allah ise, başka kimsenin tanrılığından nasıl söz edilebilir ve başka bir kimse, itaat ve kulluk etmenizi nasıl isteyebilir?"

68- Yani, siz şimdiye kadar başkalarına itaat ve kulluk etme suçunun affedilmesi için Rabbinizden af dileyeceksiniz.

69- Burada müşriklerde müşterek bir özellik olarak bulunan ve hemen hemen her devirde insanların şirk işlemelerine sebep olan büyük bir yanılgısı reddedilmiştir. Müşrikler, Allah'ı, kendi kral, kraliçe, imparator veya hükümdarlarına kıyas ediyorlar ve tıpkı onların teba'dan uzak kendi saraylarında keyif çattıkları, herkese emir yağdırdıkları, kimse ile görüşmedikleri, ancak çok güvenilir ve yakın yardımcılarını yanlarına çağırdıkları, herkese el ve eteklerini öptürdükleri, halktan gelen dilekçelerine kendi cevap vermeye tenezzül etmeyip sekreterlerine cevap yazdırdıkları gibi Allah'ın da tecrit edilmiş bir hayat yaşadığını sanırlar.Bu sapık ve cahil kimselerin yanlış düşünceleri bu yöndedir ve bazı kurnaz kimseler de kendilerine şu fikri aşılamaya çalışmışlardır: Yüce Allah'ın dergâhı sıradan insanlardan çok uzaktır, arşına ve kürsüsüne sıradan bir insan ulaşmaya cesaret bile edemez; pâk ruhların aracılığı olmadan Allah'a duaların ulaşması, hele bu duaların kabul olunması imkânsızdır. Yukarıya hediye, armağan, adak, dilek, istek ve maruzât gönderen din adamları ve ileri gelenleri olmaksızın dua ve niyazlar hiçbir işe yaramaz. Bu yanlış düşünceden dolayı, kullar ile Allah arasında sayısız aracı, mabûd ve şefaatçılar yaratılmış ve buna bağlı olarak ruhbanlık ve keşişliğe de alabildiğince serbestlik tanınmıştır.

Hz. Sâlih (a.s.) Cahiliye'nin bütün bu tılsımını sadece iki kelime ile bozmuştur: Yani, Allah "karîb" (yakın)'dir ve "mucib" (duaları kabul edici)'dir. Hz. Sâlih, müşriklere diyor ki, "Cenab-ı Allah'ın sizden çok çok uzaklarda olduğu ve dualarınızın bile kendisine ulaşamadığı yolundaki inanışınız çok yanlıştır. O muhakkak sizden çok Yüce ve yüksekterdedir, sizden çok üstündür de; ama yine de size sandığınızdan

çok daha yakındır. Sizden her biri, O'nu aradığında kendi yanında bulacaktır; onunla her zaman ve her yerde, yalnızken veya kalabalıkta iken, gizli ya da açık bir şekilde, konuşabilir, dertleşebilir; O'na dilek ve isteklerini iletebilir. Ayrıca, Yüce Allah, her kulunun duasına kendisi karşılık verir ve doğrudan karşılık verir. Kısacası, Kainatlar Sultanının Sarayının kapısı her zaman, herkese açık olduğu ve O herkese çok yakın olduğu halde, siz neden O'ndan ürküyor, O'nun yanına gitmekten çekiniyor ve O'na ulaşmak için gereksizce ve aptalca başka vesile, vasıta ve şefaatçılar bulmaya çalışıyorsunuz?" (Ayrıca bkz. Bakara sûresi, dipnot no: 188).

قَالُوا

يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ
مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾
قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً
فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾
وَيَا قَوْمِ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا
فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ
﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

62-66- Onlar: "Ey Sâlih, bundan önce sen aramızda hatırı sayılırlardan biri idin.[70] Şimdi bizi, babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan men mi ediyorsun?[71] Doğrusu, senin davet ettiğin şeyde şüphedeyiz"[72] dediler. Sâlih: "Ey kavmim, ben Rabbim tarafından apaçık bir beyyine üzerinde isem ve O bana bir rahmet vermişse ne dersiniz? Eğer O'na isyan edersem Allah'a karşı bana kim yardım eder? Demek ki, siz bana ziyan ilâve etmekten başka bir şey yapamayacaksınız."[73] "Ey kavmim, işte Allah'ın bu dişi devesi size bir

mûcizedir. Bırakın Allah'ın arzında otlasın. Ona fenalık maksadiyle el sürmeyin. Sonunda sizi yakın bir azap yakalar" dedi. Ve deveyi ayaklarını keserek öldürdüler. Bunun üzerine Sâlih: "Evlerinizde üç gün daha yaşayadurun. İşte bu, yalan çıkarılamayan bir vaaddir" dedi. (Azap) emrimiz geldiğinde Sâlih'i ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile o günün azabından kurtardık.[74] Muhakkak ki Rabbin kuvvetli ve her şeye galiptir.

Açıklamalar

70- Yani, senin zekân, ferâsetin, ciddiyetin, metânetin ve vakûr şahsiyetini gördükten sonra senin, toplumumuzun yüzakı ve en büyük ferdi olacağını umuyorduk. Hem kendinin şan ve şöhret kazanacağını, hem de senin sayende bizim de diğer kabile ve milletlerin yanında yıldızımızın parlayacağını sanıyorduk. Ne var ki, sen bu Tevhid ve âhiret gibi konuları ortaya atmak suretiyle bütün ümitlerimizi boşa çıkardın. Burada bir parantez açıp hemen işaret edelim ki, Mekkeli kâfir ve müşrikler de Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında hemen hemen aynı şeyler düşünüyor ve söylüyorlardı. Onlar da, Hz. Muhammed'in nübüvvetten önce büyük meziyet ve kabiliyetlere sahip olduğuna, bir gün Mekke'nin en başarılı tüccarı olacağına ve onun iş tecrübesinden faydalanarak Kureyşlilerin de ticarette büyük zenginlik ve ün elde edeceğine inanıyorlardı. Fakat, Hz. Peygamber kendilerine tevhid ve âhiret ile güzel ahlâkın inceliklerini açıklamaya başlayınca, ona bağladıkları ümitlerini kaybetmekle kalmadılar, hatta ona düşman kesildiler ve kendi kendilerine, "Vallahi, bu eskiden aklı başında bir adamdı, ama ne olduysa bu Tevhid ve âhiret masallarını (!) anlatmaya başlamasından sonra oldu, bu adam (hâşâ) delirdi, hem kendi hayatını mahvetti, hem bizim beklentilerimizi boşa çıkardı" şeklinde konuşmaya başladılar.

71- Bu güya, bu mabudların ibadeti ve tapılmayı neden hak ettiklerinin delilidir. Burada Cahiliye ile İslâmiyet'in düşünce tarzı arasındaki fark, apaçık ortaya çıkıyor. Hz. Sâlih, Allah'tan başka kimsenin gerçek bir tanrı olmadığını belirtmiş ve bu fikri desteklemek için insanları yaratan ve daha sonra dünyaya yerleştirenin O'ndan başka kimsenin olmadığına dikkati çekmişti. Buna cevap olarak, O'nun müşrik kavmi diyor ki, "Mabudlarımız ibâdete lâyıktırlar ve biz onlara ibadet etmekten vazgeçmeyeceğiz, zira ecdâdımız bunlara ibadet edegelmiştir". Şimdi buradaki mantığa bakın. Bir zamanlar bir akılsız bir pislik yapmış ve o zamandan beri o yerde başkaları da pislik yapmaya devam ediyorlar!

72- Bu şüphe, tereddüt ve bocalamanın ne konuda olduğu kesin bir ifade ile dile getirilmemiştir. Bunun sebebi şudur: Herkes şüphe, tereddüt ve bocalama devresinde idi, ama herkesin şüphesi ayrı ayrı mahiyette idi. Hakka dâvetin özelliklerinden biri, bununla, insanların şüphe ve tereddüde düşmeleri, huzursuz olmaları ve bir arayış içinde girmeleridir. Yanlış anlaşılmasın, Hakka davet insanları her şeyden önce düşünmeye ve durum değerlendirmesi yapmaya sevkediyor. Herkesin düşündüğü, hissettiği birbirinden farklı olabilir, ama herkes az-çok huzursuzluk duyar. Bir kere, dâvetin yapılmasından sonra, kâfir ve müşriklerin keyfi kaçar, huzurları bozulur ve vurdumduymazlıkları ortadan kalkar. Hak davetçilerinin, Cahiliyye nizamının zaaf ve eksikliklerine yönelttiği acımasızca eleştirileri, hakkı ispat etmek için ileri sürdüğü kuvvetli ve mantıklı delilleri ve ayrıca, yüksek ahlâkı, meziyetleri, azmi, tevazuu doğruluğu, dürüstlüğü ve ezeli düşmanlarının bile itiraf ettiği ilmi, irfânı ve ikna etme kabiliyeti ve ayrıca toplumun en iyi ve seçkin kişilerinin giderek bu dâvete icabet edip bambaşka insanlar olmaları, bütün bunlar bağnaz, atalarının örf ve âdeti ile dinî geleneklerine bir zarar gelmesini istemeyen kişileri elbette tedirgin ve huzursuz eder.

73- Yani, ben basiretime ve Allah'ın bana verdiği bilgiye aykırı olarak sizi sadece memnun etmek amacıyla doğru yoldan saparsam, siz beni Allah'ın pençesinden kurtaramayacağınız gibi, sizin yüzünüzden benim suçum ve günâhlarım daha da artacaktır ve Cenab-ı Allah beni, size doğru yol göstermek yerine, sizi saptırma suçundan cezalandıracaktır.

74- Sina yarımadasında halkın arasında yaygın olan rivâyetlere göre Semûd kavmi azaba uğrayınca, Hz. Sâlih (a.s.) orayı terketti. Nitekim, Tûr dağı veya başka bir deyişle, Musa dağı yakınlarında bulunan bir tepeye Sâlih Nebi adı verilmiştir. Rivâyetlere göre, Hz. Sâlih bu tepede oturuyormuş.

وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَـٰرِهِمْ
جَـٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ
أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ
قَالُوا۟ سَلَـٰمًا ۖ قَالَ سَلَـٰمٌ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ

67–69- Zulmedenleri korkunç bir ses helâk etti. Ve diyarlarında yüzüstü düşüp geberdiler. Sanki orada oturmamışlardı. Haberiniz olsun ki, Semûd (kavmi) Rablerine küfrettiler. Agâh olun ki Semûd'a rahmet-i ilâhiden uzaklık olsun. Elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelip "Selâm" dediler. İbrahim de "Selâm" dedi. Çok geçmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.[75]

Açıklamalar

75- Bundan anlaşılıyor ki, melekler, Hz. İbrahim (a.s.)'e insanlar şeklinde gelmişti ve ilk önce kendilerini kendisine tanıtmamışlardı. Hz. İbrahim (a.s.) bu sebeple, meleklerin yabancı misafirler olduğunu sandı ve fazla sorgu sual etmeden kendilerini ağırlamaya koyuldu.

فَلَمَّا رَآٓ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ۝٧٠

70- (İbrahim) misafirlerin yemeğe el uzatmadıklarını görünce ürktü ve onlardan korktu.[76] Elçiler: "Korkma, biz Lût kavmine gönderildik" dediler.[77]

Açıklamalar

76- Bazı müfessirlere göre Hz. İbrahim (a.s.)'in korkmasının sebebi buydu: Yabancıların yemek yemekteki tereddüdü üzerine Hz. İbrahim onların niyetlerine şüphe etti ve kendisine garaz veya düşmanlıkları olabileceğini düşündü. Zira, Arabistan'da bir misafir bir kişinin ziyafetini kabul etmediği zaman kendisinin misafir ve dost olarak değil, kötü niyetle, kavga ve cinayet işleme düşüncesiyle geldiği konusunda genel bir kanı vardır. Ne var ki, daha sonraki cümle, Hz. İbrahim'in (a.s.) bu düşüncede olduğu yolundaki tefsirin doğru olmadığını gösteriyor.

77- Bu konuşma tarzında, Hz. İbrahim'in şüpheye düştüğü ve gelen misafirlerin melekler olduğunu sezdiği anlaşılıyor. Meleklerin insan şeklinde gelişi genellikle olağanüstü bir durumun işareti olduğu için Hz. İbrahim (a.s.)'in ürktüğü ve korktuğu husus şuydu: Acaba kendim, yahut ailem, yahut içinde bulunduğum toplum bir kusur mu işlemiştir ki, bu melekler bu şekilde gelmişlerdir? Eğer müfessirlerin tefsir ettiği gibi, Hz. İbrahim, meleklerin kimliğini bilmiyor ve onların kötü

emellerinden korkuyorduysa, melekler kendisine şöyle hitap etmeliydi: "Korkmayınız, biz Allah tarafından gönderilen melekleriz." Fakat burada görüldüğü gibi kendileri şu ifadeyi kullandılar: "Korkma, biz Lût kavmine gönderildik." Bu demektir ki, Hz. İbrahim (a.s.) meleklerin kimliğini öğrenmişti, ancak korku ve tereddüdünün sebebi, onların gelişinin, felâketin bir işareti olmasıydı; yani Hz. İbrahim (a.s.) felâketin kimin başına patlayacağından endişe ediyordu.

وَامْرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَٰهَا
بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾
قَالَتْ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ
هَٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾

71-72- Ayakta duran İbrahim'in zevcesi güldü.[78] Biz de ona İshak'ı, onun ardından da Yakub'u müjdeledik.[79] İbrahim'in zevcesi: "Vay başıma,[80] ben bir koca karı ve şu zevcim de ihtiyar iken,[81] çocuk mu doğuracakmışım? Bu çok acayip bir şeydir" dedi.

Açıklamalar

78- Bundan anlaşılıyor ki, meleklerin insanlar şeklinde gelmesiyle, evdeki herkes telaşlanmıştı ve Hz. İbrahim (a.s.)'in zevcesi de telâşlanarak dışarıya çıktı. Daha sonra kendi evine, ailesine ve mahallelerine herhangi bir zarar veya felâket gelmeyeceğini anladıktan sonra yüzü gülmeye başladı.

79- Meleklerin, Hz. İbrahim (a.s.) yerine Hz. Sâre (Sarah)'ye müjde vermelerinin sebebi şuydu: Daha önce Hz. İbrahim (a.s.)'in diğer zevcesi Hz. Hâcer'den Hz. İsmail (a.s.) doğmuştu, ama Hz. Sâre o zamana kadar çocuksuzdu ve bu sebeple, her zaman üzgün görülüyordu. Melekler, Hz. Sâre'nin bu üzüntüsünü gidermek amacıyla onun sadece İshâk (a.s.) gibi güzide bir peygamber doğurmayacağını, ayrıca Hz. Yakûb (a.s.) gibi büyük bir toruna sahip olacağını da müjdelediler.

80- Bu demek değildir ki, Hz. Sâre müjdeyi dinledikten sonra hayıflanmaya ve dövünmeye başladı. Bu aslında sözlük anlamı taşımayan bir kelimedir ve kadınların genellikle şaşkınlıklarını gizleyemedikleri zaman irticâlen kullandıkları ifadedir.

81- Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre o sıralarda Hz. İbrahim (a.s.) 100 ve Hz. Sâre 90 yaşında idiler.

قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ رَحْمَتُ
ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ
عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾
إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾

73-75- Misafirler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun?[82] Ey ehl-i beyt, Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir. Allah asıl hamde lâyık, hayır ve ihsanı çok olandır" dediler. İbrahim'den korku gidince kendisine bir müjde geldi. Lût kavmi hakkında (adetâ) bizimle mücadele[83] ediyordu. Çünkü İbrahim yumuşak huylu, yüreği yanık ve merhametli idi.

Açıklamalar

82- Bu demektir ki, gerçi tabiat kanunlarına göre bu yaşta kadınların çocuk doğurması mümkün değildir, ancak Allah'ın gücü her şeye yeter ve O isterse, bu kadar yaşlı bir kadın da evlâd sahibi olabilir. Ve bu müjde doğrudan Allah tarafından sana verilirken, senin gibi bir mümine (imanlı kadın)'ın hiç şaşmaması gerekir.

83- Burada "mücadele" veya "kavga" kelimesi, Hz. İbrahim (a.s.) ile Allahu Teâla arasında bulunan sevgiye ve saygıya dayalı yakın ilişkiyi belirtmek üzere kullanılmıştır. Bu kelime, kul ile tanrı arasındaki münakaşanın çok ciddi ve çetin bir biçimde uzun bir süre devam ettiğini gösteriyor. Kul, nasıl olursa olsun Lût kavmine gelecek azabın def' edilmesini istiyor. Tanrı ise buna cevap olarak diyor ki, iş işten geçmiştir, bu milletten artık hiçbir hayır beklenemez, suçları ve günâhları bütün sınırları aşmıştır. Fakat kul yine de yalvarıyor ve diyor ki, "Ya Rabbim, eğer bu millette zerre kadar iyilik kalmışsa, buna biraz daha

mühlet tanı, kim bilir belki de bu iyilikle düzlüğe çıkar." Fakat Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki ifadeleri çok manidar ve kat'îdir. (Krş. Kitab-ı Mukaddes, Doğum Kitabı, Bölüm 18, âyet: 23-32).

يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَآۖ إِنَّهُۥ
قَدۡ جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَإِنَّهُمۡ ءَاتِيهِمۡ عَذَابٌ غَيۡرُ مَرۡدُودٖ ۝٧٦ وَلَمَّا جَآءَتۡ
رُسُلُنَا لُوطٗا سِيٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعٗا وَقَالَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَصِيبٞ
۝٧٧ وَجَآءَهُۥ قَوۡمُهُۥ يُهۡرَعُونَ إِلَيۡهِ وَمِن قَبۡلُ كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ
قَالَ يَٰقَوۡمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطۡهَرُ لَكُمۡۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا
تُخۡزُونِ فِي ضَيۡفِيٓۖ أَلَيۡسَ مِنكُمۡ رَجُلٞ رَّشِيدٞ ۝٧٨ قَالُواْ لَقَدۡ
عَلِمۡتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنۡ حَقّٖ وَإِنَّكَ لَتَعۡلَمُ مَا نُرِيدُ ۝٧٩

76-79- Elçiler: "Ey İbrahim, mücadeleden vazgeç. Çünkü Rabbinin emri geldi. Onlara muhakkak reddolunamayacak bir azap gelecektir" dediler.[84] Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit[85] O'nun üzerine fenalık geldi ve kalbi daraldı, Ve, "Bu çetin bir gündür" dedi.[86] Kavmi ona (Lût'a) koşarak geldi. Onlar eskiden beri kötülük işlemeye alışık kimselerdi. Lût: "Ey kavmim, işte kızlarım, onlar sizin için daha temizdir.[87] Allah'tan korkun. Beni misafirlerim içinde rezil etmeyin. İçinizden aklı başında bir adam da mı yoktur?" dedi. Onlar: "Senin kızlarında bir hakkımızın olmadığını bilirsin.[88] Ve sen bizim ne istediğimizi de bilirsin" dediler.

Açıklamalar

84- Bu konuşma ile ilgili olarak ve özellikle, Lût kavminin hikâyesinin girişi gibi, Hz. İbrahim (a.s.)'in hikâyesine atıf yapılması görünüşte biraz gereksiz ve ilgisiz görünebilir. Ne var ki, tarihteki geçmiş olayların anlatılması açısından bu ifade tarzı çok mânâlı ve yerindedir. Onun için görünürde birbiriyle bağlantısı olmayan iki vak'anın bahsinin gayesini iyice anlayabilmek için şu iki nokta göz önünde bulundurulmalıdır:

(1) Muhatap, Kureyşlilerdir. O Kureyşliler ki, Hz. İbrahim (s.a.)'in evlâtları olduğu münasebetiyle bütün Arabistan'ın dini hâkimi, Kâbe'nin bakıcısı, ayrıca dini, ahlâkî, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan da Arapların lideri olduğunu ileri sürüyorlardı. Kureyşliler kendilerinin Allah'ın sevgilisi, ve en sevdiği peygamberlerden birinin sülâlesinden olduklarını düşünerek Allah katında düzlüğe çıkacaklarını sanıyorlardı. İşte Kureyşli ve Arap müşriklerin bu sahte inanç ve kibrine son verilmesi için önce Hz. Nûh aleyhisselâm gibi büyük bir peygamberin oğlunun sel sularında boğulması ve baba olarak dayanamayıp Allah'a yalvarması, evlâdının kurtulmasını istediğini ve zavallı babanın feryadlarının geri çevrilmesinin yanısıra kendisinin eleştirildiğini Kur'an-ı Kerim bütün açıklıkla ifade etmiştir. Bundan sonra, Kur'an-ı Kerim, Kureyşli ve Arap müşriklere başka bir manzara gösteriyor. Bir yandan, Hz. İbrahim'in Allah'ın bütün sevgi ve saygısına lâyık olduğu ve ondan çok nâzikçe bahsedildiği, diğer yandan da, aynı Halilullah'ın (Hz. İbrahim'in), Allah'ın kararına itiraz ettiği zaman bütün ısrarlarına rağmen mülhid ve sapık Lût kavmiyle ilgili rica ve minnetleri reddediliyor.

(2) Bu konuşma ile Kureyşlilere Cenab-ı Allah'ın ceza-mükafat kanunu da anlatılmıştır. Onlar bu konudan tamamıyla habersiz bir şekilde rahat yaşıyorlardı. Burada tarih boyunca bu kanunun nasıl işlediği ve bizzat kendi çevrelerinde bunun ne gibi belirtileri bulunduğu ifade olunmuştur. Meselâ, bir yanda Hz. İbrahim (a.s.) vardır ki, hak ve hidâyet bayrağını yükseltmek amacıyla yabancı bir diyarda bulunuyor ve görünüşte hiçbir güce sahip değildir. Fakat Cenab-ı Allah, onun bu fedakârlığına karşı Hz. İshâk'ı veriyor. Daha sonra Hz. İshâk'ın evinde Hz. Yakub doğuyor ve onun sülâlesinden, Hz. İbrahim'in bir zamanlar çaresiz bir mülteci olarak yerleştiği Filistin ve Suriye'de yüzyıllar boyu bütün ihtişamlarıyla hüküm süren İsrailoğullarının soyu başlıyor. Diğer yanda, Lût kavmi vardır ki, aynı ülkenin bir parçasında refah ve mutluluk içinde yaşıyor ve her türlü ahlâksızlığı yapıyor. Bu milletin büyük bir felâkete uğrayıp yok olacağının ihtimâli hiç görülmüyor. Dolayısıyla, bu millet Hz. Lût (a.s.)'ın nasihat ve telkinlerini bir kenara atıveriyor. Fakat ne zaman ki, Hz. İbrahim'in evlâtlarına büyük mükâfat verileceğine karar veriliyor, Lût kavminin de yeryüzünden silinmesinin fermânı çıkarılıyor ve bu millet öylesine yerle bir ediliyor ki, bugün bile hiçbir kalıntısına rastlanmıyor.

85- Krş. el-A'raf sûresinin 10. rükuunun dipnotları.

86- Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bu kıssanın tafsilâtından anlaşılıyor ki, melekler Hz. Lût'a güzel delikanlılar kılığında geldiler ve Hz. Lût bunların melek olmalarından habersizdi. Bu sebepten dolayı, Hz. Lût bu misafir gençlerin gelmesinden tedirgin ve huzursuz oldu. O, milletinin ne kadar ahlâksızlaştığını ve yozlaştığını pekiyi biliyor ve başına geleceklerden korkuyordu.

87- Yukarıdaki âyetlerde bahsedilen kızlar, hem Hz. Lût (a.s.)'ın öz kızları, hem de milletin diğer kızları olabilirler. Bilindiği gibi, bir peygamber kendi ümmetinin babası durumunda oluyor ve bu bakımdan herkesin kızı onun öz kızı gibi oluyor. Hz. Lût bu mânâda bütün kızların kendi kızları olduğunu söylemiş olabilir. Fakat her iki durumda da, onun şehvetten kudurmuş halka, "Gelin bu kızlarla cinsel açlığınızı giderin" dediği düşünülemez. Zira, "Onlar sizin için daha temizdir" demesi, bu ihtimali ortadan kaldırıyor. Hz. Lût'un söylemek istediği, yalnızca erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını tabiî ve meşru yollarla gidermeye çalışmalarını öğütlemekti. Bunun için kadın ve kızlar az değildi.

88- Yukarıdaki âyette Lût kavminin ahlâksızlığı, iğrençliği ve çirkinliği ortaya konmuştur. Bu kavim sadece tabiî yollardan ayrılmamış, aynı zamanda bu illete öylesine kapılmıştı ki, bütün ilgisi ve zevki bu kötü fiile bağlanıvermişti. Tabiî cinsî münasebet şeklinden uzaklaşmıştı ve buna tenezzül bile etmiyordu. Sapıklıkları ve utançsızlığı o kadar artmıştı ki, tabiî cinsi münasebet şeklinin kendileri için tamamıyla kapalı olduğunu söylemekten de geri kalmıyorlardı. Gerçek şu ki, bu ahlâksızlığın son haddiydi. Sadece nefsinin zaafı yüzünden haram iş yapan bir kişinin durumu farklıdır. Çünkü, o bir yanlışlık yapıyor ve bu yanlışlığını düzeltmek için çaba harcıyor. O, daima helâl şeyler yapmaya, haramdan kaçmaya çalışıyor. Böyle bir kişi doğru yola dönebilir ve günâhı affedilebilir. Fakat bir kişinin bütün zevki, düşüncesi, hareketi ve hatta yaşantısı, haramc dayanır ve helâlin kendisi için uygun olmadığı kanaatinde olursa, onun insan sayılmasına hiçbir imkân yoktur. O bir mikroptur ve ancak lağım suyunda ve bataklıkta yaşayabilir. İnsanlar arasında yeri yoktur. Bu tür mikroplar bir ailede tesadüfen doğarsa, bunların haşerat ilâcıyla temizlenmesi gerekir. Hal böyle iken Cenab-ı Allah, dünyada bu mikropların daha fazla kalmasına nasıl tahammül edebilir?

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا
يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُ مُصِيبُهَا
مَا أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾
فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ ۖ وَمَا هِيَ
مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

80-83- Lût "Ah keşke bende size karşı gelecek bir kuvvet bulunsa, yahut kuvvetli bir yere dayansam" dedi. Elçi melekler: "Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Kavmin sana kat'iyyen dokunamaz. Sen hemen gecenin zamanında ailenle beraber yola çık. Sizden hiç biriniz arkasına bakmasın.[89] Yalnız karın müstesna. Kavmine isabet edecek olan azap ona da isabet edecektir.[90] Onlara va'd olunan zaman sabah vaktidir. Sabah da yakın değil midir?" dediler. Emrimiz geldiğinde altlarını üstlerine getirdik. Balçıktan pişirilmiş ufak taşları üstlerine yağdırdık.[91] Bunlar, Rabbin tarafından damgalanmışlardı.[92] Böyle azap zalimlerden uzak olmaz.[93]

Açıklamalar

89- Yani, artık sizin tek amacınız buradan en kısa zamanda uzaklaşmak olmalıdır. Patlama ve gürültüleri duyup sebebini araştırmak için geri döner veya yolda kalırsanız, tehlikeyi davet etmiş olursunuz. Zira azap için tahsis edilen bölgeyi zamanında terketmezseniz siz de azaba uğrayanlardan olursunuz.

90- Bu, Hûd sûresinde, sadece tanrı, tanrıça, peygamber ve veliler ile şefaatçılarına umut bağlayanlara yapılan üçüncü uyarı oluyor. Buradan anlaşılıyor ki, Allah'ın azabını hak etmiş olanları hiçbir güç kurtaramaz.

91- Azap muhtemelen bir yanardağ patlaması ve şiddetli bir deprem şeklinde geldi. Deprem, Sodomluları ve Ürdünlüleri yerle bir etti.

Yanardağın faaliyete geçmesi yüzünden de sıcak ve yanan taşlar yağdı. Burada balçıktan pişirilmiş taşlardan, volkanın bünyesindeki buhar ve kaynayan maddelerin karışımıyla ortaya çıkan lav ve taşlar kastedilmiş olsa gerek. Nitekim bu deprem ve volkanik patlamanın belirtileri hâlâ Lût gölünün çevresinde bulunmaktadır.

92- Yani her taş, felâketin bir vazifesiyle Allah tarafından gönderilmişti. Her taş belli kişi ve yerlere ayrılmıştı.

93- Yani bugün de Lût kavmininkine benzer bir tutum ve davranış içinde olanlar bilsinler ki, Allah'ın azabı pek uzak değildir. Kimse imtiyazlı durumda değildir. Allah'ın azabı, Lût kavmi gibi başka milletlere gelebilir.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ
يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ
﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ وَمَا
أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾

84-86- Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.[94] "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin için ondan başka ilâh yoktur. Ölçüyü ve tartıyı noksan tutmayın. Ben sizi hakikaten bir nimet içinde görüyorum. Sizi, bir gün çepeçevre kuşatacak olan bir azaptan korkuyorum." "Ey kavmim, ölçü ve tartıda adaleti uygulayın. İnsanların eşyasını eksiltmeyin. Yeryüzünde fesadçılardan olmayın. Eğer müminlerden iseniz Allah'ın size bıraktığı daha hayırlıdır. Ben üstünüze bir bekçi değilim" dedi.[95]

Açıklamalar

94- Krş. el-A'raf sûresinin 11. rükûunun dipnotları.

95- Yani ben emirlerimi size zorla uygulamak durumunda değilim. Ben sadece bir vaiz, dâvetçi ve nasihat ediciyim. Ben en çok yapabileceğim şey, size nasihat ve telkinde bulunmaktır. Bundan sonrası için siz sorumlusunuz. İster beni dinleyin, ister dinlemeyin. Benim sorgu suallerim önemli değildir. Asıl önemli olan Allah'ın sorgu sualleridir. Eğer siz gerçekten Allah'tan ve onun size soracağı hesaptan korkuyorsanız, yaptıklarınızdan vazgeçin ve doğru yola gelin.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ
تَأْمُرُكَ أَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَّفْعَلَ فِي
أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ ۖ إِنَّكَ لَأَنتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾

87- Kavmi: "Ey Şuayb, babalarımızın taptıklarını terketmemizi, yahut mallarımızda istediğimizi yapmamayı[96] namazın mı sana emrediyor?[97] Sen önceleri yumuşak huylu ve akıllı bir adamdın" dediler.

Açıklamalar

96- Bu sözler, İslâmiyete karşı Cahiliyye'nin görüşünü tam olarak ortaya koyuyor. İslâmiyet, Allah'a kulluğun dışındaki bütün yolların yanlış olduğunu ve bu yollara gidilmemesi gerektiğini belirtir. Zira, diğer yolların doğruluğunu gösteren herhangi bir delili yoktur. Akıl, zekâ, bilgi ve semavi kitaplardan hiç biri, bu yolları tasvip etmez. Ayrıca, Allah'a kulluk, ibadet veya dini faaliyetler gibi sınırlı bir alanda değil, ekonomi, sosyal hayat, toplum, siyaset, kültür ve medeniyet, kısacası, hayatın bütün alanlarında olmalıdır. Zira, dünyada insan nelere sahipse, onlar Allah'a aittir ve insan, Allah'tan bağımsız olarak onları kullanamaz. Bunun aksine Cahiliyye'nin felsefesi şudur: İnsan, atalarından gelen gelenek ve göreneklere bağlı kalmalıdır ve bu bağlılık için, atalarından gelmesi yeterlidir. Ayrıca, din ve iman sadece ibadet ve tapma ile ilgilidir ve dünyevi işlerde insanlar tamamıyla hürdür.

Bundan anlaşılacağı gibi, hayatı dini ve dünyevi alanlara bölme temayülü yeni değildir, aksine bu görüş ta Hz. Şuayb (a.s.) zamanında, yani bundan 3000–3500 yıl önce de vardı. Hz. Şuayb'ın kâfir

ümmeti din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasında nasıl ısrar ediyorduysa, bugün de Batılı maddeciler ve onların Doğulu taklitçileri aynı görüşü savunuyorlar. Bu, insanlığın "zihinsel gelişmesi"nden doğan yeni bir ışık değildir, bilâkis bundan binlerce yıl önce cahil toplumlarda var olan, bilinen bir karanlıktır. İslâmiyet'in bu karanlığa karşı mücadelesi de yeni değil, çok eskidir.

97- Bu aslında alay taşıyan bir cümledir ki, bunun özü bugün de Allah korkusundan yoksun ve ahlâksızlık ile dinsizliğin batağına batmış olan sözde gelişmiş millet ve cemiyetlerde kolayca görülebiliyor. Namaz, dindarlığın ilk ve en belirgin simgesi olduğu ve dindarlığı, dinsiz, fâsık ve fâcirler tehlikeli, hatta en tehlikeli hastalık olarak kabul ettikleri için, namaz bu insanların toplumunda ibadet değil, bir hastalık belirtisi olarak kabul ediliyor. Bu tür insanlar, aralarında bir insanın namaz kıldığını görünce onun "dindarlık hastalığına" tutulduğunu sanıyorlar. Bunlar, ayrıca, bu alışkanlığı edinen bir kişinin, sadece kendi hareket ve davranışlarını düzeltmekle yetinmediğini, başkalarının da iyi ve güzel ahlâk sahipleri olması için çırpınıp durduğunu da biliyorlar. Namaz kılan bir kişinin, dinsizliği ve ahlâksızlığı tenkit etmeden rahat durmadığını da çok iyi biliyorlar. Bu sebeple, namaza karşı tepkileri, hemşehrilerinden birinin sadece dindarlık "nöbetlerine" tutulduğu şeklinde olmuyor, ayrıca bu kişinin kısa bir süre içinde ahlâk ve diyanet hakkında vaazlerine başlayacağı ve toplumun yaşantısıyla her konuda sonsuz bir eleştiriye başlayacağından korkuyorlar. Bundan dolayıdır ki, bu gibi bozuk ve yozlaşmış bir toplumda namaz en çok alay ve eleştiriye hedef olan bir nesne haline geliyor. Ve namaz kılan bir kişi gerçekten dinsizlerin endişe ettikleri gibi her türlü kötülük, pislik, günâh, fuhuş ve ahlâksızlıkların eleştirmeye ve kurtuluş yollarını göstermeye başlayınca, namazdan daha kötü bir şey olmadığına ve bütün felâketlerin bundan kaynaklandığına inanılır.

قَالَ

يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي
مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا
أَنْهَاكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ

88- Şuayb: "Ey kavmim, Benim Rabbim tarafından apaçık bir bürhan üzerinde olduğumu ve O'nun beni güzel bir rızık[98] ile rızıklandırdığını görmüyor musunuz? Ben sizi, kendisinden nehyettiğim şeyde muhalefet etmek istemiyorum.[99] Ben yalnız elimden geldiği kadar ıslahı isterim. Benim muvaffakiyetim yalnız Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve O'na dönerim."

Açıklamalar

98- Burada "rızık" kelimesi iki anlam taşıyor. Bunun bir anlamı, Allah tarafından bahşedilen ilm-i hak'tır, ikincisi ise genellikle bilinen anlamdır; yani, Cenab-ı Allah'ın, kullarına geçimlerini sağlamak amacıyla verdiği kaynaklar. İlk anlama göre bu âyet, bu sûrede Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Nûh ve Hz. Sâlih (a.s.)'in mübarek ağızlarıyla ifade olunan şu hususu dile getiriyor: Nübüvvetten önce de hak lehinde açık delilleri hem kendi nefsimde, hem kainâtın cilvelerinde buluyordum ve daha sonra Rabbim hak ilmini bana doğrudan doğruya verdi. Hal böyle iken, sizin boğazlarınıza kadar battığınız saplantı ve ahlâksızlık batağına ben nasıl bile bile girerim? İkinci anlama göre ise bu âyet, kavminin, Hz. Şuayb'e "yumuşak huylu ve akıllı insan sadece sen misin?" diye söylediği alaylı sözlerine bir cevap mahiyetindedir. Cevap şu şekildedir: Arkadaşlar, eğer Rabbim bana hakkı tanıma basireti ile beraber, helâl rızık vermişse, sizin alaylı ve iğneli sözlerinizle bir nimet ve bereket nasıl kötü ve yaramaz olabilir? Eğer Cenab-ı Allah bana lütuf ve ihsânda bulunmuşsa, sizin saplantı ve nankörlüğünüze iyi ve helâl diyerek Rabbime nasıl nankörlük edebilirim?

99- Yani doğruluğumu, başkalarını öğütlediğimi, önce kendimin uyguladığımdan anlayabilirsiniz. Eğer ben sizin, Allah'tan başka tanrı ve tanrıçaların kapılarına gitmenize mani olsaydım ve kendim tanrı ve tanrıçalara tapsaydım, o zaman siz haklı olarak diyebilirdiniz ki, ben kendi malımı satmak için başkalarının mallarını kötülüyorum. Eğer ben sizin haram malları yemenizi engelleseydim ve kendim başkalarının haklarını gaspetmiş olsaydım, o zaman haklı olarak kendi çıkarlarım için dürüstlük kılıfına girdiğimi sanabilirdiniz. Fakat görüyorsunuz ki, ben kendim bu tür kötülüklerden mümkün olduğu kadar kaçmaya çalışıyorum. Hayatım ve şahsiyetim bu lekelerden temizdir. Ben kendime çizdiğim yola sizi de davet ediyorum. Bu da, dâvetimin temiz ve doğru olduğunun ispatıdır.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾
وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ
قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ
مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي
رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ
وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ۖ وَمَا أَنْتَ
عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ ۖ
وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾
وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۖ وَارْتَقِبُوا إِنِّي
مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

89-93- "Ey kavmim, bana olan düşmanlığınız, Nûh, Hûd veya Sâlih kavminin başına gelenler gibi size bir belâ yüklemesin. Lût kavmi ise sizden uzak değildir."[100] "Rabbinizden mağfiret dileyin. Ve sonra O'na tevbe edin. Muhakkak Rabbim çok merhametli ve kullarını sevendir" dedi.[101] Kavmi: "Ey Şuayb, biz senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz[102] ve seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasa seni taşla öldürürdük. Sen bizden üstün ve şeref sahibi değilsin"[103] dedi. Şuayb: "Ey kavmim, benim kabilem size Allah'tan daha mı azizdir? Halbuki siz O'nu arkanıza attınız. Muhakkak Rabbim, işlediğiniz şeyleri ilmi ile çepeçevre kuşatmıştır". "Ey kavmim, istediğiniz gibi hareket edin. Ben de (vazifemi) yaparım. Yakında zelil edecek olan azabın kime geleceğini ve yalancının kim olduğunu bileceksiniz. Siz (azabı) gözetleyin. Ben sizinle birlikte gözetleyiciyim" dedi.

Açıklamalar

100 - Yani, Lût kavminin başına gelenler hâlâ hafızalarda tazedir

ve bu kavim, sizin yaşadığınız bölgeye pek uzakta değildir. Galiba o zamana kadar Lût kavminin yok oluşu üzerine 600/700 yıldan fazla bir zaman geçmemişti ve coğrafi bakımdan da, Şuayb kavminin memleketi, Lût kavmine bitişikti.

101- Yani, Yüce Allah katı kalpli veya merhametsiz değildir. O, mahlûkatına düşman değildir ki, durup dururken onları cezalandırsın ve kullarına işkence yaparak zevk alsın. Sizler isyan ve itaatsızlığın son haddini geçince ve fesat yaymaktan çekinmeyince Cenab-ı Hak istemeyerek sizi cezalandırıyor. Halbuki, O çok merhametli ve geniş kalplidir; öyle ki, dünya kadar günahlarla da olsa, huzuruna çıkar ve tövbe ederseniz, sizi affeder; çünkü o kendi yarattığı mahlûkatı çok sever.

Bu noktayı, Hz. Peygamber (s.a.v.) iki güzel misâlle ortaya koymuştur. Birincisi şöyledir: Eğer bir kişi, uçsuz bucaksız bir çölde üzerinde yiyecek ve içeceklerle diğer erzak bulunan devesini kaybeder, bütün aramalarına rağmen onu bulamayıp üzgün, süzgün ve ümitsizce bir ağacın dibine yaslanır ve hayatından da ümidini keserse ve tam o sırada kaybettiği hayvanını karşısında bulursa, onun ne kadar sevindiğini tahmin edebilirsiniz. Allahu Teâlâ ise, kulunun doğru yola dönmesinden dolayı bundan daha büyük bir sevinç duyar. İkinci misâl bundan da daha etkileyicidir: Hz. Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiği gibi, bir defasında Hz. Nebi-yi Kerim (s.a.v.)'in yanına bazı savaş esirleri getirildi. Bunlar arasında bir kadın da vardı. Bu esire, süt çağındaki çocuğundan uzak kalmıştı; analık duygusuyla çırpınan bu kadıncağız hangi çocuğu görse kucağına alır ve ona süt emzirirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kadının bu keyfiyetini gördükten sonra sahabelere sordu: "Bu kadının, kendi çocuğunu ateşe atabileceğine ihtimal veriyor musunuz?" Sahabeler şu cevabı verdiler: "Yâ Resûlullah, aslâ. Aksine, eğer çocuk kendiliğinden ateşe düşerse, bu kadın onu kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapacaktır". Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allahu Teâlâ, kullarına karşı, bu kadının kendi çocuğuna karşı olduğundan daha çok merhametlidir."

Zâten bu noktayı birazcık düşünecek olursak meseleyi daha iyi anlamış oluruz. Çocukların bakımı, büyümeleri ve yetişmeleri için annebabalarının kalplerinde sevgiyi filizlendiren Allah'tır. Şayet, Allah bu sevgiyi doğurtmasaydı, çocukların anne ve babalarından daha büyük

düşmanı olmayacaktı; çünkü onların en çok rahatsız ettikleri ve zahmete soktukları anne ve babalarıdır. Artık herkes, ana sevgisi ve baba şefkatinin Hâlikı olan Allah'ın, kendi mahlûklarını ne kadar sevdiğini anlayabilir.

102- Bu demek değildir ki, Hz. Şuayb yabancı bir dil konuşuyor veya sözleri çok muğlak ve anlamsızdı. Onun söyledikleri apaçıktı ve onların hepsinin konuştuğu dilde idi. Ancak onların zekâ seviyesi dini konularda o kadar alçalmış ve zihinleri o kadar karışmıştı ki, Hz. Şuayb'ın en basit ve en bariz sözlerini bile anlamıyorlardı. Zâten bilinen bir şeydir, önceden şartlandırılmış, peşin hükümlü veya taassuba kapılmış kimseler kendi görüşlerine aykırı bir sözü dinlemek bile istemezler ve dinleme zahmetine katılsalar dahi, bunlardan hiçbir anlam çıkaramazlar; sanki bu sözler apayrı bir dünyadan gelmişlerdir.

103- Burada şu hususa dikkat edilmelidir ki, aynı durum bu âyetlerin inişi sırasında Mekke'de de vardı. Kureyşliler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kanına susamışlardı ve hayatını söndürmek istiyorlardı. Ama, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkasında Benî Haşim'in bulunduğundan ürküyorlardı. Böylece, Hz. Şuayb ve kavminin hikâyesi burada tamamıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Kureyş'in durumuna uydurulmuştur. Daha sonra naklolunan, Hz. Şuayb'ın çok anlamlı ve ibret verici cevabıyla aslında şöyle denilmek istenmiştir: "Ey Kureyşliler, bu da size Hz. Muhammed tarafından verilen cevaptır."

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ
ءَامَنُوا مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ
فَأَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا
أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ
فَٱتَّبَعُوٓا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾
يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ

الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ بِئْسَ
الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

94-99- Emrimiz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmet olarak kurtardık. Zulmedenleri ise şiddetli bir ses yakalayıp helâk etti. Yurtlarında yüz üstü düşüp gebermiş olarak kaldılar. Sanki onlar orada yaşamamışlardı. Haberiniz olsun ki, Semûd kavmi ilâhi rahmetten tardolduğu gibi Medyen halkı da öylece tardoldu. Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık bir hüccetle gönderdik. Fir'avn ve cemaatına (gönderdik). Onlar, Fir'avn'ın emrine tabi oldular. Halbuki, Fir'avn'ın emri, selâhiyeti ve akıl dairesinde değildi. O, kıyamet gününde kavminin önüne düşerek onları Cehennem'e götürür.[104] Vardıkları yer ne kötü bir yerdir. Bu dünyada da, kıyamet gününde de onlara lânet olunur. Bu, onlara verilmiş ne fena bir vergidir.

Açıklamalar

104- Bu âyetten ve Kur'an-ı Kerim'in diğer ifadelerinden anlaşılıyor ki, bu dünyadan herhangi bir millet, topluluk veya ülkenin lideri olanlar kıyamette de kendi topluluklarına önderlik edeceklerdir. Eğer bu liderler dünyada kendilerine bağlı oldukları milletleri iyiliğe, doğruluğa ve Hakk'a yöneltmişlerse, kıyamette etraflarında toplanan aynı milleti Cennet'e götüreceklerdir. Ve eğer dünyada halkı sapıklığa, dalâlete, ahlâksızlığa ve dinsizliğe çağırmışlarsa, kıyamette de aynı halk etraflarında toplanacaklardır ve bunları Cehennem'e götürme işi gene kendilerine ait olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuyu bir hadisinde şöyle dile getirmiştir: "Kıyamet gününde Cahiliyye şiirinin bayrağı İmriü'l– Kays'ın elinde olacaktır ve Arap Cahiliyyesinin bütün şairleri onun önderliğinde Cehennem'e yürüyeceklerdir." Birbirinden ayrı bu iki grubun ne şekilde Cennet'e ve Cehennem'e yürüyeceklerini herkes kendi hayalinde canlandırabilir. Gayet tabiî ki, kendilerini dünyada hak yolundan saptırarak dinsizliğe ve ahlâksızlığa sürükleyen liderlerin taraftarları, kendilerinden o liderleri sorumlu tutacaklardır ve onları lânetleyeceklerdir. Bu grup Cehennem'e doğru yol alırken aldatılan halk ve milletin kendi liderlerini sövüp dövmeleri görülmeye değer bir manzara olacaktır. Bunun aksine, sayelerinde Cennet ve diğer ebedî nimetlere lâyık olan millet kendi liderleri için durmadan dua edecek ve onları nerede ise omuzlarına kaldıracaklardır.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ
مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ
ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾
وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ
أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ
يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ
إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ
شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا
زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ
إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا
ٱلَّذِينَ سُعِدُوا۟ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

100-108- Bunlar, sana helak olan kavimlerin kıssa olarak bildirdiğimiz haberlerindendir. Onlardan kimin eserleri hâlâ ayakta kalmıştır? Kimi de biçilmiş ekin gibi (yok) olmuştur. Biz, onlara zulmetmedik, fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Allah'tan başka ilâh olarak iddia eyledikleri ilahları, Rabbinin emri geldiğinde onları bir şeyden kurtaramadılar. Ve onlar için helâk ve zarardan başka bir şeye yaramadılar. Halkı zalim olan memleketleri helâk ettiği zaman Rabbinin yakalayışı ve helâki böyledir. O'nun çarpması ve yakalaması pek acıklı ve çok şiddetlidir. Bu kıssalarda, âhiret azabından korkanlar için ibretler vardır.[105] O, bütün insanların bir yerde toplanacakları bir gündür. Yine o günde, birbirleri hakkında şahitlik ederler. Biz o günü ancak sayılı bir

müddet için tehir ederiz. O gün gelince, herkes, yalnız Allah'ın izni ile konuşur.[106] Orada toplananlardan kimisi şaki (bedbaht) kimisi de said (bahtiyar)'dir. Şaki olanlar Cehennemdedirler. Orada onların ah ve iniltileri vardır. Orada Rabbinin dilediklerinden başkaları gökler ve yer durdukça ebedî kalırlar.[107] Muhakkak Rabbin dilediğini yapandır.[108] Said (bahtiyar) olanlara gelince; onlar da Cennettedirler. Rabbinin dilediğinden başkaları[109] orada gökler ve yer durdukça ebedî kalırlar. Bu nihayetsiz bir ihsandır.

Açıklamalar

105- Yani bu tarihî hadiseler ve hikâyeler ibretlerle doludur. Bunlar sayesinde insanlar âhiret azabının geleceğinin kesin olduğu ve peygamberlerin bu konuda verdikleri bilginin doğru olduğuna inanacaklardır. Ayrıca bunlardan, âhiret azabının şiddetini anlayanlar korkacaklar ve doğru yolu benimseyeceklerdir.

Şimdi, tarihte, hangi şeyin âhiret ve azabının alâmeti veya işareti olması meselesi kalıyor. Bunu da, tarihi, sadece olayların toplamı olarak gören değil, bu olayların bazı sebepleri ve neticeleri olduğunu anlayan bir kişi rahatça halledebilir. Binlerce yıllık insanlık tarihinde milletler ile toplulukların düzenli bir şekilde batıp çıkmaları, bu iniş çıkışlarda mutlaka var olan bazı ahlâkî sebepler ve çöken milletlerin ibret verici şekilde çeşitli safhalardan geçmeleri, bütün bunlar, insanların bu kâinatta, sadece kör topal tabiat kanunlarına hüküm süren değil, makul ve bir ahlâk kanununa sahip olan ve bu kanunun şu veya bu hükümlerini çiğneyenleri cezalandıran bir saltanata bağlı olduklarını açıkça ortaya koyuyor. Bu saltanat veya rejim, ahlâk sınırlarını aşanlara bazan belli bir müddet için serbestlik tanıyor, ama durumlarında bir değişiklik olmaz ve hatta daha da kötüleşirse, onları öylesine söküp atıyor ki, herkes için birer ibret nişanesi oluveriyorlar. Bu olayların belli bir düzen, kural ve sıralara göre meydana gelmesi ceza ve mükâfatın, bu kâinat imparatorluğunun değişmez bir kanunu olduğunu hiçbir şüpheye imkân bırakmayacak şekilde ortaya koyuyor.

Ayrıca, muhtelif milletlere gelen azaplar ciddi olarak gözden geçirilince, bu azaplarla, adalet kurallarına göre ceza–mükâfat kanununun bazı ahlâki icaplarının bir dereceye kadar yerine geldiği, ama büyük ölçüde yerine gelmediği anlaşılıyor. Zira, dünyadaki azapların çoğu ozaman yaşamakta olan miletlere çarptı. Şer ve kötülük tohumlarını ekip dinsizlik, ahlâksızlık ve zulmün tarlalarını ha-

zırlayanlar ve mahsulün kesilmesinden önce bu dünyadan göçen nesiller ise sanki bu kanundan kendilerini kurtarmış oldular. Asıl cezayı çeken kendilerinden sonra gelen, azaba hedef olan nesillerle oldu. Eğer biz tarihi inceledikten sonra kâinatta hüküm süren gücün tutum ve anlayışını iyice anlamışsak, o zaman akıl ve adalet kurallarına göre gerekli olan ahlâkî olguların yerine getirilmediği veya tamamlanmadığı takdirde bu âdil saltanat veya rejimin mutlaka başka bir dünyayı tekrar yaratıp zâlim, dinsiz ve ahlâksızların layık oldukları cezayı vereceğine ve bu cezanın dünyadaki cezalardan daha sert ve korkunç olacağına kanaat getirmeliyiz. (Bkz. el-A'raf sûresi, dipnot no: 30, Yunus sûresi, dipnot no: 10).

106- Yani bu ahmaklar, falanca peygamber ve evliyanın Allah'ın katına çıkarak falan falan kişi ve gruplar için şefaatte bulunacağını ve zorla sözlerini kabul ettirip onları affettireceğini sanırlar. Halbuki, Cenab-ı Allah'ın heybetli kapısına en büyük insan ve en güzide meleklere bile yaklaşma cesaretini bile göstermekten aciz olacaklar. Bir kişi veya melek, ancak Cenab-ı Allah müsaade ettiği zaman ağzını açıp maruzatını yapabilecektir. Onun için, Allah katında nüfuzlu oldukları düşüncesiyle Allah'tan başka varlıkların kapılarına dayanıp dua ve niyazda bulunanlar ve bu yanlış düşünce ile kendi amel defterlerini lekeleyenler öbür dünyada büyük hayal kırıklığına uğrayacaklarını bilmelidirler.

107- Bu sözlerden ya âhiret âleminin yer ve gökleri kastedilmiştir ya da bunlar sadece tabir olarak devam ve sürekliliği ifade etmek üzere kullanılmıştır. Her ne olursa olsun, bunlardan bildiğimiz yer ve gök kastedilmemiştir, çünkü Kur'ân'ın ifadesine göre bunlar kıyamet gününde büyük bir değişikliğe uğrayacaklardır. Halbuki, burada kıyametten sonra meydana gelen olaylara değinilmiştir.

108- Yani, bunları daimi azaptan kurtaracak hiçbir kuvvet yoktur. Fakat Cenab-ı Allah kendisi, birinin sonunu değiştirmek ister ya da birilerine daimi azap vermek yerine geçici bir azap gönderip bunu en son kaldırmaya karar verirse, O böyle bir şey yapmaya tamamıyla kadirdir ve haklıdır. Zira, O kendi kanununu kendi uygular ve onun hak ve yetkilerini kısıtlayan daha üstün bir varlık yoktur.

109- Yani, onların Cennette kalmaları hususunda, Allahu Teâlâ'yı bunu yapmaya zorlayacak daha üstün bir kanun veya düzen yoktur;

aksine bu tamamıyla Allah'ın rahmeti ve inâyetinin eseri olacaktır. Eğer Cenab-ı Hak onların kaderini de değiştirmek isterse buna tamamıyla kâdirdir.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا
يَعْبُدُ آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ
﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ
مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾

109-110- Müşriklerin taptığı şeylerden dolayı şüphede olma. Onlar, atalarının bundan evvel taptığı gibi taparlar.[110] Biz de onlara nasiplerini (cezalarını) eksiksiz veririz. Biz Musa'ya Kitap (Tevrat)'ı verdik. Onda ihtilâf olundu.[111] Eğer azabın geciktirilmesi hakkında Rabbinden geçmiş bir kelime olmasaydı, aralarında hüküm verilip bitmişti.[112] Muhakkak onlar bu (Kur'an)'dan şek ve şüphededirler.

Açıklamalar

110- Bu demek değildir ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) müşriklerin taptığı mabudlar hakkında şüphe ve tereddütte idi, aksine bu sözler Hz. Muhammed (s.a.v.) muhatap farzedilerek elâleme söyleniyor. Bu demektir ki, aklı başında olan bir kişi, bu kişilerin bu mabudlara tapmalarından ciddi bir sonuç çıkarmamalıdır. Yani, bunların mutlaka bir şey gördük ve bildiklerinden mabudlarına bazı umutlar bağladıklarını sanmamalıdır. Hakikat şu ki, bu tapma, dua, niyaz ve hediye ile adaklar, herhangi bir ilim, tecrübe veya müşahededen kaynaklanmıyor. Bu tamamıyla körükörüne bir taklidin neticesidir. Zâten bu tür tapınak ve dergâhlar geçmiş kavimlerde de vardı ve onlar arasında da bu tür bâtıl inançlar yaygındı. Ne var ki, Allah'ın azabı gelince bu tapınak ve dergâhlar hiçbir şeye yaramadılar ve o kavimler yok oldular.

111- Yani, bugün Kur'an-ı Kerim hakkında söylenen türlü çeşitli şeyler yeni değildir. Çünkü, Hz. Musa (a.s.)'a verilen kitap hakkında da benzeri şeyler söylenmişti. Onun için, ey Muhammed (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'de böylesine açık seçik şeyler yazılmış ve ifadeler kulla-

nılmışken müşrikler bunları anlamazlıktan geliyor veya kabul etmiyorsa, sen canını sıkma.

112- Bu cümle de Hz. Nebi-yi Kerim (s.a.v.) ve iman sahiplerini teselli etmek üzere kullanılmıştır. Burada denilmek isteniyor ki, Kur'ân-ı Kerim hakkında ihtilâf edenlerin işinin çabuk bitirilmesi konusunda sabırsızlanmayın. Cenab-ı Allah, kararın belli bir zamanda verileceğini ve dünyadakiler ne kadar acele ederse etsin kendisinin bu konuda acele etmeyeceğini zâten daha önce duyurmuştu.

وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا
تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ
لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا
مِّنَ اللَّيْلِ ۚ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ
ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ
يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ
وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

111-116- Rabbin onlara amellerinin cezasını verecektir. Çünkü O, yaptıklarını bilicidir. Sen (Habibim) ve seninle birlikte tevbe edenler emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et. Aşırı gitmeyin. Allah işlediklerinizi hakkıyla görücüdür. Nefislerine zulmedenlere dayanmayın. Sonra yardım göremezsiniz. Gündüzün iki tarafında ve gecenin bir kısmında namaz kıl.[113] Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, nasihatten istifade edenlere vaz ve öğüttür.[114] Sabret, Allah iyi hareket edenlerin mükâfatını zayi etmez. Sizden evvel geçen devirlerde (insanları) yeryüzünde fesaddan nehyedecek akıl sahipleri bulunmalı değil miy-

di? Ancak bunu, pek acı yaptı. Ve biz de onları kurtardık. Nefislerine zulmedenler de kendilerine verilen (dünyalık) refahın ardına düştüler, günahkârlardan oldular.

Açıklamalar

113- "Gündüzün iki tarafından" sabah ve akşam namazları ve "gecenin bir kısmından" yatsı namazı kastedilmiştir. Bundan da, namazların kılınması için günde beş vaktin henüz tesbit edilmediği anlaşılıyor. Mi'rac vakası bundan sonra meydana gelmiştir. Zira beş vakit namazlar o zaman belirlenmiştir. (Daha çok ayrıntılar için bkz: İsrâ sûresi, dipnot: 95, Tahâ sûresi, dipnot: 111 ve Rûm sûresi, dipnot: 124).

114- Yani bu dünyada yayılmış olan kötülükler ve hakka davete karşı gösterilen tepkiler ve sana yapılan kötülükleri gidermenin en iyi yolu, senin ve sana tabi olanların iyilikte bulunmalarınız ve dürüst olmanızdır. Böylece, iyiliğinle kötülüğü yenebilirsin. İyi ve dürüst olmanın da en iyi yolu namazdır. Namaz, size her zaman Allah'ı hatırlatıyor ve bunun gücüyle sen sadece kötülüğün kasırgasını def'etmezsin, aynı zamanda dünyada salâh ve hayır nizamı da kurabilirsin. (Açıklama için bkz: el-Ankebût, dipnot: 77-79).

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا
مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ
الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

117-119- Rabbin, halkı, salih kimseler oldukları halde memleketleri zulüm ile helâk edici değildir.[115] Eğer Rabbin dileseydi, bütün insanları bir tek ümmet kılardı. Halbuki onlar ihtilâf edici olarak devam edeceklerdir. Allah onları rahmeti için yaratmıştır.[116] Ve Rabbinin "And olsun Cehennem'i cinlerden ve insanlardan dolduracağım" sözü yerine gelmiştir.

Açıklamalar

115- Bu âyetlerde, geçen 6 rükûda hikâyeleri anlatılan millet ve toplulukların felâkete uğramalarının gerçek sebebi çok etkileyici ve ibret verici şekilde anlatılmıştır. Bu hikâyelere ve geçmiş tarihe temas edilerek buyuruluyor ki, bu milletler ve tarihteki diğer milletlerin çökmeleri ve yok olmalarının başlıca sebebi, Allah'ın kendilerine her türlü nimetler bahşetmesinden sonra refah ve lüks içinde her şeyi unuttukları, yeryüzünde ahlâksızlığı ve fesadı büsbütün azdırdıkları ve toplumun tümüyle yozlaşması üzerine aralarında hiç iyi ve dürüst insanların bulunmaması ve geriye kalan parmaklarla sayılacak kadar az imanlı ve dürüst kimselerin, seslerini yeterince duyurmamaları ve kötülük seline set koyamamalarıdır. Bundan dolayıdır ki, bu milletler Allah'ın azabına uğradılar. Yoksa, Cenab-ı Allah'ın kullarına karşı bir garazı yoktur ki, her şey yolunda iken onları boşuna helâk etsin. Bu buyruk, şu üç noktayı iyice anlamamızı gerektiriyor:

Birincisi, her toplumda hayra dâvet eden ve insanları şerden uzaklaştıran imanlı, iyi ve dürüst kimselerin bulunması şarttır. Çünkü, Allah'ın istediği şey hayırdır ve eğer O, insanların şerlerine tahammül ediyorsa, onlarda azıcık bile olsa, hayrın eserinden dolayıdır. Fakat bir toplumda hiçbir sâlih kişi bulunmaz ve sadece şerir (fesatçı ve günahkâr) kimseler kalırsa ya da çok az sayıda bulunan sâlih kimseler bütün toplumu kötülük ve fesattan koruyamaz hale gelirlerse, o toplumun başına ilâhî azap, tıpkı günü dolmuş hamile bir kadının ne zaman doğum yapacağı belli olmadığı gibi, her zaman dolanıp durur.

İkincisi, her şeye tahammülü olan ve müsaade eden, ama sadece birkaç sâlih ve dürüst kişinin kendilerini iyiliğe davet etmelerine ve kötülükten men'etmelerine tahammülü olmayan bir toplum veya milletin günleri sayılıdır. Çünkü kendi kendine düşman kesilmiştir. Bu millet kendisini mahv ve helâk edecek her şeyi seviyor, ama kendisine yeni bir hayat verecek şeye itibar etmiyor.

Üçüncüsü, bir milletin azaba uğrayıp uğramamasıyla ilgili nihai karar, hayra dâvete icabet eden unsurların sayısına bağlıdır. Eğer bu unsurların sayısı ve gücü, fesadı yok etmek ve sâlih nizamı kurmak için yeterliyse, o millete genel bir azap gönderilmeyip bu sâlih unsurlara, gereken faaliyet imkânı ve zamanı sağlanır. Fakat sürekli çabalara rağmen durumun ıslâhı için kâfi sayıda insanlar ortaya çıkmaz ve mil-

let, kucağındaki geriye kalan birkaç elması bile atar ve davranışlarıyla kucağında sadece kömürlerin kaldığını gösterirse, bütün bu kömürleri yakacak ateşin yakılmasında gecikilmez. (Ayrıntılar için bkz: ez-Zariyat, dipnot: 34).

116- Burada "kader" adına ileri sürülen özüre cevap verilmiştir. Yukarıda geçmiş kavimlerin helâkına yol açan sebepler ile ilgili olarak bazıları şu itirazda bulunabilirler: Bir millete iyi, dürüst, imanlı ve inançlı kimselerin hiç bulunmaması veya çok az sayıda bulunması ilâhi irade veya ilâhi takdir (kader)'in bir cilvesi değil midir? O halde, bu milletler neden boş yere suçlanıyor? Allah o milletlerde gereken sayıda sâlih kişiler bulunduramaz mıydı? Bu itirazlara cevap olarak burada deniliyor ki, Cenâb-ı Allah, insanları, hayvanlar veya nebât veya diğer yaratıklar gibi cibillî olarak (doğuştan) belli kaide ve kurallara kaskatı bağlamak istemez. Eğer ilâhi irade ve takdir bu yönde olsaydı, imana dâvet, peygamberler ve kitapların indirilmesine ne gerek vardı? Bütün insanlar Müslüman ve mümin olarak yaratılırdı ve küfür ile isyanın hiçbir imkânı olmazdı. Allah'ın iradesi aslında insanların seçim hürriyetinden yanadır ve onların benimsedikleri yolda yürümelerine imkân sağlamak yönündedir. İnsanların önünde cennet ile cehennem yollarının açılması ve beğendikleri yollara girmeleri lehindedir. Çünkü, herkesin söyledikleri ve yaptıkları âhirette önlerine gelecektir. Yani, madem ki, insan belli bir sistemin kurallarına göre yaratılmıştır ve küfür ile iman arasında bir seçim yapmasına imkân bırakılmıştır. Cenab-ı Allah, illâ kötü yolda yürümek isteyen bir milleti niçin zorla hayır yola çağırsın? Bir millet kendi hür iradesiyle en kötü, zâlim ve fasık insanları seri imâlat şeklinde üreten bir insan fabrikası kursun ve Cenab-ı Allah doğrudan müdahalesiyle bu fabrikanın yapısını değiştirip ideal müminleri yaratmaya başlasın. Böyle bir müdahale Allah'ın kitabında yoktur. Her millet, iyi ya da kötü, kendi insanlarını kendi yetiştirmekle yükümlüdür. Kötü yolu topluca benimseyen, içinde iyilik bayrağını taşımayan, kendi toplumsal yaşantısında ıslah çalışmalarının verimli olması için hiçbir imkân bırakmayan bir milleti Cenab-ı Allah niçin zorla sâlih yapsın? Onun yapacağı iş, o milleti istediği yola sürüklemektir. Ama, aralarından bizzat hak davetine icabet eden kişilerin bulunduğu ve ıslâh çalışmalarına imkân bırakacak bazı şart ve ortamın hâlâ toplum yaşantısında ve sisteminde bulunması elbette Cenab-ı Allah'ın

rahmetine lâyık olacaktır. (Daha çok ayrıntılar için bkz: el-En'am sûresi, dipnot: 24).

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ
مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ۖ إِنَّا عَٰمِلُونَ
﴿١٢١﴾ وَٱنتَظِرُوٓا۟ ۖ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ
يُرْجَعُ ٱلْأَمْرُ كُلُّهُۥ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

120-123- Kalbini kendileri ile tesbit (ve tatmin) edeceğimiz bütün bu peygamberlerin haberlerini sana hikâye ediyoruz. Bunda sana hak; müminlere ise bir öğüt ve muhtıra gelmiştir. İman etmeyenlere de ki: "İstediğiniz gibi hareket edin. Biz de istediğimiz gibi çalışırız". "Siz bekleyin, biz de bekleyenlerdeniz". Göklerin ve yerin gaybı Allah içindir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyle ise, O'na ibadet et ve O'na tevekkül et. Rabbin işlediklerinizden gafil değildir.[117]

Açıklamalar

117- Yani, kültür ile İslâm arasındaki mücadelede taraf olanlar ne yapıyorlarsa, Yüce Allah hepsini çok iyi biliyor. Cenab-ı Allah (hâşâ) sağır bir sultan değil, veya onun düzeni, bozuk bir düzen değildir ki, olup bitenlerden haberi olmasın. Allah'ın bazı hikmeti ve maslahatı sebebiyle, kararı geç olabilir, ama güç değil. Dini yayma ve toplumu ıslâh etme çalışmalarını sürdüren ve büyük bir savaş verenler, bilsinler ki çabaları boşuna değildir. Fesat yaratan ve fesadı körükleyen, ıslâh çalışmaları yapanlara zulüm ve işkence yapan ve bütün güç, yetenek ve imkânlarını bu çalışmaları önlemek için seferber edenler de bilsinler ki, bütün yaptıklarından Cenab-ı Allah haberdârdır ve bir gün mutlaka cezasını çekeceklerdir.

YUSUF SÛRESİ

İNİŞ TARİHİ VE SEBEBİ

Bu sûrenin, muhtevasından, Kureyşlilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürme, sürgüne gönderme veya hapse atma planlarını yapmaya çalıştıkları sırada, yani Mekke döneminin son günlerinde indiği anlaşılıyor. O sıralarda, Mekkeli kâfirler, galiba Yahudilerin teşvikiyle, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i imtihan etmeye çalıştılar ve İsrailoğullarının neden Mısır'a gittiklerini sordular. Araplar bu hikâyeden habersizdiler ve tarih kitaplarında veya rivâyetlerinde de bundan hiç bahsedilmiyordu, ayrıca Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzından bu konuda tek bir kelime duyulmamıştı. Bu sebeple Mekkeli kâfirler, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in ya bu konuda ayrıntılı bir açıklama yapamayacağını ya da bir Yahudinin durumu öğreninceye kadar meseleyi geçiştirmeye çalışacağını ve böylece (hâşâ) foyasını, meydana çıkaracağını sanıyorlardı. Ne var ki, kazdıkları kuyuya kendileri düştüler. Cenab-ı Allah tam o anda Hz. Yusuf (a.s.)'ın bütün hikâyesini sevgili peygamberine anlattı, ve o da kâfirlere anlattı. Üstelik, bu hikâye Kureyşlilere intibak edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı tutum ve davranışları, Hz. Yusuf (a.s.)'ın kardeşlerinkine benzetildi.

İNİŞ GAYELERİ

Böylece, bu sûrenin inişiyle şu iki önemli amaç güdülüyordu:

Birincisi; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğiyle ilgili deliller kâfirlerin istediği şekilde verilsin ve bizzat onların düzenledikleri imtihanla, Resûlullah (s.a.v.)'in kulaktan duyma şeyleri değil, gerçekten vahy ile kendisine gelen bilgileri insanlara aktardığı ispatlansın. Sûrenin bu gayesi, 3. ve 7. âyetlerde açıkça dile getirilmiş, 102-103. âyetlerinde de kuvvetle izah edilmiştir.

İkincisi; o sıralarda Kureyşli kabile reisleri ile Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) arasında geçen mücadele ile Hz. Yusuf'un hikâyesi arasında bir paralellik kurulup, Kureyşlilere, bugün kendi kardeşlerine revâ gördüğünüz muamelenin aynısını, geçmişte Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kendisine yaptığı anlatılsın. Kureyşlilere şu husus iyice belirtilsin: Nasıl ki, Hz. Yusuf'un kardeşleri, ilâhi iradeye karşı koyamadılar ve en nihayet acımasızca kuyuya attıkları kardeşin ayağına geldiler, sizin de bütün çaba ve uğraşlarınız ilâhi tedbirlere karşı etkisiz kalacaktır ve bir gün siz de bugün adını, sanını yeryüzünden silmeye çalıştığınız kardeşiniz karşısında diz çöküp yalvaracaksınız. Zâten, sûrenin başında bu amaç ve hedeflerden açıkça bahsedilmiştir. Nitekim bu âyette şöyle denilmiştir. "Muhakkak Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında, soranlara nice ibret vardır". (âyet: 7)

Gerçek şu ki, Hz. Yusuf Aleyhisselâm'ın kıssası ile Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Kureyş arasındaki mücadele arasında bir paralellik kurmak suretiyle, Kur'ân-ı Kerim açık bir kehanette bulunmuştu ve bu kehânet, müteakip 10 senede meydana gelen olaylarla harfiyen doğru çıkmıştı. Bu sûrenin inişinden sonra henüz iki sene geçmişti ki, Kureyşliler, Hz. Yusuf'un kardeşleri gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i öldürmeye yönelik komplo kurdular ve Hz. Peygamber (s.a.v.) çaresizlik içinde Mekke'yi terketmek zorunda kaldı. Daha sonra, Kureyşlilerin beklediğinin tam tersine, Hz. Peygamber (s.a.v.) tıpkı Hz. Yusuf (a.s.) gibi, sürgünde iktidar, şan ve şöhret kazandı. Bundan sonra, Mekke fethi sırasında, Mısır'ın başkentinde Hz. Yusuf'un huzuruna, küstah ve mel'ûn kardeşlerinin çıkıp yalvarmaları gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) aynı durumla karşılaştı. Hz. Yusuf'un kardeşleri acz ve tevazu içinde kendisine el açarak, "Bize sadaka ver; Allahu Teâlâ sadaka verenlere iyi mükâfat verir" derken kendisi intikam almak durumunda olmasına rağmen onları affetti ve şöyle dedi: "Size karşı hiçbir garazım yoktur. Sizi Allah affetsin; O merhamet edenlerin en büyüğüdür". Aynı şekilde mağlup Kureyşliler başları eğik, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in önünde dururken Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendisine yapılan bütün zulüm, haksızlık ve eziyetlerin intikamını tek tek almak durumunda olmasına rağmen kendilerine şu suali sordu: "Sizce, size nasıl bir muamele yapmalıyım?" Kureyşliler de, "Siz üstün ve erdemli bir kardeşimizsiniz ve erdemli bir kardeşimizin oğlusun" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) kendi-

lerine şu cevabı verdi: "Ben size, Yusuf'un, kardeşlerine verdiği cevabı vereceğim, yani size karşı hiçbir garazım yoktur; gidin, sizi affettim."

SÛREDE GEÇEN BAHİSLER VE DİĞER KONULAR

Sûrenin iki gayesini objektif yönden, yukarıda bahsettik. Ama, Kur'an-ı Kerim bu kıssayı sadece bir masal veya tarihi bir olay olarak anlatmıyor, aynı zamanda âdeti olduğu üzere, asıl dâvetinin tebliği için kullanıyor.

Kur'ân-ı Kerim bütün bu kıssadan, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un dininin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dininin aynısı olduğunu ve bütün bu peygamberlerin, Hz. Muhammed'in dâvetinin aynısını halklarına sunduklarını önemle belirtiyor.

Kur'an-ı Kerim ayrıca bir yandan Hz. Yakub ve Hz. Yusuf ve diğer yandan, Hz. Yusuf'un kardeşleri, tüccarların kervânı, Mısır azizi (Mısır hükümdarı), karısı, Mısırlı kadınlar ve Mısırlı hâkim sınıfın karakterlerini gözlerimizin önüne seriyor ve kendisine mahsus ifade ve üslûbu ile okuyuculara şu soruyu yöneltiyor: Bir yanda, İslâm, yani Allah'a kulluk ve âhirette hesaplaşmaya inanmaktan doğan karakterler vardır ve diğer yanda küfür, cahiliyye, dünyacılık ve Allah ile âhirete inanmamaktan doğan karakterler vardır; siz kendi vicdanınıza el koyarak söyleyin, bu karakter örneklerinden hangisini beğeniyor ve seviyorsunuz?

Kur'ân-ı Kerim bu hikâye ile bir hakikatı daha insanların zihnine yerleştirmek istiyor ki, o da şudur: Cenab-ı Allah neyi yapmak isterse onu mutlaka yapar; yapmak istediği şeyler mutlaka gerçekleşir. İnsan kendi tedbirleri ile O'nun planını değiştiremez veya önleyemez. Aksine, insan ekseriya bir işi kendi planına göre yapar ve hedefi tam 12'den vurduğunu sanır, ama sonunda bakar ki, Cenab-ı Allah, onun (o insanın) planının tam aksine ve kendi planına tam uygun bir işi ona yaptırmıştır. Nitekim, Hz. Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri onu kuyuya atarken yoldaki engeli temizlediğini sanıyorlardı; ama aslında, Cenab-ı Allah'ın onu görmek istediği şan ve şöhret merdiveninin ilk basamağına götürmüşlerdi ve bu hareketlerinden bir kazanç elde etmek şöyle dursun, rezil ve rüsvây olmuşlardı. Çünkü, Hz. Yusuf hızla iktidar, şan ve şöhretin basamaklarına tırmanmıştı ve bunlar, en nihayet onun huzuruna acz ve nedâmet içinde çıkmak zorunda kaldılar. Aynı şekilde,

Mısır hükümdarının karısı da Hz. Yusuf (a.s.)'ı hapse göndererek intikamını almak istemişti; fakat bu hareketiyle Hz. Yusuf'a taht ve saltanat yolunu açmıştı. Bu kadın, bu oyunuyla pek bir şey kazanmadı ve zamanı gelince hükümdarın mürebbiyesi olmak yerine kendi hıyanetini itiraf etmek zorunda kaldı. Bunlar sadece birkaç münferit vaka değillerdir; aksine tarih bu gibi misâllerle doludur. Bunlardan anlaşılıyor ki, Cenab-ı Allah kimi yükseltmek isterse, onu bütün dünya düşüremez, aksine dünyanın onu düşürmek için çok etkin ve kesin olarak aldığı tedbiri, Yüce Allah onu yükseltmek maksadıyla kullanır ve onu düşürmek isteyenlerin eline utanç ve nedâmetin dışında bir şey geçmez. Aynı şekilde, Cenab-ı Allah, kimi düşürmek isterse onu hiçbir tedbir ve güç kurtaramaz; hatta, bütün kurtarma tedbirleri ters düşer ve bu tedbirleri alanlar da hüsrana uğrarlar.

Bu gerçeği anlamış olan bir kişinin alacağı ilk dersi, ilâhi kanuna bağlı kalması ve tedbirlerini alırken veya çalışma hedeflerini belirlerken bu kanunun sınırlarını aşmamasıdır. Başarı ile başarısızlığın anahtarı Allah'ın elindedir. Ancak temiz gayeler için gereken tedbirleri alan bir kişi başarısız kalırsa da, rezil ve rüsvây olmaz. Buna karşılık, iğrenç amaçları için türlü çeşit hile ve oyunlara başvuran bir kişi âhirette mutlaka rezil olacaktır; ayrıca, bu dünyada da rezil olma ihtimali büyüktür. Bir insanın alması gereken ikinci dersi, Allah'a güvenmek ve her türlü nimet ve iyiliklerin Allah'tan geldiğine inanmaktır. Hak ve hakkaniyetin bayrağını taşıyan ve dünyanın çeşitli çevreleri tarafından yıkılmak istenen kimseler bu hakikatı gözlerinin önünde bulundururlarsa son derece zevk, haz ve huzur bulacaklardır; muhalif güçlerin görünüşteki korkunç ve şiddetli tedbirlerini gördükten sonra zerre kadar endişelenmeyeceklerdir ve doğacak neticeleri hiç düşünmeden kendi ahlâkî vazifelerini yapmaya devam edeceklerdir.

Ancak bir insanın bu hikâyeden alacağı en büyük dersi, gerçek bir İslâmî karaktere ve hikmete sahip olan bir müminin, üstün ahlâkı sayesinde bütün bir ülkeyi feth edebilmesidir. Hz. Yusuf (a.s.)'ın misâline bir bakın: Yaşı henüz 17, yapayalnız, çaresiz, perişan ve üstelik köle olarak satılmıştır. O devirde kölelerin durumunun ne kadar yürekler acısı olduğunu hepimiz biliyoruz. Ayrıca, büyük bir iftiraya uğramış ve bir ağır ceza suçu işlemiş olduğu iddiasıyla hapse atılmıştı, öyle bir iddia ki, cezası ölüm bile olabilirdi. Yabancı bir ülkede ve toplumda

böylesine aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olmasına rağmen sırf iman ve ahlâk gücüyle ayağa kalkıyor, yükseldikçe yükseliyor ve bütün ülkenin rakipsiz hâkimi oluveriyor.

TARİHÎ VE COĞRAFÎ DURUM

Hz. Yusuf'un hikâyesinin iyice anlaşılması ve kavranması için bazı tarihi gelişmeler ve coğrafi bilgileri okuyucuların istifadesi için aşağıda belirtiyoruz:

Hz. Yusuf (a.s.), Hz. Yakûb'un oğlu, Hz. İshak'ın torunu ve Hz. İbrahim'in büyük torunuydu. Kitab-ı Mukaddes'in kayıtlarına göre (ki bunlar Kur'an-ı Kerim tarafından da doğrulanıyor), Hz. Yakub'un dört zevcesinden 12 çocuk doğmuştu. Hz. Yusuf ve küçük kardeşi Bünyamin, bir zevcesinden, diğer 10 çocuğu da diğer zevcelerinden olmuşlardı.

Hz. Yakub'un memleketi Filistin'deki Hebron (el-Halil) vadisiydi. Aynı yerde daha önce Hz. İshak ve Hz. İbrahim de oturmuşlardı. Ayrıca, Hz. Yakub'un bir miktar arazisi de Sıkkım (bugünkü Nablûs)'da vardı.

Kitab-ı Mukaddes âlimlerinin araştırmalarının doğru olduğunu kabul edersek, Hz. Yusuf M.Ö. 1906 yılında doğmuştu ve M.Ö. 1890'da bu hikâyenin başlangıç noktası olan olaylar, yani rüya görmesi ve kuyuya atılması, meydana geldi. Hz. Yusuf o zaman 17 yaşında idi. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'un rivâyetlerine göre Hz. Yusuf'un içine atıldığı kuyu Sıkkım'ın kuzeyinde Dutan (bugünkü Dusan) yakınlarında idi ve onu kuyudan çıkaran ticaret kafilesi Cel'âd (Ürdün'ün doğusu)'dan Mısır'a gidiyordu. (Cel'âd'ın kalıntıları hâlâ Ürdün nehrinin doğusunda İlyabis vadisinde bulunuyor).

Mısır'da o zamanlarda "Çoban Krallar" (Hyksos Kings) olarak bilinen 15. hanedanın hâkimiyeti vardı. Bunlar Arap asıllı olup Filistin ve Suriye'den göç etmiş ve M.Ö. 2000 dolaylarında Mısır tahtına sahip olmuşlardı. Arap tarihçileri ile Kur'an-ı Kerim'in müfessirleri bunlar için "Amalîk" kelimesini kullanmışlardır ki, Mısır tarihçisi ve arkeologlarınca da aynen kabul olunmuştur. Bu hükümdârlar Mısır için yabancıydılar ve Mısır hakim sınıfı arasındaki kavgalardan istifade ederek oraya hâkim olmuşlardı. Aynı şartlar Hz. Yusuf'un da işine yaradı; o,

ve onunla beraber, İsrailoğulları gittikçe yükseldiler, şan ve şöhret sahibi oldular. Hz. Yusuf ve İsrailoğulları Mısırlılar tarafından el üstünde tutuldular, ülkenin en verimli bölgelerine yerleştirildiler ve uzun bir süre refah ve mutluluk içinde yaşadılar. İsrailoğulları M.Ö. 15. yüzyılın sonuna kadar Mısır'da fiilen hüküm sürdüler. Nitekim el-Maide sûresinin 20. âyetinde bu döneme temas edilerek şöyle buyurulmuştur: "Sizi hükümdârlar kıldığı ve size âlemlerden hiç birine verilmeyen şeyleri verdiği zaman size olan Allah'ın nimetlerini hatırlayın". Bundan sonra ülkede büyük bir milliyetçilik hareketi başladı ve bununla Çoban Kralların (Hyksos Kralları) hanedânı tarihe karıştı. 250 bin Amalîk Mısır'dan kovuldu. Çok tutucu bir Kıbtî hanedân tahta geçti ve bu hanedân Amalîklerden kalan tek bir eseri ayakta bırakmamak için İsrailoğullarına kolay anlatılamayacak zulüm ve baskılar uyguladı; bundan, Hz. Musa'nın hikâyelerinde etraflıca bahsedilmiştir.

Mısır tarihi incelendiğinde, bu çoban hanedânın Mısırlıların tanrı ve tanrıçalarını kabul etmedikleri, kendi tanrılarını Suriye'den getirdikleri ve ülkeye kendi dinlerini yaymak niyetinde oldukları anlaşılıyor. Bu sebepten dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf'un muasırı olan kral-lardan bahsederken "Fir'avn" kelimesini kullanmıyor. Zira, "Fir'avn" Mısır'ın dinî terimlerinden biriydi ve bunlar Mısır'ın dinini kabul etmiyorlardı. Fakat Kitab-ı Mukaddes'te yanlışlıkla bunlara da "Fir'avn" lâkabı verilmiştir. Bu yanlışlığın sebebi, herhalde Kitab-ı Mukaddes'i derleyenlerin, bütün Mısırlı hükümdârları "Fir'avnlar" olarak bilmeleriydi.

Çağımızda Kitab-ı Mukaddes ile Mısır tarihini karşılaştırarak inceleme ve araştırmalar yapmış olan tarihçi ve arkeologların ortak görüşü, Mısır tarihinde "çoban" krallar arasında Apophis olarak adı geçenin, Hz. Yusuf'un muasırı olduğu yönündedir.

O devirde Mısır'ın başkenti Memphis'ti, ki kalıntıları bugün Kahire'nin güneyinde, şehre 14 mil uzaklıkta bir yerde bulunmaktadır. Hz. Yusuf, 17-18 yaşında oraya vardı; 2-3 yıl Mısır kralının sarayında kaldı; 8-9 yılını hapiste geçirdi; 30 yaşında tahta geçti ve tam 80 yıl Mısır'ın rakipsiz hakimi olarak kaldı. Hz. Yusuf (a.s.) krallığının 9. veya 10. yılında babası Hz. Yakub'u ailesiyle birlikte Filistin'den Mısır'a getirterek Dimyat ile Kahire arasındaki bölgeye yerleştirdi. Kitab-ı Mukaddes'te bu bölgenin adı Cuşan ve Guşan olarak geçmiştir. Hz. Musa

(a.s.)'nın doğuşuna kadar bu aile ve mensupları bu bölgede kaldılar. Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre Hz. Yusuf (a.s.) 110 yaşında vefat etti ve vefat etmeden önce de, İsrailoğullarına, Mısır'dan çıkmaları gerektiği zaman, kendi kemiklerini de yanlarına almalarını vasiyet etti.

Hz. Yusuf (a.s.)'ın hikâyesinin, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da yer alan tafsilâtı, Kur'ân-ı Kerim'inkinden farklıdır, ama hikâyenin anahatları aynıdır. Bu semavî kitaplardaki farklılıkları, gerektiği zaman, âyetlerin açıklamalarında belirtmeye çalışacağız.

YUSUF SÛRESİ

(Mekke'de Nâzil Olmuştur. 111 Âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِينِ ۝١ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا

۝٢ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2- Elif, Lâm, Râ. Bunlar hakkı açıklayan kitabın âyetleridir. Biz onu akıl edip düşünesiniz[1] diye Arapça bir Kur'an[2] olarak indirdik.

Açıklamalar

1- Bu demek değildir ki, bu kitap sadece Araplar için indirilmiştir. Burada denilmek istenen şudur: "Ey Araplar, bu kitap yabancı bir dil, meselâ, Yunanca veya Farsça değil, Arapça olarak size indirilmiştir. Onun için, siz bunu anlamadığınızı iddia edemezsiniz. Bu kendi dilinizdedir. Ayrıca, Arapça olmasına rağmen, mucizevî ifade ve üslûbunu da görmezlikten gelemezsiniz." Bu ifade ve üslûp, bunun ilâhi bir kitap olduğunu ispatlıyor."

Bazı kimseler, Kur'an-ı Kerim, Furkan-ı Mecid'de bu nevi cümle ve ifadeleri görünce hemen itiraz ediyorlar: Bu kitap, Araplar için Arapça olarak indirilmiştir, Arap olmayanlarla ilgisi yoktur; o halde, bunun bütün insanlar için bir hidâyet ışığı olduğu nasıl söylenebilir? Bu, aslında hakikatı anlamak istemeyenlerin sathî ve basit bir itirazıdır, daha

doğrusu özrüdür. İnsanların hidayeti için sunulan herhangi bir mesaj, gayet tabiî ki, insanların konuştuğu dillerden birinde verilecektir. Ayrıca, bu mesajı sunan kişinin başlıca amacı, kendi milletini ve toplumunu etkilemek ve bu mesajın ruhuna ve yapısına alıştırmaktır ve gayet tabiî ki, mesajın dili o millet ve toplumun aynısı olacaktır. Bu millet ve toplum kendi dilinde verilen bir mesajı ancak çok iyi kavradıktan sonra başka milletlere iletebilir. Milletlerarası seviyede ve bütün dünyayı kapsayacak şekilde bile olsa, bir dava veya hareketin ilk çekirdeği, ister istemez, bu şekilde oluşturuluyor.

2- "Kur'ân", "kara'a yakrâ"nın mastarıdır. Sözlük anlamı, "okumak"tır. Mastar, bir şey veya şahsın ismi olarak kullanıldığı zaman, o şey veya şahsın, o masdarın mânâsını mükemmel bir şekilde taşıdığı anlaşılır. Meselâ, bir kişiye "yiğit" yerine "yiğitlik" dediğimiz zaman, o kişinin güya yiğitlikle bir olduğu, yani yiğitliğin en büyük örneği olduğunu anlamalıyız. Onun için, bu kitabın adının "Kur'ân" (okumak) olarak belirlenmesinin anlamı, her zaman ve her an, her yerde ve herkes tarafından okunması gereken bir şeydir.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۚ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ

۞ اِذْ قَالَ يُوْسُفُ لِاَبِيْهِ يٰٓاَبَتِ اِنِّيْ رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ

كَوْكَبًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِيْ سٰجِدِيْنَ ۝٤

قَالَ يٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَكِيْدُوْا لَكَ كَيْدًا ۭ

اِنَّ الشَّيْطٰنَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝٥

3-5- Kur'ân'da sana vahyettiğimiz kıssaların en güzelini anlatacağız. Halbuki sen bundan önce onu bilmezdin.[3] Bir vakit Yusuf, babasına: "Babacığım, ben onbir yıldız ile güneş ve ayın rüyamda bana secde ettiklerini gördüm" dediğinde (babası Yakub) "Ey oğulcağızım rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana hile yaparlar.[4] Çünkü Şeytan, insana apaçık bir düşmandır."

Açıklamalar

3- Sûrenin giriş bölümünde belirttiğimiz gibi Mekkeli kâfirlerden bazısı, muhtemelen Yahudilerin teşvikiyle Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'i imtihan etmek, daha doğrusu kendilerince, foyasını meydana çıkarmak için, İsrailoğullarının nasıl ve neden Mısır'a gittiklerini kendisine sordular. Bu sebeple, kâfirlere cevap verilirken ve İsrailoğullarının hikâyesine geçmeden önce bu cümle söylenmiştir: "Ey Muhammed, sen bu olup bitenlerden habersizdin; sana bu konuda vahy ile bilgi veren Biziz." Burada görünüşte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap edilmişse de, asıl muhataplar, vahy ile bilgi edindiğine inanmayan muhalifleridir.

4- Bunlardan, Hz. Yusuf (a.s.)'ın, diğer annelerden doğan 10 üvey kardeşi kastedilmiştir. Hz. Yakub (a.s.) bu üvey kardeşlerin, Hz. Yusuf'u kıskandıklarını ve kendi menfaatları için kendisine bir kötülük ve ahlâksızlık yapmaktan çekinmeyecek kadar bozuk karakterli olduklarını çok iyi biliyordu. Bu sebeple, sâlih oğlunun onların şerrinden sakınmasını istedi. Burada anlatılan rüyanın tabiri de açıktır. Yani, güneş Hz. Yakub'u, ay zevcesini (Hz. Yusuf'un üvey annesi) ve 11 yıldız 11 kardeşini temsil ediyordu.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ
رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ
يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ
رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾ لَّقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ
آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾

6-7- "Böylece Rabbin seni mümtaz kılacak,[5] sana rüya tabirin[6] öğretecektir. Evvelden İbrahim ve İshak'a tamamladığı gibi, sana ve Yakub hanedanına nimetini tamamlayacaktır. Rabbin Alîmdir, Hakîmdir"[7] dedi. Muhakkak Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında, soranlara nice ibretler vardır.

Açıklamalar

5- Yani, Rabbin sana nübüvvet ihsan edecektir.

6- "Te'vilü'l–ahadîs"in mânâsı sadece "rüyaların tabiri" değildir. Genelikle böyle düşünülüyorsa da, bu demektir ki, Cenab-ı Allah sana öylesine akıl, zekâ, sezgi, basiret ve hakikate varma kabiliyeti verecektir ki, sen her mesele ve konunun özüne derhal varacaksın.

7- Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'un ifadeleri, Kur'an-ı Kerim'in ifadesinden farklıdır. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre, Hz. Yakub (a.s.), oğlu Yusuf (a.s.)'ın bu rüyasını öğrendikten sonra bağırıp çağırmaya başladı ve "Sen artık, benim, annenin ve kardeşlerinin sana secde ettiklerini gösteren rüyalar mı görmeye başladın?" diye oğluna sitem etti. Fakat meseleyi biraz daha derinliğinde düşünecek olursak, Kur'an-ı Kerim'in ifadesinin, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a nisbetle, Hz. Yakub'un kişiliği, karakteri ve peygamberlik mevkii ve sıfatlarına daha uygun olduğunu görürüz. Hz. Yusuf (a.s.) kendi arzu, istek ve dileğini belirtmemiş, sadece gördüğü rüyasını anlatmıştı. Eğer rüyası doğruysa, ki Hz. Yakub oğru olduğunu varsayarak tabirini çıkarmıştı, bu demektir ki, Hz. Yusuf'un öyle bir dileği veya isteği yoktu ve onun bir gün yükselmesi takdir-i ilâhiydi. Mesele bu kadar basit iken, bir peygamber şöyle dursun, alelâde bir şahsın bundan bu kadar parlamasına ve rüya göreni de bu kadar azarlamasına ne gerek vardı? Sonra oğlunu seven bir baba, öz evlâdının gelecekte mevki ve şöhret sahibi olacağı yolundaki kehânetini öğrendikten sonra son derece sevinecek mi, yoksa tepesi mi atacaktır?

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ ۚ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ ٨ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ
أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا
صَالِحِينَ ۝ ٩

8-9- Hani kardeşleri: "Yusuf ile kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki, biz kuvveti bir topluluğuz. Şüphesiz babamız apaçık bir hatadadır.[9]

Yusuf'u öldürün veyahut bir yere atın ki, babanızın muhabbeti size kalsın. Ondan sonra sâlihlerden olursunuz"[10] dediklerinde.

Açıklamalar

8- Bundan, Hz. Yusuf (a.s.)'ın, kendisinden birkaç yaş küçük olan öz kardeşi Bünyamin kastedilmiştir. Bünyamin doğarken annesi vefat etmişti. Bu sebeple, Hz. Yakub anasız kalan bu iki yavrusunu daha çok sever ve özen gösterirdi. Hz. Yakub'un bu sevgi ve şefkatinin bir sebebi de, evlâtları arasında Hz. Yusuf'un rüşt, hidayet ve nübüvvete en yakın olmasıydı. Nitekim, yukarıda, Hz. Yusuf'un rüyasını dinledikten sonra, oğlunun fevkalâde sıfatlarını iyi bildiği anlaşılıyor. Diğer tarafta Hz. Yakub, Hz. Yusuf'tan büyük olan 10 oğlunun kişilik ve karakterlerini de iyi biliyordu. Nitekim, daha sonra meydana gelen olaylar, tahmininde yanılgıya uğramadığını gösteriyor. Sâlih ve temiz karakterli bir babanın, kötü huylu evlâtlarından memnun olması beklenilemez. Fakat ne tuhaftır ki, Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlık ve düşmanlıklarının sebepleri anlatılırken, bir tanesinden öyle bahsedilmiştir ki, sanki Hz. Yusuf suçlu ve haksızdı. Buna göre, Hz. Yusuf, her zaman ağabeyleri hakkındaki şikâyetlerini babasına anlatırdı ve bu sebeple ağabeyleri ona dargındılar.

9- Bu cümlenin özünün anlaşılması için Arabistan'daki bedevi hayat tarzının göz önünde bulundurulması gerekiyor. Gerçek anlamda bir devlet ve hükümetin bulunmadığı ve hür kabilelerin bir arada yaşadıkları bir ülkede bir kişinin bütün gücünün kaynağı onun evlâtları, yani oğulları, torunları, kardeşleri, yeğenleri v.s. oluyor; çünkü bunlar zamanı gelince, canını, malını ve şerefini korurlar. Bu şartlarda gayet tabiî ki, bir kişi kadınlar ve kızlarına ve küçük çocuklarına oranla, düşmanlarına karşı kendisini savunacak durumda olan ve bir çeşit can güvenlikleri olan genç ve yetişkin oğullarını daha çok sever. Bundan dolayıdır ki, Hz. Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri, "Babamız bunamıştır; kötü anında kendisine yardımcı olacak ve canını koruyacak bizim gibi gençlerden bir grubu varken, bizi değil, küçük çocukları seviyor, o çocuklar ki, kendileri korunmaya muhtaçtırlar" diye öfkelerini belirtiyorlardı.

10- Bu cümle, kendilerini, nefislerinin iğrenç arzu ve zevklerine teslim etmelerine rağmen iman ve iyilkle olan bağlarını da koparmak istemeyenlerin psikolojisini çok iyi bir şekilde ortaya koyuyor. Bu

adamların âdetidir, ne zaman ki, nefisleri ve zevklerini tatmin etmeye çalışırlar ve vicdanları rahatsız olmaya başlayınca bunu avutmaya çalışırlar ve ona şöyle derler: Canım biraz sabret, bu vazgeçilmez günâhtır, bunun için işlerimiz tıkanmıştır. Bu küçük günahı işleyelim, bundan sonra biz tövbe ederiz ve iyi insan oluruz.

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ
﴿١٠﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ
لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ
لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَن تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ
أَن يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا
لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾
فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا
إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاءُوا أَبَاهُمْ
عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا
يُوسُفَ عِندَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ
كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

10-17- İçlerinden bir sözcü: "Yusuf'u öldürmeyin. Onu kuyuya atın. Onu bir kervan bulup alır. Eğer bir şey yapacaksanız böyle yapın" dedi. (Yakub'un evlâtları): "Ey babamız, niçin Yusuf'u bize emniyet etmiyorsun? Halbuki biz onun için hayır isteyenleriz." "Yarın onu bizimle beraber gönder. Meyvelerden bol bol yesin ve oynasın. Ve biz onu koruruz" dediler.[11] Yakub: "Onu

alıp götürmeniz beni mahzun eder. Ve korkarım ki, siz ondan gafil iken onu kurt yer" dedi. Evlâtları: "Biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yese o zaman biz, hüsrana uğrayanlardan oluruz" dediler. Nihayet onu alıp gittiler. Yusuf'u kuyuya atmak için toplandıklarında ona (Yusuf'a): "Onlara farkında değillerken yaptıkları bu işlerini haber vereceksin" diye vahyettik.[12] Yakub'un oğulları akşam ağlayarak babalarına geldiler. "Ey babamız biz yarış etmeye gittik. Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Her ne kadar biz doğruyu söylüyorsak da sen bize inanmazsın" dediler.

Açıklamalar

11- Bu ifade de, Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'unkinden farklıdır. Bu kitaplara göre, Hz. Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri, hayvanlarını otlatmak üzere Sıkkım'a gitmişlerdi ve onları aramak üzere Hz. Yakub (a.s.) peşlerinden Hz. Yusuf'u yolladı. Fakat, Hz. Yakub'un, ağabeylerinin Hz. Yusuf'a karşı besledikleri kin ve nefreti bile bile onu yapayalnız onların yanına yollaması, başka bir tabirle ölüme göndermesi düşünülemez. Bu bakımdan, bu konuda Kur'an-ı Kerim'in ifadesi daha doğru ve gerçeğe uygundur.

12- Metinde "vee hum lâ yeşurûn" kelimeleri öyle kullanılmıştır ki, bunlardan üç anlam çıkıyor ve yerlerine göre üçü de doğru görülüyor. Birincisi, Biz (Allah) Yusuf'u teselli ediyorduk ve onun kardeşleri, ona vahy geldiğini bilmiyorlardı. İkincisi sen ey Yusuf, onlara farkında değillerken ve senin öyle bir mevki ve makama geleceğini tahmin edemedikleri bir zamanda bu işlerini haber vereceksin (hatırlatacaksın). Üçüncüsü, bu ahmaklar (Yusuf'un kardeşleri) bugün neticelerinin ne olacağını bilmedikleri için bir hata işliyorlar.

Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'da, bu noktada Hz. Yusuf (a.s.)'ın Cenab-ı Allah tarafından teselli edildiği konusunda hiçbir kayda rastlanmıyor. Bunun yerine Talmud'da şöyle bir ifadeye rastlıyoruz: Hz. Yusuf (a.s.) kuyuya atılınca çok ağladı, inledi, bağırıp çağırdı ve kardeşlerine yardım etmeleri için yalvardı. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine bakarsanız, ilerde insanlık tarihinin hatırı sayılır muhteşem bir hükümdarı ve şahsiyeti olacak azimli bir gençten bahsedildiği intibaını alırsınız. Buna karşılık, Talmud'un ifadesini okursanız, çölde birkaç serseri bedevî gencin bir erkek çocuğunu kuyuya attığını ve bu çocuğun diğer çocuklardan farksız bir şekilde ağlayıp feryat ettiğini anlarsınız.

وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ
لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ
مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ
قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

18-19- Ve gömleğinin üstünde yalan bir kan (lekesi) ile getirdiler. Yakub: "Şüphesiz, nefsiniz sizi aldatıp bir iş yaptırdı. Benim için güzel sabırdan[13] başka çare yoktur. Söylediğiniz şeye karşı Allah'ın yardımına sığınırım"[14] dedi. Bir kervan gelip sakalarını (kuyuya) gönderdiler. Saka kovasını kuyuya saldı. "Müjdeler olsun işte bir çocuk" dedi. Onu bir ticaret malı gibi sakladılar. Allah ise yapacaklarını biliyordu.

Açıklamalar

13- Metinde "sabrun cemilun" kelimeleri kullanılmıştır; ki "iyi, güzel sabır" mânâsını taşır. Bu ifadenin asıl mefhumu, şikayetsiz, yakınmasız, feryatsız ve haysiyetli bir sabırdır. Namuslu ve faziletli bir insan, musibet anında, soğukkanlılıkla ve hiçbir şikâyet sözü ağzına gelmeden kendine gelen belânın geçmesini beklerse, buna "güzel sabır" denilebilir.

14- Kitab-ı Mukaddes ile Talmud, Hz. Yakub'un tepkisini, sanki sıradan bir kişinin imiş gibi göstermişlerdir. Kitab-ı Mukaddes şöyle der: "O zaman Yakub gömleğini yırttı, hasırı beline doladı ve uzun bir müddet oğlunun matemini tuttu." Talmud da şöyle der: "Yakub, oğlunun gömleğini tanır tanımaz yüzükoyun yere düştü ve uzun bir müddet öylece kaldı. Daha sonra ayağa kalkıp, 'Evet, bu sevgili oğlumun gömleğidir' diye haykırdı ve yıllarca matemini tuttu." Görüldüğü gibi, burada Hz. Yakub alelâde bir baba görünümündedir. Fakat, bir de Kur'an-ı Kerim'in ifadesine bakın: Biz karşımızda son derece sabırlı, vakur, soğukkanlı ve metin bir kişiyi görüyoruz. Bu olağanüstü kişi, sevgili oğlunun ölümüyle ilgili haberi büyük bir metanetle dinliyor, akli dengesini kaybetmiyor, ferâsetiyle meselenin derinliğine iniyor, bunun küçük oğlunu kıskanan büyük oğullarının tezgâhladığı bir oyun oldu-

ğunu anlıyor ve yüksek meziyetli ve haysiyetli insanlar gibi Rabbine güvenip sabrediyor.

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا۟
فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾

20- Onu sayılı birkaç dirheme noksan paha ile sattılar.[15] Onlar bunun hakkında rağbetsizdiler.

Açıklamalar

15- Olayın basit şekli herhalde şöyle idi: Hz. Yusuf'u ağabeyleri kuyuya atıp gittikten sonra, kendisini bulan kervan onu Mısır'a götürüp sattı. Fakta, Kitab-ı Mukaddes'in ifadesi şöyledir: Hz. Yusuf'un ağabeyleri, kendisini kuyuya attıktan sonra İsmailoğullarının bir kervanını gördü ve kardeşlerini kuyudan çıkarıp onlara satmak istediler. Fakat bundan önce Medyenli tüccarlar Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmışlardı. Bu tüccarlar Hz. Yusuf'u sadece bin liraya (20 dirhem) İsmailoğullarına sattılar. Ne var ki Kitab-ı Mukaddes'te tahrifler yapan yazarları bu yazdıklarını unutup, Hz. Yusuf'u Mısır'da tekrar Medyenli tüccarların eliyle sattırıyorlar. (Bkz: Doğum Kitabı, 37. bölüm, 25-289. âyet ve 36. âyet) Bunun aksine Talmud şöyle diyor: Medyenli tüccarlar Hz. Yusuf'u kuyudan çıkardıktan sonra köle yaptılar; daha sonra, Hz. Yusuf'un ağabeyleri, onu tüccarların elinde görünce onlarla kavga ettiler ve nihayet tüccarlar onlara 20 dirhem vererek meseleyi kapattılar. Medyenli tüccarlar daha sonra Hz. Yusuf'u 20 dirheme İsmailoğullarına sattılar ve İsmailliler de onu Mısır'a götürüp sattılar. İşte bu sebeple, Hz. Yusuf'u ağabeylerinin sattığı yolundaki rivayet Müslümanlar arasında da yaygınlaşmıştır. Fakat, Kur'an-ı Kerim'in bu rivâyeti teyid etmediği iyice bilinmelidir.

وَقَالَ ٱلَّذِى ٱشْتَرَىٰهُ مِن
مِّصْرَ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ أَكْرِمِى مَثْوَىٰهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ
نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى ٱلْأَرْضِ

وَلِنُعَلِّمَهُۥ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمْرِهِۦ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ
ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾
وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ
مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

21-23- Onu satın alan bir Mısırlı[16] karısına[17]: "Ona iyi bak. Belki bize faydası olur. Veyahut onu kendimize evlât ediniriz"[18] dedi. Böylece Yusuf'u arz (Mısır'da yerleştirdik ve ona rüya tabirini öğrettik.[19] Allah, emrinde galiptir. Fakat onlar bunun hakkında rağbetsizdiler. Yusuf erginlik çağına girince ona hüküm ve ilim verdik[20] Biz, iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız. Hanesinde bulunduğu kadın, ondan murad almak istedi, kapıları sımsıkı kapadı ve: "Haydi gel" dedi. Yusuf: "Allah'a sığınırım. O benim efendimdir. O bana iyi bir mevki vermiştir. Hakikat şudur ki, zâlimler felâh bulmaz"[21] dedi.

Açıklamalar

16- Kitab-ı Mukaddes'te bu adamın adı "Fotifar" olarak geçiyor. Kur'an-ı Kerim buna ilerde "aziz" (hükümdâr) olarak addediyor. Bu ünvân daha sonra Hz. Yusuf için de kullanılıyor. Bu demektir ki, bu adam Mısır'da çok yüksek mevki ve iktidara sahip biri, yani bir hükümdardı; çünkü "aziz", emrine karşı gelinmeyecek bir mevki ve selâhiyet sahibi birine denilirdi. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre bu adam kraliyet muhafız alayı komutanıydı. İbn Cerir ise, Hz. Abdullah bin Abbas'a dayanarak, bunun kraliyet hazinesinin müdürü olduğunu belirtiyor.

17- Talmud'da bu kadının ismi Zelicha (Zeliha veya Züleyha) olarak belirtilmiştir ve aynı kaynaktan Müslümanların tarih ve hikâye kitaplarına geçmiştir. Fakat, bu kadının daha sonra Hz. Yusuf (a.s.) ile evlendiği yolunda bizde yaygın olan inancın, ne Kur'an, ne de İsrail

kaynaklarında bir temeli vardır. Zâten bir peygamberin, ahlâksızlığını ve edepsizliğini şahsen bildiği bir kadınla hayatının birleşmesine imkân ve ihtimâl yoktur. Zâten Kur'ân-ı Kerim'in kuralı da budur: "Kötü kadınlar, kötü erkekler ve kötü erkekler, kötü kadınlar içindir. Temiz kadınlar ise temiz erkekler ve temiz erkekler, temiz kadınlar içindir."

18- Talmud'a göre o sıralarda Hz. Yusuf'un yaşı 18 idi ve Fotifar onun soylu ve etkileyici şahsiyetini görünce bir köle olmadığını ve soylu bir ailenin çocuğu olup, bir tesadüf sonucu eline düştüğünü hemen anladı. Nitekim, Hz. Yusuf'u satın alırken dahi tüccarlara şöyle dedi: "Bu çocuk bir köleye benzemiyor. Ben öyle sanıyorum ki, siz bunu bir yerden çalmışsınızdır." Bu sebepten dolayıdır ki, Hz. Yusuf'a bir köle muamelesi yapmadı ve evine getirip bütün mal ve mülkünü onun adına geçirdi. Kitab-ı Mukaddes'in kaydı ise şöyledir: "O bütün mal ve mülkünü Yusuf'un zimmetine geçirdi, kendisi ise sadece kuru ekmek yerdi ve başka hiçbir şeyle ilgilenmezdi." (Doğum, Bölüm: 39, âyet: 6).

19- Hz. Yusuf (a.s.)'ın aile terbiyesi, eğitimi ve öğrenimi o zamana kadar çölde yarı göçebe ve çoban bir topluluk olmuştu. Kenan ile Kuzey Arabistan'da o sırada herhangi bir devlet veya düzenli bir siyasi sistem yoktu. Kültür ve medeniyet alanında da herhangi bir gelişme kaydedilmemişti. Buralarda bazan bir yerden bir yere göç eden hür kabileler yaşıyordu. Bazı diğer kabileler ise bazı bölgelerde devamlı oturuyordu ve küçük emirlikler meydana getirmişlerdi. Yani bu bölge yapı ve şekli itibarıyla Pakistan'ın kuzeyindeki aşiret bölgesine çok benziyordu. Hz. Yusuf'un aldığı aile terbiyesi ve eğitim elbette ki, bedevî yaşantının iyi taraflarını ve İbrahim sülâlesinin tevhid ve dindarlığı gibi vasıflarını taşıyordu. Fakat, Cenab-ı Allah'ın, o devrin en gelişmiş ve medenî ülkesi olan Mısır'da ondan almak istediği hizmet için gerekli olan bilgi, eğitim, kültür, tecrübe ve basirete sahip değildi. Bu sebeple, Cenab-ı Allah sınırsız kudretiyle Hz. Yusuf'un, Mısır'ın mümtaz bir şahsiyetinin evine geçip bütün mal ve mülküne sahip olmasına imkân sağladı. Böylece, Hz. Yusuf'un talim ve terbiyesi, idare kabiliyeti ve tecrübesinin gelişmesi de mümkün olabildi. Hz. Yusuf küçük bir malikânede kazanacağı tecrübeyi, daha sonra koskoca bir memleket ve devlet idaresinde kullanacaktı. Burada işte bu konuya temas edilmiştir.

20- Kur'an dilinde bu tabir umumiyetle "nübüvvet" için kullanılır.

"Hüküm", hem irade gücü, hem iktidar demektir. Onun için, Allah tarafından bir kula "hüküm" verilmesi, Cenab-ı Allah'ın ona insan hayatıyla ilgili konularda karar verme yeteneği ve yetkisi ihsan etmesi anlamına gelir. "İlim" de, peygamberlere vahy yoluyla verilen hakikat ilmi demektir.

21- Pek çok müfessir ve mütercimler burada "benim efendim" sözlerinin, Hz. Yusuf'un, efendisi olan Mısırlı aziz (hâkim) için kullandığı görüşündedirler. Onlara göre, Hz. Yusuf o zaman "aziz"in bir işçisiydi ve bu bakımdan, karısıyla zina yapma gibi bir nankörlük etmek istemiyordu. Fakat ben bu tercüme ve tefsir konusunda şiddetle ihtilaf ediyorum. Gerçi Arap dilinin kaide ve kurallarına göre böyle bir anlam çıkıyor, zira Arapça'da "rabb", efendi anlamında kulanılıyor. Fakat bir peygamberin bir günahtan sakınması için Allah yerine bir kuldan korkması düşünülemez. Bir nebinin, Allah'tan başka bir kimseye "Efendi" veya "Rabb" olarak hitap etmesinin bir örneği Kur'an-ı Kerim'de vaki olmamıştır. Nitekim aynı sûrenin 41. 42. ve 50. âyetlerinde Hz. Yusuf'un kendisi ile Mısırlılar arasındaki farkı anlatırken kendi Rabbinin Allah, Mısırlılarınkinin ise kullar olduğunu ifade ettiğini görüyoruz.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ
وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ
ٱلسُّوٓءَ وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ۝٢٤ وَٱسْتَبَقَا
ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلْبَابِ ۚ
قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسْجَنَ أَوْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٢٥

24-25- Kadın Yusuf'a niyeti kurmuştu. O da kadına niyetlenmişti. Eğer Yusuf Rabbinin bürhanını görmeseydi (olan olurdu).[22] Bu şekilde ondan fena-

lığı ve fuhuşu çevirdik.[23] Çünkü o, bizim muhlis kullarımızdandı. İkisi de kapıya koştu. O (kadın) Yusuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının önünde kadının kocasına rastgeldiler. Kadın: "Zevcene kötülük etmek isteyenin cezası zindana atılmak veya acıklı bir azaptan başka ne olabilir?" dedi.

Açıklamalar

22- "Bürhan", delil ve hüccet demektir. "Rabbin bürhanı" ise, Hz. Yusuf'un kadının yatma teklifini reddetmesini sağlayan Allah'ın delili veya işareti demektir. Pekiyi, bu delil veya işaret neydi? Bu, daha önceki cümlede ifade edilmiştir. Yani, "O (Rabbim) bana iyi bir mevki vermiştir. Hakikat şudur ki, zâlimler felâh bulmaz". İşte bu ilâhi bürhan, Seyyidenâ Hz. Yusuf (a.s.)'ın, gençliğinin tam zirvesinde ve çok nâzik bir zamanda bir günâh işlemesini önledi. Daha sonra, "Eğer Yusuf Rabbinin bürhanını görmeseydi (olan olurdu)" denilmekle, peygamberlerin masum oluşuyla ilgili kavrama ışık tutulmuştur. Peygamberlerin masun oluşu, onların hata ve günâh işleme imkânlarının bile kaldırıldığı anlamına gelmez. Bu şu demektir: Bir peygamber, günâh işleme gücüne ve bir insanın bütün meziyetlerinin yanısıra, zaaflara sahip olmasına ve her türlü insanî duygu, duyu ve zevk ile istekler taşımasına rağmen bile bile günah işlemeyecek veya bir günâh işleme niyetinde olmayacak kadar iyi niyetli, dürüst ve Allah'tan korkan kişidir. İz'anı ve vicdanı, Rabbinin öylesine kuvvetli delil ve hüccetleriyle doludur ki, nefsinin zevk ve isteklerine hiçbir zaman mağlup olmaz. Ve bilmeden bir hata işlemiş olsa bile, Cenab-ı Allah vahy ile derhal onu ıslâh eder. Zira, onun hata veya yanılgısı bir kişinin değil, bütün bir ümmet veya topluluğunun hata ve yanılgısıdır. Bir peygamber bulunduğu doğru yoldan bir santim ayrılsa, dünya o yoldan kilometrelerce uzağa düşer.

23- Bu buyruğun iki anlamı olabilir: Birincisi, onun (Hz. Yusuf'un), Rabbin bürhanını gördükten sonra günâhtan kurtulması, Bizim inayetimiz ve hidâyetimizle gerçekleşti, çünkü Biz bu seçkin kulumuzu fuhuş ve hayasızlıktan kurtarmak istiyorduk. İkincisi, Hz. Yusuf'un karşı karşıya geldiği bu durum aslında onun peygamberlik yolundaki terbiye ve tecrübesinin zaruri bir safhasıydı. Onun, kötülük, ahlâksızlık ve fuhuştan arınıp nefsinin temizlenip mükemmelleşmesi için hazırlanan ilâhi planda, ma'siyetin (günah) nazik bir safhasından geçmesi ve bu nazik anda kendi irade gücünü, sabrını, takvâsını ve üstün ahlâkını kullana-

rak nefsinin kötü ve zararlı temayüllerini her zaman için yok etmesi elzemdi. Bu özel terbiye şeklinin mânâsı, maslahatı ve ehemmiyeti, o zamanın Mısır toplumundaki ahlâkî çöküntü göz önünde bulundurulduğu takdirde daha iyi anlaşılacaktır. İlerde 4. rükuda da toplumda bazı görüntüler sunulmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, o devrin "ileri" ve "medeni" Mısır'ında, genellikle halk kesiminde ve özellikle yüksek tabakada cinsel özgürlük hemen hemen bugün Batıda veya Batılılaşmış toplumlardaki seviyede idi. Hz. Yusuf (a.s.) fuhuş ve ahlâksızlığın kol gezdiği böyle bir toplumda çalışacaktı, hem de sıradan bir vatandaş gibi değil, bir hükümdar gibi. Yakışıklı ve çekici bir kölenin peşinden koşan Mısırlı kadınların, kuvvet, iktidar, şan ve şöhretin zirvesinde olan genç ve erkek güzelliğinin bütün özelliklerini taşıyan bir kişiye nasıl çengel atacakları, sanırız kolay tahmin edilebilir. İşte bu kötü gidişata dur demek üzere Hz. Yusuf'u böylesine ahlâksız, çürük ve kokuşmuş topluma gönderen Cenab-ı Allah, ilk etapta onu gayet güzel ve cazibeli bir kadınla karşılaştırmakla deneyiverdi ve böylece, Mısırlı kadınların ondan ümit kesmelerini sağlamak suretiyle, ilerde doğacak daha büyük fitneleri de ortadan kaldırdı.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ
أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ
إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

26-28- Yusuf: "O, kendisi benim nefsime yaklaşmak istedi" dedi. Kadının akrabalarından bir şahit[24] de, "Eğer Yusuf'un gömleği ön tarafından yırtıldıysa kadın doğru söylemiştir. Yusuf ise yalancılardandır. (Yok) eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalancıdır. Yusuf doğru söyleyenlerdendir"[25] dedi. Kadının kocası, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce: "(Ey hanım) bu söylediğin sözler, sizin hilenizdir. Hakikaten, siz kadınların hilesi çok büyüktür."

Açıklamalar

24- Bununla, olayın şekli anlaşılıyor ki, o da şudur: Ev sahibi ile beraber karısının akraba ve yakınlarından bir kişi de olay yerine geliyordu ve o, Hz. Yusuf ile Züleyha'nın birbirini suçlarken yaptıkları kavgayı duymuş ve olayın herhangi bir şahidi olmadığı kanaatine varmıştı. Bunun üzerine şeklî şehadete başvurmayı teklif etti. Bazı rivayetlere göre şahitliği yapan, beşikte yatan bir süt bebeği idi; Cenab-ı Allah o bebeğe konuşma gücü verip şahitlik yaptırdı. Fakat, böyle bir rivâyet için güvenilir bir dayanak yoktur; ayrıca böyle bir mucizeden meded ummaya da gerek yoktur. Kadının akrabasının şahitlikle ilgili yaptığı teklif çok mâkuldü ve bundan, o kişinin zeki, akıllı ve herhangi bir meseleyi çabuk kavrayabilen biri olduğu anlaşılıyor. Belki de bu kişi, bir hukukçu veya hâkimdi. (Müfessirler, süt bebeğinin şahitlik etmesi rivâyetini Yahudi kaynaklarından almışlardır. Bkz: Excerpts from Talmud, Paul İshak Hershon, Londra, 1880, s. 256)

25- Yani, eğer Hz. Yusuf (a.s.) ın gömleğinin ön tarafı yırtılsa, tecavüz teşebbüsünün kendisinden geldiği kabul edilmelidir; çünkü böyle bir durumda kadının kendisini kororken gömleği yırttığı kabul edilebilir. Fakat eğer Hz. Yusuf (a.s.) ın gömleğinin arka tarafının yırtık olduğu sabit olursa, kadının onun peşinde olduğu ve Hz. Yusuf'un ondan kurtulmaya çalıştığı anlaşılmalıdır. Burada bir şehadet inceliği daha vardır. Şahit veya Züleyha'nın akrabası delil olarak sadece gömleğe dikkat çekmişti; bu demektir ki, kadının elbisesi veya vücudunda yara, bere v.s. gibi herhangi bir şiddet belirtisi yoktu. Halbuki, bu bir tecavüz vak'ası olsaydı kadının kıyafetinde ve vücudunda bunun belirtileri pekâlâ görülürdü.

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

29- "Yusuf sen bu işi söylemekten vazgeç. Ey hanım, sen de günâhına Allah'tan mağfiret dile. Çünkü, sen günahkârlardan oldun" dedi.[25A]

Açıklamalar

25A- Kitab-ı Mukaddes'te bu olay çok kaba ve çarpık bir şekilde anlatılmıştır: "Ondan sonra o kadın onun eteğine yapışıp, "Benimle seviş" dedi. O eteğini (gömleğini) onun eline bırakıp oradan kaçtı. O, onun gömleğini onun eline bırakıp kaçtığını görünce evdekileri topladı ve kendilerine, "Bakın, o (kocam) bir İbrî'yi (Yahudi'yi, Hz. Yusuf'u) bizi rezil etmek için buraya getirmiştir. O benimle yatmak için içeriye girdi ve ben çığlık atmaya başladım. Benim çığlıklar attığımı görünce gömleğini elime bırakıp kaçtı". Ve o, onun gömleğini, efendisi eve dönene kadar kendisinde sakladı... Efendisi, karısından kölesinin ona tecavüz etmeye yeltendiğini öğrenince gazaba geldi. Ve Yusuf'un efendisi onu götürüp kralın esirlerinin bulunduğu zindana kapattı" (Doğum, 39. Bölüm, 12-20).

Bu garip rivâyetten çıkan sonuç şudur: Hz. Yusuf öyle bir elbise giymişti ki Züleyha ona el sürer sürmez, hepsi elinde kaldı. Üstelik, Hz. Yusuf o elbiseyi öylece kadının eline bırakıp çıplak bir vaziyette oradan kaçtı. Böylece onun elbisesi (yani, suçunun inkâr edilmez delili) o kadında kalıverdi. Bundan sonra Hz. Yusuf'un suçlu oluşundan kim şüphe edebilirdi?

İşte Kitab-ı Mukaddes'in rivâyeti budur. Talmud'a gelince, anlattıkları şudur: Fotifar karısının şikâyetini duyunca Hz. Yusuf'a iyice dayak attırdı; daha sonra mahkemede hakkında dava açtı, mahkeme heyeti Yusuf'un gömleğini incelemeye karar verdi, incelemede gömleğin önden değil, arkadan yırtıldığı görüldü; bunun üzerine kadının kusurlu olduğuna karar verildi.

Şimdi aklı başında bir kişi kafasını azıcık çalıştırınca, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinin Talmud'unkinden daha muteber olduğunu kolayca anlayacaktır. Zira, Mısır azizi gibi nüfuzlu ve kudretli bir kişinin, karısı ile kölesi arasındaki kavgayı mahkemeye intikal ettirmesine hâcet olmadığına karar verecektir. İşte Kur'an-ı Kerim ile İsrail kaynakları arasındaki bariz fark budur ve bundan, şarkiyatçıların Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu tür destân ve hikâyeleri İsrail'i benden çaldığı (!) yolundaki iddialarının ne kadar asılsız olduğunu anlaşılıyor. Gerçek şu ki Kur'ân-ı Kerim, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklardaki tahrifatı göz önüne sermiş, doğru olanları dünyaya anlatmıştır.

وَقَالَ
نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ
قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾
فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ
مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ
أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ
﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ
فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ
الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

30-32- Şehirde bazı kadınlar: "Azizin karısı delikanlısından murad almak istemiş, ona olan aşkı kalbine işlemiş. Biz o kadını apaçık sapıklıkta görüyoruz" dediler. Azizin karısı onların gizliden gizliye yaptıkları dedikoduları duyunca kendilerine haber gönderdi. Ve onlar için bir ziyafet hazırladı[26] Ve her birine birer bıçak verdi. Sonra Yusuf'a: "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar onu görünce kendisini büyük bir varlık olarak tanıyarak ellerini kestiler ve: "Allah'ı tenzih ederiz, bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir" dediler. Azizin zevcesi, "İşte beni kendisi hakkında ayıpladığınız budur. Ben ondan murad istedim de o, namuskârlık gösterdi. Yemin ederim emrettiğimi yapmazsa zindana atılacak ve herhalde zillete uğrayanlardan olacaktır" dedi.[27]

Açıklamalar

26- Bu ziyafet, yastıklı ve minderli bir ziyafetti. Mısır tarihi, arkeolojisi ve tarihi eserleriyle ilgilenenler bu tür ziyafetlerde yastık ve minderlerin kullanıldığı görüşünde birleşiyorlar. Kitab-ı Mukaddes'te bu ziyafetten hiç bahsedilmemiştir. Talmud'da buna temas edilmişse de ifadesi değişiktir. Kur'ân-ı Kerim'deki ifadede görülen tabiîlik, canlılık, renklilik ve temiz anlatım Talmud'da yoktur.

27- Bundan, Mısır'ın üst tabakasının ahlâk anlayışı ve durumunun

ne kadar bozulduğu kolayca anlaşılıyor. Gayet tabiî ki, Mısır'ın önde gelen birinin karısının davet ettiği kadınlar, zengin, seçkin ve yüksek mevkili kişilerin karıları ve akrabalarıydı. Züleyha, bu sosyete kadınlarına sevgilisini sunuyor ve gençliğiyle, yakışıklılığıyla dikkatlerini çekerek böylesine "bitirim" bir gence aşık olmakta haklı olduğunu ispatlamaya çalışıyor! Sonra, bu soylu (!) hatunlar kendi dalgınlık ve davranışlarıyla Züleyha'nın ona âşık olmakta yüzde yüz haklı olduğunu ispatlıyorlar. Gene bu "seçkinler toplantısı"nda Züleyha, bu yakışıklı kölenin kendisiyle yatmayı kabul etmemesi halinde zindana yolcu edeceğini hiç utanmadan ve çekinmeden söylüyor. Bunlar gösteriyor ki, Avrupa'da, Amerika'da ve Doğudaki Batılılaşmış toplumlarda kadınların bugün kazandıkları ve kazanmaya çalıştıkları cinsel özgürlük ve bunun cilveleri pek yeni bir şey değildir ve geçmişleri çok eskiye dayanıyor. Eski Mısır'da bugünkü "ileri" ve "aydınlık" çağının "bu meziyetleri"nin âlâsı vardı!

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ
وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

33- Yusuf: "Ey Rabbim, zindan bana bunların beni yapmaya çağırdıkları şeyden daha sevgilidir. Eğer onların hilelerini benden döndürmesen onlara meyleder ve cahillerden olurum"[28] dedi.

Açıklamalar

28- Bu âyetler Hz. Yusuf'un, içinde bulunduğu çok garip ve şaşırtıcı şartları açıkça gözlerimizin önüne seriyorlar. Hz. Yusuf 19-20 yaşlarında son derece yakışıklı ve çekici bir gençtir; kırsal kesimde göçebe yaşantısının verdiği güçlü ve atletik yapıya sahiptir. Fakirlik, sürgün ve zoraki kölelik gibi safhalardan geçerek dünyanın en gelişmiş ve medeni ülkesinin başkentine gelip varlıklı ve nüfuzlu bir kişinin hizmetine girmiştir. Burada evvelâ, her zaman haşir neşir olduğu evin genç ve güzel kadını peşine takılıyor ve bu duygusal olay ile, genç adamın güzelliğiyle ilgili dedikodular bütün şehre yayılıyor ve bütün sosyete kadınları onun için can atmaya başlıyorlar. Şimdi, bu tek bir cana bin-

bir kadın ve kız açgözle ve yiyecek gibi bakıyor ve ağlarına düşürmeye çalışıyorlar. Bu toy delikanlının zühd ve takvâsını bozmak ve cinsel arzu ve isteklerini kamçılamak için binbir hile, desise, oyun, cilve ve mizansenlere başvuruluyor. Ne tarafa gidiyorsa, günâh ve suçun, bütün cazibe ve sevimlilikleriyle kapılarını açtığını görüyor. Pek çok kimseler bu tür günâhları kendileri arar, bulurlar. Fakat burada durum farklıdır, günâhlar genci kovalamaktadır ve Mısır'ın en güzel kadın ve kızları o gence kendilerini peşkeş çekmeye hazırdırlar. Ama bu genç 24 saat güzeller tarafından kuşatılmasına rağmen bir an bile iradesi zayıflamıyor ve günaha en küçük bir temayül göstermiyor. Bu zor şartlarda, Hakka tapan bu gencin bütün şeytanî oyunlara başarılı bir şekilde karşı koyması zâten takdir edilecek bir haslettir. Üstelik, bu gencin alçakgönüllülüğü de şayân-ı hayrettir. Nefsine son derece hâkim ve karakteri muazzam temiz olan bu genç bir an bile büyüklük kompleksine kapılmıyor ve "Dünyanın en güzel kadınları peşimde koşuyor ve ben hiçbir karakter zaafı göstermiyorum" diye böbürlenmiyor. Aksine, kendi insanî zaaf ve eksikliklerini düşünüyor ve "Ya Rabbi, ben küçük ve güçsüz bir insanım, ben tek başına bu oyunlarla baş edemeyeceğim, Sen bana güç ver ve yanlış bir adım atmamı önle" diye Mevlasına yalvarıyor. Gerçekten bu Hz. Yusuf'un ahlâkî terbiyesinin en can alıcı ve önemli dönemiydi ve bu nâzik dönemde kişiliğinde saklı olan ve kendisi de onlardan habersiz olan dürüstlük, emânet, iffet, namus, fazilet, hakperestlik, doğruluk, disiplin ve zihinsel denge gibi olağanüstü meziyetleri keşfedebildi. Hz. Yusuf böylece dâvet ve tebliğ için ilerde yapacağı çalışmalara yarayacak çok büyük tecrübe ve değerli bilgiler topladı.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ۝ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ
حَتَّىٰ حِينٍ ۝

34-35- Bunu üzerine Rabbi onun duasını kabul etti ve onların hilesini kendisinden def'etti.[29] Çünkü Allah işitir ve bilir. Sonra Aziz ile zevcesine bu delilleri görmekle beraber Yusuf'u bir müddet zindana koymak lüzûmu göründü.[30]

Açıklamalar

29- Yani, Hz. Yusuf (a.s.)'a öylesine temiz karakter ve nefis hâkimiyeti verilmişti ki, bunların sayesinde Mısırlı kadınların bütün çalışmalarını boşa çıkarttı. Ayrıca, ilâhi irade, Hz. Yusuf için zindan kapısını açtı.

30- Hz. Yusuf (a.s.)'ın zindana atılması, aslında onu ahlâki zafer ve üstünlüğünün ve Mısır'ın hakim sınıfının ahlâkî yenilgisinin ilânıydı. Artık Hz. Yusuf (a.s.) meçhul veya bilinmeyen bir kişi değildi. Şöhreti genellikle bütün ülkede ve özellikle başkentte her yana yayılmıştı. Gençliği, güzelliği ve çekiciliğine bir değil, iki değil, Mısır'ın önde gelen bütün ailelerinin kadın ve kızlarının hayran oldukları ve Mısırlı erkeklerin dillere destan yakışıklılığını kıskanıp âfiyeti kendisini zindana atmakta buldukları delikanlı, gayet tabiî ki, meçhul kalamazdı. Elbette her evde sözü edilecekti. Mısırlılar bu delikanlının ne kadar temiz bir karaktere sahip olduğunu da herhalde öğreneceklerdi. Sıradan insanlar. Hz. Yusuf'un gerçekten bir suç işlediğinden değil, Mısır sosyetesinin erkeklerinin kendi kadınlarını kontrol etmek yerine, Hz. Yusuf'u hapse kapatmayı tercih ettiklerinden zindana atıldığını da anlayacaktı.

Bundan şunu da anlamış olduk ki, bir kişiyi adalet kurallarına göre mahkemede yargılayıp suçunu ispat etmeden hapse göndermek zalim ve hain yöneticilerin eski bir tutum ve davranışıdır. Bu konuda da bugünkü şeytanlar dört bin yıl önceki hemcinslerinden pek farklı veya ileri değillerdir. Aralarındaki tek fark eskilerin, uygulamalarına hiçbir kılıf aramamaları, halbuki bugünkülerin bunlara "demokrasi" adını vermeleridir. Onlar kanunsuz hareketlerini kanun olmadan yapıyorlardı, bunlar ise her zorbalığı kanun adına yapıyorlar, ya da kafalarına koydukları gayrimeşru bir fiil için önce "hukuki" bir kılıf hazırlayıveriyorlar. Onlar kendi çıkarları için başkalarına haksızlık yapmaktan çekinmiyorlardı ve bunlar cezalandırmak istedikleri kimselerden, kendilerinin değil, devlet ve milletin zarar göreceği fikrini yayıyorlar. Özetle söylemek gerekirse, onlar sadece zâlim ve acımasızdı, bunlar ise, gaddar olmalarının yanısıra yalancı, iftiracı ve hayasızdılar.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا
إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي
خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝

36- Yusuf'la beraber zindana[31] iki genç[32] girdi. Bunlardan biri ona: "Ben kendimi rüyamda şarap (üzüm) sıkıyor gördüm." Diğeri de "Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, ondan kuşlar yiyor gördüm. Bize bunun tabirini bildir. Çünkü biz seni iyi adamlardan görüyoruz" dediler.[33]

Açıklamalar

31- Öyle sanıyoruz ki, Hz. Yusuf (a.s.) zindana atıldığı sırada yaşı 21'den fazla değildi. Talmud'daki ifadeye göre Hz. Yusuf (a.s.) zindandan çıkıp Mısır hükümdârı olduğu sırada yaşı 30'du. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yusuf'un hapiste "birkaç yıl" kaldığını ifade ediyor. Kur'an-ı Kerim'de "birkaç" için kullanılan kelime Arapça'da genellikle 10'a kadar olan rakamlar için kulllanılır.

32- Hz. Yusuf ile birlikte zindana giren bu iki köle hakkında İncil'in kayıtlarına bakılırsa, birinin kraliyet sarayında "sakiler"in başı, diğerinin de ekmekçilerin âmiri olduğu görülür. Talmud'un ifadesine göre bu iki gencin hapse atılmalarının sebebi, bir ziyafette ekmeklerde toz ve bir şarap kadehinde sineğin bulunmasıydı.

33- Bundan, Hz. Yusuf'un zindanda ne kadar çok itibar gördüğü ve başkaları tarafından saygıyla karşılandığı anlaşılıyor. Yukarıda anlatılan olaylardan, iki tutuklunun neden illâ Hz. Yusuf'a gelip rüyalarının tabirini sorduğu ve kendisine "Biz seni iyi adamlardan görüyoruz" dediği kolayca anlaşılıyor. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, Hz. Yusuf'a zindan içinde olsun, zindan dışında olsun, herkes tarafından bir mazlum gözüyle bakılıyordu. Herkes onu son derece dürüst, iyi niyetli, temiz karakterli ve en çetin sınavlarda bile takvasını ispatlamış bir kişi olarak görüyordu ve kimse onun bir suç işlediğini sanmıyordu. Hattâ, ülkenin en temiz insanı olarak görülüyor ve en dindar kimsenin bile, onunla eşit olamayacağına inanılıyordu. Bundan dolayıdır ki, sadece

tutuklular değil, hapishanenin elemanları ve yöneticileri ona saygı duyuyorlardı. Nitekim, İncil'de şöyle denilmiştir: "Hapishane müdürü, bütün mahkûmları Yusuf'un emrine vermişti. Mahkûmlar, Yusuf'un emrine aykırı bir şey yapmıyorlardı. Hapishane müdürü rahat bir köşeye çekilmişti." (Doğum, Bölüm: 39-22-23).

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ
قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّىٓ إِنِّى تَرَكْتُ
مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾
وَٱتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَآءِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ
لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا
وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾
يَٰصَٰحِبَىِ ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ
ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ
وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا
تَعْبُدُوٓا إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَٰصَٰحِبَىِ ٱلسِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهُۥ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا
ٱلْءَاخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِن رَّأْسِهِۦ ۚ قُضِىَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِى
فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾

37-41- Yusuf: "Size kendisiyle karnınızı doyuracak bir yemek gelmezden önce onun ne olduğunu size haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Ben, Allah'a iman etmeyen ve âhiretlerini inkâr eden kavmin dinini

terkettim. Atalarım, İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bize, Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşmamız doğru olmaz. Bu, Allah'ın üzerimize ve insanlar üzerine olan lûtfundandır. Fakat insanlardan çoğu buna şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım; darmadağın ilâhlar mı hayırlıdır, yoksa bir ve Kahhar olan Allah mı hayırlıdır? Sizin, Alah'tan başka taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın takmış olduğu isimlerden başkası değildir. Allah onlar hakkında bir hüccet indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allah'a mahsustur. Size, kendisinden gayrısına ibâdet etmemenizi emretmiştir. Doğru olan din budur. Lâkin insanların çoğu bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım, (rüyalarınızın tabirine gelince) sizden biriniz efendisine şarap içirecek, diğeri ise asılıp başından kuşlar yiyecektir. Sizin benden sorduğunuz mesele böyle hükmolundu"[34] dedi.

Açıklamalar

34- Bütün bu hikâyenin özü olan ve bizzat Kur'an-ı Kerim'in tevhid üzerine en iyi hitabeleri arasında yer alan bu konuşmaya Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'un kayıtlarında en ufak bir atıfta bulunulmamıştır. Kitab-ı Mukaddes ile Talmud, Hz. Yusuf'un zeki, akıllı ve dürüst bir kişi olduğunu belirtiyorlar. Ama, Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf'un kişiliği ve karakterinin meziyetlerini sadece Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre daha parlak ve belirgin şekilde ortaya koymakla kalmıyor, ayrıca Hz. Yusuf'un bir peygamberlik vazifesi olduğunu ve dâvet ile tebliğ çalışmalarına ta zindanda başladığını ifade ediyor.

Yukarıdaki konuşma geçiştirilecek cinsten değildir; bunun çeşitli yanları ve noktaları üzerinde önemle durulması gerekiyor:

(1) Burada biz Hz. Yusuf'un ilk defa hak dinini tebliğ etmekte olduğunu görüyoruz. Kur'an-ı Kerim'in, bundan önce Hz. Yusuf'un hayatından verdiği kesitlerinde güzel ahlâk ve faziletinden çeşitli örnekler verilmiştir, fakta tebliğ ile ilgili herhangi bir şeye rastlanmıyor. Bu demektir ki, ilk safhalarda talim, terbiye ve peygamberliğe hazırlıklara önem verildi. Hz. Yusuf, peygamberlik vazifesini fiilen zindanda ifa etmeye başladı ve bir peygamber olarak, bu onun ilk vaazı idi.

(2) Hz. Yusuf'un, gerçek kimliğini halka ilk defa bu vaazla ortaya koyduğunu da görüyoruz. Bundan önce hangi şartlar olursa olsun sabrettiğine ve her şeyi içine çektiğine şahit oluyoruz. İster kervan tarafından bulunup köle edilmiş olsun, ister Mısır'a götürülüp azize satılmış olsun, ister zindana atılmış olsun, hiçbir zaman ağzına bir şikâyet kelimesi gelmedi. Hiçbir zaman kendisinin Hz. İbrahim ve İshâk (a.s.)'ın

torunu veya Hz. Yakub'un oğlu olduğunu açıklamadı; halbuki ailesi öyle yabana atılacak bir aile değildi; büyük adı ve etkisi vardı. İster Medyenli, ister İsmailli kervanlar olsun, İbrahim sülâlesini çok iyi tanıyorlardı, hatta onlarla yakın akrabalıkları vardı. Mısırlıların da Hz. İbrahim'den habersiz olduğu söylenemez. (Hatta, burada Hz. Yusuf'un Hz. İshâk ve Hz. Yakub'dan bahsediş şeklinden, bunların da Mısır'da iyi bilindiği anlaşılıyor). Hz. Yusuf, geçen 4-5 yıldan beri üst üste belâ ve âfetlerle karşılanıyordu ve hiçbir zaman atalarının adını alarak kötü durumundan kurtulmaya çalışmamıştı. Hz. Yusuf (a.s.) herhalde, Cenab-ı Allah'ın kendisini görmek istediği mevki ve vazife için, bu gibi çetin imtihanlardan geçmesi gerektiğini anlamıştı. Fakat artık dâveti ve tebliği için büyük babaları ve babasından bahsetme ihtiyacını duydu ve vermek istediği mesajın, onlardan farklı olmadığını vurgulamak istedi. Kendisi demek istiyordu ki, anlattığım din yeni veya acayip değildir ve Tevhid dâvetim Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'unki gibi evrenseldir. Böyle yapılması zaruri ve elzemdir. Zira, hak dâvetçisi, çalışmalarına başlarken hiçbir zaman davetinin yeni ve ap ayrı olmadığını söyler ve diğer hak dâvetçileri gibi, ezelî ve ebedî hakikatları ortaya koymaya çalıştığını ifade eder.

(3) Ayrıca, Hz. Yusuf (a.s.)'ın hakkı tebliğ etmek amacıyla başvurduğu yol da tebliğin ince bir metodunu gözümüzün önüne seriyor. Hz. Yusuf'a iki kişi gördükleri rüyalarını anlatıyor ve ona saygılarını belirterek tabirlerini öğrenmeye çalışıyorlar. Hz. Yusuf onlara cevap verirken "Rüyaların tabirini size anlatmasına anlatırım, ama önce tabirleri hangi bilgi kaynağından aldığımı müsaade ederseniz size anlatayım" diyor. Böylece başkalarının konuşmalarından kendine göre bir kelime bulup söze öyle başlıyor. Bundan alınacak ders şudur: Eğer bir dâvetçi dâvetini vermek ve tebliğini yapmakta kararlıysa ve hünerini de biliyorsa, konuşmayı çok zarif ve tesirli bir şekilde kendi mevzuuna çevirebilir. Fakat, hak tebliği konusunda samimi, coşkulu ve hünerli olmayan bir kişiye yüz defa fırsat doğarsa da meramını anlatamaz. Fakat, bu konuda sadece sabırsız ve atak davranmak yeterli değildir. İşin inceliklerini bilmek de şarttır. Yeri, zamanı ve dinleyicilerin seviyesi ile psikolojisinden habersiz, fazlasıyla telaşlı ve meraklı bir dâvetçi, kaba hareket ve sözleri ile uygunsuz konuşmasıyla dinleyicileri kendisinden ve davasından uzaklaştırmaktan başka bir şey yapmaz.

(4) Bu âyetlerden, hak dininin tebliğinin doğru yolunun ne olduğu

da anlaşılıyor. Meselâ, Hz. Yusuf pat diye dinin kanun, kaide ve usullerini anlatmak yerine, söze nereden başlaması gerektiğini belirtiyor; hak ile bâtıl arasındaki temel farkın ne olduğunu, Tevhid ile şirkin gerçek anlamının ne olduğunu açıklıyor. Ayrıca, bu farkı alelâde bir kişinin anlayabileceği bir üslûp ve anlayışla belirtiyor. Özellikle, o zaman onun sözlerini dinleyenler köle ile efendi misâlini çok iyi kavradılar; yani birçok efendi yerine bir tek efendiye bağlı olmanın daha iyi olduğunu; aynı şekilde, âlemlerin Rabbine bağlı olmanın, kullarına bağlı olmaktan daha iyi olduğunu hemen anladılar. Hz. Yusuf, "Dininizi terkedin ve benim dinimi kabul edin" de demiyor ve şu ifadeyi kullanıyor: "Allah'ın fazlına bakın ki, bizi kendisinden başkalarının kulu yapmadı; fakat insanlar O'na şükranlarını belirtmezler ve kendi kendine rabler yaratıp onlara kulluk ederler." Hz. Yusuf, muhataplarının dinlerini de eleştiriyor, ama ölçülü ve tutarlı bir şekilde; onların kalplerini incitmiyor. Ve bazılarını rab, bazılarını hâmi, bazılarını servetin mâliki, dünyanın hâkimi veya sağlık ile hastalığın tanrısı olarak kabul ettikleri mabudlarının gerçekte herhangi bir güç ve yetkiye sahip olmayıp birer biçare ve zavallılar olduğuna işaret ediyor. Hakiki Efendi ve Mâlik'in, kâinatın yaratıcısı ve Rabbi olarak tanıdıkları Allahu Teâlâ olduğunu ve O'nun kimseye tanrılık görevi vermediğini ifade ediyor.

(5) Bundan, ayrıca, Hz. Yusuf'un zindandaki 8 yılı nasıl geçirdiği de anlaşılıyor. Bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir vaazının yer aldığını düşünerek Hz. Yusuf'un sadece bir defa hak daveti için ağzını açtığını sanırlar. Halbuki, bu temelden yanlış bir fikirdir. Bir kere, bir peygamberin dâvet ve tebliğ gibi asıl vazifesinden gafil olması düşünülemez. İkincisi, kendisine rüyalarının tabirini anlatmasını isteyenlere, güzel bir fırsat yaratıp dinin esaslarını anlatmaya başlayan Hz. Yusuf gibi ateşli ve hareketli bir dâvetçinin hapisteki 8 yılı bomboş geçirdiği nasıl söylenebilir?

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا
اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي
السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

42- Onlardan kurtulacağını zannettiği kimseye: "Beni efendinin yanında an" dedi. Fakat Şeytan efendisine anmayı ona unutturdu da, bundan dolayı zindanda nice yıllar kaldı.[35]

Açıklamalar

35- Bu âyetin tefsirini yapan bazı müfessirler şu açıklamada bulunmuşlardır: "Şeytan, Hz. Yusuf'un, Efendisini (Allah) anmasından gafil olmasını sağladı ve Hz. Yusuf bir adamdan, kendi efendisine (Mısır kralına) gidip ondan bahsedip hapisten kurtulması için çaba harcamasını istedi. Bu sebeple, Cenab-ı Allah, ceza olarak Hz. Yusuf'un birkaç yıl daha hapiste kalmasını sağladı." Bu açıklama aslında yanlıştır. Allame İbn Kesir ve ondan öncekiler, meselâ, Mücahid ve Muhammed bin İshak v.s.'ye göre "fa ansâhuş şeytanu zikre rabbahî"deki zamir, Hz. Yusuf'un, serbest bırakılacağını sandığı diğer mahkûma aittir ve bu âyetin anlamı şudur: "Şeytan, o mahkûmun, kendi efendisine Hz. Yusuf'tan bahsetmesini unutmasını sağladı." Bu hususta Resûlullah'ın şu sözleri naklediliyor: "Hz. Yusuf bu sözleri söylememiş olsaydı, zindanda birkaç yıl daha kalmazdı". Fakat İbn Kesir bu hususta şöyle diyor: "Bu hadisin bütün kaynakları zayıftır. Bu durumlarda bu Süfyan bin Veki' ve İbrahim bin Yezid tarafından rivâyet edilmiştir ve bu ikisi de, güvenilir olmayan kaynaklardır. Bazı durumlarda bu hadis, mürselen rivâyet olunmuştur, ama mürselât muteber değillerdir." Ayrıca, rivâyet bakımından da, suçsuz ve mazlum bir kişinin hapisten kurtulması için bazı dünyevi yollara başvurması, Allah'tan uzaklaşması veya tevekkülünün azalması şeklinde yorumlanamaz.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ
بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ
سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي
فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ
فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

43-45- (Bir gün)[36] Melik: "Ben rüyamda yedi semiz sığırı yedi zayıf sığırın yediğini ve yedi yeşil başağı da diğer yedi kuru başağın mahveylediğini gördüm. Ey cemaat, eğer siz rüya tabir ediyorsanız benim bu rüyamı tabir edin"[37] dedi. Onlar: "Bu, karmaşık bir şeydir. Biz böyle hayalâtın tabirini bilici değiliz" dediler. Zindan arkadaşlarından kurtulanı nice zaman sonra (Yusuf'u) hatırladı. Ve: "Ben size bu rüyanın tabirini getireyim. Hemen beni gönderin"[38] dedi.

Açıklamalar

36- Hz. Yusuf'un zindanda geçirdiği, aradan geçen, birkaç yılın maceralarına değinilmeden şimdi de dünyevi yükselişinden söze başlanıyor.

37- Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'un ifadelerine göre, Mısır kralı bu rüyalarından son derece tedirgin olmuştu ve memleketin en iyi âlim, rahip, keşiş, falcı ve sihirbazlarını toplayarak onlardan rüyalarının tabirini sordu.

38- Kur'an-ı Kerim bu olayı özetlemiştir. Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'da bunun ayrıntıları vardır ve tahminlerimiz, bunun böyle olduğu yönündedir. Yani, zindandan kurtulan mahkum (sâkilerin başı) Hz. Yusuf'un rüya tabirlerini bilmekte ne kadar usta olduğunu ve kendi rüyalarının tabirini ne kadar güzel anlattığını Mısır kralına söyledikten sonra onun gördüğü rüyaları da Hz. Yusuf'a anlatmak ve tabirlerini öğrenmek için zindana gitmesine izin verilmesini istemiş olabilir.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي
أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا

فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي
مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا
تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ
يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

46-49- (Zindana gidip) "Ey sadık kişi[39] olan Yusuf, yedi semiz sığırı yedi zayıf sığırın ve yedi yeşil başağı yedi kuru başağın yediğini bize tabir et ki, insanlara dönüp haber vereyim de bilsinler"[40] dedi. Yusuf: "Âdetiniz üzere yedi sene, ekini ekin. Yiyeceğiniz az bir kısım hariç olmak üzere biçtiklerinizi başağında bırakınız. Sonra bunun ardından yedi kurak sene gelecek, ve onlar evvelki senelerin mahsulünü bitirir. Ancak az bir şey muhafaza edersiniz. Bundan sonra bir yıl gelir ki, insanlar onda mahsûl alırlar. Zeytin ve şarap sıkarlar"[41] dedi.

Açıklamalar

39- Metinde, Arapça'da doğruluk ve dürüstlüğün en iyisinin ifadesi için kullanılan "sıddîk" kelimesi kullanılmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, zindanda kaldığı süre içinde o adam, Hz. Yusuf'un temiz kişiliği ve karakterinden son derece etkilenmişti ve aradan belli bir müddet geçmesine rağmen onun ahlâk ve faziletini unutmamıştı. ("Sıddîk" kelimesinin daha ayrıntılı açıklaması için bkz: Tefhimü'l Kur'an, en-Nisa sûresi, dipnot no: 99.)

40- Yani, sizin gerçek değerinizi bilsinler ve nasıl değerli bir kişiyi hapse attıklarını öğrensinler; böylece ben de zindanda size verdiğim sözü tutmuş olacağım.

41- Metinde "ya'serûna" kelimesi kullanılmıştır ki, "sıkmak" demektir. Burada ise bu kelime ile kıtlık ve kuraklıktan sonra bereketli yağmur ve Nil nehrinin sularla dolmasından sonra ortaya çıkacak bahar havası, yeşillik ve bolluk kastedilmiştir. Bilindiği gibi, toprağın yağmurla sulanmasından sonra yağlı tohum ve sulu meyveler bol bol yetişir; hayvanlar da iyi yem buldukları için bol bol süt verirler.

Hz. Yusuf (a.s.), Mısır kralının gördüğü rüyanın tabirini anlatmanın yanısıra, gelecek kuraklık ve kıtlığa karşı nasıl hazırlanması

gerektiğini de belirtti. Hz. Yusuf, mahsûllerin bol olacağı ilk yedi yılda daha sonraki kıtlığa çare olarak gıda maddelerinin muhafaza edilmesini tavsiye etti. Hz. Yusuf ayrıca, kuraklık, açlık, kıtlık ve darlıktan sonra iyi günlerin tekrar geleceğini de müjdeledi ki, böyle bir şey kralın rüyasında yoktu.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ
رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ
رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ
عَن نَّفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ ۚ قَالَتِ
امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَن
نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾

50-51- (Bunu duyan) Melik: "Onu bana getirin" dedi. Melikin gönderdiği elçi geldiğinde[42] Yusuf "Efendinin yanına dön ve ondan ellerini kesen kadınların zoru ne idi kendisinden sor. Rabbim onların fendini bilicidir"[43] dedi. Melik, kadınlara:[44] "Yusuf'un nefsinden murad almak istediğinizde nasıl oldu?" dedi. Kadınlar: "Haşa, Allah için biz Yusuf'un bir fenalığını bilmeyiz" dediler. Azizin karısı: "Şimdi hak meydana çıktı. Ondan ben murad almak istedim. O ise şüphesiz doğru söyleyenlerdendir" dedi.[45]

Açıklamalar

42- Bu hikâyenin çok önemli bir bölümünü teşkil eden, buradan başlayarak Hz. Yusuf (a.s.)'ın, Melik (Mısır kralı) ile görüşmesine kadar devam eden kısım, ne Kitab-ı Mukaddes ne de Talmud'da vardır. Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre Hz. Yusuf, Mısır kralının çağrısı üzerine derhal yerinden kalktı, saç ve sakal traşı oldu, elbisesini değiştirdi ve huzuruna çıktı. Talmud'un ifadesi ise daha da basit ve küçültücüdür: "Kral emrindekilerin Yusuf'u çağırmalarını istedi ve kendilerine, "Çocuğu ürkütecek bir şey yapmayın, yoksa rüyaların tabirini doğru yapamaz" dedi. Bunun üzerine kraliyet görevlileri Yusuf'u zindandan

çıkardılar, saç ve sakalını traş ettiler, elbisesini değiştirdiler ve sarayda kralın huzuruna çıkardılar. Kral tahtında oturuyordu. Sarayın ihtişamı ve çevredeki zenginlikler ile süsler ve kıymetli taşları görünce Yusuf'un gözleri faltaşı gibi açıldı. Taht'ın 7 basamağı vardı. Kurallara göre, mümtaz bir şahsiyet krala bir şey söylemek veya sunmak istediği zaman, altıncı basamağa kadar tırmanır ve kral ile konuşurdu; daha alt seviyedeki bir kişi saraya çıkarıldığı zaman en alt basamakta kalır, kral üçüncü basamağa kadar inip onunla konuşurdu. Bu kurallara göre Yusuf basamakların altında durdu ve yeri öperek krala selam verdi. Kral da üçüncü basamağa kadar inip onunla konuştu." İsrailoğullarının, kendi gözde peygamberlerinden birini nasıl küçük düşürdüğünü gözlerinizin önünde tutun, buna karşılık Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Yusuf'un zindandan çıkması ve kral ile görüşmesini ne kadar anlı şanlı bir şekilde anlattığını görün ve ortada çizilen bu iki tablodan hangisinin bir peygambere daha çok yakıştığına kendiniz karar verin. Ayrıca, Talmud'da belirtildiği gibi, kralın rüyalarının tabirlerini anlatmadan önceye kadar seviyesi düşük olan bir kişinin, tabirleri anlatır anlatmaz bütün Mısır'ın rakipsiz hâkimi yapılmasını akıl ve mantık kabul etmiyor. Medeni, ileri ve kültürlü bir ülkede bir kişi, en yüksek mevkiye ancak kendi ahlâkî şahsî ve zihnî üstünlüğünü ispatladıktan sonra çıkabilir. Bu sebeple akıl ve mantık açısından, Kur'an-ı Kerim'in anlattıkları, Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'unkinden gerçeğe daha yakındırlar.

43- Yani, Rabbim ile olan ilişkilerime gelince, benim suçsuzluğumu zâten biliyordur. Fakat Rabbiniz de, benim serbest bırakılmamdan önce benim hapse atılmama sebep olan meseleyi iyice araştırmalıdır. Zira, ben şaibeli ve lekeli olarak halkın önüne çıkmak istemiyorum. Eğer beni gerçekten serbest bırakıyorsanız, önce benim suçsuz olduğumu ilân edeceksiniz. Asıl suçlular, kendi karıları ve kızlarının şehvet düşkünlüğünü ve ahlâksızlığını saklamak için bana kara leke süren sizin krallığınızın ileri gelenleridir.

Hz. Yusuf'un bu sözleri söyleme şeklinden, Mısır kralının, azizin karısıyla ilgili olarak hakkında çıkan dedikodu ve dava ile mahkûmiyetini çok iyi bildiği anlaşılıyor. Hatta, bunlar öylesine bilinen olaylardır ki, bunlara küçük bir işaret kâfi idi.

Ayrıca, Hz. Yusuf, olaya temas ederken azizin karısından hiç bahsetmeden, parmaklarını kesen kadınlara değinmekle yetiniyor. Bu da,

Hz. Yusuf'un üstün ahlâkı ve nefis temizliğinin başka bir delilidir. Kadın her ne kadar Hz. Yusuf'a kötülük etmiş ve iftira atmışsa da, kocası onun (Hz. Yusuf'un) efendisiydi ve ona bazı iyilikler yapmıştı, bu sebeple, namusuna gölge düşürmek istemedi.

44- Pek mümkündür ki, kraliyet sarayında kadınların hepsi bir araya getirilip topluca ifadelerini almıştır.

45- Adı geçen kadınların ifadelerinin 8-9 yıl önce meydana gelen olayları nasıl tazelediği, Hz. Yusuf'un temiz ve güçlü kişiliğinin uzun süreli hapis hayatından sonra nasıl ön plana çıktığı ve itibarının, Mısır'ın eşrafı, orta halli tabakalar ve hatta sokaktaki halk arasında nasıl eski hale getirdiği ve hatta, ününe ün kattığını tahmin edebiliriz. Yukarıda Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'un ifade ettiği gibi, hükümdar, Mısır'ın önde gelen bütün âlim, düşünür, keşiş, rahip ve falcılarını toplayıp hepsinden rüyalarının tabirini sormuş ve kimse doğru dürüst bir şey söyleyememişti. Daha sonra Hz. Yusuf'a başvuruldu ve o rüyaların tabirini iyice ortaya koydu. Bu yankı uyandıran olay sebebiyle bütün insanların gözlerinin Hz. Yusuf'a çevrildiği muhakkaktır. Daha sonra hükümdarın isteği üzerine Hz. Yusuf'un zindandan çıkmakta tereddüt etmesi ve bazı şartlar ileri sürmesi muhakkak herkesi hayrete düşürdü. Herkes olayın iç yüzünü ve Hz. Yusuf'un ileri sürdüğü şartları araştırmaya başlamış olsa gerek. Herkes olayın soruşturmasını merakla beklemeye başlamış ve neticesinin Hz Yusuf'un lehine çıkmasından sonra onun temiz kişiliği, üstün karakteri ve erişilmez faziletine hayran kalmış olsa gerek. Olayı ve o zamanki gelişmeleri gözlerimizde canlandırırsak, ortamın Hz. Yusuf'un birden bire yükselmesi ve parlaması için ne kadar müsait ve uygun olduğunu görürüz. Bundan sonra, Mısır hâkiminin, her şeyini Hz. Yusuf'un emrine vermesi hiç de garip ve tuhaf gelmiyor. Gayet tabiî ki, mesele bir mahkûmun, bir kralın rüyalarının tabirini anlatmasından ibaret olsaydı, kral ona bazı ufak tefek ödüller verip kendi paçasını kurtarmaya çalışırdı. Bir mahkûm, sadece rüyaların tabirini anlatıp bütün krallığı ve mal ve mülkünü kendisine vermesini isteyemezdi ve kral da, "Buyurun, bunlar hazır" diyemezdi!

ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ
أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾
وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾

52-53- Yusuf:[46] "Benim bunu sormaktan maksadım efendimin gıyabında kendisine hıyanet etmediğimi bilmesi içindir. Allah, hainlerin hilesini muvaffak etmez". "Bununla birlikte ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefs, var şiddetiyle kötülüğü emredendir. Meğer ki, Rabbimin esirgediği bir nefs ola. Rabbim Gafûrdur, Rahîmdir" dedi.

Açıklamalar

46- Hz. Yusuf bu sözleri, herhalde zindanda, kendisine yeniden açılan soruşturmanın neticesi ulaştığı zaman söylemişti. Aralarında İbn Teymiyye ve İbn Kesir gibi mümtaz âlimlerin bulunduğu bazı müfessirler, bu sözlerin Hz. Yusuf'a değil, azizin karısına ait olduğunu söylüyorlar. Onlara göre bu sözler Hz. Yusuf'a ait olamaz, çünkü hemen önceki sözler azizin karısına ve Mısırlı kadınlara aittir ve onların sözleri devam etmektedir. Onlara göre, azizin karısının sözlerinin "O ise şüphesiz doğru söyleyenlerdendir" ile sona erdiğini, ve daha sonra Hz. Yusuf'un söze başladığını gösteren herhangi bir işaret yoktur. Bu müfessir ve âlimler ayrıca, hükmetmişlerdir ki, iki kişinin sözlerinin birbirine bitişik olması ve falan sözün falan kişiye ait olduğuna dair bir işaret bulunmadığı takdirde bu iki ayrı sözü birbirinden ayıracak bir delil veya gerekçe mutlaka bulunmalıdır; burada ise böyle bir delil veya gerekçe hiç yoktur. Bu sebeple, 51. âyette "Şimdi hak meydana çıktı"dan başlayarak 53. âyetin "Rabbim Gafûrdur, Rahimdir" sözlerine kadar bütün konuşmanın, azizin karısına ait olduğu kabul edilmelidir. Fakat ben şaşıyorum, İbn Teymiyye gibi dakik ve zeki bir âlim, bir kişinin konuşma şekli ve üslûbunun zâten büyük bir delil ve gerekçe olduğunu nasıl görmezlikten gelmiştir? 51. âyetteki sözler elbette azizin karısına yakışıyor. Ya 52. ve 53. âyetlerdeki sözler? Bu sözlerin ona ait olduğu hiç söylenebilir mi? Bu sözler, konuşma tarzı ve üslûp, kesinlikle Hz. Yusuf'a aittir. Bu sözlerdeki asâlet, zerafet, temizlik, tevâzu

ve Allah korkusu, "Haydi gel" diyerek Hz. Yusuf'a davetiye çıkaran, "zevcene kötülük etmek isteyenin cezası zindana atılmak" diyen ve kadınların toplantısında uluorta, ilân–ı aşk ederek "İşte beni kendisi hakkında ayıpladığınız budur. Ben ondan murad istedim de, o namuskârlık gösterdi" diyen bir kadının ağzından çıkmadığını açıkça ortaya koyuyor. Bu sözleri bundan önce, ancak, "Allah'a sığınırım. O benim efendimdir", "Ey Rabbim, zindan bana bunların beni yapmaya çağırdığı şeyden daha sevgilidir" ve "Eğer onların hilelerini benden def'etmezsen onlara meyleder ve cahillerden olurum" gibi temiz kelimelerin çıktığı bir ağız söyleyebilirdi. Bu güzel sözlerin, azizin karısına ait olmasına inanmamız için, onun tövbe edip Müslüman olmasına dair bir delil veya gerekçenin bulunması lâzımdır; ki maalesef, böyle bir şey yoktur.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي
فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي
عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

54-55- Melik: "Onu bana getirin, kendime has bir (müsteşar) edineyim" dedi. Yusuf'la konuşunca da: "Sen bugün bizim nezdimizde eminsin[47] ve mühim bir mevki sahibisin" dedi. Yusuf: "Beni memleketin hazineleri üstüne memur et. Ben onları muhafaza eder ve bilirim"[47A] dedi.

Açıklamalar

47- Bu güya Mısır kralının Hz. Yusuf'a bütün hak ve selâhiyetlerin verileceğine dair verdiği bir işaretti.

47A- Bundan önce yaptığımız açıklamalar göz önünde bulundurulursa, bunun mevki ve iktidara talip, açık gözlü bir kişinin, fırsat bulur bulmaz kraldan istediği bir iş veya tayin olmadığı açıkça anlaşılacaktır. Aslında bu, geçen 10-12 yılda Hz. Yusuf'un manevi gücüyle giderek güçlenmek ve gelişmekte olan ve artık son bir jeste ihtiyacı olan devrimin kapısının açılması için son bir darbe idi. Hz. Yusuf deneme ve sınavların uzun bir dizisinden geçmişti; bu sınavlar bilinmeyen bir yerde veya çevrede değil, bütün Mısır'ın efkâr-ı umumiyesinde

ve kraldan tutun da, sokaktaki adamların gözlerinin önünde cereyan etmişti. Hz. Yusuf bu sınavlarda, dürüstlük, doğruluk, emanet, nefsin kontrolü, zekâ ve feraset ve basireti bakımından herkesten üstün olduğunu ispatlamıştı. Onun şahsiyetinin bu paha biçilmez cevherleri inkâr edilmez bir şekilde ortaya çıkmıştı. İnsanların ağızları buna şahitlik ediyordu ve kalpleri fethedilmişti. Bizzat kral ona hayran olmuştu. Şimdi yapılacak tek şey vardı: "Hafîz ve alîm" olduğu herkesçe kabul edilen Hz. Yusuf, devlet ve memleket işlerini kendi eline almayı kabul etsin. Gerek kral, gerekse yardımcıları ve diğer kişiler, bu mevkiye getirilecek Hz. Yusuf'tan daha üstün bir kimse olmadığına inanmışlardı. İşte Hz. Yusuf beklenen bu sözü söyleyiverdi ve devlet işleriyle ilgilenmeye hazır olduğunu açıkladı. Hz. Yusuf'un mübarek ağzından bu sözler çıkar çıkmaz Mısır kralı ve diğerlerinin buna hemen rıza göstermeleri, meyvenin ne kadar olgunlaştığını göstermeye yeter. (Talmud'un ifadesine göre, Hz. Yusuf'a devlet idaresi, hazine ve diğer bütün işlerin bırakılmasıyla ilgili karar sadece krala ait değil di; Kraliyet Konseyi tarafından alınmıştı.)

Hz. Yusuf (a.s.)'ın talep ettiği ve kendisine derhal teslim edilen devlet idaresiyle ilgili hak ve selâhiyetler ne idi ve nasıldı? İşin aslını bilmeyenler, burada "memleketin hazineleri üstüne memur" tabirini ve daha sonra "yiyecek dağıtımı" gibi bir ifadeyi görünce bunun, Hazineler Genel Müdürü, Maliye Müdürü, Açlık ve Kuraklık İşleri Komiseri, Maliye Bakanı veya Gıda ve Tarım Bakanı gibi bir görev olduğunu sanıyorlar. Fakat Kur'ân-ı Kerim, Kitab-ı Mukaddes ve Talmûd, Hz. Yusuf'un Mısır'ın mutlak hâkimi ve hükümdarı olduğunda ve bütün yetkilerin onun elinde toplandığında birleşiyorlar. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde şöyle deniliyor: Hz. Yakub Mısır'a vardığında, Mısır tahtında Hz. Yusuf bulunuyordu. Bir yerde ise, Hz. Yusuf'un ağzından çıkan şu sözler yer almıştır: "Ya Rabb, bana krallık (hükümdarlık) veren sensin". Hz. Yusuf (a.s.)'ın kabının çalınması üzerine saraydaki hizmetçiler buna "kralın kabı" derler. Ve Cenab-ı Allah, Mısır'da Hz. Yusuf'un nüfuzu ve iktidarından bahsederken, "bütün Mısır toprakları ona bağlıydı" der.

Kitab-ı Mukaddes'te, Fir'avn'ın, Hz. Yusuf'a şöyle hitap ettiği kaydedilmiştir: "Yani, sen evimin hâkimi olacaksın ve bütün halkım senin emirlerine göre hareket edecektir; fakat, tahtın sahibi ben olduğum

için ben senden daha üstünüm... Bak ben seni bütün Mısır'ın hakimi yapıyorum... Ve senin emrin olmadan kimse Mısır'da kılını kıpırdatamayacak. Ve Fir'avn, Yusuf'a 'Dünyanın Kurtarıcısı' lâkabını verdi" (Doğum, Bölüm: 41, 39-45). Talmud'a göre ise Hz. Yusuf'un ağabeyleri Mısır'dan yurda dönüp Mısır hükümdarı (Hz. Yusuf) hakkında babalarına şunları söylediler:

"O, memleket halkı üzerine iktidarı münakaşa götürmez bir hükümdardır. Mısırlılar onun emriyle (evlerinden) çıkıyor ve (evlerine) giriyorlar. Diliyle bütün memlekete hükmediyor, hiçbir konuda Fir'avn'ın müsaadesine ihtiyaç duymaz."

Bir ikinci soru da şudur: Hz. Yusuf bu hak ve yetkileri hangi amaçlar için talep etmişti? En güzel kabiliyet ve hizmetlerini, bir kâfir rejimin düzenini, kâfirâne kanun, kaide ve usullere göre yönetmek için mi yoksa hükûmet ve icranın başına geçerek devlet düzeni, siyaset, ahlâk nizamı ve medeniyet ile kültürü İslâm'a göre değiştirmek için mi Mısır kralının emrine vermek istemişti? Bu sorunun en güzel cevabını allâme Zemahşerî, "Keşşâf" adlı tefsirinde şöyle vermşitir:

"Hz. Yusuf (a.s.)'ın, 'Beni memleketin hazineleri üstüne memur et' diye talepte bulunmasının tek gayesi, Allahu Teâlâ'nın emirlerini uygulama, adaleti tesis etme fırsatını bulmak ve uğurlarında peygamberlerin gönderildiği işleri başarma gücünü elde etmekti. Hz. Yusuf krallığa düşkünlüğü veya dünyaya aşırı tutkunluğu sebebiyle değil, başka herhangi bir kimsenin bu işi beceremeyeceğini çok iyi bildiği için böyle bir talepte bulunmuştu."

Gerçekten de, bu soru bir başka soruyu doğuruyor ki, bu daha da önemli ve temelli değer taşıyor. Yani, Hz. Yusuf (a.s.) gerçekten bir peygamber miydi? Ve eğer gerçekten bir peygamber idiyse, Kur'ân-ı Kerim, İslâm dâvetçisinin bir küfür nizamını, küfrün kanun ve usullerine göre idare etmek için kendi kabiliyet ve hizmetlerini sunma kavramını mı bize veriyor? Hatta bu soru burada bitmiyor ve daha nazik ve ağır olan başka bir soruyu aklımıza getiriyor: Yani, Hz.Yusuf (a.s.) gerçekten sözlerinde ve hareketlerinde doğru olan bir kişi miydi; ikiyüzlülüğü (!) yok muydu? Çünkü onun kişiliği hakkında birbiriyle çelişen fikre sahip olunuyor. Meselâ, bir yandan, zindanda iken İslâm'ın ateşli savunucusu olarak görülüyor ve herkese, "Darmadağın ilâhlar mı hayırlıdır, yoksa bir ve kahhar olan Allah mı hayırlıdır?" diye nasihatlerde

bulunuyor, Mısırlıların yarattığı sahte tanrılar arasında Mısır kralının da bulunduğunu ifade ediyor ve mutlak hâkimin Allah'tan başka kimsenin olmadığını söylüyor ve diğer yandan fiilen bir deneme ve sınavdan geçmesi söz konusuyken Mısır kralının üstünlüğüne dayanan ve başlıca felsefesi, "Hâkimiyet ve iktidar Allah'a değil, krala aittir" olan bir devlet ve nizamın hizmetçisi, yöneticisi, muhafızı, bekçisi, koruyucusu ve hatta destekçisi oluveriyor. Bu nasıl bir ahlâk ve nasıl bir kişiliktir?

Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümünün açıklama ve yorumunu yapan, duraklama ve çöküş döneminin Müslümanları, büyük bir yanılgıya düşmüşler ve tıpkı Yahudiler gibi, aşağılık komplekslerini ortaya koymuşlardır. Yahudilerin yaptığını biliyoruz. Zihnen ve ahlâken çöktükleri zaman, kendileri için iyilik ve güzelliğin simgesi olan ve kendilerine yükselme arzusu veren geçmişin bütün güzide şahsiyetlerini, kendilerinin utanmaları için bir sebep bulunmasın diye, düştükleri en alt seviyeye indirdiler. Maalesef, aynı âdiliği Müslümanlar da gösterdiler. Bunlar emperyalistler ve kâfirlerin hizmetinde bulunmak, mevki ve makam sahibi olmak istiyorlardı; fakat İslâm ve bu davaya hizmet etmiş olanların büyüklüğü ve yüceliği karşısında utandılar ve bu utancı yok etmek ve kendi vicdanlarını rahatlatmak için Hz. Yusuf (a.s.) gibi meziyetli bir peygamberi alçaltmaya çalıştılar. O Hz. Yusuf (a.s.) ki, ahlâk ve fazilet abidesiydi ve kendi kişiliği ve karakteriyle ve yaptığı mücadeleleriyle, yabancı bir memlekette yapayalnız olmasına rağmen bir müminin katıksız imanı, ahlâkı, fazileti, hikmeti ve ferâsetiyle bütün bir kâfir nizamına karşı koyup bir İslâmî devrimi gerçekleştirilebileceğini, azmi ve imanıyla ve ordusu, silahları ve diğer imkânları olmadan, saltanatları ve memleketleri fethedebileceğini inkâr edilmez bir şekilde gözlerimizin önüne sermiştir!

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ
نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ
لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

56-57- Bu suretle Yusuf'a arzda kudret ve şeref verdik. Onda istediği yerde oturdu.[48] Biz rahmetimizi dilediğimize nasip ederiz. Ve muhsinlerin ecrini zayi etmeyiz. İman eden ve takvâda devam edenlere âhiretin ecri daha hayırlıdır.[49]

Açıklamalar

48- Yani, Hz. Yusuf (a.s.) artık bütün Mısır'ın rakipsiz hâkimiydi. Mısır topraklarının her parçası onundu. Mısır'ın hiçbir köşesi kendisine kapalı veya yasak bir bölge değildi. Bu, Hz. Yusuf (a.s.)'un Mısır'a sonsuz hâkimiyet ve iktidarını ortaya koyan bir cümledir. Eski çağ müfessirleri de aynı görüştedirler. Nitekim, Allâme İbn Cerir Taberî, tefsirinde, İbn Zeyd'e dayanarak bu âyeti şöyle yorumluyor: "Biz Yusuf'u, Mısır'da bulunan her şeye hâkim kıldık. O, dünyanın bu bölgesinde istediğini yapabilirdi. Bu memleket onun emrine verilmişti. Hatta, Fir'avn'ı kendine tabi etmek ve kendisi ondan üstün olmak isteseydi, bunu da yapabilirdi." Bu hususta, Allâme Taberî, mümtaz imamlardan olan Mücahid'in sözlerini de nakletmiştir. Mücahid'e göre, Mısır kralı Hz. Yusuf vasıtasıyla İslâmiyeti kabul etmişti.

49- Burada şu uyarı vardır: Hiçbir kimse, dünyevi hükümet ve iktidarı, kendi iyi amel, doğruluk ve dürüstlüğü ile takvâsının bir mükâfatı olarak kabul etmesin. Aksine, bir mümin, en iyi mükâfatın âhirette Allah tarafından kendisine ihsan edilecek mükâfat olduğunu bilmeli ve bunun için uğraş vermelidir.

وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ
فَدَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ۝٥٨ وَلَمَّا جَهَّزَهُم
بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِى بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّىٓ
أُوفِى ٱلْكَيْلَ وَأَنَا۠ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ۝٥٩

58-59- Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler[50] Yusuf onları tanıdı, onlar ise Yusuf'u tanımıyorlardı.[51] Vakta ki, Yusuf onların yüklerini hazırladı: "Bana, baba bir erkek kardeşinizi de getirin. Görmüyor musunuz ki, ben size tam ölçek veriyorum. Ben misafirperverlerin hayırlısıyım."

Açıklamalar

50- Burada aradan geçen 7-8 yıllık olaylara temas edilmeden, söze, İsrailoğullarının Mısır'a geçişi ve Hz. Yakub (a.s.)'ın kendi oğlunun kayboluşuyla ilgili haberi almasından itibaren tekrar başlanmıştır. Aradan geçen olayların özeti şöyledir: Hz. Yusuf, Mısır kralının rüyalarının tabirini anlattıktan ve Mısır'ın fiilen hâkimi olduktan sonra, ilk 7 yılını refah ve mutluluk içinde geçirdi. Bu dönemde Hz.Yusuf, patlak vermesi beklenen kuraklık ve açlıkla başedebilmek üzere Mısır kralına tavsiye ettiği bütün tedbirleri aldı, ambarları gıda maddeleri ile doldurdu ve diğer hazırlıkları yaptı. Sonra kuraklık ve açlık başladı. Kuraklık ve açlıktan sadece Mısır değil, çevredeki diğer bütün ülkeler, meselâ Suriye, Filistin, Ürdün ve Kuzey Afrika'nın önemli bir bölümü etkilendi. Bu çetin ve acı şartlarda kuraklık ve açlık âfetine rağmen yiyecek sıkıntısı çekmeyen tek ülke Mısır'dı ve bunun için Mısır halkı Hz. Yusuf'a borçluydu. Yiyecek sıkıntısı çeken komşu ülkeler gıda maddeleri almak üzere Mısır'a başvurdular. İşte bu sıralarda Hz. Yusuf'un kardeşleri yiyecek almak üzere Mısır'a geldiler. Herhalde, Hz. Yusuf, dış ülkelere yiyecek maddelerinin satışını ruhsata bağlamıştı, yani bunun için resmi izin gerekliydi ve belli bir miktarı geçmeyecekti. Onun içindir ki, Hz. Yusuf'un kardeşleri bir dış ülkeye gıda maddeleri götürmek üzere resmi izin almak üzere Hz. Yusuf'un huzuruna çıkmak zorunda kaldılar.

51- Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kendisini tanımamaları uzak bir ihtimal değildir. Zira, Hz. Yusuf'u kuyuya attıkları zaman, onun yaşı 17 idi ve şimdi 38'e gelmişti. Böylesine uzun bir müddette bir kişinin değişmesi gayet tabiidir. Arıca, kuyuya attıkları bir gencin Mısır'ın rakipsiz hâkimi olduğu da akıllarının ucundan bile geçmemişti.

فَإِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ
لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا
لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ
فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ
مِن قَبْلُ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَٰفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾

60-64- "Eğer onu bana getirmezseniz yanımda sizin için zahire yoktur. Bana yaklaşmayın"[52] dedi. (Onlar): "Onu babasından istemeye gayret ederiz ve bunu herhalde yaparız" dediler. Yusuf hizmetçilerine: "Bunların getirdiği eşyaları (sermayelerini) yüklerinin içine koyun. Yerlerine dönünce farkına varırlar. Tâ ki, dönüp geri gelirler" dedi. Yakub'un oğulları bu suretle babalarına döndükleri vakit: "Ey babamız, bize zahire verilmek men olundu. Bizimle beraber kardeşimizi de gönder ki, zahire alalım. Biz onu herhalde muhafaza edicileriz" dediler. Yakub: "Bundan evvel kardeşinizi size emniyet ettiğim gibi onu size emniyet mi edeyim? Allah, koruyucuların en hayırlısıdır. Ve O Erhamu'r-Rahîmin'dir" dedi.

Açıklamalar

52- Burada az ve öz konuşulduğu için bazı kimseler, durumu kavramakta güçlük çekebilirler ve diyebilirler ki, madem ki, Hz. Yusuf kendi kimliğini ağabeylerine açıklamak istemiyordu, o zaman, öbür kardeşinin getirilmesinde niçin bu kadar ısrar etti? Bu davranışı ile kendi kimliğini açığa vurmadı mı? Fakat meseleyi biraz düşünecek olursak, her şeyin berraklaştığını göreceğiz.) Bilindiği gibi, kuraklık ve darlık sebebiyle zahire veya yiyecek maddelerinin yabancı kişi veya ülkelere satışı karneye bağlanmıştı, ayrıca herkes sınırlı bir miktarda yiyecek maddesi alabilirdi. Yiyecek almak üzere 10 kardeş Mısır'a gelmişti, fakat bunlar herhalde, kendi baba ve üvey kardeşlerinin paylarını da istiyorlardı. Bunun üzerine Hz. Yusuf kendilerine şöyle demiş olabilir: "Babalarınızın, çok ihtiyar olduğu ve gözleri görmediği için gelmeyişi makul karşılanabilir; ama kardeşlerinizin gelmeyişinin sebebi ne ola ki? Siz sahte bir isimle fazla yiyecek alıp satmak niyetinde olmayasınız?" Bunun üzerine, kardeşleri kendi ailevi durumunu anlatmış ve bahsettikleri kişinin üvey kardeşleri olduğunu ve bazı sebeplerden dolayı, babalarının onu kendisinden ayırmak istemediğini söylemiş olabi-

lirler. Bundan sonra Hz. Yusuf kendilerine şöyle demiş olabilir: "Peki, bu sefer size inanarak kardeşinizin payını da veriyoruz; fakat bir dahaki sefere onu yanınızda getirmezseniz size zahire verilmeyecektir." Hz. Yusuf (a.s.) bu ikaz ve tenbihten sonra daha yumuşak bir tavır takındı ve onlara ikram ve ihsanda bulundu. Zira, evdeki durumu ve küçük kardeşinin hal hatırını öğrenmek istiyordu. Mesele bu kadar basittir ve azıcık kafa yorarak anlaşılabilir. Bu sebeple, Kitab-ı Mukaddes'in Doğum Kitabının 42. ve 43. bölümünde gayet şaşaalı bir biçimde anlatılan masal ve destan mahiyetindeki satırlara pek itibar edilmemesi lâzımdır.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا
مَا نَبْغِي هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ
أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ
أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ
إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ
وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا
مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۖ إِنِ
الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

65-67- Yakub'un oğulları yüklerini açtıkları zaman götürdükleri eşyanın (sermayenin) kendilerine geri gönderilmiş olduğunu gördüler. Ve: "Ey babamız daha ne istiyoruz? İşte götürdüğümüz eşya da bize iade edilmiş (Biz onunla yine) ailemize yiyecek getiririz ve kardeşimizi muhafaza eyleriz. Bir deve yükü fazladan alırız. Bu getirdiğimiz az bir şeydir" dediler. Yakub: "Hepiniz telef olmadıkça onu bana geri getireceğinize dair Allah'tan bana sağlam bir taahhüt verilinceye kadar onu sizinle beraber göndermem" dedi. Çocukları teminatları verdiklerinde Yakub: "Allah, ahdinize şahit ve vekildir" dedi. (Hareketleri sırasında da Yakub): "Ey oğullarım, (Mısır'a) hepiniz birden bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.[53] Ben sizi Allah'ın kazasın-

dan men' edemem. Hüküm Allah'ındır. O'na tevekkül ettim ve tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler" dedi.

Açıklamalar

53- Bundan, Hz. Yusuf'u kaybettikten sonra, küçük kardeşini üvey kardeşleri ile beraber gönderirken Hz. Yakub'un ne kadar tereddüt ettiği ve acı çektiği anlaşılıyor. Gerçi Hz. Yakub'un Allah'a güveni sonsuzdu ve sabır ile metanetin abidesiydi. Fakat, yine de insandı ve bu bakımdan tereddüt ve endişe etmesi tabiî idi. Herhalde, bu ikinci oğlunun da başına kötü şeyler geleceğinden ve onu belki de tekrar göremeyeceğinden korkuyordu ve bu sebeple, elinden gelebilecek bir tedbiri bırakmak istemiyordu.

Hz. Yakub'un, bir emniyet tedbiri olarak oğullarından Mısır'ın başkentine bir tek kapıdan değil, çeşitli kapılardan girmelerini istemesi, o dönemin siyasi ve sosyal durumu hakkında sanırız bize bir fikir vermektedir. Bilindiği gibi, Hz. Yakub'un ailesi ve yakınları, Mısır'ın sınırına yakın aşiret bölgesinde yaşıyorlardı. Mısırlılar bu aşiret bölgesinin insanlarına şüphe ile bakmış olabilirler, tıpkı Hindistan'daki İngiliz hükûmetinin hür aşiretlere baktığı gibi. Hz. Yakub, oğullarının kalabalık bir grup halinde bir tek kapıdan girerken Mısırlı nöbetçiler ve halkın dikkatini çekmiş olabileceğini ve bunların niyetinin soygunculuk veya siyasi bir olay çıkarmak olabileceğini sanmış olabileceklerini düşünmüş olabilir. Zaten daha önceki âyette Hz. Yakub'un "Hepiniz telef olmadıkça" demekle bu siyasi ihtimale işaret ettiği anlaşılıyor.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي
عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا
وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

68- Yakub'un oğulları babalarının emrettiği yerden girdiklerinde o hareketleri onları Allah'ın kazasından kurtarmadı. Fakat Yakub'un nefsindeki dileği meydana çıkarmış oldu. Şüphesiz kendisine öğrettiğimiz ilmin sahibi idi. Lâkin insanların çoğu bunu bilmezler.[54]

Açıklamalar

54- Bu demektir ki, Hz. Yakub'un sözlerinde gördüğünüz tedbir ve tevekkül arasındaki bu denge ve uyum, Allahu Teâlâ'nın fazlıyla ona iletilmiş olan hakikat ilminin bir neticesidir. Yani, bir tarafta, Hz. Yakub bu maddi dünyanın şart ve kanunlarına göre ve akıl ve mantığın gerektirdiği gibi, bütün tedbirleri alıyor ve oğullarına da tavsiye ediyor. Önce oğullarına eski hata ve günâhlarından dolayı ikazda bulunuyor, ki bir daha böyle bir şey yapmasınlar, onlardan üvey kardeşlerinin can güvenliğini sağlayacaklarına dair Allah adına söz alıyor; ayrıca, o zamanın siyasi ve sosyal durumunu göz önüne alarak, başlarına bir şey gelmesin diye bazı güvenlik tedbirlerini almalarını da istiyor. Fakat diğer tarafta, hiçbir insanî tedbirin Allah'ın iradesinin dışında geçerli ve etkili olmayacağı, asıl emniyetin Allah'ın nezdinde olduğu ve asıl güvenilmesi gerekenin insanî tedbirler değil, Allah'ın karar ve planları olduğunu bir an bile unutmuyor ve her fırsatta dile getirmeye çalışıyor. Kendi sözleri ve hareketleri arasındaki dengeyi ancak hakikatı bilen biri sağlayabilir. Ayrıca, dünyadaki hayatın dış görünümünde Allah'ın yarattığı tabiatın, insandan ne gibi çaba ve çalışma istediğini ve dış görünümün arkasında bulunan İlâhi irade ve Hakikat'e göre gerçekten faal olanın hangi güç olduğunu ve bunlar varken insanın sadece kendi çaba ve çalışmalarına güvenmesinin ne kadar abes olduğunu bilen bir kişi böylesine uyum içinde olabilir. İşte bu gerçeği pek çok kişi bilmez. Dış görünümünün etkisinde olan bir kişi tevekkülü unutup sadece tedbire başvurur, mânâ ve iç dünyaya kendini tamamıyla kaptırmış olan biri de tedbiri unutup bütün hayatını tevekküle bağlar. Elbette ki, bu tek taraflılık yanlıştır.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي
أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾
فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ
أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

69-70- Kardeşleri, Yusuf'un huzuruna girdiklerinde kardeşini kendi yanına aldı. Ve ona: "Ben senin hakiki kardeşinim. Onların yaptıkları şeyden tasalanma" dedi.[55] Vakta ki, (Yusuf) onların yüklerini hazırladı, su kabını öz kardeşinin yükü içine koydu.[56] Sonra arkalarından bir münadi: "Ey kervan (durun), siz hırsızlardansınız" diey bağırdı.[57]

Açıklamalar

55- Bu cümlede, geçen 21-22 yıldan beri ilk defa bir araya gelen, anneleri bir olan iki kardeşin halet-i ruhiyesi toplanmıştır. Hz Yusuf, kardeşine hangi şartlar ve safhalardan geçerek hükümranlık mertebesine ulaştığını anlatmıştır. Bünyamin de üvey kardeşlerinin onun yokluğunda kendisine ne kötülükler yaptığını anlatmıştır. Bunun üzerine Hz. Yusuf, kardeşini teselli etmiş, bundan böyle kendi yanında kalacağını ve onu onların zâlim pençesine vermeyeceğini söylemiş olabilir. Pek mümkündür ki, iki kardeş Bünyamin'in Mısır'da kalması için bazı planlar yapmıştır ve bazı sebeplerden dolayı bunları henüz açıklamamayı tercih etmişlerdir.

56- Daha önceki âyette işaret edildiği gibi, Hz. Yusuf (a.s.), kabı kardeşinin yükünün içine koyma hareketini onun rızası ve bilgisi dahilinde yaptı. Hz. Yusuf, yıllardan beri kendisinden ayrı kalan küçük kardeşini, zâlim ağabeylerinin pençelerinden kurtarmaya çalışmış olabilir. Küçük kardeşinin kendisi de, o zalimlerle birlikte gitmek istememiş olabilir. Fakat, Hz. Yusuf'un, kardeşini alıkoyması, kendi kimliğini açıklamasından önce mümkün değildi. Ne var ki, o zamanki şartlar, Hz. Yusuf'un kimliğini açıklamasına müsait değildi. Gerçi kardeşinin geçici olarak hırsızlıkla suçlanması gibi bir durum vardı, ama ikisi de daha sonra durumu açıklayınca herşey ortaya çıkacaktı.

57- Gerek bu âyette, gerekse diğer âyetlerde, Hz. Yusuf'un, saray görevlileri ile hizmetçilerini bu sırrı hakkında haberdar ettiği veya kervana böyle bir sahte suçlamada bulunmaları için telkinde bulunduğu yolunda en küçük bir işaret yoktur. Olayın basit şekli şu olabilir: Kap sessizce Bünyamin'in yükünün içine yerleştirildi, daha sonra saray hizmetçileri bunu bulamayınca, bunu kervandakilerin çaldığına kanaat getirdiler.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا

عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ
جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ
عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا
فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ
وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾

71-75- Yakub'un oğulları arkadan gelene dönüp: "Ne kaybettiniz?" diye sorarlar. "Melikin su kabını kaybettik. Onu kim getirirse ona bir deve yükü zahire vardır. Buna ben de kefilim" dediler. Yakub'un oğulları: "Allah Allah, siz bilirsiniz ki, biz buraya fesad çıkarmak için gelmedik ve biz hırsız da değiliz" dediler. Memurlar: "Eğer yalancı iseniz hırsızın cezası nedir?" dediler. Yakub'un oğulları: "Kimin yükünde bulunursa o yük sahibi onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız"[58] dediler.

Açıklamalar

58- Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, Hz. İbrahim sülâlesinden geldikleri unutulmamalıdır. Onun, için, onların hırsızlıkla ilgili açıkladıkları kanun ve hükmün kaynağı Hz. İbrahim'in şeriatıydı. Yani, suçu sabit olan bir hırsız, eşyasını veya parasını çaldığı adamın kölesi yapılacaktı.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا
مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ
لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ
دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

76- Bunun üzerine Yusuf, aramaya kardeşinin çuvalından evvel diğer çuvallardan başladı. Nihayet su kabını kardeşinin çuvalından çıkardı. İşte, biz Yusuf için böyle bir tedbir kulandık.[59] Yoksa onun işi, Melikin dinine göre kardeşini alıkoymak değildi.[60] Ancak Allah'ın istediği olur. Biz, dilediğimizi derecelere yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır.

Açıklamalar

59- Bütün bu hadiseler zincirinde Allah tarafından Hz. Yusuf'un lehinde doğrudan alınan bir tedbir ne olabilir? Bünyamin'in bohçasına su kabını koyan Hz. Yusuf'tu. Sonra hırsızlık vakasından sonra saray görevlilerinin şüphe üzerine kervanı durdurmaları da normal bir hukukî işlemdi. O halde, burada bahsedilen özel ilâhî tedbir neydi? Yukarıdaki âyetleri iyice incelediğimizde ilk akla gelen tedbirin şu olduğunu görüyoruz: Görevliler ve hizmetçiler alışılagelmişin dışında bizzat hırsız zanlılarından hırsızlığın cezasını sordular ve onlar da İbrahim şeriatına göre görüşlerini açıkladılar. Bunun iki faydası oldu: Birincisi, Hz. Yusuf (a.s.) İbrahim şeriatına göre hareket edebildi. İkincisi, Hz. Yusuf, küçük kardeşini zindana göndermek yerine kendi yanında bulundurma imkânını buldu.

60- Yani, Hz. Yusuf (a.s.)'ın, şahsi bir meselede, Mısır kralının koyduğu kanun veya kurallarına göre hareket etmesi peygamberlik mevkiine ve vazifesine aykırıydı. Kendi kardeşini alıkoymak için başvurduğu tedbir şu bakımdan sakıncalıydı ki, kardeşi elbette alıkonabilirdi, ancak bunun için Mısır kralının kanun ve kurallarına göre hareket etmek gerekiyordu. Halbuki, İslâmiyete aykırı kanun ve kurallar yerine İslâmî şeriatı tatbik etmek üzere hükümet ve idare işlerini ele alan bir peygamberin böyle yapması, mevkiine ve vazifesine yakışmıyordu. Cenab-ı Allah isteseydi, elçisinin böyle bir şey yapmasına göz yumabilirdi; fakat hikmeti Hz. Yusuf'un peygamberlik hayatına böyle bir leke sürülmesini istemedi. İlâhî irade ve hikmet bu sebeple, doğrudan bir tedbir alarak, Hz. Yusuf'un kardeşlerine, bir hırsızın cezasının ne olduğunun sorulmasını ve onların da cezayı İbrahim şeriatına göre anlatmalarını sağladı. Bu gelişme, Hz. Yusuf'un kardeşleri, Mısırlı vatandaşlar olmayıp hür bir aşiret bölgesinden geldikleri için yerinde idi. Bu sebeple, eğer kendileri, kendi kanunlarına göre adamlarından birini, malını çaldığı bir kişinin emrine vermeye hazırdıysalar, bu hususta Mısır ceza kanunlarına müracaat etmeye hiç gerek yoktu. İşte bu hu-

sus, daha sonraki iki âyette Cenab-ı Allah tarafından verilen nimet ve bilgi üstünlüğü olarak nitelendirilmiştir. Bir insan için, beşeri bir zaafı sebebiyle bir hata işlemek üzere iken gaipten, yani Cenab-ı Allah tarafından, bu hatadan kurtulmasından daha büyük bir nimet olamaz. Bu nimete veya böylesine güzide bir mevkiye, ancak kendi amel ve gayretleri ile en büyük ve çetin imtihanlarda bile, kendilerinin "muhsin" olduklarını ispatlamış olanlar sahip olabilirler. Gerçi Hz. Yusuf ilim sahibi idi ve her işi, aklını ve zekâsını kullanarak yapardı, ama bu durumda biraz eksikliği oldu ve bu eksikliği, bütün ilimlerin sahibi, yani Cenab-ı Allah tamamladı.

Burada açıklanması gereken şu noktalara da dikkat edelim:

(1) Bu âyet genellikle şöyle tercüme ediliyor: "Yoksa (Yusuf) melikin kanununa göre kardeşini alıkoyabilecek değildi." Yani, "mâ kâne liyehuza"yı mütercim ve müfessirler, uygunluk, ilgi veya münasebetin yokluğu değil, kabiliyet ve kudretin yokluğu anlamında kullanmışlardır. Fakat, bir kere, bu tercüme ve tefsir gerek Kur'ân-ı Kerim'in ifade üslûbu, gerekse Arap dilinin gramer ve tabirlerine uygun değildir. Zira, Arapça'da genellikle, "mâ kâne lahu", "mâ yenbağı lahu, mâ sâha lehu, mâ istikâme lehu" mânâlarında kullanılır ve Kur'ân-ı Kerim'de de, genellikle bu anlamda kullanılmıştır: Meselâ, "mâ kânaallahu an-yettaheza...", "mâ kâne lenâ an-nuşrike", "mâ kâne-allahu le-yutliakum...", "mâ kâne-allahu le-yezerel-müminîne..." İkincisi, bu sözlerin, mütercim ve müfessirlerin anlattığı anlamı taşıdığını kabul edersek, mesele içinden çıkılmaz bir hale gelir ve hatta saçma sapan bir şey olur. "Melik" veya kralın kanununda, bir hırsızın yakalanmaması için hangi dayanak bulunabilir? Dünyada, bir hırsızın yakalanmasına izin vermeyen herhangi bir kanun şimdiye kadar görülmüş müdür?

(2) Cenab-ı Allah, kraliyet kanunu için "dinü'l-melik" tabirini kullanmak suretiyle, "mâ kâne li-yehuza" tabirinin ne anlama geldiğini zâten ortaya koymuştur. Gayet tabiî ki, Allah'ın peygamberi dünyada "dinü'l-melik"i değil, "dinu'llah"ı tesis etmek üzere vazifelendirilmişti. Eğer bazı güçlükler sebebiyle o peygamberin (Hz. Yusuf'un) saltanatında "kraliyet dini" yerine "Allah'ın dini" tam anlamıyla kurulmamış olsa dahi, Allah'ın elçisi olarak, şahsi bir meselede kraliyet sistemine veya kanununa göre hareket etmeye mecbur değildi. Bu bakımdan,

Hz. Yusuf'un kraliyet dinine göre kendi küçük kardeşini alıkoymamış olmasının sebebi, kraliyet dininde veya kanununda böyle bir şey için gereken hüküm veya maddelerin bulunmayışı değildi. Aksine, bunun sebebi şuydu: Bir peygamber olarak Hz. Yusuf'un, hiç olmazsa, şahsi bir meselede, Allah'ın dinine veya kanununa uyması şarttı ve kraliyet kanunlarına uyması hiç de uygun değildi.

(3) Cenab-ı Allah, bir ülkenin kanunları için "din" kelimesini kullanmak suretiyle, dinin ne kadar geniş anlam taşıdığını ortaya koymuştur. Bu ifade ile, dini dar bir çerçevede gören ve anlayanların din kavramı ortadan kalkmış oluyor. Yani, peygamberlerin davetini sadece ibadet açısından tek Allah'a tapmak, bazı akide ve merasimlere riayet etmek ve bazı dini vazifeleri yerine getirmek gibi dar bir çerçeveye sıkıştırmak yanlıştır. Aynı şekilde, insan medeniyeti, siyaset, ekonomi, adalet, kanun ve diğer dünyevi işlerin dinle hiçbir ilgisi olmadığını düşünmek ya da ilgisi olduğunu kabul etmesine rağmen, bunların bağlayıcı olmayan birer dinî tavsiye olduğu, tatbik edilmesinin iyi bir şey olduğu, ama tatbik edilmezlerse de bu konularda insanın hazırladığı veya çıkardığı kanun, kaide ve usulleri kabul etmenin herhangi bir sakıncası olmadığını sanmak hatalıdır. Müslümanlarda bir süreden beri yaygın olan, Müslümanları gerçek anlamda bir İslâmî hayat nizamını kurmaktan alıkoyan ve dolayısıyla Müslümanların küfr ile cahiliyye hayat nizamına rıza göstermeleri ile yetinmeyip, sanki bir nebinin sünnetiymiş gibi, bu nizamın birer parçası haline gelmeleri, hatta işleyişinde ön sıralarda yer almayı kabul etmelerine sebep olan bu tamamıyla yanlış ve sapıkça din kavramı, bu âyetle kesinlikle reddediliyor. Burada Cenab-ı Allah açıkça belirtiliyor ki, namaz, oruç ve hac, dinin ayrılmaz birer parçası sayıldığı gibi, cemiyetin ve devlet nizamının dayandığı kanun da dinin ta kendisidir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de uyulması gerektiği bildirilen dinden, sadece namaz ve oruç değil, İslâm'ın toplumsal düzenini de içeren bir din anlaşılmalıdır. Zira, toplumsal niteliği olmayan bir din, Allah nezdinde makbul değildir.

(4) Şimdi böyle bir soru akla gelebilir: Madem böyle idi, bununla, Mısır'da "melik'in dini", yani kraliyet kanunlarının uygulandığı kesinlik kazanıyor. Eğer o hükûmetin başı Hz. Yusuf idi ise, ki daha önce bu husus ısrarla belirtilmişti, demek ki kendisi, Allah'ın elçisi olmasına rağmen kendi elleriyle "melik'in dini"ni tesis ediyor ve tatbik ediyordu.

Bundan sonra eğer kendisi şahsi bir meselede İbrahim'in şeriatına göre hareket etmişse de ne çıkar? Bu sorunun cevabı şudur: Hz. Yusuf (a.s.) elbette ki, Allah'ın dinini tesis etmek ve yaymak üzere memur edilmişti ve peygamberlik vazifesi ile hükûmetin başlıca hedefi buydu. Fakat, takdir edilmelidir ki, koskoca bir memleket ve hükûmetin siyasi ve dini düzeni bir gecede değişmez. Şimdi meselâ diyelim ki, bir ülkeye ve millete tam mânâsıyla hâkim olduk; biz orada tam mânâsıyla bir İslâmî nizam kurmak istiyoruz ve bu amaçla yönetimi ele aldık. Böyle bir durumda bile, o ülke ve milletin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, hukukî ve medenî düzenini fiilen değiştirmemiz birkaç yılımızı alır ve geçiş döneminde eski kanun ve kurallar uygulanır. Bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Arabistan'ın hayatında çeşitli kesimlerde İslâmî devrimi gerçekleştirmesi için 9-10 yıllık bir süreye ihtiyacı olduğuna tarih şahit değil midir? Bu geçiş döneminde, sonra Peygamber (s.a.v.)'in hükûmetinde birkaç yıl şarap ve içkiler içildi, faizler alındı ve yendi, Cahiliyyenin miras kanunu uygulandı, eski kanun ve gelenekler ile göreneklere göre nikâhlar kılındı, boşanma işleri yapıldı, caiz olmayan pek çok alışverişler yapıldı, bid'atlere devam edildi ve ister medenî, ister ceza, ister ticarî kanunlar açısından olsun, İslâm kanunları, ta ilk günden beri uygulanmaya başlanmadı. Onun için, eğer Hz. Yusuf'un hükûmetinin ilk 8-9 yılına kadar eski Mısır yasaları uygulandıysa bunda şaşılacak ne var? Ve bundan, Allah'ın peygamberinin Mısır'da Allah'ın dinini değil, kralın dinini tesis ve tatbik ettiği sonucu nasıl çıkıyor? Şimdi bir başka soru da akla gelebilir. Meselâ, ülkede eski Mısır kanunları veya kraliyet yasaları geçerli iken Hz. Yusuf'un kendi şahsi meseleleriyle ilgili olarak bunlara uymasında ne sakıncalar olabilir ki? Bu sorunun cevabını da biz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatından ve İslâmî nizamı kurmaktaki çalışmalarından verebiliriz. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükûmetinin ilk yıllarında İslâmî kanunlar henüz tatbik edilmezken pek çok kişi içki içerdi; fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) de içki içer miydi? Pek çok kişi faiz alır verirdi; fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu tür alışverişler yapar mıydı? Pek çok kişi müt'a (geçici evlilik) yapardı ve cem' beyn-ül uhteyn yapardı; fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu tür hareketlerde bulunur muydu? Bu demektir ki, İslâm davetçilerinin, bazı maddi ve pratik güçlükler sebebiyle kanunları çıkarmakta, uygulamakta ihtiyatlı davranmaları veya gecikmeleri başka bir şeydir; bu gecikme sürecinde veya geçiş döneminde Cahiliyyenin

bazı kanun, örf ve âdetlerine uymaları başka bir şeydir. Bu geçiş döneminde bazı şeyler için müsaade ve müsamaha başkalarına mahsustur. Davetçile ise, yıkmaya ve yok etmeye memur oldukları şeyleri aslâ yapamazlar.

قَالُوٓا۟ إِن
يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى
نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ
بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا
فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

77-78- Yakub'un çocukları: "O hırsızlık ettiyse bundan önce onun kardeşi de hırsızlık etmişti" dediler.[61] Bundan müteessir olan Yusuf onu nefsinde gizleyip onlara bildirmedi. Ve kendine: "Sizin durumunuz daha kötüdür. Sizin Yusuf'u ne ile tavsif ettiğinizi Allah bilir" dedi. Yakub'un oğulları: "Ey aziz,[62] bu çocuğun çok ihtiyar bir babası vardır. Binaenaleyh, onun yerine bizden birimizi alıkoy. Biz seni iyilik edenlerden görüyoruz" dediler.

Açıklamalar

61- Hz. Yusuf'un ağabeyleri bu sözleri utanç duygularıyla söylediler. Onlar daha önce kendilerinin hırsız olmadıklarını söylemişlerdi. Şimdi ise su kabının, küçük kardeşinin çuvalından çıktığını görünce hemen bir bahane bulup ondan kendilerini ayırdılar ve aynı zamanda başka bir kardeşlerini (Hz. Yusuf'u) da suçladılar. Bundan, bu adamların, Hz. Yusuf'un yokluğunda Bünyamin'e ne kadar kötü davrandıkları ve iki kardeşin birbirleriyle kalmalarını ne kadar istedikleri kolayca anlaşılıyor.

62- Burada Hz. Yusuf (a.s.) için kullanılan "aziz" kelimesine bakarak bazı müfessirler, onun, Züleyha'nın kocasının bulunduğu mevkiye tâyin edildiği kanaatine varmışlardır. Bu görüşe dayanarak tahmin ve kıyasların bir manzumesi hazırlandı. Buna göre, azizin öldüğü, yerine Hz. Yusuf'un geçtiği, Züleyha'nın mucize ile gençleştiği ve Mısır kralı-

nın onu Hz. Yusuf ile evlendirdiği ileri sürüldü. O kadar ki, gerdek gecesinde Hz. Yusuf ile Züleyha arasında geçtiği söylenen konuşmalar bile bazı müfessirlerimiz tarafından naklolundu. Halbuki, bütün bu hikâye ve konuşmalar asılsız ve uydurmadır. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, "aziz" Mısır'da belli bir mevki, makam veya görev değil, iktidar sahibi veya yüksek mevkide bulunan herhangi bir kimse için bir tabir veya ünvan olarak kullanılırdı. Bu kelimeyi İngilizlerde kullanılan "sir" kelimesine veya diğer dillerde yüksek mevkiye sahip kimseler için kullanılan "ekselâns" veya "devletlü" ve "zât-ı âli" veya "haşmetmeâb" gibi deyimlere eşittir. Hz. Yusuf ile Züleyha arasındaki nikâh masalına gelince, bunun dayanağı, Kitab-ı Mukaddes ile Talmud'da yer alan Fotifar'ın kızı Asnath ile nikâh kıyıldığı ve Züleyha'nın kocasının adının Fotifar olduğu yolundaki kayıtlardır. Tahminimize göre bu rivâyetler İsrailli kaynaklardan müfessirlerimize geçmiş ve bu gibi dedikodularda olduğu gibi, zamanla, Fotifara, Fotifar oluverdi, kızının yerini eşi aldı ve eşi tabiî ki Züleyha idi; dolayısıyla, Züleyha'nın Hz. Yusuf ile nikâhının kıydırılması için kocası Fotifar öldürülüverdi ve böylece "Yusuf ve Züleyha" gibi göz yaşartıcı bir aşk hikâyesi telif edilmiş oldu!

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ
إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْئَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا
قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ
مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ
الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ
﴿٨٠﴾ ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ
وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ
﴿٨١﴾ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا
فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

79-82- Yusuf: "Allah'a sığınırız. Biz yalnız malımızı kimin yanında bulduysak[63] onu yakalarız. Eğer başkasını alırsak zâlimlerden oluruz" dedi. Yakub'un oğulları kardeşlerini almakta ümitlerini kesince fısıldaşarak bir yana çekildiler. Büyükleri diğerlerine: "Babanızın sizden Allah adı ile teminat aldığını, bundan önce de Yusuf'a ne yaptığınızı bilmediniz mi? Ben, babam bana izin verinceye veyahut Allah bana hükmedinceye kadar yerimden ayrılmam. O hâkimlerin en hayırlısıdır. Siz dönün. Babanıza: 'Ey babamız, oğlun hırsızlık eti. Biz bildiğimizden başkasına şahitlik yapmadık. Gaybın bekçileri de değildik. İçinde bulunduğumuz memleketten, beraber geldiğimiz kervandan sor ki, biz şüphesiz doğru söyleyenleriz' deyiniz" dedi.

Açıklamalar

63- Hz. Yusuf'un (a.s.)'ın azami dikkatine bakın ki, açıkça "hırsız" kelimesini kullanmıyor ve yerine "malımızı kimin yanında bulduysak" demeyi tercih ediyor. Buna şeriatta "turiye" yani, "hakikati perdelemek" veya "gerçeği saklamak" denilir. Bir mazlumun, bir zâlimin pençesinden kurtarılması için hilâf-i hakikat veya gerçeğe aykırı bir şey söylemek, ifade vermek veya hile, bahane uydurmak gerekirse, böyle bir durumda dürüst ve takvâ sahibi bir kişi açık bir yalan söylemek yerine dolambaçlı bir söz söylese veya belli bir tedbir alırsa bu "turiyedir". Eğer sadece lâf olsun diye böyle yapılmaz ve gerçekten büyük bir belâ veya kötülüğün ortadan kaldırılması için yapılsa, şeriat ve ahlâk açısından caizdir. Şimdi meselâ, caiz olan turiyenin gereklerini Hz. Yusuf'un nasıl yerine getirdiğine bir göz atalım. Hz. Yusuf'un, küçük kardeşinin rızasıyla onun çuvalına su kabını koyuverdi, ama hizmetçilerinden ona hırsızlık suçu yöneltmelerini istemedi. Daha sonra görevliler Bünyamin'i yakalayıp yanına getirdikleri zaman sessizce üstünü aradı. Daha sona ağabeyleri, Bünyamin'in yerine kendilerinden birinin alıkonmasını teklif edince onlara dedi ki, "Siz zâten kendi kanunlarınıza göre, çalınan mal veya para, kimin çuvalından çıkarsa, onun mal ve para sahibinin hizmetine verileceğine dair fetvâ vermiştiniz ve işte bu sebeple, biz ancak Bünyamin'i alıkoyabiliriz." Bu nevi turiyelerin bazı örneklerine Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in gazvelerinde de görüyoruz ve herhangi bir delille bunların ahlâken ayıp olduğu söylenemez.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ
أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا
إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَىٰ
عَلَىٰ يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ
﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا
أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي
وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾
يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِن رَّوْحِ
اللَّهِ ۖ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِن رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ
﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا
وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ
لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ
﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ
أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا
يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي ۖ قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُ مَن
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

83-90- (Geldiler, o sözü söylediler. Bunun üzerine Yakub): "Hayır, nefsiniz sizi böyle bir işe sevketti.[64] Benim, için güzel sabırdan başka çare yoktur. Umulur ki, Allah bana onların hepsini getirir. Çünkü O, Alîm ve Hakîmdir" dedi. Yakub onlardan yüz çevirip: "Ey Yusuf'un üstüne titreyen tasam" dedi. Ve

üzüntüsünden gözlerine ak düştü. O kederini yutup göstermiyordu. Evlâtları, "Vallahi, sen Yusuf'u o kadar düşünüyorsun ki, ya divâne veya helâk olacaksın" dediler. Yakub da: "Ben hüznümü ve kederimi yalnız Allah'a şikâyet ediyorum. Ve ben Allah tarafından sizin bilmeyeceğiniz şeyleri de biliyorum". "Ey evlâtlarım, gidin, Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah'ın rahmetinden yalnız kâfirler ümidini keserler" dedi. Yakub'un oğulları (tekrar Mısır'a gidip) Yusuf'un huzuruna girdiklerinde: "Ey aziz, bizi ve ailemizi darlık bastı. Çok değersiz eşya (sermaye) ile geldik. Bize yine tam kile ver. Ve bize ayrıca lûtufkârlık[65] et. Zira Allah tasadduk edenleri mükâfatlandırır" dediler. Yusuf: "Siz cahillerden iken Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi. Onlar: "Sen Yusuf musun? dediler. "Evet ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lûtuf etti. Zira Allah'tan korkup sabredenin mükâfatını O zayi etmez" dedi.

Açıklamalar

64- Yani, sizler için, güzel hasletini ve karakterini bildiğim oğlumun bir su kabı çalabileceğine inanmanız çok kolaydır. Daha önce siz başka bir kardeşinizin kaybolduğunu ileri sürmüş ve kanlı gömleğini getirip bu işi halletmiştiniz. Şimdi de başka bir kardeşinizin hırsız olduğuna hemen inanıp bana bunu haber vermeye geldiniz.

65- Yani bizim ricamız üzerine bize vereceğiniz zahire bir lûtuf ve sadaka olacaktır. Çünkü bize ihsan ettiğin zahireler için verdiğimiz para pek fazla değildir; sen bize, verdiğimiz paraların çok üstünde zahire veriyorsun.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ
لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ
أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا
فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ
تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

فَلَمَّآ أَنْ جَآءَ الْبَشِيرُ أَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ
أَقُلْ لَكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ قَالُوا يٰٓأَبَانَا
اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خٰطِـِٔينَ ۝ قَالَ سَوْفَ
أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

91-98- Kardeşleri: "Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün kıldı. Ve biz, suçlu idik" dediler. Yusuf da: "Bu gün size başka kakma ve ayıplama yok. Allah sizi mağfiret etsin. O, Erhamu'r-Rahimîndir. Şu gömleğimi alıp götürün. Ve babamın yüzüne koyun. Gözleri iyi görür bir duruma gelir. Bütün ailenizi de alıp bana getirin" dedi. Vakta ki kervan Mısır'dan ayrıldı, babaları: "Bana bunaklık isnad etmezseniz, inanın ki, Yusuf'un kokusunu duyuyorum"[66] dedi. Yanındakiler: "Vallahi sen yine eski şaşkınlığındasın" dediler.[67] Fakat müjdeci gelip de gömleği Yakub'un gözüne koyunca, gözleri görür bir hale geldi. Ve "Ben size Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi. Oğulları: "Ey babamız, bizim için günahlarımıza istiğfar et. Biz, gerçekten suçlulardandık" dediler. Yakub: "Sizin için Rabbime sonra istiğfar edeceğim. Hakikat şu ki, O Gafûrdur, Rahîmdir" dedi.

Açıklamalar

66- Yukarıdaki âyetten peygamberlerin bazı gizli ve olağanüstü güç ve yeteneklere sahip oldukları kendiliğinden anlaşılıyor. Düşünün bir defa, kâfile, Hazreti Yusuf'un gömleğini alıp Mısır'dan yola koyulur koyulmaz, yüzlerce mil uzakta bubası Hz. Yakub onun kokusunu almış oluyor. Fakat aynı zamanda, bu güç ve yeteneklerin, peygamberlerin kişisel yetenekleri olmayıp Allah'ın birer lûtfu olduğu da anlaşılıyor. Allahu Teâlâ (c.c.) istediği kadar peygamberlere hareket serbestisi tanımaktadır. Meselâ, Hz. Yusuf yıllarca Mısır'da kalmasına rağmen bu süre içinde. Hz. Yakub hiçbir zaman kokusunu almamıştı, fakat birden bire duyuları o kadar güçlendi ki, gömlek Mısır'dan çıkarılır çıkarılmaz, kokusunu almış oldu.

Burada şu noktaya da işaret edelim ki, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yakub'dan böylesine övgüyle bahsederken İsrailli kaynaklar kendisini Arabistan'ın sıradan bir bedevîsi gibi bize göstermeye çalışıyorlar.

Meselâ, Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre, oğulları kendisine gelip, "Yusuf yaşıyor ve bütün Mısır'ın tek hâkimidir" deyince, Yakub'un yüreği ağzına geldi ve söylediklerine inanamadı... Ve babaları, Yakub, kendilerini almak üzere Yusuf'un gönderdiği vasıtaları (arabaları) görünce kendine gelebildi." (Doğum, 45: 26-27).

67- Bundan anlaşılıyor ki, bütün ailede, Hz. Yakub'u takdir eden Hz. Yusuf'tan başka kimse yoktu ve Hz. Yakup kendisi, diğer oğullarının ahlâksızlığı ve alçaklığından bıkmıştı. Evin ışığı dışarıyı aydınlatıyordu, ama mumun ışığı gibi karanlıkta idi. Ne yazık ki, tarihte birçok büyük şahsiyet bu gibi garip bir durumla karşı karşıya kalmışlardır.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ
يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ
اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾

99- Vakta ki onlar Yusuf'un nezdine girdiler.[68] O, babasını ve anasını kucakladı[69] ve "Allah'ın iradesiyle emniyet ve selâmette olarak Mısır'a giriniz" dedi.

Açıklamalar

68- Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre, Mısır'a varan aile fertlerinin toplam sayısı 67 idi. Bu sayı, Hz. Yakub'un ailesine gelin olan, başka ailelerin kızlarını kapsamıyor. Hz. Yakub o zaman 130 yaşında idi ve daha sonra Mısır'da 17 yıl daha yaşadı.

Şimdi burada okuyucuların aklına şu soru gelebilir: İsrailoğullarının hepsi Mısır'a girdiğinde Hz.Yusuf (a.s.) dahil 68 kişiydi ve bundan 500 sene sonra Mısır'dan çıkarken sayıları yüzbinlerce idi. İncil'in rivâyetine göre hurûc (Mısır çıkışı)'dan sonra, ikinci yılda Sina çölünde, Hz. Musa (a.s.)'ın yaptığı sayımda savaşabilecek erkeklerin sayısı 603 bin 550 olarak tesbit edilmişti. Bu demektir ki, yaşlı erkekler, çocuklar ve kadınları da sayarsak bu sayı 2 milyona yakındı. 68 kişilik bir ailenin 500 yılda bile olsa, çoğalarak 2 milyona ulaşması nasıl izah edilebilir? Mısır'ın o zamanki toplam nüfusunun 20 milyon oldu-

ğunu farz etsek (ki, bu gayet mübalağalı bir hesaptır) sadece İsrailoğullarının, bunun % 10'unu teşkil ettiğini görürüz. Bu aile sadece türeme ile böylesine inanılmaz derecede büyüyebilir mi? Bu konu gözden geçirilirken önemli bir nokta daha aklımıza gelir. Gayet tabiî ki, bir aile 500 yılda bu kadar büyüyemez; ama İsrailoğulları, peygamberlerin sülâlesinden geliyorlardı. Sayelerinde, Mısır'a adım basma ve yerleşme imkânını buldukları Hz. Yusuf, onların lideri ve aynı zamanda hatırı sayılır bir peygamberdi. Hz. Yusuf'tan sonra dört-beş yüzyıl boyunca iktidar İsrailoğullarında kaldı. Bu süre içinde Mısır'da, İslâmiyeti mümkün olduğu kadar tebliğ etmiş olabilirler. İslâmiyeti kabul eden Mısırlılar, Müslüman olmayan Mısırlıların aksine sadece kendi dinlerini değil, zamanla dil, sosyal yaşantı, kültür ve medeniyetlerini de değiştirmiş ve giderek İsrailoğullarına benzemeye başlamış olabilirler. Böylece, gayri müslim Mısırlılar, bir zamanlar kendi ırk, dil, renk, örf ve âdetlerine bağlı olan Müslüman vatandaşlarını, tıpkı Hindistan'daki Hinduların yerli Müslümanları yabancı saydıkları gibi, yabancı saymış olabilirler ve bugün nasıl Batılılar Müslümanlara "Mohammadan" (Muhammedî) diyorlarsa, o zaman gayrimüslim Mısırlılar da Müslüman hemşehrilerine "İsrailliler" demeye başlamış olabilirler. Ayrıca, bu Müslümanlar kendi dinî, sosyal ilişkileri ve evlilikler vs. sebebiyle, gayrimüslim Mısırlılardan uzaklaşarak İsrailoğullarıyla daha çok kaynaşmış ve içlerinde erişmiş olabilirler. Nitekim, Mısır'da müthiş bir milliyetçilik kasırgası esmeye başlayınca bundan sadece İsrailoğulları değil, Mısırlı Müslümanlar da, aynı ölçüde zarar gördüler. Ve İsrailoğulları Mısır'ı terk edince çok sayıda Mısırlı Müslüman da kendi yurtlarını terketmiş ve onlarla beraber yurtdışına çıkmıştı ve hepsi İsrailoğulları olarak sayılmaya başlanmıştı. İsrailoğullarının sayısındaki büyüklüğün sebebi işte budur.

Bu tahminimiz, Kitab-ı Mukaddes'teki bazı işaretlerle de doğrulanıyor. Meselâ İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışının anlatıldığı Hurûc kitabında şöyle bir ifadeye rastlanıyor: "Onlarla beraber karışık bir topluluk da çıktı" (12: 38). Aynı şekilde, "Sayılar" kitabında da şöyle deniliyor: "Onların yanında bulunan karışık topluluk hırslı davranmaya başladı" (11: 4). Daha sonra, yavaş yavaş, İsrailli olmayan Müslümanlar için "ecnebi" ve "yabancı" v.s. gibi tabirler de kullanılıyor. Nitekim, Tevrat'ta Hz. Musa'ya verilen emirlerde şu satırlara rastlıyoruz:

"Gerek sizin, gerekse aralarınızda yaşamakta olan yabancı için, nesilden nesle, aynı kanunlar geçerli olacaktır. Hüdâvend'in nezdinde yabancılar da, sizin gibidir. Gerek sizin için, gerekse sizlerle beraber yaşamakta olan yabancılar için aynı şeriat ve kanun olsun." (Sayılar kitabı, 15: 15-16).

"İster yerli, ister yabancı olsun, korkusuzca günâh işleyen kişi Hüdâvend'e ihanet eder. Böyle bir kişinin, kendi toplumuyla ilişkisi kesilecektir". (Sayılar, 15: 30)

"İster kardeş kardeşe olsun, ister yabancılar olsun, haklarında kararı adalet kurallarına göre veriniz". (İstisna, 1: 16).

Kitabı Mukaddes'in tahrif edilmemiş olan nüshasında, "yabancı" olarak tercüme edilen kelime ile kastedilen İsrailli olmayan Müslümanlar için, hangi kelimenin kullanıldığını anlamak maalesef, artık hiç mümkün değildir.

69- Talmud'daki kayıtlara göre, Hz. Yakub ve ailesinin gelişiyle ilgili haber Mısır'ın başkentine ulaşınca Hz. Yusuf, hükûmetin erkânı, yüksek seviyeli sivil ve askeri yetkililer, diğer ileri gelenler ve görkemli bir orduyla kendilerini şaşaalı bir şekilde karşıladı. O gün, ülke çapında şenlik yapıldı. Erkek, kadın ve çoluk çocuklar sokaklara dökülüp gönüllerince eğlendi.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ
وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا
رَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم
مِّنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ أَن نَّزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ
إِخْوَتِي ۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝

100- Babasını ve anasını tahtı üstüne çıkardı. Hepsi ona hürmet için eğildiler.[70] O zaman Yusuf: "Ey babam, işte bu, evvelce gördüğüm rüyanın tabiridir. Gerçekten Rabbim onu doğru çıkardı. Bana, beni zindandan çıkarmak ve sizi; şeytan ve kardeşlerimle aramızı bozduktan sonra çölden buraya getirmek ile iyilik etti. Rabbim, dilediğine lûtfedicidir; Çünkü O Alîmdir, Hakîmdir."

Açıklamalar

70- Arapça metinde "secde" kelimesi kullanılmıştır ki, bunun yüzünden pek çok kişi yanılgıya düşmüştür. Hatta bir grup, buna dayanarak hükümdarlara ve mürşitlere hürmet ve muhabbet belirtmek üzere secde edilmesinin yanlış bir hareket olmadığını savunmuştur: Bazıları ise bunun için böyle bir gerekçe ortaya koymuşlardır. Geçmiş ümmetlerin şeriatlarında ibâdet secdesi, Allah'tan başkaları için haramdı, ibadet duygusuyla yapılmayan bir secde ise Allah'tan başkaları için de yapılabilirdi; ama, şeriat-ı Muhammedîde Allah'tan başka herkese secde yapılması haram kılındı. Ne var ki, burada bütün ihtilâf ve yanlış anlamalar, "secde"nin bugünkü İslâmî terime göre anlamaktan, yani eller, diz ve alnın yere değmesi şeklinde anlamaktan ileri gelmiştir. Halbuki, "secde"yi asıl anlamı sadece eğilmektir ve bu kelime, burada da bu anlamda kullanılmıştır. Eski çağlarda çeşitli ülke ve toplumlarda birine teşekkür etmek, birini karşılamak veya sadece selâmlamak için insanlar, ellerini önlerinde bağlayıp hafifçe eğilirlerdi. Bu tür selam ve saygı belirtisi için Arapça'da "secde" (sucûd) ve İngilizce'de "bow" kelimeleri kullanılıyor. Eski çağlarda bu tür selâmın, toplumun adâbında yer aldığını gösteren çeşitli kayıtları İncil'de görmek mümkündür. Nitekim, Hz. İbrahim'den bahsedilirken bir yerde şöyle buyurulmuştur: Hz. İbrahim, çadırına doğru üç kişinin geldiğini görünce onlara doğru koştu ve yerlere kadar eğildi. İncil'in Arapça tercümesinde yere eğilmek için "secde" kelimesi kullanılmıştır. (Tekvin kitabı, 18: 3). Benî Hitt'in, Hz. Sâre'yi görmek üzere mezar yerini bedava tahsis ettiğinin anlatıldığı İncil'in Urduca tercümesinde şu satır yer alıyor: "Abraham kalkıp, o memleketin adamları olan Benî Hitt'in önünde edeple eğilip şöyle konuştu". Ve onlar, sadece mezar yeri değil, bütün bir tarla ve mağarayı kendisine bağışladığı zaman "Abraham o memleketin insanlarının önünde eğildi" diye kaydedilmiştir. İncil'in Arapça tercümesinde ise bu her iki yerde "edeple eğilmek" veya "önünde eğilmek" için "secde" kelimesi kullanılmıştır. (Bkz. Tekvin, 23: 7, 12). İngilizce İncil'de şu ifadeler kullanılmıştır: "

"Bowed himself toward the ground".

"Bowed himself to the people of the land, and Abraham bowed".

Bu tür ifadeler Kitab-ı Mukaddes veya İncil'de birçok yerde kullanılıyor ve bunların, İslâmî bir terim olarak "secde"den anladığımız anlamı taşımadığı açıkça anlaşılıyor.

Meselenin özünü bilmeden bunu tevile kalkışanlar ve geçmiş şeriatlarda Allah'tan başka kimselere hürmet veya şükrân belirtisi olarak secde edilmesinin caiz olduğunu ileri sürenler, aslında yanlış ve asılsız bir iddiada bulunmuşlardır. Secdeden İslâmî ıstılâha göre bir anlam kastediliyorsa, bu anlamda secde Cenab-ı Allah'ın gönderdiği hiçbir şeriatte hiçbir zaman, Allah'tan başka hiçbir kişiye veya varlığa caiz sayılmamıştır. Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlara göre Babil'in düşüşünden sonraki esaret döneminde Kral Xeverius, Hâmân'ı sadrıazam (emirü'l umerâ) tayin edip herkesin ona hürmetle secde etmelerini isteyince, İsrailoğullarının velilerinden, Murdki (Mürdaki) bu emre uymadı. (Astor, 3:1-2). Talmud'da bu olay şöyle tahlil edilmiştir, ki okumaya değerdir:

"Kralın hizmetçileri kendisine sordular: 'Sen niçin Hâmân'a secde etmiyorsun? Bak görüyorsun, biz de insanlarız, ama hükümdarın emrine karşı gelmeyiz'. O cevap verdi: "Siz aptalsınız; yarın toprağa gömülecek fâni bir insanın büyüklüğüne boyun eğilinir mi? Bir kadının karnından doğan, dün çocuk, bugün genç olan ve yarın ihtiyarlayıp ölecek olan birine secde mi edeyim? Hayır, ben sadece Hayy ve Kayyum olan ezelî ve ebedî Hüda'nın önünde eğileceğim... Ben sadece kâinatın Hâlikî ve Hâkimine hürmet ederim, başka kimseye değil".

Bu hitabe, Kur'an-ı Kerim'in inişinden yaklaşık bin yıl önce, İsrailli bir müminin ağzından çıkmıştı. Yani, o zaman secdenin İslâmî ıstılâhı hiç bilinmediği için, Allah'tan başka kimseye herhangi bir açıdan secde etmenin caiz olduğu kavramı yoktu.

رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ
فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنبَاءِ
الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

101-103- "Ey Rabbim. Bana mülk verdin. Ve bana rüya tabirini öğrettin. Gökleri ve yeri yaratan Sensin. Dünyada da, âhirette de, benim velimsin. Beni Müslüman olarak vefat ettir. Beni sâlihlere kat" dedi.[71] (Habibim) bu (kıssa), sana vahy eylediğimiz gayb haberlerindendir. Yakub'un oğulları hile ile ittifak eyledikleri zaman, sen yanlarında değildin. Sen ne kadar gayret etsen, yine insanların çoğu iman etmezler."[72]

Açıklamalar

71- Hz. Yusuf (a.s.)'ın ağzından çıkan bu sözler, bir müminin şahsiyeti ve karakterinin güzel bir örneğini vermektedirler. Bizzat ağabeylerinin kin ve nefretiyle öldürülmek istenen, Arap çölündeki bir çoban ailesinin saf ve sade bir ferdi, hayatın inişli çıkışlı yollarından geçerek dünyevi makam, mertebe, mevki, şan, şöhret ve zenginliğin zirvesine tırmanmıştır. Şimdi açlıkla karşı karşıya kalan aile fertleri ona muhtaç olarak huzuruna çıkmışlardır, o ona düşmanlık besleyen, ona hiçbir kötülük yapmaktan çekinmeyen ve hatta onu öldürmek isteyen ağabeyleri de tahtının önünde diz çökmüşlerdir. Dünyadaki alışılmış gelenek ve göreneklere göre böyle bir durumda bir insan yüksekten atıp tutar, böbürlenir, şikayetler dile getirir, karşılarındakilere sitem eder, söver ve döver. Ne var ki, gerçekten Allah'a tapan bir mümin, bu gibi durumlarda bambaşka bir ahlâk ve fazilet örneği verir. Kendi yükselişinden böbürlenmek yerine, kendisine şan ve şöhret veren Allah'a minnet ve şükranlarını belirtir. Çocukluk yıllarında kendisine her türlü kötülükler yapmış olanları kınamaz, azarlamaz. Aksine, uzun bir süreden sonra onlara kavuşturan Allah'a şükreder. Kendisine karşı kin ve nefret besleyen kardeşlerinden şikâyet etmez, hatta onların kendisine kötülük ettiklerini de söylemez; aksine, onunla aralarını şeytanın açtığını ifade eder. Ve bu kötülüğün kötü tarafına değil, iyi tarafına işaret ederek Cenab-ı Allah'ın onu getirmek istediği yüksek mevki için böyle bir yol seçtiğini söyler ve şunu demek ister: "Şeytan'ın kardeşlerime yaptırdıklarında, hikmet-i İlâhi'ye göre benim için bazı hayırlar vardı." Bu birkaç söz söyledikten sonra birden bire Allah'ın önünde eğiliyor ve ona şükrediyor ki, O'nun sayesinde şan, şöhret ve krallık ve diğer nimetler elde ettim ve zindanda çürümekten kurtuldum ve bugün dünyanın en büyük devletinin başına geçmiş bulunuyorum. Sözlerinin sonunda da, bu dünyada kaldığı sürece Rabbine kulluk ve kölelik etmek istediğini ve dünyadan giderken de, mahşerde Allah'ın sevgili

kulları arasında bulunmak istediğini belirtiyor. Ahlâk, fazilet ve güzel karakterin bu eşsiz örneğine bakın!

Şayan-ı hayrettir ki, Hz. Yusuf'un bu kıymetli hitabesi de Kitabı Mukaddes ve Talmud'da yer almamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, bu kitaplar, peygamberlerle ilgili hikâyelerin gereksiz ayrıntılarıyla doludur, ama ahlâkî değer taşıyan ve peygamberlerin kişi, karakter ve gerçek öğretilerini gösteren kayıtlar ya da diğer ibret verici hususlardan yoksundurlar.

Hz. Yusuf (a.s.)'ın hikâyesi fiilen burada sona ermekte olduğu için okuyucularımıza hemen hatırlatalım ki, Kur'an-ı Kerim'in bu rivayeti ve anlatışı, Kitab-ı Mukaddes veya Talmud'un kopyası olmayıp müstakil ve orijinal bir şeydir. Her üç kitap bir arada incelendiğinde, hikâyenin önemli bazı bölümleri bakımından Kur'ân-ı Kerim'in rivâyetinin diğer ikisinden çok farklı olduğu görülecektir. Kur'ân-ı Kerim, kıssanın bazı yönlerini fazla, bazılarını az anlatıyor ve yine bazılarını düzeltiyor ve reddediyor. Dolayısıyla, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Hz. Yusuf'un hikâyesini Yahudilerden öğrenerek anlattığını iddia etmenin hiçbir imkânı yoktur.

72- Yani, bunların inadı ve dikbaşlılığı bir tuhaftır. Senin (Hz. Peygamber'in) peygamberliğini imtihan etmek maksadıyla çok düşünüp taşınarak ve aralarında danışarak sana birtakım sorular yönelttiler ve sen de onların ağızlarının payını verdin. Bundan sonra bu kâfir ve müşriklerin, Kur'ân-ı Kerim'i senin uydurmadığına ve sana vahy geldiğine inanacaklarını sanıyorsan aldanırsın. İnan ki, bunlar o zaman da gerçeği kabul etmeyecek ve kabul etmemek için bazı bahaneler bulacaklardır. Çünkü, bunların iman etmemelerinin sebebi senin doğruluğunu gösteren bir delil istemeleri ve bulamamaları değildir. Bunun asıl sebebi, senin sözlerine hiç inanmamalarıdır. Bunlar, senin ak dediğine kara demeye kararlıdırlar. Bunların asıl aradığı, sana inanmak için bir delil değil, aksine inanmamak için bir bahanedir. Burada şunu da belirtelim ki, bu sözlerle Cenab-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in herhangi bir hata veya yanlış anlamasını düzeltmek istemiyor. Burada görünüşte Hz. Muhammed muhatap iken aslında çevresindeki inatçı ve sapık kimselere hitap edilmiş ve gereken ikaz yapılmıştır. Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed Mustafa'yı imtihan etmek maksadıyla toplantılarına çağırmış ve birden bire "Eğer gerçekten bir nebi isen İsrailoğul-

larının Mısır'a neden gittiğini bize anlat" diye meydan okumuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hiç vakit geçirmeden orada, o ân, yukarıdaki hikâyeyi baştan gösteriverdi: "Ey sapık ve inatçılar, alın, bu aynada kendi suratlarınızı görün. Siz hangi yüzle beni imtihan ediyorsunuz? Makul kişiler bir konuda bahse girip kaybederlerse, yenilgiyi kabul eder ve karşı tarafın sözlerini dinler; ama siz öyle insanlarsınız ki, size inkâr edilmez deliller gösterildi, ancak yine de iman etmiyorsunuz."

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَـٰلَمِينَ
﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا
وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ
إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَـٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ
أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

104-107- Sen onlardan risâletin için bir ücret de istemiyorsun. O Kur'an, bütün âlemlere nasihatten başka bir şey değildir.[73] Göklerde[74] ve yerde nice âyetler vardır ki, onlar o alâmetlerin üstüne basıp geçerler ve onlardan yüz çevirirler.[75] Onların çoğu Allah'a iman etmezler. Ve O'na şirk koşarlar.[76] Onlar, Allah'ın azabının kendilerine gelmesinden yahut ansızın haberleri olmadan kıyametin kopup gelmesine (karşı) kendilerini emniyette mi görürler?[77]

Açıklamalar

73- Yukarıdaki tenbih ve ikazdan sonra yapılan bu ikinci ve daha ince bir ikazdır, ki bunda itham ve kınamadan daha çok tavsiye ve telkin vardır. Bu âyette de, muhatap her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) gözüküyorsa da, asıl nasihat ve telkin kâfir ve müşriklere yapılmaktadır. Burada denilmek isteniyor ki, "Bakın ey müşrikler; küfr ve dalâletteki ısrarınız ne kadar yersiz ve asılsızdır. Eğer Peygamber (s.a.v.) kendi şahsi menfaati için tebliğ ve telkinine başlamış olsaydı, belki de haklı olarak, "Biz bu menfaatçı adamın sözlerini ne diye dinleyelim?" diyebilirdiniz. Fakat görüyorsunuz ki, bu insan fedakâr ve dürüsttür. Herhangi bir karşılık ve menfaat beklemeden sırf hak ve Al-

lah için çaba harcıyor. O, sadece, sizin iyiliğinizi düşünmüyor, sizin dünyevî ve uhrevi refahınızı da gözönünde tutuyor. O halde, niye inatçılık yapıyor ve vaazlarını dinlemiyorsunuz? Siz onu açık bir zihin ve kalple dinleyiniz ve söylediklerini beğeniyorsanız kabul ediniz ya da reddediniz."

74- Yukarıdaki 11 rüku'da Hz. Yusuf'un hikâyesi bitmiştir. Eğer ilâhi vahy'in amacı sadece hikâye anlatmak olsaydı, konuşma yukarıda bitecektir. Fakat, burada hikâye belli bir gaye için anlatılıyor ve bu gayeye ulaşmak için tebliğin hangi yolu bulunabilirse o kullanılıyor. Müşrikler kendileri Hz. Peygamber'i çağırtmıştı ve onun ağzından hikâyeyi dinlemek için pürdikkat idiler. Onun için, Hz. Peygamber, hikâyenin bitiminden sonra da durmadı, etkiyi dağıtmamak için amacına uygun birkaç söz de söylemeyi tercih etti ve bu az ve öz cümlelerde nasihat ve dâvetin özünü ortaya koydu.

75- Bununla amaç, insanları gafletlerinden dolayı uyarmaktır. Gökte ve yerdeki herşey sadece bir nesne değil, aynı zamanda hakikatı gösteren bir işarettir. Bu şeyleri sadece birer nesne olarak görenler, birer insan değil, birer hayvan gözüyle bakarlar. Bir ağacı ağaç, bir dağı dağ ve suyu su olarak bir hayvan bile görür ve kendi ihtiyacını giderir. Fakat insana hangi amaçla duyu, duygular ve düşünen bir kafa ihsan edilmişse, o sadece eşyayı görüp kendi ihtiyacına göre kullanmaktan ibaret değildir; asıl amaç, bir insanın hakikatı araması ve elindeki bilgi, bulgu ve işaretlerle bunu bulmasıdır. Maalesef, pek çok kişi bu konuda gaflet içindedirler ve bu gaflet onların doğru yoldan sapmalarına sebep olmuştur. Hakikat şu ki, eğer kalplere kilit vurulmamış olsaydı, peygamberlerin sözlerini anlamak ve onların hidâyetinden yararlanmak bu kadar zor olmayacaktı.

76- Yukarıdaki cümlede sözü geçen gafletin tabiî neticesi budur. İnsanlar, yoldaki işaretleri kaybedince, doğru yoldan ayrıldılar ve etraftaki çalılara takıldılar veya çukurlara düştüler. Yine de, çok az kişi menzilini tamamıyla kaybetmiştir veya Allah'ın yaratıcı ve rızık verici olmadığına inanmaktadır. İnsanların pek çoğunun sapıklığı, Allah'ı inkâr etmekten değil, O'na şirk koşmaktan ileri geliyor. Yani, onlar "Allah diye bir şey yoktur" açıkça demiyorlar; aksine Allah'ın zâtı, sıfatı, yetkileri ve haklarında başkalarının da ortak olduğu gibi bir yanılgının içindedirler. Gökte ve yerde her yerde ve her an Allah'ın tek olu-

şunu ispatlayan işaret ve alâmetlere ibretle ve ciddiyetle bakılsaydı, bu yanılgı olmayacaktı.

77- Burada insanlar çok geç olmadan uyarılmak isteniyor. Kendilerine deniliyor ki, hayat sürecinin uzun olduğunu sanarak ve bugünün huzur ve sükûn ile rahatının daimi olacağını düşünerek geleceğin hesabını unutmayın. Hiçbir insan, kendisine verilen hayat sürecinin, belli bir zamana kadar devam edeceğini garanti edemez; ne zaman ve nasıl Allah'ın pençesine düşeceğini bilmez. Gece ve gündüz geçirdiğiniz tecrübeler gösteriyor ki, geleceğin perdesinde nelerin saklı olduğu hiç kestirilemez. Onun için, şu anda size verilen mühleti iyice değerlendirin. Üzerinde yürümekte olduğunuz hayat yolunda fazla ilerlemeden önce bir an için durup yolun doğru olup olmadığını kontrol edin. Doğru olduğunu gösteren bir belirti var mıdır? Kâinatta bunun bir delili var mıdır? Kendi cinsinizden insanların, bu yolda yürümelerinin neticelerinin, medeniyetinizdeki etkileri, sizin doğru yolda olduğunuzu gösteriyor mu?

قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي
أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا
رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

108-109- De ki: "Bu benim yolumdur. Ben, Allah'a bir basiret üzere dâvet ediyorum. Ben ve bana tabi olanlar (böyleyiz.) Allah'ı bütün noksanlıklardan tenzih ederim.[78] Ben müşriklerden değilim." Senden evvel gönderdiklerimiz de, şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz erkek kişilerdi. Müşrikler, yeryüzünde gezip dolaşıp kendilerinden evvelkilerin akibetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Ahiret yurdu, ittika edenlere daha hayırlıdır. Hâlâ bunu düşünüp anlamayacak mısınız?[79]

Açıklamalar

78- Yani, Cenab-ı Allah, O'na yakıştırılan bütün yanlış vasıflardan pâktır. Cenab-ı Allah, müşrik akideler sebebiyle kendisine yakıştırılan bütün ayıp, noksanlık ve zaaflardan münezzehtir. Cenab-ı Allah, şirkin tabiî bir sonucu olarak kendisine yakıştırılan bütün ayıp, hata ve kötülüklerden uzaktır.

79- Burada çok geniş bir konu birkaç cümlenin içine sığdırılmıştır. Bu konuyu biraz açacak olursak şöyle diyebiliriz: Bu cahil insanlar senin söylediklerini dinlemiyorlar. Zira, onlara göre, aynı mahalle ve şehirde doğan, aralarında yetişen, büyüyen, gençleşen ve yaşlılık sınırına gelen bir kişinin birden bire Allah'ın elçisi olması akıl almaz bir iştir. Ne var ki, onlar ilk defa böyle düşünmüyorlar. Bu dünya kurulduğu günden beri cahil insanların tavrı bu olmuştur.

Bundan önce de birçok defa Allah (c.c.) dünyaya çeşitli peygamberler göndermiştir. Bunların hepsi insandılar. Hiçbir zaman, bir kişi birdenbire bir şehirde ortaya çıkıp, "Allah beni peygamber olarak göndermiştir" dememiştir. Bu iş âniden ve beklenmedik bir şekilde olmamıştır. Aksine, doğru yoldan ayrılmış insanları ıslâh etmek üzere gönderilen, seçilen ve görevlendirilen kişiler (peygamberler) hep insanların yaşadığı mahalle, kasaba ve şehirlerdendi. Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Nuh (a.s.) nasıl kimselerdi? Tabiatüstü ve insanüstü varlıklar mıydılar? Yoksa insan mı? Aklı başında olanlar, bu peygamberlerin vaaz ve telkinlerini dinlemeyip dalalet ve kötülüklerinde ısrar etmiş olan milletlerin kötü sonunu bilmekte gecikmezler. Burada bilhassa Mekkelilerin dikkati felâkete uğramış ve yerle bir olmuş milletlerin sonuna çekiliyor ve deniliyor ki, "Bakın, siz ticarî yolculuklarınız sırasında pek çok memleketlerden geçiyorsunuz. Siz herhalde, Allah'ın gazabına uğramış olan Âd, Semûd, Medyen ve Lût kavimlerinin harabelerini, tarihi kalıntılarını kendi gözünüzle görmüşsünüzdür. Siz onların durumundan ibret almadınız mı? Dünyada sonları böyle olmuştur. Bir de ahiretteki cezalarını düşünün. Onun için, dünyada yaşadığınız süre içinde doğru yolu bulun, kendinizi ıslah edin ve Allah ile Peygamberine dört elle sarılın. Çünkü kimin durumu dünyada iyi ise, ahirette de iyi olacaktır."

حَتَّىٰٓ إِذَا
ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ
نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ
﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ۗ مَا كَانَ
حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَـٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

110-111- Nihayet peygamberler, ümitlerini kestikleri ve kendilerine yalan söylendi zannettikleri sırada onlara nusretimiz (zaferimiz) geldi. Dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirilmiştir. Günahkârlar gürûhundan azabımız döndürülemez. Onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an, Allah'a iftira olunacak bir söz değildir. Fakat o evvelki kitapları tasdik ve her şeyi tafsil eder.[80] Ve iman edenlere hidayet ve rahmettir.

Açıklamalar

80- Yani, insanın hidâyeti ve kılavuzluğu için gerekli olan her şeyin tafsilâtı. Bazı kimseler "her şeyi tafsil eder" ifadesinden Kur'ânı Kerim'in, dünyadaki bütün eşya ve bilgileri ihtiva ettiğini anlarlar ve bu kitapta ormanlar, tıp, matematik, bilim ve teknoloji dallarının bulunmadığını görünce şaşıp kalırlar.

ER-RA'D SÛRESİ

ADI

Bu sûrenin 13. âyetinde, "Gök gürültüsü (ra'd), O'nu (Allah'ı) hamd ile, melekler de O'ndan korkarak tesbih ederler" cümlesinde, geçen "ra'd" kelimesi, bu sûrenin adı olarak belirlenmiştir. Bu demek değildir ki, bu sûrede "ra'd"dan (gök gürültüsü) bahsedilmiştir. Aksine bu sadece bir alâmettir ve bu "er-râd" kelimesinin geçtiği bir sûre olduğunu göstermektedir.

İNİŞ TARİHİ

4. ilâ 6. rüku'lardaki bahislerden, bu sûrenin, Yunus, Hûd ve el-A'raf sûrelerinin indiği zamana, yani Mekke döneminin sonlarına ait olduğu anlaşılıyor. Sûredeki ifade ve üsluptan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, halkı uzun bir süreden beri İslâm'a dâvet ettiği; muhaliflerinin kendisini alt etmek ve davasına zarar vermek amacıyla türlü çeşit hile ve oyunlara başvurduğu; müminlerin, kâfir ve müşriklerin doğru yola gelmelerini sağlayacak büyük bir mucizenin gerçekleşmesini bekledikler; Cenab-ı Allah'ın, iman yolunu göstermek için böyle bir alışkanlığı olmadığı ve İslâm düşmanlarının mühletinin giderek uzamasından dolayı, Müslümanların sabırsızlanmamaları gerektiği konusunda kendilerine öğüt verdiği açıkça anlaşılıyor. Daha sonra, 31. âyette kâfirlerin inatçılığı ve dalâletinin birçok defa ispatlandığına ve bu sebeple, mezarlardan ölülerin dirilmesinin gerçekleşmesi halinde bile, buna inanmayacakları nave bu olay için de herhangi bir bahane veya tevil bulabileceklerine işaret edilmiştir. Bu kayıtlardan dolayı, er-Ra'd sûresinin Mekke'nin son döneminde indiğini söyleyebiliriz.

ANA KONUSU

Sûrenin ne anlatmak istediği, ta ilk âyette ifade olunmuştur; yani Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in tebliğ ettikleri haktır, ama onun dâvetini kabul etmeyenler hata işlemektedirler. Sûrenin ana konusu budur. Bu hususta çeşitli vesilelerle Tevhid, ma'âd ve risâletin haklılığı ispatlanmış, Hz. Peygamber'e iman etmenin ahlâkî ve manevi faydaları anlatılmış, ona tabi olmamanın zararları belirtilmiş ve küfrün tamamıyla bir aptallık ve cehalet olduğu ifade olunmuştur. Ayrıca, hitabenin gayesi sadece kafaları tatmin etmek değil, kalpleri de imana çekmek olduğu için, sadece mantıkî delillerle yetinilmemiş, aksine her delil ve şahadetin sunulmasından sonra, akılsız ve cahil kimselerin inadına son vermek amacıyla, etkileyici nasihat ve telkinde bulunulmuştur.

Sûrede yer yer muhaliflerin itirazlarından doğrudan söz edilmeden gereken cevaplar verilmiştir. Böylece Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dâveti hakkında bazı kimselerin kafalarında bulunan veya muhalifler tarafından kafalarına sokulan çeşitli şüphe ve tereddütler ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, yılların amansız mücadelesinden yorulan ve sabırsızlıkla gaipten bir yardımın gelmesini bekleyen iman sahipleri teselli edilmiştir.

ER-RA'D SÛRESİ

(Mekke'de nazıl olmuştur. 43 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1- Elif, lâm, mim, râ. Bunlar, Kur'ân'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen Kur'ân haktır. Fakat insanların çoğu iman etmezler.[1]

Açıklamalar

1- Bu, sûrenin giriş kısmıdır ve burada anlatılmak istenenler özetlenmiştir. Konuşmanın muhatabı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır. Cenab-ı Allah, kendisine hitap ederek diyor ki, "Ey nebi, kavminden birçok kişi, senin dâvetini kabul etmekten kaçınıyorlar; fakat, gerçek şudur ki, bu kitap ve bunun mesajını Biz sana indirdik ve onlar bunu kabul etseler etmeselerde, bu haktır". Bu kısa girişten sonra asıl konuşma başlıyor. Konuşmada münkirlere İslâm dâvetinin neden hak olduğu ve bu konuda tavırlarının ne kadar yanlış olduğu anlatılmıştır. Bu konuşmayı anlayabilmek için başta şu nokta unutulmamalıdır ki, Resul-i Ekrem (s.a.v.)'in insanlara vermek istediği mesajın üç temel unsuru

vardı: Bir, tanrılık sadece Allah'a mahsustur, bu bakımdan, Allah'tan başka kimse ibadete ve kulluğa layık değildir. İki, bu dünyadaki hayattan sonra başka bir dünya vardır ki, bunda herkes yaptıklarının hesabını verecektir. Üç, Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın resulüdür ve halka anlatmak istediği her şeyin Allah'tan geldiği unutulmamalıdır. Mekkeli kâfir ve müşrikler işte bu üç ilkeyi kabul etmekten kaçınıyorlardı; bu üç ilke burada çeşitli vesilelerle ve şekillerle anlatılmaya çalışılmıştır ve bunlarla ilgili umumun şüphe ve itirazları reddedilmiştir.

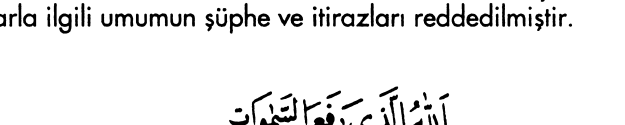

2- Allah, gökleri gördüğünüz şekilde direksiz olarak yükseltendir.[2] Sonra, -kudreti- arş üzerinde hükümran oldu.[3] Güneşi ve ayı kulların menfaatına tabi kıldı.[4] Bunların her biri muayyen bir vakte kadar dolaşır.[5] Her işi o tedbir eder. Rabbinize kavuşacağınıza kat'î surette inanasınız diye[6] âyetlerini açıklar.[7]

Açıklamalar

2- Başka bir deyişle, Cenab-ı Allah, gökleri görülmez ve hissedilmez temellere oturtmuştur. Sonsuz fezada sayısız yıldız ve gezegenleri, oldukları yerlerinde tutan veya yörüngelerinde dönmelerini sağlayan herhangi bir şey görünürde yoktur. Ne var ki, görülmez ve hissedilmez bir kuvvet bütün bunları yerlerinde ve yörüngelerinde tutmaktadır ve bu akıl almaz büyüklükteki cisimlerin dünyaya, veya başka yıldız ve gezegenlere düşmelerini önlemektedir.

3- Ayrıntılı açıklama için bkz: el-A'raf sûresi, dipnot no: 41. Burada kısaca belirtelim ki, Cenab- ı Allah'ın Arş üzerine, yani evrensel hâkimiyetinin merkezi üzerine hükümran olduğu Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde ifade olunmuştur. Bu ifadenin gayesi şudur: Cenab-ı Hak bu kâinatı sadece yaratmamıştır, ayrıca buna hüküm sürmektedir de. Bu varlıklar âlemi, bazı cahillerin sandığı gibi, kendi kendine işleyen

bir fabrika değildir. Yine bazı cahillerin düşündüğü gibi, çeşitli tanrı veya tanrıçaların menfaat ve güçlerinin çatıştığı bir savaş alanı da değildir; aksine bu düzenli bir sistem ve evrendir ve bunu yaratan, işletmektedir de.

4- Burada şu nokta da gözardı edilmemelidir ki, konuşmanın muhatabı olan kavim, ne Allah'ın varlığını inkâr ediyor ve Yaratıcı oluşuna itiraz ediyor, ne de dünyadaki bütün işlerin Allah değil başkaları tarafından yapıldığına inanıyordu. Onun için, Allahu Teâlâ'nın, gökleri yarattığı, direksiz yükselttiği ve güneş ile ayı belli bir sisteme bağladığının açıklanmasından sonra başka bir delil verme ihtiyacı duyulmadı, aksine bizzat muhatapları kabul ettiği ve inandığı hususlar bir başka şey için delil olarak kullanıldı. Yani, kâinat nizamında mabûd olabilecek, Allah'tan başka bir hükümdâr yoktur. Şimdi, Allah'ın varlığı, O'nun yaratıcı ve hükümdar olduğunu temelden kabul etmeyen bir kişi için bu delilin ne işe yarayabileceği sorulabilir. Bunun cevabı şudur: Allahu Teâlâ, müşriklere, tevhidin ispatı için hangi delil veriyorsa, o delil dinsiz ve Allahsızların, Allah'ın varlığını kabul etmeleri için de kâfidir. Şöyle ki, tevhid ile ilgili istidlâlin temeli, yer ile gökler arasında uzanan tüm kâinatın mükemmel bir nizam olduğu ve bütün bu nizamın akıl almaz bir kanuna göre işlediği görüşüne dayanır. Bu muazzam nizamda cihanşumül bir iktidar, her türlü ayıp ve eksiklikten arınmış bir hikmet ve her türlü hatadan yoksun bir ilmin işaretlerinin var olduğu unutulmamalıdır. Bu işaretler nasıl ki bu nizamın ve saltanatın birden fazla hükümdarı olmadığını ispatlıyorlar, bunun tek bir hâkimi olduğunu da ortaya koyuyorlar. Yöneticisiz bir yönetimi, hükümdarsız bir kanun ve saltanatı, hekîmsiz bir hikmeti, âlimsiz bir ilmi ve her şeyden çok, yaratıcısız bir yaratıcılığı ya akılsız ya da inatçı biri tasavvur edebilir.

5- Yani, bu nizam ve saltanat, buna çok kuvvetli ve kudretli bir varlığın hükmettiğini ve temelinde eşsiz bir hikmetin var olduğunu ispatlamakla kalmıyor; ayrıca bu sistemin bütün parçaları, elemanları, araçları ve bunda bulunan bütün güçler, bu nizamın hiçbir şeyin ölümsüz veya daimi olmadığını, her şeyin belli bir zamana tabi olduğu ve miyâdının dolmasından sonra yok olduğunu ispatlıyorlar. Bu hakikat, bu nizamın her bir parçası için geçerli olduğu gibi nizamın tümü için de doğrudur. Bu tabiatlar âleminin yapısı zâten bunun ebedî ve daimi

olmadığını gösteriyor. Bu kâinatın da bir zaman süreci vardır; bu süre bittikten sonra başka bir dünya ortaya çıkarılacaktır. Bu sebeple, kıyâmetin gerçekleşmesi değil, gerçekleşmemesi imkânsızdır.

6- Yukarıda bahsedilen kâinattaki işaretler elbette ki, bu âlemlerin Yaratıcısı ve Rabbinin tek olduğunu gösteriyorlar. Ancak ölümden sonra hayat, ilâhi mahkemede insanların yargılanması ve mükafat veya ceza bulmalarına ilişkin Resûlullah'ın verdiği haberleri bu işaretlerin doğrulayıp doğrulamadıkları biraz gizli kalmış ve ancak biraz düşündükten sonra anlaşılır haldedir. Bu sebeple, ilk hakikat hakkında ikaz etme gereği duyulmadı, çünkü dinleyici ancak delilleri dinledikten sonra neyi ispat ettiklerini anlayabilir. Fakat ikinci hakikat üzerinde önemle durulmuştur ve yine bu işaretlerle, Allah ile buluşma ve hesaplaşmanın mümkün olduğuna işaret edilmiştir.

7- Yani, Resûlullah'ın haber verdiği hakikatlerin birer gerçek olduğunu gösteren işaretler. Kâinatta bu tür işaret ve alâmetler bolca mevcuttur. Bu işaret veya alâmetler yer ile gökler arasında bulunuyor ve bunları herkes görebiliyor.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ
مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ
وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

3-4- O yeri, enine boyuna uzatıp döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar meydana getirendir. Ve O, her meyveden yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır. Geceyi gündüze O bürüyor.[8] İyi düşünenler için elbette bunda ibret vardır. Arzda birbirine komşu kıtalar,[9] üzüm bağları, ekinler, çatallı ve ça-

talsız hurmalıklar vardır.[10] Hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) biz onlardan bazısını yemişlerinde bazısından üstün kılıyoruz. İşte bunlarda aklını kullanan kavim için kudretimize âyetler vardır.[11]

Açıklamalar

8- Göklerdeki yıldız, gezegen ve diğer cisimlere işaret edildikten sonra burada dünyadaki alâmet ve âyetlerden bahsedilmiştir. Burada da, Allah'ın kudreti ve hikmetinin işaretlerinden, yukarıdaki âyetlerden semavî âlemin işaretlerinden olduğu gibi, iki hakikat (tevhid ve âhiret) için deliller verilmiştir. Bu delilleri şöyle özetleyebiliriz:

(1) Gökteki cisimlerle yerin bağlantısı, yerin güneş ve ay ile olan ilişkileri, dünyadaki sayısız mahlûkatın ihtiyaçlarının dağ ve nehirlerle olan bağları; kısaca, bütün bunlar, bunları ayrı ayrı tanrıların yaratmadığını ve birçok yetkili tanrıların yönetmediğini açıkça ortaya koyuyor. Zira, böyle birşey olsaydı, yaratıklar ile cisimler arasındaki böylesine mükemmel bir uyum ve denge sağlanamazdı ve devam edemezdi. Ayrı ayrı tanrılar, her nesnesi yerden göklere kadar mükemmel bir uyum içinde olup hiçbir zaman çatışmaya meydan vermeyen koskoca bir kâinatın yaratılması ve işlenmesini nasıl planlayabilirlerdi?

(2) Yer küresi gibi büyük bir gezegenin fezada asılı kalması, sathında yüksek dağların peyda olması, gövdesinde upuzun ırmak ve nehirlerin akması, kucağında türlü çeşit ağaç ve bitkilerin bitmesi, çiçeklerin açması, meyveler vermesi, ve düzenli bir şekilde, hiç aksamadan gece ile gündüz gibi şaşırtıcı bir doğa olayının meydana gelmesi, bunları yaratan Allah'ın kuvveti ve kudretine şahitlik ediyorlardır. Böylesine bir Kadir-i Mutlak'ın, insanı, ölümünden sonra diriltemeyeceğini sanmak, akılsızlık ve cehalettir.

(3) Yeryüzünün yapısında, üzerinde dağların çıkmasında, dağlar ve tepelerden sonra akmasında, meyvelerin her birinin çifte şekilde olmalarında ve geceden suların gündüzün düzenli bir şekilde gelmesinde var olan sayısız hikmet ve maslahatlar, bu yaratılış düzenini hazırlayan Allah'ın son derece akıllı ve zeki olduğunu bağıra bağıra ispatlıyorlar. Bütün bu nesneler, bunların ne iradesiz bir kuvvetin marifeti ne de akılsız bir bebeğin oyuncakları olmadığını gösteriyorlar. Bu yaratık ve cisimlerin her birinde bir Hekîm'in hikmeti, üstelik son derece olgun ve gelişmiş bir hikmetin var olduğu kolayca anlaşılıyor. Bütün bunları gördükten sonra ancak akılsız bir kişi, Cenab-ı Allah'ın, insanları ya-

ratıp dünya işlerine karıştırdıktan sonra hesapsız kitapsız toprağa gömeceğini düşünebilir.

9- Yani Cenab-ı Allah yeryüzünün her köşesini aynı şekilde yaratmamıştır. Aksine, dünyada çeşitli kıtalar, okyanuslar ve bölgeleri doğurmuştur ki, bunlar coğrafi ve fiziksel yapıları, renkleri, nitelikleri, ihtiva ettikleri maddeleri, özellikleri, yetenekleri, kapasiteleri, güçleri, ürünleri, yeraltı ve yerüstü kimyasal ve madenî hazineleri bakımından birbirinden çok farklıdırlar. Bu, birbirinden farklı kıta ve bölgelerin ortaya çıkışı, var oluşu ve aralarındaki farkların devam etmesi sayısız hikmet ve maslahatlar taşımaktadırlar. Diğer yaratıkları bir yana bırakıp sadece insanın menfaatlarını gözlerimizin önünde bulundurursak, insanın muhtelif amaçları, maslahatları ve mütecânis bölgeler arasında bulunan bağ ve uyum ile denge ve bunların dolayısıyla insanî medeniyetin gelişmesi için sağlanan imkânların, elbette ki bir Hakîm'in fikri ve iyice planlamış olduğu bir projesi ve tesisi ile, akıllıca ve zekice iradesinin neticeleri olduğunu anlayabiliriz. Bunun sadece tesadüfi bir hadise olduğunu söylemek için hem vurdumduymaz, hem kazkafalı olmak gerek.

10- Bazı hurma ağaçlarının kökünden sadece bir, bazılarından da birden çok ağaç çıkar.

11- Bu âyette Allah'ın vahdeti, kuvveti, kudreti ve hikmetinin çeşitli âyet ve işaretlerine dikkat çekildikten sonra şu ince gerçeğe de temas edilmiştir: Allah'ın kâinatında tekdüzelik yoktur. Aynı dünyada, renk, şekil, fiziksel yapı ve özellikleri birbirinden farklı olan bölgeler vardır. Aynı dünyada ve denizlerde her türlü çeşit meyveler ve ürünler vardır. Aynı ağaçlar vardır, ama bunun her meyvesi, genel hatlarıyla aynı olmasına rağmen, şekil, ölçü ve diğer özellikleri bakımından birbirinden farklıdır. Aynı kökten iki ayrı gövde çıkıyor ve bunların her biri kendine has özelliklere sahiptir. Bu ince ayrıntıları göz önünde bulunduran bir kişi, insanların mizacı, huyları, karakterleri ve eğilimlerindeki farklılıklardan şaşmayacak ve telaşa kapılmayacaktır. Nitekim aynı sûrede daha ilerde denilmiştir ki, Cenab-ı Hak isteseydi bütün insanları birbirinden farksız yaratabilirdi; ama Allah hangi hikmetle bu kâinatı yaratmışsa, işte o hikmet tekdüzeliği değil, değişikliği, farklılığı ve rengarenkliği gerektiriyor. Her insan, her hayvan ve her nesne aynı suret ve yapıyla yaratılsaydı, bütün bu varlıklar âlemi anlamsız kalacaktı.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا
أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ
الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ
مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ
ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

5-6- Ne kadar taaccüb etsen yeridir. "Biz öldükten sonra toprak olduktan sonra yeniden yaratılır mıyız?" demeleri şayan-ı taaccübtür. İşte onlar, Rablerini tanımayanlardır. Onların boyunlarında zincirler vardır.[12] Onlar orada ebedi[13] olmak üzere Cehennem ehlidir. Müşrikler, senden iyilikten evvel fenalığı çarçabuk getirmeni isterler.[14] Halbuki onlardan evvel örnek olacak nice ukubetler geçmiştir. Rabbin, zulümlerine rağmen, insanlar için mağfiret sahibidir. Ve aynı zamanda da azabı şiddetlidir.

Açıklamalar

12- Yani, kâfir ve müşriklerin âhireti inkâr etmeleri ve bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını düşünmeleri aslında Allah'ın kudretini ve hikmetini inkâr etmeleriyle eşdeğerdir. Bunlar kendilerinin öldükten ve toprak olduktan sonra tekrar hayata kavuşmalarının mümkün olmadığını söylerken aynı zamanda bunları yaratan Allahu Teâlâ'nın hâşâ âciz, çaresiz, budala ve çılgın olduğunu ima ederler.

13- Bir kişinin boynunda zincir olması, onun mahkûm veya esir olmasının işaretidir. Burada ise kâfir ve müşriklerin boyunlarında zincirler olduğuna dair ifadenin mânâsı şudur: Bu adamlar kendi cehâlet, inat, nefeslerinin istekleri ve atalarının örf ve âdetlerinin esiridirler. Bunlar serbest düşünemez, hareket edemezler. Bunlar, taassuplarına öylesine esir olmuşlardır ki, her ne kadar mâkul görülse de âhireti kabul etmezler, ve her ne kadar saçma görülse de, âhireti inkâr ederler.

14- Mekkeli kâfirler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e derlerdi ki, sen gerçekten bir nebi isen ve görüyorsun ki, biz seni tekzip ediyoruz, o zaman bize korktuğun o azabı ne zaman göndereceksin, azabın gelişi neden gecikiyor? Bazan da meydan okur edâyla şöyle derlerdi: "Yâ Rab, hesabımızı şimdi gör, kıyâmete tehir etme" ve bazan da şöyle haykırıyorlardı: "Yâ Rab, Muhammed'in bize anlattıkları hak ve senden gelme ise, ya bize gökten taş yağdır ya da başka bir azap indir". Bu âyette kâfirlerin işte bu tür sözlerine değinilerek deniliyor ki, bu ahmaklar hayırdan önce şerri istiyorlar. Allah tarafından kendilerinin düzelmeleri için verilen mühletten yararlanmak yerine istiyorlar ki, bu mühlet bir an önce bitsin ve bu isyankâr davranışları sebebiyle derhal cezalandırılsınlar.

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ
قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

7- Kâfirler: "Niçin Muhammed'e Rabbinden bir mucize indirilmedi?"[15] derler. (Habibim) sen ancak bir korkutucusun. Her kavmin de bir hidâyet rehberi vardır.[16]

Açıklamalar

15- Kâfir ve müşriklerin "mucize"den kastı, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in Allah'ın peygamberi olduğunu gösteren ve ispatlayan bir işaretti. Onlar, Hz. Muhammed'in söylediklerinin doğruluğunu, bir delil olarak kabul etmiyorlardı. Onlar, Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bir ders ve ibret almaya hazır değillerdi. Onlar, Resûlullah'ın tebliğ ve öğretileri sayesinde sahabelerin hayatlarında meydana gelen muazzam değişiklikten de ibret almaya yanaşmıyorlardı. Onlar, müşrik inançları ve Cahiliyenin evhâmı ve batıl inançlarının çürüklüğünü ortaya koyan Kur'ân-ı Kerim'deki makul delilleri de kabul etmeye hazır değillerdi. Onlar bütün bunları bir yana bırakıp Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamberliğini ispatlayacak bir mucize bekliyorlardı.

16- Burada müşriklerin, ardı arkası kesilmeyen isteklerine cevap verilmiştir. Burada, müşrikler kastedilerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e deniliyor ki, "Ey nebi, bunları tatmin etmek için nasıl bir mucize gösterilmesi gerekiyor, diye tasalanma. Senin işin herkesi tatmin etmek değildir. Senin işin, sadece gaflet uykusunda bulunanları uyandırmak, kötü gidişatının sonuçlarını kendilerine bildirmektir. Biz bu hizmeti her devirde ve her kavimde bir elçi vasıtasıyla yaptırdık ve senden aynı hizmeti alıyoruz. Bundan sonra kim isterse gözlerini açsın ve kim isterse gaflet uykusunda kalsın." Bu cevabı verdikten sonra Cenab-ı Allah müşriklerin isteklerine sırt çevirip kendilerine gereken uyarıda bulunuyor ve diyor ki, siz, her şeyin karmakarışık olduğu, bozuk bir düzende yaşamıyorsunuz. Rabbiniz öyle bir Rabdır ki, siz daha anne karnında teşekkül ederken her birinizden haberdardı ve hayat boyunca da her birinizin bütün faaliyetlerini gözlemektedir. Kaderiniz ile ilgili karar O'nun mahkemesinde, adalet kurallarına tamamıyla uygun olarak ve sizin özelliklerinize göre verilmektedir ve yer ile gökler arasında hiçbir kuvvet bu kararları zerre kadar değiştiremez.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ
الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۗ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَآءٌ مِنْكُمْ مَنْ
اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ
بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهٗ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ
يَحْفَظُونَهٗ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۗ وَاِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهٗ ۚ
وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾

8-11- Allah, her dişinin taşıdığı ve rahimlerde artan ve eksileni bilir.[17] Her şey, O'nun indinde bir ölçü iledir. O, gaybı ve görüneni bilen çok yüce ve

pek büyüktür. Sizden sözünü gizleyen ve açıklayan, gecede gizlenen ve gündüzde iş gören, O'nun yanında müsavidir. O'nun takipçileri vardır ki, insanları önünden ve arkasından giderek Allah'ın emriyle muhafaza ederler.[18] Bir kavim nefislerinde olan iman ve ihlâsı değiştirmedikçe, Allah onlara olan nimetini değiştirmez. Allah, bir kavme fenalık murad ederse onu geri çevirecek hiçbir çare yoktur. Onlar için, O'ndan başka bir veli ve dost yoktur.[19]

Açıklamalar

17- Bu demektir ki, anne rahmindeki bebeklerin organları, güçleri, yetenekleri, yetkileri ve kapasitelerinde çoğalma ve azalma ile ilgili bütün gelişmeler Allah'ın gözetiminde oluyor.

18- Yani, iş sadece Cenab-ı Allah'ın herkesi bir an ve her durumda gözetlemesi ve bütün hareketlerini bilmesinden ibaret değildir. Buna ilâveten, Allah'ın tayin ettiği gözlemci ve takipçiler de her kişiyi gölge gibi takip ediyor ve hayatı boyunca bütün hareketlerini bir deftere kayıd ediyorlar. Bu hakikatın anlatılmasının gayesi, böylesine bir Rabbin saltanatında kendilerinin kontrolsüz bir şekilde yaşamaları için dünyaya salındıklarını ve hiçbir muhasebeye tabi tutulamayacaklarını sananların, kendi felâketlerini kendilerinin hazırladıklarını dile getirmektedir.

19- Yani, sanmayın ki, Allah nezdinde öyle nüfuzlu ve güçlü bir mürşidiniz, veliniz, yardakçınız, peygamberiniz veya meleğiniz vardır ki, sizden adak, hediye, sadaka ve benzeri rüşvetler alıp, sizi kötü amelinizden dolayı çarptırıldığınız cezadan kurtaracaktır.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا
مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾
لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيْءٍ
إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ
الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾

12-14- Size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren, yağmurlarla ağırlaşmış yüklü bulutları meydana getiren O'dur. Gök gürültüsü, O'nu (Allah'ı) hamd[20] ile, melekler de O'ndan korkarak tesbih ederler.[21] Yıldırımları gönderip onunla dilediğini çarpar. Halbuki kâfirler, Allah hakkında mücadele ederler. Allah kudret ve azabında çetindir.[22] Hakk olan dua,[23] ancak Allah'a mahsustur. O'nu bırakıp çağırdıkları putlar ise kendilerine karşılık vermezler. Bu, suyu ağzına götürmek maksadıyla elini suya uzatan ve fakat ona bir türlü erişemeyen gibidir. Kâfirlerin duaları sapıklık içinde kalmaktan başka (bir mahiyette) değildir.

Açıklamalar

20- Yani gök gürültüsü, bu rüzgârları estiren, bu buharları yükselten, bu kesif bulutları toplayan, şimşeği yağmurun bir vasıtası yapan ve dolayısıyla, yeryüzündeki mahlûkatın su ihtiyacının karşılanmasını mümkün kılan Allah Subbûh ve Kuddûs'tur, kendi hikmeti ve kudretinde kâmildir, sıfatları bakımından her türlü ayıptan arınmıştır ve tanrılığında kimse ortak değildir. Hayvanlar bu gök gürültüsünde sadece gürültüyü duyarlar; fakat akıl ve zekâ sahipleri bulutlar ve gök gürültüsünden tevhid dersini alırlar.

21- Meleklerin, Allah'tan korkmaları ve O'nu tesbih etmelerinden bahsetmenin burada özel bir sebebi vardır. Müşrikler her devirde melekleri tanrı ve mabud olarak kabul ederler ve onların, Allah'ın tanrılığında ortak olduklarını sanarlar. Müşriklerin bu yanlış düşüncesi burada reddedilip, meleklerin Allah'ın ortakları değil, kul ve köleleri olduğu ve O'ndan çok korktukları ifade olunmuştur.

22- Yani, Cenab-ı Allah'ın pek çok kozları vardır ve bunları istediği zaman istediği kişilere karşı kullanabilir. Allahu Teâlâ'nın darbesi inmeden bir an önce bile, ilgili kişi veya topluluğun canı bile duymaz ve farkına varmaz. Böylesine kudretli ve heybetli bir Rab hakkında ileri geri ve saçmasapan şeyler konuşanlara kim akıllı diyebilir?

23- Burada duadan, insanların Allah'ı kendi ihtiyaçları için çağırmaları kastedilmiştir. Demek ki, her türlü hâcet ve ihtiyaçların giderilme yetkileri Allah'ın elindedir ve ancak O'na yapılan dua haktır.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ
السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ
شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

15-16- Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de, gölgeleri[24] de sabah akşam, Allah'a secde[25] eder. De ki (Habibim): "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" "Allah'tır"[26] diye cevap ver. De ki, "O halde O'ndan başka olup, kendilerine bile ne bir faide ve ne de bir zararları olmayan şeyleri dost mu edinirsiniz?" De ki: "Kör ile gören bir olur mu[27] Yahut karanlıklar ile nur bir olur mu?"[28] Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratıcı ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerine göre birbirine benzer mi göründü?[29] De ki: "Her şeyi yaratan Allah'tır. O, birdir. Her şeye galip ve hâkimdir."

Açıklamalar

24- Gölgelerin secde etmeleri şu demektir: Eşyânın gölgeleri sabah akşam, düzenli bir şekilde doğu veya batıya kayar; bu da, bu eşya ve gölgelerin belli bir emre ve kanuna tabi olduklarını gösterir.

25- "Secde", itaat etmek üzere eğilmek, emre itaat etmek veya teslim olmak demektir. Yerdeki ve göklerdeki bütün yaratıklar, hayvanlar ve cisimler Allah'ın kanununa tabi oldukları ve emrine karşı gelmeye cesaret edemedikleri için ona secde ederler. Yani, secde etmeleri, O'na itaat ve teslimiyetlerini bildirmeleri anlamındadır. Bir mümin rıza ve istekle, bir kâfir de istemeyerek ve mecbûren aynı Allah'ın önünde eğilirler, çünkü Allah'ın tabiat kanununa karşı gelemezler.

26- Şurası unutulmamalıdır ki, Mekkeli kâfir ve müşrikler, yer ve göklerin Rabbinin Allah olduğuna zâten inanıyorlardı. Onlar bu sorunun cevabını "Allah"tan başka veremezlerdi, çünkü böyle bir şey bizzat kendi inançlarıyla ters düşerdi. Fakat, Hz. Muhammed (s.a.v.) bu konuda kendilerine bir soru yöneltince buna müsbet cevap vermekten

kaçınıyorlardı. Zira, müsbet cevaptan sonra Tevhid'i kabul etmeleri gerekiyordu ve şirk için herhangi bir sebep kalmıyordu. Kendi durumlarının zaafını bilen Mekkeli müşrikler, bu soruya cevap vermek yerine sessizliği tercih ederlerdi. Bu sebepten dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim'de Cenab- ı Allah defalarca, Hz. Peygamber'in, müşriklere gökler ve yerin yaratıcısı ve hâkiminin kim olduğunu sormasını istemiştir. Kendilerine yöneltilen soruların bazısı şunlardır: Bu kâinatın Rabbi kimdir? Size rızık veren kimdir? Bu tür sorulara genellikle "Allah" olarak cevap verilmiş ve bundan şu delil çıkarılmıştır: Madem ki, bütün bunların Rabbi Allah'tır, o halde siz başkalarına niçin tapıyor ve kulluk ediyorsunuz.

27- Kör, kâinatta her taraf Allah'ın vahdetinin belirtileri dururken bunları görmeyen kişidir. Gören de, kâinatın her zerre ve yaprağında ilahi marifetlerin var olduğunu gören kişidir. Cenab-ı Allah'ın bu sorusunun cevabının anlamı şudur: Ey kazkafalı kişiler, eğer siz bir şeyi göremiyorsanız, gören gözlere sahip bir kişi neden kendi gözlerini dağlasın? Hakikatı apaçık bir şekilde gören bir kişi, siz basiretsizler gibi neden sürünüp dursun?

28- "Nur", Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)ir ve ona tabi olanların sahip oldukları Hak ilminin aydınlığıdır. "Karanlık"tan da, münkirlerin, içinde bulundukları cehâletin karanlığı kastedilmiştir. Burada sorulan soru da şu anlama gelmektedir: Nuru ve ışığı bulmuş olanlar niçin bunlardan vazgeçip karanlığa gömülsünler? Siz elbette ışığı takdir etmiyor ve önemini bilmiyorsunuz; fakat bunu bulmuş, karanlık ile nur arasındaki farkı öğrenmiş olan ve gün ışığında doğru yolu kolayca görebilen bir kişi ışığı, aydınlığı, nuru ve parıltıyı bırakıp karanlıkta yuvarlanmayı nasıl kabul edebilir?

29- Bu sorunun anlamı şudur: Eğer dünyada bazı şeyleri Allahu Teâlâ yaratmış, bazılarını da başkaları yaratmış olsaydı ve Allah ile diğer tanrıların yaratıcılığı arasında bir ayırım yapmak güç olsaydı, o zaman elbette ki, bu şirk için makul bir temel teşkil edebilirdi. Ama müşrikler bile, mabudlarının tek bir kıl veya iğne yaratmadığı ve yaratılışta bu sahte tanrı ve tanrıçaların hiçbir rolü olmadığını kabul ederken, bu sahte tanrı ve tanrıçalar, Yaratıcının hak ve yetkilerinde niçin ortak edilmişlerdir?

30- Burada aslında "kahhâr" kelimesi kullanılmıştır ki, "kendi gücüyle herkese hükmeden ve herkesi mağlup eden varlık" anlamını taşı-

maktadır. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu gerçeğini müşrikler de kabul ediyorlardı. Allah'ın bir ve "Kahhar" olması ise yukarıdaki hakikatı kabul etmenin zorunlu sonucudur ve ilk şıkkı kabul edip bu ikinci şıkkı inkâr etmek mümkün değildir. Çünkü, her şeyi yaratan biri, mutlaka bir ve kahhar (galip ve hakim) olmalıdır. Diğer bütün şeyler mahlûk olduğu için, mahlûklar kendi Halıkların zât, sıfat, yetki ve haklarında nasıl şerik olabilirler? Bu bakımdan o varlık mutlaka Galip ve Hâkimdir, zira mahlukun kendi Halıkına mağlup olması, "mahlûkiyet" kavramına tamamıyla uygundur. Eğer Hâlık, mutlak bir galebeye sahip olmasa, nesneleri nasıl yaratabilir? Onun için, Allah'ı Hâlık olarak kabul eden biri, bu iki akıl ve mantık usulünü bir kenara atamaz. Dolayısı ile, bir kişinin Hâlık'ı bırakıp mahlûka kulluk etmesi ve Galibi bir yana bırakıp mağluba dua etmesi ve yalvarması tamamıyla saçma ve gülünçtür.

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ
عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ
الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ
فِي الْأَرْضِ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

17- Allah, gökten bir yağmur indirmiştir. Vadiler kendi istiabı derecesinde sel olmuştur. Sel de, üstüne çıkan bir köpük yüklenip götürdü.[31] Bir de süs eşyası veya âlet yapmak için, ateşte üzerini yakıp erittikleri madenlerden de bunun gibi bir köpük vardır.[32] İşte Allah hak ile bâtılı böyle misallendirir. Köpüğe gelince, o atılır gider (bâtıl da böyledir). İnsanlara faydası olan (öz) ise yerde kalır (Hak buna benzer). Allah işte böyle misaller verir.

Açıklamalar

31- Burada, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahy ile inen ilim, gökten yağan yağmura benzetilmiştir. İman edenler ise kendi istidat ve kabiliyetlerine göre rahmet yağmurundan paylarını almış olan dere ve çay-

lara benzetilmiştir. Ayrıca, İslâmî harekete muhalif olan münkirler ve kâfirlerin kopardığı gürültü ve yaygara da, her selin gelişiyle su üzerine çıkan köpük ve pisliklerle eşdeğer tutulmuşlardır.

32- Bir imalâthane veya dökümhânedeki fırın veya ocağın işi, metallere çeşitli şekiller verip kullanılır hale getirmektir. Metal ve madenler bu işlemden geçerken bazı kir ve pislikler üzerlerine gelir ve geçici bir süre için sadece bunlar görülür. Halbuki bunların ömrü kısadır ve asıl saf maden daha sonra ortaya çıkar.

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ
الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

18- Rablerinin emrine icabet edenlere âhirette o icabetin daha güzeli vardır. O'nun emrine icabet etmeyenler, yeryüzünde bulunan şeylerin hepsine ve bir misli de fazlasına sahip olsalar, azaptan kurtulmak için onu feda ederlerdi.[33] Onlar için fena hesap vardır.[34] Ve yerleri Cehennemdir. O ne fena yerdir.

Açıklamalar

33- Yani onlar öyle bir belâya çarpılacak ve öylesine bir felâkete uğrayacaklar ki, bundan kurtulmak için dünyadaki hiçbir şeyi vermekten çekinmeyecekler.

34- Burada "fena hesap" veya "sert hesap"tan şu kastedilmiştir: Bu insanların gözlerinin yaşlarına bakılmayacak; hiçbir hata ve yanlışlıkları affedilmeyecek ve işledikleri hiçbir suç cezasız kalmayacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre, bu tür yargılama veya muhasebe, dünyada Allah'a isyan etmiş olan kulların davalarında yapılacaktır. Bunun aksine, Allah'a tabi ve emirlerine itaatkâr olanların "hafif" bir hesaplaşmaya tabi tutulacağı kaydedilmiştir. Bu sınıftaki kulların iyi karakter ve hizmetlerine karşılık, hata ve günâhları affedilecek ve genel tavır ve davranışları göz önünde tutularak pek çok zaaf ve

eksikliklerine göz yumulacaktır. Bu husus, Ebu Davud'da naklolunan Hz. Âişe'nin bu hadisiyle daha da açıklık kazanıyor: Hz. Âişe, Rasûlullah'a arz etti, "Yâ Rasûlullah, kanaatimce Kitabullah'ın en dehşetengiz âyeti, "men ya'mel yuczebehî (Kötülük yapan cezasını bulacaktır) tabirinin geçtiği âyettir." Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu ki, "Allah'a tabi ve itaatkâr olan bir kul dünyada bir acı duyar, hatta ona bir diken batarsa, Cenab-ı Allah'ın, bunun, onun herhangi bir hatasının bedeli olduğunu kabul ederek hesabını oracıkta temizlediğini bilmiyor musun? Âhirette ise yargılanacak her sanık cezasını bulacaktır." Hz. Âişe, "O halde, Allah'ın şu buyruğunun mânâsı nedir?: Kimin amel defteri sağ eline verilecekse ondan hafif hesap alınacak" dedi. Rasûlullah cevap verdi: "Buna ilk duruşma diyebiliriz. (Yani o zaman sanığın hem iyi hem kötü tarafları ölçülecektir) Ama anlayın ki, hesaba tabi tutulanın hali haraptır."

Bunu şöyle bir misal ile açıklayabiliriz: Bir efendi, kendisine bağlı ve emrine karşı gelmeyen uşağının ufak tefek hatalarını görmezlikten geliyor, hatta iyi hizmetlerine karşılık bazı büyük hatalarını da affediyor. Fakat, bir uşağının ihanetini iyice anlıyorsa, onun hiçbir hizmetini kaale almadan küçük büyük bütün hata ve suçlarının muhasebesini yapıyor ve layık olduğu en sert cezayı vermekten çekinmiyor.

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾

19-20- Rabbin tarafından sana indirilen din ve Kur'an'ın hak olduğunu bilen, hakkı görmeyen kör gibi midir?[35] Onlar ancak akıl sahipleridir ki, iyice düşünür.[36] Onlar ki, Allah'ın ahdini yerine getirip, verdikleri sözü bozmazlar.[37]

Açıklamalar

35- Yani, gözleri kör olanlar ve gözleri görenler, başka bir deyişle, hakikatı görmeyenler ile görenlerin sonu, ne dünyada ne de âhirette iyi olur.

36- Yani, Allah'ın gönderdiği bu mesajı ve Allah'ın Resûlünün bu dâvetini kabul edenler, câhil, budala veya akılsız değil, son derece zeki ve akıllı olurlar. Ayrıca, güzel ahlâk ve faziletleriyle dünyada kazandıkları itibar ve şöhretin bedelini âhirette de çok iyi bulurlar; bunun ayrıntıları daha sonraki âyetlerde anlatılmıştır.

37- Burada Allah'ın ahdinden, Cenab-ı Allah'ın, dünyanın doğuşunda bütün insanlardan, sadece kendisine itaat ve kulluk etmelerine dair aldığı söz kast edilmiştir. (Açıklama için bk: el-A'raf sûresi, dipnot: 134 ve 135). Bu söz her insandan alınmış, herkesin tabiatında saklıdır ve Allah'ın yaratmasıyla ve vücuda gelmesiyle somut bir şekil alır ve hayatı boyunca giderek gelişir. Allah'ın rızkıyla yetişmesi, O'nun yarattığı şeyleri kullanması, O'nun ihsan ettiği kuvvetlerden yararlanması vs. bir insanı Rabbiyle öyle bir hayat sözleşmesine bağlar ki, akıllı, bilinçli ve sadık bir kişi hiçbir zaman bunu bozmaya cesaret edemez; tabiî sehven attığı bir adımın dışında.

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ
سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟
ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ
ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾

21-22- Onlar ki, Allah'ın emrettiği sılâ-i rahme riayet ederler.[38] Rablerinden korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler. Onlar ki, Rablerinin rızasını kazanmak için sabrederler,[39] namazı dosdoğru kılarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcarlar. Kötülüğü de iyilikle savarlar.[40] İşte bunlar (yok mu?) âhiret saadeti onlar içindir.

Açıklamalar

38- Burada "sılâ-i rahm"den, insanın toplum hayatının ıslâhı ve felâhının dayandığı bütün sağlıklı sosyal ve medenî bağlar kastedilmiştir.

39- Yani onlar kendi arzu ve isteklerini kontrol ederler, duygu ve

eğilimlerini sınırlandırırlar; Allah'a itaatsızlıkta görülen fayda ve zevklere kanmazlar ve Allah'a itaatte karşılanabilecek her türlü güçlük, zarar ve eziyetleri seve seve çekerler. Bu bakımdan bir müminin bütün hayatı aslında sabırla geçer. Zira, mümin Allah'a ümidini bağlayıp, âhiretteki kalıcı mükâfatlar için bu dünyada nefsini kontrol eder ve kendisini günâha çekecek her türlü nefis eğilimine başarılı bir şekilde karşı koyar.

40- Yani, onlar kötülüğe kötülükle değil, iyilikle karşılık verirler. Onlar şerre şer ile değil, hayırla karşılık verirler. Kim kendilerine ne kadar zulüm ederse etsin, karşılık olarak zulüm değil insâf ederler. Kim kendilerine ne kadar hıyânet ederse etsin, karşılığında sadakat ve dürüstlükle hareket ederler. Resûlullah (s.a.v.)'ın bir hadisi bu konuya şöyle temas etmektedir: "Siz kendi davranışınızı başkalarının davranışlarına bağlamayın. İnsanların iyilik ettiği zaman iyilik etmeniz, zulüm ettikleri zaman zulüm etmeniz doğru değildir. Nefsinizi bir usûle tabi edin. Eğer halk size iyilik yaparsa siz de iyilik yapın; ama halk size kötü davranırsa, siz ona zulüm etmeyin."

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah'ın kendisine 9 emir verdiğinin ifade edildiği hadis de, aynı mânâyı taşımaktadır. Resûlullah, bu dokuz emirden dördünün şunlar olduğunu ifade etmiştir: "İster birinden memnun, ister birine kızgın olayım, ona adaletli davranacağım; hakkımı yiyenin hakkını yemeyeceğim; beni mahrum bırakana lütufta bulunacağım; ve bana zulmedeni affedeceğim." Resûlullah'ın, "sana hıyânet edene hıyânet etme" sözleriyle başlayan hadis de aynı konuyu işliyor. Ayrıca, Hz. Ömer'in bu sözleri de aynı cinstendir: "Seninle muamele ederken Allah'tan korkmayanı cezalandırmanın en iyi şekli, senin O'na Allah'tan korkarak yaptığın muameledir."

جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ
صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ
﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ

اللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ
وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾

23-26- O dâr-ı âhiret, saadet Adn Cennetleridir. Oraya, kendileri ve babalarından, zevcelerinden, zürriyetlerinden sâlih olanlar da beraber olarak girecekler. Her kapıdan onların yanına melekler de girecek. Dünyada sabrettiğiniz için sizlere selâm olsun.[41] Ahiret saadeti ne güzeldir. Amma, Allah'ın ahdini kabul ettikten sonra onu bozanlar, sılâ-i rahmi kesenler ve yeryüzünde fesad çıkaranlara lânet ve Cehennem vardır. Allah, dilediğine rızkı genişletir. Ve dilediğine de kısar.[42] Müşrikler dünya hayatı ile böbürlendiler. Halbuki dünya hayatı âhirete nisbetle, az bir meta'dan başka bir şey değildir.

Açıklamalar

41- Bu demek değildir ki, melekler her taraftan gelip sadece selâm vereceklerdir. Bu, ayrıca şu demektir. Melekler sıra sıra gelip kendilerine, selâmetli ve emniyetli yere geldiklerini müjdeleyeceklerdir. Melekler, kendilerine, her türlü âfet, musibet, dert, sorun, tehlike, tehdit ve endişeden arınmış bir yere geldiklerini duyuracaklardır. (Daha çok ayrıntılar için bk: el-Hicr sûresi, dipnot: 29).

42- Bu âyetin evveliyâtını dilerseniz size anlatalım: Diğer cahiller gibi, Mekkeli kâfirler de akide ile amelin iyi veya kötü tarafına bakmak yerine insanları, fakirlikleri veya zenginliklerine göre değerlendirmeye çalışırlardı. Onların fikrine göre, bu dünyada, kendisi ne kadar kötü ve ahlâksız olursa olsun, zenginlik ve lüks içinde yaşamakta olan bir kişi, Allah'ın sevgilisidir ve kendisi her ne kadar iyi ve dürüst olursa olsun, fakirlik ve darlık içinde ise, Allah'ın lânetine maruz kalmıştır. Bu yanlış inançtan dolayıdır ki, kâfirler Kureyşli reislerin, ahlâk ve fazilet bakımından her ne kadar kötü olurlarsa olsunlar, Hz. Peygamber ve diğer Müslümanlardan daha üstün olduğuna ve Allah'ın onlardan yana olduğuna inanırlardı. Bu cahiller işte bu sebepten dolayı burada uyarılıyor ve deniliyor ki, rızık meselesinin Allah'a yakınlık veya uzaklıkla hiçbir ilgisi yoktur. Rızık meselesi çeşitli ölçü ve maslahatlara göre ayarlanır. Rızık, insanların ahlâkî ve manevî güçlerinin ölçüsü değildir.

İnsanlar arasındaki farklılığın tek ölçüsü düşünce ve davranışlarıdır; iyi veya kötü huy ve hasletlerdir. Bir insanın saadeti ve bedbahtlığı ancak bu ölçülere göre ölçülebilir. Ne var ki, akılsız kimseler bu ölçüleri bir yana bırakıp sadece kime daha çok zenginlik, şöhret ve servet verildiğine bakarlar.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ
اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

27- Kâfirler: "Peygamberlere, Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?"[43] derler. De ki: "Şüphesiz, Allah dilediğini dalâlete düşürür, gönlünü kendine çevirdiklerini de doğru yola iletir."[44]

Açıklamalar

43- Bundan önceki bir âyette bu soruya verilen cevap göz önünde bulundurulsun. Kâfir ve müşriklerin aynı itirazı burada tekrar nakledilip bundan başka bir şekilde cevap verilmektedir.

44- Yani kendisi Allah'a yönelmeyen ve O'ndan yüzünü çeviren bir kişiyi zorla doğru yola getirme âdeti Allah katında yoktur. Cenab-ı Allah, bir insan, hangi engebeli yollarda yuvarlanmak isterse onu o yollarda bırakır. Hidâyete ermek isteyen bir insan için gerekli olan şartlar, dalâlet sebepleri haline getirilir. Her tarafı aydınlatan bir lamba, dalâlete yatkın bir kişinin ancak gözlerini kamaştırmaya yarar. İşte burada Cenab-ı Allah'ın, dilediğini dalâlete düşürme ifadesinin anlamı budur.

Kâfirlerin, Hz. Peygamber'den bir mûcize göstermesini istemelerine verilen bu cevap, eşine az rastlanır bir olgunluktadır. Kâfirler diyordu ki, "Bize bir mûcize göster, biz de senin peygamberliğine inanalım." Kâfirlerin bu meydan okumasına cevap olarak deniliyor ki, "Ey ahmaklar, sizin doğru yola gelmeyişinizin sebebi, mûcizelerin yok oluşu değil, sizin samimiyetsizliğiniz ve hidâyeti bulmaktaki isteksizliğinizdir. Mûcize isterseniz, etrafınızda bol bol bulursunuz. Fakat, bunlardan hiçbiri sizin için ibret vesilesi veya yol gösterici olmuyor. Zira, siz Allah'ın yolunda zâten gitmek istemiyorsunuz. Size başka bir muci-

ze de gelse ne çıkar? Siz hep mûcize yokluğundan şikâyetçisiniz. Halbuki, Allah'ın yoluna talip olanlar, her tarafta mucizelerle karşılaşıyorlar ve mucizeler, işaretler ve alâmetleri görüp doğru yolu buluyor; iman ediyorlar."

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۗ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ ﴿٢٨﴾
اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾ كَذٰلِكَ
اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ
اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ۗ قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ
اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ۗ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ۗ اَفَلَمْ
يَايْـَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا ۗ وَلَا
يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا
مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿٣١﴾
وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ
كَفَرُوْا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۗ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

28-32- Onlar iman eden ve kalbi Allah'ın zikri ile huzur ve sükûna kavuşanlardır. Haberiniz olsun ki, kalpler ancak Allah'ı anmak ile mütmain olur. İman edip de sâlih ameller işleyenler (var ya) ne mutlu onlara. Onlara âhirette iyi barınak vardır. Sana vahyeylediğimiz Kur'ân-ı kendilerine okuman için seni, kendilerinden evvel ümmetler geçen ve Rahman'ı tanımayan[45] bir ümmete gönderdik.[46] Sen de ki: "Rahman, benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim. En son dönüşüm de O'nadır." Eğer Kur'an

ile dağlar yürütülse veya onunla yer yarılsa yahut ölüler konuşturulsa,[47] onlar yine iman etmezler. Muhakkak bütün iş ve kudret Allah'a mahsustur.[48] İstese, Allah'ın bütün insanları hidâyet edeceğini müminler bilmezler[49] mi? Kâfirler işledikleri kabahattan dolayı başlarına gelecek belâdan kurtulamazlar. Yahut o belâ yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz, Allah va'dinden dönmez. (Habibim) senden evvel de peygamberlerle istihza edilmiştir. O kâfirlere bir müddet için mühlet verdim. Sonra da azabla yakalayıverdim. Benim azabım onlara nasıl da şiddetli oldu.

Açıklamalar

45- Yani, Allah'tan yüz çeviren, O'nun emirlerine uymayan, O'na kulluk etmeyen, O'nun sıfatları, yetkileri ve haklarında başkalarını ortak koşan ve O'nun nimetleri için başkalarına teşekkürlerini bildiren bir ümmet.

46- Yani, Cenab-ı Allah, Hz. Muhammed'i, bu kâfirlerin istediği mucizeler olmaksızın, kendilerine bir peygamber olarak gönderdi.

47- Bu âyeti anlayabilmek için şunu bilmekte fayda vardır ki, burada kâfirlere değil, Müslümanlara hitap edilmiştir. Kâfirler, mucizeler gösterilmesini ısrarla isteyince Müslümanlar huzursuz oluyordu ve bu mel'unları ikna edecek bir ilâhi işaretin veya bir mucizenin zuhur etmesini içtenlikle istiyorlardı. Müslümanlar, özellikle böyle bir işaretin gelmesi üzerine kâfirlerin kalbinde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği hakkındaki şüphelerin arttığını görünce daha da rahatsız oluyorlardı. İşte böyle bir durumda Cenab-ı Allah kendilerine hitap ederek soruyor ki,:"Kur'an-ı Kerim'in falan falan âyetlerinin inmesiyle falan falan mucizelerin meydana gelmesi hâlinde kâfirlerin gerçekten ikna olacaklarına, Hz. Peygamber'e iman edeceklerine inanıyor musunuz? Bu sapık kimselerin Hakk'ı kabul edecekleri konusunda o kadar iyimser misiniz? Onların iman etmeleri için sadece bir mucizeye mi ihtiyaç vardır? Kur'an-ı Kerim'in talimatında, kâinatın binbir hareketinde ve cilvesinde, Hz. Muhammed'in temiz karakterinde, sahabelerin yaşantılarındaki görülmez inkılâpta ilâhi ışığı göremeyenler; dağların yürütülmesi, yerin yarılması ve ölülerin mezarlarından çıkıp konuşmaya başlamalarında mı hakikatı göreceklerdir?"

48- Yani, mucizelerin gösterilmemesinin asıl sebebi, Allah'ın bunları göstermesindeki aczi değildir; asıl sebebi, bu tür yollara başvurulmasının Allah'ın maslahatlarına aykırı oluşudur. Zira, asıl gaye, bir

nebinin nübüvvetini zorla kabul ettirmek değil, insanların hidâyete ermelerini sağlamaktır. Hidâyet de, ancak insanların sağlıklı düşünmeleri ve basiret sahibi olmalarıyla mümkündür.

49- Yani, insanların, akıl ve zekâlarını kullanmadan şuursuzca iman etmeleri istenseydi, bunun için, mucizeler göstermeye gerek yoktu. O zaman, Cenab-ı Allah bütün insanları istisnasız, mümin olarak yaratabilirdi.

أَفَمَنْ هُوَ
قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ۚ قُلْ
سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ
ٱلْقَوْلِ ۚ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا۟ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ
وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾
مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ
أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ ۖ وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ
ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ
إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ ۚ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُوا۟ وَإِلَيْهِ مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم
بَعْدَمَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

33-37- Her nefsin kazandığı hayrı ve şerri görüp bilen[50] ile kâfirlerin Allah'ın ortağı dedikleri putlar bir midir?[51] De ki: "Bunlara ad takın. Yoksa Allah'a yeryüzünde bilmediği şeyi bildiriyorsunuz? Yahut bu zahiri bir söz mü-

dür?[52] Küfreden ve Allah'ın yolunu menedenlere, hileleri[53] süslendi.[54] Allah'ın şaşırttığını hidâyet edecek yoktur. Onlara dünya hayatında azap vardır. Âhiret azabı ise daha şiddetlidir. Onlar için Allah'tan koruyacak hiçbir koruyucu da yoktur. Takvâ sahiplerine va'd olunan Cennetin misâli şudur: Ağaçları altından nehirler akar. Nimetleri ve gölgeleri devamlıdır. Bu Cennet, sakınanların sonunda gidecekleri yer olup kâfirlerin gidecekleri yer de, Cehennemdir. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen Kur'ân ile sevinirler. Fakat onların içlerinden bir kısmı da, Kur'ân'ın bir kısmını inkâr ederler. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na dâvet ederim. Dönüşüm de O'nadır".[55] Biz, onu (Kur'ân'ı) böyle Arapça bir hikmet olarak indirdik. Sende ilim hasıl olduktan sonra onların hevâsına tabi olursan, Allah'tan başka, sana ne bir dost ve yardımcı, ne de bir koruyucu vardır.

Açıklamalar

50- Yani, Cenab-ı Allah her insanın durumunu tek tek biliyor, O'nun gözünden ne iyi ve dürüst bir kişinin iyiliği, ne de kötü ve sapık bir kişinin kötülüğü kaçabilir.

51- Yani, müşriklerin, Allah'ın topraklarında ve Allah'ın rızkıyla yaşamalarına rağmen kişiliği, özellikleri ve haklarında başkalarını ortak koşmaları bir cesaret, hatta bir küstâhlıktır. Kâfir ve müşrikler böylesine büyük bir itaatsızlık ve nankörlük ettikten sonra zannediyorlar ki, öbür dünyada hesap ve cezadan kurtulacaklardır.

52- Yani, Allah'a ortak koştuğunuz varlıklarla ilgili şu üç şık vardır:

(1) Ya Allah, kendi evsâfı, selâhiyetleri ve haklarında bazılarının ortak olduğuna dair size kesin bilgiler vermiştir ki, bu durumda Allah'a ortak edilen talihli varlıkların isimlerini bir bir açıklamalısınız, ayrıca bu bilginin kimin vasıtasıyla ve nasıl geldiğini de anlatma zahmetine katlanır mısınız?

(2) Ya da bizzat Allahu Teâlâ, dünyada bazı ortakları olduğundan habersizdir ve siz bu haberi gayet kesin bir şekilde veriyorsunuz ki, bu durumda, kendi tutumunuzu açıkça ve cesurca ortaya koymalısınız. O zaman siz kendiniz, bu saçma sapan fikre çok az kişinin rağbet edeceğini veya hiç etmeyeceğini göreceksiniz.

(3) Ya da siz hiç bir delile veya belgeye dayanmadan, kendi kafanıza ve keyfinize göre istediğiniz varlığı Allah'a ortak koşuyorsunuz,

istediğiniz varlığı tanrı veya tanrıça ilân ediyorsunuz, istediğiniz nesnelere tapıyor ve yalvarıyorsunuz, istediğiniz memleket veya bölgeye istediğiniz kişi veya varlığı tanrı, veli ve kutsal koruyucu tayin ediyorsunuz.

53- Bu şirke "hile" demenin sebebi şudur: Gökteki cisimler yahut melekler ya ruhlar ya da geçmişteki büyük insanlara ilâhi sıfat ve hususiyetler ile haklar yakıştırılıyor: Halbuki, bunlardan hiçbiri hiçbir zaman ne bu özellikler ile yetkilidir ve ne de bu haklara sahip olduğunu iddia etmişlerdir, ne de insanları kendilerine tapmaya dâvet etmiş ve ters giden işlerini düzelteceklerini söylemişlerdir. Bu, sadece açıkgöz birkaç insanın işidir. Bu menfaatçı kimseler cahil insanlara hakimiyet kurmak, onlardan birtakım maddi menfaatler koparmak, malî kazanç elde etmek veya dinin baskı altında tutmak amacıyla kendilerini bu sahte tanrı ve tanrıçaların temsilcileri olduğunu söylemiş ve tanrıların propagandasını yapmışlardır.

Şirke "hile" demenin bir başka sebebi de şudur: Bu, aslında nefsin aldatılmasıdır ve insanın dünyaperestliği, ahlâk kurallarından kurtulması ve sorumsuzca bir hayat sürmesi için bir kaçış kapısıdır.

Müşriklerin şirkine hile demenin üçüncü sebebi ilerde anlatılmıştır.

54- Bir insan, bir şeyin yerine başka bir şeyi benimsediği zaman kendi vicdanını ve nefsini tatmin etmek ve halka kendi hareketinin doğruluğunu ispatlamak için seçtiği şeyin lehinde her türlü delil sunmaya ve terkettiği şeyin aleyhinde her türlü delil vermeye çalışır. Bu tabiî bir olgudur. Bu sebeple, burada denilmiştir ki, müşrikler hak dâvetini kabul etmeyince tabiat kanununa göre onların şirki veya sapıklığı onlara süslü veya güzel olarak gösterildi ki, onlar bu yolda daha da kalsınlar. Böylece onların doğru yola gelmeleri de engellenmiş oldu.

55- Burada muhaliflerin başka bir itirazına cevap verilmiştir. Onlar diyorlardı ki, eğer bu beyefendi geçmiş peygamberlerin mesajını getirmişse Yahudiler ile Hıristiyanlar kendisini niye kabul etmiyorlar? Burada deniliyor ki, ister onlar memnun olsun, ister kızgın. Hz. Peygamber Allah'ın mesajını kendilerine iletmeye devam edeceğini söylesin.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ
﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

38-39- And olsun ki, senden evvel gönderdiğimiz peygamberlere de zevceler ve evlâtlar verdik.[56] Allah'ın izni olmadıkça peygamber mucize getirmeye kadir değildir.[57] Her ecel ve vâde yazılıdır. Allah, dilediğini kaldırır ve dilediğini yerinde bırakır. "Ümmü'l-Kitap" O'nun katındadır.[58]

Açıklamalar

56- Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yapılan itirazlardan birine verilen bir cevaptır. Mekkeli kâfirler, Hz. Muhammed'in çoluk-çocuk sahibi olmasını çok yadırgıyorlardı ve bir peygamberin bedensel ve cinsel hiçbir ihtiyacı olmadığı görüşünde idiler.

57- Burada da kâfirlerin başka bir itirazına cevap verilmiştir. Onlar diyorlardı ki, "Musa, beyaz el ve âsâ gibi mucizeler getirmişti; İsa Mesih, körler ile cüzzamlıları iyileştiriyordu; Sâlih'in mucizesi, dişi devesiydi, peki yi senin mucizen nedir?" Bu soruya cevap verilirken deniliyor ki, peygamberlerden hiçbiri mucizeleri kendi güç ve yetenekleriyle göstermemiştir. Cenab-ı Allah ne zaman bir peygamber vasıtasıyla kudretini göstermek istediyse bu mucizeler sadrolundu. Eğer Allah isterse, bugün de herhangi bir mucize gösterebilir. Hz. Muhammed (s.a.v.) zâten kendisinin birtakım ilâhi güçler taşıdığını iddia etmiyor ki, siz ondan mucizeler talep ediyorsunuz.

58- Buradan da muhaliflerin bir itirazına cevap verilmiştir. Onlar diyorlardı ki, daha önce gelen kitaplar varken bu yeni bir kitaba (Kur'ân'a) ne gerek vardı? Sen diyorsun ki, onlarda geniş çapta tahrifat yapılmıştır, onlar iptal edilmiştir ve yerlerine yeni kitaba tabi olmanız isteniyor. Ama, Allah'ın kitabında nasıl tahrifat yapılabilir? Allah bu kitapları neden korumadı? Bir ilâhi sahife nasıl iptal edilebilir? Sen diyorsun ki, bu kitabı da İncil ve Tevrat'ı indiren Allah indirmiştir. O zaman senin bazı inanç, emir ve uygulamaların Tevrat'ınkinden niçin

farklıdır? Meselâ, Tevrât sahiplerinin haram dedikleri bazı şeyleri siz helâl yapmışsınız. Bu gibi itirazlara daha sonraki sûrelerde daha etraflıca cevaplar verilecektir. Burada ise bundan özetle bahsedilmiştir.

"Ümmü'l-Kitap" "Asıl Kitap", yani, bütün semavi kitapların çıktığı kaynak demektir. Buna "kaynak kitap" da diyebiliriz.

وَإِنْ
مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ
أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ
مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾
وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

40-43- Onlara vâdeylediğimiz azabın bir kısmını sana göstersek veyahut seni, bunu görmeden vefat ettirsek de, sana düşen yalnız tebliğdir. Hesapları ise bize aittir.[59] Görmezler mi ki, biz kâfirlerin yerlerini dört tarafından azaltmaktayız.[60] Allah hükmedince O'nun hükmünü tehir edecek yoktur. Allah hesabı pek çabuk görendir. Onlardan evvelce gelen ümmetler, Resûllerine hile edip tuzak kurdular.[61] Fakat Allah bütün tuzaklara mukabele eder. Her nefsin ne kazandığını o bilir. Kâfirler de dünyanın sonu kimindir, yakında bilecekler. Kâfirler: "Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Sizinle benim aramda şahid olarak Allah yeter. Ve (bunu) yanlarında kitab ilmi bulunanlar da bilir."[62]

Açıklamalar

59- Burada Hz. Peygamber'e deniliyor ki, "Ey habibim, senin hak davetini reddedenlerin sonunun ne olacağını düşünmekle kendini yıpratma. Sen muhalif ve münkirlerin kötü sonlarıyla kafanı yorma. Senin

asıl vazifen, Allah'ın dâvetini kendilerine iletmektir, sen bu işi aksatmadan yapmaya çalış, gerisini Bize bırak." Burada her ne kadar muhatap Hz. Peygamber ise de, asıl uyarı, Hz. Peygamber'e sürekli meydan okuyan ve azabın gelmesini bekleyen müşriklere yapılmıştır.

60- Yani, ey peygamber muhaliflerin görmüyorlar mı ki, İslâmiyet günden güne gelişiyor, Arabistan'ın her tarafına yayılıyor ve onların çemberi gittikçe daralıyor? Bu, onların felâkete uğrayacaklarının bir işareti değil midir?

61- Yani, hak sesinin bastırılması için yalan, iftira ve zulüm gibi silâhlara başvurulması yeni bir şey değildir. Geçmişte bir çok milletin, hak dâvetini bastırmak ve yok etmek için bu yollara başvurduğu tarih sayfalarına geçmiştir.

62- Yani, gerçekten semâvi kitapları iyi bilen bir kişi, Benim (Hz. Muhammed'in) getirdiğim mesaj, dâvet ve talimatı geçmişteki peygamberlerin de getirdiğine şahitlik edecektir.

İBRAHİM SÛRESİ

ADI: Bu sûrenin adı 35. âyette Hz. İbrahim'in adının geçtiği cümleden alınmıştır. Bu demek değildir ki, bu sûrede Hz. İbrahim (a.s.)'in hal tercümesi veya hayat hikâyesi anlatılmıştır. Aksine, "İbrahim" ismi, bu sûrenin simgesi veya alâmetidir. Yani, öyle bir sûre ki, onda Hz. İbrahim'in adı geçmiştir veya ondan kısaca bahsedilmiştir.

İNİŞ TARİHİ

Bu sûrenin uslûbu Mekke döneminin son sûrelerininkinin aynısıdır. Bu sûre'nin, er-Ra'd sûresinin iniş tarihi dolaylarında indiği anlaşılıyor. Özellikle, 13. âyette geçen, "Kâfirler, peygamberlerine: "Elbette sizi yurdumuzdan çıkaracağız, yahut mutlak bizim dinimize döneceksiniz' dediler" ifedelerinden, o sıralarda Mekke'de Müslümanlara baskı ve zulmün son aşamaya geldiği ve Mekkelilerin, geçmişteki iman sahipleri gibi, Müslümanları da sınırdışı etmeye kararlı oldukları anlaşılıyor. Bu sebepten dolayıdır ki, onların yolunu izleyen geçmiş kavimlerin akıbeti kendilerine hatırlatılarak, "Biz zâlimleri helâk ederiz" tehdidi savuruldu ve geçmişte olduğu gibi, iman sahipleri şu sözlerle teselli edildi: "Biz bu zalimleri yok edip bu yerlere sizleri yerleştireceğiz."

Aynı şekilde, sûrenin son rükûunun tonu da, bütün sûrenin Mekke'nin son dönemine ait olduğunu gösteriyor.

ANA KONUSU VE ASIL GAYESİ

Hz. Nebi-yi Kerim (s.a.v.)'in risâletini kabul etmeyen ve dâvetini başarısız kılmak için en kötü yollara başvuranlar, bu sûrede nasihat ve tenbih ediliyor. Fakat, nasihat ve telkine göre, tenbih, ikâz, tekzip ve tel'in'in dozu daha büyüktür. Bunun sebebi şudur: Daha önceki sûrelerde tefhim, nasihat ve telkinler yeterince yapılmıştı, ama Kureyşli kâfirlerin inadı, mukavemeti, müdavemeti, düşmanlığı, baskısı ve zulmü günden güne artıyordu.

İBRAHİM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 52 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر ۚ كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ
إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1- Elif, Lâm, Râ. Bu, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp Rablerinin izni ile aziz ve kendi kişiliğinde Mahmûd olan Allah'ın yoluna[2] götürmem için sana indirdiğimiz Kitap'tır.

Açıklamalar

1- "Hamîd" kelimesi gerçi "Mahmûd" ile eş anlamdadır; ama ikisi arasında ince bir fark vardır. Mahmûd, methedilen veya methedilmekte olan bir kişiye denir. "Hamîd" ise, biri hamd etse veya etmese, sizden hamdi isteyen veya sizin hamdinize lâyık olan varlıktır. Hakikat şudur ki, bu kelime, "methe lâyık sıfatlara sahip bir kişi", "hamde lâyık" veya "methedilmesi gerekli" gibi tabirlerle tam olarak ifade edilemez: Onun için, biz bu kelimeyi "kendi kişiliğinde Mahmûd" olarak çevirdik.

2- Yani, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, şeytanî yollardan Allah'ın yoluna getirmek demektir. Başka bir deyişle, Allah'ın yolunda

olmayan kişi aslında cehâletin karanlığına yuvarlanmaktadır. Böyle bir kişi her ne kadar bilgili ve kültürlü olsa ve kendisini ne kadar aydın sansa dahi, durum böyledir. Bunun aksine, bir kişi cahil köylü bile olsa, Allah'ın yolunu bulduktan sonra aydınlığa kavuşmuş olacaktır ve gerçek bir aydın olacaktır.

Ayrıca, burada Hz. Muhammed'e insanları, Allah'ın izniyle O'nun yoluna götürme emri verilmiştir. Bu ifade de, şu gerçeği ortaya koyar: Bir dâvetçi, peygamber bile olsa, insanlara doğru yolu göstermekten başka bir şey yapamaz. Onları doğru yola getirmesi onun elinde değildir. Bu, ancak Allah'ın izni ve inâyetiyle gerçekleşebilir. Allah kime fırsat ve imkân verirse, o hidâyete erebilir; yoksa bir peygamber bile, bütün gücüyle onu doğru yola getiremez. Allah'ın izni ve inâyetine gelince; bunun kanun ve usûlleri Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde anlatılmıştır. Bu açıkça gösteriyor ki, Allah'ın hidâyetini, ancak kendisi hevesli, istekli ve arzulu olup, her türlü inat ve taassuptan uzak, gözleri gören, kulakları duyan, kafası düşünen ve makul sözleri dinleyen bir insan bulabilir.

اَللّٰهِ
الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِينَ
مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝٢ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ
أُولٰٓئِكَ فِي ضَلٰلٍ بَعِيدٍ ۝

2-3- O Allah ki, göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi ve malikidir. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin haline! Onlar ki, dünya hayatını âhiret hayatından fazla severler.[3] Ve insanları Allah'ın yolundan alıkoyarak onları eğri yola sevketmek isterler.[4] İşte onlar, rahmetten uzak bir sapıklık içindedirler.

Açıklamalar

3- Başka bir deyişle, kâfirlerin bütün düşünceleri, ilgileri ve zevkleri bu dünya ile ilgilidir ve âhireti hiç kaale almazlar. Bunlar, dünyanın zevk, rahat ve faydaları için âhiretteki zararı göze alırlar. Ama âhiretteki başarı, rahat ve refâh için dünyanın hiçbir zararı, çilesi ve

eziyetini görmek istemezler. Bunlar öyle insanlardır ki, dünya ile âhiret arasındaki farkları gözden geçirmiş ve soğukkanlılıkla dünyayı seçmişlerdir. Bunlar yaptıkları seçim hakkında kararlıdırlar ve nerede dünyadaki zevk ve çıkarları âhiret fikriyle çatışıyorsa, orada âhireti feda etmeye hazırdırlar.

4- Yani, kâfir ve müşrikler Allah'ın rızasına tabi olmayıp Allah'ın dininin kendilerine tabi olmasını isterler. Onlara göre bütün düşünceleri, batıl inançları, evhâmları ve sapık ideolojileri bu dinin inanç sistemine girsin, buna karşılık akıllarının alamadığı bir akide veya kural bu dinden çıkarılsın. Bu din, bütün örf ve âdet, merâsim, gelenek, görenek, alışkanlıklar ve saplantılarını tasdik etsin ve sevmedikleri bir davranış biçimi, ibâdet veya duayı kendilerine empoze etmesin. Bu din, onların emir kulu gibi, nefis şeytanlarına itaat ve kulluk ettikleri gibi, peşlerinden gitsin ve nerelerde dönerlerse dönsün; hiçbir yerde durmasın, oyunu bozmasın, aksilik çıkarmasın ve kendi virajına dönmek istemesin. Kâfir ve müşrikler, ancak Allah tarafından kendilerine böyle bir din geldiğinde buna tabi olabilirler!

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا
بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى
مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤﴾

4- Biz, peygamberleri kendilerine apaçık anlatmaları için ancak kendi kavminin lisanı ile gönderdik.[5] Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir[6] O, her şeye galiptir, hükmünde hikmet sahibidir.[7]

Açıklamalar

5- Bunun iki anlamı vardır: (1) Allahu Teâlâ, hangi kavme bir peygamber gönderdiyse, o kavme oranın dilinde mesajını iletti, ki böylece o kavim talimatını iyice anlasın ve ilerde bu talimatı anlamadığını iddia etmesin. (2) Cenab-ı Allah sırf mûcize olsun diye, meselâ Arabistan'a bir peygamber gönderip Araplara Çince veya Japonca mesajlar verdirmez. Bu tür mucizeler göstermek ve insanların ucubelerle ilgili

hislerini tatmin etmektense, insanlara nasihat, vaaz ve telkinlerle kelâmını ulaştırmak, Allah katında daha makbûldur. İşte bu sebeple, bir kavme, onun anladığı dilde Kelâm-ullah'ın inmesi daha uygun görülmüştür.

6- Yani, bir peygamber, kavminin anladığı dilde tebliğ ve telkinlerini yapmasına rağmen herkes hidâyete eremez. Zira, bir kelâmın kolay anlaşılır olması, onu dinleyen veya okuyan herkesin onu tam olarak kabul etmelerini gerektirmez. Hidâyet ile dalâletin kaynağı Allah'ın elindedir. Cenab-ı Allah, ancak istediği kişileri kelâmıyla hidâyete erdirir, istediği kişileri aynı kelâmla dalâlete gönderir.

7- Yani, insanların kendi kendilerine hidâyet bulmaları veya bulmamaları, kâmilen hür veya bağımsız olmamaları ve Allah'ın üstünlüğünün altında olmaları sebebiyle mümkün değildir. Fakat, Allahu Teâlâ bu galibiyetini veya üstünlüğünü körü körüne kullanmaz ve her önüne geleni hidâyete erdirmez veya dalâlete daldırmaz. Yüce Allah, galip olmasının yanısıra, hikmet sahibidir de. O kime hidâyet verirse, makul sebeplerden dolayı verir ve O'nun dalâlete düşürdüğü kimseler de, aslında hidâyeti bulmak istemeyen ve bu muameleyi hak edenlerdir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا
أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝٥

5- And olsun, biz Musa'yı: "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara ilâhi tarihi[8] hatırlat" diye işâretlerimizle gönderdik. Bunda her sabreden ve şükreden[9] için alâmetler[10] vardır.

Açıklamalar

8- Arapça'da "eyyam" kelimesi ıstılâhen tarihî günler veya olaylar için kulanılır. "Eyyam-üllah" da, Yüce Allah'ın geçmişteki milletleri ve büyük şahsiyetleri, kötü amelleri sebebiyle cezalandırdığı veya iyi amellerinden dolayı mükâfatlandırdığı, insanlık tarihinin önemli olayları veya sayfaları demektir.

9- Yani, bu alâmet ve işaretlerden, ancak Allah'ın düzenlediği imtihanlardan başarıyla geçen, her türlü çile ve eziyeti sabır ve metânetle çeken ve Allah'ın nimetlerinin değerini takdir edip Allah'a minnet ve şükranda bulunanlar yararlanabilirler. Basit, alçak, adi, nankör ve kadir bilmez kişiler bu işaretleri görmelerine rağmen, ahlâkî zaafları sebebiyle bunlardan yararlanamazlar.

10- Yani, bu tarihi olaylarda öyle işaretler ve dersler vardır ki, bunlar sayesinde bir kişi hem Allah'ın vahdeti hakkında deliller bulabilir, hem de kâinattaki her canlının evrensel bir ceza-ödül kanununa tabi olduğuna dair işaretler bulabilir. Bu işaretler, aynı zamanda bu kanunun, hak ile bâtıl arasında ilmî ve ahlâkî farklılıklara dayandığı ve bunun bütün icaplarının yerine getirilmesi için başka bir dünya, yani âhiretin varolmasının, elzem ve şart olduğunu da gösteriyor. Ayrıca, tarihi hadiselerde, bir kişinin bâtıl inançlara dayanarak hayatını sürmesi ve korkunç bir sonla karşılaşmasına dair ibret alınabilecek pek çok işaretler de mevcuttur.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم
بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ
لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾

6-7- Hani Musa kavmine: "Size en fena azabı çektiren, erkek çocuklarınızı kesip kızlarınızı diri bırakan Fir'avn ailesinden sizi kurtardığı zaman Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Bunda, sizin için büyük bir imtihan vardır" demişti. Yine Musa: "Eğer şükrederseniz[11] himmetimi artırırım, eğer nankörlük ederseniz azabım şiddetlidir"[12] diye Rabbimizin ilân eylediğini de hatırlayınız, dedi.

Açıklamalar

11- Yani, eğer nimetlerimizin değerini ve önemini anlayıp doğru

dürüst kullanır, emirlerimize karşı gelmez ve ihsânımızı takdir edip bize itaat eder ve emirlerimize uyarsanız.

12- Bu konuşma, Kitab-ı Mukaddes'in İstisna kitabında çok ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Hz. Musa (a.s.), vefatından birkaç gün önce yaptığı bu konuşmasında, İsrailoğullarının tarihinden bazı önemli bölümler sunmuş, kendi vasıtasıyla İsrailoğullarına iletilen Tevrat'ın bazı önemli emirlerini hatırlatmış ve daha sonra, Allah'a itaat etmeleri halinde ne gibi nimetler bulacakları, itaatsizlik etmelerinde de, ne gibi belâ ve âfetlerle karşılaşacaklarını gayet etkileyici bir şekilde dile getirmiştir. İstisna kitabının 4., 6., 8., 10., 11. ve 28.'den 30. bölümlerine kadar uzanan bu hitabe, bir hitabet şaheseridir ve son derece etkileyicidir. Biz burada bu hitabenin bazı bölümlerini naklediyoruz:

"Dinle, ey İsrail, Hüdâvend, bizim Hüdâmız aynı Hüdâvend'dir. Sen kendi kalbin, kendi canın ve bütün gücünle, Hüdâvend, kendi Hdüâvendin ile muhabbet et. Ve bugün sana vermekte olduğum emirler kalbine işlesin. Ve sen kendi evlâtlarına ezberlet ve evde otururken, yolda yürürken, yatıp kalkarken bunları unutma." (6. Bölüm, âyetler: 4, 7)

"Öyleyse, ey İsrail, Hüdâvend, Senin Hüdan, senden bundan başka ne istiyor: Sen Hüdâvend, kendi Hüda'ndan kork ve onun bütün yollarından geç, O'na sevgiyle bağlan ve bütün kalbin ve canınla Hüdâvend'e, kendi Hüdana kulluk et ve sana bugün öğretmekte olduğum Hüdâvend'in emir ve kanunlarına uy ki, sen felâh bulasın. Bak, gökte ve yerde ve dünyada olan her şey Hüdâvend, Senin Hüda'nındır" (Bölüm 10, âyetler: 12, 14).

"Ve eğer sen Hüdâvend, kendi Hüda'nın sözlerini can kulağınla dinler ve bugün sana vermekte olduğum bütün emirlerine dikkatle uyarsan, Hüdâvend, senin Hüdan, seni dünyanın diğer bütün milletlerinden üstün kılacaktır. Ve eğer sen Hüdâvend, kendi Hüda'nın sözlerini dinlersen, bütün bu bereketler sana inecektir. Sen şehirde ve tarlada da yüzü ak olacaksın... Hüdâvend, sana saldıran düşmanlarını senin gözlerinin önünde yenilgiye uğratacaktır... Hüdâvend, ambarlarında ve senin el attığın her işte bereket verecektir... Seni temiz bir millet olarak bırakacak ve dünyanın bütün milletleri, senin, Hüdâvend'in adıyla beraber anıldığını görünce senden korkacaklar. Sen birçok milletlere borç vereceksin ve kendin borçlanmayacaksın.

Ve Hüdâvend seni kuyruk değil, baş kılacaktır ve senin arkan görülemeyecektir, aksine başın dik duracaktır." (28. Bölüm, âyetler: 1 ve 13).

"Lâkin sen böyle yapmazsan ve bugün benim sana verdiğim onun talimat ve kanunlarına titizlikle uymazsan, bütün bu lânetler senin üzerinde olacaklardır ve sana dokunacaklardır. Sen şehirde de lânetlenmiş olacaksın, tarlada da... Salgın hastalık senin peşini bırakmayacaktır... Senin üstündeki gök, pirinç gibi ve ayağının altındaki yer demir gibi olacaktır... Hüdâvend seni düşmanlarına mağlup edecektir... Sen belki bir kadınla nişanlanacaksın. Ama başka bir erkek onunla cima edecektir. Sen ev kuracaksın, ama bunda oturamayacaksın. Sen ağaç dikeceksin, ama meyvesini yiyemeyeceksin. Senin öküzün ise, senin gözünün önünde kesilecektir... Sen aç, susuz, çıplak ve her şeye muhtaç olarak kendi düşmanlarına hizmet edeceksin. Tanrı düşmanlarını sana gönderecektir ve hasmın senin boynuna boyunduruk takacaktır. Bu boyunduruk, sen mahvoluncaya kadar kalacaktır... Hüdâvend seni yerin bir ucundan başka bir ucuna kadar bütün milletler arasında rezil ve rüsvây edecektir." (Bölüm: 28, âyetler: 15, 64).

وَقَالَ مُوسَىٰٓ
إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ

8- Yine Musa: "Eğer siz ve yeryüzünde bulunanların tamamı nankörlük etseniz, şüphe yok ki, Allah, şükrünüze muhtaç değildir. O, kendi zâtında Mahmûd'dur" demişti.[13]

Açıklamalar

13- Burada Hz. Musa'ya ve onun kavmine kısaca temas edilmesinin gayesi, Mekkeli kâfir ve müşriklere, Yüce Allah'ın bir kavme lütuf ve ihsanda bulunduğu ve karşılığında o kavmin nankörlük ve isyan ettiğini gördüğü zaman, işin çığrından çıktığını anlatmaktır. Burada kendilerine deniliyor ki, İsrailoğullarının ibret dolu hikâyesi gözleri-

nizin önündedir, onların ne korkunç bir sonla karşılaştığını siz hepiniz anlamışsınızdır. Şimdi, siz de Allah'ın nimet ve ihsanlarını reddedip nankörlük mü etmek istiyorsunuz? Bunun sonunun ne olacağını bilmiyor musunuz?

Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, burada Cenab-ı Allah'ın, Mekkeli kâfir ve müşriklerin takdir etmelerini ve dolayısıyla kendisine şükran borçlu olmaları gerektiğini söylediği nimet ve ihsan, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in aralarında doğması ve onun vasıtasıyla kendilerine muazzam bir mesaj ve talimat göndermesidir. O mesaj ve talimat ki, onunla ilgili olarak Hazreti Peygamber şöyle derdi: "Benim bir sözümü dinleyin, Arabistan ve Acem ülkesi sizin olacaktır."

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۖ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ
وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا
تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝

9- Size,[14] sizden evvel geçen Nûh, Âd ve Semûd kavimleri ile onlardan sonra, ancak Allah'ın bildiği kavimlerin haberleri gelmedi mi? Onlara peygamberleri mucizelerle gelmişlerdi de, onlar ellerini ağızlarına koyarak[15] peygamberleri sükûta davet ettiler ve "Sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyi tanımıyoruz ve biz sizin bizi kendisine dâvet ettiğiniz şeyden de şüphe[16] ederiz" dediler.

Açıklamalar

14- Hz. Musa'nın hitabesi daha önce bitmiştir ve şimdi yine Mekkeli kâfirlere hitap ediliyor.

15- Bu kelimelerin anlamı konusunda müfessirler arasında çok farklı görüşler vardır ve çeşitli kişiler çeşitli anlamlar vermeye çalışmışlardır. Bizce, bu kelimelerin mânâsını vermek için Türkçe'de kullanılan

"elleri ağzına götürmek" veya "elleri kulağına götürmek" gibi ifadeler kullanılabilir. Zira, bunlarla hem inkâr, hem hayret ifadesi vermek istenmiştir. Zâten bundan sonraki cümle bunu gösteriyor. Bu cümlede biraz öfke de sezilebilir.

16- Yani, uykuyu kaçıran, iç huzuru bozan ve tedirgin eden bir şüphe. Hak dâvetinin bir özelliği budur. Yani ne zaman hakka dâvet edilmeye başlansa ortalık karışıverir. Münkirler bu dâvete, inanç ve kararlılıkla ne inkâr, ne de muhalefet edebilirler. Hak dâvetini şiddetle reddetseler bile, bu davetin doğruluğu, bunu makul delilleri, açık ilke ve kuralları, kalpleri fetheden talimatı ve üslûbu, dâvetçinin tertemiz karakteri, O'na iman edenlerin karakterlerinde meydana gelen inanılmaz inkılâp ve temiz amelleri, bütün bunlar bir araya gelip onların kalplerinde bazı şüphe, kuşku ve kaygılar bırakıverirler. Hak dâvetçilerini rahatsız edenler, kendileri de rahatsız olurlar ve büsbütün huzursuz olurlar.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ۚ قَالُوا إِنْ
أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾

10- Peygamberleri onlara: "Allah'ın birliğinde şüphe olur mu? Gökleri ve yeri yaratan O'dur.[17] Sizi günâhlarınızdan mağfiret etmek için hak dine çağırıyor. Ve sizi belli bir vakte kadar tehir edip yaşatır"[18] dediler. Onlar da: "Siz de bizim gibi insansınız[19] bizi babalarımızın ibâdet ettiği şeyden çevirmek istiyorsunuz. Öyleyse, bize apaçık bir hüccet getirin"[20] demişlerdi.

Açıklamalar

17- Peygamberlerin bu sözleri söylemesinin sebebi şuydu: Her devirde müşrikler, Allah'ın varlığını kabul ederlerdi, ayrıca yer ile gökle-

rin yaratıcısının da Allah olduğunu inkâr etmezlerdi. İşte bu sebepten dolayı, peygamberler kendilerine, "Siz neden kuşkulanıyor ve iman etmiyorsunuz? Bizim size anlatmak istediğimiz şey, gökler ile yeri yaratan Allah'ın sizin kulluğunuza lâyık olmasıdır. Ayrıca, Allah'ın, Rabbiniz olmasında bir şüpheniz mi var?" dediler.

18- Belli bir vakitten, hem insanların ölümü, hem kıyâmetin meydana geliş zamanı kastedilmiş olabilir. Milletlerin iniş çıkışının süresi onların özelliklerine göre tesbit edilir. Meselâ, iyi bir millet giderek bozulursa, onu çalışma ve faaliyet süresi azaltılıp en nihayet yok edilir. Ve kötü bir millet tutum ve davranışlarını düzeltirse, amel müddeti kıyâmete kadar uzatılabiliyor. Aynı konu er-Ra'd sûresinin 11. âyetinde işlenip, Yüce Allah'ın, bir milletin durumunu, o millet kendi çabalarıyla özelliklerini değiştirmediği sürece, değiştirmediği kaydedilmiştir.

19- Bu adamlara göre, kendileri gibi insan olan, yediklerinden yiyen, içtiklerinden içen, uyuyan, kalkan, çoluk çocuklara karışmış olan, açlık duyan, susayan, hasta olan, acı ve sevinç, sıcak ve soğuk duyan, kısacası her insanî zaafa sahip olan, buna karşılık fevkalâde bir tarafı olmayan bir kişi, peygamber olamazdı, Allah ile kelâm ettiği düşünülemezdi, meleklerin ona gelmesi imkânsızdı.

20- Yani, gözlerimizle görebileceğimiz, ellerimizle tutabileceğimiz somut bir delil, ki onun sâyesinde senin Allah tarafından gönderildiğine ve senin Allah'ın mesajını getirdiğine inanalım.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ
مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾
وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ
عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَا
أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ

الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ
ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

11-14- Peygamberleri onlara: "Evet biz de sizin gibi insanız. Lâkin, Allah kullarından dilediğine (peygamberlik nimetini) ihsan eder.[21] Bizde, Allah'ın izni olmadıkça size bir hüccet getirmek imkânı yoktur. Müminler, ancak Allah'a tevekkül etsinler" dediler. "Hem biz niçin Allah'a güvenip tevekkül etmeyelim? O bize yolumuzu dosdoğru göstermiştir. Bize yaptığınız eziyetlere sabredeceğiz. O halde, tevekkül edenler de yalnız Allah'a tevekkül etsinler" dediler. Kâfirler, peygamberlerine: "Elbette sizi yurdumuzdan çıkaracağız, yahut mutlak bizim topluluğumuza[22] döneceksiniz" dediler. Bunun üzerine Rableri o peygamberlere: "O zâlimleri muhakkak helâk edeceğiz" diye vahyetti. "Ve sizi onlardan sonra o yurda yerleştireceğiz.[23] Bu mükâfat, benim makamımdan ve tehdidimden korkanlar içindir" buyurdu.

Açıklamalar

21- Yani, şüphesiz biz de insanız, ama Cenab-ı Allah sizler arasında ancak bizi, hak ilmi ve kâmil basiret için seçmiştir. Bu, elimizden gelen bir şey değildir; aksine tamamıyla Allah'ın işidir. O, kullarından dilediğine lütuf ve ihsanda bulunabilir ve peygamberlik nimeti verebilir. Biz, ne bize gelenleri size devredebiliriz, ne de bize açıklanan hakikatleri görmezlikten gelebiliriz.

22- Bu demek değildir ki, peygamberler, nübüvvet mevkilerine yükselmeden önce içinde yaşadıkları sapık milletlerin topluluğunun bir ferdi olurlardı. Bunun mânâsı şudur: Peygamberler, nübüvvetten önce bir bakıma sessiz ve sakin bir hayat sürdükleri için, revaçta olan bir dinin tebliğini veya temel inanç ve ilkelerini tekzip etmezlerdi. Bu sebeple, onların milletleri kendilerinin aynı topluluğa bağlı olduğunu sanırlardı. Fakat, peygamberler dâvet ve tebliğ çalışmalarına başlayınca toplumdan çıktıklarını ve ataların örf ve âdetlerine aykırı hareket ettiklerini ileri sürerlerdi. Halbuki, peygamberler, nübüvvetten önce dahi, gerçek anlamda müşriklerin toplumlarında bulunmazlardı. O halde içinde bulunmadıkları bir toplumdan çıkmaları sözkonusu olamaz.

23- Yani, siz korkmayın ve tasalanmayın. Bunlar, sizin bu memlekette kalamayacağınızı söylüyorlar; ama biz diyoruz ki, asıl bunlar bu yurtta kalamayacaklar. Artık sadece size tabi olanlar burada yaşayabilecekler.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ
مِن مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ
الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَائِهِ
عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ
كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ
مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

15-18- Peygamberler, Allah'tan zafer istediler. Ve her bir zorba ise helâk oldu.[24] Helâktan sonra ona cehennem vardır. Orada irinli su içirilecektir. O irinli suyu yutamadıklarından yudum yudum içerler. Ve ölüm her taraftan üzerlerine hücum ederse de ölmezler. Ve bundan sonra ağır bir azap vardır. Rablerini inkâr edenlerin amellerinin misali, fırtınalı bir günde şiddetli bir rüzgârın savurduğu kül gibidir. Kazandıklarından ellerine hiçbir şey geçmez.[25] İşte bu, haktan uzak olan asıl sapıklıktır.

Açıklamalar

24- Burada, tarihten bahsedilirken aslında Mekkeli kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yaptıkları çeşitli itirazlara cevap verildiğine dikkat edilmelidir. Burada görünüşte geçmiş peygamberler ile kavimlerden bahsediliyor; ama gerek onların durumu, gerekse o çağlardan meydana gelen olaylar, sûrenin inişi sırasında Arabistan'da ve Mekke'deki duruma benzetiliyor ve geleceklerinin, dâvet-i Muhammedî'ye karşı takınacakları tavra bağlı olacağı belirtiliyor. Burada, kendilerine deniliyor ki, bu dâveti kabul ederseniz bu memlekette kalabilirsiniz, yoksa adınız sanınız bile yok olacaktır. Nitekim, bu ikaz tarihteki olaylarla doğrulanmış oldu ve bu kehânetin üzerine 15 yıl geçmeden Arabistan'ın hiçbir köşesinde tek bir müşrik kalmadı.

25- Yani, Rablerine itaatsizlik ve nankörlük eden, vefasızlık, isyan ve baş kaldırma gibi hareketlerde bulunan ve peygamberlerin getirdiği davet doğrultusunda itaat ve kulluktan yüz çevirenlerin hayatlarındaki bütün çalışmaları, başarıları ve amelleri bir kül yığını gibi anlamsız ve etkisiz kaldılar. Bu kül yığını, uzun bir süre içinde bir tepe oluverdi, ancak bir günlük bir fırtına ile yerle bir oldu. Göz kamaştıran

medeniyetleri, göz boyayan kültürleri, şaşırtıcı sanayileri, kurdukları büyük saltanatları, muazzam üniversiteleri, bilim ve teknolojinin hazineleri, edebiyat şaheserleri ve hatta ibâdetleri, göstermelik hayır işleri, dürüstlükleri, bütün hayırsever kurumları ve imrendikleri diğer bütün eserleri, nihayet, bir kül yığınından farksız olacaklar; bu kül yığını kıyâmet gününün fırtınası tamamıyla yok edecektir ve böylece, âhirette, Allah'ın tartısında azıcık ağırlık taşıyacak tek bir zerre bu kütle yığınında kalmayacaktır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝

19- Görmez misin ki, Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır.[26] Eğer dilerse sizi yok edip yerinize diğer bir halk getirir.

Açıklamalar

26- Bu, yukarıdaki iddia için verilen bir delildir. Yani, bu sözleri dinledikten sonra neden şaşıyorsun? Bu yer ve göklerden oluşan muazzam yaratılış nizamının, bâtıl ile ve bâtıl üzerine değil, hak ile ve hak üzerine kurulduğunu görmüyor musunuz? Burada gerçeğe ve bilgiye dayanmayan, sadece asılsız kıyasa ve tahmine dayanan bir şey, hiçbir zaman kalıcı veya uzun ömürlü olamaz. Böyle bir şeyin sürekli veya devamlı olması mümkün değildir. Buna güvenerek her şeyini planlayan bir kişi hiçbir zaman başarıya ulaşamaz. Suda resim yapan ve kumla saray yapan bir kişi sudaki resmin kalacağını ve kumlu sarayın ayakta duracağını sanıyorsa aldanmıştır. Çünkü, suyun herhangi bir şekli kabul etmediği ve kumun bir saray için sağlam bir temel olamayacağı bir gerçektir. Onun için, doğruyu ve gerçeği unutup bütün hayatının ve çalışmalarının temelini boş ümitlere bağlayan bir kişi, elbette ki, başarısızlığa uğrayacaktır. Eğer bu basit hakikatı anlıyorsanız, o zaman Allah'ın bu kâinatında, kendini, Allah'a itaat ve kulluktan bağımsız olarak yaşayan ve Allah'tan başka birinin tanrılığını (ki gerçekte böyle bir şey yoktur) kabul edip hayat süren bir kişinin hayatındaki bütün sermayesi, yani başarıları ve güzel eserlerinin boşa gideceğine niye şaşıyorsunuz? İnsanın dünyada bağımsız ve hür olmadığı ve Allah'tan başka tanrı veya tanrıçalara kul olmadığı bir gerçek ise, bu ya-

lana, bu gerçek dışı faraziyeye, bütün düşünce ve hareketlerini dayandıran ve bağlayan bir kişi, suda iz bırakmaya çalışan bir ahmaktan farklı olabilir mi? Ve sonu böyle bir ahmaktan farklı olabilir mi?

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾
وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا
كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ قَالُوا۟
لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ
صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾

20-21- Bu, Allah için güç değildir.[27] Hepsi Allah'ın huzuruna maskesiz getirilir.[28] Zayıflar dünyada büyüklük taslayanlara: "Biz dünyada size tabi idik. Şimdi Allah'ın azabından bir şeyi uzaklaştırabiliyor musunuz?" derler. Onlar da: "Eğer Allah bize hidâyet vermiş olsaydı, biz de size doğru yolu gösterirdik. Şimdi biz sızlanıp inlesek de, sabretsek de birdir. Bizim için kurtuluş yoktur" derler.[29]

Açıklamalar

27- İddia ile beraber delilin sunulmasından sonra bu cümle bir nasihat olarak söylenmiş ve aynı zamanda, yukarıdaki kesin sözleri dinledikten sonra bir kişinin kafasında doğabilecek bir şüphe de giderilmiştir. Bir kişi diyebilir ki, bu durum bu âyetlerde anlatıldığı gibiyse, dünyada her kötü, ahlâksız ve bâtıla tapan kişi neden helâk edilmiyor? Bunun cevabı şudur: "Ey ahmak, Kâdir-i Mutlak'ın böyle bir kişiyi helâk etmesi zor mudur? Yoksa Allah'ın, o kişiyle bir akrabalığı mı vardır ki, ona bu kadar serbestlik tanımıştır? Eğer böyle bir şey değilse ve sen de biliyorsun ki, değildir, o zaman şunu da iyi bilmelisin ki, bâtıla tapan kötü ve ahlâksız bir kavim için, helâk olma ve yerine başka bir kavmin getirilme imkânı her zaman vardır. Eğer bu ihtimal biraz geç gerçekleşiyorsa, zannetme ki, tehlike tamamıyla ortadan kalkmıştır. Bu, aslında sana düzelmek için verilen bir mühlettir; bu mühletin her ânı senin için çok kıymetlidir. Şimdiden kendi hatalarını ve günâhlarını anla ve onları düzeltmeye çalış. Ola ki, kurtulursun."

28- "Barazu" sadece ortaya çıkmak, getirilmek veya huzura çıkmak anlamlarında değildir. Bu kelime, aynı zamanda "açıkça" ve "çıplaklığıyla" ortaya çıkma veya huzura çıkma anlamlarını da taşır. Biz bu sebeple, bu kelimeyi tercüme ederken "maskesiz getirilir" ifadesini kullandık. Gerçek şu ki, kullar her zaman Allah karşısında maskesizdirler. Cenab-ı Allah onları olduğu gibi görmektedir. Ama, âhirette Allah'ın mahkemesine çıkanlar kendi gözleriyle, Ahkemü'l-Hâkimîn ve Mâlik-i Yevmiddin'in önüne kendilerinin maskesiz çıktıklarını göreceklerdir. Hiçbir hareketlerinin, hatta hiçbir düşünce ve niyetlerinin Allah'tan saklı olmadığının farkına varacaklardır.

29- Burada, dünyada gözleri kapalı başkalarının peşinden giden veya kendi zaaflarını bahane ederek güçlü zâlimler ve despotlara itaat edenlere uyarıda bulunulmuştur. Kendilerine deniliyor ki, bugün sizin önderiniz, lideriniz, reisiniz, hocanız, patronunuz, yöneticiniz durumundaki kişiler âhirette yalnız bulunmayacaklardır ve sizi Allah'ın azabından zerre kadar kurtaramayacaklardır. Onun için, bugün iyice düşünün: Peşlerinden gittiğiniz veya emirlerine amâde olduğunuz kişi kendisi ne tarafa gidiyor ve sizi nereye götürüp bırakacak?

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ
الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ
فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ
دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ
مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا
أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾
وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

22-23- İş bitince Şeytan onlara: "Şüphesiz Allah size sözün doğrusunu söyledi. Ben de size vâdettim. Fakat vâdimde yalancı çıktım.[30] Benim sizin üzerinize kudret ve nüfuzum da yoktur. Ancak sizi dâvet ettim. Siz de icabet ettiniz.[31] Beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben size, ne de siz bana yardım edebilirsiniz. Ben evvelce (Allah'a) ortak koşmanızı da tanımamıştım.[32] Muhakkak zâlimlere acıklı bir azap vardır" der. İman edip, amel-i salih işleyenler, ağaçları altından nehirler akan cennetlere sokulacaklardır. Orada ebedî olarak kalırlar. Cennette onlar, selâmetin kutlanmasıyla[33] karşılanacaklar.

Açıklamalar

30- Yani, sizin şikâyet ve yakınmalarınız, doğrudur, özellikle, Allah'ın doğru ve benim yalancı olmamla ilgili olarak. Bunu inkâr etmiyorum. Allah'ın sözleri ve vaadlerinin kelimesi kelimesiyle doğru çıktığını siz de görüyorsunuz. Size verdiğim ümitler, sizi özendirdiğim faydalar ve tuzağına düşürdüğüm güzel beklentilerin hepsinin boş ve yalan olduğunu ben de itiraf ediyorum. Ayrıca, âhiret diye bir şeyin bulunmadığı ve olsa dahi Allah'ın sevgilisi bazı şefaatçıların şefaatıyla kurtulacağınız ve dolayısıyla bu tür şefaatçılara dua, niyaz, hediye ve adakta bulunmaya devam etmeniz noktasında size hem kendimin, hem ajanlarımın anlattığı bütün şeylerin de birer aldatmaca olduğunu da biliyorum.

31- Yani, eğer siz beyefendiler, kendinizin doğru yolda yürümek istedikleriniz, ama ellerinizi tutup zorla yanlış yola getirdiğime dair kesin bir delile sahipseniz, buyurun hay hay. Lâyık olduğum cezayı çekmeye hazırım. Fakat, siz de bilirsiniz ki, hakikat bu değildir. Ben sadece size, hak dâvetine karşı bâtılın dâvetini sundum, sizi doğru yerine yalana ve iyilik yerine kötülüğe davet ettim. Dâvetimi kabul edip etmeme hakkı tamamıyla size aitti. Bende sizi mecbur edecek bir güç veya yetki yoktu. Elbette ki, bu dâvetim için kendim sorumluyum ve bunun cezasını çekiyorum, ama dâvetime icâbet ettiğinizin sorumluluğunu, bana nasıl yüklüyorsunuz? Kendi yanlış seçiminiz ve yetkilerinizi kötüye kullanmanızın sorumluluğunu ve dolayısıyla cezasını kendiniz çekmelisiniz.

32- Burada yine itikadî şirkin (inanç şirki) karşısında, şirkin bir başka türü olan amelî şirkin (pratik şirk) varolduğu ispatlanıyor. Zâten itikat veya inanç açısından kimse Şeytan'ı Allah ile ortak koşmaz veya

tapmaz; herkes lânetler. Ama, Şeytan'a itaat ve kölelik ve onun izinden gözü açık kapalı gitmenin pek çok örnekleri vardır ve burada işte buna "şirk" veya "ortak koşmak" denilmiştir. Belki de, bir kişi çıkıp, "Bunlar Şeytan'ın sözleridir ve Cenab-ı Allah bunları nakletmiştir" diyebilir. Fakat, biz buna cevap olarak diyeceğiz ki, eğer bu sözler yanlış olsaydı bunları Allah zaten yalanlardı. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de amelî şirkin tam bir örneği bu değildir; bundan önceki sûrelerde pek çok örnekleri geçmiştir ve ilerde de, bazı örnekler geçecektir. Meselâ, Yahûdiler ile Hıristiyanların, kendi din büyüklerini ve ruhbanlarını Allah'a ortak koştukları ifade olunmuştur (et-Tevbe: 31); Cahiliyyenin geleneklerini icâd edenlerin evlâtlarının, kendilerini Allah'ın ortakları haline getirdiği beyan olunmuştur (el-En'am: 137); nefislerinin arzu ve isteklerine mağlup düşenlerin, kendi nefis ve isteklerini tanrıları haline getirdiği kaydolunmuştur (el-Furkân: 43); itaatsız ve isyankâr kulların, şeytana ibadet ettikleri belirtilmiştir (Yasin: 60); insanların yaptığı kanunlara tabi olanların, Allah'ın izni olmaksızın şeriat icra edenleri Allah'ın "şerikleri" olarak kabul ettikleri buyurulmuştur. (eş-Şura: 21); Bütün bunlar, burada bahsedilen amelî şirkin (pratik şirk) örnekleri değil midir? Bu misallerden anlaşılıyor ki, şirk sadece inançla ilgili değildir; bunun pratik yönü de vardır. Yani, bir insanın veya toplumun, herhangi bir ilâhi izin olmaksızın ve ilâhi emirlere aykırı olarak Allah'tan başkalarına ibâdet ve itaat etmeye devam etmeleri. Böyle bir kişi veya toplum, adı geçen tanrı veya tanrıçaları görünüşte lânetlese dahi, fiilen onların emir ve talimâtına uyduğu için, Kur'an-ı Kerim açısından Allah'a ortak koşuyor ve başka bir deyişle, şirk işliyor. Böyle bir durumda inanç şirki işleyenlerle ilgili şer'î hüküm, pratik şirki işleyenlerinkinden farklı olabilir. (Tafsilat için bk: el-En'am sûresi, dipnot 87 ve 107 ve el-Kehf sûresi, dipnot: 50).

33- "Tahiyye"nin sözlük anlamı "uzun ömürlülük duası"dır, ama bu kelime, Arapça'da ıstılâhen insanların birbiriyle karşılaştıklarında ilk olarak söyledikleri karşılaşma sözü olarak kullanılır. Bunun karşılığı, "selâm", "merhaba" veya "hoş geldiniz" falan olabilir. Fakat bunlar ne tam, ne seviyeli tercümedir. Onun için, biz bunu "karşılaşma" kelimesi olarak kullandık. "Tehiyyetuhum"un mânâsı, onlar arasında öyle bir karşılaşma şekli olabileceği veya onların birbirini böyle karşılayacakta olabilir. Ayrıca, "selâmet duası" hem selâmet duası, hem "selâmetin kutlanması" mefhumunu taşır. Bu sebeplerden dolayı, biz

bu cümleyi, "Cennette onlar, selâmetin kutlanmasıyla karşılanacaklar" diye tercüme etmeyi tercih ettik.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً
طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾
تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾

24-25- Görmez misin ki, Allah nasıl bir mesel irad etmiştir? Kelime-yi tayyibe[34] kökü yerde sabit ve dalları gökte bulunan bir iyi ağaç gibidir.[35] Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir.[36] Allah, insanlara düşünüp, akıllarını başlarına almaları için misâller irade eder.

Açıklamalar

34- "Kelime-yi tayyibe", temiz veya hoş söz demektir, ama bundan, tamamıyla doğruluğa ve gerçeğe dayanan doğru söz ve sâlih akide kastedilmiştir. Bu söz ve akide, elbette ki, Kur'ân-ı Kerim açısından, tevhid, peygamberlik, semavi kitaplar ve âhirete iman gibi kavramları ihtiva etmelidir, zira Kitabullah'a göre temel doğruluklar bunlardır.

35- Başka bir deyişle, yerden göğe kadar olan bütün kâinat nizamı, bir müminin, kelime-yi tayyibe ile ikrar ettiği nihai hakikate dayandığı için, hiçbir yerinde tabiat kanunu bununla çatışmaz, hiçbir şeyin özü veya cibilliyeti buna ters düşmez ve hiçbir hakikat ve doğruluk buna aykırı olmaz. Bu sebeple, yer ve bunun bütün nizamı bununla işbirliği yapar ve gökteki bütün cisim, canlı ve nesneler bunu karşılar.

36- Yani, "kelime-yi tayyibe" öyle verimli ve kesin bir kelimedir ki, bu temel üzerine kendi hayatını ve diğer bütün düzenini bina eden kişi ve millet, her zaman meyvesini yiyebilir. Bu öylesine sihirli bir sözdür ki, bununla fikirde netlik, tabiat ve huyda sükûnet, mizaçta ılımlılık, karakterde temizlik ve sağlamlık, ahlâkta güzellik, ruhta letâfet, vücutta temizlik, davranışlarda sevimlilik, muamelelerde doğruluk ve dürüstlük, konuşmada doğruluk ve isabet, vaadlerde sağlamlık, sosyal ilişkilerde

sağlık, medeniyette fazilet, kültürde denge, ekonomide adalet ve eşitlik, siyasette dürüstlük, savaşta efendililik, barışta içtenlik ve anlaşmalarda güven yaratır ve öyle bir cevherdir ki, tesirini gerçekten kabul eden biri âdi taş iken elmas oluverir.

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ
خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾
يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ
مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

26-27- Kelime-yi habise[37] de kötü bir ağaç gibidir. Kökü olmadığından hafif bir rüzgâr onu yerinden koparır.[38] Allah, iman edenleri dünya ve ahiret hayatında sabit söz ile sebatlandırır.[39] Allah, zâlimleri dalâlete düşürür.[40] Ve Allah dilediğini yapar.

Açıklamalar

37- Bu, kelime-yi tayyibenin tersidir ve gerçi gerçeğe aykırı ve yanlış inanç ve tahmine dayalı her söz için geçerli sayılabilir, ama burada bundan, insanların kendi hayat nizamları için temel olarak seçtikleri bütün bâtıl inanç ve akideler kastedilmiştir; ister küfr, ister dinsizlik, ister şirk, putperestlik veya peygamber vasıtasıyla gelmeyen herhangi bir doktrin veya felsefe olsun.

38- Başka bir deyişle bâtıl inanç, hakikate aykırı olduğu için tabiat kanunuyla hiçbir zaman uyum ve denge içinde olamıyor; kâinatın her zerresi tarafından tekzip ediliyor; gökte ve yerdeki herşey tarafından yalanlanıyor. Bu öyle bir bitki veya ağaçtır ki, toprağa, atılan tohumu dışarıya fırlatmak ister, kendine uzanan dalları da gök aşağıya doğru itmek ister. Gerçek şu ki, eğer insana seçim serbestisi ve amel mühleti verilmeseydi, bu kötü ağaç hiçbir yerde kök salamazdı. Fakat Yüce Allah, insanoğluna kendi temayülüne göre hareket etme hürriyeti tanıdığı

için, tabiat kanunlarıyla mücadele edip bu ağacı dikmek ve büyütmek isteyenlerin büyük çabaları nedeniyle yeryüzü buna birazcık yer ayırabiliyor; rüzgâr ve su biraz besin sağlayabiliyor ve feza da, dallarının büyümesi için istemeyerek de olsa, biraz imkân sağlayabiliyor. Fakat, bu kötü ağaç ayakta durduğu sürece acı, ekşi ve zehirli meyveler veriyor, ama şartlar değişir değişmez, kökünden sökülmüş oluyor.

Dünyanın din~i, ahlâkî, ideolojik ve kültürel tarihini inceleyen bir kişi "kelime-yi tayyibe" ile "kelime-yi habise" arasındaki farkı kolayca anlayabilir. Bu kişi, tarihin başlangıcında "kelime-yi tayyibe"nin hep aynı olduğunu, ancak "kelimat-ı habise"nin (kötü sözleri) git gide çoğaldığını ve karmaşık bir hal aldığını görecektir. Kelime-yi tayyibe hiçbir zaman kökünden sökülememiştir; halbuki, kelimât-ı habise geçici olarak ortaya çıkmış ve tarihe karışmıştır. Tarihte adı sanı kalmayan sayısız "kötü kelimeler" vardır; bunların listesi uzadıkça uzar. Kendi devirlerinde geçer akçe olan ve baş tacı edilen, ama sonradan atılan ve ayak altında çiğnenen öyle çok "kötü kelimeler" vardır ki!

Ayrıca, kelime-yi tayyibeyi kim, nerede ve ne zaman benimsediyse faydasını gördü ve bereketlerinden sadece o kişi veya millet değil, çevredeki diğer kişi ve topluluklar da istifade ettiler. Bunun tam aksine, bir kelime-yi habise nerede ve ne zaman kişisel veya toplumsal yaşantıya girdiyse, pis kokusuyla orayı ve onları perişan etti, zararlı ve zehirli yapısıyla, her şeyi çürüttü ve mahvetti.

Burada şu nokta da unutulmamalıdır ki, burada, temsil şeklinde yukarıda 18. âyette ifade olunan şu konu işlenmiştir: "Rablerini inkâr edenlerin amellerinin misâli, fırtınalı bir günde şiddetli bir rüzgârın savurduğu kül gibidir." Aynı konu daha önce er-Ra'd sûresinin 17. âyetinde sel suları ve madenlerin eritilmesiyle anlatılmak istenmiştir.

39- Yani, dünyada iman sahipleri, "kelime-yi tayyibe" ile daimi bir ideoloji, sağlam bir fikir sistemi ve geniş kapsamlı bir görüşe sahip oluyorlar; yani öyle bir anahtar veya maymuncuğa sahip oluyorlar ki, bununla her türlü ukde, hesap ve problem çözülüyor. Bu sihirli sözle, zaman ve mekân değişiklikleriyle hiç etkilenmeyen sağlam karakter ve güzel ahlâk doğuyor. Bundan, bir yandan insana gönül rahatlığı ve sakin kafa, diğer yandan da hayat yollarında sürünmesi, takılıp kalması, serseri gibi dolaşması veya yuvarlanmasını önleyecek altın ilkeler elde ediliyor. Daha sonra, insanlar ölüm sınırını geçip âhiret

âlemine adım bastıklarında herhangi bir şaşkınlık, heyecan ve acayiplik duymazlar, zira, orada her şey bekledikleri gibi olur. Bunlar oraya, tanıdık ve bildik bir yer gibi girerler. Orada, daha önceden haber almadıkları veya hazırlıklı olmadıkları herhangi bir olay veya aşama ile karşılaşmazlar. Bu bakımdan, onlar her nokta ve aşamadan kararlılıkla geçerler. Onlar, öldükten sonra beklenmedik bir dünya ve beklenmedik olaylarla karşılaşınca şaşkına dönen kâfirlerden çok farklı olacaklardır.

40- Yani, "kelime-yi tayyibe"yi bırakıp "kelime-yi habise"yi tercih eden zâlimlerin zihnini ve hayatlarındaki bütün başarı ve kazançlarını Allahu Teâlâ dağıtıveriyor. Bu zâlimler hiçbir şekilde düşünce ve hareketleri için doğru bir yol bulamıyorlar; attıkları hiçbir ok hedefe ulaşmıyor.

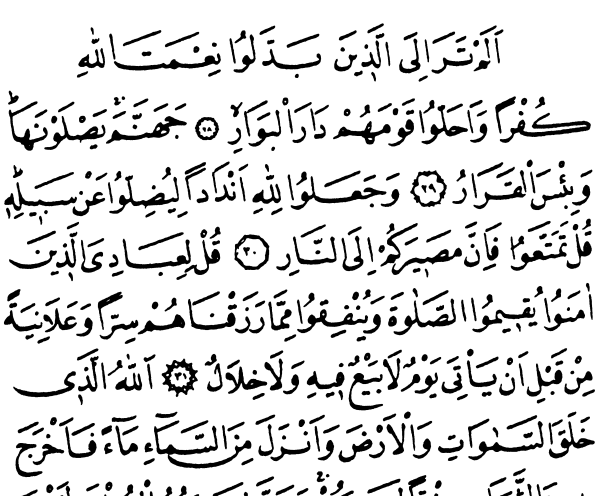

28-32- Allah'ın nimetini küfürle değiştirenleri ve kavimlerini helâk yurduna (Cehenneme) sokanları görmedin mi? O helâk yurdu, girecekleri cehen-

nemdir. O ne fena karargâhtır. Kavimlerini, Allah'ın yolundan şaşırtmak için Allah'a eşler uydurdular. De ki, "Şimdilik eğlenip keyfinize bakın. Nihayet gideceğiniz Cehennemdir." İman eden kullarıma de ki: "Namazlarını dosdoğru kılsınlar. Kendilerine verdiğimiz şeylerden; kendisinde alış veriş ve dostluk olmayan gün gelmezden evvel[41] gizli ve aşikâr olarak infak etsinler."[42] Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı.[43] Gökten su indirip onunla size rızk olarak mahsul ve meyveler çıkardı. Denizde emriyle yürüyen gemiyi size musahhar kıldı. Ve nehirleri de, size râm etti.

Açıklamalar

41- Yani, âhirette ne rüşvet verilip kurtulunabilecek, ne de başkalarının tavsiyesi ve şefaatıyla necât bulunabilecek.

42- Yani, iman sahiplerinin davranışları, kâfirlerin davranışlarından değişik olmalıdır. İman sahipleri nankör değillerdir ki, ilâhi nimetleri küfre çevirsinler. Onlar şükretmelidirler ve bu teşekkürün pratik şekli namaz kılmak ve Allah yolunda mal sarfetmektir.

43- Nimetlerine küfürle karşılık verilen, emirlerine uyulmayan, kanunlarına isyan edilen ve tanrılığına başkaları ortak koşulan Rab, Allah değilse kimdir? Bütün bu nimet ve ihsanlar kimindir?

وَسَخَّرَ لَكُمُ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾
وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ۗ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ۗ
اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ
رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

33-35- Birbirini takip eden güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü size musahhar kıldı.[44] O, size her istediğinizi verdi.[45] Eğer Allah'ın nimetlerini birer birer saymak isteseniz sayamazsınız. Muhakkak insan, kendi nefsine zulmedici ve

nankördür. Şunu hatırla ki, İbrahim (şöyle demişti):[46] "Yâ Rabbi, bu beldeyi[47] emin kıl. Beni ve evlâtlarımı putlara tapmaktan uzak tut."

Açıklamalar

44- "Size musahhar kıldı" tabiri genellikle, yanlışlıkla "size tabi kıldı" anlamında kulanılıyor ve bundan bazan çok garip sonuçlar çıkarılmaya çalışılıyor. Hatta, bu ifadeyi böyle kabul eden bazı kimseler, bu âyetlerden, insanların, dünyayı ve gökleri fethetmeleri uğruna çaba harcamaları gerektiği ve son hedeflerinin bu olduğu kanısına varmışlardır. Halbuki, Allah'ın bu nesneleri, insanlara musahhar etmesinin, bunları insanların yararına olabilecek şekilde bazı kanunlara tabi etmesinden başka bir anlamı yoktur. Meselâ, gemiler, tabiatın bazı kanunlarına bağlı olmasaydı, insanların deniz yolculuğu hayal olurdu. Nehirler bazı doğal değişikliklere tabi olmasaydı, onlardan kanallar çıkarılamazdı. Güneş, ay ve gece ile gündüz belli bazı kurallara bağlı olmasaydı, dünyada, gelişmiş bir insan medeniyetinin varoluşu şöyle dursun, insanın yaşaması bile imkânsızlaşabilirdi.

54- Yani tabiî ihtiyaçlarınızın hepsi karşılandı; hayatınız için gerekli olan bütün imkânlar sağlandı, sizin hayatta kalmanız ve gelişmeniz için lâzım olan bütün maddi ve manevî kaynaklar seferber edildi.

46- Allah'ın İnsanlara verilen umumî nimet ve ihsanlarından bahsedildikten sonra burada özellikle Kureyşlilere verilen ihsanlardan sözediliyor. Burada ayrıca Kureyşlilere, ataları Hz. İbrahim'in ne büyük ümitler, arzu ve beklentiler ile kendilerini buraya yerleştirdiği, onun duaları üzerine Allah'ın kendilerine ne büyük nimetler verdiği ve şimdi kendilerinin, atalarının ümitlerini nasıl boşa çıkardıkları ve Allah'ın ihsanlarını nasıl çar-çur ettikleri ve ne büyük günahlara girdikleri hatırlatılıyor.

47- Yani, Mekke.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن
تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾
رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ
بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ

36-37- "Ey Rabbim o putlar, insanlardan birçoğunu yoldan çıkardılar.48 Artık bundan sonra kim bana tabi olursa o bendendir. Ve bana âsi olan senin kudretin altındadır. Sen Gafûrsun, Rahîmsin".49 "Ey Rabbimiz, ben senin mukaddes olan evinin yanında ekinsiz bir vadide evlâtlarımdan bir kısmını yerleştirdim. Ey Rabbimiz, bu, Beyt-i Haram'da dosdoğru namaz kılmaları içindir. İnsanlardan bir kısmının kalplerini onlara meylettir. Şükretmeleri için, o belde halkını bazı meyvelerle rızıklandır".50

Açıklamalar

48- Yani, insanları Allah'tan uzaklaştırıp kendilerine kul-köle yaptılar. Bu mecazî bir sözdür. Putlar birçok kişinin doğru yoldan sapmalarına sebep oldukları için saptırma fiili kendilerine çevrilmiştir.

49- Bu, Hz. İbrahim'in, şefkat ve merhamet dolu ve yufka yürekli olmasının bir delilidir. Kendisi o kadar merhametli ve yumuşak kalplidir ki, insanların azaba uğramalarına hiç tahammül edemiyor ve son ana kadar affedilmeleri için Allah'a rica ve minnette bulunuyor. Hatta rızıkları konusunda bunları bile söylemekten çekinmiyor: "Yâ Rabbi, burayı emniyetli bir belde kıl ve halkından, Allah'a ve âhirete iman edenleri dünyanın mahsulünden rızıklandır" (el-Bakara, âyet: 126). Fakat âhiret meselesi bahis konusu olunca, "yolumdan ayrılanları cezalandır" diye bir söz bile söyleyemiyor; bütün söylediği şudur: "Sen Gafûrsun, Rahîmsin". Hz. İbrahim'in bu tutumu sadece kendi sülâlesi, evlâtları veya ümmetiyle ilgili delildir. Lût kavmi gibi sapık bir millete de azap gönderilirken, Hz. İbrahim'in, Allah ile münakaşa ettiği bizzat Allah tarafından sevgi dolu bir dille ifade olunmuştur (Hûd, âyet: 74). Hz. İsa da, Hz. İbrahim gibi yumuşak kalpli ve merhametlidir. Nitekim, Cenab-ı Allah, Hıristiyanların sapıklığını kendisine anlattığında o da, bunlardan başka söyleyecek söz bulamıyor: "Eğer onlara azap edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan muhakkak Sen Aziz ve Hakimsin" (el-Maide: 118).

50- İşte bu duanın bereketidir ki, eskiden bütün Arabistan halkı Mekke'ye hac ve umre için giderdi, şimdi ise bütün dünyanın insanları orada toplanıyorlar. Ve aynı duanın bereketidir ki, bu kupkuru, verimsiz ve tarım ve bağcılık açısından hiç elverişli olmayan bu bölgede her mevsimde hububat, meyve ve diğer yiyecekler artık bolca bulunuyor.

تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾
رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى
ٱللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ
لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ
رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي
رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ
يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا
يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾
مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ
وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ
فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ
دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوٓا۟ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ
مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ
ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا
لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

38-45- "Ey Rabbimiz, Sen bizim gizlediğimiz ve açıkladığımız şeyleri bilirsin.[51] Zâten yerde ve gökte Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz."[52] "Bana ihtiyarlığımda İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a hamdederim. Muhakkak benim Rabbim duayı işitir". "Ey Rabbim, beni ve zürriyetimden bir kısmını, namazı dosdoğru kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz, duamı kabul buyur." "Ey Rabbimiz, hesap kurulacağı gün beni, ana babamı ve bütün müminleri mağfiret et" dedi.[53] Allah'ı, zâlimlerin işlediklerinden gâfil sanma. Onların azabını, gözlerinin kararacağı güne tehir eder. Öyle ki, başlarını dikerek koşacaklar; gözleri

kendilerine bile dönüp bakamayacak.[54] Kalplerinin içi ise hayır namına her şeyden bomboştur. İnsanları inzar et (sakındır). Kendilerine azap geldiği gün, nefislerine zulmedenler: "Ey Rabbimiz, bizi yakın bir zamana kadar geciktir de senin dâvetine uyalım ve peygamberlerine tabi olalım" derler. Onlara "Bundan evvel, size zeval olmadığına yemin etmediniz mi?" denilir. Siz, nefislerine zulmedenlerin diyarında yerleştiniz. Ve bizim onlara ne yaptığımız sizin için apaçık ortaya çıktı. Bundan başka da, size misaller gösterdik.

Açıklamalar

51- Yani, ey Rabbim, sen ağzımdan çıkanları da dinliyorsun ve kalbimde hissettiklerimi de biliyorsun.

52- Bu, Hazreti İbrahim'in söylediklerinin Allah tarafından tasdik edildiğini gösteren bir cümledir.

53- Hz. İbrahim, vatanından çıkarken babası için Allah'a mağfiret duası edeceğine söz verdiği için (Meryem, âyet: 47) burada, duasında babasından da bahsediyor. Fakat daha sonra, babasının Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca bu duasından vazgeçti. (et-Tevbe: 114).

54- Yani kıyâmet gününün manzarası öylesine dehşetengiz olacak ki, insanlar hiçbir tarafa bakmaya cesaret bile edemeyecekler.

وَقَدْ مَكَرُوا۟ مَكْرَهُمْ وَعِندَ
ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ
ٱلْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِۦ رُسُلَهُۥٓ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ
وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ۖ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

46-48- Onlar hilelerini yaptılar. Allah, hilelerine mukabele buyurdu. Onların hileleri dağları devirecek kuvvette olsa bile tesirsiz kalır.[55] Allah'ı, peygamberlerine olan va'dinden cayar zannetme.[56] Allah, Gâlip, Kâdir ve intikam sahibidir. Arz, başka bir arza, gökler de başka göklere çevrileceği[57] günde onlar, Kahhar ve Bir olan Allah'ın huzurunda toplanacaklar.

Açıklamalar

55- Yani, geçmiş kavimlerin ilâhi kanun ve emirlerinin kötü sonuç-

larından kurtulmak ve peygamberlerin dâvetlerini başarısız kılmak için ne oyunlar oynadıklarını ve Cenab-ı Allah'ın da bunları tek bir oyunla nasıl mat ettiğini siz çok iyi biliyordunuz, ama yine de hakka karşı hile ve oyunlarınıza devam ettiniz ve bu oyunlarınızın tutacağını sandınız.

56- Bu cümlede muhatap her ne kadar Hz. Peygamber ise de, asıl muhatap muhalifleridir. Burada kâfirlere ve münkirlere deniliyor ki, Yüce Allah (c.c.) geçmişte peygamberlere verdiği sözlerini yerine getirmiştir ve muhaliflerini yerle bir etmiştir; Yüce Allah şimdi de Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e söylediği sözleri gerçekleştirecektir ve düşmanlarını tamamıyla yok edecektir.

57- Bu âyetten ve Kur'an-ı Kerim'in diğer kayıtlarından, kıyâmette gök ve yerin tamamıyla yok olmayacağı, aksine şimdiki fizik sisteminin altüst olacağı anlaşılıyor. Bundan sonra, Sur'un ilk üflenişi ile ikincisi arasında geçen süre içinde (ki, bunun kısalığı ile uzunluğunu ancak Allah biliyor) yer ile göklerin bugünkü şekli değişecektir ve başka bir fizik sistemi ve tabiat nizamı başka kanun ve kurallarıyla kurulacaktır. Âhiret âlemi işte bu olacaktır. Daha sonra, Sur'un ikinci üfleyişiyle Hz. Âdem'den başlayarak kıyâmete kadar doğan insanlar diriltilip Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır. Kur'ân-ı Kerim'e göre bunun adı Haşr'dir. Haşr'in sözlük anlamı, toplamak, toparlanmak ve bir araya getirmektir. Kur'ân-ı Kerim'deki işaretler ve hadisin açıklamala-rından, Haşr'in ve ilâhi mahkemenin bu dünyada kurulacağı, mahkeme kararının burada verileceği ve dünyadaki işin dünyada bitirileceği anlaşılıyor. Kur'an ve hadise göre bu işlemlerin yapılacağı ikinci hayatımız sadece mânâda değil, bugünkü gibi vücudumuz ve ruhumuzla olacaktır; bugün yaşadığımız gibi o zaman da yaşayacağız ve herkes bu dünyadan göçtüğü zamanki şahsiyeti ve özellikleriyle varolacaktır.

وَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ
يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ
وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِىَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا
بِهِۦ وَلِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٢﴾

49-52- O gün, günahkârları çift çift zincirlerle bağlanmış olarak görürsün. Gömlekleri katrandandır[58] ve yüzlerini de ateş kaplar. Çünkü, Allah her nefsin kazandığının cezasını verecektir. Allah hesabı çok çabuk görendir. İşte bu (Kur'ân), insanlara beyan ve tebliğdir. Bununla hem korkutulsunlar ve hem de bilsinler ki, Allah birdir. Ve akl-ı selim sahipleri de iyice düşünüp ibret alsınlar.

Açıklamalar

58- Bazı müfessir ve mütercimler "katranı, sıvı bakır ve benzeri madenler olarak tercüme etmişlerdir. Ama "katran" Arapça'da katran, zift, kir ve asfalt için kullanılır.

EL-HİCR SÛRESİ

Adı: Bu sûre, adını 8. ayette "Kezzebe ashâbu'l hicri'l-murseline"de geçen, "Hicr" kelimesinden almıştır.

İniş Tarihi: Sûrede geçen konular ve üslubundan, İbrahim sûresi ile aynı dönemde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü arka planında belirgin iki öge vardır. Birincisi, sûrede, arka arkaya tekrarlanan uyarılardan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yıllardan beri sürdürdüğü tebliğ çalışmalarına rağmen, kavminin dâvetini kabule yanaşmadığı açığa çıkmaktadır. Hatta, onlar, küfürde, düşmanlıkta ve yeni dinle alay etmede zaman geçtikçe daha da ileri gidip inatlaşmaktadırlar. İkincisi, Hz. Peygamber (s.a.v.) artık kendisini, küfrü ortadan kaldırmak için harcadığı çabalardan ve kavminin mukavemeti ve muhalefetinden yorgun ve bezgin hissetmeye başlamıştır. Bu sebeple, Allahu Teâlâ Ona tekrar tekrar cesaret vererek teselli edip rahatlatmaktadır.

İçeriği ve Ana Konusu: Sûre şu ana konulardan oluşmaktadır: Birincisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dâvetini reddeden, ona karşı çıkan ve onunla alay edenlerin uyarılması. İkincisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teselli edilmesi ve cesaret verilmesi. Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim hiçbir zaman sadece uyarı, azarlama ve eleştiri ile yetinmez, aksine, her uygun olan yerde nasihat ve telkinlerde bulunur. Dolayısıyla, bu sûrede de, bir yandan Tevhid ile ilgili apaçık delillere, diğer yandan Hz. Âdem ile Şeytanın hikâyesiyle ilgili uyarılara ve gereken nasihatlara yer verilmiştir.

EL-HİCR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 99 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ۝١ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَوْ كَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ۝٢ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا۟ وَيَتَمَتَّعُوا۟ وَيُلْهِهِمُ
ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝٣ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ
مَّعْلُومٌ ۝٤ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ۝٥ وَقَالُوا۟
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ۝٦ لَّوْ مَا تَأْتِينَا
بِٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ۝٧

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-7- Elif, Lâm, Râ. Bunlar, Kitab'ın ve Kur'ân-ı Mübin'in âyetleridir.[1] Kıyamet günü kâfirler: "Keşke müslüman olsaydık" diye temenni edeceklerdir. Onları bırak, yiyip içsinler. Emel onları oyalaya dursun. Sonra bilecekler. Biz, hiçbir memleketi onun bilinen bir yazısı olmadan helâk etmedik.[2] Hiçbir ümmet ne ecelinin önüne geçebilir, ne de onu geciktirebilir. "Ey kendisine zikir[3] indirilen.[4] Sen bir mecnûnsun" dediler. "Eğer doğru söylüyorsan niçin bize bir melek getirmedin" dediler.

Açıklamalar

1- Bu âyet, sûreye kısa bir giriş niteliğindedir ve hemen ardından sûrenin konusu başlar. Dikkat edilirse, Kur'ân için "mübin" (apaçık) sıfatı kullanılmıştır. Bu demektir ki, bunlar, anlamı apaçık ve anlaşılır olan Kur'ân'ın âyetleridir.

2- Burada Mekkeli kâfir ve müşriklerin, kendilerine bir azap gelmesi sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gerçek bir nebi olmadığı şeklindeki yanlış görüşü reddedilmektedir. Ulu Allah diyor ki, "Biz hiçbir topluluğu küfrü işlediklerinden hemen sonra cezalandırmayız. Biz her topluluğa İslâm dâvetini duymaları, anlamaları ve buna göre kendilerine çekidüzen vermeleri için belli bir süre tanırız. O süreye kadar günahlarına ve kötü hareketlerine müsamaha gösteririz, dilediğini yapma özgürlüğü veririz ve sürenin bitimine kadar bekleriz. Onların alaylarına ve küfürlerine tahammül etmemizin sebebi budur". (Daha geniş bilgiler için bkz. İbrahim sûresi, dipnot: 18).

3- "Zikir" kelimesinin sözlük anlamı, "hatırlatmak", "uyarmak" ve "nasihat etmek"tir; fakat, Kur'ân-ı Kerim'de özel bir terim olarak "ilâhî kelâm" için kullanılmıştır; çünkü bu kelâm tamamıyla bir "nasihat"tir. Bu anlamda geçmişte bütün peygamberlere gönderilen kitaplar birer "zikr"di ve Kur'ân da bir "zikr"dir.

4- Bu, kâfirlerin öne sürdükleri alaylı bir iddia idi, çünkü onlar "zikr'in Hz. Peygamber'e indirildiğine inanmıyorlardı. Aksi takdirde ona "mecnûn" demezlerdi. Aslında onlar şöyle demek istiyorlardı: "Ey kendisine zikrin indiğini iddia eden kişi". Buna benzer bir sözü de, Fir'avn, Hz. Mûsa'nın dâvetini dinledikten sonra, yandaşlarına söylemişti: "Size gönderilen bu Bay peygamberin aklı yerinde değildir".

مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ
إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا
لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾
وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ
فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

8-12- Biz melekleri ancak hak olarak indiririz. Ve o zaman da kendilerine mühlet verilmez.[5] Kur'ân'ı biz indirdik. Onun koruyucusu da muhakkak biziz[6] And olsun, senden evvel gelmiş kavimlere de peygamberler gönderdik. Onlara hiçbir peygamber gelmedi ki, onunla alay eder olmasınlar. Biz, onu (zikri) mücrimlerin kalplerine (bir çubuk gibi) sokarız.

Açıklamalar

5- Yani, biz melekleri sadece lâf olsun diye indirmeyiz; bir millet melekler istedi diye göndermeyiz. Melekler, kâfirlere peygamberlerin kendilerine davet ettiği tüm görünmez şeyleri göstermek ve bütün gerçeği gözler önüne sermek için de gönderilmezler. Melekler, ancak günahkâr bir topluluk hakkında hüküm verileceği zaman inerler. O zaman, insanlara dâveti kabul etmeleri söylenmeksizin hüküm uygulanır. Çünkü, "Gerçek" onların gözü önüne serilir serilmez onların süresi bitmiş olur.

"Biz melekleri ancak hak olarak indiririz", "Biz melekleri ancak hak ile indiririz" demektir. Yani, melekler, bâtılın yerine hakkı tesis etmeye geliyorlar. Yani, başka bir deyişle, melekler Allah'ın hükmünü uygulamak üzere iniyorlar.

6- Yani, bu zikri getirdiği için Hz. Peygamber'e mecnûn veya deli diyorlar. Halbuki, bu zikri O kendisi uydurmamıştır, bunu indiren Biziz. Yani, bu alay Bizim ile yapılmış, bu iftira Bize atılmıştır. Onun için, ey kâfirler, bu zikre bir zarar vereceğinizi de sanmayın. Bu zikir bizimdir ve biz bunu korumayı iyi biliriz. Alaylarınız, iğneli sözleriniz ve düşmanlığınız da, bunun değerini azaltmaz. Buna karşı ne yaparsanız yapın, dâvetini ve gelişmesini engelleyemezsiniz. Hiçbir kimse bunu değiştiremez veya tahrif etmeye gücü yetmeyecektir.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ
﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ
﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ
﴿١٥﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ
﴿١٦﴾

13-16- O'na iman etmezler.[7] Halbuki evvelki milletler hakkında sünnet (ilâhî kanun) böyle geçmiştir. Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan yukarı çıksalar. "Gözlerimiz iyi görmüyor, belki de biz büyülenmişler topluluğuyuz" diyeceklerdir. Hakikaten biz, gökte burçlar yarattık.[8] Ve temaşa edenler için süsledik.[9]

Açıklamalar

7- Mütercimler ve müfessirlerin çoğunluğu bu âyette geçen "neslukuhu"nun zamirinin "istihza" veya "alay"a ait olduğunu ve "lâ yu'minune bihi"nin zamirinin "zikr"e ait olduğunu ifade etmiş ve tercümenin şu olduğunu belirtmişlerdir: "Biz onu (istihzayı) mücrimlerin kalplerine sokarız. Zikre (Kur'ân'a) iman etmezler." Gramer bakımından bu tercümede herhangi bir yanlışlık olmamasına rağmen, bizim açıklamamız, sanırız gramer açısından da daha uygun olacaktır. "Seleke" kelimesi Arapça'da bir şeyin bir şeye bağlanması, geçirilmesi veya örülmesi, meselâ ipliğin iğneden geçirilmesi demektir. O halde, bu âyetin anlamı şöyle olmalıdır: "Zikir insanların kalplerine girince onlara huzur verir. Fakat aynı şey, günahkârlar veya suçluların kalplerine sanki birer çubuk veya şiş gibi girer ve kalpleri ile zihinlerini paramparça eder, yıkıp yakar."

8- "Burç" Arapça'da kale, hisar ve müstahkem bina demektir. Astronomide ise burç kelimesi, güneşin 12 kademesinin ayrıldığı makam veya aşamalar için kullanılıyor. Bu sebeple, bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerim'in mutlaka bu burçları kastettiğini sanmışlardır. Bazıları da bununla "gezegenler"in kastedildiği görüşündedirler. Fakat daha sonraki âyetlerden de anlaşılacağı gibi, bu kelimenin "küreler" anlamında kullanıldığını göreceğiz. Çünkü, her uzay küresi görünmez sınırlarla çevrildiği için bir gökküreden diğerine geçmek imkânsızdır. Bu bakımdan, biz "burçlar"dan, "etrafı surlarla örülmüş bir yer" veya "hisar"ın kastedildiğini söyleyebiliriz.

9- Yani, gökkürelerden her birine parlak bir yıldız veya gezegen yerleştirdik ve onların güzel görünmelerini sağladık. Başka bir deyişle, Biz sınırsız olan kâinatı, ıssız, sönük ve korku verici yapmadık, aksine herkes bunda akıl almaz bir düzen ve âhenk bulur. Bundaki görüntüler o kadar çarpıcıdır ki, gönülleri ve zihinleri büyüler. Kâinatın bu mükemmel yapısı, bunun Yaratıcısının sadece büyük ve hikmet sahibi olduğunu değil, aynı zamanda büyük bir sanatçı olduğunun da delili-

dir. Aynı konu bir başka yerde şöyle dile getirilmiştir: "O Allah ki, yarattığı her şeyi güzel yapandır" (Secde: 7).

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ
السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾

17-18- Ve semâyı rahmetten kovulmuş her şeytandan koruduk.[10] Ancak kulak hırsızlığı eden vardır[11] ki, onun arkasını parlak bir ateş parçası[12] takip eder ve yakar.

Açıklamalar

10- Yani, yeryüzünde veya dünyada diğer yaratıkların, buranın sınırlarının içinde kaldığı gibi, cinler veya şeytanlar gökkürelerde mahsur ve mahpusturlar ve kendi kürelerinden daha yüksek yerlere gitmeleri imkânsızdır. Bu, çok yaygın olan bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmaya yönelik bir ifadedir. Sıradan insanlar, geçmişte olduğu gibi bugün de, şeytan ve arkadaşlarının kâinatta her yere gidebileceğine inanmaktadırlar. Bunun tam tersine Kur'ân, şeytanların belirli bir sınırı aşamadıklarını ve sınırsız bir güce sahip olmadıklarını ifade etmektedir.

11- Yani, gökten ve gaipten haber aldıklarını söyleyen kâhinler, falcılar ve keşişler aslında hiçbir bilgiye sahip değillerdir. Şeytanlar kulak hırsızlığı yapmaya çalışırlar, çünkü onlar yapı itibarıyla meleklere, insanlardan daha yakındırlar. Fakat gerçekten çok az bir bilgi elde edebilmektedirler.

12- Arapça'da "şihâb-ı mübin" kelimesi "parlak bir ateş parçası" demektir. Kur'ân-ı Kerim'de başka bir yerde bunun için "şihâbin sâkıb" yani, "karanlığı delen alev" ifadesi kullanılmıştır. Bu bir meteor (göktaşı) olabilir de, olmayabilir de. Çünkü, bu "kozmik ışın" gibi herhangi bir ışın veya henüz keşfedilmemiş daha kuvvetli bir ışın türü olabilir. Her ne ise, eğer şeytanları kovalayan "parlak ateş parçası"nı göktaşı olarak kabul edersek, bunların dünyaya akıl almaz bir sayıda ve sıklıkla düştüğünü bilmeliyiz. Günümüzde yapılan gözlemlere göre, teleskopla görülebilecek boyutta dünyamıza her gün düşen göktaşları-

nın sayısı ortalama bir trilyondur ve bunların 200 milyonu yere düşmektedir. Bunların hızı atmosferin üst kısmında aşağı yukarı saniyede 26 mildir ve bazen de bu hız saniyede 50 mile ulaşmaktadır. Bazen çıplak gözlerle de göktaşı yağmuru görülebilmektedir. Nitekim, 13 Kasım 1833'de Kuzey Amerika'nın sadece bir bölgesinde gece yarısından sabaha kadar 200 bin göktaşının düştüğü resmi kayıtlara geçmiştir (Encyclopaedia Britannica, Cilt 15, s. 337-39, 1946 baskısı). Pek mümkündür ki, bu tür bir göktaşı yağmuru şeytanların uzaydaki uçuşlarını engelliyor, çünkü atmosferin üst kısmında her gün bir trilyon göktaşının yağması onların bir yerden bir yere geçmelerini imkânsız kılsa gerek.

Bu açıklamadan sonra sanırız, yukarıda anlatılan "burçlar" veya "hisarlar"ın gerçek niteliğini gözlerimizin önüne getirebiliriz. Uzay ve atmosfer görünürde şeffaf ve temizdir, ama Yüce Allah, her küreyi, diğer kürelerin zararlı etkilerinden korumak amacıyla görülmez duvarlar örmüştür. Meteor veya göktaşı yağmuruna rağmen gezegenimizin hâlâ güven ve emniyette olmasının nedeni budur. Çünkü dünyaya her gün düşen bir trilyon göktaşı atmosfere girer girmez yanıp kül olmakta ve bunların sadece biri yere düşebilmektedir. Fakat bazen uzaydan gelen bir meteor, Yaratıcının kudretini yeryüzündekilere hatırlatırcasına dünyaya düşmektedir. Meselâ, en büyüklerinden birinin ağırlığı 292 kg.dır. Ayrıca, bir başka yerde 36.5 ton ağırlığında sert bir kaya parçası bulunmuştur ki, bilim adamları bunun da gökten düşmüş olabileceğini söylemektedirler. Kısacası, eğer dünyamız "burçlar", "hisarlar" veya müstahkem yerlerle korunuyor olmasaydı, bu kayan yıldızlar nedeniyle hepimiz uzun yıllar önce helâk olurduk. Kur'ân-ı Kerim'in "burûc" dediği işte bu koruyucu duvarlardır.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا
لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن
شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ
وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾

19-22- Arzı döşedik ve oraya sabit dağlar koyduk. Ve orada ölçülmüş her şeyden nebatlar bitirdik.[13] Orada hem sizin için, hem de rızıklarını vermediklerimiz için geçim sebepleri yarattık. Hiçbir şey yoktur ki, onun hazineleri yanımızda olmasın. Biz ondan ancak malûm bir miktar indiririz.[14] Biz, aşılayıcı rüzgârlar gönderdik. Gökten de su indirdik, onunla sizi suvardık. Yoksa sizi onu biriktirip saklayamazdınız.

Açıklamalar

13- Her bitkinin belli bir dereceye kadar büyümesi, Allah'ın kudreti ve hikmetinin başka bir delilidir. Çünkü her bitkinin büyüme gücü o kadar büyüktür ki, eğer serbestçe büyümesine izin verilse, bir tek çeşit bitki bile dünyanın yüzeyini kaplayacaktır. Fakat hikmet sahibi ve her şeye gücü yeten Yaratıcı, her tür bitkinin dengeli bir miktarda üremesini ve çoğalmasını düzenlemiştir. Bitkisel hayatın başka bir yönü daha vardır. Her tür bitki ancak belirli bir ölçü, boy ve kalınlıkta büyüyebilir. Bu da, her bitkinin sayısınca, yapı, yükseklik, genişlik ve şeklinin, yapraklarının ve dallarının bizzat Yaradan tarafından belirlendiğinin bir ispatıdır. Hiçbir bitki bu belirli sınırların ötesine geçemez.

14- Bu husus, büyümesi için belirli bir sınır konulan nesne ve yaratıkların, sadece bitki olmadığını hatırlatmak amacıyla burada belirtilmiştir. Aynı kural, hava, su, ışık, ısı, maden, bitki, hayvan, güç ve enerji, ne olursa olsun, varolan her şey için geçerlidir. Kısacası, varolan her şey, ne artan, ne de azalan belirli bir miktarda ve sayıda bulunur. İşte bu her şeyde varolan "belirlilik" veya ölçü ve miktar, tüm kâinatta denge ve düzeni sağlar. Kâinatta her şey öylesine düzenli ve dengelidir ki, insan tüm bunların bir tek Hikmet sahibi Yaratıcı tarafından yaratıldığı düşüncesinden kendini alamaz. Çünkü, eğer kâinat sadece tesadüfen meydana gelmiş veya birçok tanrı tarafından yaratılmış olsaydı, her şeyde bu kadar denge ve uyumluluk bulmak imkânsız olurdu.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ
وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ
عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾
وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

23-26- Gerçek, biz, öldürür ve diriltiriz. Ve hepsinin vârisleri de biziz.[15] Sizden evvel geçenleri ve sonradan gelenleri de biz biliriz. Şüphesiz Rabbin onları haşredip toplayacaktır. O, Hakîm ve Alîmdir.[16] And olsun biz, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.[17]

Açıklamalar

15- Yani, sizden sonra sadece biz geride kalacağız. Size verilen her şey fâni ve geçicidir. Ve en sonunda, Bizim verdiğimiz her nimeti bırakıp, elleriniz boş, bu dünyadan gideceksiniz ve bütün bu şeyler hazinemize geri gidecektir.

16- Yani, Cenab-ı Allah'ın hikmeti, herşeyi toplamasını ve bitirmesini gerektirmektedir. O'nun ilmi veya bilgisi öylesine geniş kapsamlıdır ki, hiçbir canlı O'ndan kurtulamayacaktır. Hatta, geçmişte yaşamış olan insanların bir zerresi bile O'nun gözünden kaçamaz veya kurtulamaz. Bu sebeple, âhiretin mümkün olmadığını düşünenler aslında O'nun hikmeti ve ilminden habersizdirler. Her tarafa yayılan insan vücudunun parçalarının tekrar bir araya getirilip insanın diriltilmeyeceğini sanan bir kişi ise Allah'ın her şeyi kaplayan ilmini bilmemektedir.

17- Burada Kur'ân şu noktaya açıklık getiriyor ki, çağımızda, Darwin'in evrim teorisinden etkilenen bazı müfessirlerin belirttiği gibi, insanoğlu çeşitli hayvanî aşamalardan geçerek bugünkü haline gelmemiştir. Aksine, insan, yeryüzündeki bazı maddelerden meydana getirilmiştir. Bu durumu, Yüce Allah, "Salsal min hamein mesnûn" sözleriyle açıklamıştır. "Hame", mayalanmış denebilecek kadar çürümüş siyah balçıktır. "Mesnûn"in iki anlamı vardır: 1- "Yağlı hale gelmiş çürümüş balçık" ve 2- "Bir kalıba girmiş, şekle sokulmuş balçık". Metnin

aslından, insanın ilk suretinin çürümüş topraktan yapıldığı ve kuruduktan sonra ona ruh üflendiği anlaşılmaktadır.

وَالْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن
قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا
مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ
مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾

27-30- Cinleri de daha evvel esen ateşten yarattık.[18] O vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: "Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım". "Ben onu yaptığım, ona ruhumdan üflediğim zaman siz ona secde edin."[19] Bunun üzerine bütün melekler secde ettiler.

Açıklamalar

18- "Semûm", hiddetli rüzgâra denilir. Ateşin "semûm"la ilgisi olduğunu göstermekle ateşin bir sıcaklık dalgası olduğu ifade edilmek istenmiştir. Bununla, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde (Bkz. Rahman sûresi, dipnot: 14-16) cinlerin ateşten yaratıldığı yolundaki ibareler açıklık kazanmış oluyor.

19- Bu, insan ruhunun, hayat, bilgi, kudret, istek, basiret ve diğer bütün özelliklerin hafif bir yansımasıdır. İnsanı, Allah'ın halifesi ve naibi konumuna yükselten ve onu meleklerin ve bütün dünyevi varlıkların secde edebileceği bir yüceliğe eriştiren işte bu Allah'ın, ruhunu insana üflemesi olayıdır. Her özelliği gerçekten ilâhî sıfatların şu veya bu şekilde yansımasıdır. Bir hadiste Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah, merhameti yüz parçaya böldü. Doksandokuz parçasını kendisine ayırdı. Geriye kalan bir parçayı da yeryüzüne gönderdi. İşte bu tek parça nedeniyle yaratıklar birbirine merhamet gösteriyorlar. O kadar ki, hayvanların, yavrularını tepmemelerinin nedeni de bu merhamettir." (Buhari ve Müslim). Ancak, insanı diğer mahluklardan üstün kılan şey, diğer bütün mahlûklara oranla Yüce Allah'ın sıfatlarını en çok yansıtmasıdır.

Bu nâzik bir konudur ve bu hususta en ufak bir hata, ilâhî sıfatlardan bir kısmına sahip olan birinin, uluhiyet veya tanrılığın bir parçasını elde ettiği gibi yanlış bir düşünceye kapılmasına sebep olacaktır. Çünkü, uluhiyet, bir mahlûkun erişmesi söz konusu olmayan bir makamdır.

إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾
قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ
أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ
﴿٣٣﴾ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ
إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ
ٱلْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى
ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ
ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَىَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

31-41- Ancak İblis secde edenlerle beraber olmaktan çekindi.[20] Allah: "Ey İblis, seni secde edenlerle beraber olmaktan meneden şey nedir?" dedi. İblis: "Kuru çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın beşere benim secde etmem lâyık değildir" dedi. Allah: "Öyleyse, oradan çık. Çünkü sen rahmetten kovuldun. Ve kıyamet gününe kadar üzerine lânet olsun" buyurdu.[21] İblis: "Öyle ise, bana onların kabirlerinden kalkacakları güne kadar mühlet ver" dedi. Allah: "sen mühlet verilenlerdensin. "Malûm olan vaktin gününe kadar" dedi. İblis: "Ey Rabbim, Beni azdırdığın şeye karşılık ben de yeryüzünde onlara fenalıkları süsleyeceğim ve hepsini azdıracağım.[22] Ancak içlerinden ihlâsa sahip kulların müstesna" dedi. Allah: "İşte bana göre doğru yol budur."[23]

Açıklamalar

20- Krş. Bakara sûresi, rükû 4. En-Nisa sûresi, rükû 18 ve el-A'raf

sûresi, rükû: 2. Ayrıca, bu bölümler ile ilgili dipnotlarımıza da dikkat ediniz.

21- Yani sen kıyâmete kadar lânetli kalacaksın. Daha sonra yapılacak mahkemede itaatsızlıklarından dolayı sana ağır ceza verilecektir.

22- Yani, sen benden daha beter ve aşağı olan birine secde etmemi isteyerek beni azdırdın. Benim böyle bir emre uymayacağım malûmdu. Bu sebeple, ben de insanları azdıracağım, ve Sana isyan etmelerini sağlayacağım. Başka bir deyişle, İblis şöyle demek istiyordu: "Dünya hayatını, onun zevklerini ve geçici faydalarını insanlara o kadar süslü ve güzel göstereceğim ki, sonunda onlar Allah'ın halifeleri olmanın gerektirdiği sorumlulukları unutacak ve âhirette karşılığını alacak. Onlar ya seni unutacaklar, ya da, seni hatırladıklarını söyledikleri halde, sana itaatsızlık edeceklerdir."

23- Bunun bir başka anlamı şudur: "İşte bu doğrudur. Ben buna bağlı kalacağım."

إِنَّ عِبَادِي
لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

42- Benim kullarım üzerine senin tahakküm kudretin yoktur. Ancak sen sana tabi olan aldanmışlara tahakküm edersin.[24]

Açıklamalar

24- Bu âyetin de iki anlamı olabilir. Birini yukarıda verdik. İkincisi ise şöyle olabilir: "Sen Benim kullarımı (sıradan insanları) bana isyana zorlayacak bir güce sahip değilsin. Bununla birlikte, isteyerek ve seçerek sana tabi olanlara seçme özgürlüğü vereceğiz ve onları, eğer sana uymak isterlerse, zorla yollarından döndürmeyeceğiz".

İlk anlama göre bu âyet şöyle tefsir edilebilir: "Benim sadık kullarımın izlediği yol bana ulaşan tek yoldur. Şeytan bu yolu izleyenler üzerinde hiçbir güce sahip değildir. Çünkü, ben onları kullarım olarak seçtim." Şeytan kendisi de onları zorla doğru yoldan çeviremeyeceğini

itiraf etmiştir. Bunun tam tersine, şeytan, sadece kendileri itaatsızlık yolunu seçmiş olanları doğru yoldan saptırabilir. Bundan sonra artık onlar şeytanın aldatmaları ile daha da fazla saptırılır.

İkinci anlama göre bu âyetin açıklaması şöyle yapılabilir: "Şeytan, dünya hayatını çekici, güzel ve iyi göstererek insanları Allah'ın yolundan saptıracağını söylediğinde Allah, onun bu isteğini kabul etti. Fakat, ona insanları sadece safsata ve yalanlarla kandırarak saptırabileceğini, onları hak yolundan zorla döndüremeyeceğini belirtti. Bunun üzerine Şeytan Allah'ın kendisine seçtiği kulları saptıramayacağını itiraf etmiştir. Bu istisnânın yanlış yanlış anlamaya —Allah'ın bazı kullarını Şeytanın saptırmasından korumak için kendisine ayırması fikrine— sebep olmaması için Allah bu meseleyi şöyle açıklamıştır: "Ancak kendisi hak yolundan sapan bir kimse sana tabi olacaktır. Başka bir deyişle, hak yolundan sapmayan kimse sana uymayacak ve böylece hâlis (kendimiz için seçtiğimiz) kulumuz olacaktır."

جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٤٣

43- Şüphesiz onların tamamının buluşacakları yer Cehennem-dir.[25]

Açıklamalar

25- Hz. Âdem ile İblis'in hikâyesinin burada anlatılmasının sebebini anlayabilmemiz için, hikâyenin ele alındığı çerçeveyi göz önünde bulundurmalıyız. Buraya kadar geçen âyetlerde kâfirlerin kendilerini felâkete sürükleyecek sapık yollara tabi oldukları söylenmişti. Bu hikâye onlara izledikleri yolun, en büyük düşmanları olan Şeytan'ın saptırması olduğunu hatırlamak için ele alınmış ve şöyle denilmiştir: "Sizi kandıran ve kıskançlık ve düşmanlığı nedeniyle sizi alçaklığın en aşağısına düşürmeye çalışan şeytana tabi olmanın sonuçlarını düşünmeniz gerekir. Halbuki, Peygamberimiz sizi sapıklıktan kurtarmak ve bir beşer olarak lâyık olduğunuz yüce mevkiye ulaştırmak için bütün gücüyle çalışıyor. Fakat, ne yazık ki, düşmanınızı dost, dostunuzu da düşman sanıyorsunuz".

Burada şu gerçeğe de işaret edilmiştir ki, Allah'a itaat, tek kurtuluş

yoludur. Bununla ilgili olarak deniliyor ki: "Eğer bu yolu terkederseniz, gittiğiniz diğer bütün yollar, sizi doğruca Cehenneme götürecek Şeytanın yollarıdır."

Bu hikâye ile kâfirlere şu gerçek de anlatılmak istenmiştir: "Siz yaptığınız hatalardan kendiniz sorumlusunuz, şeytan değil. Çünkü onun yapabileceği tek şey, sizi Allah'a itaattan vazgeçirmeye çalışmak ve sizi kandırmak. Bu nedenle, Şeytan'ın aldatmalarına kapılıp kapılmama sorumluluğu size aittir." (Daha ayrıntılı açıklamalar için Bkz. İbrahim sûresi: 22, dipnot: 31).

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ
جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا
بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ
سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

44-48- "Onun yedi kapısı ve her kapı için de ayrılmış birer naibi vardır."[26] Muttakiler[27] ise Cennetlerde, pınar başlarındadırlar. Onlara: "Selâmetle ve emin olduğunuz halde oraya giriniz" denir. Biz onların kalplerinden kini çıkarıp atarız.[28] Hepsi kardeş olarak karşılıklı tahtlar üzerinde otururlar. Orada onlara yorgunluk ve zahmet dokunmayacak. Ve onlar oradan bir daha çıkmazlar.[29]

Açıklamalar

26- Günahkârlar, işledikleri günâha göre Cehennemin kapılarından girmek üzere çeşitli gruplar halinde toplanacaklardır. Örneğin, ateistler Cehenneme kendileri için ayrılan kapıdan gireceklerdir. Aynı şekilde münâfıklar, müşrikler, nefse tapanlar, zâlimler, küfrün başları ve ahlâksızlığın önderleri kendileri için ayrılan kapılardan Cehenneme gireceklerdir.

27- Yani, Şeytan'a kurtulanlar ve Allah'tan korkup itaat ve kullukla ömürlerini geçirenler.

28- Yani, müttaki insanlar arasındaki yanlış anlamalar nedeniyle kalplerinde kin ve nefret doğmuşsa, Cennete girerlerken silinecek ve

onlar birbirine karşı kötü hisler taşımayacaklardır. (Bkz. el-A'raf sûresi, dipnot: 32).

29- Bu âyet, bu hadiste açıklanmıştır: "Cennettekilere şöyle seslenilir: "Hep sağlıklı ve zinde kalacaksınız; hiç hastalanmayacaksınız; şimdi sonsuz bir hayata başlayıp hiç ölmeyeceksiniz; hep genç kalacak ve oradan çıkmak zorunda kalmayacaksınız." Cennetteki hayatı daha ayrıntılı bir biçimde açıklayan birçok hadisler vardır. Bunlarda şu görüşe yer verilmiştir: "Cennette insanlar kendi geçim veya ihtiyaçlarını karşılamak için uğraşmayacaklar; onlar her şeyi uğraşmadan ve çaba harcamadan bulacaklardır".

نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ
ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾
إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟
لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن
مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ
فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ
رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ
﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ إِنَّا
لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾

49-59- (Ey Resûlüm) kullarıma haber ver ki: Ben Gafûrum, Rahîm'im. Bununla beraber azabım da en acıklı bir azaptır. Onlara İbrahim'in misafirlerinden haber ver.[30] Hani melekler İbrahim'in yanına girdiklerinde "selâm" demişlerdi. İbrahim: "Biz sizden cidden korkuyoruz"[31] demişti. Onlar: "Korkma, biz, seni alîm bir evlât ile müjdeliyoruz"[32] dediler. İbrahim: "Bana ihtiyarlık gelmişken, beni evlât ile mi müjdeliyorsunuz? Neye dayanarak müjdeliyorsu-

nuz?" dedi. "Biz seni hak ve doğru olarak müjdeledik. Ümidini kesenlerden olma" dediler. İbrahim: "Rabbinin rahmetinden ancak dalâlette olanlar ümidini keser" dedi. Sonra, "Ey elçiler, işiniz nedir?"[33] dedi. "Biz, mücrim bir topluluğa gönderildik."[34] "Ancak Lût ailesini tamamıyla kurtaracağız".

Açıklamalar

30- Burada Hz. İbrahim (a.s.) ile Hz. Lût (a.s.)'ın kıssasının anlatılmasının sebebi, Mekkeli müşriklere meleklerin nasıl hak ile geldiklerini göstermektir. Bu, onların isteğine verilen bir cevap niteliğindedir. Bu sûrenin 7. âyetinde Mekkeli müşriklerin şu sözü nakledilmişti: "Eğer doğru söylüyorsan niçin bize bir melek getirmedin?" Buna cevap olarak da 8. âyette şöyle denilmişti: "Biz melekleri ancak hak olarak indiririz. Ve o zaman da kendilerine mühlet verilmez." Burada meleklerin geliş sebebi olan iki somut olay anlatılmakta ve sanki kâfirlere geliş sebebi olan bu "hak"tan hangisini istedikleri sorulmaktadır. "Meleklerin hangi tür hakkı getirmelerini istediğinize karar verin. İbrahim'e gönderilen "hakk"a lâyık olmadığınız ortadadır. O zaman, meleklerin Lût kavmine getirdiği "hakkı" yani, azabı mı istiyorsunuz?".

31- Krş. Hûd sûresi, rükû: 7, dipnotlarıyla beraber.

32- Yani, Hûd sûresinde daha ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, Hz. İshâk'ın doğuşuyla ilgili müjde.

33- Hz. İbrahim (a.s.)'ın bu soruyu sorması gösteriyor ki, meleklerin, insanlar şeklinde gelmeleri, her zaman olağanüstü durumlarda gerçekleşiyor ve kendileri de olağanüstü bir görevle geliyorlar.

34- Burada sadece "mücrim bir topluluk" demekle, Lût kavminin ne kadar günâh işlediği ve adının ne kadar kötüye çıktığı ifade olunmuştur. Yani, olup bitenleri iyi bilen Hz. İbrahim'e, "mücrim bir topluluk" demek yetiyordu.

إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ
مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَٰكَ بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ
﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ

بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ
وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ
هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

60-66- "Yalnız karısını kurtarmayacağız, ki onu helâk olacaklardan takdir ettik" dediler. Lût ailesinin yanına elçiler gelince[35] Lût: "Siz bizim tanımadığımız bir kavimsiniz"[36] dedi. Elçiler: "Biz, sana kavminin şüphe edip durduğu azabı getirdik". "Sana, gerçek haberi getirdik. Biz doğru söyleyenleriz. Ailenle gecenin bir zamanında yola çık. Ve sen arkalarından git.[37] Sizden hiç biriniz arkasına bakmasın.[38] Emrolunduğunuz yere gidin" dediler. Lût'a sabaha karşı kavminin kökleri kesileceğine dair emrimizi bildirdik.

Açıklamalar

35- Krş. el-A'raf sûresi, rükû: 10 ve Hûd sûresi, rükû: 7.

36- Burada bu olay kısaca anlatılmıştır. Hûd sûresinde ise daha çok ayrıntılar verilmiştir. Buna göre, meleklerin gelişinden Hz. Lût'un canı çok sıkıldı ve başına gelecek olanlardan korkmaya başladı. Hz. Lût'un sıkıntı ve korkusunun sebebine Kur'ân-ı Kerim'de üstü kapalı bir şekilde işaret edilmiştir, ve rivâyetler buna daha çok açıklık getirmişlerdir. Sebep şuydu: Bu melekler çok güzel ve yakışıklı birer delikanlı şeklinde geldiler ve o kavminin kötü huyunu çok iyi biliyordu. Dolayısıyla, çok korktu. Misafir oldukları için evinden kovamazdı, diğer tarafta kavminin cinsel isteklerini gidermek için saldırmalarını önleyecek durumda da değildi.

37- Yani, ailen ve sülâlenden kimsenin geride kalmadığını gözetleyerek kendilerini arkadan takip et.

38- Bu, Kitab-ı Mukaddes'te belirtildiği gibi, "sakın arkana bakma, yoksa taş kesilirsin ve helâk olursun" anlamına gelmez. Bu sadece bir uyarıdır ve bununla şöyle denilmek istenmiştir: "Hiçbiriniz geride ne olup bittiğini öğrenmek için dönüp bakmasın. Çünkü arkalarınızdan azaba yakalanan ve ölmekte olanların canhıraş çığlıkları ve kulaklarınızı sağır edercesine uğultu ve gürültüler çıkabilir. Artık ne geriye bakıp sevinme, ne de suçlu kavmin helâkından üzüntü duyup ağla-

ma zamanıdır. Azaba uğrayan topluluğun bulunduğu bölgede bir saniye bile durursanız, gökten yağan taşlar sizi de paramparça edebilir."

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

67-70- Şehir halkı birbirlerine müjdeleyerek geldiler.[39] Lût: "Bunlar benim misafirlerimdir, beni utandırmayın. Allah'tan korkun. Beni zelil etmeyin" dedi. Onlar: "Biz, seni herkesi himaye etmekten men etmedik mi?" dediler.

Açıklamalar

39- Bu âyetlerden, Lût kavminin ahlâkının ne kadar bozuk olduğu ortaya çıkıyor. Kentin bir mahallesinde bir kişinin evine güzel ve yakışıklı gençlerin gelmesi, cinsel bakımdan sapık olanların oraya hücum etmelerine yol açabiliyordu. Şehvet ve şiddetli cinsel istekten gözleri dönmüş bu mel'unlar o eve saldırıp, gelen güzel misafirlerle cinsel açlıklarını gidermek için açıkça talepte bulunmaya cesaret edebiliyorlardı. Bütün mahallede, kentte ve hatta ülkede, bu ahlâksızlığa karşı çıkacak ve insan kılığındaki hayvanlara dur diyecek kimse yoktu. Herkesin duyguları, vicdanları ölmüştü. Hz. Lût (a.s.) gibi temiz ve güzel ahlâk timsâli bir insanın evine bile sapık kimselerin böyle hücum ettiği bir ortamda diğer başka kimselerin iffet ve namusunun emniyette olduğu düşünülebilir mi?

Talmud'da Lût kavminin ahlâk bozukluğu ve sapıklığı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu bilgileri buraya özet şeklinde aktarıyoruz: Bir defasında Eylemli bir yolcu Lût kavminin ülkesinden geçiyordu. Hava kararınca mecburen Sodom'da konaklama gereğini duydu. Torbasında yiyecek, içecek her şey vardı. Yatması için gerekli örtüsü de vardı. Bu sebeple, kimsenin evine gidip misafir olmak için kapısını çalmadı. Bir ağacın dibinde geceyi geçirmek istedi. Derken bir Sodomlu oraya geldi, onu yatarken gördü ve evinde misafir etmek için ısrar etti.

Gece onu evinde misafir etti, ama sabah misafir henüz uykuda iken katırı, eğeri ve bütün mallarını alıp kaçıverdi. Misafir kalkınca soyulduğunu farketti, dövünmeye başladı. Herkese yalvardı ve hırsızın bulunmasını istedi. Ama kent sakinleri bu zavallı adama acımak bir yana, geriye kalan bütün parasını ve malını gasp edip sınırdışı ettiler.

Bir defasında Hz. İbrahim (a.s.)'ın eşi Hz. Sâre, Hz. Lût'un ailesinden haber almak üzere uşakları olan el-Ya'zir'i Sodom'a gönderdi. El-Ya'zir Sodom kentine girdiğinde bir Sodom'lunun bir yabancıyı dövmekte olduğunu gördü. el-Ya'zir ona çok kızdı ve bir yabancıya ve yolcuya böyle davranmasını kınadı. Bunu der demez, el-Ya'zir'in etrafında toplanan halk bu sefer onu dövmeye başladı. el-Ya'zir canını zor kurtardı.

Bir defasında fakir bir kişi Sodom'a geldi. Açlıktan ölüyordu, ama kimse ona yiyecek vermedi. Açlıktan bayılan bu kişiyi Hz. Lût'un kızı gördü ve eve getirdi, karnını doyurdu. Bunu duyan Sodomlular hem Hz. Lût'u, hem kızını azarladılar ve bu gibi hareketleri bir daha yapmamalarını istediler.

Talmud'un yazarı bu gibi diğer bazı olayları anlattıktan sonra Sodomluların, günlük yaşantılarında son derece zâlim, acımasız, hilekâr ve ahlâksız olduklarını belirtiyor. Herhangi bir yolcu Sodom'dan canı ve malı emniyet içinde olarak geçemezdi. Hiçbir fakir, aç ve açıkta kalan bir kişi Sodom'da barınamaz, karnını doyuramazdı. Pek çok defa, dışardan gelen fakir ve aç yolcular bu şehirde öldüler. Sodomlular, ölüye saygı diye bir şey de bilmiyorlardı. Ölülerin elbise ve üzerinde bulunan eşyalarını çalıp, çıplak olarak toprağa gömerlerdi. Beldenin yabancısı olan bir tüccar veya iş adamı buraya tesadüfen geldiğinde her şeyini kaybederdi. Soyulan kişiler üzülürken halk etrafında toplanarak onunla alay ederdi. Sodom'da bir de büyük bir park yapılmıştı ki, birkaç kilometre uzunluğunda idi. Sodomlular bu parkta alenen cinsel ilişkide bulunur ve her türlü sapıklıklar yaparlardı.

Talmud ile mukayese edildiğinde Sodomluların durumunun Kur'ân-ı Kerim'de az ama öz bir şekilde anlatıldığını görürüz. Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinde şöyle buyurulmuştur: "Onlar eskisinden çok daha kötü şeyler yapıyorlardı". Bir başka âyette şöyle buyurulmuştur: "Siz erkeklerinizle nefsinizin ihtiyacını gideriyor, yolcuların yolunu kesiyor ve toplantılarınızda açıkça sapıklık yapıyorsunuz."

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي
سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾
فَجَعَلْنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

71-75- Lût: "Eğer bir şey yapmak isterseniz işte kızlarım"[40] dedi. (Habibim) senin hayatın hakkı için, Lût kavmi kendi sarhoşlukları içinde bir şey görmez olmuşlardı. Derken onları güneş doğmazdan önce şiddetli bir ses helâk etti. Memleketin altını üstüne getirdik. Üzerlerine de çamurdan pişirilmiş taş yağdırdık.[41] İşte burada, feraset ehline ibret ve kudretimize delâlet vardır.

Açıklamalar

40- Bunun açıklaması, Hûd sûresinin 87. dipnotunda yapılmıştır. Burada şunu belirtmekle yetineceğiz ki, Hz. Lût (a.s.) gibi temiz bir insan, bu gibi sözleri ancak en son mertebede, artık bütün öneri ve uyarılarının, günahkâr insanları, misafirlerine kötülük etmekten alıkoymaya yetmediği bir anda söyleyebilir.

Hz. Lût (a.s.)'ın Hûd sûresinde söylediği sözlerin önemini burada tekrar açıklamak yararlı olacaktır. O, günahkâr topluluğu, "İşte kızlarım..." diyerek misafirlerine kötülük etmekten alıkoymaya çalıştığında, misafirlerinin yakışıklı delikanlılar kılığındaki melekler olduğundan haberi yoktu. Melekler, ancak söz konusu sapıklar üzerlerine gelip kötülük yapmak istediklerinde ve Lût, "Sizi doğru yola sokacak gücüm olsaydı, ya da sağlam bir dayanağım olsaydı" diye lânet okuduğunda insan kılığından çıkmışlardı. O zaman melekler, "Biz Rabbinin gönderdiği elçileriz!..." demişlerdi. Olaylar dizisi, Hz. Lût'un ancak çok çaresiz bir durumda bu sözleri söylediğini göstermektedir. Bunu göz önünde bulundurmak gereklidir. Bazıları, Hz. Lût'un, misafirlerinin melek olduğunu ve onların günahkâr topluluğa karşı kendilerini savunabileceklerini bildiği halde neden feryad ettiği gibi yanlış bir düşünceye kapılabilirler. Olayların iki farklı dizilişi ise vurgu farkı sebebiyle meydana gelmiştir. Burada vurgulanmak istenen, meleklerin hak ile gelmiş olmalarıdır. Bu sebeple, olayın bu bölümü daha önce anlatılmıştır.

41- Bu "pişirilmiş taş", göktaşı (meteor) veya yerden fışkıran ve Lût kavmi üzerine yağan "volkanik lav" olabilir; ya da, bunlar güçlü bir rüzgâr tarafından onlar üzerine yağdırılan taşlar olabilir.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ
لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ
كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا
عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾
فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾

76-83- O yerler yolun üzerindedir.[42] Bunda mü'minler için ibret vardır. Eyke[43] halkı da cidden zâlimlerdi. Onlardan da intikam aldık. Eyke ve Lût kavminin yerleri apaçık karşınızdadır.[44] And olsun Hicr[45] ashâbı da peygamberleri yalanlamışlardır. Biz, onlara mûcizelerimizi vermiştik ve bundan yüz çevirmişlerdi. Onlar dağlardan evler oyarak, emniyet içinde idiler. Derken sabaha karşı onları da şiddetli bir ses helâk etti.

Açıklamalar

42- Yani, bu şehrin harabeleri Arabistan'dan Suriye ve Mısır'a giden yol üzerindedir. Yolcular, Ölü Deniz'in (Lût Gölü) güney doğusunda bu harabeleri görebilirler. Coğrafyacılar, dünyada bu bölge, özellikle güney kısmı kadar ıssız ve ürperti verici başka bir bölge olmadığı kanaatindedirler.

43- Eyke halkı, Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmidir ve başkentleri yüzünden Medyenliler adını almışlardır. El-Eyke, Tebûk'un eski adıydı ve sözlüğe göre "sık orman" anlamına gelir. Bugünlerde ise, el-Lavz dağından Efel vadisine uzanan Eyke tepesi'nin adıdır. (Açıklama için bkz: eş-Şuara, dipnot: 115).

44- Medyen ile el-Eyke kavminin bölgesi, Arabistan'dan Filistin'e ve Suriye'ye giden yol üzerindedir.

45- El-Hicr, Semûd'un başkentiydi. Bu şehrin kalıntıları, Medi-

ne'nin kuzey-batısında el-Ula kasabasından birkaç kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Medine'den Tebûk'a hem karayolu, hem tren yoluyla yolculuk sırasında bu kente rastlanıyor. Yolcular ve turistler bu vâdiden geçerlerse, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nasihatı üzerine hiçbir müslüman burada konaklamaz. Sekizinci yüzyılda İbn Batûta, hacca giderken buraya uğramıştı. İbn Batûta'nın yazdığına göre, "buralarda kırmızı renkli dağlarda Semûd kavmi tarafından oyularak yapılan binaların kalıntıları vardır. Bu binaların rengi ve süsü öylesine tâzedir ki, bugün yapılmış gibi görülüyorlar. Bu harabelerde hâlâ bazı çürümüş ceset ve insan iskeletleri bulunuyor." (Daha çok ayrıntılar için bkz. el-A'raf sûresi, dipnot: 57).

فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ
يَكۡسِبُونَ ۝٨٤ وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَآ إِلَّا
بِٱلۡحَقِّۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَأٓتِيَةٞۖ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ۝٨٥ إِنَّ رَبَّكَ
هُوَ ٱلۡخَلَّٰقُ ٱلۡعَلِيمُ ۝٨٦ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ
ٱلۡعَظِيمَ ۝٨٧

84-87- Kazandıkları şeyler kendilerine fayda sağlamadı.[46] Biz gökleri ve yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık.[47] Elbette kıyamet gelecektir. Şimdilik onlara güzel ve tatlı muamelede bulun. Şüphesiz ki, Rabbin hakkıyla yaratandır. Alîm'dir.[48] Andolsun ki, sana yedi âyet[49] ve Kur'ân-ı Azîm'i verdik".[50]

Açıklamalar

46- Yani, onların dağları oyarak yaptıkları müstahkem evler onları koruyamadı.

47- Bu sözler, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) teselli etmek üzere söyleniyor. Kendisine deniliyor ki, şu sıralarda gördüğünüz bâtılın üstünlüğü, ve hak yolundaki binbir güçlük ve engellerden korkmayın. Bu geçici bir durumdur ve her zaman böyle olmayacaktır. Çünkü, gökler ve yer bâtıl ile değil, hak ile yaratılmıştır, ve hak üzerinde kurulmuştur. Kâinatın fıtratı bâtıldan çok hakka yakındır ve uygundur. Onun

için, devamlılık bâtıla değil, hakka aittir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. İbrahim sûresi, dipnot: 25, 26, 35-39).

48- Yani, Yüce Allah, Yaradan olarak, yaratıkları üzerine mükemmel bir üstünlük ve galebeye sahiptir. Hiçbir yaratık O'nun elinden kurtulamaz. Ayrıca, O her şeyi bilir. Ey Peygamber, senin müşrik ve kâfir bir kavmin ıslâhı için harcadığın bütün çaba ve çektiğin bütün eziyetleri Allah bilmektedir. Ayrıca, bu câhil ve sapık milletin, senin çabalarını boşa çıkarma çalışmalarından da haberdârdır. Onun için, telaşlanmamalı ve sabırsızlanmamalısın. Zamanı gelince adalet kurallarına göre karar verileceğinden emin olmalısın.

49- Yani, Fatiha sûresinin âyetleri. Bazı müfessirler, bundan, 200 veya daha fazla âyetleri olan şu 7 uzun sûrenin kastedildiğini ifade etmişlerdir: el-Bakara, Âl-i İmran, en-Nisa, el-Maide, el-en'am, el-A'raf ve Yunus veya Enfal ve Tevbe. Fakat, geçmişteki müfessir ve fakihlerin çoğu, bunlardan el-Fatiha'nın âyetlerinin kastedildiği hususunda birleşmişlerdir. Hatta, İmam Buhari, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "Seb'e min-el mesâni"den Fatiha sûresinin kastedildiğine dair iki hadisini de nakletmiştir.

50- Kur'ân-ı Kerim'in büyük bir nimet olarak verildiğinin belirtilmesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve Ona tabi olanları, kâfirlerin dünyevî mallarına özenmelerine karşı uyarmak içindir. Zira, Kur'ân gibi büyük bir nimetin yanında onların varlıklarının hiçbir değeri olmadığına dikkat çekilmiştir. Bu sözlerin önemini kavrayabilmemiz için o zamanki durumu gözlerimizin önünde bulundurmalıyız. O dönemde gerek Hz. Peygamber, gerekse arkadaşları çok kötü bir durumdaydılar. Peygamberlik görevini üstlenmesinden sonra Hz. Muhammed'in malî durumu çok bozulmuştu. Ticaretle uğraşacak hâli ve zamanı kalmamıştı. Hz. Hatice'nin bütün sermayesi son 10-12 yılda tükenmişti. Bazı Müslüman gençler aileleri tarafından kovulduğu için işsiz kalmışlardı. Bazı esnaf ve tüccar ise ekonomik boykot yüzünden büyük zarar görmüşlerdi ve iş yapamaz hale gelmişlerdi. Müslümanların bazısı ise zâten ya köle ya da yoksuldular ve ekonomik durumları hemen hemen sıfırdı. Üstelik, Hz. Muhammed (s.a.v.) başta olmak üzere bütün Müslümanlar Mekke ve çevresindeki kasabalarda baskı ve haharete tabi bir hayat yaşıyorlardı. Her tarafta herkes tarafından alaya alınıyor, hakarete uğruyor, bedensel ve ruhsal baskı eziyet ve işkenceye ta-

bi tutuluyorlardı. Bunun aksine, Kureyşli kabile reisleri ve diğer kâfir ve müşrikler her türlü nimete sahip, bolluk ve refah içinde yaşıyorlardı. İşte böylesine cesaret kırıcı şartlar altında Hz. Peygamber'e ve diğer Müslümanlara deniliyor ki, siz neden mahzun oluyor ve canınızı sıkıyorsunuz? Size biz öyle büyük bir nimet vermişiz ki, bunun yanında dünyanın bütün nimetleri birer hiçtir. Asıl gıpta edilmesi gereken kâfir ve müşriklerin, haram yollarla kazandıkları ve boşa harcadıkları maddi servet ve ihtişam değildir, çünkü onlar eninde sonunda elleri boş, şaşkın ve perişan bir vaziyette Rablerinin huzuruna çıkacaklardır; sizinki, ilim ve ahlâk hazinesidir, çünkü bu manevî servetiniz hiçbir zaman tükenmeyecektir.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّي
أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾
الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾
عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

88-96- Kâfirlerden evlâd ve saire ile istifade ettirdiklerimize göz koyma. Onların üzerine de mahzun olma.[51] Mü'minlere karşı tevazu göster. Ve de ki: "Şüphesiz ben apaçık bir nezirim, azabı haber veririm". Kur'ân'ı taksim edenlere indirdiğimiz gibi azaptan korkuturum. Onlar ki, Kur'ân'ı parça parça ettiler.[52] Rabbin hakkı için biz topuna soracağız. yapmakta oldukları şeyleri. Sana emrolunanı apaçık bildir. Müşriklere aldırma. Biz, istihza edenlerden senin intikamını alırız. Allah ile beraber diğer bir ilâh tanıyanlar, yakında hatalarını bileceklerdir.

Açıklamalar

51- Yani bu adamların hâli yüzünden kendi canını sıkma. Çünkü bunlar câhil, sapık kimselerdir. Bunlar, dostlarını düşman, düşmanları dost sanıyorlar. Onları iyiye ve güzele davet edeni düşman sanıyorlar ve kendi ahlâksızlıklarını birer marifet olarak görüyorlar: Bunlar, gözleri kapalı bir biçimde felâkete sürükleniyorlar ve peşlerinden bütün milleti de götürüyorlar. Onları ıslâh etmeye, kurtuluşa götürmeye çalışanın çabalarını boşa çıkarmak için ellerinden geleni yapıyorlar.

52- Burada yahudilerden söz ediliyor. Onlar, kendi dinini çeşitli mezhebe böldükleri, İlâhi kitabın emirlerine uymadıkları, bazılarını ise çarpıttıkları ve tahrif ettikleri için Kur'ân'ı taksim edenler olarak nitelendirilmişlerdir. Burada Kur'ân'dan kasıt, Tevrat'tır, ki kendilerine tıpkı Kur'ân-ı Kerim gibi açık ve duru bir biçimde verilmişti, ama onlar bunu tahrif ve tevil ile kuşa çevirdiler. Burada "Kur'ân'ı taksim etmek"ten, Bakara sûresinde Yahudilerin şu hareketine işaret edilmiştir: "Yoksa kitabın bir kısmına inanıyor ve bir kısmını da inkâr mı ediyorsunuz?" (âyet: 85). Burada denilmiştir ki, geçmişte Yahudiler uyarılmış ve korkutulmuştur ve ders alamayınca kendilerine azap gönderilmiştir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'e ve dâvetine inanmayanlar da gafletlerini pahalıya ödeyeceklerdir; onun için, bu adamlar şimdiden kendilerine çekidüzen versinler.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ
أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

97-99- And olsun, onların söylediği şeylerden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. O halde sen, Rabbini hamd ile tesbih et. Ve secde edenlerden ol. Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.[53]

Açıklamalar

53- Yani, ey Habibim, hak dinini tebliğ etmek ve insanları ıslâha davet etmek yolunda karşılaştığın güçlükler ve umutsuz durumlardan kurtulmana en büyük yardımcı Allah'a ibadetin ve itaatın olacaktır. Namaz kılmak, diğer ibadetler yapmak ve Allah'ın emirlerine uymak suretiyle, hem kendini teselli edebilirsin, hem yeni bir güven ve güç kazanabilirsin, hem Allah rızası için, her türlü mukavemet ve muhalefete rağmen davanı sonuna kadar savunmak konusundaki kararlılığa sahip olabilirsin.

EN-NAHL SÛRESİ

Sûrenin Adı: 68 . âyette geçen "en-Nahl" (balarısı) kelimesinden alınmıştır ve her zaman olduğu gibi, bu da sûrenin ana fikri olmayıp sadece bir simgesidir.

İniş Tarihi: Sûrenin içinde geçen muhtelif ifadelerden, bunun ne zaman indiği kolayca anlaşılıyor. Meselâ, 41. âyette şöyle denilmiştir: "Kendilerine zulüm yapıldıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri..." Bundan, o zamana kadar Habeşistan'a hicretin gerçekleşmiş olduğu anlaşılıyor.

106. âyette geçen ifadeden anlaşılıyor ki, o sıralarda kâfir ve müşrikler Müslümanlara akıl almaz zulüm ve baskı uyguluyorlardı ve bu şartlar altında şöyle bir mesele ortaya çıkmıştı: Eğer bir iman sahibi, dayanılmaz zulüm ve işkence karşısında bazı küfür kelimeleri söylemiş olursa hakkında ne gibi bir işlem yapılmalı?

112. ile 114. âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvet makamına eriştikten sonra Mekke'de yaşanan büyük kıtlık ve açlığın, "En-Nahl" sûresinin inişiyle sona erdiği kaydedilmiştir.

Bu sûrenin 115. âyetine el-En'am sûresinin 119. âyetinde işaret edilmiştir. Buna karşılık. 118. âyetinde el-En'am sûresinin 146. âyeti hatırlatılmıştır. Bu demektir ki, her iki âyet hemen hemen aynı zamanda nâzil olmuşlardır.

Bütün bu kayıt ve ifadelerden, en-Nahl sûresinin Hz. Peygamber ve Müslümanların Mekke'de kalışlarının sonlarına doğru indiği anlaşılıyor.

Ana Fikir ve Diğer Konular: Bu sûrede şirkin reddi, Tevhid lehinde deliller, Hz. Peygamber'in davetine uyulmamasının kötü sonuçları hak-

kında ikaz ve uyarı ve Hakka muhalefetin ilerde doğuracağı vahim neticeler gibi konulara değinilmiştir.

Sûrede Geçen Bazı Mühim Bahisler: Sûre ansızın bir ikazla başlıyor; bunun bir giriş kısmı yoktur. Mekkeli kâfirler Hz. Muhammed'e hep şöyle derlerdi: "Biz senin davetini kabul etmiyoruz. Seni defalarca tekzip ettik, sana durmadan muhalefet ediyoruz. Ama sen yine de bildiğini okuyorsun. Sen gerçekten Allah'ın peygamberiysen, bize Allah'ın gazabı neden dokunmuyor? Hani Allah'ın azabı?" Kâfirler böylece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e açıkça meydan okuyor ve kendilerine bir azabın gelmeyişini, Hz. Muhammed'in bir peygamber olmamasının bir delili sayıyorlardı. Buna cevap olarak deniliyor ki, "Aptallar, Allah'ın azabı tepenizdedir. Ha kopuyor, ha kopacak. Bu azap gelmediği sürece emniyettesiniz. Bu, size verilen son mühlettir, bunun kıymetini bilin ve hareketlerinizi düzeltin."

Bundan sonra kâfir ve müşrikler son bir defa uyarılıyor ve Allah'ın tek oluşu ve nübüvvet gibi konulara şu şekilde işaret ediliyor:

1) Kolay anlaşılır ve etkileyici bir şekilde şirkin bâtıl olduğu ve Tevhd'in hak olduğu anlatılıyor. Bu hususta yerde ve gökteki çeşitli varlık ve yaratıkların örneği veriliyor.

2) Münkirlerin itiraz, şüphe, kuşku, soru ve delillerine teker teker cevap veriliyor.

3) Bâtılda ısrar edilmesi ve hakka karşı çıkmanın kötü sonuçlarına işaret ediliyor.

4) Hz. Peygamber'in getirdiği dinin insanın hayatında meydana getirdiği teorik ve pratik değişiklikler etkileyici bir biçimde anlatılıyor. Bu arada müşriklerin, Allah'ı Rab olarak tanımalarının bazı icapları olduğunu bilmeleri gerektiği, bunun boş bir iddia olmayıp, akâid, ahlâk ve pratik hayatta büyük değişiklikleri mucip olduğu belirtiliyor.

5) Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve bir avuç iman sahibi teselli ediliyor ve kâfirlere karşı koyarken ne gibi bir yol izlemeleri gerektiği kaydediliyor.

EN-NAHL SÛRESİ

(128 âyettir, Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَتَىٰ أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾
يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ
أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِالْحَقِّ ۚ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla

1-3- Allah'ın emri geldi.[1] Sakın onu acele edip istemeyiniz. Allah, müşriklerin şirk koştuklarından münezzehtir, yücedir.[2] Allah, kullarından dilediğine,[3] "Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Benden korkun"[4] diye inzar eyleyiniz emri ile, ruhunu[5] ve melekleri indirir. O, gökleri ve yeri hak olarak yarattı. O, kâfirlerin ortak tuttukları şeylerden âlî ve münezzehtir.[6]

Açıklamalar

1- Yani, Allah'ın azabı ha geldi, ha gelecek. Bu azap her an kopabilir. Azabın gelişi, geçmiş zamanla belirtilmiştir. Bunun maksadı, ya azabın çok yaklaştığı fikrini aşılamak olabilir, ya da Kureyşli

kâfirlerin isyan ve itaatsızlığının Allah'ın sabrını çoktan taşırdığını, azabın gönderilmesiyle ilgili kararını nihayet verdiğini anlatmak olabilir.

Şimdi, burada bir parantez açalım ve Allah'ın "emri"nin ne olduğunu ve nasıl geldiğini tesbit etmeye çalışalım. Biz öyle sanıyoruz ki, bu "emir"le Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti kastedilmiştir. Nitekim, hicret emri bundan hemen sonra gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i incelediğimizde, bir peygambere, ümmetinin itaatsızlık ve isyanının son haddine vardıktan sonra hicret emri verildiğini ve bu emrin o ümmetin kaderinde bir dönüm noktası olduğunu görürüz. Bundan sonra o ümmete ya Allah'ın korkunç azabı geliyor ya da o peygamber ve taraftarları tarafından varlığı ortadan kaldırılıyor. Zâten tarihte de bunun birçok örnekleri vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vak'asını ele alırsak, hicret emrinden sonra Mekkeli kâfirlerin kısa bir süre için rahat nefes aldıklarını, ancak yavaş yavaş güç ve yetkilerini kaybetmeye başladıklarını ve sadece sekiz yıl içinde, başta Mekke olmak üzere bütün Arabistan'dan küfür ve şirkin temizlendiğini görürüz.

2- Bu âyetin ilk âyet ile olan bağlantıyı anlayabilmemiz için, Mekkeli kâfirlerin tutumunu gözümüzün önünde bulundurmalıyız. Bilindiği gibi, kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e açıkça meydan okuyor ve kendilerinin itaatsızlık etmelerine rağmen Allah'ın gazab ve azabının niçin gelmediğini sorup duruyorlardı. Bununla maksatları herhalde kendi inançlarının doğru olduğunu ve Hz. Peygamber'in getirdiği dinin gerçek ilâhî bir din olmadığını ispatlamalarıydı. Kâfirlerin işte bu yanlış düşüncesi reddedilerek deniliyor ki, Allah'ın kararı zâten verilmiştir, ama bunun uygulanmasında biraz gecikme olmuşsa, bunun sebebi sandığınız gibi değildir. Allah, kararını şundan ya da bundan yana koymak veya birini kendisine ortak yapmak gibi tasalanmalardan çok uzaktır.

3- Kureyşli müşriklerin Allah'ın azabını istemeleri gibi azgınlığının altında, hem Tevhid'i, hem peygamberliği inkar etme temayülleri yatıyordu. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Allah şirkin reddinden hemen sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberliğinin ehemmiyetine işaret etmiştir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in uydurma şeyler söylemekte olduğunu iddia ediyorlardı. Fakat Allah dedi ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ilâhî ruhla (canlılıkla) tebliğ ve vaazını veriyor. Daha sonra şöyle bu-

yuruyordu: "Ben dilediğim kulumu peygamber yapar, insanların ıslâhı için kullanırım." Müşrikler, Hz. Muhammed bin Abdullah gibi fakir ve yetim bir kişinin peygamberlik makamına getirilmesini bir türlü hazmedemiyorlardı. Düşüncelerine göre Mekke'de çok daha varlıklı ve nüfuzlu kişiler bulunuyordu ve Allah'ın resulü ancak bunlardan biri olabilirdi. Fakat burada deniliyor ki, Allah ne yaptığını çok iyi biliyor ve kullarından birini peygamberliğe getirmesi için kimseye danışmasına gerek yoktur.

4- Bu cümleden anlaşılacağı gibi, peygamberlik ruhuna kavuşmuş olan bir insan her zaman Allah'ın tek olduğu ve sadece O'ndan korkulması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Yani, insanlar Allah'tan başka kimseden korkmamalı.

5- Yani, bir peygamberin mücadele azmi. Ancak bu azim, kararlılık ve canlılığa, kısacası, peygamberlik ruhuna kavuştuktan sonra, bir peygamber tebliğ ve vaaz çalışmalarını her türlü şahsî menfaat ve fikrin üstüne çıkarak, sabır ve azimle sürdürebilir. İnsanın ahlâkında bu vahiy ve peygamberâne coşku, maddi hayatta ruhun sahip olduğu mevki kadar önemli olduğu için, Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif yerde bunun için "ruh" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimenin gerçek anlamını anlayamayan Hıristiyanlar bunu "Ruhu'l-Kudüs"e çevirdiler ve nihayet üç tanrı fikrinin ortaya çıkmasına sebep oldular.

6- Başka bir deyimle, peygamberlerin dâvetinde yer alan şirkin reddi ve Tevhid'in ispatı gibi vaaz ve telkinler düşünen kafalar ve hakkı önyargısız kabul etmeye hazır olan insanlara hiç ters gelmemelidir. Yer ile gök ve bütün evrende bulunan varlıklar ile yaratıklar bu gerçeği açıkça ortaya koyuyorlar. Allah'ın evreni bir düş olmayıp gerçek bir düzen ve sistemdir. Bütün bu evrende nereye bakarsanız bakın, şirk yerine Tevhid'in ispatını göreceksiniz. Allah'ın yarattığı çeşitli dünyalarda yalnızca O'nun hakimiyeti ve saltanatını göreceksiniz. Hiçbir nesne, hiçbir madde, hiçbir yaratık yoktur ki, yapısı, organları ve çalışmaları bakımından Allah'ın tek oluşuna tanıklık etmesin. Bu koskoca evrende, bu akıl almaz düzende sadece ve sadece Tevhid'in hakimiyeti varken şirkin geçerliliği kabul edilebilir mi? Üstelik bu şirk tamamıyla şüphe ve kıyas üzerinde bina edilmişse?

Bundan sonra, kâinattaki çeşitli varlık ve yaratıklar ile tabiat ka-

nun ve nizamlarına işaret edilerek Tevhid ve risâlet lehinde daha çok deliller verilmiştir.

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ
خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا
تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾
وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ
الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ
وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

4-8- O, insanı bir damla sudan yarattı. Ve o da apaçık bir hasım kesildi.[7] Davarları da sizin için yarattı. Onlarda, ısıtacak elbise ve sair menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de. Onları akşamleyin getirirken ve sabahları salıverirken sizin için güzel bir ziynet vardır. Sizin, büyük bir zahmet ve meşakkatle ancak erişebileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşırlar. Rabbiniz re'fet ve merhamet sahibidir. Atları, katırları ve merkepleri binmeniz için ve ziynet olarak yarattı. Ve daha bilmediğiniz şeyleri de yaratır.[8]

Açıklamalar

7- Bunun iki anlamı vardır ve zannederiz, ikisi de doğrudur: Birincisi, Cenab-ı Allah, döl gibi bir su damlasından, herhangi bir münakaşaya girebilecek, deliller verebilecek ve görüşünü ileri sürmek ve anlatmak için hararetli bir şekilde konuşabilecek insanı yarattı. İkincisi, insanın isyan, itaatsızlık ve başkaldırışına bakın ki, bir su damlasından yaratılmasına rağmen Allah ile kavga etmeye kalkışıyor. Birinci anlama göre, bu sözlerle, sûrenin daha sonraki bölümlerinde yer alan bahisler kuvvetlendirilmek istenmiştir. Bunların açıklamasını da daha sonra yapacağız. İkinci anlama göre, bu âyetle insanın gerçek varlığı hatırlatılmıştır. Yani, insan çizmesinden yukarı çıkmamalıdır. İnsan, varlıklar âleminde çok küçük bir mahluktur ve bu küçük mahluk Allah'a muhalefet ve mukavemet etmek suretiyle haddini aşıyor.

8- Yani, kâinatta ve dünyada insanların yararına varolan ve faaliyet gösteren sayısız nesne ve yaratıklar vardır. İnsan bunların büyük bir kısmının ne olduğunu ve ne işe yaradığını bile bilmemektedir.

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ
لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩ هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۝١٠ يُنبِتُ
لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن
كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝١١
وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ۝١٢ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ۝١٣

9-13- Doğru yolu bildirmek Allah'a aittir. Eğri yollar da vardır.[9] Eğer, dileseydi hepinizi hidâyete erdirirdi.[10] O Allah'tır ki, gökten sizin için su indirir. İçilecek bundan, içinde hayvanlarınızı yaymakta olduğunuz nebat bundandır. O su ile sizin için ekinler, zeytinler, hurma bahçeleri, üzümler ve bütün meyvelerden nicelerini bitirir. Bunlarda tefekkür eden kavim için (kudretimize) delâlet vardır. Ve size geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları musahhar kıldı. Bütün bunlar O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunların her birinde aklı kullanacak bir kavim için alâmetler vardır. Yeryüzünde muhtelif renklerde yarattığı şeyleri de size musahhar kıldı. Bunda da öğüt olan kavim için âyetler (ibretler) vardır.

Açıklamalar

9- Bu âyette Tevhid, rahmet ve uluhiyet hakkında deliller ileri sürülürken peygamberliğe de kısaca değinilmiştir. Şöyle ki, dünyada insanlar için düşünme ve hareket etme konusunda çeşitli yollar vardır ve

bunların fiilen takip edilmesi mümkündür. Belli ki, bütün bunlar hak yolu değildir. Gerçek sadece tektir ve gerçek bir hayat tarzı, doğru bir hayat nazariyesine dayanır.

Bu doğru nazariyeyi, başka bir deyimle, doğru yolu bilmek insanın en büyük zaruret ve ihtiyacıdır. Hatta, temel ihtiyacıdır. Bu öyle bir ihtiyaçtır ki, insan buna bizzatihi insan olduğu için ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç karşılanmadığı takdirde insanın bütün ömrünün boşa gittiği söylenebilir.

Şimdi düşünün bir kere, sizi yaratmadan önce bu kadar nimetler yaratmış ve sizi yarattıktan sonra her türlü beşerî ihtiyacınızı karşılamak amacıyla bu kadar titiz davranmış olan Yüce Allah (c.c.), hayatınızın bu en büyük ihtiyacını gidermek için hiçbir şey yapmadığını insan olarak düşünebilir misiniz?

İşte, bu temel ihtiyaç "nübüvvet" veya peygamberlikle karşılanmıştır. Eğer peygamberliğe inanmıyorsanız, bana söyleyebilir misiniz ki, insanın doğru yola ulaşması için Hak Teâlâ başka ne yapmıştır, veya başka ne yapabilir? Buna cevap olarak, "Doğru yolu bulmamız için Allah bize akıl ve zekâ vermiştir" diyemezsiniz. Çünkü, insan aklı zâten birçok yol icat etmiştir ve bu yollar insanın doğru yolu bulmasını imkânsız kılmaktadır. Allah'ın, kurtuluşa ermemiz için hiçbir tedbir almadığını da iddia edemezsiniz. Çünkü, beşer olarak büyüme, gelişme ve rahat etmemiz için bunca nimet vermiş olan Rabbimizin sizi insan olarak cehalet ve dalâletin pençesinde bıraktığını söylemekten daha büyük bir günah yoktur.

10- Allahu Teâlâ'nın bütün insanları iradesiz veya iradeleri zayıf olan diğer mahlûkat gibi hidayetle yaratması pekâlâ mümkündü. Fakat, hikmeti ve kudretinin gereği bu değildi. Amacı ve hedefi, kendi isteği, dileği ve beğenisiyle, iyi ile kötü ve doğru ile yanlış arasında tercih yapabilecek irade ve hürriyete sahip bir varlık yaratmaktı. Bu hürriyetin kullanılması için insana ilim ve bilgi kaynakları verildi, akıl ve zekâ bahşedildi, arzu ve irade gücü verildi. İçinde ve dışında olan çeşitli güç ve eşyaya hükmetme kabiliyeti bağışlandı ve hem doğru hem yanlış yolu seçmesine yardımcı ya da engel olabilecek birtakım tuzak ve mükâfatlar temin edildi. Doğuştan itibaren ona doğru yol gösterilmiş olsaydı, veya başka bir deyimle zorla dürüst bir kişi yapılmış olsaydı, yaratılan her şey anlamını kaybedecekti. Ayrıca, özgürlüğün iyi

kullanılmasıyla, bir insanın varabileceği en yüksek ve faziletli mevkiye varmak da mümkün olmayacaktı. Bundan dolayıdır ki, Allah insanın hidayeti için mecburi ve cebrî yolu değil, ilhamî hidayet, yani peygamberlerin telkiniyle seçilen yolu uygun gördü. Böylece, bir yandan insanın hürriyetine zarar gelmeden, onun sınavdan geçirilebilmesi imkânı doğdu, öte yandan da, nasıl yaşaması ve inanması gerektiğini belirlemek amacıyla yaşayan birer örnek olarak peygamberler gönderilmiş oldular.

وَهُوَ الَّذِي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾
وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

14-16- Kendisinden taze et yiyesiniz ve ondan giyip kullanacağınız ziyneti çıkarasınız diye denizi hizmetinize râm eden O'dur. Gemilerin denizde suyu yararak gittiklerini görürsün. Bu, O'nun fazlından ticaret ve istifade aramanız ve O'na şükretmeniz içindir.[11] O, sizi çalkalamasın diye yeryüzüne büyük dağlar,[12] yolunuzu bulmanız için de yollar[13] ve nehirler koydu. Daha nice alâmetler de koydu.[14] İnsanlar yıldızlarla yollarını doğrulturlar.[15]

Açıklamalar

11- Yani, rızkınızı helâl yollarla kazanmaya çalışınız.

12- Bundan anlaşılacağı gibi, yeryüzünde dağların bulunması, dünyanın dönüşü ve hızını dengeleme amacını taşır. Kur'ân-ı Kerim'de bazı diğer yerlerde de dağların bu faydası önemle ortaya konmuştur. Dağların elbette ki bazı diğer faydaları da vardır, ama en büyük faydası yukarıda belirtilendir.

13- Yani, ırmak, nehir, dere ve çaylar boyunca beliren yollar. Bu

doğal yolların ehemmiyeti, özellikle dağlık bölgelerde ortaya çıkar. Ayrıca, yayla ve düzlüklerde bu yolların büyük önemi vardır.

14- Yani, Hak Teâlâ bütün dünyayı aynı şekilde yaratmamıştır, aksine türlü çeşit bölge, nebat, iklim ve insanlarla donatmıştır. Dünyada çeşitli bölgelerin bulunmasının bir faydası da, o bölgelerin nebat, iklim, fiziki özellikler, dil, örf ve âdet, kültür, hayvan ve insanları tanımaktaki kolaylıktır. Issız bir yerde, çölde veya denizde yolunu kaybetmiş olan bir kişi ancak tabiatın yardımıyla gitmek istediği yere gidebiliyor. Cenab-ı Allah, çölde ve denizde bile insanların, yollarını bulmaları için yıldızlar gibi tabiî işaretler koymuştur. İnsanlar, güneş, ay ve yıldızlara göre yollarını tâyin edebilirler.

Burada Tevhid, rahmet ve rububiyet lehinde deliller verilirken peygamberliğin lehinde de ince bir işaret yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümünü okurken, Allah'ın, insanların maddi yaşantılarında yararlı olan bunca nimetler yaratmışken, manevi ve ahlâki cephelerini ihmal etmeyeceği fikri ortaya çıkıyor. Cenab-ı Allah, maddi yaşantıda insanların hidayeti için birçok imkânlar yaratmıştır. Rahman ve Rahîm olan Allah, insanların manevî bakımdan yoldan sapmalarına izin verebilir mi? Maddî saadet ve refahımızı düşünen Rabb-ı Rahîm'in, dağlarda bizim için yollar, düzlük ve çöllerde yol işaretleri, ormanlarda ve denizlerde yönümüzü tayin etmemiz için ay ve yıldızlar yaratmışken, manevî kurtuluşumuz için hiçbir şey yapmadığını düşünebilir miyiz?

15- Buraya kadar dünyada ve kâinatta bulunan sayısız yaratık ve varlıklar ile canlıların örneği verilmek suretiyle her tarafta Tevhid'in ispatının görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Bu örneklerle, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevhid ve risâlet ile ilgili vaaz ve telkinlerinin doğru olduğu anlatılmıştır. Görebilen göze sahip olan bir kişi bu sayısız emsâlden, şirk ve dolayısıyla dinsizliğin lehinde hiçbir delilin bulunmadığını anlayacaktır. Minnacık bir su damlasından, konuşan, hareket eden, her konuyu tartışabilen insanın yaratılması, ve bu insanın ihtiyacının karşılanması için sayısız hayvanların yaratılması, bu hayvanların kıl, deri, kan, et, ve süt gibi ürünler vermesi, tabiatta insanların çeşitli ihtiyaçlarına cevap verecek nimetlerin bulunması, gökten yağmurun yağması, yerden nevi nevi ağaç, meyve, hububat ve yemlerin yetişmesi, gece ile gündüzün düzenli bir biçimde oluşması, güneş, ay ve yıldızların akıllara durgunluk veren bir şekilde hareket etmeleri ve yine bunların dün-

yadaki tarımsal ve hayvansal ürünler ile insanları muhtelif şekilde etkilemeleri, dünyada okyanusların bulunması ve bunlarda insanların pek çok ihtiyaçlarını karşılayacak maddelerin bulunması, suyun bazı tabiî kanunlara bağlı kılınması, ve yine suda insanların yüzmesi ve hatta gemilerle seyretmesi, bir memleketten başka bir memlekete seyahat ve ticaret için gitmesi, yeryüzünde dağların belirlenmesi ve bunların insanlara çeşitli yararlar sağlaması, yerden göğe kadar uzanan boşlukta sayısız alâmet, işaret ve delillerin bulunması, bütün bunlar, kendilerinin tek bir varlık tarafından yaratıldığını; O tek varlığın fikri, deseni, planı ve sisteminin her tarafta geçerli olduğunu gösteriyor. Bütün bunların bir tesadüf olduğu nasıl söylenebilir?

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾
وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾

17-18- Yaratan (Allah) hiç yaratmayan gibi midir? Artık siz hiç düşünmeyecek misiniz?[16] Eğer Allah'ın nimetini birer birer saysanız, toptan bile sayamazsınız. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.[17]

Açıklamalar

16- Yani, siz (Mekkeli kâfirler ve dünyanın diğer müşrikleri), Allah'ın yaratan olduğunu ve tanrı olarak ibadet ettiğiniz varlıkların, bu kâinatın hiçbir şeyini yaratmadığını kabul ediyorsanız, o zaman Tek Yaratan'ın yarattığı kâinatta yaratma gücüne sahip olmayan tanrıların O'na ortak olduğuna nasıl inanabiliyorsunuz? Allah'ın yarattığı kâinatta Hâlik olmayan tanrıları hangi mantıkla aynı Yaratan ile beraber aynı kefeye koyuyorsunuz? Bunların hak ve yetkileri Allah'ın yetkileriyle eşit olabilir mi? Bunların aynı cins olduğu ve aynı özellikler taşıdığı da söylenemez.

17- İlk cümle ile daha sonraki cümle arasında hiçbir şey anlatılmadan da tam bir destan anlatılmıştır. Bu, öylesine bilinen bir şeydir ki, uzun uzun anlatılmasına gerek görülmemiştir ve sadece bazı ince işaretler yapılmakla yetinilmiştir. Nitekim, önce Cenab-ı Allah'ın insanlara sayısız ihsan ve lütufta bulunduğu belirtilmekten hemen sonra

O'nun Gafûr ve Rahîm olduğu kaydedilmiştir. Bu ufak işaretle, Allah'ın sayısız nimet ve ihsanları yüzünden her zaman Rabbine minnettar olması gereken insanın ne kadar nankör, ne kadar vefasız, ne kadar itaatsız ve isyankâr olduğu vurgulanmıştır. Buna karşılık, Rahman ve Rahîm olan Allah'a bakın ki, bütün bu itaatsızlık, nankörlük ve isyâna rağmen bir kişiyi yıllarca ve bir milleti yüzyıllarca beslemeye ve her türlü nimetle donatmaya devam ediyor. Bazan Allah'ın varlığına bile karşı çıkanlara rızık ve nimetler veriliyor. Bu gibi âsi ve nankörler arasında, ulvî sıfatlar, yetki, selahiyet ve haklar bakımından Allah'a ortak koşanlar da yer alıyor. Fakat bunlara da her zaman rızık ve rahmet dağıtan el uzanıyor.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

19-21- Allah, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri hep bilir.[18] Kâfirlerin, Allah'tan başka taptıkları şey, bir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmaktadırlar. Onlar, diri değil, ölülerdir. Ne zaman dirileceklerini de bilmezler.[19]

Açıklamalar

18- Yani, Allah'ı inkâr etme ve şirk ile günah işlemelerine rağmen kendilerine gelen Allah'ın nimetlerinin arasının kesilmemesinden Allah'ın bunların yaptıklarından haberi olmadığını sanmak büyük bir yanılgıdır. Allah, nimetlerini bilmeden veya görmeden vermez. Cenab-ı Allah sadece sabırlı ve merhametli davrandığı için nankör ve itaatsiz olan kulların rızkını kesmez, nimetlerini onlardan esirgemez. Böyle bir davranış ancak Âlemlerin Rabbine yakışır.

19- Burada kullanılan kelime ve ifadeden, yapay tanrılarla, melek, cin, şeytan veya taş, toprak ve tahtadan yapılmış putlar değil, mezardaki ölülerin kastedildiği açıkça anlaşılıyor. Zira, melek ve şeytanlar ölüler sınıfına girmez. Diğer tarafta, taş, toprak ve tahtadan yapılmış

olan putların "öldükten sonra dirilmeleri" sözkonusu değildir. Geriye, geçmişte ölen ve veli, ermiş vs. kişiler olarak anılan peygamberler, evliya, şehitler, din adamları ve diğer mümtaz kişilerin ruhları kalıyor. Bu âyette işte bu tür bid'at, yani ölülere dua, niyaz ve namazda bulunmaktan kaçınılması gerektiği belirtiliyor. Bazıları çıkıp itiraz edebilir, bahse konu olan devirde Arabistan'da bu tür tanrıların bulunmadığını söyleyebilirler. Ben derim ki, bu kişiler o zamanın Arap tarihini bilmemektedirler. Tarihe az çok vakıf olan bir kişi, pek iyi bilir ki, o devirde Rebi'ya, Kelb, Tağlib, Huza'a, Kinane, Hars, Kab ve Kinde gibi Arap kabilelerinde çok sayıda Hıristiyan ve Yahudiler vardı ve bu iki dinde ölülere tapma bir gelenek halini almıştı. Ayrıca, müşrik Arapların putlarından pek çoğu eskiden yaşamış olan ünlü kişilerdi. Buhari'de yer alan Hz. İbn Abbas'ın rivâyetine göre Vedd, Su'va, Ya'gus, Ya'uk ve Nasr geçmişte yaşamış ama daha sonraki kuşaklar tarafından tanrı ilân edilmiş kişilerdi. Hz. Âişe'nin rivâyetine göre Yisâf (Esâf) ve Naile adlı putlar da insandı. Benzeri rivâyetler Lât, Menât ve Uzza hakkında da bulunuyor. Müşriklerin inançlarına göre Allah, Lât ve Uzza'yı çok sevdiği için kışı Lât, ve yazı Uzza'nın yanında geçirirdi!

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ
مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ
وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا
أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ
كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

22-26- Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirette iman etmeyenlerin kalpleri bunu inkâr edicidir. Onlar kibirlenen ve gururlanan kimselerdir.[20] Şüphesiz Allah, onların gizledikleri ve açığa çıkardıkları şeyleri bilir. Doğrusu O, kibirlenenleri sevmez.[21] Onlara: "Size Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulsa, "evvelkilerin efsanelerini" derler.[22] Kıyamet gününde kendi günahlarını ve saptırdıkları bilgisiz kimselerin veballerini yüklenirler. Dikkat et ki, ne fena yük yükleniyorlar. Kendilerinden evvel geçen kavimler (Mekke müşrikleri gibi) hile kurmuşlardı. Nihayet, Allah, onların binalarını temellerinden söktü. Ve üstlerindeki tavan tepelerine çöktü. Ve bilmedikleri yerden onlara azap geldi.

Açıklamalar

20- Yani, âhireti inkâr etmekle bu insanlar öylesine vurdum duymaz olmuşlardır ki, diğer bütün hakikatleri inkâr etmekten zerre kadar çekinmiyorlar. Bunlar sorumsuz olmuş ve dünya hayatına öylesine dalmışlardır ki, hiç bir değer ölçüsü tanımıyorlar. Hiçbir ahlâkî sınır kabul etmiyorlar ve izledikleri yolun doğru mu, yoksa yanlış mı olduğunu hiç merak etmiyorlar.

21- Buradan konuşmanın yönü değişiyor. Buradan itibaren, Mekkeli kâfirlerin, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in dâvetine karşı takındıkları olumsuz tutum, ileri sürdükleri itirazlar, hileler, bahaneler, deliller birer birer ele alınıyor ve bunlara uygun cevaplar veriliyor. Kâfirler sık sık azarlanarak nasihat ediliyor ve doğru yola çağırılıyorlar.

22- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirdiği dinle ilgili söylentiler Mekke'nin dışına taşınca, çevredeki memleket ve bölgelerin insanları kendisi ve dini hakkında bazı şeyler öğrenme ihtiyacını duydular. Mekkeliler bir yere seyahat veya ticaret için gidince oranın insanları kendilerine şöyle sorular yöneltirlerdi: "Sözde peygamberliğini ilân eden kişi nasıldır? Onun getirdiği kitap nasıldır? O kitapta neler yazıyor? Onun emirleri nelerdir?". Tarafgir ve peşin hükümlü olan Mekkeli kâfirler bu sorulara verdikleri cevaplarda Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ve dinini kötülemeye çalışıyor ve soru soranları kendisinden ve dininden uzaklaştırmak ve bezdirmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ

تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ
وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي
أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ
اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

27-28- Sonra kıyamet gününde Allah onları zelil edecek ve "Hani sizin uğurlarında düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?" diyecek.[23] Kendilerine ilim verilenler "Bugün zillet ve her türlü fenalık kâfirlerin üzerine olsun" diyeceklerdir.[24] Nefislerine zulmeder oldukları halde meleklerin canlarını aldıkları kimseler boyun eğerek: "Biz bir fenalık yapmadık" derler. Hayır, yaptınız. Allah işlediğiniz şeyleri çok iyi bilendir.

Açıklamalar

23- İlk cümle ve daha sonraki cümle arasında kısa bir ara verilmiştir. Bu cümlenin başlamasından önceki arada dinleyici ve okuyucunun kafasının bazı düşüncelere dalması muhakkaktır. Bu durumu gözümüzün önünde canlandırmak için şunu söyleyebiliriz: Cenab-ı Allah mahşerde kâfir ve müşriklere şöyle seslenecek: "Hani sizin uğurlarında düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?" Allahu Teâlâ'nın bu soruyu sorması üzerine kâfirler ile müşrikler sekteye uğrayacaklar, ağızlarını bıçak açmayacak. Çok çabalamalarına rağmen bu soruya herhangi bir cevap veremeyecekler ve cevapsız kalacaklar. İlim ve irfan sahipleri, başka bir deyimle, iman sahipleri, kâfir ve müşriklerin bu durumunu aralarında görüşecekler ve müşriklerin rezil olduklarında ittifak edeceklerdir.

24- Bu cümle Allah'a aittir. Yani, ilim sahiplerinin konuşmalarına Cenab-ı Allah da bu cümleyi ilâve ederek konuyu açmaya çalışacaktır. Bazı müfessirler burada yanılmış ve bu cümlenin de ilim sahiplerine ait olduğunu belirterek işin içinden çıkamaz hale gelmişlerdir.

25- Yani, insanların ölüm ânlarında melekler, ruhlarına el koyacaklar.

فَادْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ۝٢٩

29- Cehennem'in kapılarından girin. Orada ebedî kalacaksınız.[6] İşte büyüklenenlerin mevkii ne kötüdür.

Açıklamalar

26- Bu, ve bundan sonra müttekîler ile melekler arasındaki konuşmanın yer aldığı âyet, kabirdeki azap ve sevaptan açıkça bahsedilen âyetlerdendirler. Hadislerde "kabir" kelimesi mecâzen öbür dünya anlamında kullanılmıştır. Bu, insanların son nefeslerini aldıktan sonra dirilmelerine kadar geçen devredir. İnsanların ruhları, "âlem-i berzah" denilen bu devrede yaşayacaklardır. Hadisi inkâr edenler, bunun tamamıyla yok olma âlemi olduğunu, insanların hiçbir his ve şuura sahip bulunmayacaklarını ve herhangi bir azap veya sevâbın sözkonusu olmayacağını iddia ederler. Fakat burada görüldüğü gibi, kâfir ve müşriklerin ruhları kabzedilip (zaptedilip) ölüm sınırının ötesinde beklendiklerinin tam aksine başka bir dünya görünce önce şaşırırlar, daha sonra meleklere selâm çakıp dünyada herhangi bir kötü şey yapmadıklarını ve hiçbir günâh işlemediklerini inandırmaya çalışırlar. Melekler ise oyunlarına gelmeyip, onları sert bir dille azarlar ve Cehennem'e gideceklerini önceden haber verirler. Buna karşılık, iyi, dürüst ve mütteki olanların ruhları, âlem-i berzâha varınca, melekler kendilerini hürmetle selâmlar ve Cennet'e gideceklerini peşinen söylerler. Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadelerini gördükten sonra, âlem-i berzahın varolduğu, insanların bütün his ve şuurlarıyla melekler tarafından karşılanacakları ve azap veya sevaba lâyık olacakları konusunda başka bir delile ihtiyaç var mıdır? Buna benzer bir konu en-Nisâ sûresinin 97. âyetinde de geçmiştir. Mevzubahis âyette hicret etmeyen Müslümanların ruhlarının zaptedildikten sonra melekler ile yaptıkları konuşma yer almıştır. Ayrıca, Mü'minûn sûresinin 45-46. âyetlerinde de "berzah" konusuna ayrıntılı bir şekilde temas edilmiştir. Bu âyetlerde Cenab-ı Allah, Fir'avn ve taraftarlarından bahsederken şu ifadeyi kullanmıştır: "Onları korkunç bir azap sarmıştır, yani onlar sabah ve akşam ateşin önüne

getirilirler. Daha sonra kıyamet ânı gelince Fir'avn ve yandaşlarına büyük azap gönderilmesi emredilecektir."

Gerçek şu ki, gerek Kur'ân-ı Kerim, gerekse hadisten, ölüm ile kıyamet arasındaki devrenin mahiyeti iyice anlaşılıyor. Buna göre, ölüm sadece ruhun bedenden ayrılma hadisesinin adıdır ve bu tamamıyla yok olma demek değildir. Ruh, bedenden ayrıldıktan sonra kaybolmuyor veya yok olmuyor, aksine bütün benliğini ve özelliklerini yanında taşıyor. Bu benlik ve özellikler, dünyadaki hayatî ve zihnî ve ahlâkî tecrübelerle meydana geliyor. Bu sebeple, ruhun hissettikleri, müşahede ettikleri ve tecrübe ettikleri rüyayı andırıyor. Suçlu bir ruhun meleklerle karşılaşması, aralarında geçen konuşma, o ruhun azap ve eziyete tabi tutulması ve cehennem kapısına getirilmesi, bütün bunlar bir cinayet sanığının, idam edileceği günden önceki kabûslarına benzer. Aynı şekilde pak ve sâf bir ruhun melekler tarafından büyük bir saygıyla karşılanması, cennetin müjdesini alması, cennetten esen güzel hava kokuları hissetmesi de görevine son derece bağlı bir memurun, Genel Müdür'ün yanına çağrılması ve yaptığı büyük hizmetlerin karşılığında iyi bir mükâfat alacağı müjdesini aldıktan sonra gördüğü hoş hayal ve rüyalara benzer. Bu rüyalar Sur-u İsrafil'in üflenmesiyle birden bire dağılacak ve suçlu ruhlar kendilerini birden bire mahşerde bulacaklar. O zaman şaşkınlık içinde, "Ayyy, bizi yatak odamızdan buraya kim getirdi?" diye soracaklar. Ama iyi ruhlar (iman sahibi olanlar) temkinli davranıp, "İşte Cenab-ı Hakk'ın vaad ettiği şey budur; resûllerin dedikleri doğruydu" diyecekler. Suçlu ve günahkâr ruhların aklına o ân gelen ilk düşünce, can verdikleri yatakta yaklaşık bir saat uyuyup birden bire uyandıkları biçiminde olacaktır. İman sahipleri ise onları serzeniş edecek ve şöyle diyeceklerdir: "Allah'ın defterinde siz Mahşer'e kadar kalmışsınız ve Mahşer işte budur; ama siz bunu bilmiyordunuz."

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ
رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا

تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي
اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ
سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٣٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ
رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ
سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾

30-34- Allah'tan korkanlara: "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde "Hayır indirdi" derler.[27] Bu dünyada iyilik edenlere iyilik edilir. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin meskeni ne güzeldir. O mesken, Adn cennetleridir ki, ağaçları altından nehirler akar. Onlar için orada her istedikleri vardır.[28] Allah, müttakileri böyle mükafâtlandırır. O müttakiler ki, onları melekler vefat ettirdikleri zaman iyilik ile muamele edip: "Üzerinize Allah'ın selâmeti olsun. Amellerinizin mükafâtı olarak girin Cennet'e" derler. Kâfirler, ancak kendilerine azap meleklerinin gelmesini yahut Rabbinin azap emrinin çatmasını beklerler.[29] Onlardan evvelkiler de böyle yaptı. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Bunun için yaptıkları fenalığı kendilerine isabet etti. Kendisiyle alay ettikleri şey de onları çepeçevre kuşattı.

Açıklamalar

27- Yani, Mekke'nin dışındakiler, Allah'tan korkan ve doğru sözlü olanlara Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve getirdiği din hakkında soru sordukları zaman, cevapları yalancı ve küstah kâfirlerinkinden çok farklı olurdu. Onlar yalan propaganda yapmazlardı. Halkı aldatmak ve yanıltmak için bir şey söylemezlerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği din ve emirlerini metheder ve doğruyu söylerlerdi.

28- Cennetin doğru tarifi budur. İnsan orada istediği her şeye kavuşacak ve hiçbir şey istek ve arzusunun aleyhinde olmayacaktır. Dünyada hiçbir zengin ve varlıklı kişi, hatta hiç bir kral veya padişah bu gibi rahata, huzura ve imkânlara kavuşmamıştır. Cennette ise herkes

istediğini yapabilecek, her şey dilediği gibi olacaktır. Hiçbir arzu ve zevk yarım kalmayacaktır.

29- Bu birkaç söz, nasihat ve tenbih olarak söylenmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, ey Habibim (s.a.v.) sen vazifeni tam olarak yerine getirdin. Anlatmak ve telkin etmek istenen her şeyi söyledin, her gerçeği olduğu gibi anlattın, delillerle ispatladın, kâinattaki sayısız örneklerle bunu insanların aklına yerleştirdin, kısacası aklı başında olanlar için doğru yolun ne olup olmadığı konusunda hiçbir şüphe bırakmadın. Şimdi bu adamlar basit bir şeyi kabul etmekte niye tereddüt ediyorlar? Bunlar doğru yolu ne zaman bulacaklar? Allah'ın meleği, canlarını almaya gelince mi? Yoksa, Allah'ın gazabı ve azabı patlayınca mı? O zaman iş işten geçeceğini bilmiyorlar mı?

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ
مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ
كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ
الْمُبِينُ ۝ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ
وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ
الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝

35-36- Müşrikler: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de babalarımız Allah'tan başkasına tapmazdık. Ve O'nun haram kıldıklarından başka bir şeyi haram kılmazdık"[30] dediler. Onlardan evvelkiler de böyle yaptı.[31] Peygamberlere tebliğden başka bir şey var mıdır? And olsun biz her ümmete: "Allah'a ibadet edin ve putlara tapmaktan sakının" diye bir Peygamber göndermişizdir.[32] Sonra, ümmetlerden Allah'ın hidâyet ettikleri olduğu gibi, sapıklığı hak edenleri de vardır.[33] Yeryüzünde seyahat edin de (peygamberlerini) yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olduğunu görün.[34]

Açıklamalar

30- Müşriklerin bu tür itirazları, el-En'am sûresinin 148-149. âyetlerinde de nakledilerek cevaplandırılmıştır. (Tafsilât için bk: El-En'am sûresi, dipnot no.ları 124-126).

31- Yani, Allah'ın bazı emir ve talimâtının arkasında saklanarak birtakım hata ve günâhlar işlemek veya emirlerini çarpıtarak bambaşka bir hale sokmak yeni bir şey değildir. Kötü niyetli ve kötü huylu insanlar her zaman ve her devirde bu gibi bahaneler uydurmuş, böylece kendi vicdanlarını yanıltmaya ve kendilerini doğru yola çağıranları susturmaya çalışmışlardır. Bu, müşriklerin ilk itirazlarına cevaptır. Bu cevabın öneminin kavranması için yukarıdaki sûrede biraz önce ve sonra geçen âyetler gözönünde bulundurulmalıdır. Bilindiği gibi, az önce müşriklerin Kur'ân-ı Kerim hakkında şöyle dediklerini görmüştük: "Aman, bunlar geçmişin eski hikâyeleridir." Güyâ onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in herhangi yeni bir şey getirmediğinden hep eski hikâyeleri anlattığından Tufân-ı Nûh'tan beri aynı masalları dinlediklerinden yakınıyorlardı. Buna cevap olarak burada deniliyor ki, "Bre aptallar, siz ne zamandan beri modern ve çağdaş düşünceli insanlar oldunuz? Siz kendinizi devrimci ve ilerici mi sanıyorsunuz? Gerçek şu ki, sizin kadar bağnaz ve eski kafalı yoktur. Sizin itiraz ve bahaneleriniz yüzyıllardan beri tekrarlanıyor. Binlerce yıldan beri doğru yola davet edenler hep aynı itiraz, tehdit ve saldırılarla karşılaşıyorlar."

32- Yani, şirk konusunda ve bazı şeylerin helâl, bazılarının da haram ilân edilmesi konusunda Allah'ın iradesinde bahane aranmamalıdır. Cenab-ı Allah muhtelif devirlerde muhtelif milletlere peygamberlerini göndererek sadece kendisine itaat ve ibadet edilmesini emretmiş, putlara ve şeytanlara tapmaktan kaçınılmasını istemiştir. İnsanların işi yalnızca Allah'a boyun eğmektir. (Tafsilat için bk: el-En'am dipnot no: 80, el-Zümer, dipnot no: 20).

33- Yani, her peygamberin gelişinden sonra ümmeti iki kampa bölünüyor. Birincisi, Allah'ın inayetiyle O'na tâbi olanlardır, ikincisi ise, küfürlerinde ısrar edenlerdir. (Tafsilat için bk: el-En'am sûresi, dipnot no: 28).

34- Yani, tetkik ve araştırma için tecrübeden daha güvenilir ölçü yoktur. Şimdi siz kendi gözünüzle, insanlık tarihinde ne gibi tec-

rübelerin geçirildiğini görebilirsiniz. Allah'ın azabı Fir'avn ve yandaşlarına mı, yoksa Hz. Musa ve İsrailoğullarına mı geldi? Allah'ın gazabı, Hz. Sâlih'i tekzip edenlere mi, yoksa onu peygamber olarak kabul edenlere mi indi? Cenab-ı Allah, Hz. Hûd, Hz. Nûh ve diğer peygamberler ile taraftarlarını mı, yoksa onlara muhalif olanları mı cezalandırdı? Bu tarihi olaylar, Allah'ın kimlerden yana olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Bu olaylar gösteriyor ki, Allahu Teâlâ bir kişiye veya millete belli bir müddet için mühlet veriyor ve bu arada doğru yola gelmezlerse onlara şiddetli bir azap indiriyor.

إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَىٰهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۝ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ
جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا
عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ
الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا
كَاذِبِينَ ۝

37-39- (Ey Resûlüm) Sen, onların hidâyet bulmalarını şiddetle istersin. Halbuki, Allah dalâlete düşürdüğüne hidayet nasib etmez. Onlara yardımcı da yoktur. Müşrikler, "Allah, ölmüş olanları diriltmez" diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, bu O'nun hak olan vaadidir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler. Kendisine ihtilâf eyledikleri şeyi onlara bildirmek için ve kâfirler de kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler diye, Allah diriltecektir.[35]

Açıklamalar

35- Bu, "ba'su-ba'de'-l mevt", yani ölümden sonra diriliş ve mahşerin kurulmasının bir gereğidir. İnsanın dünyada varoluşundan beri hakikat hakkında sayısız ihtilâflar doğmuştur. Bu ihtilâflar sebebiyle ırklar, milletler ve aileler birbirinden ayrılmışlardır. Bunlara göre farklı görüş ve ideolojilere sahip olanlar ayrı din, toplum ve uygarlık meydana getirmişlerdir. Her görüş ve ideolojinin tanıtılması ve yayılması için yüzbinlerce insan canlarını, mallarını ve her şeylerini feda etmişlerdir.

Pek çok defa ve pek çok yerde karşıt görüşe sahip olanlar birbirlerini yok etmek için kıyasıya mücadele etmişlerdir. Bazan bir görüşü savunanlar baskın çıkmış ve muhaliflerini tamamıyla yok etmiş veya güçsüz hale getirmişlerdir. Akıl ve mantık, bu sayısız görüş ve ideolojiler arasında hangisinin doğru, hangisinin yanlış, hangisinin hak, hangisinin bâtıl olduğunun, ciddi bir biçimde araştırılıp tesbit edilmesini gerekli kılıyor. Fakat ne yazık ki, bu hususta hiç ölçülü ve mantıklı davranılmamıştır. Zâten bu dünyanın düzeni, hakikat üzerindeki perdenin tam aralanmasına imkân bırakmıyor. hakikat ister istemez başka bir dünyada bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacaktır.

Bu, sadece aklın değil ahlâkın da gereğidir. Zira kavram kargaşasında ve ideolojik çatışmalarda sayısız kişi ve gruplar yer almıştır. Bunlardan bazıları zulm etmiş, bazıları zulme maruz kalmıştır. Bazıları bazı şeyler feda etmişlerdir, bazıları ise bu fedakârlıklardan yararlanmaya çalışmışlardır. Her biri kendi görüş ve felsefesi doğrultusunda bir ahlâk anlayışı geliştirmiştir ve bundan, milyonlarca insanın hayatı iyi ya da kötü şekilde etkilenmiştir. Şimdi bu ahlâk anlayışı ve buna göre işlenen iyi veya kötü işlerin mükâfatı ve cezası verilmeli midir? İyi veya kötü amellerin karşılığı eninde sonunda verilmeli midir? Madem ki, bu dünyanın düzeni bazı ahlâkî davranışların karşılığının tam olarak alınmasına elverişli değildir, o halde tam karşılığının alınacağı bir başka dünyaya gerek yok mudur?

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ
الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾

40-43- Bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman o şeye "ol" deriz. O da derhal oluverir.[36] Kendilerine zulüm yapıldıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri dünyada elbette güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür.[37] Eğer bunu bilselerdi. O muhacirler ki, kâfirlerin ezasına sabrettiler ve Rablerine tevekkül eylediler. Biz, senden evvel ancak kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik.[38] Eğer bilmiyorsanız kitap ehline sorunuz.[39]

Açıklamalar

36- Yani, pekçok kimse, insanların öldükten sonra geçmişteki bütün insanlarla beraber toplu halde diriltilmesinin çok zor bir iş olduğunu sanırlar. Bunlar, Allah'ın kudretini bilmedikleri için böyle düşünürler. Halbuki, Cenab-ı Allah'ın ölüleri diriltmesi gibi işler için hiçbir hazırlık, vasıta, imkân ve kaynağa ihtiyacı yoktur. Allah'ın iradesi bir emirdir ve derhal gerçekleşir. Etki ve tepki, hep onun yarattığı şeylerdir. Yaşamakta olduğumuz dünya ve bütün kâinat, Allah'ın eserleridir. Bütün nesneler, maddeler, nebat ve canlılar, Onun "ol" emriyle vücuda gelmişlerdir. Bunların hepsi yine Onun emriyle yok olur ve tekrar vücuda gelebilirler. Hatta, Allah isterse, bunun gibi pek çok dünyaları ânında yaratabilir.

37- Burada Mekkeli kâfir ve müşriklerin zulüm ve işkencelerine dayanamayıp Habeşistan'a hicret eden Müslümanlara işaret edilmiştir. Âhireti inkâr edenlerden hemen sonra Habeşistan'a giden muhacirlerden bahsedilmesinin belli bir amacı vardır. Burada Mekkeli kâfirler, Müslümanlara yaptıklarından dolayı uyarılıyor ve "Sanmayın ki, bu zulüm ve baskıyı uyguladıktan sonra âhirette sizden herhangi bir hesap sorulmayacaktır" deniliyor.

38- Burada, Mekkeli müşriklerin bir itirazından söz edilmeden buna cevap verilmeye çalışılıyor. Müşriklerin itirazı şuydu: "Sen (Hz. Muhammed) de bizim gibi alelâde bir insansın, seni Allah'ın peygamberi olarak nasıl kabul edebiliriz?"

39- Yani, ehl-i kitabın âlimleri. Bunlar para ile tutulan insanlardı ve meslekî açıdan din adamları olmasa da geçmişteki peygamberlerin kıssalarını iyi biliyorlardı.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ
الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

44- Onları mucize ve kitaplarla gönderdik. Sana da (habibim) insanlara kendileri için indirilen her şeyi açıklayasın[40] diye Kur'ân'ı (zikri) indirdik. Ola ki, iyice düşünürler.

Açıklamalar

40- Yani, Cenab-ı Allah diyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i sadece sözler, yorumlar ve telkinlerle değil, fiil ve hareketleriyle de açıklamak üzere dünyaya gönderilmiştir. Yine aynı gayenin istikametinde, kendi önderliğinde bir İslâm düzeni kurmak ve bunu "zikr-i ilâhî"ye uygun olarak işlemek suretiyle görevini yerine getirmeye çalışmıştır.

Böylece, Cenab-ı Hak, mutlaka bir insanın peygamber olarak gönderilmesinin hikmetini dile getirmiş oluyor. Zira Kitabullah melekler vasıtasıyla da gönderilebilirdi. Ayrıca kitap gibi, basılmış şekliyle her insana da dağıtılabilirdi. Ne var ki, sadece zikrin gönderilmesiyle Allah'ın hikmeti, rahmeti ve ulûhiyetinin gereği olan amaç elde edilemezdi. Bu amaca ulaşılması için iyi, dürüst, kabiliyetli ve bilgili bir insanın peygamber mevkiine getirilmesi gerekiyordu. Sözkonusu peygamberin kendisi de insan olduğu için, hemcinslerinin istek, arzu, talep ve psikolojilerine uygun olarak Allah'ın söz ve emirlerini kendilerine iletebilirdi. Bu peygamber, Allah'ın kelâmının anlaşılmayan bölümlerini insanlara anlatacak ve açıklayacaktı. İtiraz edenlere uygun cevap verebilecekti. Allah'ın kelâmını tanımayanlara, muhalefet ve mukavemet edenlere karşı bir peygambere yakışır şekilde davranabilecekti. Ayrıca doğru yola getirmek istediği insanlara kendi yaşantısını bir örnek olarak sunabilecekti. Buna ilâveten, onları bireysel ve toplumsal düzeyde eğitecek ve Allah'ın "zikr"ine tıpa tıp uyan örnek bir devlet kurabilecekti.

Yukarıdaki âyet, Allah'ın "zikr"inin bir insan tarafından iletilmesine karşı çıkan ve peygamberliği inkar edenleri nasıl dün susturucu mahiyette ise, bugün de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasını ve yorumunu kabul etmeyerek sadece Allah'ın kelâmını kabul etmek iste-

yenleri cevapsız bırakacak niteliktedir. Onlar ister Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sadece "zikr"i getirdiğine, açıklamasını ve yorumunu yapmadığına inansınlar; ister sadece "zikr"i kabul edip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasını reddetsinler; isterse de kendileri için sadece "zikr"in kâfi olduğuna ve açıklamasına gerek olmadığına, hatta güvenilecek tek şeyin "zikir" olduğuna, Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasının ya ortada bulunmadığına ya da bulunuyorsa da tamamıyla güvenilecek durumda olmadığına inansınlar, bu dört tür inancın hepsi de Kur'ân-ı Kerim ile çatışır durumdadır ve kendileri mutlak bir yanlış içindedirler.

Yukarıda bahsettiğimiz ilk inancın anlamı şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dünyaya gönderilme amacının kendisi ortadan kaldırılmıştır. Çünkü, bir an için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sadece "zikr"i getirdiğini, açıklamasını, yorumunu yapmadığını farzetsek, onun dünyaya gelişi ve peygamberlik görevini üstlenmesinin hiçbir anlamı kalmaz. Eğer böyle bir şey olsaydı, Allahu Teâlâ "zikr"ini ya melekler vasıtasıyla ya da doğrudan kullarına gönderirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i göndermeye ihtiyaç duymazdı.

Yukarıda bahsettiğimiz dördüncü inanç da aynı şekilde tehlikeli ve zararlıdır. Böyle bir şeye inananlar aslında hem Kur'ân-ı Kerim'e hem hadis-i şeriflere güvensizliklerini belirtirler ve her ikisini reddetmiş olurlar. Bu tehlikeli düşünce yeni vahiy ve yeni peygamberler için de kapıyı aralamış oluyor. Yukarıdaki âyette gördüğünüz gibi, bizzat Allahu Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş amacının, ancak Hz. Peygamber'in izahatı ve telâkkileriyle tamamlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in indiriliş sebebinin de "zikr" veya "Allah'ın kelâm"ını açıklaması olduğunu vurgulamıştır. Şimdi eğer hadisi inkâr edenlerin, artık dünyada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasına ve yorumuna gerek kalmadığı yolundaki tezini bir an için doğru kabul edersek, o zaman şu iki ihtimali kabul etmek zorundayız:

Birincisi, Hazreti Muhammed (s.a.v.) kendi hayatının örnek alınması hüviyetini kaybetmiştir. Onun sözleri ve hareketleri artık bizim için "güzel birer nümune" değildir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in durumu bizim için Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Şuayb (a.s.)'dan pek farklı değildir. Yani nasıl ki, onların peygamberliklerini kabul ediyor, onlara iman ediyorsak, ama hayatlarının herhangi bir nümunesi bulunmadığı için

onları örnek alamıyorsak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hayatını da takip edemiyoruz. Böyle bir inanç, yeni bir peygamberliğin ihtiyacını kendiliğinden gündeme getiriyor. Madem ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) dahil eski peygamberlerin sünneti tatbik edilmeyecek, o zaman yeni bazı meseleler için yeni birtakım vahiylere ve peygamberlere ihtiyaç duyulacaktır. Böyle bir durumda ancak akılsız bir kişi peygamberliğin hitamında ısrar edebilecektir.

İkincisi, Kur'ân-ı Kerim, kendisini getiren peygamberin açıklaması ve tatbikatıyla anlatılmadıkça, bizler bizzat kendi ifadeleriyle onu anlamada yetersiz kaldığımız için, Kur'ân-ı Kerim'i tanıyan ve buna iman edenler her ne kadar bunun kulların hidayeti için yeterli olduğunu iddia ederlerse etsinler, onların iddiaları geçerli sayılmayacaktır. Böyle bir durumda yeni bir ilâhî kitabın ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Aslında, hadisi inkar edenler Kur'ân-ı Kerim'i de inkâr etmiş ve din-i İslâm'ın temeline dinamit koymuş oluyorlar.

أَفَأَمِنَ
الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ
فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ
لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ
عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ
يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ
مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ
وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ
الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

45-52- Kötülükleri düşünüp hile yapanlar, Allah'ın kendilerini yere batırmasından veyahut bilmedikleri ve idrak edemedikleri yerden azabın gelmesinden emin mi oldular? Yahut onları bir yandan bir yana döndükleri sırada azabın helâk etmesinden emin mi oldular? Onlar Allah'ı âciz bırakacak değildirler. Yahut yok olmak endişesindeyken, onlara azabın gelmesinden güvende mi oldular? Muhakkak Rabbin çok esirgeyici ve merhamet sahibidir. Görmezler mi ki, Allah'ın yarattığı her şeyin gölgesi, sağa sola uzanarak huşû ile Allah'a secde eder.[41] Göklerde ve yerde olan canlılar ve melekler, kibirlenmedikleri halde Allah'a secde ederler.[42] Üstlerindeki Rablerinden korkarlar. ve emrolunduklarını yaparlar. Allah: "İki ilâh edinmeyin.[43] Muhakkak O, bir tek ilâhtır. Bunun için yalnız benden korkun" buyurdu. Göklerde ve yerde olanların tamamı onun mülküdür. İhlâs ve itaat ile mevsuf din de O'nundur.[44] Böyle iken siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?[45]

Açıklamalar

41- Bütün nesneler ve canlılar, ister ağaç veya dağ, ister insan veya hayvanlar olsun, hepsinin gölgeleri vardır. Bu gölgeler, varlıklar âleminde belli bir kanunun geçerli olduğunu gösteriyor. Bütün canlılar, kulluk damgasını taşıyorlar. Bunlardan hiçbiri tanrılıkta Allah'ın ortağı değildir. Gölgeye sahip olmak, bir şey veya canlının maddî olmasının işaretidir. Maddi olmak da bir şey veya canlının mahlûk ve kul olmasının ispatıdır.

42- Yani, sadece yeryüzündeki değil, feza ve göklerde bulunan ve eski çağlardan beri ilah, ilâhe cin, peri, melek, şeytan ve tanrılar olarak tanınan bütün varlıklar aslında Allah'a tâbi ve bağlıdırlar. Bunlardan hiçbirinin tanrılıkta en ufak payı yoktur. Bu âyet, aynı zamanda canlı mahlûkların sadece yeryüzünde değil, diğer gezegen ve dünyalarda olduğunu da gösteriyor. Aynı husus Şûra sûresinin 29. âyetinde de dile getirilmiştir.

43- İki ilâhın inkârı, aynı zamanda ikiden fazla ilâhın inkârı anlamını taşıyor.

44- Başka bir deyimle, bütün kâinatın nizamı, Allah'a itaat temeli üzerinde kurulmuştur.

45- Başka bir deyimle, hayatınızın temeli, Allah'tan başkasından korkulması temeli üzerinde kurulabilir mi?

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ
ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ
الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ
لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ
﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

53-58- Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunursa O'na yakarır yalvarırsınız.[46] Sonra Allah o sıkıntıyı ve musibeti sizden giderirse içinizden bir kısmı bakarsınız ki, Rabblerine şirk koşarlar.[47] (Bunu) kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük için yaparlar. Keyfinize bakın, yakında ne olacağını bileceksiniz. Onlar kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, hiçbir şey bilmeyen putlara[48] hisse ayırırlar.[49] Allah'a yemin olsun ki, siz Allah'a iftira ettiklerinizden mes'ul olacaksınız. Bir de Allah'a kız evlâtlar isnâd ederler.[50] Allah bundan münezzehtir. Kendilerine ise istedikleri-ni (oğlan çocuğu) verirler.[51] Ve eğer onlardan biri kız çocuk ile müjdelense öfkelenerek yüzü simsiyah olur.

Açıklamalar

46- Yani, Tevhidin açık bir ispatı kendi nefsinizdedir. Büyük bir âfet gelince bütün uyduruk, yalan ve sahte inançlar ortadan kalkar ve öz kişiliğiniz ortaya çıkar, ki bu, Tek Allah'tan başka herhangi bir ilâh, mabud veya tanrıyı tanımaz. (Ayrıca bkz: el-En'am sûresi, dipnot no: 29 ve 41, Yunus sûresi, dipnot no: 31).

47- Yani, bu insanlar Allah'a minnet ve şükranlarını belirtirken bazı ilâh, ilâhe ve putlara da hediye, sadaka ve adaklarını sunarlar. Bu davranışları gösteriyor ki, bu insanlar, Allah'ın bir nimet, fazl ve ihsanının bu tanrıların yardımıyla geldiğine inanırlar.

48- Yani, bu müşrikler, herhangi bir güvenilir kaynaktan, Allah'a ortak koştukları varlıkların birer tanrı veya mabud olduğunu bilmiyorlar. Herhangi bir kaynak, bunların şu veya bu bölgeye veya millete tanrı tâyin edildiklerini göstermiyor.

49- Yani, bu tanrılara kurban ve adak sunmak için kendi gelir ve mahsûllerinden pay ayırıyorlar.

50- Arap müşriklerinin mabudları arasında tanrılardan çok tanrıçalar vardı ve bu tanrıçaların, Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı. Aynı şekilde meleklerin de Allah'ın kızları olduğunu iddia ediyorlardı.

51- Yani oğullar.

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ أَيُمْسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ
أَمْ يَدُسُّهُۥ فِي التُّرَابِ أَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْءَاخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن
دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ
سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ
أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ
وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ
فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ
الَّذِي اخْتَلَفُوا۟ فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

59-64- Kendisine müjdelenen şeyin fenalığından utanarak halktan yüzünü saklar. Onu hakaretle bırakayım mı, yoksa toprağa mı gömeyim diye dü-

şünür. Dikkat edin ki, ne fena hükmediyorlar.[52] Ahirete iman etmeyenlere kötü mesel ve Allahu Teâlâ'ya ise yüce mesel (sıfat) vardır. Allah Azizdir, Hakîmdir. Eğer Allah insanları, zulümleri yüzünden helâk edecek olsaydı yer üstünde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilmiş bir müddete kadar geciktirir. Ecelleri geldiği zaman da ne bir an geri kalabilirler, ne de ileri geçebilirler. Onlar, kendi nefisleri için kötü gördüklerini Allah'a isnad ederler. Kendilerine iyilik ve sevap olduğuna dair dilleri yalan söyler. Nihayet onlara Cehennem vardır. Çünkü onlar Cehennem'in öncüleridir. Allah'a yemin olsun ki, senden evvelki ümmetlere de Resûller gönderdik. Şeytan, onların amellerini kendilerine süslü gösterdi. Bugün de Şeytan, onların velisidir. Onlara elemli azap vardır. Sana Kitabı ancak onlara ihtilâf eyledikleri şeyleri açıklaman için ve iman eden kavme hidâyet ve rahmet olarak gönderdik.[53]

Açıklamalar

52- Yani, kendileri için bir aşağılık ve hakaret vesilesi saydıkları kızların Allah'ın akrabası olduğunu söylemekten hiç çekinmiyorlar. Halbuki, Allah'ın bir evlâdı ve akrabası olduğunu düşünmek bile büyük bir cehalet ve küstahlıktır. Müşrik Arapların Allah hakkındaki bu tür düşüncelerine burada özelikle işaret edilerek şırk ve dinsizliklerinin ne kadar körüklendiği ortaya konmuştur.

53- Yani, bu Kitab'ın nâzil olmasıyla bâtıl inanç ve hurafeler sebebiyle sayısız mezhep ve gruplara ayrılanlar, doğru yola ve hakikata kavuşmaları için güzel bir fırsat bulmuşlardır. Fakat ne yazık ki, bu ahmaklar bu fırsatı kaçırmaktadırlar ve yine eski inanç, örf ve âdetlerine bağlı kalmakta ısrar etmektedirler. Dolayısıyla, azab ve felâketi haketmişlerdir. Bundan böyle ancak bu Kitab'ı tanıyan ve bunun emirlerine uyanlar huzur, mutluluk ve kurtuluşu bulacaklardır.

وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم
مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾
وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

65-67- Allah gökten su indirdi de, onunla yeryüzünü ölümünden sonra canlandırdı. Şüphesiz dinleyen kavim için bunda ibret vardır.[553A] Sizin için süt veren hayvanlarda da bir ibret vardır. Size onların karnında kan ile fışkı arasından, boğazdan kolay geçen halis süt içiririz.[54] Hurma ve üzüm ağaçlarından içki ve güzel bir rızık edinirsiniz.[55] Aklı başında olan kavim için bunda âyet ve ibret vardır.

Açıklamalar

53a- Yani, bu manzarayı her sene görüyorsunuz. Çorak bir arazi, ıssız bir yer, hiçbir hayat belirtisi yok; ot, çalı, çiçek, ağaç yok; hiçbir böcek, hayvan veya kuş yok. Derken, yağmur damlaları serpilmeye başlıyor ve daha sonra şiddetli bir yağmur bastırıyor ve bir ânda o ıssız ve çorak toprak yemyeşil bir vadiye dönüşüyor. Yer altından tohumlar, kökler, fidanlar ve tomurcuklar yeşermeye başlıyor, otlar çıkıyor ve ağaçlar büyüyüp dal budak sarıyor. Bunlar tıpkı bir geçen seneki ilkbahar ve yağışlı mevsim gibi bir bir ortaya çıkıyor. Aynı şekilde yazın ve sonbahar mevsiminde ortadan kaybolan hayvan ve kuşlar ile böcekler de yine bir sene önceki gibi ortaya çıkıyorlar. Siz hayatınızda bu olaylara sık sık rastlıyorsunuz, ama yine de bütün insanların öldükten sonra tekrar Allah tarafından diriltileceklerini duyunca şaşıyorsunuz. Bu şaşkınlığınız muhakkak ki, akılsız hayvanlarınkine benzer gözleminizden ileri geliyor. Siz kâinat ve tabiatın cilvelerini görüyorsunuz, ama bunların arkasında Yaradan'ın hikmet ve kudretini göremiyorsunuz. Yoksa bunları gördükten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dediklerine inanmamanız için ortada herhangi bir sebep yoktur.

54- "Kan ile fışkı arasından"ın anlamı şudur: Hayvanların yedikleri yemle, bir yandan kan ve diğer yandan gübre oluşur. Aynı hayvanların dişileri mahiyeti, hususiyeti, rengi, kokusu ve faydası bakımından üçüncü ve apayrı bir şey (süt) üretirler ki, bunlarla insanlar kolayca beslenebilir.

55- Burada meyvelerin taşıdıkları aynı zamanda iyi ve kötü maddelere işaret edilmiştir. Bu maddelerden biri tatlı ve faydalı sudur ve diğeri alkol. Bu nimetin iyi ve kötü taraflarından yararlanma seçimi insanın iradesine bırakılmıştır. Ya sağlığına faydalı olan rızkı elde edecektir ya da hem akli dengesini hem sağlığını bozacak alkolü. Burada aynı zamanda içki veya şarabın haram olduğuna da dolaylı olarak işaret edilmiştir.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ
اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

68– Rabbin balarısına: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların sizin için yaptığı şeylerden kendinize evler edinin" diye vahyetti.[56]

Açıklamalar

56. "Vahiy" kelimesi Arapça'da gizlice ve hafifçe işaret etmek anlamına gelir. Böyle işareti ancak işaret eden ile işaret edilen kişiler anlayabilirler. Bu münasebetle, bu kelime, "ilkâ" (birinin kalbine bir şey söylemek) ve "ilhâm" (gizli tâlim ve telkin)'e de eş anlamda kullanılıyor. Allahu Teâlâ mahlûklarına herhangi bir dersane veya eğitim kurumunda değil, çok gizli ve ince şekilde, ve başkalarının anlamayacağı biçimde bilgi ve talimat verdiği için buna Kur'ân-ı Kerim "vahiy", "ilhâm" ve ilkâ" adlarını vermiştir. Fakat bu kelimeler bugün üç ayrı ıstılâh olarak kullanılıyorlar. "Vahiy" peygamberlere mahsus bir kelime olmuştur, "ilhâm" evliyalar ile ilgilidir ve "ilkâ" da sıradan insanlara ayrılmış bir kelimedir.

Ancak Kur'ân-ı Kerim'de bu ıstılâh farkı yoktur. Kur'ân'a göre vahiy, göklere geliyor, ki buna göre düzenleri işliyor; dünyaya geliyor, ki buna göre kendi hikâyesini anlatmaya başlıyor; meleklere de geliyor, ki buna göre vazifelerini yerine getiriyorlar, ve yukarıda gördüğümüz gibi, vahiy balarısına da geliyor. Ayrıca, bu vahiy sadece balarısına kadar sınırlı değildir. Vahiy ile, balık yüzmeyi, kuş uçmayı ve yeni doğan bebek süt emmeyi öğreniyor. Yine vahiy ile, insanlara düşünce ve araştırmasız doğru fikir, tedbir, çare ve çıkar yol da öğretiliyor. Bu vahiyden hiçbir insan mahrum bırakılmamıştır. Dünyada ne kadar icatlar yapılmış, keşifler olmuş ve büyük düşünür, âlim, bilim adamı, yazar, şair ve fâtih ile lider başarı kazanmışsa bunun sayesinde olmuştur. Hatta, sıradan insanlar da her gün birden bire bir şeyi düşünüyor, bazı tedbirler buluyor veya rüyada bir şey görüyorlar, ki bunlar gerçek hayatta tipatip gerçekleşiyorlar. Bunlar da vahyin bir türüdür.

Bu muhtelif vahiyler arasında sadece peygamberlerin nail ol-

dukları vahiyler vardır ki, diğer bütün vahiylerden farklı oluyor. Bu tür vahiyle nail olanlar bu vahyin Allah tarafından geldiğinin tam şuuru içinde oluyorlar. Bu vahiylerde akâid, ilâhî emirler, kanunlar ve direktifler yer alıyor. Ve nâzil olmalarının maksadı insan ırkının iyiliği, mutluluğu ve refahıdır.

ثُمَّ
كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِن
بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً
لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ ۖ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ
إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

69-70- "Sonra bütün meyvelerin tamamından ye. Ve Rabbinin sana has kıldığı yoldan git" diye emretti.[57] Onun karnından muhtelif renklerde bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır.[58] Bunda da tefekkür eden kavim için âyetler vardır.[59] Allah sizi yarattı. Sonra yine O öldürecek.[60] Ve sizden, bildiği şeylerden hiçbirini bilmez gibi olacak derecede uzun ömre kadar götürülenler vardır.[61] Allah Alîm'dir, Kadîr'dir.

Açıklamalar

57- "Rabbin sana has kıldığı yoldan" deyimi, balarılarının bütün yaşantı ve çalışma düzenine bir işarettir. Balarılarının kovan ve peteklerinin yapımı, sürülerinin oluşumu, aralarındaki görev bölümü, beslenmeleri için yaptıkları gayretler, bal yapıp depolamaları, bütün bunlar Allah tarafından belirlenen şekil ve çalışmalardır. Bunlar Allah'ın koyduğu belirli düzen ve sınırlar içinde olup bitiyor. Balarıları bu kural ve düzene hiç düşünmeden ve itiraz etmeden uyarlar. Buna benzer yüzlerce, binlerce ve yüzbinlerce kural ve düzenler vardır ki, milyonlarca yıldan beri işlemektedirler.

58- Bal, lezzetli ve faydalı bir gıda maddesi olduğu için bu konuya burada açıkça temas edilmemiştir. Ama, bunun şifâlı olması veya sağlığa yararlı olması nisbeten bilinmeyen bir husus olduğu için buna özellikle değinilmiştir. Bal, çeşitli çiçek ve meyvelerin su ve özlerini taşıdığı için bizatihî faydalı bir yiyecektir, ayrıca kendisi bozulmadı-

ğı gibi içine atılan bazı diğer yiyecek ve maddeleri uzun müddet iyi muhafaza eder. Nitekim, bal yüzyıllardan beri alkol yerine ilaç yapımında kullanılıyor. Ayrıca, şifalı bitkilerin bulunduğu bir bölgede balarısı faaliyet gösterdiği zaman bu bölgenin balı da bu bitkilerin özünü taşıyor ve çeşitli hastalıklara iyi geliyor.

59- Bütün bu açıklamanın maksadı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dâvetinin ikinci cüzünün doğruluğunu ispat etmektir. Kâfirler ile müşrikler iki sebepten dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e muhalefet ediyorlardı: birincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, bütün ahlâk düzenlerini temelden değiştirecek âhiret fikrini ortaya koyması; ikincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şirke ve dinsizliğe dayalı hayat nizamını temelden değiştirecek tek Allah fikrini açıklaması. Dâvet-i Muhammedî'nin bu iki yanının haklı gösterilmesi için burada tabiat belirtilerine dikkat çekilmiştir. Burada insanların, çevrelerine bir göz atmaları isteniyor. Çevredeki tabiat belirtileri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasını doğruluyorlar. Burada kâfir ve müşriklere hitap edilerek, "Hz. Peygamber'in dedikleri mi, yoksa sizin dedikleriniz mi doğrudur?" diye soruluyor ve devam ediliyor: "Hz. Muhammed (s.a.v.) diyor ki, siz öldükten sonra diriltileceksiniz. Siz ise bunun gerçekdışı bir şey olduğunu iddia ediyorsunuz. Halbuki, yağmurun her yağışı, üreme ve yetişme ve yeşerme işinin tekrarlanabileceğini gösteriyor. Hz. Muhammed (s.a.v.) diyor ki, bu kâinat sahipsiz veya başka bir deyimle, Allahsız değildir. Aralarınızdaki dinsiz ve Allahsızlar bunun ispatlanmamış bir tez olduğunu ileri sürüyorlar. Fakat, böcekler ile hayvanların yapısına bakın; balarısının yapısı ve özelliklerine dikkat edin; hurma ve üzümler ile diğer meyvelerin şekil ve faydalarına bir göz atın. Bunların hepsinin Hakîm ve Rahîm olan Rabbin birer eseri olduğunu teslim edeceksiniz. Eğer böyle olmasaydı, bu meyve, böcek, hayvan ve yaratıkların, insanlar için böylesine lezzetli ve faydalı ürünler vermesine imkân var mıydı? Hz. Muhammed (s.a.v.) diyor ki, Allah'tan başka hamd ve senâ, teşekkür ve şükranınıza lâyık olan kimse yoktur. Aralarınızdaki müşrik ve imansızlar buna itiraz ediyor ve kendi sayısız mabûd ve putlarına dilek ve istekte bulunuyor ve adaklar sunuyorlar. Fakat bu süt, hurma, üzüm ve bal gibi son derece lezzetli, faydalı ve şifâlı şeyleri Allah'tan başka kimse size vermiş midir? Bu nimetleri şu veya bu tanrı veya tanrıçanın temin ettiğini söyleyebilir misiniz?"

60- Yani, bütün hakikat, doğumunuz, yetişmeniz ve rızkınızın size temininin Allahu Teâlâ'ya ait olduğundan ibaret değildir. Sizin hayatınız ve ölümünüz de Allah'ın elindedir. Allah'tan başka kimse size hayat veya ölüm verme kudretine sahip değildir.

61- Yani, sahip olduğunuz ve iftihar ettiğiniz ve dolayısıyla diğer bütün mahlûkların en iyisi sayılmanızı mümkün kılan ilim ve irfan da size Allah'ın bir lütfudur. Fakat kendi gözünüzle gördüğünüz gibi, çok uzun yaşamış ve yaşlanmış olan bir kimse bunak biri olup çıkıyor. Gençliğinde herkesin akıl hocalığını yapmış olan bir kimse ihtiyarlığında çaresiz ve eloğluna muhtaç kalıyor ve bir et yığını haline geliyor.

اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧٢﴾

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا
بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ

71- Allah rızık hususunda sizin bir kısmınızı bir kısmınıza üstün kıldı. Kendilerine fazla rızık verilenler de rızıkları elleri altında bulunanlara vermiyorlar ki, onda müsâvi olsunlar. Şimdi, Allah'ın nimetini inatla inkâr mı ediyorlar?[62]

Açıklamalar

62- Çağımızda bu âyete çok garip anlamlar verilmeye çalışılmıştır ve bu, Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin asıl metinden çıkarılıp soyutlanarak bambaşka bir şekilde yorumlanmasının en çirkin örneklerinden biridir. Nitekim, bazı kimseler bu âyetin İslâm ekonomisi ve ekonomik düzeninin temel direği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu beylere göre bu âyette servetin cebren ve eşit bir şekilde dağılması emri verilmiştir. Yani, rızık veya gelir bakımından Cenab-ı Allah'ın üstün kıldığı insanlar, rızık veya gelirlerini kendi emirlerindeki insanlara; meselâ, işçi, uşak ve hizmetçilerine devretmelidirler. Devretmezlerse, Allah'ın nimetini inkâr etmiş olacaklardır.

Halbuki, yukarıdaki âyette İslamiyetin malî veya ekonomik nizam ve kanununa hiç değinilmemiştir. Bu âyetten önceki âyetlerde hep şirkin reddi ve Tevhid'in ispatı üzerinde durulmuş, bundan sonraki âyetlerde de aynı konuya devam edilmiştir. Burada ansızın bir ekono-

mik kural veya kanundan söz etmenin anlamı ne olabilir? Âyeti objektif bir şekilde inceleyecek olursak şöyle denildiğini göreceğiz: "Allah'ın size bir lütfu olan mallarınızda uşak ve işçilerinizi ortak etmediğiniz halde, Allah'ın size ettiği sayısız ihsanlar ve verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükranlarınızı bildirirken bu çaresiz ve zavallı insanları da yanınıza alarak her türlü selâhiyet ve haklarda Allah'ın bu kullarının da O'nun ortakları olduğuna nasıl düşünebilirsiniz?"

Hemen hemen aynı ifade ve delil Rûm sûresinin 28. âyetinde kullanılmıştır. Âyet şöyledir: "O, size nefislerinizden bir temsil yaptı: Mâlik olduğunuz kölelerinizden, sizi rızıklandırdığımız şeylerde, size ortak olup tasarufta eşit olduğunuz ve kendisinden birbirinizden korktuğunuz gibi korktuğunuz kimse var mı? İşte, biz âyetleri düşünen kavim için böyle tefsir eyleriz."

Bu iki âyeti birbiriyle karşılaştığımız zaman her ikisinde aynı maksat için aynı misalin ve aynı delilin verildiğine şahit oluruz.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kimseler, herhalde "efe bi ni'metillahi yechedûne" kelimeleri sebebiyle yanılmışlardır ve bundan, insanların emirlerindeki köle, uşak ve hizmetçilere rızıklarını iade etmemelerinin, Allah'ın nimetinin inkârı anlamına geldiği mânâsını çıkarmışlardır. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in fikir, ruh, felsefe ve ifadelerini iyi bilen bir kişi, Allah'ın nimetleri için şükran ve minnetin Allah'tan başka kimseye belirtilmeyeceğini pekâlâ bilirler. Hatta, böyle bir hareket, Allah'ın nimetlerinin inkârıdır, ve burada anlatılmak istenen husus da budur. Zâten Kur'ân-ı Kerim'de bu konuya o kadar temas edilmiştir ki, yukarıdaki âyet yüzünden şüphe veya tereddüde düşmemize imkân yoktur.

Allah'ın nimetlerinin inkârının ne anlama geldiğini bilen bir kişi yukarıdaki âyetin açık anlamının şu olduğunu derhal kabul edecektir: Bu kâfir ve müşrikler efendi ve köle arasındaki farkı çok iyi biliyor ve kendi yaşantılarında da buna en iyi şekilde riayet ediyorlar. Öyleyse, Yüce Allah ile kulları ve mahlukları arasındaki farkı neden görmezlikten geliyorlar? Bunlar, Allah'tan gelen nimetlerde bu kul ve köleleri niçin ortak yapıyor ve niçin bu çaresiz ve zavallı mahlûklara minnet ve şükran borcu ödüyorlar? Bu davranışları aslında Allah'ın nimetlerinin inkârıdır.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا
مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾

72-73- Allah, size kendinizden zevceler ve zevcelerinizden de evlât ve torunlar yarattı. Ve sizi iyi ve helâl şeylerle rızıklandırdı. Şimdi onlar, batıla iman edip,[63] Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?[64] (Müşrikler) Allah'tan başka kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık vermeye kâdir olmayan şeylere ibadet ederler (taparlar).

Açıklamalar

63- "Batıla iman edip" deyimi, müşriklerin putlara tapmalarına bir işarettir. Müşrikler, kaza ve kaderin değişmesi, dilek ve isteklerinin kabulü, kendilerine rızık, evlât, sağlık ve mutluluğun verilmesi ve her türlü hastalık ve âfetten korunmasının ilâh, ilâhe, cin ve perilerin işi olduğuna körü körüne inanıyorlardı. Bu temelden sakat bir inanç olduğu için, buna "bâtıl inanç" denilmiştir.

64- Mekkeli müşrikler bütün nimetlerin Allah tarafından geldiğini inkâr etmiyorlardı. Hatta bu nimetleri kendilerine ihsan ettiği için Allah'a şükrediyorlardı. Fakat bu noktada bir hata işliyor ve bu nimetlerin ihsan edilmesinde hiç rolleri olmayan birtakım tanrı, tanrıça ve melekler v.s.'ye de sözde ve fiilde minnettar olduklarını ifade ediyorlardı. İşte Mekkeli müşriklerin bu davranışını Kur'ân-ı Kerim, "Allah'ın nimetinin inkârı" olarak tarif etmektedir. Muhsin (ihsan eden)'in ihsanı için gayri muhsin (ihsan etmeyen)'e teşekkür edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'de aslında, nimetin inkarı veya Muhsin'e saygısızlık olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Muhsin'in, kendi irade ve fazlıyla ihsan etmesine rağmen, O'nun başkalarının tavsiye ve şefaatı üzerine böyle yaptığını sanmak da yanlıştır ve Kur'ân-ı Kerim bunu da usulen tekzip etmiştir.

Aslına bakılırsa, bu ilâhî tutum ve davranış adalet ve hakkaniyet kurullarına tamamıyla uygundur. Bunu şöyle bir misalle anlatalım: Diyelim ki, muhtaç bir kimseye yardım elinizi uzattınız. Siz yardım eder etmez o kimse yerinden kalkıp, bu yardımda hiç payı olmayan başka bir adama teşekkürünü bildirdi. Belki de siz alçak gönüllü ve efendi bir insansınız ve sözkonusu kimsenin münasebetsizliğini görmezlikten geldiniz. Fakat kalbinizin bir köşesinde bu kimsenin münasebetsizliği ve nankörlüğü konusunda acı duyacaksınız. Sonra eğer bu adama bu ters davranışının sebebini sorduğunuz zaman sizin merhamet duygusuyla değil, aksine aracı ve şefaatçı kişinin hatırı ve korkusuyla kendisine yardım ettiğinizi söylerse, herhalde bunu kendinize bir hakaret kabul eder ve fazla tahammül edemezsiniz. Onun acayip açıklamasından kendiniz hakkında iyi fikir taşımadığı, sizi merhametli ve yardımsever bir insan olarak görmediği, aksine dost ve ahbapların sözlerine değer verip onların hatırı için başkalarına yardım ettiği görüşüne sahip olduğunu anlamakta fazla gecikmeyeceksiniz.

فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ
رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا
هَلْ يَسْتَوُونَ ۖ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَ
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ
وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ
يَسْتَوِي هُوَ ۙ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

74-76- Artık Allah'a ortaklar koşmayın.[65] Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz. Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen memlûk bir kul ile, tarafımızdan güzel bir rızıkla rızıklandırılıp bundan gizli ve aşikâr infâk edeni mesel[66] getirdi. Bunlar müsavî olurlar mı? Hamdin tamamı Allah'a mahsustur.[67] Fakat onların çoğu bunu bilmezler.[68] Allah: Biri dilsiz olup hiçbir şey beceremeyen ve nereye gönderilse hayır ile dönmeyip efendisine bir yük olan kişi ile adaletle emreden ve doğru yol üzerinde bulunan kişiyi misal getirdi. Bunlar bir olur mu?[69]

Açıklamalar

65- Burada kullanılan ifade şudur: "Allah için misaller aramayın". Yani, Allah'ı, dünyadaki hükümdar, kral ve liderle kıyaslamayın. Yani, bu dünyevî hükümdar ve liderlere nasıl ki en yakın yardımcıları ve dostları vasıtasıyla yaklaşılabiliyor, Allah'ın yanına da melekler, evliyâlar ve peygamberlerin yardımı olmadan gidilmez diye bir şey yoktur. Allah'ın ne bir sarayı, ne de divan ve tahtları vardır. Allah'a varmak için vasıta veya aracılara ihtiyaç yoktur.

66- Yani gerçekten misal istiyorsanız, işte size bir misal: Allah size doğru ve gerçek misallerle hakikatı anlatmak istiyor. Sizin verdiğiniz misaller ise yanlış olduğu için bunlardan yanlış sonuçlar çıkarıyorsunuz.

67- Gördüğünüz gibi, önce bir soru sorulmuş, sonra kısa ve manidâr bir duraklamadan sonra "Elhamdülillah" (hamd olsun) denilmiştir. Bu ince ifade geniş anlam taşımaktadır. Şöyle ki: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mübarek ağzından Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki sorusu çıkınca, müşrikler herhangi bir cevap verecek durumda değillerdi. Ama diyelim ki, "Bunlar müsavi olurlar mı?" sorusuna bazıları, "Elbette müsavi olamaz" demişlerdi, bazıları ise gerçeği kabul etmeleri halinde şirki de reddetmeleri gerekeceği endişesiyle susmayı tercih etmişlerdi. Bu her iki tepki üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) daha sonraki sözleri söyledi: Yani, "Elhamdülillah", hem gerçeği kabul edenler, hem de susmayı tercih edenler için. Bu sözlerin "evet" diyenler için anlamı şudur: "Hele şükür, bu basit noktayı anlayabildiniz." Susanlar için bu sözlerin anlamı da şudur: "Sustunuz, pes doğrusu; siz de ikisinin aynı şey olduğunu söylemeye cesaret edemediniz."

68- Yani, insanlar arasında yetkili ve yetkisiz olanların farkını biliyor ve bu farka göre ikisine farklı muamelede bulunuyorlar, ama gelgelelim Hâlik (Yaradan) ile mahlûk (yaratık) arasındaki farka ki, bunu

anlamıyorlar ya da anlamak işlerine gelmiyor. Bunlar öylesine cahil ve ahmaktırlar ki, Yaradan'ın zâtı, özellikleri, hakları ve yetkilerinde mahlûklarını ortak koşuyorlar. Bunlar Halik ile mahlûku aynı sepete koyuyorlar. Bu varlıklar âleminde, bir kişinin bir şeye ihtiyacı olduğu zaman mal sahibine veya ev sahibine mi müracaat ediyor, yoksa evin uşağı ve hizmetçisine mi? Elbette ki, mal sahibine ve ev sahibine. Ama bu adamlara bakın ki, bir şeye ihtiyaçları olduğu zaman kâinat ve her şeyin Hâkimine değil, O'nun kul ve kölelerine başvuruyorlar.

69- İlk misâlde Allah ile sun'i mabûdlar arasındaki fark, selâhiyet veya kudretleri bakımından ortaya konmuştu. Bu ikinci misâlde ise bu fark daha açık bir biçimde ortaya konuyor. Burada denilmek isteniyor ki, Allah ile bu sahte tanrılar arasındaki fark, yetkili bir efendi ve yetkisiz bir köleden ibaret değildir. Bu fark, çaresiz kölenin, yalvarışlarınızı işitmek, size cevap vermek ve kendiliğinden bir şey yapmaktan âciz olması ve bütün hayatının efendisinin emir ve iradesine bağlı kalmasından dolayı daha da büyüyor. Buna karşılık, Cenab-ı Allah, Hakîm ve Habîr (bilgili), Nâtık (konuşan)'dır. Dünyaya ve kâinata adaletle hükmeder. Sadece hareket etmez, doğru hareket eder. Her şeyi doğru ve dürüst yapar. Şimdi siz hangi akıl ve mantıkla böyle bir Efendi'yi bir köle ile bir tutuyorsunuz?

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾

77- Göklerin ve yerin gaybını Allah bilir.[70] Kıyamet hadisesi de ancak bir göz yumup açmak kadar veya ondan daha yakındır.[71] Allah her şeye kâdirdir.

Açıklamalar

70- Daha sonraki cümleden anlaşılacağı gibi, bu sözler, Mekkeli kâfir ve müşriklerin, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e sürekli olarak, "Gerçekten haber verdiğin kıyamet kopacaksa ne zaman kopacaktır?" diye sordukları soruya cevap olarak naklolunmuştur.

71- Yani, kıyamet yavaş yavaş ve uzun müddette gerçekleşecek

bir ameliye değildir, bu çok âni bir hadisedir. Bunun gelişini önceden göremeyeceksiniz ve bu sebeple, ne toparlanmanıza, ne de herhangi bir hazırlık yapmanıza imkân verilecektir. Kıyamet bir gün, gözünüzü açıp kaparken meydana gelecektir. Onun için, düşünmek isteyenler şimdiden düşünsünler ve davranışlarına bir çekidüzen versinler. Kimse, henüz kıyametin gelmesine çok vakit var, gelene kadar Allah ile aramızı düzeltiriz diye kendisini aldatmasın. Tevhid ile ilgili bahiste birden bire kıyametten bahsedilmesinin sebebi şudur: İnsanlar, Tevhid ile şirkin seçimini sadece nazarî bir mesele olarak kabul etmesinler. Onlar kıyamet ve âhiretin çok ani olduğunu ve her ân meydana gelebileceğini öğrensinler. Kıyametin gelmesinden sonra şirk ile Tevhid arasında seçim yapılmasının bir şeye yaramayacağını bilsinler. Bu tenbih ve uyarıdan sonra daha evvelki konuşmaya aynen devam ediliyor.

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ
إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾
وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ
الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ
وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

78-80- Allah, sizi hiçbir şey bilmez bir halde annelerinizin karnından çıkardı. Ve size şükredesiniz[72] diye kulaklar, gözler ve kalpler verdi.[73] Onlar yerle gök arasında Allah'ın emrine musahhar biçimde uçuşan kuşları görmezler mi? Onları o şekilde ancak Allah tutar. Bunda, iman eden kavim için âyetler vardır. Allahu Teâlâ size evlerinizden meskenler, davar derilerinden göçünüz ve konduğunuz günde hafif bulduğunuz[74] (portatif) evler[75] ve on-

ların yünlerinden, kıllarından, tüylerinden eceliniz gelinceye kadar istifâde edeceğiniz o eşyayı yarattı.

Açıklamalar

72- Yani, size bu paha biçilmez nimetler vermiş olan Allah'a şükretmek için. Allah size kulak, göz ve beyin vermiştir. Ama bir insan kulaklarıyla herkesi dinler, ve Allah'ı dinlemez; gözleri ile her şeyi görür ve Allah'ın işaret ve alâmetlerini görmez; ve kafasıyla her şeyi düşünür ve kendisine bunca nimet ve ihsanlarda bulunan Allah'ı tanımazsa, bu açık bir küfür ve isyân değil midir?

73- Yani, din ve dünya ve kâinat hakkında her türlü bilgiye sahip olabilmeniz için temin edilen imkânlar. Bir bebek doğduğunda bir hayvan yavrusundan daha çaresiz ve bilgisiz oluyor. Ama bu bebeğe Allah vergisi ilim ve irfan, (işitme, görme ve düşünme duyu ve yetenekleri) hazinesi verilince yavaş yavaş bütün duyu ve yeteneklerini geliştirerek bir gün bütün mahlûk ve varlıklara hâkim oluyor.

74- Yani, bir yerden başka bir yere gitmek istediğiniz zaman bunları toplayıp yanınızda taşıyor ve daha sonra çadırlar gibi kurup mesken olarak kullanıyorsunuz.

75- Yani, Arabistan'da çok eski çağlardan beri kullanılagelmiş olan deri çadırları.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ
أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ
بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ
﴿٨١﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾

81-82- Allah, yarattığı şeylerden size gölgelikler yaydı. Dağlardan mağaralar yaptı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler[76] ve harpte sizi muhafaza edecek elbiseler[77] yarattı. O'na teslimiyetle itaat etmeniz için size böylece nimetini

tamamlıyor.[78] Eğer onlar senden yüz çevirirlerse sana bir zarar yoktur. Sana lâzım olan ancak apaçık tebliğdir.

Açıklamalar

76- Kış elbiselerinden bahsedilmemesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, yazın elbiselerin kullanılması medeniyetin tekâmülünün bir belirtisi olup, zirveden sonra daha alçaktaki yüksekliklerden söz açılmasına gerek kalmamıştır. İkincisi, iklimin son derece sıcak olduğu ve sıcak dalgaların geçtiği ülkelerde kıştan çok, sıcak yazdan korunması önemlidir ve buna göre elbiselere de ihtiyaç duyulur. Bu gibi sıcak ülkelerde insan, başı, boynu, kulakları ve vücudunu iyice örterek dışarıya çıkmazsa sıcak dalgası onu mahveder ve ölümüne bile yol açar.

77- Yani, zırh.

78- "Nimetini tamamlıyor" deyiminin anlamı şudur: Cenab-ı Allah, hayatın her alanında insanların bütün ihtiyaçlarını hem maddi hem manevi bakımdan karşılamak için bütün imkânları vermiştir. Meselâ, şu basit misali ele alalım: İnsan vücudunun dış etkenlerden korunması için bazı şart, nesne ve imkânlara ihtiyaç vardı. Sadece bunları saymaya kalkışırsak bir kitap olur. Bunun başlıca unsurları arasında elbise ve mesken olup güneş ve havadan tutun da rüzgâr ve ateş v.s.'nin belli miktar ve ölçülerini sıralayabiliriz. Gıda meselesi de öyledir. Yiyeceklerin ne çok çeşitleri vardır, ne büyük ve küçük miktarları vardır? Bunlardan ne çok hayvan ve insan besleniyor? Sadece gıda çeşitleri ve gıda maddelerini yazmaya kalkışırsak ciltler dolusu kitaplar yazabiliriz. Demek ki, Cenab-ı Hak her sahada ve her alanda nimetlerini bolca vermiş, başka bir deyimle tamamlamış veya mükemmelleştirmiştir.

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ
اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ
نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

83-84- Onlar, Allah'ın nimetini bilirler ve sonra onu inkâr ederler.[79] Onların ekserisi kâfirdirler. O gün, her ümmetten birer şahid getiririz.[80] Sonra kâfirlere izin verilmeyecek.[81] Onlardan, tarziye de kabul edilmeyecek.[82]

Açıklamalar

79- Burada inkâr etmekten, daha önce bahsettiğimiz kâfirlerin tutumu kastedilmiştir. Yani, Mekkeli kâfirler bütün nimet ve ihsanların Allah tarafından geldiğini inkâr etmiyorlardı, ama bunun yanısıra, bu nimet ve ihsanların, tanrı, tanrıça ve meleklerin vasıtasıyla gerçekleştiğini sanıyorlardı. Bu nimetlerden dolayı Allah'a şükranlarını bildirirken bu tanrı ve melekleri de unutmazlardı. Hatta bu hususta mübalağa bile ederlerdi. Bu hareketleri bir bakıma Allah'ın nimetlerinin inkârı demekti.

80- Yani, adı geçen ümmetin bir peygamberi, veya peygamberin vefatından sonra halkı Tevhide, hakperestliğe davet eden, şirk ile diğer batıl inançlardan sakınmalarını isteyen ve kıyamet gününde sorguya çekilecekleri hakkında uyaran bir kişi, hak davetini kendilerine ilettiğine şahitlik edecektir. Bu demektir ki, o ümmet kendi felâketini ve kötü akıbetini bile bile hazırladı.

81- Bu demek değildir ki, kâfirlere kendilerini müdafaa etme izni verilmeyecektir. Mesele şundan ibarettir: Kâfirlerin suçları o kadar ağır, apaçık ve belirgin olacak ve bunlarla ilgili deliller öylesine sağlam olacaktır ki, kendilerini kurtarmaları için hiçbir yol bulunmayacaktır.

82- Yani, o zaman kâfirlere, günahları için af dilemelerine izin verilmeyecektir. Af ve merhamet için verilen mühlet bittiği için, işledikleri günah hakkında karar verilecektir. Gerek Kur'ân-ı Kerim, gerekse hadis-i şerif, tövbe ve istiğfarın yerinin âhiret değil dünya olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Dünyada da bu mühletin ölüm belirtilerine kadar geçerli olduğu bilinmelidir. Bir insan, son ânının geldiğini hissettiği zamana tövbe ve istiğfarının kabul edilmeyeceğini anlamalıdır. Bir insan ölüm sınırına girer girmez, tövbe ve istiğfar mühleti biter ve bundan sonra sıra sorgulama, duruşma ve son karara gelir.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا
رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِن دُونِكَ ۖ
فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا إِلَى
اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا
فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

85-88- Zâlimler azabı gördükleri zaman, (yalvaracaklar fakat) kendilerinden azab hafifletilmeyecektir. Onlara mühlet de verilmez. Müşrikler, şirk koştukları şeyleri gördüklerinde: "Ya Rabbi, bunlar seni bırakıp ibadet ettiğimiz ortaklarımızdır" diyeceklerdir. Onlar da müşriklere cevap verecek: "Muhakkak siz, yalancılarsınız"[83] diyecekler. O günde Allahu Teâlâ'ya arz-ı teslimiyet etmişler, iftira ettikleri şeyler de kendilerini bırakıp gitmiştir.[84] Küfreyleyen ve insanları Allah'ın yolundan menedenlere ifsâd ettikleri cihetle azap üzerine azap arttırırız.[85]

Açıklamalar

83- Bu demek değildir ki, müşriklerin mabudları, kendilerine taptıklarını yalanlayacaklardır. Hayır, bu mabudlar bu tapma olayından haberleri olmadığını ve bu konuda hiçbir sorumluluk taşımadıklarını söyleyeceklerdir.Bunlar müşriklere, "Biz sizden Allah'ı bırakıp bize tapmanızı istememiştik; biz sizin hareketlerinizi de tasvip etmiyorduk. Hatta biz sizin ne yaptığınızı bile bilmiyorduk. Bizi her derdin devası ve her meselenin mercii olarak gören sizdiniz ve bunun sorumluluğu tamamıyla size aittir. Bizim adımızı bu işe karıştırmayın" diyeceklerdir.

84- Yani güvendikleri her şey bir bir yok olacaktır. Dünyada kendilerine seçtikleri her dayanak birer birer kaybolacaktır. Feryadlarını kimse dinlemeyecektir. Dertlerine kimse çare bulamayacaktır. Kendilerini himaye etmek için kimse ortaya atılmayacaktır.

85- Yani, küfretmenin azabı ayrı, başkalarını doğru yoldan caydırmanın azabı ayrı olacaktır.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ
أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ
هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ
وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

89-90- Kıyamet gününde her ümmetten birer şahit gönderdiğimiz gibi seni de onların üzerine tam bir şahit olarak getiririz. Sana, her şeyi beyan ve izah eder;[86] rehber, hidâyet, rahmet ve mü'minlere müjde olmak üzere Kitab'ı peyderpey indirdik.[87] Şüphesiz Allah, size adaleti, iyiliği, akrabaya yardım ile emreder.[88] Fuhşiyattan, münkerden ve isyandan nehyeder.[89] İyice dinleyip tutarsınız diye size öğüt verir.

Açıklamalar

86- Yani, hidayet ile dalâlet, felâh ile hüsran ve hak ile bâtıl arasındaki farkın bilinmesi için gereken bütün şeylerin izahatı. Bu ifadeyi yanlış anlayan bazı kimseler, Kur'ân- ı Kerim'de her ama her şeyin izah edildiği mânâsını çıkarmışlardır ve bu açıklamalarını doğrulamak için her bilim dalı, özellikle ilim ve fen ile ilgili pek çok nazariye ve formülleri Kur'ân-ı Kerim'de bulmaya çalışmışlardır.

87- Yani, bu Kitab'ı kabul edip hidâyet ve itaat yolunu seçenlere bu Kelâmullah her meselede doğru yol bulmalarında yardımcı olacaktır ve buna bağlı kalmalarından dolayı Allah'ın fazl ve rahmetine

nail olacaklardır. Kitabullah ayrıca kendilerine, karar gününde (kıyamette) Allah'ın mahkemesinden yüzlerinin akıyla çıkacaklarını da müjdeleyecektir. Bunun tersine bu Kitab'ı tanımayanlar Allah'ın hidayet ve rahmetinden nasiplerini alamayacakları gibi, kıyamette Allah'ın peygamberi onlar aleyhinde şahitlik yapacaktır ve o zaman bu kitap aleyhlerinde bir belge olarak kullanılacaktır. Zira, peygamber ifadesinde, kendilerine hak ile bâtılın farkını açıkça ortaya koyan ilâhî emir ve âyetleri sunduğunu söyleyecektir.

88- Cenab-ı Hak bu kısa cümlede, bütün insan toplumunun iyiliği, refahı ve mutluluğunun saklı bulunduğu üç temel unsura işaret etmiştir:

İlk unsur adalettir ki, bu kavram iki kalıcı gerçeğin karışımıdır. Bir, insanların hakları arasında denge ve ölçü olmalıdır. İki, herkesin hakkı hiç gecikmeden ve herhangi bir ard düşünce olmaksızın verilmelidir. Adalet kelimesi, "insaf" ile izah edilemez. Zira, bu kelime yanıltıcıdır ve bununla, iki insanın hakkının yarı yarıya dağıtılması kavramı ortaya çıkıyor. Böylece, adaletin, hakların eşit dağılımı anlamına geldiği anlaşılıyor ki, bu tabiata tamamıyla aykırı bir şeydir. Şunu bir kez daha belirtelim ki, adaletin gerçek anlamı, denge ve ölçüdür, eşitlik değil. Gayet tabiî ki, adalet bazı hususlarda cemiyette fertler arasında eşitliği gerekli kılıyor: Meselâ, vatandaşlık hakları. Ama bazı diğer açılardan eşitlik ilkesi, adalet fikrine aykırıdır. Meselâ, ana baba ile evlâtları arasındaki ahlâkî ve içtimaî eşitlik veya daha yüksek düzeyde hizmet verenler ile daha alt seviyede hizmet verenlerin ücret veya maaşları arasındaki eşitlik bu tarife giriyor. O halde, Allah'ın emrettiği şey hakların eşitliği değil, haklar arasındakı denge ve ölçüdür. Allah'ın bu emrine göre herkese ahlakî, sosyal, ekonomik, hukukî, siyasî ve medenî haklar dürüst ve dengeli bir biçimde verilmelidir.

İkinci unsur ihsândır ki, bundan iyi muamele, cömertlik, dürüstlük, eşitlik, alçak gönüllülük, nezâket, fedakârlık, yardımseverlik, sevgi, saygı, şefkat, birine hakkından fazlasını vermek ve kendisi için asgari menfaate razı olmak gibi meziyetler kastedilmiştir. Bu, adaletten de öte bir şey olup toplum hayatında adaletten daha büyük önem taşıyor. Adalet, cemiyetin temeliyse, ihsân (iyilik) bunun en güzel tarafı ve meziyetidir. Adalet toplumu münakaşa, kavga ve kırgınlıktan kurtarıyorsa, ihsân buna hoş görü, kibarlık ve şirinlik katıyor. Bir toplum sadece,

her ferdin hakkının santimi santimine verilmesiyle ayakta duramaz. Böyle bir toplumda belki de insanlar çok dürüst ve titiz olabilirler, ama canlılık, coşku ve hararete rastlamak mümkün değildir. Bu soğuk ve makineleşmiş toplumda çekişme, huzursuzluk ve kavga olmayabilir, ancak sevgi, şükran, tevazu, fedakârlık, samimiyet ve sosyal yardımlaşma gibi değerler bulunmayacaktır. Halbuki, iyi ve faydalı bir toplumda hararet ve çekicilik gibi özellikler doğuran değerler bunlardır.

Yukarıdaki âyette sözü edilen üçüncü unsur, akrabalara iyi muamele ve ihsânda bulunmadır. Bununla, sadece akrabalara iyi davranma, acı ve sevinçlerini paylaşma ve meşru sınırlar içinde kendilerine yardım etme gibi davranışlar anlaşılmamalıdır. Bu, aynı zamanda varlıklı bir kimsenin, mal ve mülkünü sadece kendisi ve karısı ile çocukları için değil, aynı zamanda akraba ve yakınları için de kullanması demektir. İlâhî şeriat, bir aile veya sülâlenin zengin ve varlıklı fertlerinin, fakir ve çaresiz akrabalarına bakmakla mükellef kılmıştır. Şeriat açısından bir ailede bir tarafta bolluk içinde yaşayanlar varken diğer tarafta bir dilim ekmeğe muhtaç olanların bulunması en yüz kızartıcı olaydır. Şeriat, aileyi toplumun temel unsurlarından biri sayıyor ve fakir ve muhtaç kimselerin ilk önce aile içindeki varlıklı kişiler üzerine daha sonra da toplumun diğer kişi ve grupları üzerine hakları olduğunu belirtiyor.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu hususu çeşitli hadislerinde dile getirmiştir. Bunlarda bir kişinin üzerinde birinci derecedeki hakların ana-baba, karısı, çocukları ve kardeşlerine ait olduğu ifade edilmiştir. Bu hakların önemi, akrabaların o kişiye olan uzaklığa göre giderek azalıyor. Bu usûle göre, Hz. Ömer (r.a.) yetim bir çocuğun kuzenlerini ona bakmaya mecbur etti. Bir başka yetim çocuğuyla ilgili kararını verirken de, "Eğer bu çocuğun en uzak akrabası bile olsaydı, bakımını ona bırakırdım" demiştir.

Bireylerin bakımı ve refahı hakkında bu kadar hassas ve titiz olan bir toplumun ekonomik bakımdan ne kadar müreffeh, sosyal açıdan ne kadar huzurlu ve candan ve ahlâkî açıdan ne kadar temiz ve üstün olduğu, sanırız, böylece anlaşılmış oluyor.

89- Yukarıda bahsedilen üç iyilik ve meziyete karşı Cenab-ı Hak insanı üç kötülükten de korumak istiyor. Birincisi "fahşa'a" (fuhşiyat)'tır

ki, her türlü fuhuş ve ahlâksızlığı kapsar. Örneğin, zinâ, çıplaklık, eşcinsellik, mahremlerle nikâh kıymak, hırsızlık, içki içmek, dilenmek, cimrilik, küfür etmek, kötü söz söylemek v.s. Aynı şekilde alenen fuhuş yapmak, ahlâksızlığı yaymak, yalan, iftira, yüz kızartıcı suçların teşhiri, müstehcen yayınlar, ister gazete, mecmua, kitap, ister film ve radyo ile televizyon vasıtasıyla olsun, kadınların aşırı derecede makyaj yapıp açılıp saçılmaları, erkekler ile kadınlar arasında temas, sahnede kadınların nazlanmaları, tahrik edici hareketlerde bulunmaları ve dans etmeleri v.s.

Yasak olan ikinci şey "münker"dir ki, bundan her devirde ve her toplumda yüzyıllardan beri kötü olarak bilinen fiiller kastedilmiştir. Üçüncü kötülük "bağy"dır ki, sınırları aşmak, başkalarının haklarına tecavüz etmek ve ister Allah, ister kullara karşı isyan etmek anlamındadır.

وَأَوْفُوا

بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ
بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ
إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ
غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ
لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

91-93- Karşılıklı ahitleştiğiniz vakit Allah'ın ahdini yerine getirin. Sapasağlam eylediğimiz yeminleri bozmayın. Bu ahd ve yeminde Allah'ı kefil yap-

mışsınızdır. Allah, işlediklerinizi bilir. Sağlam olarak eğirdiği ipliği tekrar bozan kadın gibi olmayın.[90] Bir kavmi diğer bir kavimden daha çok görmekten dolayı yeminlerinizi aranızda hile ve fesad vesilesi yapmayın. Allah sizi bununla imtihan eder.[91] İhtilâf ettiğiniz şeyleri size kıyamet gününde açıklayacaktır.[92] Eğer Allah istemiş olsaydı sizi bir tek ümmet yapardı.[93] Lâkin O, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini de hidâyete erdirir.[94] Ve siz amellerinizden mesul olacaksınız.

Açıklamalar

90- Burada sıra ile üç çeşit sözleşme veya anlaşmadan, önemlerine göre bahsedilmiş ve bunlara bağlı kalınması istenmiştir. Bunların birincisi insanın Allah ile vardığı anlaşmadır ki, önemi hepsinden daha büyüktür. İkinci anlaşma bir grup insanın başka bir grup insan ile yaptığı ahittir. Bu anlaşma yapılırken Allah'a yemin edilmiş veya herhangi bir şekilde Allah'ın adı kullanılmışsa ikinci derecede önemlidir. Üçüncü derece önemli olan ise Allah'ın adı anılmadan yapılan anlaşmadır. Fakat, bu her üç anlaşmaya sadık kalmak esas olup, bunları bozmak veya bunlara aykırı hareket etmek doğru değildir.

91- Burada yemin veya ahitlerin bozulmasının en kötü örneğinden söz edilmiştir. Bu davranış, dünyada pek çok fesât ve kavgalara sebep olmuştur. Bu yemini ve anlaşmayı bozma hareketinden dolayı pek çok lider ve büyük adamlar kendi milletleri tarafından meth ve senâya lâyık görülmüştür. Tarihte pek çok defa bir milletin liderinin, başka bir milletin lideri ile vardığı siyasi, ekonomik ve dinî anlaşmaları bozduğu, bunların bazı hükümlerine aykırı davrandığı veya el altından bunları çiğnediği görülmüştür. Bu gibi çirkin hareketler diplomasi namına yapılmış ve çoğu kez kınanmak yerine övülmüştür. İşte Cenab-ı Allah insanları bu gibi oyunbazlık ve hokkabazlıklara karşı uyarıyor ve her ahit, sözleşme veya anlaşmanın bir kişi veya milletin ahlâk ve dürüstlüğünün bir ölçüsü olduğunu, bu sınavda başarılı olmayanların cezaya maruz kalacaklarını belirtiyor.

92- Yani, insanlar arasındaki ihtilâf ve kavgalarda kimin haklı, kimin haksız olduğu kıyamet gününde açıklık kazanacaktır. Fakat, biri her ne kadar haklı ve öbürü her ne kadar haksız olursa olsun, haklı olan kişi hiç bir şekilde bir anlaşmayı bozma yetkisine sahip değildir. Böyle bir kişi şu veya bu bahane ileri sürerek verdiği sözü geri alamaz, yalan ve yanlış yerde bir sözleşmeyi tek taraflı olarak feshede-

mez. Feshederse imtihanı kaybetmiş sayılacaktır ve âhirette cezayı hakedecektir. Çünkü hakperestlik sadece düşünce ve amaç açısından iyi niyetli ve dürüst davranmasını gerektirmiyor, ayrıca kullanılan metod, yol ve yöntemler ile araçların da doğru olmasında ısrar ediyor. Bu tenbih ve ikaz bilhassa kendilerinin Allah'tan yana ve karşı tarafın Allah'ın muhalifi olduğunu düşünerek her türlü gayrimeşru yollara başvuran kişi ve dinî gruplara yöneliktir. Nitekim, Arabistan'da aynı yanılgı içinde olup, "Müşrik Araplara karşı hiçbir sorumluluğumuz veya yükümlülüğümüz yoktur. Onlara her türlü hıyanet yapmak ve oyun oynamak caizdir. Kullanılan yöntem ne olursa olsun, Allah'tan yana olanlar kazanıyor ve kâfirler kaybediyorsa, caizdir, meşrûdur" derlerdi.

93- Bu cümle de yukarıdaki cümleyi açıklar niteliktedir. Burada denilmek isteniyor ki, bir kişi veya grup kendisini Allah'ın dostu sayarak kendi dinini doğru ya da yanlış şekilde yaymaya çalışıyor ve rakip dini ve taraftarlarını ezmeye ve yok etmeye çabalıyorsa, Alah'ın gazabına ve azabına maruz kalacaktır. Çünkü, Cenab-ı Allah, insanlar arasındaki din ve iman farkını kaldırmak ve bütün insanları tek bir dinde birleştirmek istemiş olsaydı, sözde kendi taraftarlarını yanına almasına ve iğrenç yöntemlerinden medet ummaya gerek yoktu. Bunu kendisi çok rahat ve kolay yapabilirdi.

94- Yani, insanlara seçme yetki ve özgürlüğünü bizzat Allahu Teâlâ vermiştir. Bu sebeple, dünyada değişik inanca sahip insanlar ve topluluklar vardır. Bâtıla ve kötü yola sapmak isteyenleri Allah o yola, hak ve doğru yola gitmek isteyenleri de o yola yöneltir.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ
ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ
وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾
مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا۟
أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

94-96- Yeminlerinizi aranızda aldatmaya vesile etmeyin. Ayağınız sabit olduktan sonra kayar.[95] Allah'ın yolundan halkı menettiğiniz için azabı tadacaksınız. Ahirette hakkınız daha büyük bir azaptır. Allah'ın ahdini[96] değersiz bir bahaya satmayın.[97] Eğer bilseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın indinde olan ise bakidir. Biz sabredenlerin ecirlerini yaptıklarının daha güzeli ile vereceğiz.[98]

Açıklamalar

95- Yani, bir kişi İslâmiyetin hakkaniyetini kabul ettikten sonra sizin kaypaklığınızı görüp dinden de, sizden de bıkmasın, hayal kırıklığına uğramasın. İman sahipleri, sözlerinde doğru ve anlaşmalara bağlı olmalıdırlar, zira ancak bu şekilde kâfir ve müşriklerden farklı bir hüviyet taşıyabilirler.

96- Yani, Allah'ın adıyla veya Allah'ın dininin temsilcisi olarak verdiğiniz söz veya yaptığınız anlaşma.

97- Bu demek değildir ki, fiyat yüksek ise Allah'ın ahdi satılabilir. Hayır, asla. Burada denilmek isteniyor ki, Allah adıyla yapılan anlaşma veya Allah'a verilen söz dünyanın her menfaat ve nimetinden daha çok değerlidir. Bu sebeple, böylesine paha biçilmez bir şeyi dünyadaki değersiz şeylerle değiştiremezsiniz.

98- Burada "sabredenler"den, her türlü maddi menfaat, arzu, ihtiras, teşvik ve cazibeye rağmen hak yolundan ayrılmayanlar, dünyada iyilik ve dürüstlük uğruna her türlü zararı kabul edenler, gayrimeşru yollardan elde edilecek her çeşit imkân ve menfaatları reddedenler ve dünyadaki hayatın bitimine kadar iyiliklerinin neticesini bekleyenler kastedilmiştir.

مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن
ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

97- Gerek erkek ve gerekse kadın mü'min olduğu halde amel-i salih işlerse şüphesiz onu (dünyada) güzel bir hayatla yaşatırız.[99] Mükâfatlarını da amellerinden daha iyisiyle öderiz.[100]

Açıklamalar

99- Bu âyette gerek Müslümanlar gerekse kâfirlerden dar görüşlü ve sabırsız kimselerin; doğruluk, dürüstlük ve dindârlığı seçmiş olanların âhiretinin güvence altına alınmasına rağmen, dünyevi yaşantısının bozulduğunu sanmaları yanlış düzeltilmiştir. Cenab-ı Allah diyor ki, bu düşünce temelden sakattır. Zira, iyi, dürüst ve temiz hayat süren bir kişi sadece âhiretini değil, dünyasını da düzeltmiş oluyor. Gerçekten iman ve inanç sahibi ve temiz olan kimselerin dünyadaki yaşantıları da dinsiz, imansız, ahlâksız kişilerinkinden daha iyi oluyor. Temiz ve lekesiz karakterleri dolayısıyla kazandıkları itibar ve haysiyeti başkaları kazanamaz. Belki de birtakım maddî imkânlardan yoksun olurlar, ama manevi nüfuz ve kazançları çok büyük olur. Köşk ve saraylarda yaşayan fâsık ve fâcirler dürüst ve temiz insanların sahip oldukları itibar ve şerefi hiç bir zaman kazanamazlar.

100- Yani, âhirette bu insanların en iyi amelleri ödül ve takdire lâyık görülecektir. Başka bir deyimle, dünyada küçük–büyük iyilikler yapmış olan bir kişiye, en iyi amelinin mükâfatı verilecektir.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾
إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ
هُم بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

98-100- Kur'ân okuduğun zaman rahmetten kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığın.[101] Hakikat şu ki, Allah'a iman edenler ve Rabblerine tevekkül edenlere onun hiç bir hakimiyeti yoktur. Onun tasallutu ancak onu dost edinenlere ve onunla şirk eyleyenleredir.

Açıklamalar

101- Bu demek değildir ki, bir kişi ağzıyla "eûzu billahi-mineş-şeytânir–racîm" desin ve bunun kâfi olduğunu zannetsin. Bir kişi bu sözleri söylerken Kur'ân-ı Kerim'i okuduğu zaman Şeytan'ın yanıltıcı

ve saptırıcı vesveselerinden, şüphe ve kuşkulardan uzak kalmasını samimiyetle dilemelidir ve hareketleri de bu yolda olmalıdır. Bu kişi Kur'ân-ı Kerim'in her emir ve talimâtının doğru incelenmesine ve yorumlanmasına dikkat etmelidir. Kendi kurduğu düşünce ve hayallerini, Kur'ân-ı Kerim'in emirlerine karıştırmamalıdır; başka bir deyimle, Allah'ın niyet ve iradesine karışmamalıdır. Bunun yanısıra, Şeytan'ın bütün faaliyet ve çabalarının, insanoğlunu Kur'ân-ı Kerim'den hidayet almasını engelleme yönünde olmasıdır. Bundan dolayıdır ki, bir insan Kitabullah'tan hidayet almaya çalışırken Şeytan onun fikir ve düşünce yolunu kapatmak için elinden gelen çabayı harcıyor. Bu sebeple, bir insan Kitabullah'ı okur ve incelerken son derece dikkatli olmalı ve Şeytan'ın şerrinden kurtulması için Allah'a dua etmelidir. Çünkü, tek hidayet kaynağı budur ve bu kaynaktan istifade edemeyen bir kişi hiç bir zaman hidayet bulamaz. Aynı şekilde bu Kitap'tan hidayet yerine sapıklık kapan bir kişi hiçbir zaman iflâh olmaz.

Buradaki âyette bahse konu edilen şey, Kureyşli müşriklerin Kur'ân-ı Kerim'e yönelttikleri çeşitli itirazlardır ki, bunlardan daha sonraki âyetlerde söz edilmiştir. Bu itirazlara cevap verilmeden önce yukarıdaki âyette, Kur'ân-ı Kerim'in gerçek ve tarafsız incelemesini, ancak Şeytan'ın vesvesesinden uzak olan iyi niyetli bir kişinin yapabileceğine işaret edilmiştir.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101- Biz, bir âyetin yerine diğer bir âyet getirdiğimizde —ki Allah indireceği şeyi daha iyi bilir— kâfirler "Sen ancak iftiracısın" derler.[102] Hayır, onların çoğu bilmezler.

Açıklamalar

102- Bir âyetin yerine diğer bir âyetin gönderilmesinin anlamı bir emirden sonra başka bir emrin gönderilmesi de olabilir. Çünkü,

Kur'ân-ı Kerim'in bütün emir ve hükümleri belli aralıklarla gönderilmiştir ve pek çok defa aynı konuda birkaç sene ara ile iki veya üç emir gelmiştir. Örneğin, zina veya içki içme gibi meseleler. Fakat, bizim bu anlamı çıkarmakta bazı tereddütlerimiz var. Bunun sebebi de şudur: Elimizdeki âyet Mekke'de inmiştir ve bildiğimiz kadarıyla o zamana kadar emirlerin belli aralıklarla ve mükerrer gönderilmesinin örneklerine pek rastlanmıyor. Bu bakımdan, yukarıda "bir âyetin yerine diğer bir âyet"in indirilmesinden, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bir konunun çeşitli şekilde anlatıldığı anlamını çıkarıyoruz. Bir konuya veya bir hikâyeye işaret edilirken çeşitli ifadeler kullanılmış ve çeşitli misaller verilmiştir. Bir meselenin bir yanı bir zamanda, bir başka yanı ise başka bir zamanda ifade edilmiştir. Bazan bir delil, bazan da başka bir delil verilmiştir. Bazan bir konuya kısaca değinilmiş, bazan da gayet etraflıca temas edilmiştir. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Mekkeli kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân-ı Kerim'i kendisinin uydurup yazdığını iddia ederlerdi. Onlara göre, Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kelâmı olsaydı, bir mesele sadece bir kez anlatılır veya açıklanırdı. Halbuki, Allah, bilgisi kıt olan bir insan gibi değildir ki, her defa her mevzuyu ölçerek ve tartarak konuşsun, bilgisi arttıkça konulara açıklık getirmeye çalışsın.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ
بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾
وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ
لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ
عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

102-104- De ki: "İman edenleri, imanlarında sabit kılmak[103] için hidayet rehberi[104] ve mü'minlere müjde olmak üzere[105] Kur'ân'ı, Rabbin tarafından hak olarak Ruh'u'l-Kudüs[106] indirdi". And olsun, biz onların: "Kur'ân'ı Mu-

hammed'e bir insan öğretiyor" dediklerini biliriz.[107] Haktan saparak kendisine nisbet edecekleri (farz edilen kişi)'nin lisanı acemi, bu (Kur'ân'ın dili) ise fasih ve apaçık Arapça'dır. Allah'ın âyetlerine iman etmeyenlere Allah hidâyet etmez. Onlara acıklı azab vardır.

Açıklamalar

103- Bu mukaddes kelâmın parça parça ve yavaş yavaş inmesi, Allah'ın bilgi hazinesinin az olduğunu ispatlamaz. Aslında, bunun sebebi, insanların zekâ seviyesinin sınırlı ve anlama gücünün az oluşudur. İnsan birçok meseleyi aynı anda anlayamaz veya kavrayamaz. Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği binbir meseleyi, emirleri ve gerçekleri, bir insanın bir zamanda anlayıp tatbik etmesine imkân yoktur. Allah'ın hikmeti, bu Kitab'ın cüz cüz indirilmesinde saklıydı. Bunu Ruhu'l-Kudüs, kısım kısım ve aralaklırla getirmekle mükellef kılınmıştı. Bu husta bazan bir meseleye kısaca değiniliyor, bazan da tafsilatına giriliyordu. Bazan bir meselenin bir yanının, başka bir zamanda da diğer bir yanının anlatılması uygun görülüyordu. Bazan bir ifadenin, bazan da başka bir ifadenin insanlara daha cazip geleceği düşünülmüştü. Aynı meselenin çeşitli şekilde anlatılması tercih edilmişti. Bunun maksadı, çeşitli kabiliyet, zekâ seviyesi ve sezgi kapasitesinde olanların Kur'ân-ı Kerim'in verdiği emir ve getirdiği yasakları iyice anlayıp iman etmelerini ve daha sonra sadakat ve inançla tatbik etmelerini sağlamaktı.

104- Bu kademeli hidâyet ve telkinin bir başka gayesi de, hidayete erip doğru yolu takip etmekte olanlara, İslâmî davet ve çalışmalar ile, günlük yaşantılarında karşılaştıkları çeşitli meseleler hakkında gereken emir ve telkini zamanında vermekti. Bu tür emir ve talimâtın ne zamanından önce, ne de hepsini bir arada vermek doğru ve uygun olacaktı.

105- Kur'ân-ı Kerim'in kademeli ve parça parça gönderilmesinin bir başka sebebi daha vardır ki, bu da, İslâmiyete girmiş olanların karşılaştıkları büyük direniş ve güçlükler sırasında Allah tarafından teselli edilmelerinin zaruretiydi. Müslümanlar büyük bir sınavdan geçiyorlardı, onların yolları tıkanmaya çalışılıyordu; küfür, hakaret ve işkence ile cesaretleri kırılmaya çalışılıyordu. Bu zor günlerde onların, Allah'ın yardımına, ümit dolu sözlerine ve müjdelerine ihtiyaç vardı. Bunlar da olmasaydı, belki de dirençlerini kaybeder ve muhaliflerine

yenilmiş olurlardı. İşte bu çetin ve çileli günlerde Cenab-ı Allah, Müslümanların mücadelesini canlı tutmak, geleceğin iyi ve güzel netice ve mükafâtlarından bahsetmek suretiyle cesaretlerini yüksek tutmak, geleceğe ümitle bakmak ve kararlı davranmalarını sağlamak amacıyla Kur'ân-ı Kerim'i yavaş yavaş ve parça parça göndermeyi daha uygun buldu.

106- "Ruhu'l-Kudüs"ün kelime anlamı, "temiz ruh" veya "temizlik ruhu"dur. Bu kelime aslında ıstılâh olarak Hz. Cebrail için kullanılıyor. Burada vahiy getiren meleğin adı açıkça belirtilmeden ünvanı ve sıfatından bahsedilmiştir. Böylece, dinleyici ve okurlara beşeri bütün eksiklik ve ayıplardan arınmış olan temiz ve emin bir ruhun Kur'ân'ı getirmekte olduğu belirtilmiştir. Bu ruh veya yaratık Allah'ın gönderdiği bir şeyin yerine başka bir şeyi insanlara veya peygamberlere aktarmaya çalışmayacaktır. Zira, o ne yalancıdır, ne de müfteridir. Bu yaratık kötü niyetli de değildir ki, kendi menfaatı veya nefsi için başkalarını aldatmaya çalışsın. Bu tamamıyla mukaddes ve temiz bir ruhtur ve Allah'ın kendisine verdiği emaneti, eksiksiz götürülmesi gereken yere götürmektedir.

107- Mekkeli kâfirler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kur'ân'ı öğrettiklerini sandıkları bazı kimselerin isimlerini de veriyorlardı. Hadislerde bu hususta bazı isimlere rastlanmaktadır. Bunlardan biri, Amir bin el-Hadramî'nin, Bizanslı bir kölesi olan Cebr'di. Başka biri, Aiş veya Ya'iş adında Huvelib bin Abdü'l-Uzza'nın kölesiydi. Diğer bir hadiste, künyesi Ebu Fukeyhe olan ve Mekkeli bir kadının hizmetçisi olan Yesâr'ın ismi geçiyor. Başka bir hadis yine Bel'ân veya Bel'âm isimli Bizanslı bir köle ile ilgilidir. Bu kişilerden hangisi kastedilmişse edilsin, bunların Tevrat ve İncil hakkında az çok bilgileri olduğu için, ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'i de tanıdıkları için, Kureyşliler hiç çekinmeden ve hiç düşünmeden, birinin veya birkaçının, Kur'ân-ı Kerim'i yazıp halka okumak üzere Resûlullah (s.a.v.)'e verdiğini, Resûlullah (s.a.v.)'in de bunu Allah'ın kelâmı diyerek halka sunmakta olduğunu iddia ediverdiler.

Bu iftira ve itham, Mekkeli kâfirlerin ne kadar sorumsuzca hareket ettiklerini ortaya koyuyor. Kâfirler bu davranışlarıyla, çağdaşları olan dahilerin değerlerinin ne kadar hiçe sayıldığının ve ne kadar acımasız ve haksız suçlamalara maruz kaldıklarının yeni bir örneğini veriyorlar-

dı. Arapların içinden, insanlık tarihinde, o zamana kadar benzeri görülmeyen ve kıyamete kadar da görülmeyecek olan bir şahsiyet doğmuştu ve onlara akıllara durgunluk verecek ve keskin kılıç gibi etkisi olan bir kelâm sunuyordu; ama gözleri kör olan ve akılları kaybolmuş olan Araplar, bu dahiyi görmek ve kabul etmekten kaçınıyorlardı. Onların gözünde birazcık Tevrât ve İncil okuyabilen Acemî bir köle, insanlık tarihinin bu büyük dahisinden daha bilgili ve kıymetli görünüyordu. Akıllarına göre, bu paha biçilmez elmas, parıltısını bir kömür parçasından alıyordu!

إِنَّمَا
يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ
مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾

105-107- (Yalan sözleri, Peygamber değil) Allah'ın âyetlerini tanımayanlar uyduruyorlar,[108] ve gerçekten yalancı kendileridir. İmanından sonra, Allah'ı inkâr eden gazaba uğrar. Ancak kalbi imanla mutmain olduğu halde küfre zorlanan müstesnadır. Lâkin küfre sine açanlara Allah tarafından gazab olunur. Ve onlara büyük azab vardır.[109] Bunun sebebi onların dünya hayatını âhirete tercih etmeleridir. Allah, kâfir olan kavmi hidayet etmez.

Açıklamalar

108- Bu âyetin bir başka tercümesi şu olabilir: "O yalanı uyduranlar, Allah'ın âyetlerine iman etmeyenlerdir. Ve onlar yalancıların ta kendileridir."

109- Bu âyette, Mekke'de ve Arabistan'ın bazı diğer bölgelerinde akıl almaz baskı, zulüm ve işkenceye maruz kalan ve İslâm'dan dönmeye mecbur edilen Müslümanlardan bahsedilmiştir. Burada bu Müslümanlara deniliyor ki, inanılmaz zulüm ve eziyete dayanamayarak küfür kelimeleri söylemeye mecbur edilmelerine rağmen kalben inançlarını terketmedikleri takdirde kendileri affedileceklerdir. Fakat kendileri kalben küfrü kabul ettikleri takdirde bu dünyada canlarını kurtarsalar dahi, ahirette Allah'ın gazab ve azabından kurtulamayacaklardır.

Bu demek değildir ki, iman sahipleri canlarını kurtarmak için küfür kelimeleri söylesinler. Bu sadece bir istisnâ ve hususi bir müsaadedir. Fakat, kalben dinini ve imanını terketmeyenlerden herhangi bir hesap sorulmayacaktır. Bir Müslüman için en iyi ve takdir edilen yol elbette vücudu parça parça edilse dahi dinini terketmemesidir. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) devrinde her türlü olaylara rastlanıyor. Meselâ, Habbab bin Amr (r.a.) ateşe atıldı. Öyle ki, vücudundaki yağlar eriyip ateşi söndürdü, ama kendisi imanını terketmedi. Zincire vurulan Hz. Bilâl-i Habeşî (r.a.) güneş tepede iken saatlerce sıcak kum üzerine yatırılıyor ve her tarafa sürükleniyordu, ama ağzından yalnız "Allah tektir", "Allah tektir" sözleri çıkıyordu. Habib bin Zeyd bin Âsım'ın vücudunun organları, kendisini peygamber ilân eden Müseyleme-i Kezzâb'ın emriyle teker teker kesildi ve her defasında Müseyleme'nin peygamberliğini kabul etmesi istendi; ama bu Allah'ın sadık kulu pes etmedi ve canını İslâm için feda etti. Diğer tarafta Ammar bin Yâsir (r.a.)'dir ki, gözlerinin önünde annesi ve babası işkence edilerek şehit edildiler ve sonra kendisine de eziyet edildi. Ammar bin Yâsir bu eziyete dayanamayarak kâfirlerin istedikleri sözleri söyleyiverdi. Daha sonra ağlayarak Resûlullah (s.a.v.)'ın huzuruna çıktı ve "Ya Rasûlallah, sizi kötülediğim ve onların mabudlarını methettiğim zaman ancak beni bıraktılar" dedi. Hz. Peygamber, "Senin kalbinin durumu nasıl?" diye sordu. Hz. Ammar, "İmanla dolu" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, "Eğer onlar sana tekrar zulüm ederlerse aynı şeyleri söyleyebilirsin" dedi.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ
عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ
۝١٠٨ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝١٠٩ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ
لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا
وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝١١٠
يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا
عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝١١١ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ
آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۝١١٢ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ
فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ۝١١٣ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ
حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ
تَعْبُدُونَ ۝١١٤ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ
وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝١١٥

108-115- Onlar Allah'ın, kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür bastığı kimselerdir. Onlar gafillerdir. Binaenaleyh, onlar ahirette de hüsrana uğrayanlardır.[110] Bundan sonra (şunu bil ki) Rabbin, kâfirlerden zahmet ve eziyet gördükten sonra hicret, sonra cihad edip müşkilât ve zahmetlere sabredenleri[111] yarlıgayıcıdır, esirgeyicidir. Herkesin kendi nefsi için mücadele ettiği ve herkese yaptığının ödendiği günde kimseye zulüm olunmaz. Allah, korkudan emin ve sâkin olup her tarafından rızkı bol bol gelen, böyle iken Allah'ın nimetlerine nankörlük edip, Allah'ın da ona açlık ve korku elbisesini giydirdiği

memleketi ibret örneği getirdi. Onlara kendilerinden Peygamber geldi. Onu inkâr ve tekzip etmişlerdir. Nefislerine zulmettiklerinden dolayı onları azap yakalayıverdi.[112] Artık, Allah'ın helâl ve temiz olarak size rızık kıldığı şeylerden yiyiniz. Allah'ın nimetine şükredin,[113] eğer O'na kulluk edecekseniz.[114] Allah, size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilmiş olanı haram kıldı. İsyan ve haddi tecavüz etmek kastı olmayarak bunlardan yemeye mecbur kalana karşı, Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.[115]

Açıklamalar

110- Bu sözler, hak yolunun güçlüklerine dayanamayarak İslâm'dan dönen ve tekrar kâfir ve müşriklere katılanlar için söylenmiştir.

111- Burada Habeşistan'a hicret edenlere işaret edilmiştir.

112- Burada bahsedilen kişiler veya yerleşim merkezinin herhangi bir belirgin özelliğine işaret edilmemiştir. Müfessirler de bundan hangi millet veya memleketin kastedildiğini anlayamamışlardır. Görünüşte, burada ismi verilmeden Mekke'nin bir örnek olarak anıldığına dair Hz. İbn Abbas'ın tahmini daha uygun bulunuyor. Burada bahsedilen "azab", Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bisetinden sonra Mekke ve civarında görülen kıtlık ve açlık olsa gerek.

113- Bu demektir ki, bu sûrenin inişi sırasında yukarıda sözü edilen kıtlık ve açlık sona ermişti.

114- Yani Allah'a kulluk ettiğiniz doğruysa, helâl ve haram ayırımı bâbında keyfî davranmayın. Sadece Allah'ın helâl ve temiz kıldığı şeyleri yiyin, haram kıldığı şeylerden de sakının.

115- Aynı sözlere Bakara, 3. âyet; Maide, 173. ve En'am 35. âyette rastlanıyor.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ
الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
۝ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

116-117- Dillerinizin yalana alışması dolayısıyla Allah'a yalanla iftira etmek için: "Bu helâldir, bu haramdır" demeyiniz.[116] Allah'a yalan iftira edenler iflâh olmazlar. Dünya istifadesi az bir şeydir. Onlara acıklı bir azab vardır.

Açıklamalar

116- Bu âyet, Allah (c.c.)'tan başka hiçbir yaratık veya varlığın bir şeyi helâl veya haram kılma hakkına sahip olmadığını açıkça ortaya koyuyor. Başka bir deyimle, İslâm'da hak ve hukukun tek kaynağı Cenab-ı Allah'tır. Emir ve kanunlar sırf Allah'ındır. Allah'tan başka birisi helâl ve haram ile, caiz ve caiz olmayan gibi sınırlar koşarsa haddini tecavüz eder. Tabiî ki, İlâhi kanunu esas alarak, bunun açıklama ve yorumunu yapanlar bu tarifin dışındadırlar.

Allah'ın yarattığı eşya, yiyecek ve içecekler ile diğer nimetleri keyfî bir şekilde helâle ve harama ayırmanın "Allah'a yalanla iftira etmek"e benzetilmesinin sebebi şudur: Bu tür ayırımlar yapanlar kendilerini şu iki duruma düşmekten kurtaramazlar: Ya, kendileri için, helâl-haram ayırımını yaparken Kitabullah'tan açıkça uzaklaştığını kabul ediyor ya da Cenab-ı Allah'ın helâl-haram ayırımlarını yapmaktan vazgeçip bu işi insanlara bıraktığını ve şeriatı diledikleri gibi düzenlemelerine izin verdiğini iddia ediyorlar. Kısacası, helâl-haram konusunda Allahu Teâlâ'yı en büyük merci olarak kabul etmeyenler, ister istemez yalan söylemiş ve Allah'a iftirada bulunmuş oluyorlar.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ
هَادُوا۟ حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا
ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾
ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابُوا۟ مِنۢ
بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

118-119- Sana[117] anlattığım şeyleri bundan evvel Yahudilere haram kılmıştık.[118] Biz ona zulmetmedik, lâkin onlar kendi nefislerine zulmettiler. Sonra Rabbin, bir cehâletle kötülük yapıp sonra tevbe edip ıslâh-ı hal eyleyenlere (bu hallerin arkasından) Gafûr'dur, Rahîmdir.

Açıklamalar

117- Bütün bu paragraf, yukarıdaki emre yapılan itirazlara cevap mahiyetindedir. Mekkeli kâfirlerin itirazı şuydu: "İsrailoğullarının şeriatında haram olan bazı şeyleri sen (Hz. Muhammed) helâl kılmışsın. Eğer İsrailoğullarının şeriatının Allah'tan geldiğini kabul edersek, senin bu şeriatı ihlâl ettiğin kendiliğinden ortaya çıkıyor. Fakat onların şeriatı ve senin şeriatının da Allah'tan geldiği doğruysa, aralarındaki bu fark niye!" Mekkeli kâfirlerin ikinci itirazı da İsrailoğullarının kabul ettiği Cumartesi gününün kutsallığıyla ilgiliydi. Kâfirler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Cumartesi gününün kutsallığını neden ortadan kaldırdığını soruyorlar ve şöyle diyorlardı: "Bunu sen keyfî mi yaptın, yoksa Allah'ın emri böyle midir? Allah'ın iki şeriatı arasındaki bu tezât neyin nesi?"

118- Burada, el-En'am sûresinin 146. âyetine işaret edilmiştir.

Bu noktada şöyle bir mesele ortaya çıkıyor: En-Nahl sûresinin yukarıdaki âyetinde el-En'am sûresinin bir âyetinden bahsedilmesi, En'am sûresinin, el-Nahl sûresinden daha evvel nâzil olduğu intibaını veriyor. Fakat, el-En'am sûresinin 119. âyetinde en-Nahl sûresine atıf yapılmıştır, çünkü Mekkî sûreler arasında en'am sûresinin dışında ancak en-Nahl sûresinde haram madde ve eşyadan etraflıca bahsedilmiştir. Şimdi bu iki sûreden hangisinin daha önce ve hangisinin daha sonra indiği sorusu aklımıza geliyor. Bizce, bu sorunun cevabı şudur: en-Nahl sûresi daha önce nâzil olmuş ve dolayısıyla, buna el-En'am sûresinin 119. âyetinde işaret edilmiştir. Daha sonra Mekkeli kâfirler yukarıda bahsettiğimiz itirazlar ileri sürmüş olabilirler. el-En'am sûresi o zamana kadar nâzil olmuştu. Onun için bu âyette, kafirlere gereken cevap verilirken En'am sûresinde Yahudiler için bazı şeylerin haram kılındığı hatırlandı. Bu itirazlar en-Nahl sûresine yapıldığı için, Kurân-ı Kerim'i tertip edenler, Allah tarafından verilen cevapları da en-Nahl sûresinin sonuna doğru ilâve etmiş oldular.

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

120-123- İbrahim, Allah'a itaatkâr, hakka yönelik ve bâtıldan uzak, başlı başına bir ümmetti.[119] O hiçbir zaman müşriklerden olmadı. (Allah'ın) nimetlerine şükredendi. Allah, onu beğenip seçti ve doğru yola hidâyet buyurdu. Biz ona dünyada bir iyilik vermiştik. O ahirette de sâlihlerdendir. Sonra (Habibim) sana: "Hakka meyilli ve batıldan uzak olduğun halde İbrahim'in dinine uy" diye vahyeyledik. O, müşriklerden değildi.[120]

Açıklamalar

119- Yani, Hz. İbrahim (a.s.) tek başına bir ümmetti. Dünyada tek bir müslüman yokken Hz. İbrahim, Allah'ın dini olan İslâm'ın tek bayraktarıydı. Onun karşısında bütün bir dünya vardı. O tek başına bir millet veya ümmetin yapacağı işleri yaptı.

120- Burada kâfir ve müşriklerin ilk itirazına tam olarak cevap verilmiştir. Bu cevap iki kısma ayrılıyor: Birincisi, Allah'ın şeriatında sanıldığı gibi herhangi bir tezât yoktur. Yahûdilerin örf, âdet ve dinî gelenekleri ile Hz. Muhammed'in şeriatı arasında görülen farktan yanlış neticeler çıkarılmıştır. Eğer Yahudiler için bazı şeyler haram kılınmışsa, bu Allah'ın bazı emirlerine karşı gelmeleri üzerine bir ceza mahiyetinde yapılmış ve kendileri bazı nimetlerden mahrum bırakılmışlardır. Yahudilerin günah ve suçlarını başkaları işlemedikleri için onlar bu nimetlerden mahrum bırakılmamıştır. İkincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.) aslında Hz. İbrahim (a.s.)'in şeriatında olup onun izlediği yolu izlemektedir. Hz. İbrahim'in ümmetine, Yahudilere haram kılınan bazı şeyler haram kılınmamıştı. Meselâ, Yahudiler deve yemezdi, halbuki Hz. İbrahim'in ümmeti için bu helâldı. Yahudiler için devekuşu, kaz, ördek ve tavşan v.s. haram ilân edildi; fakat Hz. İbrahim'in ümmeti için bu

hayvanlar helâldı. Bu cevapla beraber, Mekkeli kâfirlere deniliyor ki, "Siz şirk yaptığınız için, ne Hz. İbrahim, ne Yahudilerle bir ilginiz vardır. Hz. İbrahim'in yolunu doğru dürüst takip eden varsa, o da, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ona tâbi olanlardır ki; akide, inanç ve amelleri bakımından şirk ile hiçbir ilgileri yoktur."

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى
الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ ادْعُ إِلَى
سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

124-125- Dinlerinde ihtilâf edenlere cumartesi günü haram kılındı. Rabbin kıyamet gününde onların aralarında ihtilâf eyledikleri şey hakkında hüküm verecektir.[121] (İnsanları) Rabbinin yolunda hikmet ve güzel sözle dâvet et.[122] Onlarla mücadeleni en güzel metod hangisi ise onunla yap.[123] Şüphesiz Rabbin, yolundan şaşanların ve hidâyete ermişlerin kimler olduğunu daha iyi bilendir.

Açıklamalar

121- Bu, Mekkeli kâfirlerin ikinci itirazının cevabıdır. Burada, cumartesi gününün hürmetinin, sadece Yahudilerde âdet olduğuna, Hz. İbrahim'in sünnetinde böyle bir şeyin bulunmadığına işaret etmenin ihtiyacı duyulmamıştır. Çünkü, bu gerçeği Mekkeli kâfirler çok iyi biliyorlardı. Onun için, burada, Cumartesi gününün haram kılınmasıyla ilgili hükümlerin eskiden pek ağır olmayıp, daha sonra Yahudilerin itaatsızlıkları yüzünden ağırlaştırıldığını söylemekle yetinilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'deki bu kısa işaretleri, Kitab-ı Mukaddes'te, cumartesi gününün kutsallığıyla ilgili hükümlerden haberi olmayan bir kişi pek iyi anlayamaz. (Meselâ, bkz. İhrac, Bölüm: 20, âyet 8-11; Bölüm 23, âyet: 12,

13; Bölüm: 31, âyet: 12-17; Bölüm: 35, âyet: 2, 3; Sayılar, Bölüm: 15, âyet: 32-36). Ayrıca, bu hükümleri anlayabilmek için Yahudilerin itaatsızlık, isyan ve küstahlıklarını da bilmek gerekir. (Meselâ, bkz. Yermiyah, Bölüm 17, âyet: 21-27, Hezekiyel, Bölüm: 20, âyet: 12-24)

122- Burada hakka davet konusundaki iki şeye dikkat edilmesi istenmiştir; birincisi, hikmet, ikincisi nasihat.

Hikmet: Tebliğ ve telkin sırasında budalaca ve şuursuzca davranmak; aksine muhatabın zihniyetine, meyline, kabiliyetine, istidâdına ve içinde bulunduğu şartlara göre akıllıca ve ölçülü konuşmak, vaaz ve nasihatta bulunmak demektir. Herkes aynı muameleye tâbi tutulmamalıdır. Her bölge, her grup ve her kişinin mizâcına ve tabiatına uygun olarak hareket edilmelidir. Sözkonusu olan milletin ve halkın başlıca hastalığının ne olduğu araştırılmalı ve ona göre ilaç ve tedaviye başvurulmalıdır. Hastalığı kökünden giderici çareler aranmalıdır.

İyi Nasihat: İki mânâ taşımaktadır. Birincisi, dinleyici yalnızca delillerle tatmin edilmeye çalışılmamalı, ayrıca duygularına da cevap vermeye dikkat edilmelidir. Kötülükler ile saplantılar sadece akıl ve mantık yoluyla reddedilmemeli, insan tabiatında bu gibi duygu ve davranışlara karşı bulunan nefret ve tiksinti de iyice kamçılanmalıdır. Hidâyet ve sâlih amelin iyi tarafları sadece akıl ve mantık açısından anlatılmamalı, bunlara ilgi ve rağbet de uyandırılmalıdır. "İyi nasihat"in ikinci mânâsı, samimiyet, iyilik ve hayırseverliktir. Nasihat ciddi ve samimi bir şekilde yapılmalıdır. Nasihat edilen şahıs kendisine hakaret edildiği ve kendisinin küçük görüldüğü hissine kapılmamalıdır. Nasihat eden yüksekten ve büyüklük kompleksiyle telkinde bulunmamalıdır. Onu dinleyen kişiler, onun kendilerini ıslah etmeyi candan istediğini bilmeli ve gerçekten kendi iyiliklerini düşündüğü izlenimini almalıdırlar.

123- Yani, bu mücadele, konuşma, münakaşa ve fikir alışverişi, sadece münazara ve kavga şeklinde olmamalıdır. Hele bu konuşmalar akıl cambazlığı ve zihin güreşi şeklinde hiç olmamalıdır. Saçma sapan itirazlara, gereksiz ve yersiz iftira ve ithamlara, istihfâf, alay, hiciv, demagoji ve taşlamaya yer verilmemelidir. Amaç, karşı tarafa bağırıp çağırarak susturmak ve gürültü patırtı yapmak olmamalıdır. Nasihat eden, aksine tatlı dilli ve tatlı huylu olmalıdır. Son derece sabırlı, kibar ve nâzik olmalıdır. Ayrıca, kalbe de girmelidir. Nasihat ederken muhatabın inatlaşmasına izin verilmemelidir. Bahis mevzuu olan konu

ona sade ve temiz bir şekilde anlatılmalıdır ve her türlü nasihat, telkin ve ikazlara rağmen fikrinden ve inancından vazgeçmiyorsa öyle bırakılmalıdır.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا
عُوقِبْتُم بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا
صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ
﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

126-128- Eğer bir ceza ile mukabele edecek olursanız size reva görülen cezanın misli ile ceza verin. Eğer sabrederseniz. Bu tahammül edenler için daha hayırlıdır. Sabret, senin sabrın Allah'ın inâyetiyledir. Onlara karşı tasalanma. Onların hilelerinden dolayı da kalbin sıkılmasın.[124] Allah, fenalıklardan sakınan ve iyilik edenlerle beraberdir.

Açıklamalar

124- Yani, Allah'tan korkarak her türlü günâh ve kötülüklerden sakınan ve daima doğru yolda bulunanlar. Bunlar, başkaları kendilerine ne kadar kötü muamele ederlerse etsinler, karşılığını daima iyi ve hayır işlerle verirler.

İÇİNDEKİLER

El-A'raf Sûresi.....5
El-Enfâl Sûresi.....130
Et-Tevbe Sûresi.....183
Yunus Sûresi.....286
Hud Sûresi.....358
Yusuf Sûresi.....428
R'ad Sûresi.....493
İbrahim Sûresi.....523
El-Hicr Sûresi.....552
En-Nahl Sûresi.....578